PETRAS DUSBURGIETIS

PRŪSIJOS ŽEMĖS KRONIKA

PETRAS DUSBURGIETIS

PRŪSIJOS ŽEMĖS KRONIKA

PETRAS DUSBURGIETIS

PRŪSIJOS ŽEMĖS KRONIKA

VILNIUS • 1985

PETRI DE DUSBURG

CHRONICA TERRAE PRUSSIAE

VILNIUS • 1985

63.3(0)4
Du 385

Versta iš:
Scriptores rerum Prussicarum
Erster Band, Leipzig, 1861

Parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė,
žemėlapį sudarė
ROMAS BATŪRA

Vertė
L. VALKŪNAS

Recenzavo:
R. JASAS,
filol. m. kand. S. KARALIŪNAS,
filol. m. dr. V. MAŽIULIS

D $\frac{0504020000-235}{M852(08)-85}$ 19—85

PRATARMĖ

XIV a. trečiajame dešimtmetyje Lietuvos valstybei, Gedimino vyriausybei vedant sėkmingą karinę ir diplomatinę kovą prieš Kryžiuočių ordino agresiją, Vakarų Europoje pasigirdo kritiškų balsų Ordino atžvilgiu. Siekdamas pagrįsti kryžiuočių užkariavimus Prūsijoje ir jau kuris metas vedamą karą prieš Lietuvą, parodyti Ordino „nuopelnus", 1326 m. Ordino brolis — kunigas Petras iš Dusburgo užbaigė savo kroniką ir įteikė magistrui (ji pratęsta iki 1330 m.). Tai oficialus Kryžiuočių ordino valstybės kūrinys.

Kronikoje plačiai nušviečiamas Kryžiuočių ordino įkūrimas XII a. pabaigoje, agresijos į Artimuosius Rytus metu, atsikėlimas ir įsitvirtinimas pavyslyje XIII a. pirmojoje pusėje. Trečia kronikos dalis — didžiausia — skirta prūsų žemių užkariavimui ir kovai prieš Lietuvą. Autentiški faktai atskleidžia žiaurią, beatodairišką vokiečių feodalų, Kryžiuočių ordino ekspansiją į baltų—prūsų, jotvingių, lietuvių žemes, niokojimus ir žudynes didžiuliame plote nuo Vyslos žemupio iki Centrinės Žemaitijos, Nevėžio ir Nemuno aukštupio, ilgą ir sunkią šių žemių gyventojų, Lietuvos valstybės kovą prieš agresiją.

Kronikoje pateikti faktai griauna pastaruoju metu Vakarų Vokietijos revanšistinių sluoksnių puoselėjamą koncepciją apie tariamai „taikų" vokiečių feodalų skverbimąsi viduramžiais į Rytus, atskleidžia tos agresijos esmę ir jos vykdytojų katalikišką fanatizmą, kuriuo buvo dangstomas Vakarų Europos pasaulietinių ir bažnytinių feodalų siekimas išplėsti ir užkariautose žemėse užtikrinti feodalinį išnaudojimą. Kronika teikia medžiagos kovai su socialistinėms ša-

lims priešiška revanšistine ideologija, kuri dabartinėje epochoje tęsia viduramžių vokiečių feodalų agresijos prieš Rytų Europos tautas tradicijas.

Dėl unikalių žinių apie vakarų baltų ir lietuvių politinę, socialinę, ūkio ir kultūros istoriją gausumo Petro iš Dusburgo kronika yra nepakeičiamai svarbi baltistikos, lituanistikos mokslui.

Kronikos mokslinį leidimą originalo (lotynų) kalba pagal išlikusius vėlesnius Torunės, Karaliaučiaus, Berlyno ir kt. nuorašus parengė ir 1861 m. „Scriptores rerum Prussicarum" serijoje paskelbė M. Tepenas. Kronikos lietuviškas vertimas publikuojamas pirmą kartą.

„Lituanistinės bibliotekos" serijoje pateikiamu Petro iš Dusburgo kronikos teksto vertimu, jo aptarimu įžanginiame straipsnyje bei paaiškinimuose norima platesnei visuomenei atskleisti šio svarbaus šaltinio turinį ir reikšmę, padaryti plačiau prieinamą kronikos tekstą, panagrinėti kai kurias istoriografines, kultūrines, filologines ir kt. problemas.

Įvade bandoma apibūdinti kronikos sukūrimo epochą, prūsų ir Lietuvos ryšius, kronikos rankraščius, jų tyrinėjimus, autoriaus politinius ir ideologinius tikslus, kronikos šaltinius, tendenciją, idėjinę teksto reikšmę ir mokslinę svarbą. Kiti klausimai analizuojami paaiškinimuose, kur mėginama lokalizuoti kronikoje minimas vietoves (žr. ir schemą). Remiantis naujausiais istorijos, archeologijos, lingvistikos duomenimis bei savarankiškais tyrinėjimais, visų pirma norima atskleisti kronikos baltistinę, lituanistinę medžiagą.

Didelę dalį prūsiškųjų ir kitų baltiškųjų vietovardžių bei asmenvardžių rekonstrukcijų pateikė akad. V. Mažiulis.

Reiškiame nuoširdžią padėką rankraštį recenzavusiems akad. V. Mažiuliui, filol. m. k. S. Karaliūnui, istorikui R. Jasui, už dalykinius patarimus dėkojame filologei G. Blažienei, filol. m. dr. A. Vanagui ir visiems kitiems, padėjusiems rengti šią knygą spaudai.

PETRO DUSBURGIEČIO KRONIKA

Epocha, šaltiniai, tendencija, reikšmė

Viduramžių rašytiniai istoriniai šaltiniai skirstomi į dokumentus, juridinius ir pasakojamuosius, arba naratyvinius (iš lot. *narratio*), šaltinius. Pasakojamojo pobūdžio šaltinius sudaro analai, kronikos, memuarai bei dienoraščiai, šventųjų gyvenimai ir kt. Tarybinis mokslas kreipia didelį dėmesį į teisingą istorinių šaltinių teksto suvokimą atskleidžiant jo socialinę, klasinę esmę, traktuojant šaltinį kaip to meto visuomenės gyvenimo objektyvų atspindį, tiriant jį kaip paminklą mūsų šalies tautų išsivaduojamajai kovai atskleisti[1].

Lietuvos TSR istorijos feodalinio laikotarpio XIII—XIV a. epochai, kai vyko sunkus karas prieš Kryžiuočių ordino, Vakarų Europos feodalų ir katalikų bažnyčios agresiją, nušviesti svarbios yra Henriko Latvio, Eiliuotoji Livonijos (rašytos XIII a.) bei Petro iš Dusburgo, Hermano iš Vartbergės, Vygando iš Marburgo (rašytos XIV a.) ir kt. kronikos. Tarp jų ypatingą vietą užima Petro iš Dusburgo „Prūsijos žemės kronika“, pateikianti daugeliu atvejų unikalių žinių apie prūsus, lietuvius ir jų kovą prieš Kryžiuočių ordino ir jo sąjungininkų agresiją XIII—XIV a. pirmame trečdalyje (iki 1330 m.).

[1] *Пашуто В. Т.* Некоторые общие вопросы..., с. 71—77 (*pilną įžanginiame straipsnyje bei paaiškinimuose panaudotos literatūros bibliografiją žr. šios knygos p. 431—458.*

Kad geriau suvoktume kronikoje vaizduojamus Prūsijos ir Lietuvos istorijos faktus bei epochą, iš pradžių aptarsime, kaip mokslo sprendžiami prūsų ir jų artimų giminaičių lietuvių kalbiniai tarpusavio santykiai, bendradarbiavimo kovoje prieš Ordino agresiją klausimai.

Prūsai ir Lietuva

Prūsai, lietuviai ir latviai kronikoje vaizduojamuoju laikotarpiu — tai baltai, kuriuos artimai sieja kalbos, kultūros, tradicijų, senosios religijos bendrumas, teritorijos vientisumas.

Petro iš Dusburgo kronikoje visa Prūsijos žemė *(terra Prussiae)* skirstoma į 11 dalių, atskirų žemių. Pirmoji — Kulmo bei Lubavo *(Colmensis et Lubovia)*, toliau: Pamedė̃ *(Pomesania)*, Pagudė̃ *(Pogesania)*, Var̃mė *(Warmia)*, Nótanga *(Nattangia)*, Sémba *(Sambia)*, Nadruvà *(Nadrowia)*, Skalvà *(Scalowia)*, Sūduvà *(Sudowia)*, Galìnda *(Galindia)*, Bárta ir Plikoji Bárta *(Bartha et Plicka Bartha)* (III, 3)[2].

Tyrimai parodė, kad jos autorius (visų pirma politine prasme) Prūsijos, prūsų vardu vadino visą Kryžiuočių ordino jau užkariautą, į Ordino valstybę patekusį plotą nuo Vyslos iki Nemuno. Pavyslyje, ypač Kulmo bei Lubavo srityse, gyventojai buvo mìšrūs (lenkai ir prūsai), nors Ordino agresijos pradžioje anksčiau kurį laiką lenkams priklausiusią Kulmo sritį valdė prūsai, turėję ten savo pilių (III,7).

Kalbant apie pagrindinę prūsų teritoriją, prūsų ir lietuvių tarpusavio santykius, reikia atsižvelgti į ke-

---

[2] Čia bei kitur įžanginiame straipsnyje ir komentaruose nurodoma kronikos dalis ir paragrafas.

letą momentų. Kai kurie tyrinėtojai Petro iš Dusburgo aprašytą teritoriją, pietvakariuose ribojamą Osos ir Vyslos, nuo Pamedės ligi Skalvos prie Nemuno apibūdina kaip prūsų gyvenamą[3].

Antra vertus, remiantis prūsų—lietuvių bendrybėmis, užfiksuotomis XV—XVI bei ankstesnių amžių šaltiniuose, istoriografijoje formavosi nuomonė, kad ne tik Nadruva bei Skalva, bet ir Semba yra dalis Žemaitijos, kad tai tik atskiri lietuvių kalbos dialektai; vakarinių baltų, arba prūsų, kalba laikyta tik lietuvių kalbos tarme[4]. P. Pakarklis plėtojo mintį, kad ir Pavyslio gyventojai kadaise vadinti lietuviais, kad prieš kryžiuočių įsibrovimą buv. Rytprūsių ir Lietuvos gyventojai buvę vienos ir tos pačios kalbos, vienu ir tuo pačiu vardu vadinami savo kaimynų, išpažinę vieną ir tą pačią tikybą (dvasinės kultūros bendrumo požymis), sudarę vieną ir tą patį politinį vienetą[5].

Nuo XIX a. vidurio kalbininkai, pradedant F. Bopu, G. H. F. Neselmanu, baigiant J. Endzelynu ir kt., išsamiai tyrė prūsų kalbą bei jos paminklus. Savo indėlį įnešė ir lietuvių lingvistai, ypač tarybiniu laikotarpiu[6]. Ilgainiui pavyko nustatyti prūsų kal-

---

[3] *Būga K.* Rinktiniai raštai, t. 3, p. 112—120 (1924 m.); *Mortensen G.* Beiträge..., S. 41—43; *Mortensen H., Mortensen G.* Die Besiedlung..., 1, S. 69, 82, 94; *Łowmiański H.* Studja, t. 2, s. 6—23, žemėlapis II; *Пашуто В. Т.* Борьба прусского народа..., с. 66; *Pašuta V.* Lietuvos..., p. 305 ir kt.

[4] *Pierson W.* Über die Nationalität..., S. 10, 16; *Weber L.* Preussen..., S. 18; *Vileišis V.* Tautiniai santykiai..., p. 24—27; *Pakarklis P.* Mažoji Lietuva..., p. 41—64; Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka, p. 604; *Matusas J.* Ar prūsai..., p. 697—705.

[5] *Pakarklis P.* Kryžiuočių..., p. 15—23.

[6] *Bopp F.* Über die Sprache...; *Nesselmann G.* Die Sprache...; to paties, Thesaurus...; *Endzelīns J.* Senprūšu valoda; *Būga K.* Rinktiniai raštai, t. 1, 3; *Mikalauskaitė E.* Priešreformacinių..., p. 102—106; *Matusevičiūtė I.* Kiek naujos medžiagos..., p. 10—

bos vietą baltų kalbų šeimoje: prigijo nuomonė, kad ji esanti artimiausia lietuvių bei latvių kalbų giminaitė, artimesnė lietuvių negu latvių kalbai, išlaikiusi daugiau archaizmų negu lietuvių kalba ir t. t.[7] Taigi vakarų baltų (prūsų) tarmės, daugeliu atvejų archaiškesnės už rytų baltų (lietuvių—latvių) tarmes, nuo pastarųjų skiriasi, tačiau V. Mažiulio tyrimai rodo, kad jų skirtingumo laipsnis kur kas mažesnis, negu iki šiol buvo įprasta manyti[8].

Savo ruožtu dar XIX a. M. Tepenas, remdamasis įvairiais rašytiniais šaltiniais, priėjo išvadą, kad skalviai ir nadruviai buvę lietuviai[9]. A. Becenbergeris nustatė, kad vietovardžiai, kilę iš lietuviškų žodžių *kiemas, upė, kalnas,* paplitę į rytus nuo Deimenos ir Alnos (kair. Priegliaus intako), o vietovardžiai, kilę iš atitinkamų prūsiškų žodžių *caymis, ape, garbis,*— į vakarus. Taigi abiejų tyrinėtojų duomenimis, kalbinė riba tarp lietuvių ir prūsų Ordino atsikraustymo metu ėjo apytiksliai natūraliomis ribomis — upėmis Deimena, Priegliumi, Alnos žemupiu, Ašvenos ir Vangrapės aukštupiais iki Dubenykų (Dūbininkų)[10]. Tuo būdu senasis vakarinių lietuvių plo-

---

18; *Мажюлис В.* Заметки..., с. 191—197; Prūsų kalbos paminklai / Parengė Mažiulis V.; to paties, Baltų...; to paties, Seniausias baltų..., p. 125—131; *Kuzavinis K.* Prūsų kalba; MLTE, t. 2, p. 935—936; *Schmalstieg W. R.* An Old Prussian Grammar...; *Steponavičienė I.* Dėl lietuviškų vietovardžių..., p. 163—168; *Топоров В. Н.* Прусский язык...; *Kubicka W.* Bibliografia...; Lietuvos TSR bibliografija, Ser. A. T. 1, p. 483—488 (prūsų kalbos ir raštijos paminklai).

[7] PKP, p. 11.

[8] *Mažiulis V.* Baltų..., p. 314—318.

[9] *Toeppen M.* Historisch-comparative..., S. 21—23; SRP, B. 1, S. 51.

[10] *Bezzenberger A.* Die littauisch-preussische Grenze..., S. 651—655; to paties, Über die Verbreitung..., S. 123—128; šiuo metu vietovardžių su *garb-* surasta ir jotvingių bei rytinių baltų teritorijoje, bet plačiausiai juos paliudija prūsų *garbis* — *Топоров В. Н.* Прусский язык, E—H, c. 156—158.

tas[11] į rytus nuo Deimenos ir Alnos žemupio apėmęs Nadruvą, Skalvą[12].

Archeologijos, kalbos ir kitokie duomenys leidžia išskirti sembų—notangų kultūrinę grupę, o joje — sembų, varmių, notangų, pagudėnų, pamedėnų gentines teritorijas. Kalbos požiūriu šiame plote (t. y. prūsų kalboje) randami du pagrindiniai dialektai: pamedėnų ir — artimesnis lietuviams — sembų; tam tikrų skirtybių turi notangų dialektas. Kultūros ir kalbos požiūriu bartų teritorija laikoma pereinamąja tarp tikrųjų prūsų ir jotvingių arba priskiriama prūsams. Atrodo, kad pradžioje prūsų vardas buvo taikomas tik pamedėnams ir pagudėnams. Kol kas nepakankamai aiški baltiškųjų galindų ir Sasnos sričių genezė. Pereinamosiomis tarmėmis laikomi ir nadruviai, ypač skalviai. Materialinės kultūros požiūriu nadruviai, manoma, buvę artimesni prūsams, o skalviai prie Nemuno žemupio sieję̨si su kuršiais, kalbėjusiais pereinamąja kalba tarp prūsų, žemaičių (žemutinių lietuvių) ir latvių[13].

Šiuo metu nadruviai ir skalviai kalbos požiūriu priskiriami prie prūsų, t. y. vakarinių baltų, kuriais laikytini ir kuršiai. Išlikusi po Ordino siautėjimo da-

---

[11] Kalbant apie IX—XIII a. prūsus ir vakarinius lietuvius tarp Vyslos ir Nemuno, kartais — tiesa, neaiškiai — minima, kad juos skyrusi Persantės upė (Lietuvos TSR istorija. T. 1, p. 55; *Jurginis J.* Baudžiavos..., p. 34; Lietuvių karas su kryžiuočiais, p. 78). Šioje teritorijoje teka Pasarė (Pasargė), o Persantės upė yra į vakarus nuo Vyslos. Iki Persantės vakaruose žalvario amžiuje buvo paplitę gyvatgalviai kapliai, būdingi baltų kultūrinei sričiai (Lietuvos archeologijos bruožai, p. 105—106; MLTE, t. 1, p. 158; *Okulicz J.* Pradzieje ziem pruskich..., s. 171—173).

[12] *Jablonskis K.* Istorija ir jos šaltiniai, p. 132—136 (apie skalvių lietuviškumą); *Jasas R.* Didysis..., p. 13; *Tautavičius A.* Mūsų giminaičiai..., p. 17—22; MLTE, t. 3, p. 90; *Matulevičius A.* Dėl lietuvių Prūsijoje..., p. 106—108.

[13] *Powierski J.* Stosunki..., s. 25—27; to paties, Prusowie, Prusy.— SSS, t. IV, cz. 1, s. 368—371. Plg. *Gimbutienė M.* Baltai, p. 72—73, 106—107.

lis kuršių, nadruvių, skalvių ir kitų vakarinių baltų XIV—XVI a. sulietuvėjo[14].

Jotvingiai, K. Būgos nuomone, kalbėjo prūsų kalbos tarme[15]. Kiti tyrinėtojai teigia, kad sunku esą įrodyti buvus skirtumų tarp prūsų ir jotvingių kalbų[16], kad visiškai neaišku, ar jotvingių kalba buvusi tarpinė tarp prūsų ir lietuvių, ar prūsų kalbos tarmė[17]. Mums žinomi jotvingiški vietų ir asmenų vardai turi fonetinių ypatybių, būdingų prūsų kalbai[18]. Prūsai (bei jotvingiai) priskiriami vakarų baltų tarmių regionui[19]. Lyginant su rytiniais baltais — lietuviais, konstatuojama, kad jotvingių ir lietuvių kalbos nebuvo per daug viena nuo kitos nutolusios. Leksinių bendrumų tarp jotvingių ir lietuvių kalbos žymiai daugiau negu skirtumų. Jotvingių kalba daug kuo artima lietuvių kalbai. Apskritai jotvingių kalba (ar tarmė) turėjusi ypatybių, kurios ją siejusios su prūsų kalba labiau negu su lietuvių[20].

Taip pagrindiniais bruožais atrodo prūsų, jotvingių ir jų giminaičių lietuvių tarpusavio santykiai kalbos ir kultūros duomenų požiūriu. Nežiūrint kai kurių skirtumų, išryškėja čia kalbos, materialinės ir dvasinės kultūros, socialinės santvarkos bendrybės. Visa tai atsispindi ir bendroje prūsų bei lietuvių kovoje prieš katalikiškųjų vakarų ir Kryžiuočių ordino agresiją.

---

[14] *Mažiulis V.* Pasaulio tautų kalbos, p. 11—12; to paties, Senovės vakarų baltai, p. 7; Lietuvininkai.— LTE, t. 6, p. 527—528; Mažoji Lietuva.— Ten pat, t. 7, p. 338—340. Prie vakarinių baltų priskiriami žiemgaliai ir sėliái (*Мажюлис В. П.* О связях..., с. 103). Plg. *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos kilmė, p. 281.

[15] *Būga K.* 3, p. 131—150.

[16] *Nalępa J.* Przyczynek..., s. 132.

[17] *Okulicz J.* Pradzieje..., s. 10—12.

[18] *Zinkevičius Z.* Dėl baltų substrato..., p. 152.

[19] *Mažiulis V.* Senovės vakarų baltai..., p. 7.

[20] *Отрембский Я.* Язык ятвягов..., с. 6; *Vanagas A.* [Jotvingių] kalbos reliktai, p. 20—21; to paties, Jotvingiai ir dzūkai, p. 36.

Kol kas istoriografijoje nepakankamai apžvelgti prūsų ir lietuvių ryšiai bendroje kovoje prieš Ordiną, be to, prūsų kova dažnai traktuojama gana atsietai nuo Lietuvos karinių pastangų, nepakankamai ištirta, kaip tų įvykių verpetuose formavosi visų baltų (t. y. vienijanti ne tik lietuvių, bet ir kitų baltų žemes, priglaudžianti jau užgrobtų baltų žemių gyventojus) Lietuvos valstybė, kaip šį pažangų procesą kraujyje skandino užsienio feodalų agresija. Kai kurie faktai, mūsų nuomone, rodo, kad kovoje prieš danų, lenkų, vokiečių ir kitų feodalų agresiją formavosi Lietuvos vadovaujama baltų sąjunga — federacija, tai yra visų baltų valstybės linkme besivystančios Lietuvos valstybingumo raidos etapas[21].

„Lietuvos ir Jotvingių“ veiksmai prieš Volynę šaltiniuose ryškiai atsispindi prie 1205 m. (t. y. 1209—1210 m.)[22]. Kai popiežius Honorijus II 1218 m. organizavo didžiulį kryžiaus žygį į Prūsiją, kuriame dalyvavo „vokiečiai, čekai, moravai, danai, lenkai, pamarėnai“[23], Živinbudo, reikia manyti, valdoma priešmindauginė Lietuva (susijungusi su Žemaitija) 1219 m. sudarė sutartį su Volyne[24], nes kilo pavojus

---

21 Apie pačių lietuvių žemių konfederaciją žr. *Пашуто В. Т.* Образование..., c. 332—341; *Pašuta V.* Lietuvos..., p. 206—217; *Gudavičius E.* Dėl lietuvių žemių..., p. 12—28.

22 ПСРЛ, т. 2 (1908, 1962), стб. 721 — prie 1205 m.; ten pat, t. 2 (1843, Gustino metr.), c. 331 — prie 1209; datų nevienodumą matome ir istoriografijoje (Regesta..., p. 18 (1205-(1208—9) m.); *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., p. 43; Historia Pomorza, t. 1, 1, p. 424). Šie įvykiai nukeliami į 1210 m. (*Грушевський М.* Хронольогія..., c. 10, 62).

23 PUB, 1, 1, Nr. 26, 31.

24 ПСРЛ, т. 2 (1908, 1962), стб. 735—736; 2 (1843 — Gustino metr., p. 334: *Lietuvoje tuomet vyriausiuoju („старѣй“) buvo kunigaikštis Živibundas*); *Грушевський М.* Хронольогія..., c. 16, 63; *Pašuta V.* Lietuvos..., p. 215—216; *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., p. 54. Sutartis siejama ir su Lietuvos įsigalėjimu Naugarduke (*Ochmański J.* Uwagi..., s. 156—157). Yra duomenų, kad 1219 m. pradžioje imperatorius Fridrichas II dovanojęs ir lietuviškas žemes Magdeburgo arkivyskupui (*Stakauskas J.* Lietuva..., p. 18—19).

Lietuvai, greičiausiai siekta apginti ir prūsų kraštą. Lietuvos ir Jotvingių jėgos puolė vieną iš minėtos antiprūsiškosios koalicijos dalyvių — Lenkiją[25]. Taigi plačiu mastu atremiant katalikiškųjų vakarų kryžininkų puolimus dar iki kryžiuočių atsikraustymo į pavyslį, pasireiškė Lietuvos, jotvingių, prūsų bendradarbiavimas[26]. Tuo pačiu metu (1220 m.) Lietuvos ir žiemgalių kariuomenė smogė kalavijuočiams padauguvyje[27]. Bendri lietuvių veiksmai su žiemgaliais, sėliais, kuršiais pasireiškė ir kitais atvejais, kovojant prieš vokiečių feodalinę agresiją. Taigi Lietuvos pastangomis bendrai kovai buvo mobilizuojami beveik visi baltai.

Lietuvos ir vakarinių baltų (prūsų, jotvingių) bendradarbiavimas tapo ypač ryškus tada, kai prasidėjo kova prieš pavyslyje įsikūrusį Kryžiuočių ordiną. Lietuviai, atrėmę ir sutriuškinę kalavijuočius šiaurėje (1229 ir 1236 m.), praėjus totorių—mongolų pavojui (1238—1242 m.), 1243 m. drauge su prūsais nusiaubė kryžiuočių agresijos atramą — Kulmo žemę ir sutriuškino priešą Renzeno mūšyje. Kryžiuočiai patyrė pirmą nuo pat atsikraustymo į pavyslį

[25] ПСРЛ, т. 2 (1908, 1962), стб. 736; 2 (1843), с. 334; Regesta..., p. 27. Tuo metu Lietuvos vedamos kovos mastą rodo ir kiti 1219 m. įvykiai: jos kariuomenė puolė šiaurėje iki Saremos, Sakalos ir kt. teritorijų, kovojo su vokiečių riteriais, kai popiežiaus remiami jų sąjungininkai Danijos feodalai tvirtinosi šiaurės Estijoje (LRCh, eil. 1423—1552; Regesta..., p. 25; *Varakauskas R.* Vokiečių feodalų agresija..., p. 27; История Эстонской ССР, I, с. 160—161), kai Danijos karaliaus Valdemaro II valdžia plito vokiečių užkariautoje Livonijoje ir Rygoje (*Caune M.* Rīgas pilsētas ciņa..., lpp. 79).

[26] *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., s. 43; *Włodarski B.* Problem jaćwiński..., s. 28; *Powierski J.* Stosunki..., s. 152; to paties, Przekaz Dusburga..., s. 408.

[27] ГЛ, XXII, 4, 8, с. 198, 202, 390, 395; pirmaisiais XIII a. dešimtmečiais vokiečiai siekė žiemgalius panaudoti kovoje prieš lietuvius bei lyvius (*Varakauskas R.* Vokiečių feodalų agresija..., p. 18).

tokio masto pralaimėjimą[28]. Lietuvių—prūsų bendradarbiavimą liudija 1245 m. dokumentai. Prie pamarėnų—prūsų sąjungos prisidėjo jotvingiai ir lietuviai[29].

Sembų ir lietuvių (žemaičių) bendrus veiksmus galima įžiūrėti Ordinui priklausiusios Klaipėdos pilies apgulties eigoje (XIII a. 6-asis dešimtmetis)[30]. Priešiškuose lietuviams šaltiniuose randame ir vėlesnių, šiuo atveju svarbių žinių. Štai Didžiojo prūsų sukilimo metu, 1262 m., didelė Mindaugo kariuomenė, vadovaujama Treniotos, vėl nusiaubė Ordino užnugarį pavyslyje (III, 160). Kai jungtinė prūsų, sūduvių ir lietuvių kariuomenė, kovojusi prieš kryžiuočius Sembos rajone, apgulė Vėluvos pilį Prieg-liaus pakrantėje (III, 122), Manto vadovaujami prūsai nusiaubė Kulmo žemę, o po to (1263 m.) visiškai sutriuškino kryžiuočius mūšio lauke (III, 123). Mindaugo valdoma Lietuva (ypač 1259—1263 m.) plačiu frontu nuo Dauguvos iki Vyslos sėkmingai kovojo prieš Ordino agresiją, aktyviai rėmė, kiek leido sąlygos, prūsų ir jotvingių—sūduvių kovą. Ypač glaudžiai lietuviai bendradarbiavo su kaimynystėje gyvenusiais jotvingiais — dalis jų žemių įėjo į Mindaugo valstybės sudėtį[31]. Kai kuriuose to meto šal-

---

[28] SRP, B. 5, S. 162; PD, III, 40 (žr. mūsų komentarus); Lietuvių karas..., p. 133. Plg. *Wiliński K.* Walki..., s. 196—197.

[29] PUB, 1, 1, Nr. 160—162, p. 121—122; *Powierski J.* Przyczyny i początek sojuszu..., s. 210.

[30] 1254.II.8 dokumentas teigia prie Klaipėdos pilies buvus *castrorum exercitus Lettowiorum et Sambitarum; der borge [...] die Lettowische und Samissche here* — LUB, 1, Nr. 245, sk. 317—318; PUB, 1, 1, Nr. 279, S. 211; *Ivinskis Z.* Durbės kautynės..., p. 25, 31—32; plg. *Zurkalowski E.* In welches Jahr..., S. 479—486; Lietuvių karas..., p. 145; *Miškinis A.* Klaipėdos genezė..., p. 20, 22.

[31] *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., s. 100; *Włodarski B.* Problem jaćwiński..., s. 33. 1253—1259 m. Mindaugo dokumentai, kad ir kaip juos vertintume, liudija, kad tuo metu Dainava (plačiąja prasme), arba Jotvingija, taip pat Skalva, Nadruva

tiniuose Prūsija ir Lietuva suprantama kaip viena visuma[32], o Mindaugas vadinamas prūsų karaliumi[33]. Mindaugas norėjo padaryti Lietuvą bendrąja baltų valstybe, į kurią įeitų šiaurinės ir pietvakarinės baltų žemės (Livonija ir Prūsija). Mindaugo vadovaujama baltų sąjunga tampa ypač akivaizdžiu reiškiniu XIII a. 5-ojo dešimtmečio pradžioje[34]. Visa tai rodo prūsų žemių ryšius su Lietuvos valstybe.

Netikėtas Mindaugo žuvimas, netvirta padėtis Lietuvos viduje, sudėtinga tarptautinė aplinka sunkino bendrą kovą prieš Ordino agresiją. Vis dėlto Lietuva ir toliau liko pagrindinė, vadovaujanti jėga kovoje prieš Ordiną. Traidenis (1269—1282 m.), remdamas žiemgalius, telkė jėgas ir kovai Prūsijoje. Tuo metu, kai pavergtos prūsų žemės (Pagudė ir kt.) vėl bandė sukilti prieš kryžiuočius, sūduvių kunigaikščio Skomanto vadovaujama galinga sūduvių ir lietuvių kariuomenė siaubė (1277 m.) Ordino valdas pavyslyje iki Kristburgo (III, 192). 1280 m. sūduviai drauge su lietuviais niokojo Ordino valdas Semboje (III, 204), o po metų Traidenis, norėdamas sulaikyti kryžiuočių veržimąsi į sūduvių žemes, pasiuntė žiemgalių vado Nameisio vadovaujamą Lietuvos kariuomenę į niokojamą žygį po Ordino užnugarį (Skomantas, Nameisis — pavaldūs Traideniui). Tai rodo

---

tarptautinėje plotmėje buvo laikomos Lietuvos valdovo žemėmis (LUB, 1, Nr. 252, 286, 342; PUB, 1, 2, Nr. 39, 79; LIŠ, 1, p. 46—47).

[32] SRP, B. 1, S. 737 (Liber cencuum Daniae — Lietuva laikoma viena iš Prūsijos žemių). Lietuva vadinama Prūsija ir XIII a. 2-os pusės lenkų šaltiniuose, matyt, tai buvęs bendras baltų pavadinimas (*Bieniak J.* Brunon..., s. 188, 192—193).

[33] SRP, B. 1, S. 761; *Pakarklis P.* Kryžiuočių valstybės..., p. 15.

[34] *Łowmiański H.* Studja..., 2, s. 358; *Powierski J.* Przyczyny i początek sojuszu..., s. 210; to paties, Krytyka koncepcji..., s. 305; *Wróblewski R.* Problem jaćwieski..., s. 13—14. Akcentuojant XIII a. Jotvingių politinį vienetą (*Kamiński A.* Jaćwież, s. 171—178), jis tendencingai atsiejamas nuo ryšių su Lietuva. Panašiai: *Okulicz-Kozaryn L.* Życie..., s. 8, 35, 46, 52.

glaudžius prūsų, jotvingių, lietuvių ir kt. baltų ryšius, jų bendrą kovą. Tačiau sudėtinga tarptautinė padėtis, nauji Aukso ordos feodalų antpuoliai iš pietryčių (1275, 1279, 1282 m.) trukdė baltams bendrai kovoti prieš Ordino, Lenkijos ir kitų katalikiškųjų Vakarų Europos šalių feodalų agresiją ir leido kryžiuočiams iki 1283 m. pavergti sūduvių, prūsų žemes iki Nemuno žemupio.

Užgrobtų žemių gyventojai buvo pavergti, bet dalis nadruvių, pagudėnų, sūduvių, bartų ir kt. rado prieglobstį Lietuvos valstybės teritorijoje (III, 179, 191, 211, 217, 219, 223) ir toliau dalyvavo bendroje kovoje prieš Ordino ir Aukso ordos agresiją.

Ordino valdžioje likę prūsai buvo verčiami dalyvauti jo žygiuose[35], tačiau yra žinoma, kad kai kurie pavergtieji prūsai bandė žlugdyti kryžiuočių antpuolius prieš Lietuvą (III, 226—1285 m.; 249—1292 m.), padėjo lietuvių kariuomenei naikinti kryžiuočių pilis (III, 253 — 1293 m.), be kita ko, siekė (1337 m.) padėti Gedimino kariuomenei, kuri stengėsi likviduoti naują Ordino agresijos židinį, įkurtą prie Nemuno šalia Veliuonos,— Bajerburgą[36]. Net 1410 m. Vytautas, įžengęs su kariuomene į Prūsiją, rado jam palankių prūsų bajorų, kurie dar nebuvo užmiršę savo baltiškosios kilmės[37].

Užgrobtų prūsų ir kitų vakarinių baltų žemių ryšiai su Lietuva nebuvo užmiršti ir karinėje bei diplomatinėje kovoje su Ordinu. Lietuvos pastangas XIV a. 3-ajame dešimtmetyje apginti bent Žiemgalą liudija Gedimino titulavimasis „Žiemgalos valdovu ir kunigaikščiu“ [38]. 1358 m. Lietuvos vyriausybė derybose su Vokietijos imperatoriumi Karoliu IV reikalavo grąžinti kryžiuočių užgrobtas žemes iki Alnos

[35] *Pakarklis P.* Kryžiuočių..., p. 87—89, 142—145; *Steponavičienė I.* Dėl lietuviškų vietovardžių prūsinimo..., p. 163—168.

[36] SRP, B. 2, S. 493.

[37] *Długosz J.*..., XIII, s. 80; CEV, p. 214.

[38] GL, Nr. 3—6.

upės, Priegliaus žemupio ir jūros[39], t. y. Sembą, Nadruvą, Bartą ir kt., Baltijos pajūrį tarp Priegliaus ir Dauguvos. Ryškūs lietuvių tautos siekimai atgauti Ordino užgrobtas vakarinių lietuvių bei prūsų žemes ir XV a. pradžioje. 1412 m. Lietuvos bajorai pareiškė kryžiuočių pasiuntiniams, jog Ragainė ir Karaliaučius kitados priklausę Lietuvai ir Lietuva vėl turinti juos atgauti, nes tai — Vytauto tėvonija[40]. 1413 m., Salyno derybų metu, Vytautas griežtai pareiškė kryžiuočiams, jog „...Prūsai taip pat yra buvę mano tėvų žemė ir aš reikalausiu jų iki Osos (t. y. visų prūsų žemių iki Vyslos su Pamede imtinai — *R. B.*), nes jie yra mano tėvų palikimas“ [41]. 1416 m. žemaičių delegacija Konstancos bažnytiniame susirinkime pareiškė, jog jie, žemaičiai, esą tos pačios — lietuvių tautos žmonės, giminingi prūsams, patekusiems į sunkią kryžiuočių vergiją[42]. 1421 m. Lietuvos atstovai pabrėžė, kad Žemaitija ir Sūduva esančios senovinės Lietuvos žemės, kur „...žmonės kalbėjo ir dabar kalba lietuvių kalba [...] neturi ir niekad neturėjo kitos kalbos kaip kad lietuvių, nes nebuvo ir šiandien bent nėra to, kad lietuviai jos nesuprastų arba nebūtų supratę...“ [43] Taigi ir kalbant apie Sūduvą, senąją jotvingių žemę, akcentuojamas teritorijos bei kalbos bendrumas. Ši tradicija buvo žinoma ir kaimyniniuose kraštuose. XV a. antrojoje pusėje rašęs J. Dlugošas „Lenkijos istorijoje“ pabrėžia, kad lietuviai panašūs į senuosius jotvingius ir prūsus religija, papročiais, kalba bei kilme[44].

---

[39] SRP, B. 2, S. 80; *Kolankowski L.* Litwini..., s. 159—162; *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., s. 402; *Kučinskas A.* Kęstutis, p. 138; *Karwasińska J.* Złote bulle..., s. 244; *Varakauskas R.* Lietuvos ir Livonijos..., p. 220—222.

[40] CEV, p. 232.

[41] CEV, p. 257.

[42] CEV, p. 1018—1021.

[43] LIŠ, t. 1, p. 93—94; *Dundulis B.* Lietuvių kova..., p. 97, 115—116, 163—164, 221.

[44] *Zajączkowski S.* Jotvingių problema..., p. 390—394.

Visi šie faktai rodo, kad XIII a. baltų žemėse, t. y. pačių lietuvių (su žemaičiais), jotvingių, prūsų ir kt. gyvenamajame plote, buvo susidaręs dvasinės (religijos, papročių) ir materialinės kultūros artumas, beveik tapačios buvo socialinės santvarkos formos, o kalbos giminystė padėjo gyventojams suprasti vieniems kitus. Taigi vyko vieningos tautybės[45] bei baltiškosios Lietuvos valstybės formavimosi procesas[46], kurį sustabdė vokiečių ir kt. šalių feodalų, katalikų bažnyčios, Kryžiuočių ordino agresija.

Dusburgiečio kronika ir vaizduoja būtent tą sudėtingą laikotarpį, kai po įtemptų bendrų kovų prieš agresiją iš Vakarų buvo pavergti vakariniai baltai, kai Ordinas toliau veržėsi į Žemaitiją ir Rytų Lietuvą ir tik milžiniškomis pastangomis ir aukomis buvo sulaikytas prie Nemuno, virtusio pagrindine fronto linija. Agresoriaus interesams ginti parašytoje kronikoje pavaizduotas prūsų ir lietuvių gyvenimas XIII—XIV a. bei jų išsivaduojamoji kova yra Lietuvos istorijos sudėtinė dalis, pažangus reiškinys tarptautiniame išsivaduojamajame judėjime, kovoje prieš agresyvias jėgas viduramžiais.

Epocha, kurioje rašė Petras iš Dusburgo

3-asis XIV a. dešimtmetis — vienas iš etapinių laikotarpių 250 m. trukusiame Lietuvos kare prieš Kryžiuočių ordiną. 1326 m. Kryžiuočių ordino brolis kunigas Petras iš Dusburgo užbaigė rašyti „Prūsijos žemės kroniką“ ir įteikė ją Ordino magistrui Verneriui iš Orzelno.

XIII a. pabaigoje — XIV a. pradžioje Vytenis (1295—1316 m.) bandė pasinaudoti Livonijos vidaus prieštaravimais: Lietuva drauge su Ryga kariavo

[45] *Кушнер П. И.* Этнические территории..., с. 159, 185, 270.
[46] *Ловмянский Г.* Роль рыцарских орденов..., с. 76—77.

ir vedė diplomatinę kovą prieš Ordiną, Lietuva gynė Rygą nuo Ordino, norėdama pralaužti Ordino vykdomą ekonominę Lietuvos blokadą. Kiek vėliau, jau valdant Gediminui, Lietuvos—Rygos sąjunga buvo atnaujinta[47].

Tarptautinėje sferoje tuo metu susilaukė atgarsio Lietuvos valdovo Gedimino pareikšti aštrūs kaltinimai kryžiuočiams: „Jie ir žemes paverčia tyrais, kaip tai matyti Žiemgaloje ir daugelyje kitų [vietų]. Tačiau jie sako, jog tai daro dėl to, kad nori apginti krikščionis“ (1322 m. laiškas popiežiui)[48]; „Kur atrasime didesnių skriaudų, didesnės neteisybės, smurto, nedorumo ir turto gobšumo, jei ne tarp krikščionių žmonių, o ypač tarp tų, kurie dedasi dorais vienuoliais kaip, pavyzdžiui, kryžiuočiai, tačiau kurie daro visokį pikta...“ (Gedimino pareiškimas popiežiaus legatų pasiuntiniams Vilniuje 1324 m.)[49]; „...labai daug [nuostolių] [...] mums padarė minėtieji broliai kryžiuočiai [...], jie nebijo dievo, negerbia žmonių ir [elgiasi] kaip žmonės, kurie tiki tik savo rankos jėga“ (1325 m. Gedimino laiškas Dorpato, Ezelio vyskupams, Revelio žemės danų vietininkui ir Rygos miesto tarybai)[50]. Šie pareiškimai, taip pat Gedimino laiškai, adresuoti žymiems Europos miestams Liubekui, Bremenui, Kelnui ir kitiems „iki pat Romos“, „kiekvienam geros valios žmogui“, dominikonų ir pranciškonų ordinams[51], turėjo platų tarptautinį atgarsį. Lietuvos valstybė sugebėjo pirmą kartą tokiu mastu kuriam laikui izoliuoti bei sukompromituoti Kryžiuočių ordiną krikščioniškosios feodalinės Europos akivaizdoje. Gedimino vyriausybės pastangų dėka 1323 m. spalio 2 d. Lietuva sudarė Vilniuje taikos sutartį su Livonijos vyskupais, Revelio žemės

---

[47] *Jakštas J.* Vokiečių ordinas..., p. 149—155; *Caune M.* Rīgas pilsētas un Livonijas ordeņa karš..., lpp. 63—74.
[48] GL, Nr. 2, p. 26—27.
[49] Ten pat, Nr. 14, p. 128—129.
[50] Ten pat, Nr. 16, p. 170—171.
[51] Ten pat, Nr. 3—6, p. 28—57.

danų vietininku, Livonijos ordinu ir Ryga[52]. Popiežius 1324 m. įsakė kryžiuočiams susilaikyti nuo bet kokių žygių prieš Gedimino valstybę ir patvirtino šią sutartį[53]. Tai buvo didelis diplomatinis Lietuvos laimėjimas.

XIV a. 3-iajame dešimtmetyje, kai rašė savo kroniką Dusburgietis, Lietuva, tęsdama ginklo kovą prieš Vakarų Europos feodalų agresiją, 1320 m. liepos 27 d. Medininkų žemėje sutriuškino įsiveržusius į Žemaitiją kryžiuočius (III, 338); puldama plačiu frontu, Lietuvos kariuomenė 1322 m. nusiaubė Livonijoje Dorpato vyskupo valdas[54], Dovydo Gardiniškio vedami lietuviai ir pskoviečiai 1323 m. vasario mėn. užpuolė danų vasalinėje priklausomybėje buvusią Revelio žemę; kai sekantį mėnesį Pskovą puolė Livonijos ordinas, Lietuvos ir pskoviečių jėgos atstūmė priešą nuo miesto sienų[55]. Tuo pat metu „Žemaitijos lietuviai“ sunaikino Klaipėdos miestą ir tris gretimas kryžiuočiams pavaldžias pilis. Vasarą Lietuvos kariuomenė smogė Ordinui, puldama Sembą ties Vėluva, o rudenį patraukė į Dobrynės kunigaikštystę, gindama Mazoviją, kurią norėta išlaikyti savo pusėje[56].

Po triuškinančio smūgio Medininkų žemėje Ordinas, sulaukęs daug talkininkų iš Vokietijos, Čekijos ir kitur, 1322 m. vėl niokojo Žemaitiją, pasiekdamas Raseinius, Ariogalą, tačiau buvo atremtas prie Pieštvės pilies Dubysos ir Nemuno santakoje. 1323 m., atvykus riteriams iš Čekijos ir nuo Reino, vėl žygiuota prieš Lietuvą, bet dėl didelių šalčių iš pusiaukelės buvo grįžta. Tais pačiais metais kryžiuočiai vėl bandė niokoti panemunes apie Paštuvą (III, 340, 342, 347).

---

52 GL, Nr. 8, p. 64—75.

53 *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., s. 279—280; *Pašuta V.* Lietuvos..., p. 336.

54 SRP, B. 1, S. 284 (Canonici Sambiensis...).

55 Ten pat, PD, III, 343, ПЛ, в. 2, с. 22—23.

56 PD, III, 344—346; *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., s. 269.

Kryžiuočių ordinas visaip stengėsi sužlugdyti minėtąją 1323 m. spalio 2 d. sutartį: jau spalio 24 d. Livonijos ordinas raginamas ją nutraukti, po to imtasi žygių, kad nutrauktų sutartį Rygos miestas ir t. t. Ordinas tęsė agresiją 1324 m., kovo mėn. puldamas Gardino apylinkes, gegužės mėn.— Gedimino pilį Žemaitijoje, metų pabaigoje, rodos, vėl Gardiną. Puldinėjo Lietuvos žemes, grobė jas pasienyje ir Livonijos riteriai[57].

Atremdama Ordino agresiją, Gedimino Lietuva rengė ir atsakomuosius smūgius: 1324 m. liepos mėn. puolama Kristmemelio pilis Nemuno žemupio kairiajame krante, lapkričio mėn. šiaurėje niokojamos Rezeknės apylinkės Livonijoje, o pietuose — Mazovija. Pastaroji pulta dėl to, kad buvo Ordino sąjungininkė. Vis dėlto nuo 1324 m. pabaigos kuriam laikui tarp Lietuvos ir Ordino nusistovėjo taika. Nors abiejų šalių santykiai ir toliau liko priešiški, šaltiniuose nerandame žinių apie didesnes kovas. Pertrauka karo veiksmuose truko apie ketverius metus[58]. Ji buvo pasiekta įtempta ginklo bei diplomatijos kova.

Apie 1320 m. Gediminas išleido savo dukterį už Plocko kunigaikščio Vaclovo (Vankos). Mazovija Lietuvai buvo itin svarbi, nes per ją buvo galima susisiekti su Vakarais (kitus kelius vakaruose ir šiaurėje blokavo Ordinas). Tai suprasdami, kryžiuočiai bandė atkalbėti Plocko kunigaikštį nuo šios santuokos, siūlė jam netgi sudaryti prieš Lietuvą nukreiptą sutartį (1321 m.).

Vladislovo Lokietkos suvienyta Lenkija bandė diplomatijos priemonėmis atgauti kryžiuočių užgrobtą Pomeraniją. 1320 m. balandžio — 1321 m. vasario mėn. Inovroclave šiuo reikalu vyko teismas, kuriame dalyvavo popiežiaus skirti teisėjai. Nors teismo

---

[57] PD, III, 349—351; GL, Nr. 16, p. 166—171; *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., p. 274—275.

[58] PD, III, 355, 358, 357; *Paszkiewicz H.* Jagiellonowie..., s. 275—280.

sprendimu Ordinas privalėjo grąžinti Pomeraniją, tačiau kryžiuočiai sprendimo nepripažino ir pateikė apeliaciją kurijai. Nuosprendis liko neįgyvendintas, bet pats procesas buvo nemažas politinis lenkų laimėjimas[59].

Kovodama su Vokietijos karaliumi Liudviku Bavaru, vėliau tapusiu imperatoriumi, 1323 m. popiežiaus kurija pradėjo prieš jį organizuoti koaliciją, į kurią įėjo Austrija, Vengrija ir Vengrijos sąjungininkė Lenkija. Kilus vaidams dėl Brandenburgo valdų, popiežius 1324 m. pasmerkė Liudviką. Vladislovo Lokietkos valdoma Lenkija stojo į kovą su Brandenburgu — norėta atgauti markgrafų užgrobtas žemes. 1325 m. pradžioje ankstesnio susitarimo pagrindu sudaryta Lietuvos—Lenkijos sutartis dėl abipusės karinės paramos. Tuo būdu Lietuva prisijungė prie mūsų minėtos koalicijos. Taigi 1325—1326 m. Centrinėje bei Rytų Europoje buvo dvi jėgų grupuotės: vienoje pusėje popiežiaus kurija, Vengrija, Lenkija, Lietuva, o kitoje — Vokietijos valdovas Liudvikas Bavaras, Brandenburgas, Kryžiuočių ordinas ir prie jo prisijungusi Haličo—Volynės kunigaikštystė[60].

Gedimino Lietuva, matyt, susitarusi su Vladislovu Lokietka, 1323 m. pabaigoje — 1324 m. pradžioje, puldama Aukso ordai pavaldžią Volynę, užėmė Bresto žemę, arba Palenkę (Brestą, Kamenecą, Kobriną, Melniką, Drohičiną). Apie 1325 m. Gedimino kariuomenė nužygiavo į totorių valdžioje buvusį Kijevą ir atėmė jį iš Aukso ordos. Kijevas ir tuo metu buvo stambus tarptautinės prekybos centras, per kurį Rytų prekės keliavo ir Kryžiuočių ordinui bei į Vakarų Europą. Lietuvos valstybė, kariaujanti su Kryžiuočių ordinu ir atskirta nuo Baltijos jūros, dabar išėjo prie pietinių tarptautinės prekybos kelių. Kijevo pateki-

---

59 *Chłopocka H.* Procesy..., s. 20—29, 61—113.

60 Historia Polski, t. I, cz. 1, s. 440; *Batūra R.* Lietuva..., p. 202.

mas į feodalinės Lietuvos priklausomybę tam tikru mastu galėjo turėti neigiamos įtakos Kryžiuočių valstybei, jos ekonomikai[61], o feodalinė Lietuvos valstybė atimtose iš Aukso ordos slaviškose žemėse surado naujų rezervų kovai prieš agresiją iš Vakarų.

1326 m. Lenkijos ir Lietuvos kariuomenė įsiveržė į Brandenburgo valdas, pasiekė Frankfurtą prie Oderio (III, 361). Tvirtindama savo pozicijas prieš Kryžiuočių ordiną, Lietuva tais pačiais metais sudarė taiką su Didžiuoju Naugardu, svarbiu Rytų prekybos centru[62].

Taigi Gedimino valdoma Lietuvos valstybė XIV a. 3-iame dešimtmetyje, atremdama priešo spaudimą prie Nemuno, kovodama plačiu frontu nuo Suomijos įlankos šiaurėje iki Oderio pietvakariuose, bendradarbiaudama su kaimyninėmis rusų bei lenkų žemėmis, sukūrė gilų užnugarį slavų žemėse, sulaikė kryžiuočių veržimąsi, prisidėjo prie Ordino veiksmų bei siekimų demaskavimo, jo pozicijų silpninimo tarptautiniu mastu.

Pačioje Vakarų Europoje XIII—XIV a. irgi pasigirsdavo Kryžiuočių ordino adresu kritiškų balsų, raginančių netgi jį likviduoti. Įtempta grupuočių kova vyko ir Ordino viduje, siekiant restauruoti šią vokiečių feodalų karinę-religinę organizaciją. Tokiomis aplinkybėmis reikėjo kuo pagrįsti Ordino veiksmus Prūsijoje ir Lietuvoje, parodyti jo „nuopelnus" ir uždavinius, kuriems jis buvęs sukurtas.

Kronikos autorius, politiniai ir ideologiniai uždaviniai

Dusburgiečio dedikacija kronikos pradžioje rodo, kad jis buvęs Kryžiuočių ordino brolis — kunigas, vėliau, galimas daiktas, magistro kapelionas. Jo siekta

---

[61] *Batūra R.* Lietuva..., p. 178, 208.
[62] НПЛ, с. 98.

palikti ateities kartoms žinių apie Ordino laimėtus karus, kuriuos jis surašė ir sudėjo „į šią knygą". Veikalas buvęs įteiktas didžiajam magistrui Verneriui peržiūrėti ir pataisyti, jei kas jame bus taisytina. Iš kronikos faktologinės medžiagos matyti, kad nuo 1289 m. veikale randasi daugiau detalių, tikslesnių datų, todėl kartais tvirtinama (M. Perlbachas), jog nuo tada Dusburgietis jau gyvenęs Prūsijoje. Kurioje Prūsijos dalyje kronikininkas dirbo, nėra aišku. XIV a. I-osios pusės dokumentuose tarp kitų Sembos, Pamedės, Kulmo Ordino dvasininkų ne kartą minimas ir „Petras". Šiuo metu žinomas dokumentas, rodantis, kad 1327 m. gruodžio mėn. kunigas brolis Petras tikrai gyvenęs Karaliaučiuje[63]. Tyrinėtojai siejo Dusburgietį iš pradžių su Ragaine, po to su Karaliaučiumi. Kelta mintis, kad jis rašęs Marienburge, didžiojo magistro rezidencijoje, naudodamasis ten saugomu Ordinu archyvu, kad galėjęs pasirodyti Prūsijoje ir kiek vėliau, kai Ordino sostinė buvusi perkelta į Marienburgą (1309 m.) (M. Poliakuvna). Visdėlto vertėtų manyti, kad Petras iš Dusburgo, rašydamas kroniką, gyveno rytinėje Kryžiuočių valstybės dalyje, veikiausiai Karaliaučiuje, nes tik kronikos papildymuose pirmą kartą ryškiau iškyla „vakarinė" autoriaus orientacija. Todėl manoma, kad autorius persikėlė arčiau didžiojo magistro ryšium su kronikos dedikavimu Verneriui[64].

Buvo nuomonių, kad kronikos autorius kilęs iš pareinio Duisburgo. Pastaruoju metu jį bandoma kildinti iš olandų Dusburgo (Doesburg), į rytus nuo Utrechto esančio miesto, kur Vokiečių ordinas veikė nuo XIII a. I pusės. Jo išsilavinimui galėjo turėti įtakos žymus vokiečių kultūros centras Kelnas[65].

---

[63] SRP, B. 1, S. 3, 816; 6, S. 35 (1327 m.); PUB, 2, 2, S. 380 (1326 m.).

[64] *Labuda G.* O źródłach..., s. 229.

[65] PKD, s. 205.

Kronikos tekstas rodo, kad Petras iš Dusburgo turėjo teologinį išsilavinimą.

Dusburgiečio veikale nemaža moralizacijos, pamokymų, stebuklų, vizijų, nepaprastų įvykių. Jau kronikos pratarmėje autorius idealizuoja pirmuosius Ordino brolius, kurie, atsisakę kilmingų titulų, prabangių drabužių ir kt., nuolankiai dirbo paprasčiausius darbus; pasirinko neturtą, pavojus, rūpesčius ir vienatvę, vilkėjo ašutines arba šarvus, kiekvienu momentu pasiryžę ginti tikėjimą kare su netikėliais. Štai tokių didžiulių „stebuklų padarė aukščiausias dievas per minėtuosius brolius Prūsijos žemėje". Toliau Dusburgietis pabrėžia, jog artėja pavojų metas, o žmonės ieško „vien to, kas jų, o ne Jėzaus Kristaus", todėl šaukiasi į Kristų, prašydamas suteikti jiems dvasios įžvalgumo, kad būtų „suniekinti visi, kurie tavo tarnams daro bloga". Taigi autorius siekia išaukštinti jau užmirštus Ordine pirminius idealus.

Dusburgietis daugybe pavyzdžių bando parodyti, kad dievas padedąs kovojantiems broliams. Štai nuo Elbingo brolių iš mūšio lauko išsibėgiojo didelė prūsų kariuomenė, stebuklingai nedidelio kryžiuočių būrelio vietoje išvydusi didžiulę kariuomenę (III, 17). Pats Kristus padėjęs apsuptiems Balgoje broliams, paragindamas vieną prūsą išduoti saviškius (III, 26). Dievo apvaizda patvarkė, kad prūsai išdavė broliams Vėluvos pilį (III, 73). Kai kryžiuočiai jau nebegalėjo priešintis apgultame Bartenšteine, dievas juos pamokęs bėgti paliekant pilį (III, 121). Kitąkart mūšio metu danguje pasirodžiusi mergelė Marija (III, 141). Žygio prieš Lietuvą metu Karaliaučiaus komtūrui broliui Albertui besimeldžiant, ore prie jo burnos pasirodė viešpaties kūnas paplotėlio pavidalu ir kryžiuotis jį priėmė su neapsakomu džiaugsmu (III, 232). Broliai, paženklinę save šv. kryžiaus ženklu, Jėzaus Kristaus padedami, sėkmingai prasiveržė pro didžiulę lietuvių kariuomenę (III,

251). Traukianti iš Lietuvos didelė brolių kariuomenė, dievo padedama, vidurnaktį sėkmingai perėjo per skylantį Nemuno ledą (III, 256); viešpats panašiai juos globojo, kai traukė per ploną Kuršių marių ledą (III, 285). Dievo ir švenčiausios panelės globojamas kryžiuočių karys, nukritęs nuo suklupusio žirgo ir atsilikęs nuo Žemaitijoje plėšikaujančios savo kariuomenės, pėsčiomis sėkmingai grįžo į Ragainę (III, 333). Tai jau ne vien religinė, bet ir politinė autoriaus tendencija, nes nuolat pabrėždamas dievo pagalbą kryžiuočių veiksmams, jis juos visur teisino ir skatino.

Kronikoje akcentuojama, kad kryžiuočių, žuvusių kovoje su prūsais ar lietuviais, sielos einančios į dangų ir tuo pelnančios amžiną palaimą, kad žuvusius laiminanti pati mergelė Marija, o jų sielas po mūšio neša angelai ir t. t. (III, 41, 69, 86, 87). Prūsijoje karų dalyviams dievas netgi atleidžiąs bausmes, už kurias šiaip gresiąs amžinas pasmerkimas (III, 54). Tai jau kryžiuočių kovinės dvasios ugdymas.

Vizijomis apie brolių žaizdas ir randus, kuriuos rodanti abejojantiems pati švenčiausioji mergelė, teigiama, jog Vokiečių ordinas esąs pats geriausias, labiausiai nusipelnęs tarp kitų panašių brolijų (III, 12).

Kronikoje itin ryškūs teologiniai momentai. Pratarmėje autorius pranašo Danieliaus žodžius panaudoja Kryžiuočių ordino nuopelnams Prūsijoje pabrėžti. Pirmosios dalies įvade tvirtinama, kaip Kristus pastatęs bažnyčią ir parėmęs ją septyniais šulais, t. y. septyniais sakramentais, taip dievo vietininkas žemėje popiežius Celestinas III Jeruzalėje įkūręs bažnyčios naudai šventosios Marijos Teutonų ordino ligoninę ir paskyręs septynis šulus, septynis brolius — landkomtūros, arba provincijų valdytojus, Livonijai, Prūsijai, Vokietijai, Austrijai ir kt. Šių namų pagrindą sudaręs didysis magistras ir kapitula, jų niekas

negalėsiąs sugriauti, nes jie pastatyti „ant tvirtos uolos, o toji uola — Kristus".

Kad Ordino užduotis — kariauti, ypač Prūsijoje bei Lietuvoje, pabrėžiama specialiais skyreliais, kuriuose kiekvienam riterių ginklui suteikiama religinė prasmė: jeigu, pvz., Ordino broliai, atvykę Prūsų žemėn, griebiasi kalavijo, vadinasi, jie griebiasi dorybių ginklo naujame viešpaties kare prieš velnio žabangas (II, 8—9) ir t. t. Nuolatos čia pabrėžiama religinė vedamo karo esmė: „...juk čia ne jūsų, bet dievo kova" [66].

Išryškėja kronikoje ir politiniai jos uždaviniai. Dusburgietis bando pateikti savotišką karų prieš prūsus genealogiją, pažymėdamas, kad prieš juos jau esąs kariavęs Julijus Cezaris, vėliau — Švedijos feodalai ir kt., kad į tai buvę nukreiptos vyskupo Kristijono bei Dobrynės brolių pastangos, tačiau prūsai vėl grįždavę prie savo „klaidų". Ir štai Teutonų ordino broliai pradėję su jais naują karą (II, 7). Dusburgietis, rašydamas apie lietuvių puolimus, ypač kronikos pabaigoje, stengiasi ir šia prasme pagrįsti būtinumą kariauti prieš Lietuvą (III, 343—346, 357—358).

Senos Vokiečių ordino tradicijos dvasia nušviečiamas Ordino įsikūrimas Kulmo žemėje, dovanotoje Mazovijos kunigaikščio Konrado, šis aktas laikomas Ordino veiklos Prūsijoje pagrindu (II, 5, 6). Krikščionių kunigaikščius, kurį laiką kovojusius prieš Ordiną, Dusburgietis vadina išdavikais. Tokį vardą pelno su prūsais bendradarbiavęs Pamario kunigaikštis Sventopelkas (III, 32), Gedimino sąjungininkas Lenkijos karalius Vladislovas Lokietka (Papildymas, 10), kuris, norėdamas atgauti Pamarį, stojęs į ginkluotą kovą prieš Ordiną. Dėl Gedimino diplomatinės veiklos iškilęs Lietuvos krikšto klausimas būtų pakirtęs Ordino egzistavimo pagrindą, todėl Dusburgietis stengiasi įrodyti, jog Lietuvos valdovas tokio plano neturėjęs, jokių laiškų krikšto reikalu nebuvo rašęs,

---

[66] PD, II, 6; PKD, s. 172—182.

niekam nebuvo įsakęs juos skelbti (III, 359). Šitaip norima pabrėžti, kad Ordino politika esanti teisinga, nors turime pagrindo manyti, kad būtent Ordino klasta sužlugdė Gedimino planus[67].

Kita vertus, Ordino priešų veikla, kryžiuočiams keliami kaltinimai turėję tam tikrų padarinių. 1324 m. popiežius Jonas XXII pagrasęs ekskomunikuoti Ordiną[68]. Neseniai Prancūzijoje buvęs likviduotas Tamplierių ordinas, kurio pavyzdžiu susikūrė ir egzistavo Teutonų ordinas.

1307 m. Prancūzijoje prasidėjo tamplierių, po Jeruzalės karalystės žlugimo (1291 m.) įsikūrusių šioje žemėje, procesas. Gindamas popiežiaus ir karaliaus interesus, 1310 m. vyskupų sinodas pasmerkė 54 tamplierius sudeginti. Apkaltintas erezija Tamplierių ordinas galutinai likviduotas 1312 m., o jo didysis magistras sudegintas ant laužo Paryžiuje 1314 m.[69]

Tokiomis aplinkybėmis ir Kryžiuočių ordinui nebepakako tradicinės kovos prieš pagonis argumentacijos. Didysis magistras Verneris ėmėsi restauruoti Ordiną. Jo statute padaryta atitinkamų prierašų: pabrėžiama pamaldumo būtinumas, nurodoma privalomos maldos, apribojama pasaulietiniai brolių poreikiai, aprangos ir ginklų puošnumas, finansiniai ištekliai, draudžiama savavališkai išeiti už Ordino namų ribų, primenama, kokie turi būti vienuolių bendruomenės gyvenimo dėsniai. Vernerio prierašuose pabrėžiama, jog jie skaitytini visuose Ordino namuose keturiskart į metus, nes visi privalą apie tai žinoti[70]. Ordino viduje vykusią kovą 1324 m. laimėjo reformų šalininkai, tačiau tik laikinai (po 6 metų buvo nužudytas didysis magistras, reformų šalininkas ir organizatorius).

---

[67] PKD, s. 195.

[68] PUB, 2, Nr. 450.

[69] *Potkowski E.* Rycerze..., s. 223—235; *Szymański J.* Templariusze, s. 48—49.

[70] *Perlbach M.* Die Statuten..., S. 147—148.

Norint atremti visus Ordinui keliamus priekaištus ir įgyvendinti vidaus reformą, didžiajam magistrui Verneriui reikėjo kronikos. Ši turėjo priminti Ordino veiklos tikslus ne tik broliams, bet ir visam krikščionių pasauliui: pateisinti vokiečių feodalų organizacijos, Kryžiuočių ordino, egzistavimą ir po krikščionybės gynimo priedanga jo vedamą karą prieš Lietuvą.

Petras iš Dusburgo puikiai suvokė ryšį tarp Ordino kovos prieš Pabaltijo tautas ir kitų feodalinių riterių žygių prieš musulmoniškąjį pasaulį. Antisaracėniškos idėjos išreikštos kronikos IV-ojoje dalyje. Aprašęs Jeruzalės karalystės sostinės Akono (Akros) žlugimą (1291 m.), kronikininkas įdėjo savotišką šventosios žemės apraudojimą ir trumpai atpasakojo kryžiaus žygių istoriją, kurioje pritariama popiežiaus kurijos pastangoms suartėti su totoriais — mongolais ir aprašomi pastarųjų žygiai prieš Siriją bei kitas musulmoniškąsias šalis (IV, 57, 69, 77—80, 87, 108). Ši kronika, kaip ir atitinkami popiežiaus kurijos dokumentai, patvirtina tarybinėje istoriografijoje keliamą mintį, kad ekspansijos prieš arabų, slavų ir Pabaltijo tautas esmė ir varomosios jėgos buvusios vienodos, kad šios tautos turėjusios bendrą priešą[71].

Petras iš Dusburgo, kaip to meto publicistas, kėlė aktualius Ordino politikos klausimus. Kita vertus, jis rašė istorinį pasakojimą, paremtą didele jo sukaupta rašytine ir žodine Ordino tradicija, siekė šią tradiciją perduoti ateities kartoms (Dedikacija). Tačiau lotyniškai parašyta Dusburgiečio kronika nebuvo prieinama eiliniams Ordino broliams, ją reikėjo išversti į vokiečių kalbą. Kiek vėliau tai padarė Mikalojus iš Jerošino. Manoma, kad lotynų kalba parašyta Dusburgiečio kronika tarsi tam tikras traktatas buvo visų pirma skirta gerai lotynų kalbą mokančiai aukštajai krikščioniškai dvasininkijai, pra-

[71] *Пашуто В. Т.* Образование..., с. 144.

dedant pačiu popiežiumi ir baigiant žymiausiųjų Europos valdovų kanceliarijų vedėjais bei patarėjais, taip pat patiems valdovams[72]. Kronika turėjo būti oficialiu Ordino šlovės paminklu[73].

Kronikos rankraščiai, publikacijos, tyrinėjimai

Dusburgiečio kronikos originalas — XIV a. rankraštis — neišliko. Žinomi vėlesni jo nuorašai.

Karaliaučiaus karališkos bibliotekos tekstas, kaip pažymėta jo antraštiniame puslapyje, 1540 m. sausio 16 d. pradėtas perrašinėti iš Pamedės vyskupui P. Speratui priklausiusios knygos. Nuorašo viršelyje yra Karaliaučiaus bibliotekos įkūrėjo Prūsijos hercogo Albrechto (mirusio 1568 m.) herbas, rodąs tuometinį jo šeimininką. Nurašinėtojas prastokai mokėjo lotynų kalbą, ne visada teisingai suprato XIV a. sutrumpinimus, darė kitų klaidų.

Torunės magistrato bibliotekos nuorašas (XVII a.) padarytas iš Karaliaučiaus bibliotekos teksto. Nurašyta žmogaus, gerai mokėjusio viduramžių lotynų kalbą, daugelyje vietų tekstui grąžinusio pirminę prasmę. Torunės nuoraše randame ne tik pagrindinį Dusburgiečio tekstą (iki 1326 m.), bet ir papildymus (iki 1330 m. lapkričio mėn.), todėl spėjama, kad nurašinėjusis, be Karaliaučiaus teksto, turėjo dar ir kitą, iš kurio ir paėmęs priedą.

Torunės nuorašo pagrindu padarytas ir Elbingo nuorašas. Berlyno karališkosios bibliotekos Kodekse greta kitų yra ne visiškai pilnas Dusburgiečio kronikos nuorašas. Kodeksas rašytas XVI a. viduryje, jame nestinga perrašymo netikslumų, bet šis tekstas, papildydamas Karaliaučiaus nuorašą, leidžia atstatyti kai kurias originalo detales. Vienos bibliotekos rank-

---

72 PKD, s. 188—202.

73 *Wenta J:* Kronika..., s. 131.

raštis (XVII a., gal net vėliau) nurašytas nuo Berlyno teksto[74].

Petro iš Dusburgo kronikos nuorašas buvo ir Livonijoje, Roneburgo (Raunos, Cėsių rj.) pilies bažnyčioje. Jį ten XVI a. II-ojoje pusėje rado etmonas Jonas Chodkevičius, kuris perdavė kroniką Vilniaus vaitui Augustinui Rotundui (mirusiam 1582 m.). Rotundas, pavestas Žygimanto Augusto, lotyniškai rašęs pirmąją Lietuvos istoriją (rankraštis vėliau dingo). Jam priskiriama ir „Ištrauka apie Lietuvos kunigaikščius" („Epitome..."), pridėta prie II-ojo Lietuvos statuto vertimo į lotynų kalbą (1576 m.). Šis tekstas rodo, jog tuo metu Rotundas Dusburgiečio rankraščio arba dar nebuvo turėjęs, arba jo plačiau nepanaudojo[75]. Jį gavęs perdavė M. Strijkovskiui. Šis Dusburgiečio nuorašą (apimantį įvykius iki 1326 m.) panaudojo savo 1582 m. Karaliaučiuje išspausdintoje Kronikoje[76] — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje, tuo įvesdamas Dusburgiečio kronikos faktus į lituanistinę istorinę literatūrą.

Išliko keletas kronikos rankraštinių ištraukų, saugotų Gdanske (XVI a. II-oji pusė) bei Elbinge (XVII a.)[77].

Dusburgiečio kronika rankraštiniais nuorašais plito ir žymiai vėliau, jau ją paskelbus. Štai net 1781 m. kronika iš Karaliaučiaus karališkosios bibliotekos lotyniškojo teksto buvo išversta į vokiečių kalbą (kaip

[74] *Töppen M.* Einleitung, S. 12—15.

[75] Pasakodamas apie Vytenį, jis tvirtina rašąs *kaip Petras Dusburgietis, senas Prūsų istorijos rašytojas*, bet iš tolesnio teksto matyti, kad apie Dusburgietį jis bus girdėjęs per tarpininką, greičiausiai M. Mechovskį. Tai nuo Dlugošo einanti tradicija — *Jakubowski J.* Studya..., s. 100—101; to paties, Tautiniai..., p. 80—81; plg. *Baryczowa M.* Augustyn Rotundus..., s. 131, 133 (1936).

[76] *Strikowski M.* Kronika... (1582 m.), s. 288—323; to paties, Kronika..., t. 1 (1846 m.), s. 253—282; *Töppen M.* Einleitung, S. 15.

[77] *Töppen M.* Einleitung, S. 15—16.

ir originale čia randame ne tik patį Dusburgiečio tekstą, bet ir jo tęsinį, apžvelgiantį ir Vytauto valdymo laikotarpį, be to, išrašus iki XV a. 7-ojo dešimtmečio), vertimas dabar saugomas Vilniuje[78].

XIV a. IV-ajame dešimtmetyje Dusburgiečio kroniką eilėmis į vokiečių kalbą išvertė Mikalojus iš Jerošino. Versti jis pradėjo dar didžiojo Ordino magistro Liuterio iš Braunšveigo (1331—1335 m.) laikais, tačiau rankraštis buvo sunaikintas. Darbą Mikalojus baigė jau magistro Ditricho iš Altenburgo (1335—1341 m.) laikais, apie 1340 m. Jo „Prūsijos žemės kronikoje" nemaža detalių pakeista arba pridėta[79]. Iš šio vertimo Dusburgiečio kronika, jos mintys plačiau paplito tiek tarp Ordino brolių, tiek vėlesnėje istoriografijoje.

Su Mikalojaus iš Jerošino eiliuotu vertimu buvo susipažinęs J. Dlugošas, kuris panaudojo jį savo Lenkijos istorijos „Analuose, arba kronikose", rašytose 1455—1480 m. 1464 m. Dlugošo paprašytas mažai žinomas dvasininkas iš Geismaro skubiai išvertė Mikalojaus iš Jerošino kroniką į lotynų kalbą; Dlugošas, pasinaudojęs rankraščiu, grąžino jį vertėjui. Skubotai verstame tekste atsiradusios klaidos pakliuvo ir į Dlugošo veikalą[80].

Per Dlugošą Dusburgiečio kronikos faktus panaudojo kai kurie vėlesni autoriai. XVI a. 3-ame dešimtmetyje Simonas Grunau Prūsijoje parašė (išplėsdamas 1-ąją dominikonų redakciją, rašytą po 1521 m.) pirmąją ir išsamiausią visos Prūsijos is-

[78] MAB RS, F 15—438; plg. Rankraščių rinkiniai..., p. 183; *Jurginis J.* Karaliaučiaus lituanikos..., p. 148, 151; *Юргинис Ю. М.* Судьба архива..., с. 25.

[79] SRP, B. 1, S. 303—624 (Nicolaus von Jeroschin, Kronike von Pruzinlant); *Ziesemer W.* Nicolaus von Jeroschin...

[80] *Dlugossii I.* Annales..., lib. VI, VII et VIII, IX; *Długosz J.* Roczniki..., ks. 1—2, s. 43—47 (W. Semkowicz-Zarembina); *Dąbrowski J.* Dawne dziejopisarstwo..., s. 217, 227.

toriją (nuo legendinių laikų iki 1529 m.), kurioje plačiai remiamasi ir Petru iš Dusburgo[81].

Pirmąjį Dusburgiečio kronikos leidimą parengė K. Hartknochas (Karaliaučius, 1679 m.)[82]. Publikacijos pagrindu paimtas Karaliaučiaus kodeksas ir vienas Torunės rankraščio variantas. Moksliškai šį veikalą tyrinėti XIX a. 3-ame dešimtmetyje ėmėsi J. Foigtas[83]. M. Tepenas, apžvelgdamas Prūsijos istoriografiją, nemaža dėmesio skyrė ir Dusburgiečiui[84]. Žymiai išsamiau jis ištyrė kroniką, rengdamas naują jos leidimą „Scriptores rerum Prussicarum" serijoje, kur tekstas pateiktas pagal geriausius nuorašus (pagrindu paimtas XVII a. Torunės nuorašas, jis sulygintas su XVI a. Karaliaučiaus, Berlyno ir kt. variantais)[85]. Pridėta platus įvadas ir komentarai, tiesa, atskleidžiantys visų pirma Ordino istoriją; baltistiniai, lituanistiniai faktai juose paliesti žymiai mažiau ir mūsų negali patenkinti. Vėliau pasirodžiusios kitų Prūsijos kronikų, Ordino statutų, dokumentų publikacijos leido M. Perlbachui atskleisti kronikos šaltinius ir tiksliau suvokti šio veikalo struktūrą. XX a. IV-ame dešimtmetyje kai kuriuos kronikos klausimus aptarė H. Baueris[86].

Tarybinis istorikas V. Pašuta parodė kronikos autoriaus siekimą cementuoti Ordino valstybės valdančią klasę, apologizuoti Ordiną, skleisti kovos prieš Pabaltijo bei arabų tautas būtinumo idėjas ir kt. momentus, pabrėžė šio šaltinio svarbą atskleidžiant prūsų ekonominę, visuomeninę ir politinę istoriją, kla-

---

[81] *Dworzaczkowa J.* Kronika..., s. 119—149; *Yčas J.* Simono Grunau...

[82] De Dusburg Petri [...] Chronicon Prussiae / Auctore et collectore Christophoro Hartknoch.

[83] *Voigt J.* Geschichte Preussens, B. 3, S. 603—626.

[84] *Töppen M.* Geschichte..., S. 1—15.

[85] SRP, B. 1, S. 3—20 (M. Tepeno įvadas), 21—219 (Kronikos tekstas).

[86] *Perlbach M.* Preussisch-polnische Studien..., Heft 2, S. 95—119; *Bauer H.* Peter von Dusburg..., S. 13—59.

sinę ir išsivaduojamąją kovą, svarbiausius Lietuvos istorijos momentus[87]. Kronika įvertinta ir lietuvių tarybinėje istoriografijoje[88].

Liaudies Lenkijoje pasirodžiusiame specialiai Dusburgiečio kronikai skirtame M. Poliakuvnos darbe išsamiai išanalizuoti kronikos šaltiniai, be kita ko, žodinė tradicija ir paties kronikininko stebėjimai, teologiniai ir politiniai šio kūrinio uždaviniai ir kt. klausimai[89]. M. Poliakuvna pabrėžė, kad Dusburgietis rašė palankia didžiojo magistro politikai dvasia, todėl atmetė kronikos cenzūravimo galimybę[90].

G. Liabuda, tyrinėdamas XIII—XV a. Pamario bei Ordino valstybės analistiką, be kitų to meto šaltinių analizavo ir Dusburgiečio kroniką[91]. Polemizuodamas su kai kuriomis M. Poliakuvnos darbo išvadomis, G. Liabuda išanalizavo probleminius Dusburgiečio kronikos šaltinių klausimus, atskleidė jų genealogiją, atkreipė dėmesį į atskirų Ordino teritorijų valdytojų raportus ir kt.[92] J. Poverskis atskleidė Dusburgiečio panaudotą XIII a. vidurio šaltinį, kuris yra žuvęs[93]. Analizuodamas Olivos kronikos šaltinius, J. Venta iškėlė mintį, kad išlikusi Dusburgiečio kronika yra arba jos 1-oji 1326 m. redakcija (2-oji 1326 m. ir 3-oji 1326—1330 m. redakcijos neišliko), arba neišlikusios 1-osios 1326 m. redakcijos cenzūruotas antrininkas[94].

Kai kurie Dusburgiečio kronikos fragmentai buvo verčiami ir į lietuvių kalbą. Lotyniškojo originalo ir lietuviškojo vertimo paragrafai, atskleidžiantys įvai-

---

87 *Пашуто В. Т.* Борьба прусского народа..., с. 63—65; to paties, Образование..., с. 142—146.

88 Lietuvių karas..., p. 12—13 (M. Jučas); MLTE, t. I, p. 447—448.

89 *Pollakówna M.* Kronika...

90 Tos pačios, Sprawa ocenzurowania..., s. 127—134.

91 *Labuda G.* Studia nad annalistyką..., s. 101—138.

92 To paties, O źródłach..., s. 217—243.

93 *Powierski J.* Przekaz..., s. 422—425.

94 *Wenta J.* Kronika..., s. 121—132.

2*

rius prūsų (32 paragrafai) ir lietuvių (14 paragrafų) kovų su Ordinu momentus (iki 1324 m.), tarpais sutrumpinti, paskelbti J. Užpurvio parengtuose „Lietuvių tautos istorijos šaltiniuose“[95]. Kai kurios kronikos vietos lietuvių kalba publikuotos „Lietuvos TSR istorijos šaltiniuose“[96]. Pilnas kronikos vertimas čia publikuojamas pirmą kartą.

Kronikos šaltiniai

Jau XIX a. pabaigoje tyrinėjimai parodė, kad Dusburgietis naudojosi ankstesniais analais, kurių išliko keletas kopijų.

Trumpų žinių apie Ordino praeitį pateikia „Pelplino analai“[97]. Pirmoje žinutėje kalbama apie Ordino įsikūrimą Jeruzalėje 1190 m., po to — apie Ordino pilių statybą Prūsijoje, pradedant Torune (1231 m.), lakoniškai pasakojama apie mūšius „zu Kuwerlant“ 1260 m. (t. y. Kurše — Durbė), „zu Pocarwen“ ir kt., apie Vokietijos, Čekijos hercogų, markgrafų, karalių atvykimą į Prūsiją. Tekstas baigiamas Skalvių pilies pastatymu 1293 m. Panašaus turinio „Trumpieji Prūsijos analai“ (pratęsti iki 1337 m.)[98] bei į Vieną patekusi Volfenbiutelio bibliotekos kopija[99]. Šių tekstų tyrinėjimai parodė, kad Ordino valstybėje buvusi oficiali analistika. Jos pagrindas susidarė XIII a. pabaigoje[100]. „Pelplino analų“ teksto analizė leidžia

---

[95] Lietuvių tautos istorijos šaltiniai, t. 1—2.

[96] LIŠ, t. 1, p. 28, 31—32, 37—38, 48, 50—54. To meto kronikos vertimo į lietuvių kalbą mašinraštis yra Lietuvos TSR MA Istorijos institute.

[97] SRP, B. 1, S. 270—271 (Pelplinas — vietovė Vyslos žemupio kair. krante, nuo XIII a. 2-os pusės ten buvęs cistersų vienuolynas).

[98] Ten pat, B. 3, S. 2—4.

[99] Ten pat, S. 726—727.

[100] *Perlbach M.* Preussisch-polnische Studien..., Heft 2, S. 93—94.

manyti, kad „Seniausieji Prūsijos analai“, iš kurių padarytos mūsų minėtos išlikusios kopijos, pirmajame savo raidos etape apėmė iš esmės 1230—1293 m. įvykius[101].

„Senųjų Prūsijos analų“ pagrindu, papildant juos kitais šaltiniais, sudaryti taip pat Torunės analai (originalios žinios prasideda XIV a. pradžia, įvykiai pratęsti iki 1410 m.)[102] bei su pastaraisiais susijusi „Prūsijos žemės kronika“ (pratęsta iki 1450 m.)[103], sudaryta Chelmžos vyskupo aplinkoje[104].

Sembos kanauninko rinkinio[105], turinčio ryšio su Dusburgiečio tekstu, tyrinėjimai[106] rodo, kad čia taip pat esama žinių, išrašytų iš neišlikusio Seniausio Prūsijos metraščio, kad Dusburgietis galėjęs žinoti ir Diunamiundės metraštį[107]. Apskritai visų šių šaltinių ir Dusburgiečio teksto analizė rodo, kad Dusburgietis naudojosi Seniausiu Prūsijos metraščiu, kuriame buvo kur kas daugiau žinių, negu išliko jo nuorašuose iki mūsų dienų[108].

Seniausias pasakojamojo pobūdžio šaltinis apie Vokiečių ordino įsikūrimą, atsiradęs Akone greičiausiai 1204—1211 m. ankstesnių (XII a. pabaigos) dokumentų pagrindu, yra „Pasakojimas (Narratio...) apie Teutonų ordino pradžią“[109].

Prologas — pirmoji, viena iš svarbiausių Vokiečių ordino statutų dalis (1. prologas, 2. regula (taisyk-

---

101 *Labuda G.* Studia nad annalistyką..., s. 113; PKD, s. 108.
102 SRP, B. 3, S. 57—316 (Annalista Thorunensis).
103 Ten pat, S. 468—471.
104 *Labuda G.* Studia nad annalistyką..., s. 125—138; PKD, s. 108—109.
105 SRP, B. 1, S. 275—290 (Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie).
106 *Perlbach M.* Preussisch-polnische Studien..., Heft 2, S. 92—93; PKD, s. 112—119.
107 SRP, B. 2, S. 140—142 (Die Chronik von Dünamünde).
108 *Labuda G.* O źródłach..., p. 228.
109 SRP, B. 1, S. 220—225 (De primordiis ordinis Theutonici narratio); 2, S. 709—712 (vokiečių kalba, vertimas iš lotyniškojo originalo); *Labuda G.* O źródłach..., s. 220.

lės), 3. teisė, 4. papročiai). Šios dalys buvo galutinai sujungtos prieš 1264 m. ir pradėjo plisti rankraštiniais nuorašais. Prieš tai, apie 1245 m., parengta nauja regulos redakcija, kurios įvadu tapo prologas. Regulos ir prologo redaktoriumi greičiausiai buvo Vilhelmas, Sabinos kardinolas (nuo 1244 m.), prieš tai buvęs popiežiaus legatu Livonijoje ir Prūsijoje[110]. „Pasakojimą..." ir prologą panaudojo Dusburgietis, pateikdamas vokiškąją, tendencingą Ordino įsikūrimo versiją.

„Pranešimo apie Prūsijos užkariavimą", priedo prie Naujesniosios didžiųjų magistrų kronikos, XVI a. nuorašas aptiktas Ordino archyve Vienoje. Leidėjai jį priskyrė Hermanui iš Zalcos[111]. „Pranešime..." kalbama apie pagonių brovimąsi į Mazovijos kunigaikščio Konrado valdas, apie Dobrynės brolius, apie tai, kaip buvo pakviestas Vokiečių ordinas, o Kulmo žemė užrašyta broliams, apie Prūsijos atskirų žemių (iki Sembos) nukariavimą, apie Sventopelko, Lietuvos ir prūsų bendrą kovą. Karui prieš Sventopelką čia skirta didžioji teksto dalis.

„Pranešimas..." parašytas vadovaujančių Ordino brolių — įvykių liudytojų ir dalyvių — pasakojimų pagrindu. Konrado dovanojimai pateikti taip, kaip ir dokumentuose, bet Ordino tradicijos dvasia, iškreipiant tikrovę. Įžanginėje dalyje, kur pasakojama apie įvykius Ordino atvykimo išvakarėse, atsispindi Mazovijos metraštininkų tradicija. „Pranešimas...", atrodo, sukurtas magistro kanceliarijoje jo įsakymu.

Neaišku, kas buvęs pranešimo autorius. Nuorašo pradžioje figūruoja Ordino magistras Hermanas[112]. Šitai, rodos, leistų manyti, kad minimas Hermanas iš Zalcos, miręs 1239 m.[113], tuo tarpu „Pranešimo..."

---

[110] *Perlbach M.* Die Statuten...; PKD, s. 13—24.

[111] SRP, B. 5, S. 159—168 (Bericht Hermanns von Salz'as über die Eroberung Preussens).

[112] Ten pat, S. 159.

[113] Hermanui iš Zalcos tekstas priskirtas ir LIS, t. 1, p. 42—43.

pabaigoje aprašomi vėlesni įvykiai, Ordino magistro Henriko iš Hohenlohės (1244—1249 m.) valdymo laikotarpio. Tyrinėjimai rodo, jog pranešimas parašytas ryšium su 1247—1248 m. procesu, kuris vyko ir Romoje, popiežiaus kurijoje, ir Pomeranijoje, popiežiaus legato akivaizdoje.

Turime pagrindo manyti, kad į išlikusią kopiją „Hermano" vardas pakliuvo per klaidą. Originale vardas, matyt, buvo pažymėtas kriptonimu „H", kurią kopijuotojas suprato kaip vardo „Herman" santrumpą. Viskas rodo, jog tai reiškia vėlesnį didįjį magistrą Henriką iš Hohenlohės, kurio kanceliarijoje „Pranešimas..." redaguotas.

„Pranešimas..." turėjo atskleisti Romos kurijai ir popiežiaus pasiuntiniui Ordino teises į ginčijamas žemes. Jis ne vėlesnis kaip 1246 m. Po to, kai persikelta į Prūsijos teritoriją, matyt, prirašytas epilogas, turėjęs, atrodo, poveikio Dusburgiečio 1247—1250 m. tekstui (III, 61—67).

Kol kas neaišku, ar „Pranešimas..." buvo parašytas lotynų, ar vokiečių kalba, ar išlikusi XVI a. versija yra originalo kopija, ar vėlesnis perdirbinys. G. Liabudos nuomone, „Pranešimas..." turėjo būti parašytas lotynų kalba, nes šia kalba vyko procesas, tačiau tuo metu galėjo būti parašytas ir vokiškas tekstas, kaip lotyniško teksto pagrindas, išlikęs iki XV—XVI a. Dusburgietis, matyt, naudojasi tekstu su platesne, negu išliko XVI a. kopijoje, pradžia, galbūt tekstu su epilogu. Henriko iš Hohenlohės „Pranešimas..." — svarbiausias Dusburgiečio kronikos II dalies bei III dalies pradžios šaltinis (iki 60 ar net 67 §)[114]. Dusburgiečio naudotasi ir eiliuota kronika (rašyta prieš 1247 m., vėliau žuvusia[115]) apie

[114] SRP, B. 5, S. 153—159 (Th. Hirsch); *Weber W.* Preussen..., S. 39—83; PKD, s. 25—54; *Labuda G.* O źródłach..., s. 220—221, 236—238, 240.

[115] *Powierski J.* Przekaz..., s. 422—425.

kryžiuočių atvykimą į pavyslį ir Ordino istoriją iki XIII a. 5-ojo dešimtmečio.

Hartmano iš Heldrungeno „Pranešimas..." aprašo, kaip Kalavijuočių ordinas susijungė su Vokiečių ordinu ir kaip Livonija atiteko pastarajam[116], parodo imperatoriaus ir popiežiaus dvaruose dėl ordinų susijungimo vykusias derybas, kurias užbaigė popiežiaus sprendimas po kalavijuočių pralaimėjimo Saulės—Šiaulių mūšyje. Kaip ir anksčiau mūsų minėtas (Henriko iš Hohenlohės) taip ir šis „Pranešimas..." aptiktas Vokiečių ordino archyve Vienoje, XVI a. pradžios kodekse, parašytame Ordino archyvo Prūsijoje medžiagos pagrindu. Autorius buvo aprašomų įvykių liudytojas (Hartmanas įstojo į Ordiną apie 1234 m.). „Pranešimas...", kaip rodo jo pradžia, parašytas didžiojo magistro Hartmano (1273—1282 m.) valdymo laikotarpiu — magistro kanceliarijoje ir jo įsakymu, juo siekiama įtvirtinti Ordino tradiciją tarp pačių Ordino brolių, o galbūt ir tarp atvykstančių talkininkų. Pranešimu naudojosi Dusburgietis[117].

Remiantis kai kuriais Dusburgiečio teksto duomenimis bei vėlesnių kronikų (Sembos kanauninko[118] ir kt.) magistrų sąrašais, anksčiau manyta, kad analogiškas magistrų sąrašas buvo ir Dusburgiečio šaltinis[119]. Ilgainiui paaiškėjo, kad Dusburgiečio pateiktoje didžiųjų magistrų numeracijoje yra klaidų, kai kurie iš jų net praleisti (žr. toliau). Atkreipta dėmesį į Dusburgiečio pateiktas mirties datas, ypač pirmųjų penkių magistrų, kurios pažymėtos vienodai (I, 2, 3, 4, 5; IV, 33; III, 309, 314). Iš to daroma išvada, kad jau Akone buvęs tam tikras kalendorius arba nekrologas, turėjęs priminti mirusiųjų metines. Jo nuorašas su kitais Ordino dokumentais į Marienbur-

---

[116] SRP, B. 5, S. 168—172 (Hartmans von Heldrungen Bericht...).

[117] *Perlbach M.* Preussisch-polnische Studien..., Heft 2, S. 105—107; PKD, s. 55—67.

[118] SRP, B. 1, S. 281—282.

[119] *Perlbach M.* Preussisch-polnische Studien..., Heft 2, S. 103.

gą galėjo pakliūti defektuotas, nepilnas, tuo iš dalies paaiškinamos ir Dusburgiečio klaidos. Kitokios kilmės jo pateikiami duomenys apie vėlesnius magistrus. Dusburgietis, pvz., tiksliai nurodo, kada buvo išrinktas magistru jo amžininkas ir globėjas Verneris iš Orzelno — 1324 m. liepos 6 d. (III, 354). Tiksliai nurodoma ir visų vėlesnių magistrų mirties bei valdymo pradžios, elekcijos datos[120]. Vadinasi, kronikininkas Dusburgietis formavo magistrų registrą[121].

Rašydamas kroniką, Dusburgietis naudojosi dokumentais, tačiau kokiais ir kaip — neaišku. M. Tepenas, leisdamas 1861 m. kroniką, pažymėjo, kad Dusburgietis rėmęsis 1230 m. kunigaikščio Konrado dovanojamuoju raštu (II, 5), popiežiaus 1230 m. sausio 18 d. bule (II, 6), žuvusia Sventopelko ir Ordino 1243 m. sutartimi (III, 39), kad galėjęs žinoti 1282 m. Pamario kunigaikščio Mstivojaus ir Ordino taikos dokumentą (III, 213), kad pasirėmęs Varmės vyskupo ir kapitulos 1323 m. spalio 16 d. dokumentu apie lietuvių žygius į Danijos karaliaus valdas — Revelio žemę (III, 343), į Klaipėdos miestą ir apylinkes (III, 344), Vėluvą (III, 345) bei Dobrynę (III, 346), be to, 1324 m. popiežiaus legatų dokumentu dėl taikos su Gediminu (III, 356)[122].

M. Perlbachas, be to, nurodė, kad Dusburgietis, rašydamas apie Ordino teises, panaudojęs ir imperatoriaus Fridricho II 1226 m. aukso bulę, o Konrado ir Ordino sutartis nušvietęs pagal Ordino 1230 m. „Krušvicos falsifikatą“ (III, 5), kad panaudojęs sutartį patvirtinančias 1230 m. rugsėjo 12 d. (III, 6) bei 1232 m. sausio 23 d. popiežiaus bules (II, 13), 1243 m. popiežiaus legato dokumentą, galbūt ir kai kurias 1245 m. bules (III, 33)[123].

---

[120] *Voigt J.* Namen-Codex..., S. 1.
[121] PKD, s. 132—142.
[122] *Töppen M.* Einleitung, S. 6—7.
[123] *Perlbach M.* Preussisch-polnische Studien..., Heft 2, S. 106—119.

M. Poliakuvna dar labiau praplėtė dokumentų skaičių; ji atkreipė dėmesį į Sventopelko ir Ordino 1248 m. Kristburgo sutartį, Dusburgiečio, beje, panaudotą labai savavališkai (III, 67), į dokumentus, turinčius ryšio su popiežiaus pasiuntinio Vilhelmo iš Modenos veikla Prūsijoje (III, 33), surado naujų įrodymų, kad duomenys apie lietuvių niokojamus žygius 1323 m., Gedimino krikštą paremti dokumentais kaip ir duomenys apie Ordino magistro Vernerio nužudymą 1330 m. (Papildymas, 20). Ji priėjo išvadą, kad Dusburgietis laisvai naudojosi Ordino archyvu, iš kurio netgi perėmęs popiežiaus kanceliarijos dokumentų stilių (iškilmingą, pilną biblinių aliuzijų ir pan.)[124]. Tačiau G. Liabuda atmetė nuomonę, kad pasakojimai apie lietuvių niokojamus žygius 1323 m. ir Gedimino krikštą bei taiką esą paremti dokumentais. Jis mano, kad Dusburgietis čia rašęs kaip įvykių amžininkas (vis dėlto pabrėžtinas įvykių sekos atitikimas 1323 m. spalio 16 d. dokumente ir Dusburgiečio kronikoje[125]). Palyginęs Dusburgiečio ir Henriko iš Hohenlohės „Pranešimo..." tekstus, Liabuda daro išvadą, kad kronikininkas nesirėmė nei 1230 m. Krušvicos falsifikatu, nei 1243 m. dokumentu, nei Fridricho II 1226 m. bule, bet pasinaudojo „Pranešimo..." tekstu. Tyrinėtojas pažymėjo, kad Petras iš Dusburgo apskritai nesirėmė Marienburgo archyvo dokumentais (išskyrus 1282 m. sutartį), o panaudojo tik vyskupijos ir Ordino archyvų Karaliaučiuje dokumentus[126]. Šiaip ar taip, dokumentai[127] — vienas iš Dusburgiečio šaltinių.

Petro iš Dusburgo kronikos IV dalies paaiškinimai, gretinantys Prūsijos įvykius su to meto visuotinės

---

[124] PKD, s. 143—150.

[125] PD, III, 343—346; GL, Nr. 9, p. 74—81; *Töppen M.* Einleitung, S. 7; PKD, s. 145—146.

[126] *Labuda G.* O źródłach..., s. 229—235.

[127] PUB, B. 1, Nr. 56, 72, 78, 80, 87, 142—144, 147, 152, 160—162, 213, 487; B. 2, Nr. 461, 701 ir kt.

istorijos faktais, iš esmės paremti dviejų autorių dominikonų veikalais.

Čekijos vienuolis Martynas iš Opavos (Martinus Polonus), gyvenęs ir veikęs Prahoje, po to Romoje, popiežiaus kurijoje, 1278 m. buvo paskirtas Gnezno arkivyskupu (todėl „Polonus"), bet mirė ten nenuvykęs. Jis parašė Romos popiežių ir imperatorių istoriją (faktus pateikdamas paraleliškai), kuri baigiama XIII a. VIII-ojo dešimtmečio įvykiais. Kitų pratęstas iki 1315 m. (imperatorių istorija) ir 1320 m. (popiežių istorija), veikalas buvo išleistas XVI a.[128] Dusburgiečio laikais šiuo veikalu plačiai naudojosi teologai ir kanonistai, nors XIX a. teksto tyrinėjimai parodė, jog tai buvusi paviršutiniška kompiliacija.

Tomo Akviniečio mokinys Ptolomėjus („Tolomėjus", Bartolomiejus) iš Lukos, popiežiaus bibliotekininkas (miręs 1327 m.), parašė „Analus" — bažnyčios istoriją, baigiamą XIV a. pradžios įvykiais[129].

Dusburgietis marginaliniuose paaiškinimuose (51-ame paragrafe iš 126) rėmėsi abiem minėtais autoriais. Kai kur — tik Ptolomėjumi (25 kartus) arba Martynu (10 kartų). Be to, šioje dalyje atsispindi Venecijoje bei Vokietijoje susiklosčiusi tradicija, taip pat Prūsijos istorijos medžiaga[130].

Nustatyta, kad Dusburgiečio kronikos pagrindą sudarė metraščių žinios ir žinios apie magistrus. I-oji kronikos dalis ištisai paremta rašytiniais šaltiniais. Tą patį, atrodo, galima pasakyti apie tris ketvirtadalius II-os dalies ir beveik apie pusę III-os, pagrindinės dalies pradžios (iki karo su Sventopelku pabaigos). Tik vienas ketvirtadalis kitų tos dalies skyrelių (iki antrojo prūsų sukilimo pabaigos, t. y. iki 137 skyrelio) gali turėti tokį pagrindą. Skyreliai apie

---

[128] *Martini Poloni* Chronicon..., Antverpiae, 1574.

[129] *Tholomei Lucensis* Annales, p. 1—242.

[130] SRP, B. 1, S. 4—5, 196 (I past.— M. Tepenas); *Wattenbach W.* Deutschlands Geschichtsquellen..., S. 426—431; PKD, s. 183—185.

atskiras pilis antrojo sukilimo metu (III, 137—174), išskyrus vieną atvejį, tokio pagrindo neturi. Žinomi šaltiniai tik septintadalio skyrelių apie karą prieš nadruvius, skalvius, sūduvius (III, 175—220), o vienalaikio su Dusburgiečiu karo prieš Lietuvą aprašyme (nuo 221 skyrelio) tokį pagrindą gali turėti tik aštuntadalis skyrelių. Apskritai kronikoje keturiskart daugiau skyrelių, kurių rašytiniai šaltiniai nežinomi, negu skyrelių, kuriuos galime vienaip ar kitaip pagrįsti šiandien žinomais šaltiniais. Tačiau tik dalis pastarųjų skyrelių teksto šiandien gali būti paremta turimais šaltiniais[131]. Visa tai rodo nemažą Dusburgiečio žinių originalumą, savarankiškumą.

Dusburgietis, kaip jis pats pažymi įvade, pasisėmė medžiagos ne tik iš rašytinių šaltinių, bet aprašė ir tuos įvykius, kuriuos pats buvo matęs, „apie kuriuos pasakojo juos matę ir juose dalyvavę žmonės“, pagaliau ir apie tuos, apie kuriuos sužinojęs iš patikimų šaltinių („Kaip ši knyga sutvarkyta“).

Kai kuriose vietose Dusburgietis kartais prasitaria rašąs taip, kaip kiti jam kalbėję: „pasak kai kurių“. Šitai jis pažymi, kalbėdamas apie prūsų pilių vietas prie Torunės, apie Elbingo pilį to pat vardo upės žiotyse ir jos sunaikinimą (III, 7, 16), apie pirmąsias kryžiuočių pilis Varmės žemėje, Rudino miesto užkariavimus ir kt. (III, 27, 155). Minėdamas apie Torunę, Kulmą, Kvediną, jis ne kartą nurodo, kur anksčiau tose vietose būta pilių bei miestų (III, 1, 8—9). Jis žino, jog pamedėnų pilis stovėjusi „toje vietoje, kuri dabar vadinama Senuoju Kristburgu“ (III, 58), kad pirmųjų kovų su sembais metu broliai įsibrovę į šių kraštą „apie tą vietą, kur šiuo metu stovi Laukstetų pilis“ (III, 68), žino, kur seniau buvo Karaliaučiaus pilis bei miestas (III, 72, 106), kad 1261 m., prieš Pokarvių mūšį, kryžiuočių bei jų talkininkų kariuomenė sustojusi stovyklauti toje vieto-

---

131 PKD, s. 151.

je, „kur dabar stovi Brandenburgo pilis“ (III, 91), kad seniau Brunsbergo pilis ir miestas buvę „per du akmens sviedimus nuo tos vietos, kur dabar tebėra“ (III, 140). Taigi kronikoje ryškūs kitų pasakojimų bei savo laikotarpio ir aplinkos betarpiško stebėjimo elementai.

Kronikininkas, rašydamas apie antrąjį prūsų sukilimą, Ordino brolių veiklos pagrindine vieta laiko Karaliaučių (III, 95, 100—113). Po to ima pasakoti apie atskirų pilių bei miestų karus antrojo sukilimo metu (įvykių centre čia atsiduria Balga, Brunsbergas, Kristburgas, Marienverderis, Kulmas, Elbingas, Bartenšteinas (III, 137—174). Pastarojo pasakojimo pradžioje kronikininkas pažymi, jog skaitytojas antrojo sukilimo laikotarpio „karų neras aprašytų tokia seka, kokia jie yra vykę, nes daugelis jau išgaravo iš gyvųjų atminties ir vargu ar kas galėtų juos tinkamai išdėstyti. Mat paprastai prisimenama, kas dėjosi, bet kada — atmintyje neišlieka. Dėl to čia rasi daug ką paminėta ir aprašyta užbėgant laikui už akių“ (III, 137).

Šie skyreliai aiškiai parodo kronikos rašymo būdą. Kronikininkas šioje dalyje (kartais, beje, ir anksčiau), neturėdamas tikslesnių įvykių datų, pasakojimą grindžia geografiniu principu. Šiuo principu jis naudojasi, aprašydamas Prūsijos žemių tarp Vyslos ir Nemuno nukariavimą. Retrospektyvinis požiūris į įvykius ryškus tokiuose kronikininko pareiškimuose,— kaip „po šiai dienai tebestovi apleista“ Spitenbergo pilis Pamedėje, paliko negyvenamos Nadruvos, Sūduvos žemės (III, 151, 179, 219).

Paprastai Dusburgietis pasakoja tik apie svarbiausius įvykius, turinčius apibendrinamąją reikšmę. Pažymėjęs, kad kovų su pagudėnais „niekas nestengtų nė tiksliai aprašyti, nė atpasakoti“ (III, 17), toliau pateikia kai kuriuos jų momentus. Pradėdamas kalbėti apie Ordino pastangas užgrobti Sembą, jis pabrėžia, jog „daug karų buvo kariauta prieš sembų

gentį, bet per daug užgaištume, kiekvieną aprašinėdami skyrium, nors šį bei tą reikia pasakyti" (III, 68), vėliau taip pat pažymi, kad „vargu ar kas įmanytų surašyti", o jei surašytų, tai „vargu ar kas patikėtų, kaip uoliai broliai puldinėjo sembus, norėdami juos vėl pajungti krikščionių tikėjimui" (III, 107). „Vargu ar kas stengtų išsamiai aprašyti bei papasakoti, kiek vargų [...] patyrė Rudino broliai bei miestiečiai, gindami krikščionių tikėjimą nuo prūsų" (III, 155). Nedaug jis, matyt, tikslesnių žinių turėjo apie nadruvių kovas, nes pažymėjo tik tiek, kad „daug kartų su Nadruvos žeme buvo vedami šlovingi karai, neaprašytini nė šioje knygoje, nes būtų be galo atkaru skyrium apie viską pasakoti" (III, 179). Aprašęs kai kurias kovas Skalvoje abipus Nemuno, kronikininkas pažymi, jog „daug karų broliai kariavo su skalviais, ir būtų atkaru aprašinėti kiekvieną" (III, 188). Kalbėdamas apie Skomanto vadovaujamų sūduvių ir lietuvių kariuomenės įsiveržimą į Kulmo žemę, kronikininkas apibendrintai tik konstatuoja, jog prieš tai „sūduviai vis dažniau įsibraudavo" į šią teritoriją ir sėkmingai ją nusiaubdavo, o vėliau patirdavo ir nuostolių, kad tai labai dažnai pasikartodavo (III, 192). Nors apie Ordino pastangas pavergti Sūduvą kronikininkas plačiai rašo, bet ir čia išsitaria: „Daug kartų ir be galo ilgai broliai kariavo su sūduviais, tačiau, nenorėdami išsiplėsti, nerašysime apie tuos karus" (III, 219). Netgi kalbėdamas apie XIV a. pradžios karo su Lietuva įvykius, apie Ragainės komtūro kovas, Dusburgietis pažymi, „jog visa tai [...] įvyko ne per vienus metus, nors čia viskas aprašoma vienoje vietoje" (III, 298).

Apskritai įvykiai iki XIII a. paskutiniojo dešimtmečio atpasakojami gana schematiškai kaip atskirų teritorijų ar pilių puldinėjimai, suminint kai kuriuos Ordino brolius ir apibūdinant jų veiklą, išvardijant Ordino valdžiai ištikimus prūsų ir jotvingių vadus.

Nuo 1289 m., kuriais buvo pastatyta Ragainės pilis (III, 235), kronikoje pasirodo daugiau smulkmenų, nurodomos įvykių dienos (142-ose III dalies skyreliuose, aprašančiuose karą prieš Lietuvą, 204 kartus jos pateiktos tiksliai), nors tarpais pasakomas tik metų laikas (žiema, ruduo, javapjūtė) ar mėnuo, nurodoma įvykiui artimiausia bažnytinė šventė („prieš šventą Joną Krikštytoją", „apie žolinę" ir pan.)[132]. Visa tai rodo, jog tokios vietos paremtos liudytojų pasakojimu apie pamirštus įvykius.

Aprašant XIV a. pradžios įvykius, vėl padaugėja detalių, jos įvairesnės, originalesnės, čia kur kas plačiau aprašomi karo žygių į Lietuvos teritoriją sunkumai ir atsakomieji lietuvių smūgiai.

Žinių Dusburgiečiui teikė visų pirma Ordino broliai. Kronikos dalyje, aprašančioje karus prieš Lietuvą, išvardijama apie 70 brolių, tuo tarpu visose kitose dalyse — žymiai mažiau. Minimi čia 7 Ragainės komtūrai (1289—1324 m. laikotarpiu: Bertoldas iš Austrijos, Ernekė, Konradas, Folčas, Verneris, Fridrichas iš Libencelės, Ditrichas bei 1 vicekomtūras (III, 235, 239, 251, 297, 317, 332, 351, 300), 4 Karaliaučiaus komtūrai (Albertas iš Meiseno, Bertoldas iš Austrijos, Eberhardas, Fridrichas) (III, 230, 236, 289, 307), tiek pat Sembos vyskupo fogtų (advocatus) (Ditrichas, Pilypas, Hugonas, Gerhardas) (III, 227, 291, 330, 338), trys Balgos komtūrai (III, 247, 266, 362) ir t. t., daugumas jų — iš rytinės Ordino teritorijos dalies, tiesiogiai dalyvavę kare prieš Lietuvą.

Ordino žodinę tradiciją skleisti ir Dusburgietį informuoti galėjo trys brolių kartos. Pirmajai atstovautų didysis magistras Hartmanas, broliu tapęs prieš 1237 m. (miręs 1282 m.). Trečiajai — Ragainės komtūras nuo 1313 m., o nuo 1324 m. didysis magistras Verneris, kuriam kronikininkas įteikė savo veikalą. Tarpinei kartai priklausytų broliai, gyvenę

---

132 PD, III, 261, 323; PKD, s. 158—159.

ir Hartmano laikais, ir Vernerio veiklos Prūsijoje pradžioje[133].

Nemaža žinių galėjo pateikti ir „krikščioniškieji plėšikautojai“ (latrunkuliai), veikę Ordino labui. Iš jų pažymėtinas Martynas iš Golino, traukdavęs į žygį su Rudino, o vėliau su Karaliaučiaus broliais (III, 156—157, 198—199, 228—229) ir kt.

Daug žinių galėjo duoti ir Ordinui paklusę prūsai, ypač kilmingieji, buvę vadai, gerai pažinoję teritoriją, kelius ir žmones (III, 74, 223). Štai pirmosiose kovose prieš Ordiną žuvusio Pipino sūnus Mata tarnavo vėliau Ordinui, jo anūkai ir proanūkiai minimi dar XIV a. viduryje[134]. Vardijami taip pat kai kurie skalviai, pagaliau ir lietuviai. Dusburgietis paprastai stengiasi kalbėti tik apie tuos, kurie, apleidę savuosius, tapo Ordino valdiniais (III, 145, 228, 241, 280, 290, 301). Per šiuos žmones prūsiška ir lietuviška tradicija, senųjų vietos gyventojų žinios galėjo pakliūti į Petro iš Dusburgo kroniką.

Tyrinėjimai rodo, jog nuo XIII a. vidurio įvykių kronikoje remtasi žiniomis, kurių šaltinis — žodinė tradicija. Galvojant, kad kronikininkas — kaip įvykių stebėtojas — pasirodė Prūsijoje XIII—XIV a. sandūroje, daroma prielaida, kad jam XIII a. antrajai pusei aprašyti reikėjo sukaupti beveik niekur neužfiksuotų žinių, kurių dar daugiau matome kronikos dalyje, aprašančioje pirmuosius XIV a. dešimtmečius. Todėl šiandien manoma, kad buvo dar vienas šaltinių tipas — Ordino teritorijų valdytojų raportai centrui. Turėdami omenyje XIV a. pabaigoje kryžiuočių žvalgų pranešimų pagrindu sudarytus 100 kelių į Lietuvą aprašymus[135], kuriuos gaudavo didysis maršalas, galime manyti, kad tokie — visų pirma kari-

---

[133] PKD, s. 163—164.

[134] PD, III, 7, 84; SRP, B. 5, S. 597 (Olivos kronika); PKD, s. 168.

[135] SRP, B. 2, S. 664—708; *Biržiška V.* Kryžiuočių keliai..., p. 1—63; Kraštas ir žmonės, p. 7—41.

nio pobūdžio — pranešimai buvo kaupti ir anksčiau. Ordino administraciniai centrai buvo Kulmas, Elbingas, Karaliaučius, Ragainė, o nuo 1309 m.— Marienburgas. Kronikininkui rūpėjo Ordino veikla rytuose, todėl galime galvoti apie Ragainę, taip pat apie Karaliaučių, kuriame nuo 1312 m. buvo didžiojo maršalo rezidencija[136]. Šis iš Karaliaučiaus, pavaduodamas didįjį magistrą, organizavo žygius į Lietuvą. XIII a. antrojoje pusėje čia buvo kovos su rytinėmis prūsų žemėmis centrai. Karaliaučius, be to, buvo svarbus komunikacijos mazgas kelyje į Livoniją. Čia, be abejo, suplaukdavo ne tik įvairiausia žodinė informacija, bet ir rašytiniai pranešimai, iš kurių Dusburgietis galėjo semtis žinių savo kronikai. Taip mėginama aiškinti Dusburgiečio žinių gausumą apie karus su prūsais, jotvingiais ir pagaliau jau tiesiogiai su Lietuva[137].

Netikslumai, tendencija

Petro iš Dusburgo kronikoje ne viskas išdėstyta chronologine tvarka, pvz., pilių statyba. Apžvelgiant Didžiojo prūsų sukilimo laikus, iš pradžių (nedatuojant) kalbama apie Tepliavos ir Lochštetės pilių pastatymą (III, 112) (iš analų žinome, jog pirmoji pastatyta 1265 m., o antroji 1270 m.[138]), o jau po to aprašoma, kaip broliai pasitraukė iš Kroicburgo (įvykį kronikininkas datuoja 1263 m.) (III, 118). Kartais chronologijos nepaisoma dar labiau. Štai III-os dalies pradžioje, kur pasakojama apie Prūsijos karus iki Kulmo pilies įkūrimo 1232 m., įterpiamas žymiai vėlesnis įvykis Semboje (III, 6).

Yra čia ir kitokių klaidų bei praleidimų. Pvz., praleisti trys Ordino magistrai, tarp jų — Henrikas

---

[136] *Milthaler F.* Die Grossgebietiger..., S. 59—69.
[137] *Labuda G.* O źródłach..., s. 235—236, 238—239.
[138] SRP, B. 1, S. 270 (Annales Pelplinenses), 109.

iš Hohenlohės[139]. Kronikininko teigimu, popiežiaus pasiuntinys Prūsijoje Vilhelmas — tai vėlesnis popiežius Aleksandras IV (III, 33), tuo tarpu šis, 1244 m. tapęs Sabinos kardinolu (miręs 1251 m.), tebuvo kurijos atstovas, rėmęs Vokiečių ordiną, kai pastarasis sprendė ginčijamus klausimus su Rygos arkivyskupu ir tuometiniu popiežiaus legatu[140].

Dusburgietis iškreipia faktus dėl akivaizdžios tendencijos. Vokiečių ordino pradžią jis datuoja 1190 m., kai Akono apgulos metu krikščionių kariuomenėje buvę „pamaldūs vyrai iš Bremeno ir Liubeko" įrengė ligoninę, o ten buvusių vokiečių feodalų vardu Švabijos kunigaikštis Fridrichas kreipėsi į savo brolį, Vokietijos karalių ir būsimąjį imperatorių (nuo 1191 m.) Henriką, kad šis tarpininkautų popiežiaus kurijoje. Popiežius patvirtino Jeruzalės brolių ligoninę, suteikė jiems tokių pat privilegijų, kaip kitados buvo suteikęs joanitams ir tamplieriams (dvasiškiams ir riteriams). Čia Dusburgietis pateikia oficialią Ordino pradžios tradiciją (pagal Statutų prologą). Tuo tarpu „Narratio" esama duomenų, jog tai buvęs kur kas ilgesnis procesas, pasibaigęs tik 1198 m., kai mūsų minėtas Švabijos kunigaikštis jau buvo miręs. Kronikininkas visa tai nutyli, kaip ir pirminį Vokiečių ordino priklausomumą nuo joanitų[141]. Dusburgietis tendencingai aprašo ir daugelį kitų Ordinui nepalankių tarptautinių santykių reiškinių, bažnytinių ginčų, Ordino narių gėdingus poelgius demaskuojančių faktų. Nutyli lenkų feodalinės ekspansijos į prūsų žemes bandymus iki 1223 m. kryžiaus žygio imtinai, lenkų — kryžiuočių ginčus dėl Kulmo žemės dovanojimo charakterio, apimties ir t. t.[142]

---

[139] *Töppen M.* Geschichte der preussischen Historiographie, S. 266, 140; PKD, s. 138.

[140] *Donner G. A.* Kardinal Wilhelm von Sabina, S. 233—413.

[141] SRP, B. 1, S. 220—225 (De primordiis... narratio); PKD, s. 17—22, 188.

[142] PKD, s. 4—46, 66, 96—98, 115, 127, 191—194; *Powierski J.* Przekaz..., s. 421.

Tendencingai Dusburgietis vaizduoja ir prūsų bei lietuvių kovas. Aprašydamas vieno iš pačių pirmųjų žinomų prūsų kovotojų prieš Ordino agresiją Pipino mirtį, jis tepažymi, jog, patekęs į nelaisvę, Pipinas buvo pririštas prie arklio, atvilktas iki Torunės ir ten po medžiu pakartas. Palyginę Senosios Olivos kronikos, kurioje ryški Pamedės tradicija, ir Dusburgiečio tekstus, matome, jog Pipinas buvo kryžiuočių žiauriai nukankintas: išpjovus jam iš pilvo bambą ir prikalus ją prie medžio, Pipinas, smarkiai mušamas, buvo verčiamas vaikščioti, kol visos žarnos susivijo aplink kamieną. Dusburgietis ne tik nutylėjo šaltiniuose paminėtą kankinimo būdą, bet šiuos žiaurumus susiejo su bevardžio (!) Ordino brolio nukankinimu po prūsų laimėto mūšio 1249 m., norėdamas kronikoje pabrėžti, jog prūsai griebiasi šitokio „nepaprasto ir pasaulyje negirdėto būdo“[143].

Dusburgietis nutyli, kad Lietuvos kariuomenė dalyvavo bendroje kovoje prieš Ordiną jau pirmojo prūsų sukilimo pradžioje (1243 m.), kai buvo nusiaubta Kulmo žemė ir Ordino pajėgos sutriuškintos mūšio lauke. Šia proga jis kalba apie didžiulę prūsų ir sūduvių kariuomenę (III, 40), tuo tarpu jo šaltinis — Henriko iš Hohenlohės pranešimas — nurodo „lietuvius ir prūsus“[144]. Šiuo atveju Dusburgietis akivaizdžiai stengiasi atsieti prūsų kovą nuo Lietuvos, jos karinių pastangų.

Dusburgiečio kronikoje nepaisoma ir kitų faktų[145]. Pažymėjęs, jog kryžiuočiai 1328 m. vasarą apleido Kristmemelio pilį prie žemutinio Nemuno, jis nuty-

---

[143] PD, III, 7, 66; SRP, B. 5, S. 597; *Perlbach M.* Die Aeltere Chronik von Oliva, S. 60; PKD, s. 101.

[144] SRP, B. 5, S. 162.

[145] Įtvirtina prūsiškų vietovių germanizavimą, pvz., vietoje prūsišką šaknį turinčio *Kirsburg* įveda *Cristburg* (SRP, B. 5, S. 600; PD, III, 58) formą, Ordino aktuose vartotą nuo XIII a. vidurio.

li, kad ją sunaikino lietuviai[146]. Lyginant Dusburgiečio duomenis apie Gedimino krikštą, pastebėta ne tik bendrybių su to meto dokumentais, bet kur kas didesnių skirtumų, kurie, tendencingai nukreipti prieš Lietuvą, faktus pateikia Ordino interesų dvasia. Kronikininkas teigia, kad pats Gediminas atsisakęs sumanymo krikštytis. Lyginimas leidžia manyti, kad Ordinas klastingai stengėsi pakenkti Gedimino planams, nes jie būtų pakirtę Ordino egzistavimo pagrindą[147]. Ir šiuo atveju Petras iš Dusburgo yra ryškus Ordino interesų gynėjas, visas pastangas sutelkęs kronikos pagrindinei idėjai — agresyvios vokiečių feodalų klasės politikos vykdytojo, Ordino, apologijai.

Kronikos idėjinė reikšmė ir mokslinė svarba

Kronikos tekstas ryškiai parodo jos autoriaus, kaip vokiečių feodalų karinės-religinės organizacijos ideologo, siekimus išaukštinti ir pateisinti Ordino veiksmus krikščionybės platinimu. Čia pabrėžiama, kad kryžiaus karui pats „viešpats pasirinko Prūsijos žemę“ (III, 8), todėl Ordino veiksmai yra dievo veiksmai (II, 6), Ordino broliai — tai viešpaties dievo kariuomenė (III, 19), „dievo tauta“ („populus dei“) (III, 123), todėl stojimas į Ordiną — tai „šventas sumanymas“ (III, 284).

Čia verta priminti, kad Vakarų Europos pasaulietiniai ir bažnytiniai feodalai, norėdami praturtėti, užvaldyti nekrikščioniškas šalis, skelbė kryžiaus žygių idėjas: žemė su visais turtais esanti dievo dovana, ja neteisėtai naudojasi krikščionybės priešai.

Kryžininkų kariuomenėje buvo skirtingų luomų ir socialinės padėties žmonių, kurie tikėjo, jog atlieka savo pareigą, gina ir skleidžia išganingą santvarką,

---

[146] PD, Papildymas, 3; SRP, B. 1, S. 613; *Töppen M.* Einleitung, S. 11; PKD, s. 163.

[147] PD, III, 356, 359; PUB, 2, Nr. 461 (1324.VI.1); plg. GL, Nr. 14, p. 116—146; PKD, s. 146—147, 195.

paremtą krikščioniškąja teise, pagal kurią tik krikščionių dievo vardu dovanota žemė ir ją dirbantys žmonės laikomos teisėtai valdomi. Karas prieš pagonis buvo vykdomas siekiant užkariautose žemėse užtikrinti nuolatinį feodalinį išnaudojimą[148].

Petras iš Dusburgo akcentuoja, kad Prūsijoje kariaujama prieš „tikybos ir bažnyčios priešus“ (II, 7), todėl kryžiaus žygių dalyviai eina į karą prieš prūsus ir lietuvius keršyti „už nukryžiuotojo viešpaties kančias“ (III, 8, 71, 296), Prūsijoje kritusių krikščionių sielos „esančios išganytos“ (III, 92), o žuvę gauna „kankinių vainikus“ (III, 123).

Dusburgiečio kronika pabrėžia, kad ne kas kitas, o „broliai apšvarino [...] šventąją Prūsijos žemę, kurią tenykštės gentys teršė stabmeldyste, ir dabar čia kas dieną aukojama dievui“ (Pratarmė). Kronikininkas neslepia, kad šis „apšvarinimas“ — tai vietinių gyventojų naikinimas, žudynės, kai „švytruojąs Kristaus kariaunos kalavijas ryte rijo netikėlių kūnus“ (III, 11).

Petras iš Dusburgo visaip aukština užkariavimus ir žudynes „viešpaties kare“, Ordino riterių ginklams suteikdamas šventumo aureolę (skyreliai „apie daiktiškus ir dvasiškus ginklus“). Ypatingas dėmesys skiriamas kalavijui, nes „Kristaus karių“ kalavijas sunaikins Kristaus kryžiaus priešus: „jaunikaitį draug ir mergaitę, žindomą kūdikį draug su seniu“. Šie „geri darbai“ apsaugo kalaviją iškėlusį „nuo pragaro bausmių“, „veda jį į amžiną linksmybę“ (II, 8).

Ordinas kariavęs „pagal dievo valią“, todėl, kaip pabrėžia kronikininkas, broliai „nuo tos dienos, kai atkilo į Prūsijos žemę, iki dabar neišleidžia iš rankų kalavijų“ (II, 9).

Kronikos tekstas akivaizdžiai rodo, kokiomis žiauriomis priemonėmis, dangstantis krikščionybės plati-

[148] *Jurginis J.* Istorija ir kultūra, p. 17; plg. *Stakauskas J.* Lietuva..., p. 40.

nimo skraiste, buvo plėtojama vokiečių feodalų ir katalikų bažnyčios ekspansija į baltų žemes. Vokiškojo Ordino, visokeriopai remiamo popiežiaus kurijos, priešai Petrui iš Dusburgo visada yra dievo priešai, jis nieku būdu nenori suprasti, kad pagonys prūsai ir lietuviai gali kovoti už laisvę, už savarankišką vystymąsi. Prūsų ir lietuvių išsivaduojamoji, gynybinė kova, masių kova prieš feodalinę priespaudą, baltų kova prieš nacionalinę ir kultūrinę priespaudą jam tolygu kovai prieš krikščionybę ir patį dievą. Norėdamas tą mintį pagrįsti, jis tendencingai pateikia ne tik, kaip matėme, atskirus istorinius faktus, bet tam pajungia ir visą kronikos idėjinį turinį.

Kronikininkas parodo, kad užkariavimus Ordinas įtvirtina savo pilių statyba, tai darydamas „iš dievo malonės", nes tai „viešpaties darbas" („opus domini") (III, 9, 315). Ordinas pilis stato „Jėzaus Kristaus", „dievo bei jo motinos garbei ir šlovei" (III, 63, 315). Antra vertus, Petras iš Dusburgo kartais atvirai pasako, jog pagrindinis Ordino siekimas — grobti naujas žemes. Jo nuomone, Marienverderio pilis pavyslyje pastatyta, „kad dievas palaimintų mums kelią į kaimynines netikėlių žemes" (III, 9), t. y. į vakarines prūsų žemes, o Kristmemelis panemunyje — norint „praplėsti krikščionių žemes" (III, 315), t. y. užgrobti lietuvių žemes.

Tęsdama Dusburgiečio ir kitų Ordino kronikininkų tradiciją, buržuazinė vokiečių istoriografija visaip stengėsi ir stengiasi pateisinti vokiečių feodalų veiksmus Rytuose. Tarybų Sąjungos ir kitų socialistinių šalių istorikai akivaizdžiai pabrėžia, jog prūsų nukariavimo genezėje slypėjo ne tiek pagonių krikštijimo idėja, kiek idėja įkurti užgrobtose žemėse savarankišką Ordino valstybę. Todėl nepagrįstos pastarojo meto reakcinių VFR istorikų pastangos vaizduoti Prūsijos bei kitų žemių užkariavimą, lydimą vietos gyventojų pavergimo, kaip šių sričių „pertvarkymą vietos gyventojų ir vokiečių elementų sintezės" pa-

grindu. Atmeta socializmo šalių istorikai revanšistinių VFR istorikų samprotavimus pastaraisiais dešimtmečiais, kad praeityje nebuvę jokio vokiečių „veržimosi į rytus“, o vykęs tik „judėjimas į rytus“, t. y. „politinio viešpatavimo plitimas“, vakarų pasaulėžiūros, teisės, vokiečių ūkio sistemos plitimas, taip pat jų bandymus nuimti atsakomybę nuo vokiečių feodalų už „veržimąsi į rytus“, o nuo vokiečių Ordino — už kruviną užkariavimų „misiją“ rytuose, Vokietijai paliekant tik „Rytų apgyvendinimo“ vaidmenį, kurį tarsi būtina atskirti nuo „veržimosi į rytus“, nes apgyvendinimas „buvo ne karinis, o iš esmės taikus reiškinys“ [149]. Tokias koncepcijas akivaizdžiai paneigia čia aptariamos ir pateikiamos Petro iš Dusburgo kronikos faktai.

Šit todėl mums ir šiandien aktualu pažinti šią viduramžių kroniką, nes ji ne tik ryškiai atskleidžia vokiečių feodalų agresijos praeityje esmę, bet įgalina giliau suvokti revanšistinių samprotavimų, taikaus tautų sambūvio priešininkų idėjines ištakas.

Nepaisant mūsų minėtų tendencijų ir netikslumų, Dusburgo kronika — labai svarbus istorijos šaltinis, kuriame užfiksuota daug svarbios baltistikai bei lituanistikai medžiagos. Čia pateikta ryškių faktų, charakterizuojančių ekonominę, visuomeninę ir politinę prūsų bei lietuvių nobiliteto padėtį, XIII—XIV a. susiformavusius klasinius skirtumus. Kronikoje randame unikalios medžiagos prūsų bei lietuvių materialinei ir dvasinei kultūrai, jų gyvenamam kraštui, ypač panemunei, Žemaitijai, kai kurioms Rytų Lietuvos ir Livonijos vietovėms pažinti, nemaža prūsiškų bei lietuviškų vietovardžių ir asmenvardžių. Kronikoje užfiksuota daug žinių apie prūsų išsivaduoja-

---

[149] *Пашуто В. Т.* Борьба прусского народа..., с. 54—58; to paties, Образование..., с. 228—237; to paties, Реваншисты..., с. 62—68, 100, 109; Lietuvių karas..., p. 24—30 (M. Jučas); *Labuda G.* Rec.: M. Hellman. Über die Grundlagen..., s. 68—70; *Jasiński J.* Zachodnioniemieckie monografie..., s. 105—125; *Тихвинский С. Л., Тишков В. А.* XV международный конгресс...

mąją kovą XIII a., apie Herkų Mantą ir kitus jo bendražygius, Lietuvos karą prieš Vakarų Europos feodalų ir popiežijos agresiją, ypač XIII a. pabaigoje — XIV a. pirmajame trečdalyje, apie santykius su Ryga, Lenkija, popiežiaus kurija (plačiau žr. šios knygos paaiškinimus). Apskritai tai vienas iš svarbiausių Pabaltijo tautų istorijos šaltinių, kuriuo vis labiau domisi tarybiniai[150] ir liaudies demokratijos šalių istorikai.

ROMAS BATŪRA

---

150 *Матузова В. И.* Археографические..., с. 19—21; tos pačios, «Хроника земли Прусской...», с. 34—35; tos pačios, Идейно..., с. 152—169; *Батура Р.* Из проблематики..., с. 69.

PRŪSIJOS ŽEMĖS KRONIKA

Dedikacija

Gerbiamam vyrui ir Kristuje pasišventusiam broliui Verneriui iš Orzelno, šventosios Marijos Teutonų namų Jeruzalėje ligoninės magistrui, deramą klusnumą sveikindamas reiškia brolis Petras iš Dusburgo, tų pačių šventųjų įžadų kunigas. Kiekvienam pastabiam žmogui žinoma, kaip kruopščiai ir rūpestingai aiškino praeityje šventieji tėvai stebuklingus mūsų viešpaties Jėzaus Kristaus darbus, kuriuos jis teikėsi nuveikti arba pats, arba per savo mokinius savo šlovei bei garbei ir dabartinėms bei būsimosioms kartoms pamokyti. Mat jie turėjo omenyje Tobijo
Tob 12,7 žodžius, kad apreikšti dievo darbus yra šlovinga. Sekiau jų pėdomis, nenorėdamas būti nublokštas į
Lk 19,20 gilias tamsybes su tuo tarnu, netikusiu bei nenaudingu ir paslėpusiu pono jam duotą pinigą, todėl surašiau karus, kuriuose sėkmė lydėjo ir mus, ir mūsų protėvius, Ordino brolius, ir sudėjau į šią knygą, kurią štai ir siunčiu maloniai jūsų globai ir maldauju ją įvertinti, nes niekas negali būti savo darbu patenkintas, kad būtų galima pataisyti, jeigu joje kas taisytina, ir kad būtų paskelbta šitaip pataisyta, idant būsimosioms kartoms liktų šio šventojo žygio atminimas. Surašyta ir užbaigta 1326 metais nuo viešpaties įsikūnijimo.

Pratarmė

Dan 3, 99 — 100 „Aukščiausias dievas padarė manyje ženklų ir stebuklų. Taigi man patiko paskelbti jo ženklus, nes jie dideli, ir jo stebuklus, nes galingi“ (Danielius III).

Šitaip bylojo Babilonijos karalius Nabuchodonosaras, matydamas, jog liepsna nė nepalietė Danieliaus bei jo bičiulių ir jiems nieko bloga nepadarė, kai šie buvo surišti bei įmesti į septynis kartus daugiau nei paprastai pakūrentą krosnį, nes atidavė savo kūnus, nenorėdami tarnauti nė vienam dievui nei jo garbinti, išskyrus tą, kurį patys tikėjo, nors ugnies liežuviai kilo per 49 uolektis virš krosnies ir sudegino kūrikus, o Danieliaus ir jo bičiulių nė neužgavo ir nieko blogo jiems nepadarė, štai tada jis ir tarė: „Aukščiausias dievas padarė manyje ženklų ir stebuklų". Tačiau tinka tie žodžiai ir šios knygos autoriui, kuris, šventosios Marijos Teutonų namų ligoninės Jeruzalėje brolių šventosios kongregacijos veikloje pamatęs ir išgirdęs tokių reikšmingų ženklų ir tokių didžių stebuklų, nepaprastų ir nuo amžių negirdėtų, kokių aukštybių viešpats per minėtuosius brolius mielaširdingai yra teikęsis padaryti Prūsijos žemėje per juos, tuos, kurie, be baimės guldydami galvas už tikėjimą, galėjo sakyti: „Aukščiausias dievas padarė manyje ženklų ir stebuklų" ir t. t. Kadangi yra Mt 5, 16
parašyta: „...kad jie matytų jūsų gerus darbus ir šlovintų jūsų Tėvą danguje", todėl Jėzaus Kristaus vardo garbei bei šlovei jis ir nutarė skelbti dievo ženklus, nes jie dideli, ir jo stebuklus, nes jie galingi. Apie didingus ženklus „Apaštalų darbuose" Apd 6, 8
pasakyta, kad „Steponas, pilnas malonės ir galios, darė žmonėse didžių stebuklingų ženklų". Vargu ar kas galėtų suabejoti, kad Teutonų namų broliai buvo pilni malonės ir galios, nes, į tokį negausų būrį susispietę, pajungė tokią galingą, tokią žiaurią ir nesuskaitomą prūsų gentį, kurios neįstengė pavergti daugybė valdovų, daug kartų šitai mėginusių padaryti. Nieku būdu nereikia pamiršti ir to itin svarbaus įrodymo, jog šių brolių kovas lydėjusi tokia karo sėkmė, kad per vienuolika metų nuo tos dienos, kai įžengė į Prūsijos žemę, jie pajungė savo galiai ir palenkė krikščionių tikėjimui ir tas gentis, kurios valdė Kulmo bei Lubavos žemes, ir tas tautas, kurios

gyveno Pamedės, Pagudės, Varmės, Notangos ir Bartos žemėse, pastatydami jose daugybę įtvirtinimų, miestų ir pilių, kurias išskaičiuosime ir išvardysime vėliau. Šit koks reikšmingas ženklas pasirodęs kovojančios bažnyčios padangėje! Tad atkreipk savo akis, gerasis Jėzau, į tavo nuolankius tarnus, kurių rankomis štai teikeisi daryti tokių reikšmingų ženklų, kad nerimautų ir nuogąstautų gentys, kurios gyvena, nepaisydamos tavo ženklų. Leido jis skelbti ir savo stebuklus, nes jie galingi. Per minėtuosius brolius ir priminė savo stebuklus mielaširdingas bei gailestingas viešpats, ir iš tiesų dabar galima sakyti
Ps 106, 8—9 apie juos taip, kaip parašyta apie Izraelio tautą, išėjusią iš Egipto: „Tegu jie dievui dėkoja, kad jis maloningas, kad jis stebuklingas žmonijai. Jis patenkino trokštančių norus, išalkusius pripildė gėrybių". Kad galėtume suprasti, kuriuo būdu brolių gyvenimas, tai yra jų buitis, kitados tokia vargana ir alkana, dabar sočiai praturtėjo laikinomis gėrybėmis, reikia šį bei tą pakalbėti apie buvusį skurdą ir esamą gerovę, kad šitaip sugretintos priešybės labiau viena kitą išryškintų. Iš pat pradžių broliai, trokšdami kuo lengviausiai paklupdyti ant kelių tikėjimo priešus, iš visos širdies tesirūpino eikliais žirgais, kietais ginklais ir tvirtomis pilimis, kurių jiems niekas neduodavo, ir visai nepaisė kitokių reikmenų, kuriais gaubstomas kūnas, nei maisto, nebent tada, kai spyrė būtinas reikalas. Elgdamiesi taip, kaip gyveno ir mokė mūsų išganytojas, kuris sakė: „Jei kas nori eiti paskui mane, teišsižada pats savęs, tepa-
Mt 16, 24 siima savo kryžių ir teseka manimi", ir jie išsižadėjo
Lk 9, 23 patys savęs; būdami aukštos kilmės, turėdami didelius turtus, mėgdami laisvę, paniekino vis dėlto savo garsią kilmę ir garbius vardus, atsidėjo nusižeminę kukliems ir menkiems darbams, nė trupučio nepaisydami, kad šitai netinka jų, kilusių iš garbių giminių, padėčiai; pasirinkę tikrą neturtą, jie išsižadėjo savo norų ir šitaip susiejo savo likimą su visokeriopais ir begaliniais vargais bei pavojais, rū-

pesčiais bei sielvartais, kurių nevengė Kristaus šlovei. Ėmėsi savo kryžių ir sekė Kristumi, pasirengę už tikėjimą bet kurią dieną ir bet kurią valandą iškęsti negandas ir padėti galvą. Nenorėdami duoti dingsties priekaištams dėl išpuikimo, nedėvėjo puošnių drabužių, nes šitai jų buvo laikoma negarbe. Vieni vilkėjo ašutines, kiti — ne marškinius, o šarvus, todėl kiekvienas galėjo sakyti šiuos pranašo žodžius: Kai jie (t. y. klastininkai) man buvo našta, „ašutinę vilkėdavau". Iš drobinių maišų, kuriais jiems Ps 34, 13
gabeno iš užjūrio miltus, siūdinosi drobinius drabužius tie, kurie norėjo jais vilkėti. Ir jų valgiai, ir gėrimai buvo neapsakomai menki. Mat jų gaudavo tiek atsverta ir tiek atseikėta, kad tikrai galėjo kartoti šiuos pranašo žodžius: „Valgydini mus verksmo Ps 79, 6
duona, ašarom gausiai mus girdai". Jų gyvenime buvo vykdoma tai, ką dievas yra sakęs per Izaiją: Iz 30, 20
„Viešpats duos jums šykščios duonos ir menko vandens". Kartkartėmis jie negalėjo nemaitinti mėsa savo šeimynos, kuri, kad ir įpratinta laikytis broliams įprasto santūrumo, nebepajėgdavo tarpais deramai eiti savo pareigų, tačiau patys, linksmi ir smagūs, išsižadėdavo to maisto, nors tąsyk jiems kaip tik ir buvo leidžiama šitaip maitintis. Broliai ir jų šeimyna gaudavo tokio menko gėrimo ir maisto, kad žmogaus pojūčiai vos galėdavo atskirti pridėtų kopūstų ar daržovių spalvą bei skonį. Jie kantriai kentė savo lūšnose bei palapinėse ir šitas, ir kitas — kur kas didesnes — negandas, apie kurias galėtume labai daug rašyti. Kiek jie patyrė pavojų ir vargų karo žygiuose, traukdami į karą su netikėliais, žino tik tas, kuris viską žino. Jie elgėsi taip, kaip apaštalas, rašydamas žydams, bylojo apie šventuosius kankinius: „...kiti leidosi kankinami, kiti turėjo iškęsti patyčias ir plakimus, taipogi pančius ir kalė- Žyd 11,
jimą. Jie buvo akmenimis mušami, pjūklais pjausto- 35—37
mi, kalavijo kirčiais žudomi, klajojo prisidengę avikailiais ar ožkenomis, vargo, kentė priespaudą ir kankinimus. Jie, kurių pasaulis nebuvo vertas, slaps-

tėsi dykumose ir kalnuose, olose ir žemės plyšiuose“. Jų gyvenimas buvo kupinas nepritekliaus, kurio broliai kadaise patyrė ir kurio jų širdys troško ir alko. Jei norėsi sužinoti, kuriuo būdu jie praturtėjo tokia galybe pastatų, žirgų, ginklų, drabužių, maisto ir gėrimo, kuriuo būdu padaugėjo brolių bei jų tarnų, be to, visokių žmogui būtinų reikmenų, atverk savo
Ps 106, 15 akis ir pažvelk: visa tai netrukus išvysi. „Dėkokite
ir toliau viešpačiui, kad jis maloningas, kad jis stebuklingas žmonijai. Stipriausius vario vartus sunaikino, geležies velkes sulaužė“. Šitai tie dideli stebuklai, davę minėtiesiems broliams galią sunaikinti visas gentis, kurios gyveno Prūsijos žemėje, kurių gausybė, kaip žemiau pasirodys, buvusi begalinė, kurių miestų bei tvirtovių vario vartai buvo sunaikinti, o geležinės velkės sulaužytos, šitaip viešpats dievas juos išbandė dėl jų nedorybių, ir šitaip „jie dėl neteisybių tu-
Ps 106, 31—32 rėjo kentėti“. „Tegu jie dėkoja, kad jis maloningas, kad jis stebuklingas žmonijai. Teaukština jį... telaimina jį...“ Ne kas kitas, o broliai apšvarino — kaip Judas Makabėjus — šventąją Prūsijos žemę, kurią tenykštės gentys teršė stabmeldyste, ir dabar čia kas dieną aukojama dievui šlovės ir garbės auka. Priimki tad, gerasis Jėzau, tą auką, už visus tavo žmones atnašaujamą, ir neatsisakyk globoti savo šalį bei ją laiminti! Ir ji kaip Dovydas įsivedė kunigystę ir kas dieną šlovina dievo didybę. Štai ir aiškėja, kokių iš tikro didingų ženklų ir galingų stebuklų padarė aukščiausias dievas per minėtuosius brolius Prūsijos žemėje, o kokiu būdu jie bus skelbiami, paaiškės netrukus. Kadangi netolimoje ateityje ateis pavojų metas, kadangi rasis žmonių, tik save bemylinčių ir beieškančių vien to, kas jų, o ne Jėzaus Kristaus, tad pasklis nedorybė ir atvės daugelio žmonių meilė. Todėl, maloningasis Jėzau, suteik jiems didesnio dvasios įžvalgumo, kad jų dvasia nepažintų liūdesio, kuris štai juos slegia, atnaujink ženklus ir pakartok

stebuklus, palenkdamas savo stebuklais jų širdis, suteik šlovės savo vardui, idant būtų suniekinti visi, kurie tavo tarnams daro bloga, idant būtų suniekinta jų visagalybė, o jų jėga būtų palaužta, o tada jie žinos, kad tu esi vienintelis ir visame pasaulyje šlovinamas dievas.

Kaip ši knyga sutvarkyta

Ši knyga šitaip bus sudėta. Pirma, aprašysiu, kuriuo laiku buvo įkurtas Teutonų namų ordinas, kas ir kaip jį įkūrė, antra, kada ir kaip minėtieji broliai atsikėlė į Prūsijos žemę, trečia, apsakysiu karus, vykusius šioje žemėje, bei kitus žygius, pakalbėsiu ir apie tuos, kuriuos pats esu matęs, ir apie tuos, apie kuriuos pasakojo juos matę ir juose dalyvavę žmonės, pagaliau ir apie tuos, apie kuriuos sužinojau iš patikimų šaltinių. Ketvirta, paraštėse surašysiu popiežius ir imperatorius, kurie viešpatavo nuo tų metų, kai buvo įkurtas šis ordinas, be to, kai kuriuos reikšmingus įvykius, kurie jų laikais dėjosi. Jausdamasis per silpnas tokiam uždaviniui užbaigti, ypač dėl to, kad dabar gyvenantys žmonės jau yra beveik užmiršę šiuos įvykius, žinodamas, kad nieko negaliu nuveikti be dievo, nuolankiai tave, gerasis Jėzau, maldauju atskleisti visas paslaptis, ne tik būsimąsias, bet ir dabarties bei praeities, nes tu esi tikrasis išminties bei žinojimo lobynas. Apšviesk savo dvasios malone man protą ir padaryk mane iškalbingą bei išmintingą, kad negaišdamas užbaigčiau šį darbą, kad tie, kurie skaitys šiame veikale apie tavo didingus ženklus ir galingus stebuklus, tavimi pasitikėtų, tave garbintų, aukštintų bei šlovintų, kad tu, iš kurio — viskas, per kurį — viskas ir kuriame — viskas, teiktumeisi globoti, tu, dieve, kuris gyveni ir viešpatauji per amžių amžius. Amen.

PRASIDEDA PIRMA KNYGOS DALIS APIE TEUTONŲ NAMŲ ORDINO ATSIRADIMĄ

Pratarmė apie Teutonų namų ordino įkūrimą

Pat 9, 1 „Išmintis pasistatė sau namus, ji išsikirto septy-
nis šulus“ (Patarlių knyga, 9). Nors šie žodžiai pa-
sakyti Saliamono, kuris dievo sūnų vadina „tėvo iš-
mintimi“ kaip ir tas apaštalas, taręs: „Bet pašauktie-
1 Kor 1, 24 siems — tiek žydams, tiek graikams — mes skelbiame
Kristų, kuris yra dievo galybė ir dievo išmintis“,
Ps 103, 24 kaip ir psalmėje, kur sakoma: „Juos sukūrei per iš-
mintį“, tai yra per savo sūnų, kuris, įsikūnijęs žmo-
guje, mirdamas pasistatė kovojančios bažnyčios šlo-
vei ir garbei namą ir išsikirto septynis šulus, tai yra
septynis sakramentus, kuriais jis remiąsis, vis dėlto
šie žodžiai gali būti laikomi žodžiais šventosios mo-
tinos bažnyčios, kuri vadina išmintimi jo šventenybę
Celestiną III, nes jis žemėje esąs dievo sūnaus vie-
Sir 6, 23 tininkas, pasak šių Ekleziastiko žodžių: „...mokslo
išmintis yra — kaip parodo jos vardas“. Mat prie jo
skuba visuotinė bažnyčia, trokšdama išgirsti ir pa-
žinti jo mokymą, nelyginant karalienė Saba, norėju-
si patirti Saliamono išmintingumą. Štai šis popie-
žius Celestinas III Jeruzalėje „pastatė namus“, tai
yra įkūrė ir pašventino savo bei šventosios bažny-
čios naudai namus — šventosios Marijos Teutonų or-
dino vienuolių ligoninę[1] ir „išsikirto septynis šulus“,
tai yra paskyrė septynis brolius krašto komtūrus,
arba kraštų valdytojus, būtent: Livonijos, Prūsijos,
Vokietijos, Austrijos, Apulijos, Romanijos ir Armė-
nijos[2], kurie ir laiko šio ordino brolius sakytum tik-
ras namas, remiamas šulų, taigi šio namo pamatai —
didysis magistras bei kapitula; krašto komtūrai, ar-
ba kraštų valdytojai,— jo šulai, o kiti broliai — sie-
nos. Šitaip jo šventenybė popiežius pasekė tuo iš-

mintingu vyru, pasistačiusiu savo namą ant uolos ir pasakiusiu: „Aš sutvirtinau jo šulus“. Kadangi parašyta: „Dvasia teikia gyvybę, o kūnas nieko neduo- Jn 6, 63
da“, todėl buvo reikalingi šiam namui septyni kitoniški šulai — dvasiniai, kurių trimis, būtent: klusnumu, neturtu ir skaistybe, rėmėsi visiems privaloma drausmė, o keturi kiti, būtent: gailestis nusidėjus, nuodėmių išpažinimas, atgaila ir gausius nusidėjimus atperkanti artimo meilė, tramdė šventuoju pagarbumu tuos, kurie atbuko karštam teisybės ieškojimui. Šitokie dvasiniai šulai iškirsti išminties ranka to šventojo tikėjimo namuose, kuriuos taip pastatydino jo šventenybė popiežius, kad, pasipylus ant jų godumo liūčiai ir užplūdus juos prabangos potvyniui, puikybės vėjui juos užgriuvus ir įsibrovus į vidų, jie negalėtų sugriūti: mat jie pastatyti ant tvirtos uolos, o toji uola — Kristus.

Teutonų namų ordino įkūrimas

Viešpaties dievo vardu, amen. Nuo jo įsikūnijimo 1190
1190 metais, tuo laiku, kai krikščionys, apsiautę Akono miestą[1], atėmė jį, dievo malonei laiminant, iš netikėlių, buvo krikščionių kariuomenėje pamaldžių vyrų iš Bremeno ir Liubeko miestų, gailestingų vyrų, kurie, užjausdami šioje kariuomenėje esančių ligonių visokiausius ir nepakeliamus vargus ir sunkias paliegėlių dejones, įrengė ligoninę savo palapinėje iš burių laivo, vokiškai vadinamo *Kogge*, į kurią sunešdavo šiuos ligonius ir jiems dievobaimingai bei nuolankiai patarnaudavo, meiliai juos aprūpindavo tomis gėrybėmis, kurių jiems teikė dievas, ir gailestingai prižiūrėdavo, nes suprato, kad, priimdami kiekvieną ligonį ar vargšą, priima patį Kristų, kuris tars paskutiniame teisme stovintiems dešinėje: „...aš buvau išalkęs, ir jūs mane pavalgydinote, buvau ištroškęs, ir mane pagirdėte; buvau keleivis, ir mane priglaudėte, buvau nuogas — mane aprengėte, ligonis —

Mt 25, 35—36 ir kt. mane aplankėte" ir t. .t., o kai jie tars: „Kada gi mes matėme tave kenčiantį tokius vargus?", jis atsakys: „Iš tiesų sakau jums, kiek kartų tai padarėte vienam iš mažiausiųjų mano brolių, man padarėte". Štai Kristus vadina broliais paliegėlius, pasilpėlius bei paniekintus ir teisingai vadina, nes jis mūsų kūnas ir mūsų brolis. Nors apaštalas sako: „Aš sodi-
1 Kor 3, 6—7 nau, Apolonas laistė, o dievas augino", nors iš šių žodžių visiškai aišku, kad „nieko nereiškia sodintojas nei laistytojas, bet tik augintojas dievas", tačiau stropus žmogus negali nesirūpinti augalais, kurie, dar jaunučiai tebebūdami, jau duoda gausiai vaisių, o ateityje duos dar gausiau. Kai jo šventenybė Jeruzalės patriarchas Henrikas, šviesiausiasis Jeruzalės karalius, Nazareto, Tyro ir Cezarėjos arkivyskupai ir Betliejaus bei Akono vyskupai, švento Jono ligoninės magistras ir tamplierių ordino magistras, daugelis abiejų ordinų brolių ir daugybė šventosios žemės baronų, būtent: Radolfas, Tiberiados valdovas, ir jo brolis valdovas Hugonas, ir Reinoldas, Sidono valdovas, ir valdovas Eimaras iš Cezarėjos, ir valdovas Jonas iš Hibelino, ir daugybė kitų iš Jeruzalės karalystės ir iš Vokietijos: Mainco arkivyskupas Konradas, Viurcburgo vyskupas bei Romos imperijos kancleris Konradas, Pasau vyskupas Volfgeris, Halberštato vyskupas Gardolfas ir Ceico vyskupas, Švabijos kunigaikštis Fridrichas, Henrikas, [Pfalco prie] Reino pfalcgrafas ir Braunšveigo kunigaikštis, Austrijos kunigaikštis Fridrichas, Brabanto kunigaikštis Henrikas, kuris tuo metu vadovavo kariuomenei, Saksonijos hercogas ir Tiuringijos landgrafas grafas Hermanas, Brandenburgo markgrafas Albertas ir imperijos maršalas Henrikas iš Kalendino, Landsbergo markgrafas Konradas, Meiseno markgrafas Ditrichas, kai šie ir kiti grafai bei didikai ir daugelis jų kariuomenėje buvusių kilmingųjų iš visos širdies džiaugėsi, matydami, kad ką tik įsteigta ligoninė neilgai trukus ima nešti šiokios tokios naudos, teikiančios garbės bei šlovės, be to, tvirtai tikėjo, kad, viešpačiui

dievui laiminant šį daigelį, jis sušakosiąs ir ateityje
duosiąs gausybę vaisių, štai todėl visi mūsų aukščiau
suminėti valdovai priėjo nuomonės, kad ponas Fri-
drichas, Švabijos kunigaikštis, turįs pasiųsti oficia-
lius legatus pas savo brolį šviesiausiąjį valdovą Hen-
riką VI, Romos karalių, būsimąjį imperatorių, kuris
privaląs paprašyti jo šventenybę popiežių leisti
įsteigti mūsų minėtąją ligoninę ir ją patvirtinti. Tad
popiežius, išklausęs šią pasiuntinybę, įkūrė, palenk-
tas prašančiųjų dorų maldavimų, šioje ligoninėje ir
viešpaties dievo vardu patvirtino Jeruzalės ligoninės
brolių ordiną pavargėliams bei paliegėliams slau-
gyti, o iš tikrųjų brolių bažnyčios karių ordiną, į
kurį būrėsi dvasininkai, kariai bei kiti broliai, leis-
damas šios ligoninės broliams dėvėti baltą apsiaustą
su juodu kryžiumi ir suteikdamas jiems visokių lais-
vių, lengvatų bei indulgencijų, kurių apaštališkasis
sostas teikė tokiems garbingiems ordinams, kaip jau
minėtieji joanitai ir tamplieriai, taigi duodamas teisę
laisvai naudotis tomis pat privilegijomis kaip ir anie-
ji. Teisingai padaryta, nes tie, kurie, siekdami dory-
bių, nori kitiems prilygti užmojais, lygiai tiek pat
turi susilaukti iš apaštališkojo sosto geradarysčių.
Štai taip ir buvo įkurtas, patvirtintas ir gausiomis
privilegijomis apdovanotas garbingasis šventos Ma-
rijos Teutonų namų Jeruzalėje brolių kariškasis or-
dinas. Šitai galybių viešpaties rinktinis vynuogynas,
kurį tu, Jėzau Kristau, įdiegei ir kurio kelvedžiu bu-
vai akyse. Tu sodinai jo daigus, ir jis iškerojo že-
mėje, tu vėliau jį persodinai ir išvijai stabmeldžius
[gentes] iš Prūsijos bei Livonijos, tu jį ten įdiegei,
ir štai čia jis suvešėjo, leisdamas savo atžalas ligi
pat jūros, o savo metūgius ligi pat upės. Ši garbin-
ga kariuomenė stiprėjo ne tik todėl, kad žemėje į
ją būrėsi žmonės, jos likimą lėmė visokiausi dangaus
ir žemės ženklai. Štai ir senajame testamente skaito- Pr 14
me, kad didysis patriarchas Abraomas su 318 savo
tarnų ištisus metus kovojo dėl savo dievobaimingo
brolio laisvės ir nekaltojo kalinio sugrąžinimo; kai

jis grįžo iš karalių žudynių, karalius bei kunigas Melchizedekas padovanojo patriarchui duonos ir vyno, aukai skiriamą dovaną, palaimintą aukščiausiojo dievo, kuriam globojant priešai atsidūrė jo rankose. Tuomet prieš stabmeldžių gaujas ir pradėta telkti į tikinčiųjų kariuomenę naujų karių, nuo tada, kai šventoji dvasia įkvėpė tą, kuris bažnyčioje užima aukščiausiąją vietą, kad su ypatingu palankumu globotų šiuos naujus karius, geraširdiškai jiems teiktų ypatingą bažnyčios palaimą ir savo indulgencijomis bei privilegijomis patvirtintų šiems nukryžiuotojo kariams suteiktas paveldimas dovanas. Ši kariuomenė, dangaus ir žemės ženklų išpranašauta, rodėsi vienintelė turinti pareigą už Kristų kentėti patyčias ant kryžiaus ir pasižadėjusi išvaduoti iš netikėlių priespaudos šventąją žemę bei atiduoti ją krikščionims. Juk ir Jonas yra matęs kovojančią bažnyčią, „naująją
Apr 3, 13 Jeruzalę, nužengiančią nuo triumfuojančio dangaus", ir būdamas jos kariu, su kitais dangaus galybių pulkais kovojo už visagalį dievą, nuveikdamas kiekvieną priešišką galybę. Šis skatinantis regėjimas moko mus, kad kovojanti bažnyčia privalo turėti karių, davusių įžadą atremti bažnyčiai priešišką netikėlių savivalę, visais atvejais aukščiausiajam nustatant tikintiesiems žmonėms tikslus, kaip nustatoma dievo angelų skaičius ir pareigos. Šitai patvirtina dargi ir žemiški liudijimai. Juk ir Mozės, ir Jozuės, ir kitų Izraelio teisėjų laikais dievo kariai, stodami į naują karą, dievo jiems skirtą, dvejopai elgėsi: puldami lyg liūtai, jie iš pamatų išnaikino enochimų gentį bei kitus nedorus šventosios žemės gyventojus, paveldėjusius didžiulę piktybę, tačiau padarė išimtį tiems, kuriuos paliko dievo žmonėms pasimokyti, jiems uždėję vergovės naštą. Ilgainiui visi ėmė vadovautis šiuo papročiu. Štai ir Dovydas, dievo malone pakeltas į tikinčiųjų karalius, kaip tikras būsimųjų įvykių pranašas nurodydamas ryškesnes šios kariuomenės žymes, sakėsi savo pulkuose norėjęs turėti Cereto ir Feleto būrius, kurie privalėję nuo-

latos taip saugoti jo asmenį, kad, išgaišinę tuos, ku- 1 Kar 30,
rie aiškiai tyko Dovydo gyvybės, sėkmingai apgintų 14 2 Kar 8,
ir jo valdinius, žodžiu, elgtųsi taip, kaip įpareigoja 18
elgtis jų vardas. Mat Cereto vardas verčiamas žo- 2 Kar 15,
džiu „naikintojas“, o Feleto — „gelbėtojas“. Kadan- 18
gi Dovydas buvo pranašas ir jo lūpomis bylojo šventoji dvasia, kadangi gebėjo regėti tiesos raštuose ir esamus, ir būsimus dalykus, todėl šitokia savo sargybinių atranka jis mus pamokė, kad ir naujausiais laikais bažnyčios galva Kristus privalėsiąs turėti sargybinių, kurie, nebrangindami savo gyvybės, prisisegs prie šlaunies šventąjį kalaviją, kad tie, kurie supa drąsiausiojo Izraelio vyro Saliamono guolį, išvytų iš krikščionių gyvenamų plotų klastingos tamsybės naktines šmėklas. Nedera, be to, užmiršti ir šlovingų bei dievui malonių kovų Makabėjų, kurie, tyruose maitinęsi žolelėmis, nes nenorėjo susitepti nederamu maistu, uoliai paisydami įstatymo bei įkvėpti tikėjimo, nugalėjo Antiochą Epifaną ir išrovė neteisybės šaknis, tad įveikė tą, kuris stengėsi pripratinti dievo tautą prie stabmeldiškų apeigų, o jaunikaičius — prie viešnamių; dievo remiami, apvalė šventas vietas, atgavo Siono arką ir sugrąžino žemei ramybę. Šitokias štai kovas uoliai kovojo ir šis dievui pasišventęs karinis ordinas, tai yra šventosios Marijos Teutonų ligoninės namai Jeruzalėje, sugebėjęs pasipildyti garbingais nariais, savo priešų priešais, girtinai sutvarkęs dievui deramą tarnybą. Mat jame daug riterių ir rinktinių karių, kurie, ištikimi tėvynės tvarkai, tvirta ranka triuškino priešus. Nemaža jame ir tokių, kurie iš širdies rūpinasi labdarybe, teikdami globą svetimšaliams, maldininkams ir pavargėliams. Be to, nemaža tokių, kurie, gilaus širdies pamaldumo skatinami, su begaliniu uolumu patarnauja ligoninėse pasilpėliams ir paliegėliams, sergantiems šiurpiomis ligomis. Garbingą ir naudingą vietą ordine užima dvasininkai, kurie taikos metu, visur pasklidę nelyginant kibirkštys, skatina brolius

pasauliečius stropiai laikytis regulos, laiko pamaldas ir teikia sakramentus, o skubantiems į kruvinas žudynes vardan gyvenimo ar mirties rodo nukryžiuotojo viešpaties pavyzdį, šitaip keldami kovotojų narsą; su begaline dvasios malone jie teikė savo patarnavimus visiems — ir tvirtiems kariams, ir silpniems paliegėliams, nešdami jų sąžinei paguodą paskutinę gyvenimo valandą. Štai šį dvasios palaimą teikiantį ordiną, nuolatos šventosios bažnyčios labui plečiantį savo veiklą, rėmė įvairūs popiežiai, palankia akimi stebėję jo darbą ir patvirtinę jam suteiktas gausias privilegijas, imunitetus ir laisves[2].

2 *Apie brolį Henriką Valpotą, pirmą šventosios Marijos Teutonų namų ligoninės magistrą*

Pirmas šventosios Marijos Teutonų namų Jeruzalėje ligoninės magistras brolis Henrikas, vadinamas Valpotu, vadovavo daug metų, o mirė lapkričio penktą (pirmą) dieną ir palaidotas Akone. Bremeno ir Liubeko miestiečiai, pirmieji šio ordino steigėjai, kurie, kaip jau buvo sakyta, ištesėję įžadą nukeliauti į šventąją žemę ir susirengę grįžti į namus, patarti minėtojo valdovo Fridricho, Švabijos kunigaikščio, bei kitų Vokietijos kilmingųjų, dalyvavusių Akono apsiaustyje, jam ir padovanojo šią ligoninę su visomis gausiai gautomis išmaldomis bei gėrybėmis, kurioje šiems ligoniams jis drauge su broliais nuolankiai tarnavo ir rūpino visa, kas reikalinga. Paėmus Akoną, tas pats brolis Henrikas nupirko žemės sklypą prie miesto sienų priešais švento Mikalojaus vartus, kur pastatydino bažnyčią, ligoninę bei kitokius namus ir kur drauge su savo broliais tarnavo dievui ir ligoniams[1]. Šioje bažnyčioje palaidotas tas pats Švabijos kunigaikštis Fridrichas, miręs kelionėje į šventąją žemę, nes, dar būdamas gyvas, pasirinko šią vietą bažnytinėms laidotuvėms.

3 *Apie brolį Otoną, antrą magistrą*

Antras magistras brolis Otonas vadovavo daug metų, o mirė birželio 2 dieną ir palaidotas Akone[1].

4 *Apie brolį Hermaną, trečią magistrą*

Trečias magistras brolis Hermanas, vadinamas Bartu, vadovavo daug metų, o mirė gegužės 20 dieną ir palaidotas Akone[1].

5 *Apie brolį Hermaną iš Zalcos, ketvirtą magistrą*

Ketvirtas magistras brolis Hermanas iš Zalcos va- 1210 — 1239
dovavo daug metų, o mirė liepos 24 dieną ir palaidotas Barletoje[1]. Jis buvo iškalbingas, mandagus, išmintingas, apdairus, atsargus, o visi jo darbai rodo jį buvus garbingą. Išrinktas magistru, jis, matydamas, koks silpnas esąs Ordinas, pareiškė pokalbyje su kai kuriais broliais, jog nepagailėtų ir vienos akies, kad tik Ordinas jo vadovavimo metais taip sustiprėtų, kad stengtų išlaikyti nors dešimt ginkluotų brolių riterių. O ką esi tu šiuo reikalu padaręs, gerasis Jėzau, niekad neišleidžiantis iš akių teisingų prašančiųjų norų ir nesiliaujantis palankiai rūpintis tais, kurie davė šventus įžadus? Argi jo troškimai atnešė jam nusivylimą? Tikrai ne. Anaiptol, tu gausiai davei jiems visa, ko troško jo širdis. Jo vadovavimo metais Ordinas taip sustiprėjo, kad neilgai trukus po jo mirties šiame Ordine jau buvo priskaičiuojama du tūkstančiai brolių, gimusių kilmingose Vokietijos šeimose. Jo šviesybė valdovas Konradas, Tiuringijos landgrafas, kurio giminaitis buvo ir pats magistras, būdamas pasauliečiu, užsivilko drauge su dideliu būriu savo kilmingųjų šio Ordino vienuolio apsiaustą. Be to, to paties brolio Hermano vadovavimo metais

ir popiežius, ir imperatorius suteikė Ordinui didelių privilegijų. Jo metais Ordinas gavo puikių dovanų Apulijoje, Romanijoje, Armėnijoje, Vokietijoje, o Vengrijoje vadinamąją Burcos žemę[2], be to, Livoniją ir Prūsiją. Jo rūpesčiu Ordinas pasiekė tokių klestėjimo viršūnių, kokių nuo amžių niekas nebuvo girdėjęs, nes vargu ar kuris vienuolynas bei ordinas yra šiame pasaulyje tiek laimėję vieno žmogaus pastangomis. Neverta dėl to stebėtis. Dievas jam buvo suteikęs tokių malonių, kad visi jį mylėjo, ir apie jį iš tiesų galima sakyti, jog buvo mielas dievui ir žmonėms. Jį didžiai vertino ir popiežius, ir imperatorius, nekalbant apie kitus kunigaikščius bei didžiūnus, ir šitaip buvo jų širdis prie savęs palenkęs, kad gaudavo visa, ko beprašydavo savo Ordino garbei bei naudai. Kai venedai buvo smarkiai sutramdyti po maišto, sukelto prieš imperiją, jie paaukojo imperatoriui Fridrichui II ypatingą dovaną — didelę dalį šventojo kryžiaus, kurią imperatorius perleido šiam magistrui, pasiuntusiam ją savo ruožtu į Prūsijos kraštą, į Elbingo pilį, kur po šiai dienai ji krikščionių didžiai gerbiama dėl dažnų stebuklų, kuriuos viešpats padaro per tą kryžių. Kartą, kai popiežius Honorijus III ir imperatorius Fridrichas II surado dingstį kažkokiems slaptiems nesutarimams, juodu patikėjo šį reikalą išspręsti tam pačiam broliui Hermanui, kuris, šitai išgirdęs, atsisakė, tvirtindamas, kad jam nieku būdu nedera spręsti šio pasaulio valdovų bylos, kadangi pats esąs paprastų paprasčiausias žmogus, neturįs nei kilnaus vardo, nei garbios vietos. Tada jo šventenybė popiežius bei imperatorius, norėdami pagerbti brolį Hermaną, suteikė kunigaikščio titulą jam ir jo įpėdiniams — būsimiems Teutonų namų ordino magistrams. Kaip šios valdžios žymenį popiežius jam padovanojo žiedą, o imperatorius suteikė teisę turėti vėliavoje karališkąsias imperijos insignijas, ir po to magistras ne kartą juodviem pasitarnavo, draugiškai vieną su kitu taikydamas.

BAIGIASI PIRMA ŠIOS KNYGOS DALIS

PRASIDEDA ANTRA

APIE TEUTONŲ ORDINO BROLIŲ ATVYKIMĄ Į PRŪSIJOS ŽEMĘ

1 *Apie tai, kaip prūsai niokojo Kulmo žemę*

Tuo metu, kai kilmingasis bei garbusis valdovas ir kunigaikštis Konradas, didžiai krikščioniškos sielos žmogus, valdė Mazoviją, Kujaviją ir Lenkiją[1], gyveno ir Prūsijos vyskupas, vardu Kristijonas, cistersų ordino vienuolis, dieviškojo žodžio sėklą dažnai sėjęs tarp prūsų ir dažnai juos raginęs, kad, pametę stabus, imtų garbinti tikrąjį dievą Jėzų Kristų[2]. Ši sėkla vis dėlto nedavė jokio derliaus, nes krito į negerą dirvą. Mat jie buvo tokie užkietėję nedorėliai, kad jokie išganingi įkalbinėjimai nestengė jų atitraukti nuo netikėjimo klaidos. Tačiau jie turėjo vieną girtiną ir visiems siūlytiną paprotį: patys būdami netikėliai ir garbindami daugybę dievų, jie vis dėlto gyveno taikoje su savo kaimynais, išpažįstančiais krikščionybę, netrukdė jiems garbinti gyvojo dievo ir apskritai jų nekliudė. Tačiau žmonių giminės priešas, nebegalėdamas pakęsti taikos, ilgainiui prisėjo raugių. Mat jis paskatino juos pradėti žiauriausius krikščionių persekiojimus, ir po kelerių metų prūsai, visiškai nusiaubę Kulmo žemę[3], pavertė ją dykra, o krikščionis arba išžudė, arba išsivarė į nelaisvę ir pavertė amžinais vergais, ir tik vienas kitas iš jų išsigelbėjo pabėgdamas.

2 *Apie Lenkijos žemės nuniokojimą*

Kadangi minėtasis kunigaikštis pačioje pradžioje jiems nedavė deramo atkirčio ir nesiėmė prieš žiaurius jų išpuolius bei kėslus tinkamiausio vaisto, jie,

darydamiesi vis įžūlesni, keletą kartų užpuolė Lenkijos žemę su didelėmis jėgomis ir pridarė jai štai tokių nuostolių: sudeginę namus, iškapojo suaugusius žmones kalaviju, o moteris bei vaikus išsivarė į amžiną vergovę; jei kartkartėmis kuri nėščia moteris, turėdama gimdyti, negalėjo paskui juos toliau eiti, ją čia pat žudė; jie plėšė iš motinų rankų mažus vaikus ir juos dobė, maustydami ant tvorų baslių. Štai šitaip jie nusiaubė visą žemę, ir kunigaikščiui, netekusiam visų jo valdomų įtvirtinimų bei pilių, bepaliko Vyslos pakrantėje viena pilis, Plocku vadinama[1]. Be to, jie sudegino du šimtus penkiasdešimt parapinių bažnyčių[2], neskaitant įžadus darančiųjų ir pasauliečių vienuolynų, koplyčių, vienuolių vienuolynų ir griežtos klauzūros moterų vienuolynų. Jie žudė kunigus bei kitus dvasininkus, ir bažnytinius, ir pasaulietinius, vienus — už bažnyčios sienų, kitus — pačioje bažnyčioje, daugelį — prie altoriaus, netgi tuo metu, kai šie teikė švenčiausiojo Jėzaus Kristaus kūną bei kraują, o pačius sakramentus, niekindami dievą, nepagarbiai mėtė žemėn ir trypė kojomis. Jie grobstė liturgines taures, ampules bei kitus bažnytinius indus, korporalus ir kitus dievo garbinimui skirtus rūbus, juos pavartodami neleistiniems tikslams, o dievui pasišventusias mergeles jėga vilko iš klauzūrų ir begėdiškai niekino. Trumpai kalbant, niekas nestengtų surašyti, kokių baisių piktadarybių ir siaubingų skriaudų jie padarė tikėjimui bei tikintiesiems.

3 *Apie prūsams duotas dovanas, kuriomis norėta numalšinti jų žiaurumą*

Ir anksčiau, kai minėtoji Lenkijos žemė dar nebuvo taip smarkiai siaubiama, kai dar šis tas joje buvo likę, tas pats kunigaikštis buvo taip didžiai [prūsų] prispaustas ir įbaugintas, kad nė karto nėra jiems drįsęs atsisakyti, kai tik šie pas jį atsiųsdavo

žygūnus, reikalaudami duoti žirgų ir ryškiaspalvių drabužių. Kai nebeturėjo kuo jų reikalavimų patenkinti, pasikvietė į pokylį savo kilminguosius bei kitus drauge su jų žmonomis ir, šiems prie stalo smagiai bevalgant ir begeriant, slapta įsakė perduoti minėtiesiems netikėlių pasiuntiniams jų drabužius bei žirgus[1]. Tačiau šitai nepagelbėjo ir nesušvelnino jų nuožmumo, todėl jie po senovei siaubė minėtąją žemę, kaip jau anksčiau esame sakę.

4 *Apie Kristaus karių ordino brolius*

Kai šis kunigaikštis, matydamas savo žemę taip negailestingai varginamą, pagaliau suprato, kad ji pati viena neįstengs apsiginti, jis, Prūsijos žemės vyskupo Kristijono ir kai kurių savo didikų patariamas, savo žemei ginti ėmė burti brolius, kurie vadinosi Kristaus kariais[1] ir vilkėjo baltą apsiaustą su raudonu kalaviju bei žvaigžde; jie tuo metu jau buvo įsikūrę Livonijoje ir palenkę daugelį netikėlių žemių Kristaus tikėjimui; minėtasis vyskupas priskyrė šiam ordinui vieną žymų vyrą, vardu Brunonas, o drauge su juo keturiolika kitų vyrų. Šitaip viską patvarkius, kunigaikštis pastatydino[2] šiems broliams Dobrynės pilį[3], dėl kurios jie vėliau buvo pavadinti Dobrynės broliais, ir davė jiems Kujavijoje žemės plotą, arba dvarą, kuris buvo pavadintas Sedlcais[4]. Kunigaikštis ir broliai susitarė, kad jie lygiomis dalimis pasidalysią netikėlių žemę, kurią, viešpaties padedami, ateityje pajungsią savo valdžiai. Kai apie tai sužinojo prūsai, jie, smarkiai suirzę, keletą kartų su gausybe ginkluotų vyrų puolė minėtąją Dobrynės pilį ir taip nirto ant tų brolių, kad beveik nė vienas iš jų nedrįso rodytis už pilies sienų[5]. To maža, ilgainiui jie taip sujžūlėjo, kad nuolatos penki ar keturi prūsai kiek tinkami prie pilies plėšikavo.

5 *Apie Prūsijos, Kulmo ir Lubavos žemių dovanojimą Teutonų namų ordino broliams*

Tuo pat metu Teutonų namų ordinas magistro brolio Hermano iš Zalcos rūpesčiu taip didžiai pasipildė naujais broliais, praturtėjo tokiais turtais, įsigijo tokią galią ir tokią šlovę, kad jo didžios garbės atgarsiai, skersai ir išilgai paplitę, galop pasiekė ir minėtojo kunigaikščio ausį. Nelyginant dievui įkvėpus, šios kalbos taip jam įstrigo į širdį, jog jis sumanė pasikviesti šiuos brolius ginti savo žemės, tikėjimo bei tikinčiųjų, nes matė, kad broliai Kristaus kariai, jo paties šiuo tikslu suburti, nesusilaukė sėkmės. Sušaukęs savo vyskupus ir kilminguosius, jis atskleidė jiems savo sumanymą, prašydamas šiuo reikalu patarti. Šie vienu balsu pritarė jo sumanymui, pridurdami, kad ir patys esą sužinoję iš patikimų šaltinių, jog minėtieji broliai turi ryžtingų karių vardą, užsigrūdinusių iš mažumės kovose, be to, kad į juos labai maloniai bei palankiai žiūri ir popiežius, ir imperatorius, ir Vokietijos kunigaikščiai, kad todėl nėra jokių abejonių, jog popiežius maloningai jiems leisiąs persikelti čia šios žemės ginti. Todėl kunigaikštis pasiuntė pas minėtąjį brolį magistrą Hermaną laiškus per įgaliotus pasiuntinius, kurie papasakojo ir jam, ir jo broliams, dėl kurių priežasčių leidosi į kelią; tada magistras, pasitaręs visais klausimais su broliais ir apsvarstęs su jais šį keblų reikalą, davėsi galop kunigaikščio įkalbamas, patartas popiežiaus, imperatoriaus Fridricho II ir Vokietijos kunigaikščių, kurie pasižadėjo, esant reikalui, jam padėti patarimais bei suteikti pagalbą. Taigi pas Lenkijos kunigaikštį magistras pasiuntė brolį Konradą iš Landsbergo ir dar vieną savo Ordino brolį pasidairyti Kulmo žemėje ir pažiūrėti, ar pasiuntiniai iš tikrųjų atvykę jo noru. Kai šie vyko į Lenkiją,

kunigaikštis buvo kažkur toli iškeliavęs, o į Lenkijos žemę įsibrovė prūsų kariuomenė ir ją nuniokojo gaisrais ir grobstymais. Minėtieji broliai, valdovės Agotos, kunigaikščio žmonos, valia pasitelkę daug Lenkijos vyrų, narsiai stojo į kovą, tačiau prūsai, puolę iš priekio, jau pirmajame susirėmime lenkams pasileidus bėgti, minėtuosius brolius mirtinai sužeidė ir daugybę žmonių išžudė, o su savimi nusivedė sugautą lenkų kariuomenės vadą. Minėtoji valdovė po mūšio įsakė surinkti kovos lauke likusius pusgyvius brolius ir patikėti juos gydytojų priežiūrai. Broliai pagydyti protingai užbaigė jiems patikėtą reikalą. Juos išklausęs, minėtasis valdovas Konradas, Lenkijos kunigaikštis, kaip jau esame sakę, nuodugniai visą reikalą apsvarstęs, be to, patartas savo žmonos Agotos bei sūnų Boleslovo, Kazimiero ir Zemovito[1], kurie sutartinai viskam pritarė ir vieningai viską palaikė, atidavė Teutonų namų ordino broliams, jau dabar čia esantiems ir ateityje atvyksiantiems, Kulmo ir Lubavos žemes, be to, tas žemes, kurias, viešpaties padedami, jie ateityje atkariausią iš netikėlių, suteikdamas jiems per amžius visas teises bei visas naudas, jo bei jo pirmtakų čia turėtas, nepasilaikydamas sau nei teisių, nei nuosavybės ir pasižadėdamas nesiimti jokių teisinių ar faktinių veiksmų, kurie šiuo atveju galėtų praversti jam pačiam, jo žmonai, jo vaikams ar jų palikuonims. Kad šis dovanojimas būtų teisėtas bei amžinas ir kad ateityje niekas negalėtų jo atšaukti, išdavė jiems raštą, kurį patvirtino savo antspaudu[2]. Šitai padaryta apie 1226 1226
viešpaties metus[3], dalyvaujant pasirašiusiems liudytojams, būtent: Mazovijos vyskupui Giunteriui, Kujavijos — Mykolui ir Prūsijos — Kristijonui, abatui Gernuldui, dekanui Vilhelmui, Dirsovijos grafams — vyresniajam ir jaunesniajam Boguslavams, kancleriui Jonui, vicekancleriui Grigaliui ir daugybei kitų taurių dvasininkų bei pasauliečių[4]. (1230)

6 *Apie tai, kaip popiežius patvirtino visa, kas aukščiau išdėstyta, ir paskatino brolius į kovą*

1230 Kai Romos kurija išgirdo minėtojo kunigaikščio
pagalbos šauksmą apie Lenkijos žemių nuniokojimą,
švenčiausiasias tėvas bei valdovas popiežius Grigalius IX, užjausdamas kunigaikštį ir norėdamas užbėgti už akių būsimiems pavojams, patvirtino viešpaties vardu susitarimą su Teutonų namų ordino broliais, teisėtai ir išmintingai sudarytą, o minėtuosius brolius įpareigojo, pažadėjęs nuodėmių atleidimą, keršyti už kančias, viešpaties kentėtas ant kryžiaus, ir atgauti netikėlių užimtas, bet krikščionims
priklausomas žemes. Ragindamas juos į kovą, jis
1 Mak 3, 58—59 sakė: „Prisirenkite ir būkite drąsūs vyrai, būkite prisirengę kovoti prieš šituos pagonis, kurie susirinko prieš mus sunaikinti mūsų ir mūsų šventovių, nes geriau mums mirti kovoje, kaip matyti mūsų tautos ir šventovės nelaimes“. Stiprindamas jų kilnias širdis, jis guodė juos šiais viešpaties žodžiais, kuriais šis bylojo į Izraelio tautą: „Jei išeisi į karą prieš
Įst 20, 1 savo nedraugus ir matysi raitelius, vežimus ir priešų kariuomenės daugybę didesnę esant negu tavoji, nebijok jųjų, nes viešpats, tavo dievas, yra su tavimi“, be to, pridurdamas: „Šiandien jūs einate kovon prieš
Įst 20, 3—4 jūsų nedraugus, tenenusigąsta jūsų širdis, nebijokite, nesitraukite ir nepabūkite jųjų, nes viešpats, jūsų dievas, yra jūsų tarpe, jis kovos už jus prieš visus priešus, kad jus išgelbėtų iš pavojaus“. Juk čia ne jūsų, bet dievo kova. Šitokią narsią širdį yra turėjęs Judas Makabėjus, kuris, stovėdamas kartą su savųjų saujele prieš didžiulę netikėlių kariuomenę, tarė, drąsindamas saviškius: „Nebijokite jų daugybės ir nenusigąskite jų puolimo. Atsiminkite, kaip buvo išgel-
1 Mak 4, 8—11 bėti mūsų tėvai Raudonojoje jūroje, kai juos vijosi faraonas su gausinga kariuomene. Šaukimės dabar į dangų, o viešpats pasigailės mūsų, jis atsimins mūsų tėvų sandorą ir sutrins šitą kariuomenę šiandien mū-

sų akivaizdoje. Tuomet visi pagonys žinos", kad yra dievas, „gelbėtojas ir vaduotojas". „Nebijokite žmogaus nusidėjėlio žodžių, nes jo garbė mėšlas ir kirminai: šiandien jis aukštinamas, o rytoj jo neberandama". „Taigi, mano sūnūs, būkite uolūs įstatymo gynėjai ir duokite savo gyvybes už savo tėvų sandorą, atsiminkite darbus, kuriuos jie yra padarę savo kartose, ir jūs laimėsite didelę garbę ir amžiną vardą". „...būkite drąsūs ir elkitės kaip vyrai dėl įstatymo", nes, darydami, kas jums nurodyta jūsų viešpaties dievo, „juo jūs būsite garbingi". Taigi suburkite prie savęs visus įstatymo šalininkus, atkeršykite už savo tautą, su kaupu atlyginkite pagonims už skriaudas, iš jų patirtas.

1 Mak 2, 62—63

Ten pat 2, 50—51

Ten pat 2, 64

7 *Apie naują Teutonų namų ordino brolių karą su prūsų gentimis*

Pasak senovės istorikų[1], daug kas senaisiais laikais yra kariavęs su prūsais: Julijus Cezaris[2], devyni broliai iš Švedijos, vardu Gamptai[3], taip pat Hugonas, vadinamas Potyre[4], galop brolis Kristijonas, Prūsijos vyskupas, ir broliai Kristaus kariai, tai yra vadinamieji Dobrynės broliai. Tačiau prūsai, nutykoję gerą progą, arba nugalabydavo jų vadus bei tuos, kurie juos vedė į žygį, arba patys kur toliau nuo savęs nuvydavo; šitaip nusimetę nuo savo sprando vergovės jungą, jie grįždavo prie savo pirmykščių paklydimų. Kaip tik tuo metu šventosios Marijos ligoninės Teutonų namų ordino Jeruzalėje broliai pradėjo prieš juos naują karą. Šitai ir buvo tie nauji karai, kuriuos „viešpats išrinko" nedraugų vartams išgriauti, nes, jiems nužudžius ar sunaikinus vieną kurį vadą ar keletą vadų, tą pačią ar kitą dieną į nužudytųjų vietą stodavosi kiti, jiems lygūs arba už juos geresni. Šį kartą ne tik karas buvo naujas, šį kartą buvo kovojama naujomis priemonėmis, nes priešas nugalimas ne tik daiktiškais, bet ir dvasiš-

Ts 5, 8

Iš 17, 11 kais ginklais, vadinasi, malda. Štai skaitome apie
Mozę, kad Izraelis, kai jis meldėsi, nugalėdavęs Ama-
Išm 11, 3 lechą; kai liaudavęsis melstis, Izraelis būdavęs įvei-
kiamas. Be to, ir Išminties knygoje apie tą patį Mo-
zę rašoma, kad jis nugalėdavęs priešų minias ne kū-
no stiprybe ir ne ginklo galybe, bet žodžiu, vadinasi,
malda. Apie tą patį sakoma Teisėjų knygoje: „At-
siminkite viešpaties tarną, kur Amalechą, pasitikintį
Ts 4, 13 savo skydais, apgalėjo ne kovodamas, bet melsda-
masis maldomis“. Skaitome ir apie Makabėjų, kad jo
vyrai šaukėsi į dangų melsdamiesi ir išvaikė priešų
stovyklas. Apie Judą Makabėjų pasakojama, kad jis
1 Mak 4, 10 nepasimeldęs prieš dvejas kautynes: pirmą kartą, kai
kovojo su Antiochu Eupatoru ir jo nenugalėjo, bet
pasuko atgal, o antrą kartą, kai kovojo su Bachidu
1 Mak 6 ir 9 ir Alchimu, tada ir pats krito kovoje, ir Izraelio ka-
riuomenė turėjo bėgti. Yra dar viena, visai nauja
priemonė laimėti kovą, būtent kantrybė, kuri padėjusi
Kristaus kankiniams išsaugoti tyras savo sielas, apie
ją ir poetas sako:

Pergalės būdas tikriausias — kantrybė, tas kovą laimi,
Kas pasikliaus kantrumu; jei nori laimėti — kantrauk!

o kitoje vietoje:

Vien tik kantrybė, dorybių viršūnė, įstengia
Ir beginklį įveikt, ir ginkluotą parblokšt!

Apie šitokią kantrybę Grigalius sako: „Galime būti kankiniai ir be kalavijo, ir be liepsnų, jei sieloje tikrai išsaugome kantrybę“. Jeronimas priduria: „Negi gali būti kas vainikuotas šventojo vainiku, jeigu neturi kantrybės?“ Bažnyčiai nuo lopšio netrūko nei slogios neteisybės, nei kantrios teisybės. Šitaip prasidėjo naujas karas, šitaip pradėta vartoti naujas kovos priemones, leidusias mums dvasios ginklais nugalėti tikybos ir bažnyčios priešus.

<...>[5].

10(8) *Apie pirmąją Teutonų namų ordino brolių pilį, kurią vadino Fogelzangu*

Aptarę karui reikalingus ginklus, turime grįžti prie 1226
savo tiesioginio uždavinio. Kadangi minėtieji Teutonų namų ordino broliai, tai yra brolis Konradas bei jo bičiulis, neturėjo kur Prūsijos žemėje, minėtojo Lenkijos kunigaikščio jau anksčiau jiems atiduotoje, galvos priglausti, juodu sugalvojo iš toliau siekti užsibrėžto tikslo, iš už Vyslos, kuri juos saugotų, būdama tarp jų ir prūsų. Jie ir paprašė minėtąjį kunigaikštį pastatydinti jiems vieną pilį, o jis, būdamas didžiai tikintis žmogus ir uolus dievo gerbėjas, be to, prisimindamas šiuos poeto žodžius:

Pusę darbo padaro tasai, kas netrunka jo imtis —

sutelkė savo žmones ir prieš dabartinį Torunės miestą pastatė ant kalvos jiems pilį, vardu Fogelzangas[1],— lotyniškai šitai reiškia Paukščių giesmė *[Cantus avium]*, kurioje broliai su keliais ginklanešiais, priešindamiesi gausybei pagonių, giedodavo liūdesio ir sielvarto giesmę. Mat jie, palikę mieląją gimtinę, atsidūrė visai svetimame krašte, kur, kaip ilgainiui paaiškėjo, turėjo metų metais vargą vargti be menkiausios vilties, kad ketvirta ar šešta karta galėsianti grįžti į savo tėvų žemę. Jie atkeliavo iš derlingo, taikaus ir ramaus krašto, o atsidūrė siaubingoje žemėje, negyvenamose dykrose, kur nuolatos siautėjo karas. Žodžiu betariant, išsižadėję visų šio pasaulio malonumų, atsisakę laisvių, privilegijų ir garbę teikiančių tarnybų, pasninkaudami, nuolankiai kęsdami visokeriopus pažeminimus, jie surišo savo likimą su begaliniais vargais, nepritekliais ir pavojais.
Jie galėjo byloti Petro žodžiais: „Štai mes viską Mt 19, 27
palikome ir sekame paskui tave, Kristau. Kas mums bus už tai?“ Kokiu savo garbės vainiku danguje, o gerasis Jėzau, kuris pats esi visų šventųjų vainikas,

teiksiesi vainikuoti tuos, kurie dėl tavęs tiek kenčia? Iš tiesų per juos bus daroma tai, apie ką dievas kalbėjo Izaijo žodžiais: „...viešpats paguos Sioną ir
Iza 51, 3 paguos visus jo griuvėsius, jis pavers jo tyrus gėriais ir jo tyrlaukį viešpaties sodu. Džiaugsmo ir linksmybės rasis jame, dėkojimo ir gyriaus balso“.

11 (9) *Apie tai, kaip atvyko daugiau Teutonų namų ordino brolių ir kaip buvo pastatyta Nešavos pilis*

Kai ši pilis buvo pastatyta, minėtasis brolis Konradas nusiuntė žygūnus pas gerbiamą vyrą ir pamaldų brolį Hermaną iš Zalcos, Teutonų namų ordino didįjį magistrą, pranešdamas, kaip čia tvarkomas jam patikėtas reikalas, nuolankiai prašydamas ir maldaudamas, kad jam atsiųstų daugiau brolių bei ginklane-
1230 šių. Magistras, patenkindamas jo prašymą, atsiuntė jam brolį Hermaną, vadinamą Balku, magistro pareigoms eiti, jam sakydamas tuos pačius žodžius, kaip kitados viešpats Jozuei: „Būk stiprus ir drąsus“,
Joz 1, 6 ir toliau nes juk tu įvesi Izraelio sūnus, tai yra savo brolius, į žemę, kurią viešpats yra jiems pažadėjęs, ir „su tavimi bus dievas“. Be to, maršalu pasiuntė brolį Ditrichą iš Bernheimo, o į pagalbininkus jam paskyrė brolį Konradą iš Tuteleno, buvusį šventosios Elžbietos kamerarijų, brolį Henriką iš Berkos iš Tiuringijos ir brolį Henriką iš Ceico iš Vitchendorfo kaimo su ginklanešiais ir daugybe žirgų. Atvykę į Fogelzango pilį, jie žemiau pasistatė prie Vyslos Nešavos pilį[1]. Kai broliai įsikūrė šioje pilyje, prūsai įsibrovė į Lenkiją, tačiau, išvydę, kad juos persekioja ginkluoti broliai, nepaprastai nustebo, nesuprasdami, iš kur šie atsirado ir kuriems galams čia atvyko. Vienas į nelaisvę jų paimtas lenkas jiems pasakė, kad tai

vienuoliai ir geri kariai, popiežiaus iš Vokietijos atsiųsti tol su jais kovoti, kol jų — atkaklių ir žiaurių — neprivers paklusti šventajai Romos bažnyčiai. Prūsai, šitai išgirdę, nusišypsojo ir sugrįžo atgal.

12(10) *Apie brolį Hermaną, pirmą Teutonų namų ordino magistrą Prūsijos žemėje*

Brolis Hermanas, vadinamas Balku, pirmas šventosios Marijos Teutonų namų Jeruzalėje ligoninės ordino magistras Prūsijos žemėje, vadovavo dvylika metų. Jis buvo ir pirmas magistras Livonijos žemėje, kur sėkmingai vadovavo šešerius metus[1]; abidvi žemes gražiai sutvarkęs ir labai sėkmingai sukariavęs ne vieną karą, jis, kaip žemiau pamatysime, sugrįžo, metų ir darbų palaužtas, į Vokietiją, kur mirė ir kur jį palaidojo. Jo didingi žygiai liudija, kokios garbės jis pelnė savo darbais.

13(11) *Apie kryžiaus žygį į Prūsijos ir Livonijos žemes bei kryžininkams teikiamus atlaidus*

Brolis Hermanas iš Zalcos, didysis magistras, atsargus ir apdairus vyras, tuo metu, kai šitai dėjosi, kreipėsi į jo šventenybę popiežių ir, be kita ko, prašė teisės, kuri ir buvo jam suteikta, paskelbti kryžiaus žygį tose karalystėse ir provincijose, kurios apaštališkojo sosto tuo metu buvo skirtos Prūsijos žemei remti; tas pats popiežius, o vėliau popiežius Inocentas IV suteikė svetimšaliams, vykstantiems į Prūsiją bei Livoniją, tokių pat privilegijų bei atlaidų, kokių gaudavo vykstantys į Jeruzalę[1].

BAIGIASI ANTRA KNYGOS DALIS

PRASIDEDA TREČIA

APIE TEUTONŲ NAMŲ ORDINO BROLIŲ KARUS PRIEŠ PRŪSUS

1 *Pirmiausia apie karą su Kulmo žemės gyventojais*

Brolis Hermanas Balkas, Prūsijos magistras, trokšdamas pasitarnauti tikėjimui ir pasikliaudamas minėtuoju kunigaikščiu bei savo kariuomenės narsumu, persikėlė per Vyslą į Kulmo žemę ir žemiau prie
1231 upės pastatė 1231 viešpaties metais Torunės pilį. Šį statinį įrengė viename ąžuole, kur ir buvo įtaisyti gynimosi kuoras ir sienos, iš visų pusių jį apsupo užtvaromis, palikdami tik vieną įeigą į pilį. Šie septyni broliai nuolatos laikė netoliese laivus, kad, netikėtai užpuolus prūsams, galėtų nuplaukti į Nešavą, jeigu prispirtų koks reikalas. Ilgainiui įkūrė apie šią pilį miestą, kurį vėliau, palikę pilį toje pačioje vietoje, perkėlė dėl nuolatinių potvynių ten, kur dabar yra Torunės pilis bei miestas[1].

2 *Prūsijos žemės aprašymas*

Prūsijos žemę riboja iš visų pusių Vysla, Sūrioji jūra, Nemunas, Rusios žemė, Mazovijos kunigaikštystė ir Dobrynės kunigaikštystė. Vysla — tai upė, atitekanti nuo Krokuvos į Pomeranijos žemę; prie Gdansko[1] pilies įtekėdama į jūrą, ji atskiria Lenkiją bei Pomeraniją nuo Prūsijos[2]. Nemunas — taip pat upė, prasidedanti Rusios valdose, o prie Klaipėdos pilies bei miesto įtekanti į jūrą, ji taip pat atskiria Prūsiją nuo Rusios, Lietuvos ir Kuršo[3],

3 *Apie prūsų susiskirstymą bei jų galybę*

Prūsijos žemė[1] skirstoma į 11 dalių[2]. Pirma — Kulmo[3] ir Lubavos[4] [žemė], kuri prieš Teutonų ordino brolių atkilimą, galima sakyti, buvo visiškai nusiaubta. Antra — Pamedė[5], kurioje [gyveno] pamedėnai. Trečia — Pagudė[6], kurioje [gyveno] pagudėnai. Ketvirta — Varmė[7], kurioje [gyveno] varmiai. Penkta — Notanga[8], kurioje [gyveno] notangai. Šešta — Semba[9], kurioje [gyveno] sembai. Septinta — Nadruva[10], kurioje [gyveno] nadruviai. Aštunta — Skalva[11], kurioje [gyveno] skalviai. Devinta — Sūduva[12], kurioje [gyveno] sūduviai. Dešimta — Galinda[13], kurioje [gyveno] galindai. Vienuolikta — Barta ir Plikoji Barta[14], kurios dabar vadinamos Didžiąja ir Mažąja Barta ir kurioje gyveno bartai, arba bartėnai. Vargu ar kuri šių giminių buvo tokia nedidelė, kad karui negalėtų sutelkti dviejų tūkstančių raitųjų vyrų ir daug tūkstančių karių. Semba, turtingiausia ir tirščiausiai gyvenama žemė, galėjo sutelkti keturis tūkstančius raitelių ir keturiasdešimt tūkstančių karių. Sūduviai, patys tauriausieji, pranokdavo kitus ne tik papročių kilnumu, bet turtais bei galybe. Mat jie turėjo šešis tūkstančius raitelių ir galybę kitokių karių. Kiekviena šių genčių turėjo daug stiprių pilių, tačiau per daug įkyrėčiau, apie kiekvieną jų skyrium pasakodamas. Pats matyk didelius dievo ženklus ir galingus jo stebuklus. Septyni Teutonų ordino broliai su keliais ginklanešiais, įsirengę Kulmo žemėje, kaip jau esame sakę, kuorą aukštai ąžuole, ne tik iš karto išdrįso užpulti tokią turtingą, tokią nesuskaitomą gausybę pagonių *[gentium]*, bet ilgainiui, per penkiasdešimt trejus metus, taip juos palaužė, kad nebeliko nė vieno, kuris nebūtų nulenkęs savo sprando tikėjimui, padedant viešpačiui Jėzui Kristui, kuris šlovinamas per amžius, amen.

Pagausėjo galindų, kurie, daugindamiesi kaip grybai po lietaus, taip nepaprastai sustiprėjo ir taip perpildė savo žemę, kad ji nebegalėjo jų išmaitinti. Kaip tas faraonas, kuris, norėdamas sunaikinti Izraelio tautą, tarė priėmėjoms: „Jei gims berniukas, nužudykite jį, jeigu mergaitė — palikite gyvą", taip ir jie nutarė, kad gimusios mergaitės būtų nužudomos, o berniukai paliekami karui. Susivokę šia nutartimi vargu ką laimėsią, nes motinos, išvydusios gimusių mergaičių grožį, slapčiomis jas augino, vieningai nutarė nupjaustyti visoms savo žmonoms krūtis, kad neturėtų kuo maitinti kūdikių. Pasipiktinusios šitokiu išniekinimu ir šitokiu šlykščiu elgesiu moterys kreipėsi į vieną viešpatę *[ad dominam]*, kurią jie, paisydami senųjų papročių, laikė šventąja bei žyne[1] ir pagal kurios nurodymus buvo tvarkomi šios žemės gyventojų reikalai, prašydamos kuo rimčiausiai užtarti dėl šio dalyko. Ši, užjausdama savąją lytį, sušaukė pas save visos žemės galingesniuosius ir jiems pasakė: „Jūsų dievai nori, kad be ginklų, be kalavijų ir kitų gynimosi priemonių kariautumėte su krikščionimis". Šitai išgirdę, jie bematant jos paklausė, ir tie, kurie galėjo pakelti ginklą, visi it vienas, smagiai nusiteikę, įsibrovė į kaimynų krikščionių žemes. Be kitų nuostolių, kurių ten pridarė, išsivarė su savimi grobį — nesuskaitomą daugybę žmonių ir gyvulių. Kai traukėsi atgal, kai kuriems belaisviams pavyko slapta pasprukti; šie, grįžę pas tikinčiuosius, papasakojo, kad netikėlių kariuomenė neturinti nei ginklų, nei nieko kita, su kuo galėtų gintis, ir pradėjo nuoširdžiai juos įkalbinėti drąsiai leistis iš paskos ir pulti. Šių žodžių padrąsinti krikščionys, dideliais būriais leidęsi iš paskos, užpuolė netikėlius ir išžudė visus, nė nebandžiusius priešintis; sūduviai ir kitos kaimyninės gentys, šitai sužinojusios, įsibrovė į mi-

nėtąją Galindos žemę ir išsivarė į amžiną vergovę moteris, vaikus bei kitus likusius. Šitaip toji žemė po šiai dienai paliko nusiaubta[2].

5 *Apie prūsų stabmeldystę, apeigas ir papročius*

Prūsai nepažino dievo. Būdami paprasti žmonės, nestengė jo protu suvokti, o kadangi neturėjo rašto, tai nė iš rašto jo negalėjo pažinti. Jie be galo stebėdavosi, sužinoję, kad žmogus gali raštu perduoti savo norą kitam, čia nesančiam. Kadangi jie nepažino dievo, tai, suprantama, klaidingai dievino visokiausius tvarinius, būtent: saulę, mėnulį ir žvaigždes, griaustinį, sparnuočius ir keturkojus, netgi rupūžes. Jie turėjo šventųjų giraičių, laukų ir vandenų, kur niekas nedrįso nei medžio kirsti, nei žemės dirbti, nei žuvauti. Šios klastingos tautos [gyvenamų žemių] viduryje, Nadruvoje, buvo vieta, kurią vadino Romove[1], gavusi savo vardą nuo Romos, o ten gyveno žmogus, vadinamas kriviu[2], kurį gerbė kaip popiežių, nes kaip valdovas popiežius valdo visuotinę tikinčiųjų bažnyčią, taip ir jo valiai bei potvarkiui pakluso ne tik minėtosios gentys, bet ir lietuviai, ir kitos tautos, gyvenusios Livonijos žemėje. Toks didelis buvo jo autoritetas, kad ne tik jis pats, ne tik jo gentainiai, bet ir jo pasiuntinys, su jo krivūle[3] ar kokiu kitu žinomu ženklu keliaudamas per šių netikėlių žemes, susilaukdavo didžios pagarbos iš kunigaikščių, kilmingųjų[4] bei prastuomenės[5]. Be to, jie garbino, kaip buvo įprasta senovėje, negęstančiąją ugnį. Prūsai tikėjo, kad kūnas prisikelia iš numirusiųjų, bet, žinoma, [tikėjo] ne taip, kaip dera. Jie mat manė, kad tas, kas šiame gyvenime yra buvęs kilmingas ar nekilmingas, turtingas ar vargšas, galingas ar negalingas, toks pat bus po prisikėlimo ir būsimajame gyvenime. Dėl to dažnai drauge su mirusiu kilminguoju jie degino jo ginklus, žirgus, vergus ir tarnai-

tes *[servi et ancillae]*[6], drabužius, medžioklinius šunis bei sakalus ir visa kita, kas reikalinga kariams. Su nekilmingaisiais drauge degino jų kasdienio darbo reikmenis. Jie tikėjo, kad sudeginti daiktai prisikelsią drauge su jais ir jiems tarnausią kaip anksčiau. Dėl šitų mirusiųjų nutikdavo tokių velniškų patyčių, kad štai, mirusiojo tėvams nuėjus pas minėtąjį popiežių — krivį ir paklausus, ar tokią ir tokią dieną bei tokią ir tokią naktį jis nesąs matęs ko einant į jų namus, tas nedvejodamas pasakydavo, kokie buvo mirusiojo drabužiai, ginklai[7], žirgai bei šeimyna, be to, siekdamas didesnio įtikinamumo, pridurdavo, jog, girdi, jo namų durų staktoje numirėlis esąs palikęs vienokią ar kitokią žymę ietimi ar kitu kokiu įrankiu. Po pergalės jie aukoja savo dievams padėkos auką iš viso grobio, pergalingoje kovoje laimėto, trečdalį atiduodami minėtajam kriviui, kuris tą dalį degino. Šiuo metu lietuviai ir kiti tose žemėse gyvenantys netikėliai tą auką degina toje ar kitoje vietoje, kurią jie laiko šventąja, bet, prieš degindami arklius, taip juos nuvaro nuo kojų bevaikydami, kad šie vos begali pastovėti. Prūsai retai kada imasi kokio svarbesnio darbo netraukę, kaip reikalauja jų papročiai, burtų ir šitaip nepasiteiravę savo dievų, ar gerai, ar blogai tas darbas pavyksiąs. Jie nei anksčiau nesirūpino nebūtinais ir prabangiais drabužiais, nei dabar nesirūpina: kaip šiandien nusivelka, taip rytoj apsivelka, nė nepastebėdami, kad jie štai išvirkšti. Jie nekloja minkšto guolio ir nevalgo išrankių valgių. Geria paprastą vandenį, medaus vyną, arba midų, taip pat kumelių pieną, tik jo niekad negeria nepašventinto. Kitokių gėrimų senovėje jų ir nežinota. Savo svečiams jie rodo nepaprastą lipšnumą, ir vargu ar kada jų namuose rastumei tokių valgių ir tokių gėrimų, kuriais šia proga nepasidalytų su savo svečiu. Jiems rodosi, jog svečią būsią nepakankamai pamylėję, jeigu jis negersiąs iki apsvaigimo. Turi paprotį lažintis, jog vaišėse visi gers po lygiai ir be saiko, todėl svečiui namiškiai siūlo gerti

su tokia sąlyga, kad, jiems štai savo žodį tesėjus ir štai tokį saiką išgėrus, ir svečias privaląs tiek pat išgerti; tokios gėrynės taip ilgai tęsiasi, iki nusigeria visi: svečias su namiškiais, žmona su vyru, sūnus su dukterimi. Pagal seną paprotį, kurį prūsai išlaikė po šiai dienai, jie žmonas perkasi už tam tikrą pinigų sumą[8]. Dėl to žmoną laiko nelyginant tarnaitę *[sicut ancillam]*: ji su savo vyru nesėda prie vieno stalo, o tam tikromis dienomis plauna kojas namiškiams ir svečiams[9]. Jų krašte niekam neleidžiama elgetauti, pavargėliai laisvai vaikšto nuo namo prie namo ir nesidrovėdami valgo kada tinkami. Jeigu jų žemėje žmogus nužudo žmogų, tai šalys gali užbaigti nesantarvę tik tada, kai užmuštojo tėvai nužudo patį žudiką arba jo giminaitį[10]. Žmonės, netikėtai atsidūrę itin varganoje padėtyje, pratę patys nusižudyti. Jie neskiria nei dienų, nei valandų. Štai dėl to, kai, norėdami tesėti tarp savęs ar su svetimaisiais sudarytą sandėrį ar sutartį, susikalba dėl vienokio ar kitokio dienų skaičiaus, jie paprastai, šitai padarę, pirmąją dieną įkerta kokį ženklą į medį arba užmezga mazgą apyvaruose ar juostoje. Kitą dieną prideda dar vieną ženklą[11] ir šitaip daro kasdien, iki prieina tą dieną, kurią reikia tesėti susitarimą. Iš pagarbos savo dievams kurie ne kurie kasdien maudosi pirtyse, kiti pirties tiesiog kęste nekenčia. Moterys ir vyrai pratę verpti, vieni — linus, kiti — vilnas, žiūrint kas kaip įsitikinęs galėsiąs įsiteikti savo dievams. Vieni iš pagarbos saviesiems dievams nedrįso jodinėti juodžiais, kiti — balčiais[12], treti — kitokio plauko žirgais.

6 *Apie vieną stebuklą*

Sembos žemėje, Žiokos valsčiuje[1], gyveno vienas prūsas, vardu Dargis, kuris nepakentė baltų žirgų; brolis Ditrichas, Sembos fogtas[2], norėdamas jį atpratinti nuo prietaro, nupirko jam baltą arklį ir, nors

tas ir prieštaravo, pastatė jį vienai nakčiai jo tvarte; ryto metą žmogelis rado šį žirgą nudurtą, o visus savo gyvulius padvėsusius. Tris kartus jis padarė šitokį bandymą ir kiekvieną kartą susilaukė tos pačios baigties. Ketvirtą kartą fogtas nupirko jam ketvirtą baltą žirgą ir pareiškė, kad tiek sykių šitai kartosiąs, iki tą prūsą atpratinsiąs nuo prietarų. Kadangi ketvirtojo arklio velnias nepasmaugė kaip pirmųjų, Dargis įtikėjo, nuolankiai išpažino savo klaidą ir pasidarė uolus tikėjimo bei tikinčiųjų šalininkas, karštas dievo bei šventųjų gerbėjas, sutvirtinęs tikėjimu daugeliui klystančiųjų naujakrikščių širdis.

7 *Apie dviejų pilių sugriovimą ir Pipino žūtį*

Sako, kad tuo metu, kai broliai gyveno minėtajame ąžuole, prūsai turėję Vyslos pakrantėje, aukščiau Torunės, pilį, vardu Ragava[1], o dar vieną — žemiau, apie tą vietą, kur dabar yra senoji pilis[2]. Tarp šių pilių, netoli ežero, pavadinto Pipino ežeru, vienoje pilaitėje gyvenęs Pamedės kilmingasis Pipinas[3], su būriais netikėlių vertęsis plėšikavimu: kiekvienas krikščionis, išdrįsęs išeiti iš pilies, būdavo paimamas į nelaisvę arba nužudomas. Vieni krikščionis puolė iš aukščiau pastatytos pilies, kiti — iš žemiau, o šis — iš esančios per patį vidurį. Galop broliai susikovė su Ragavos pilėnais ir, dievui leidus, daugybę jų nužudė, o jų nelaisvėn paimtą vadą išsivedė; tas vadas, norėdamas išvengti mirties, perdavė jiems savo pilį, o vėliau, kai kitos pilies pilėnai po gėrynių gulėjo girti kas sau, nuvedė ten brolius su kariuomene, kurie juos smarkiai užpuolė, vienus išžudė, kitus paėmė į nelaisvę, o pilį pavertė pelenais. Neilgai trukus jis išdavė savo seserėną Pipiną broliams, kurie jį, pririštą prie arklio uodegos, nuvilko iki Torunės ir ten po medžiu pakorė[4]. Šis Pipinas buvo tėvas kilmingojo Pamedės vyro, vardu Mata; kiek jo tėvas

užpuldinėjimais pakenkė tikėjimui bei tikintiesiems, tiek jo sūnus savo uolumu pasitarnavo Kristaus tikėjimui ir tikintiesiems, nes drąsiai iki pat mirties gynė Kristaus tikėjimą[5].

8 *Apie maldininkus ir Kulmo pilies bei miesto įkūrimą*

Kai garsas apie naują Kristaus kryžiaus žygį nuskambėjo po visas Vokietijos karalystės žemes, kai buvo paskelbtas naujas karas, kuriam viešpats pasirinko Prūsijos žemę, kai buvo pažadėta naujo karo dalyviams atlaidų bei laisvių, subruzdo visi tie, kuriems širdis sujaudino dievas, būtent šaunūs ir garsūs Vokietijos kariai; prisisegę prie peties kryžių, jie rengėsi į karą keršyti už nukryžiuotojo viešpaties kančias, kratydamiesi visko, kas galėtų trukdyti jų šventiems ketinimams. Mat jie pakluso šiems išganingos Jeronimo paskatos žodžiams, bylojantiems: „Jeigu tavo tėvas atsistos pas slenkstį, o tavo brolis pakibs tau ant kaklo, o tavo motina parodys tau krūtis, kurias tu esi žindęs, skubėk, pamynęs po kojomis tėvą, skubėk, pamynęs po kojomis motiną, ir pulk prie kryžiaus karo vėliavos“. Padedamas šių maldininkų, atvykusių į Torunę, magistras brolis
Hermanas ir pastatė Kulmo pilį bei miestą viešpaties 1232
dievo 1232 metais toje vietoje, kur dabar yra senoji pilis[1].

9 *Apie brolių karą su pamedėnais ir apie Marienverderio pilies [castri Insulae sanctae Mariae] pastatymą*

Kai šios pilys iš dievo malonės buvo pastatytos ir kai Kulmo žemė buvo apvalyta nuo įsikerojusio netikėlių sugedimo ir ištvirkimo raugo, magistras ir broliai, norėdami, kad mūsų išganymo dievas palaimintų mums kelią į kaimynines netikėlių žemes (pasak

kai kurių, šitai tikriausia tiesa), paruošę visa, kas reikalinga pilims statyti, slapta nuplaukė į Kvedino salą, buvusią prieš šiandieninę šventos Marijos salą,
1233 ir ten viešpaties dievo 1233 metais ant vienos kalvos pastatė pilį, pavadinę ją Marienverderiu. Tačiau kai į Kulmo pilį atvyko nemažos kariuomenės ir ginklanešių lydimas kilnusis vyras ir kariauti įgudęs Saksonijos karys Magdeburgo burggrafas[1], pravarde Trumparankis, jis per vienus metus, kuriuos ten praleido, atplaukė čia ir perkėlė su magistru bei broliais Marienverderio salos pilį iš Kvedino salos į tą vietą, kur ji dabar tebestovi[2], būtent į Pamedės valsčių, vardu Reisiai[3], pakeisdamas pilies vietą, bet ne pavadinimą.

10 *Apie Marienverderio miesto pastatymą*

Kol Magdeburgo burggrafas užsilaikė Kulme, nes dar nebuvo davęs taip didžiai trokštamų įžadų, atvyko daug kunigaikščių iš Lenkijos: kunigaikštis Konradas[1], Kujavijos kunigaikštis[2], Krokuvos kunigaikštis ir Vroclavo kunigaikštis Henrikas, kurį vėliau nužudė totoriai[3], taip pat Gnezno kunigaikštis Odoničius bei daug kitų kilmingų bei galingų vyrų, gyvenančių tarp Oderio ir Vyslos upių ir tarp Bebro ir Netos upių, be to, Sventopelkas, Pomeranijos kunigaikštis[4], su savo broliu Samboru. Jie visi atvyko su tokia didele kariuomene ir tokia gausybe ginkluotų vyrų, kokios dar niekas Prūsijoje niekad nebuvo matęs, ir, pastatydami Marienverderio miestą, sustiprino anksčiau įkurtą pilį.

11 *Apie krikščionių pergalingą mūšį, kuriame krito penki tūkstančiai prūsų*

Šitai padarę, magistras brolis Hermanas ir kiti broliai subūrė žiemą[1], kai stipriausias šaltis buvo viską sukaustęs, minėtuosius maldininkus, karštai

trokštančius sutramdyti prūsų akiplėšiškumą, įsibrovė į Reisių valsčių ir, ten išžudę arba paėmę į nelaisvę daugybę žmonių, priartėjo prie Zirgūnos upės[2], kur ir sulaukė to, ko taip ilgai buvo troškę. Mat ten užtiko sutelktą didžiulę prūsų kariuomenę, ginkluotą ir pasirengusią kovai. Narsiai ją užpuolę, privertė bėgti. Tačiau Pomeranijos kunigaikštis bei jo brolis Samboras, daugiau įgudę kovoti su prūsais, su savo ginklanešiais užstojo kelius užtvarose, kad niekam nepavyktų pasprukti, ir tada pradėjo įnirtingai naikinti nusidėjėlius. Vienur švytruojąs Kristaus kariaunos kalavijas ryte rijo netikėlių kūnus, kitur ietis, ne veltui plušėdama, sėjo aplinkui žaizdas, nes prūsai niekur negalėjo pasprukti nuo persekiotojų; šitaip buvo suduotas skaudus smūgis prūsų tautai, nes tą dieną krito daugiau nei penki tūkstančiai nukautųjų. Šitai padarę, visi maldininkai džiūgaudami sugrįžo pas saviškius, šlovindami išganytojo palankumą.

12 *Apie Rudino pilies pastatymą ir stebuklingą regėjimą, kurį vienas brolis joje išvydo*

Viešpaties dievo 1234 metais brolis Hermanas, 1234
magistras, jau išvijus prūsus iš Kulmo žemės, subūrė brolių ir ginklanešių kariuomenę ir pastatė Rudino pilį[1] priešais dykrą, buvusią tarp Pamedės ir Kulmo žemių, toje vietoje, pro kur prūsai nuolatos puldinėdavo ir kur buvo įeiga į Kulmo žemę *[fuerat [...] introitus ad terram Colmensem]*. Šioje pilyje gyveno vienas brolis, kuris, velnio klastingai sugundytas, kuo tvirčiausiai buvo įsitikinęs, kad negalėsiąs Teutonų namų ordine savo sielos išganyti, dėl to sumanė stoti į griežtesnį ordiną. Šitaip sugalvojęs, pamatė sapne šventuosius Bernardą, Domininką, Pranciškų ir Augustiną, žingsniuojančius jo brolių priekyje, kurių jis su ašaromis maldaute maldavo

priimti ir jį į savo bendrininkus, tačiau jie visi atsisakė. Galop atėjo švenčiausioji mergelė Marija su daugybe Teutonų namų ordino brolių, kuriuos jis nuolankiai paprašė, kad jam vis dėlto leistų pasilikti savo brolių bendrijoje. Šventoji mergelė jam atsakė: „Neverta, nes tau atrodo, jog tavo Ordinas toks palaidas, kad jame nesama nieko, dėl ko galėtumei taip kentėti, kaip trokšti". Pakėlusi kiekvienam broliui apsiaustą, ji parodė jų žaizdas ir randus, kurių jiems nešykštėjo netikėliai, kai gynė tikėjimą, ir pasakė: „Ar tau dabar neatrodo, kad štai šie tavo broliai yra šiek tiek kentėję dėl Jėzaus Kristaus vardo". Jai tarus šiuos žodžius, regėjimas dingo. Tas brolis pakirdęs atsikvošėjo, nuėjo į kapitulą, kur buvo susirinkę broliai, ir dabar, daugiau supratęs bei patyręs, nuolankiai atšaukė savo klaidingą nuomonę ir atsisakė savo sumanymo, kurį anksčiau lengvapėdiškai buvo priėmęs, ir visiems papasakojo matytą regėjimą. Tas brolis, uoliai tarnavęs dievui, netrukus buvo netikėlių nužudytas.

13 *Apie Meiseno markgrafo atvykimą*

Tuo metu į Prūsijos žemę atvyko kilnus, garbus ir dievobaimingas valdovas Henrikas, Meiseno markgrafas[1], su penkiais šimtais kilmingų bei kovai pasirengusių vyrų ir su dideliais turtais. Šis vyras iš visos širdies ir iš visų jėgų ryžosi naikinti netikėlius ir plėsti krikščionių žemes.

14 *Apie daugelio pilių sunaikinimą ir pamedėnų pavergimą*

Pamedės žemėje buvo valsčius, vardu Reisiai, kuriame gyveno daug garsių vyrų ir drąsių karių; minėtasis valdovas, ryžtingai imdamasis darbo, drąsiai

juos užpuolė, kamuodamas grobstymais bei gaisrais ir nuleisdamas netikėliams daug kraujo. Smarkiai užpuolė jų pilį, pastatytą prie Mukeros upės[1], bei visas pilaites *[omnia propugnacula]*, kurias jie turėjo toje vietoje, kuri vadinama Stuma, prie Postelino[2], prie Rizenburgo bei Rizenkircheno[3], prie ežero, vardu Drūsinė[4], bei Vildenbergo[5], žudydami netikėlius ir imdami juos nelaisvėn, ir ją, pavertę pelenais, sulygino su žeme[6]. Taip smarkiai ir taip drąsiai šis markgrafas užgriuvo šias netikėlių gentis nelyginant liūtas, kuris nesibijo bet kokio susirėmimo, kad niekas to nestengtų apsakyti nei žodžiu, nei raštu. Taip žiauriai jis kariavo, kad jie pasidavė tikėjimui bei broliams. Ir kiti naujakrikščiai vėliau buvo valdomi, remiantis ta pačia sutartimi bei laisvėmis, kurios tuo metu šiems buvo suteiktos.

15 *Apie karo laivus ir markgrafo pasitraukimą*

Išmintingas žmogus visados išmintingai elgiasi ir saugosi būsimųjų nelaimių. Taigi ir šis markgrafas, apdairus ir protingas vyras, įsakė pastatyti du karo laivus, iš katrų mažesnysis vadinosi „Piligrimu“, o didesnysis — „Fridlandu“, o šitai lotyniškai reiškia „Maldininke, nuramink žemę“. Abu vardai iš tiesų labai jiems tiko. Jie mat labai pasitarnavo Prūsijos žemės tikintiesiems. Šie laivai padėjo pastatyti dvi pilis: Elbingo ir Balgos ir apsaugoti Gėlo vandens marias[1] nuo netikėlių, kurie nuo to laiko nebedrįso čia nė vienas pasirodyti. Tiedu laivai po daugelio metų buvo paskandinti Drūsinės ežere. Šitaip įvykdęs maldininko įžadus, tas pats valdovas sugrįžo į savo kraštą, palikęs Prūsijoje didelę kariuomenę, turėjusią baigti statyti Elbingo pilį.

16 Apie karą su pagudėnais ir Elbingo pilies pastatymą

Iš dievo malonės pavergę pamedėnus, magistras bei broliai ryžosi užgriūti karo audra pagudėnus. Dėl to magistras su broliais ir maldininkais, kuriuos buvo palikęs Meiseno markgrafas, atvyko, pirmiausia išsiuntęs laivus su viskuo, kas būtina statybai,
1237 1237 viešpaties įsikūnijimo metais į Pagudės žemę, į tą salą, kuri, pasak kai kurių, esanti Elbingo upės viduryje, toje vietoje, kur Elbingas įteka į Gėlo vandens marias, ir ten pastatė pilį, kurią pavadino nuo upės vardo Elbingu. Kiti pasakoja, kad ši pilis neilgai trukus buvusi netikėlių sunaikinta, tada ją perkėlė į tą vietą, kur ir dabar yra, o aplinkui išaugo miestas[1].

17 Apie vieną stebuklą

Daug kartų Elbingo broliai garbingai kariavo su pagudėnais, o tų karų niekas nestengtų nė tiksliai aprašyti, nė atpasakoti. Vis dėlto papasakosiu vieną pažymėtiną nuostabų įvykį. Vieną gražią dieną Elbingo broliai su saujele ginklanešių traukė įkandin didelės prūsų kariuomenės, prisiplėšusios grobio jų valdomose apygardose *[in districtu]*. Kai jau rengėsi stoti į kovą, visi prūsai išsibėgiojo, išskyrus vieną, kurį paėmė į nelaisvę. Šis, išvydęs tokį nedidelį brolių karių būrį, paklausė, kur kiti. Jam atsakė, kad kitų nė nebuvę. Į tai jis tarė: „Mes tikrai esame matę visą lauką pilną ginkluotų vyrų, apsivilkusių ir apsiginklavusių taip kaip jūsų broliai, štai dėl to ir mūsų kariuomenė leidosi bėgti“. Tą patį viešai sakė ir kiti pagudėnai, buvę tuo metu šioje kariuomenėje, kai jie vėliau priėmė Kristaus tikėjimą. Štai todėl pagudėnai, nors šiaip ir smarkiai kovojo su bro-

liais, matydami šitokį stebuklą ir negalėdami atlaikyti nuolatinių brolių antpuolių, nulenkė, davę įkaitų, tikėjimui ir broliams savo kietus sprandus ir nesutramdomas galvas.

18 *Apie brolių karą su varmiais, bartais ir notangais ir apie daugybės brolių ir krikščionių žūtį*

Vargu ar kas valiotų smulkiai papasakoti, kiek turėjo patirti magistras bei broliai vargo, kokių susilaukti pavojų ir bėdų, stengdamiesi, kad Kristaus tikėjimas deramai tarptų, o krikščioniškųjų žemių ribos būtų plečiamos. Todėl po to, kai, įkvėpti dievo, be kurio nieko gera negali įvykti, pamedėnai ir pagudėnai pasidavė tikėjimui ir broliams, tas pats magistras bei broliai susirengė į kovą prieš varmius, notangus ir bartus[1]. Tad magistro įsakyti kurie ne kurie broliai ir ginklanešiai minėtaisiais laivais perplaukė Gėlo vandens marias pasižiūrėti, kur galėtų pastatyti pilį, grėsmingą šiems prūsams. Atplaukę prie Varmės žemės kranto, jie išlipo ir netoli tos vietos, kur dabar yra Balgos pilis, pamatė prūsų pilį, kurios vis dėlto nedrįso pulti, nes turėjo per mažai karių. Tačiau nenorėdami grįžti tuščiomis rankomis, užpuolė aplinkinius kaimus[2], degindami juos ir plėšdami. Šitai pamatę, prūsai juos užpuolė ir išžudė visus brolius bei ginklanešius, išskyrus tuos, kurie buvo palikti saugoti laivų. Matydami saviškių žūtį, šie greitai pasuko atgal ir pranešė magistrui, kas atsitiko.

19 *Apie Balgos pilį*

Išgirdęs šią liūdną naujieną, magistras nepapras- 1239
tai susikrimto, tačiau jam priminė pavyzdį Dovydo, kuris savo kariuomenės vadą Joabą, didžiai besisie-

lojantį dėl saviškių mirties, nelyginant subardamas
2 Kar 11, 25 mokė: „Tegul tas dalykas neatima iš tavęs drąsos,
nes kare esti visokių atsitikimų, o kalavijas sunaiki-
na tai vieną, tai kitą, padrąsink savo kovotojus ir
paragink juos sunaikinti tuos, kurie puola mūsų ka-
ralystę“. Magistras, galop nurimęs, pasiuntė laivais
didžiulę kariuomenę keršyti už neteisingai nužudy-
tuosius; atplaukę prie Balgos, jie ten išlipo ir, tin-
kamose vietose išdėstę lankininkus bei surėmę į sie-
ną kopėčias, smarkiai užpuolė šią prūsų pilį, o ka-
dangi jiems talkino Kodrūnas, apgultosios pilies
vadas, jie netruko ją užgrobti, dalį žmonių paimti į
nelaisvę, o kitus išžudyti. Šitai padarę, broliai, atsi-
dėkodami dievui, drauge su savo ginklanešiais ap-
1239 sigyveno toje pilyje[1] 1239 viešpaties dievo metais ir
ten dar garbingiau kovojo su minėtaisiais prūsais
viešpaties dievo kariuomenei deramas kovas.

20 *Apie Balgos pilies apgulą*

Kai žinia apie šiuos įvykius pasiekė prūsus, vienas iš jų, Pijopas, varmių vadas, sutelkęs visą savo kariuomenę, apsiautė Balgos pilį ir, būdamas viršininkas, įsigeidė pats kaip karo vadas kitų akivaizdoje pasižymėti kovoje, tačiau, priartėjęs prie pilies ir pervertas vieno brolio strėle *[telo]*, krito žemėn ir baigė dienas, o šio įvykio nugąsdinti ir visi kiti išsižadėjo savo sumanymo.

21 *Apie tai, kaip buvo pastatytas ir išgriautas malūnas*

Tuo metu daug kilmingų ir galingų Varmės vyrų, matydami, kad dievas padeda kovoti broliams, pajuto tokią didelę sąžinės graužatį, kad su namais bei savo šeimynomis[1] persikėlė pas Balgos brolius, o

šie, jiems atvykus, sustiprėjo ir pastatė prie upės malūną už pelkės tilto prie grindos[2], prie dabartinio vieškelio, ir tą malūną sutvirtino nelyginant pilį, palikdami jame du brolius ir daug ginklanešių jam saugoti. Šią pilį neilgai trukus prūsai užkariavo, apsiautę ją su didele kariuomene, ir, išžudę brolius bei ginklanešius, pavertė pelenais.

22 *Apie Balgos brolių vienuolišką gyvenimą*

Vargu ar kas žino, išskyrus tą, kuriam atvira kiekviena širdis ir kuriam nėra jokių paslapčių, kaip skaisčiai gyveno, kokio dorovingo santūrumo ir kokių griežtų vienuoliškų regulų laikėsi Balgos bei kitų minėtųjų pilių broliai. Niekad arba beveik niekad netrūko čia maldos namuose maldininkų, ir nerastum šiose pilyse tokio kampelio, kur po vakarinių ar rytmetinių pamaldų tas ar kitas brolis neplaktų rykštėmis savo kūno. Kai kurie vienuoliai, atėję į Engelsbergo pilį[1] ir ten pamatę, kuo broliai gyvena ir kaip jie gyvena, paklausė, kuo vardu jų pilis. Kai jiems atsakė, jog Engelsbergas, tai yra Angelų kalnas, šie atrėžė: „Tikrai geru vardu pavadinta pilis, nes jos imbuviai gyvena nelyginant angelai“.

23 *Apie Partigalos pilies ir Skrando kuoro pastatymą*

Varmės žemėje gyveno labai galingi vyrai, vardu Gubučiai[1], labai pavojingi broliams; jie, sutelkę daug karių, pastatė pilį, vardu Partigala, to pat vardo lauke, o kitą kuorą *[propugnaculum]* Skrando kalne[2], sustiprinę jį visokiais kariais. Šie kasdien taip puldinėjo Balgos pilies brolius, kad niekas nedrįso rodytis už pilies sienų.

Tą lauką, kur stovi Balgos pilis, supa pelkės, ten net vasaros metu tegalima pakliūti tiltu, prieš kurį ant vienos kalvos broliai pastatė pilį, vardu Šnikenbergas[1], įkurdinę joje daug brolių ir vieną kilmingą vyrą Hertvigą, Hertvigo iš Pokarvių tėvą, bei kitus karingus vyrus, kurie trukdė netikėliams įsibrauti.

25 Apie Braunšveigo kunigaikščio atvykimą

Nelyginant gaivus vanduo troškulio iškamuotam ar iš tolimos šalies laukiama gera žinia į pagalbą broliams, atsidūrusiems sunkioje padėtyje[1], į Prūsijos žemę su daugybe maldininkų atvyko kilnusis ir pamaldusis Otonas, šviesusis Braunšveigo valdovas ir kunigaikštis, vadinamas taip pat ir [Otonu] iš Liuneburgo[2].

26 Apie netikėlių išžudymą ir Partigalos pilies bei kuoro sunaikinimą

Iš minėtųjų prūsų pilių kasdien į karą traukdavo tiek ginkluotų vyrų, kad broliai negalėjo nei jiems kelio pastoti, nei jų užpulti. Didžiai dėl to susirūpinę broliai dažnai rinkdavosi pasitarti, vildamiesi rasti šiomis aplinkybėmis tinkamą išeitį. Galop pats Kristus, kuris niekad nesiliauja gailestingai guodęs jam atsidavusių vyrų, atsidūrusių sunkioje nelaimėje, maloniai paragino vieną kilnų vyrą, vardu Pomandas, nusipelniusį didelės prūsų pagarbos ir neseniai priėmusį Kristaus tikėjimą bei atvykusį pas brolius, imtis tikėjimo bei tikinčiųjų reikalo. Taigi Pomandas iš Balgos pilies sugrįžo pas savo bendrataučius prūsus, dėdamasis tikėjimo ir tikinčiųjų priešu, o jį pamatę, prūsai labai nudžiugo, nes tikėjosi per šio vyro sumanumą galėsią žlugdyti visas brolių įstangas. Pomando patariami, susirinko visi Varmės, Notan-

gos, Bartos galingesnieji bei kiti kariauti pasirengę vyrai ir apsupo Balgos pilį, įsitaisę čia karo stovyklas, tačiau broliai, iš anksto žinodami, ką jie daro ir kaip tvarkosi, sutelkė minėtojo Braunšveigo kunigaikščio bei kitų maldininkų jėgas ir pakilo į kovą, ir visus išžudė, nepalikdami nė vieno, kuris tokį įvykį galėtų papasakoti būsimosioms kartoms. Šitai padarę, kunigaikštis bei broliai su savo kariuomene patraukė prie Partigalos pilies ir prie kuoro, juos paėmė, viską paversdami pelenais, o žmones išsivesdami į nelaisvę arba išžudydami. Toliau būdamas Balgos pilyje, kunigaikštis tais metais ne sykį grūmėsi kovos lauke su prūsais ir daug kartų taip kamavo prūsus, kad tie nė atsikvėpti negalėjo. Po metų, kai pasibaigė maldininko įžadams duotas laikas, jis smagus sugrįžo į savo žemę.

27 *Apie varmių, notangų ir bartų pavergimą ir kelių pilių pastatymą*

Varmės, Notangos ir Bartos prūsai, dievo valia brolių bei minėtojo kunigaikščio nusilpninti, neįstengė ilgiau priešintis ir, priversti paklusti dorybei ir duoti 1241
įkaitų, pasidavė tikėjimui ir broliams[1]. Tada broliai, norėdami užbėgti už akių būsimiems pavojams ir atimti prūsams bet kokį norą ieškotis progų atkristi, Notangos žemėje prie upės, vardu Kaustra, pastatė Kroicburgo pilį[2], o Bartos žemėje tris pilis: Bartenšteino[3], Vizenburgo[4] ir Rezlio[5]. Pasak kai kurių, ilgainiui Varmės žemėje dar buvo pastatytos Brunsbergo[6] ir Heilsbergo pilys[7], o Galindos žemėje — vienas miestas[8], o jų apsaugai ten palikta daug brolių ir ginklanešių. Daug ir kitų pilių pastatė kilmingieji ir vasalai, atvykę į pagalbą šiai žemei iš įvairių Vokietijos kraštų drauge su visais namais, šeimynomis ir giminėmis, kurių vardus vienas dievas težino. Nuo to laiko pradėjo gausėti Prūsijos žemėje tikinčiųjų ir plisti dievo tikėjimas Jėzaus Kristaus garbei bei šlovei.

28 *Kaip Teutonų namų ordino broliams atiteko Livonijos žemė*

Tuo laiku brolis Folkvinas, antras Kristaus karių ordino magistras Livonijos žemėje, šešerius metus per garbingus pasiuntinius ragino brolį Hermaną iš Zalcos, Teutonų ordino didįjį magistrą, prijungti jo Ordiną prie savo Ordino. Šiuo reikalu brolis Hermanas, minėtasis magistras, ir brolis Jonas iš Magdeburgo, brolio Folkvino pasiuntinys, kreipėsi į jo šventenybę popiežių. Kaip tik tuo metu iš Livonijos buvo atvykęs ir brolis Gerlachas Rudasis, kuris pranešė, kad magistras Folkvinas, daug brolių, maldininkų ir šiaip dievo žmonių krito kovoje[1]. Šitai išgirdęs, jo šventenybė popiežius nutraukė derybas ir
1236 papuošė mūsų minėtus brolius Gerlachą ir Joną šventosios Marijos Teutonų namų ligoninės ordino drabužiais, duodamas jiems baltą apsiaustą su juodu kryžiumi ir įsakydamas jiems bei kitiems to paties Kristaus karių ordino broliams, esantiems Livonijoje, vilkėti Teutonų namų ordino vienuoliškais drabužiais ir šitaip pelnytis visų nuodėmių atleidimą[2]. Po
1237 to brolis Hermanas, didysis magistras, pasiuntė brolį Hermaną, vadinamą Balku, Prūsijos žemės magistrą, su keturiasdešimt brolių ir daugybe ginklanešių į Livonijos žemę, kur, kaip jau aukščiau esame sakę, brolis Hermanas Balkas beveik šešerius metus vadovavo, o sugrįžęs į Vokietiją, rado ten amžinojo poilsio vietą[3].

29 *Apie brolį Poponą, antrą Prūsijos žemės magistrą*

1241 Brolis Poponas iš Osternos, antras Prūsų žemės magistras, išbuvo vadovu septynerius metus, o atsisakęs pareigų, sugrįžo į Vokietijos kraštą, kur vėliau buvo išrinktas didžiuoju magistru[1].

30 *Apie visokius brolių bei krikščionių vargus Prūsijos žemėje*

Iš pradžių broliai bei kiti krikščionys kentė Prūsijos žemėje įvairiopą bei neįtikimą vargą: jiems stigo maisto, gėrimo, drabužių ir kitų gyvenime būtinų dalykų. Jeigu kartais susimanydavo lauką dirbti, galėdavo šitai daryti nebent nakties metu; ką jie, nevengdami didelių pavojų ir sunkaus darbo, pasėdavo, nusipjaudavo kiti, įsibraudami į jų lauką. Vis dėlto kokia didelė dievo malonė degė jų širdyse! Mat jie su džiaugsmu nešė tą naštą vargų, kuriuos kentėjo dėl Kristaus, ir iki dugno gėrė išganingos kančios taurę.

31 *Apie pirmąjį prūsų atsimetimą. Apie Sventopelko karą su Teutonų ordino broliais 1242 viešpaties dievo metais, o pirmiausia apie velnio pavydą dėl sėkmingo tikėjimo plitimo* 1242

Daug laiko sugaiščiau ir vargu ar sugebėčiau dėl savo menkų gabumų deramai papasakoti, kaip veržliai ir šauniai, kaip sumaniai bei ryžtingai minėtasis magistras ir broliai nelyginant antrieji Makabėjai stojo į kovą, daugindami ir plėsdami krikščionių gyvenamas žemes, puldami priešus ir griaudami jų tvirtoves; jų kovas bei pergales šventoji bažnyčia minės iki pasaulio pabaigos. Kai gailestingojo dievo padedami, jie pastatė Kristaus garbei ir šlovei visas minėtąsias pilis, kai visos kaimyninės gentys nulenkė prieš tikėjimą ir brolius savo kietuosius sprandus, suprantama, prieš tai atkakliai pasipriešinusios ir praliejusios nemaža krikščionių kraujo, kai Kristaus tikėjimas pradėjo tose žemėse vešliai tarpti, žmonių giminės priešas, senasis šliužas ir nuodingasis slibinas, nebegalėdamas daugiau pakęsti šitokio tikėjimo suklestėjimo bei tikinčiųjų padaugėjimo, matyda-

mas, kad Prūsijos žemėje įsigali šventoji bažnyčia, didėja pagarba dievui, netikėliai trempiami, o krikščionys aukštinami, kad atsinaujina ženklai ir pasikartoja stebuklai, pradėjo nelyginant mirtinai sužeistas giliai įstrigusia ietimi ieškoti visokiausių priemonių ir griebtis įvairiausių gudrybių, trokšdamas paslapčiomis suleisti savo nuodingą geluonį, sutrypti viešpaties vynuogyną ir viešpaties lauke prisėti raugių. Galop štai šiuo būdu jis sukėlė žiauriausią tikėjimo ir tikinčiųjų persekiojimą.

32 *Sventopelko sukeltas tikėjimo bei tikinčiųjų persekiojimas Prūsijoje*

Gyveno Pomeranijos žemėje kunigaikštis, vardu Sventopelkas, sūnus nedorybių ir pragaišties, pasak šventojo rašto, be galo klastingos ir suktos širdies; prūsų tautą, neseniai priėmusią Kristaus tikėjimą, jis pradėjo taikiais žodžiais raginti griebtis klastos, sudarė sąjungą su ta sąlyga, kad jie išvarysią jėga iš Prūsijos žemės Teutonų ordino brolius ir kitus krikščionis[1]; jiems ši kalba rodėsi esanti gera, daug kas persimetė į jo pusę, ir beveik visi jam prijautė. Kai šitai įvyko, šis kunigaikštis sutvirtino savo pilis Vyslos pakrantėse ir jose įkurdino nuodėmingus žmones, nedoringus vyrus ir nusikaltėlius, kurie tapo broliams nelyginant kilpa po kaklu. Mat išėję iš šių pilių, jie, pastebėję pro šalį plaukiančius brolių valdinius, staiga juos užpuldavo ir smarkiai sumušdavo, pasigrobdami didelį grobį; vienus ėmė į nelaisvę, kitus be pasigailėjimo žudė ir šitaip aplinkui liejo krikščionių kraują; tokie dažni būdavo tie antpuoliai, kad ilgainiui niekas nesiryždavo broliams patarnauti ir pristatyti Elbingo, Balgos bei kitų vietų broliams maisto, kurio jiems labai reikėjo. Visa tai broliai buvo linkę verčiau kęsti be galo nuolaidžiai ir kantriai, nei, pradėjus gintis, kelti ranką prieš viešpaties pateptąjį.

Tuo metu popiežiumi buvo Inocentas IV, kuris pirmaisiais savo pontifikato metais, tai yra 1243 vieš- 1243
paties metais, supratęs iš garsių brolio Hermano iš Zalcos, Teutonų ordino generalinio magistro[1], pareiškimų, kad naujas tikėjimo daigynas Prūsijos žemėje daug ko nustoja dėl minėtojo kunigaikščio Sventopelko žiaurumo, pasiuntė į šią žemę savo pasiuntinį Vilhelmą, buvusį Modenos vyskupą, vėliau tapusį popiežiumi Aleksandru IV[2], liepdamas šias žemes padalyti į keturias vyskupystes, pataisyti viską, kas ten taisytina, ir įstatyti į tinkamas vėžes[3]. Pasiuntinys apaštališkojo sosto vardu parašė minėtajam kunigaikščiui, įsakydamas liautis persekioti tikėjimą ir tikinčiuosius. Tuo tarpu šis, nepaisydamas savo sielos išganymo, atkaklus ir užsispyręs nelyginant susuktas medis, kuris negali lankstytis, neklausė tėviškų pamokymų, kurie tikrai kilo iš meilės, vis labiau krypdamas į blogį, kurstė sąmyšį tarp žmonių, įtikėjusių Kristumi, ir žemėje, ir jūroje, žodžiu, visur, kur begalėdamas, vieniems plėšė turtus, kitus ėmė į nelaisvę, trečius žudė. Taigi pasiuntinys, matydamas, kad kunigaikštis visai neketina taisytis ir nieku būdu nenori grįžti į šventosios motinos bažnyčios prieglobstį, deramai jį įspėjo, kad, didėjant užsispyrimui, didėsianti ir bausmė; norėdamas sutramdyti šio tirono bei jo šalininkų piktus darbus, jis apaštališkojo sosto vardu įsakė skelbti kryžiaus karą karalystėse ir provincijose, kurios buvo numatytos tam reikalui, įpareigodamas kryžininkus bei Teutonų ordino brolius, davus dorovingus šventojo klusnumo įžadus ir tikintis nuodėmių atleidimo, ginti, kiek jėgos leidžia, Kristaus tikėjimą ir tikinčiųjų bažnyčią Prūsijos žemėse nuo šitokio žiauraus bei neteisingo šio kunigaikščio persekiojimo[4].

34 *Apie žemutinių Prūsijos žemės dalių nusiaubimą*

Kai šitai buvo padaryta, Sventopelkas, nepaisydamas dievo baimės, viešai sumanė atskleisti iki šiol slėptą tūžmingą įgeidį persekioti, anksčiau padarytas nedorybes papildydamas naujomis. Jis mat įsakė, kad naujakrikščiai, kurie visuomet lengvai sugrįžta prie pirmykščių klaidų, vieną dieną visose Prūsijos žemėse patrauktų į karą ir sukiltų prieš brolius paniekinę ir atmetę tikėjimą. Štai todėl prūsai[1], susirinkę visi kaip vienas, išsirinko tą patį Sventopelką savo vyresniuoju bei vadu ir, susitelkę petys į petį, užplūdo šio krašto žemutines apygardas, negailestingai išžudė visus senesnius krikščionis, kurie buvo atvykę iš Vokietijos talkinti Prūsijos žemei, o moteris bei kūdikius išsivarė į amžiną vergovę. Be to, jie nužudė brolį Konradą iš Dortmundo su visa šeimyna, pamaldų ir karo reikalus išmanantį vyrą, užkariavo visas pilis, išskyrus Elbingą ir Balgą, jas ligi pamatų išgriovė ir išžudė brolius bei krikščionis.

35 *Apie aukštutinių Prūsijos žemės dalių nuniokojimą*

Neilgai trukus tas pats Sventopelkas, velnio išpera, iš naujo sutelkė nuo tikėjimo atsimetusius naujakrikščius ir, su ginklu rankose įsibrovęs į aukštutines žemes, būtent: į Pamedės ir Kulmo žemes, viską siaubė, plėšdamas ir degindamas; jis užkariavo ir iki pamatų sugriovė visas pilis bei įtvirtinimus, išskyrus tris, būtent: Torunės, Kulmo ir Rudino. Jis išžudė 4 tūkstančius dievo žmonių, kurie jo garbei bei šlovei ten gyveno, ir rodėsi, jog visa Prūsijos žemė paraudusi nuo krikščionių kraujo.

36 *Apie tai, kaip buvo užkariauta Sartovicų pilis ir surasta šventos mergelės bei kankinės Barboros galva*

Nė vienas sveiko proto žmogus negali apie tai nei galvoti, nei klausytis, smarkiai nesijaudindamas ir nereikšdamas deramos užuojautos, kad taip sėkmingai dievo garbei platinamas minėtosiose žemėse tikėjimo reikalas per vieno tirono piktadarystes atsidūrė ant pražūties slenksčio, nors tiek daug buvo padaryta išlaidų ir taip daug patirta vargo. Štai dėl to broliai, šitai matydami ir dėl to būgštaudami, ryžosi verčiau žūti kovoje, nei regėti šitokias nelaimes, užgriuvusias jų tautą bei šventuosius. Vienas jų, būtent brolis Ditrichas iš Bernheimo, buvęs maršalas ir narsus vyras (jo krūtinėje plakė Ulikso širdis, o ranka buvo ne silpnesnė nei Hektoro), bei dar keturi broliai ir dvidešimt keturi ginklanešiai naktį, šventos mergelės bei kankinės Barboros išvakarėse, priėjo Gruodžio 3 (1242) prie Sventopelko pilies Sartovicų[1] ir, apstatę sienas kopėčiomis, slapta įsigavo į vidų ir ten surado penkiasdešimt vyrų, paliktų jos saugoti; šių būta stiprių ir įgudusių kovoti, tačiau broliai drauge su dvidešimt keturiais ginklanešiais juos drąsiai užpuolė. Užpultieji narsiai priešinosi, gindami pilį. Čia vieniems, čia kitiems atlaikius smūgį, užvirė smarkiausia kova, kuri truko nuo aušros iki trečios valandos. Pagaliau pats dievas, niekad neapleidžiantis tų, kurie jį tiki, pasiuntė broliams iš dangaus pagalbą bei pergalę, ir jie, išžudę visus, išskyrus kelis, kurie išsigelbėjo pabėgdami, surišo pančiais šimtą penkiasdešimt ten paimtų nelaisvėn moterų su vaikais. Šitai padarę, aptiko viename rūsyje dėžę, arba skrynią, o joje sidabrinę dėžutę, o toje dėžutėje šventos mergelės bei kankinės Barboros galvą, kurią išvydę kniūpsti puolė ant žemės, dėkodami dievui už tokios šlovingos dovanos suradimą. Pakilę pasiėmė šią šventą relikviją ir džiūgaudami išėjo iš rūsio. Šitai pastebėjusi,

viena sena moteris, stovėjusi drauge su kitomis surišta, tarė broliams[2]: „Iš tiesų galite ir turite labai džiaugtis, nes pelnėte šventos Barboros palankumą, kuris jums padėjo šiandien pasiekti tokios šlovės". Į tai broliai atsakė: „Kas tau šitai pasakė? Kaip tu gali šitai žinoti". Į tai ji atsakė: „Visą laiką be galo pamaldžiai garbinau šventą Barborą, dėl to šiąnakt ji man tris kartus pasirodė pasikaišiusi drabužius, nelyginant išsirengusi pasivaikščioti, o aš jai tariau: „Kur eini, šventoji mergele?" Ji atsakė: „Ketinu nueiti į Kulmo miestą ir ten išklausyti mišių". O trečią kartą pasirodžiusi, ji man tarė: „Lik sveika, mano mieloji"; aš pašokau iš savo guolio ir palydėjau ją ligi savo namo durų, kur, jai pranykus, išvydau jus ginkluotus pilyje. Dėl to aiškiai supratau, jog dėl jos nuopelnų ir maldų jūs užėmėte štai šią pilį, kad jos relikvijas nusineštumėte į Prūsijos žemę, o ten jas užlaikytumėte didesnėje pagarboje nei čia". Po to brolis Ditrichas, palikęs pilies saugoti kuriuos ne kuriuos brolius ir ginklanešius, patraukė su kitais atgal ir nugabeno šias šventas relikvijas į Kulmą. Ten dvasininkai ir tikintieji, su didelėmis iškilmėmis jas pasitikę, nunešė į bažnyčią ir padėjo prie senosios pilies, kur po šiai dienai jos ilsisi apsuptos nuolatinės pagarbos dėl dažnų stebuklų, kuriuos per ją daro viešpats.

37 *Apie Sartovicų pilies apgulą ir devynių šimtų pomeranų žūtį*

Kai apie šiuos įvykius išgirdo minėtasis kunigaikštis, jis, nepaprastai irzdamas ir apie nieką kita negalvodamas, tik apie nuodingą kerštą, sušaukė visus Prūsijos žemės naujakrikščius, atsimetusius nuo tikėjimo, ir apsiautė Sartovicų pilį, įnirtingai ją puldamas penkias savaites su visokiais karo įtaisais, apšaudydamas strėlėmis ir griebdamasis visų kitų prie-

monių, kokias bestengė sugalvoti, o broliai bei kiti
apsiaustieji narsiai gynėsi. Tas klastingasis kuni-
gaikštis visados ir elgėsi klastingai. Galop jo nedo-
rybė užrūstino dievą, kai, pasiėmęs didesnę savo ka-
riuomenės dalį, o kitą palikęs kamuoti apsiaustimi
pilį, nakties metu slaptai perėjo ledu Vyslą ir dau-
gelyje vietų apiplėšė Kulmo žemę. Jį pasitiko brolis
Ditrichas, maršalas, su nedidele kariuomene; pasiti-
kėdamas gailestingumu dievo, kuriam lengva susido-
roti ir su keliais kariais, ir su didele kariauna, stojo į 1243
kovą ir kirto jiems stiprų smūgį. Paklojęs devynis
šimtus vyrų, kitus privertė bėgti; be kito grobio, kurio
buvo labai daug, paėmė keturis šimtus priešo arklių.
Sumuštas kunigaikštis su būreliu kitų vyrų taip slap-
tai sugrįžo pas savo karius, paliktus siausti pilies,
kad apsuptieji nė negalėjo suprasti, kuo baigėsi mū-
šis. Dėl to jie pasiuntė pas maršalą vieną brolį, ku-
riam pavedė sužinoti, kuo ten iš tiesų viskas baigėsi;
maršalas, viską paaiškinęs, pasiuntė jį atgal, įsa-
kydamas, kad tada, kai jis stosiąs į kovą su Svento-
pelko kariuomene, jie nusileistų iš pilies ir jam tal-
kintų, be to, pridurdamas, kad pilį valdysią tie, ku-
rie čia iškovosią pergalę. Kai maršalas ketino vėl
susigrumti su kunigaikščio kariuomene, Sventopel-
kas, iš pirmo pralaimėto mūšio tikrai ir aiškiai su-
vokdamas, jog dievas yra didžiai ant jo užsirūstinęs,
ir neabejodamas, jog dieviškosios globos skydas jo
nebedengsiąs, be galo išsigando ir taip ištižo, kad
nei jis pats, nei dauguma karių nedrįso bent šiek
tiek palaukti nedidelės kariuomenės, o gėdingai pa-
sileido bėgti. Šitai matydamas, maršalas atsargiai
pasistūmėjo į priekį ir sudegino priešų palapines[1].
Mat jis, prisibijodamas kunigaikščio klastos, kuri
nelyginant vylinga lapė dažnai prigauna sumanų me-
džiotoją, nedrįso persekioti bėgančiųjų, bet per visą
dieną išlaikė savo kariuomenę sutelktą, užtaisydamas
pilies sienoje išlaužas, padarytas puolant. Pagaliau
vakare, palikęs pilyje daug ginklanešių, pasitraukė.

38 *Apie tai, kaip pasidavė Naklo pilis ir buvo apiplėšta Pomeranijos žemė*

Apaštališkojo sosto legatas, nuolatos rūpindamasis tikėjimo reikalais ir dėl jų sielvartaudamas, be to, norėdamas tikėjimui padėti, o tikėjimo priešui Pomeranijos kunigaikščiui pakenkti, pastebėjęs, kad karo sėkmė pradeda krypti brolių naudai, pasikvietė pas save iš Lenkijos kunigaikštį Kazimierą[1] bei Kališo kunigaikštį ir brolius ir patarė jiems traukti su kariuomene prieš Sventopelką. Paklausę šių nurodymų, jie su didele kariuomene ir patraukė prie Naklo pilies[2], prisistatė ten palapinių ir įsikūrė karo stovyklą, pasidarė apsiausties mašinų bei kitokių karo įtaisų ir paruošė visa, kas reikalinga miestams pulti, taip baisiai nugąsdindami pilėnus, jog šie atidavė broliams pilį su sąlyga, kad jiems su manta gyviems būsią leista išeiti. Įkurdinę joje brolių ir ginklanešių sargybą, su likusia kariuomenės dalimi jie įsibrovė į Pomeranijos žemę, švaistydamiesi po ją nuo krašto iki krašto, bet ne kaip geri šeimininkai, o atvirkščiai: viską, kas ugnimi deginama, sudegino, daugybę gyventojų išžudė, išsivedė į nelaisvę moteris bei vaikus ir, pasigrobę didžiulį grobį, sugrįžo atgal.

39 *Apie Sventopelko ir brolių susitaikymą*

Kai viską šitaip sutvarkė, iš gailestingojo dievo malonės kunigaikštis Sventopelkas, iki šiol toks kietasprandis, toks atkaklus ir klastingas, kad nei prašymais, nei už pinigus, nei grasinimais nesidavė palenkiamas ir sugrąžinamas į šventosios motinos bažnyčios prieglobstį, dabar, po šio smarkaus smūgio, įgavo proto, be to, matydamas, kad šiuo metu nebestengsiąs broliams priešintis, atvyko pas legatą bei pas brolius ir, jiems nuolankiai prisipažinęs, kad klydo, šitaip elgdamasis su tikėjimu ir tikinčiaisiais,

paprašė jį pasigailėti ir kilniaširdiškai su juo pasielgti, pasižadėdamas atsilyginti broliams savo darbais ir savo turtu. Šitai išgirdęs, legatas ne kartą tuo reikalu tarėsi su broliais ir sakė jiems, kad sunku tikėti tuo, kuris daug kartų sulaužęs taikos sutartis. Kita vertus, jis suprato, kad nereikia atstumti prašančio atleidimo, tad pasirinko šitai, kas jam rodėsi būsią geriau, taigi taiką, nes tik taikos metu gerbiamas tas, kuris teikia taiką. Dėl to, brolių patariamas, sugrąžino jam bažnyčios malonę šiomis sąlygomis: kad jo ir brolių sutartis būtų tvirtesnė, Sventopelkas kaip užstatą atiduosiąs broliams Sartovicų pilį, o įkaitais atsiųsiąs savo pirmagimį sūnų Mstivojų, burggrafą Vimarą [Gneomirą] bei savo kariuomenės vadą Vojaką [Vojachą], be to, paliesdamas ranka švenčiausias dievo evangelijas, prisieksiąs, kad padėsiąs broliams prieš netikėlius, kai šitai būsią reikalinga, ir kad nuo šiol nekamuosiąs nei tikėjimo, nei tikinčiųjų tokiomis baisybėmis, kokių prieš tai yra ėmęsis; šiems pažadams sutvirtinti jis davė broliams raštą, savo antspaudu patvirtintą[1]. Šitai padarius, sugrąžino brolius bei kitus belaisvius, kuriuos beįmanė surasti, tarp kurių be kitų moterų, vyrų ir vaikų buvo 70 kilmingų ir garbingų matronų; šios taikos broliai taip tvirtai laikėsi, kad paisė ne tik visų kitų dalykų, reikalingų taikai palaikyti, bet nė karto nestojo į kovą su netikėliais nepasitarę su šiuo kunigaikščiu.

40 *Apie naują Sventopelko karą ir susidūrimą prie Renzeno*

Kadangi žmogaus pojūčiai visados linkę į bloga ir žmogus, nors ir pasenęs, nelengvai pameta kelią, kurį pamėgo jaunystėje, dėl to ir veidmainingasis Pomeranijos kunigaikštis, žiaurus ir neteisingas, neilgai tepajėgė nuslėpti įgimtą nedorovingumą, kurį iš

jaunų dienų buvo pratęs rodyti; praslinkus vieniems metams nuo tos dienos, kai buvo sudaryta sutartis, užmiršęs savo nuolankumą ir priesaiką, kuria šią taiką patvirtino, užmiršęs kraujo giminystę, tai yra sūnų, bei kitus įkaitus, kuriuos buvo davęs kaip užstatą, sulaužė taikos sutartį ir su Prūsijos žemės naujakrikščiais atkritėliais bei sūduviais[1] surinko milžinišką kariuomenę, kuri, nekalbant apie kitas nelaimes, kaip apie paimtus į nelaisvę, užmuštus ir nesuskaičiuojamą grobį, pavertė dykromis visą Kulmo žemę, išskyrus tris pilis: Torunę, Kulmą ir Rudiną. Šitai padarę, pasuko su savo kariuomene prie Kulmo miesto bei pilies ir čia — išdidūs ir pasipūtę — apsistojo iki vakaro. Po to patraukė iki pelkės, vardu Renzenas[2], kur naktį ilsėjosi. Apie tai sužinoję, Kulmo pilies broliai pasekė juos su 400 vyrų, ir, kai pusė netikėlių kariuomenės buvo perėjusi minėtąją pelkę, brolis Ditrichas, buvęs maršalas, pasiūlė užpulti likusiąją jų dalį, tikindamas, kad ji būsianti išžudyta anksčiau, nei kiti suskubs grįžti jai į pagalbą. Šiam sumanymui pasipriešino brolis Berlevinas, naujas maršalas; nors senesnieji broliai nenoromis tam pritarė, nes jiems rodėsi, kad, anksčiau puldami, priverstų juos gintis, bet paklausė šio patarimo ir, drąsiai užgriuvę jų priekinius būrius, bematant privertė bėgti. Juos persekiodami, krikščionys daugybę išžudė, o maršalas, išskleidęs krikščionių kariuomenę, priėjo su 24 ginklanešiais prie vienos kalvos, kur išvydo 4 tūkstančius netikėlių, pasiruošusių stoti į kovą. Kai prūsai pastebėjo tiek maža žmonių, [susibūrusių] prie brolių vėliavos, atgavo jėgas bei drąsą, staiga juos užpuolė, nužudė maršalą, visus brolius ir 400 vyrų, išskyrus 10, kuriems pavyko pasprukti. Galop atskubėjo Torunės broliai su dviem šimtais vyrų į maršalo skirtą vietą, jie atvyko tą valandą, kurią buvo numatęs maršalas, tačiau pabėgo, pamatę išžudytus brolius. Prūsai besivydami daugy-

bę išžudė, o kiti pabėgo[3]. Taigi surinkę be galo didelį grobį, išsivarė džiūgaudami daugybę moterų ir vaikų į nelaisvę. Tarp jų buvo ir Martynas iš Golino su kūdikėlio laukiančia seserimi, kuri dėl nėštumo negalėjo spėti paskui skubančią kariuomenę, tada tas [prūsas], kuris ją buvo paėmęs į nelaisvę, kalaviju atvėrė įsčias, gyvas kūdikis iškrito ant smėlio, o motina nusigalavo. Martynas taip pasibjaurėjo šitokiu šlykščiu veiksmu, užsidegė tokia neapykanta prieš netikėlius, kad vėliau, išsivadavęs iš jų rankų, kirto jiems smarkų smūgį, apie kurį ir bus papasakota vėliau. Jiems pasitraukus, broliai, išvydę visas nelaimes, pridarytas žmonėms, kalbėjo vieni kitiems: „Deja mums! Kam mes gimėme, kad matytume savo tautos sunaikinimą ir savo žemės sunaikinimą ir sėdėtume čia, kai ji atiduodama į nedraugų rankas?" „...jos seneliai užmušti, jos jaunikaičiai žuvo nuo nedraugų kalavijo". Kuri anksčiau „buvo laisva, pasidarė vergė. Štai mūsų šventovė, mūsų grožis ir mūsų garbingumas sunaikinti, pagonys juos sutepė. Tai kam gi mums dar begyventi?" Todėl suplėšė savo drabužius ir apsivilko ašutinėmis, o drauge su jais gedėjo didelės baimės apimti žmonės, kurie dar buvo išlikę gyvi.

1 Mak 2, 7 ir toliau

41 *Apie vieną stebuklą*

Viena moteriškė po mūšio drauge su kitais Kulmo pilėnais nuėjo į kovos lauką laidoti žuvusiųjų kūnų ir sugalvojo parsivesti į miestą savo pusgyvį vyrą, bet šis pasipriešino; paklaustas, kodėl nenorįs ten mirti, atsakė, kad tą pačią dieną švenčiausioji mergelė Marija, eidama paskui dvi mergeles su degančiomis žvakėmis, smilkinusi visus žuvusiuosius smilkytuvu, o priėjusi prie jo ir pastebėjusi jį dar gyvą, tarusi: „Trečią dieną mirsi ir džiaukis, kad tavo sie-

la kaip ir kitos žuvusiųjų sielos nuskris į amžinas linksmybes"; drauge su kitais parvestas į Kulmo miestą, jis trečią dieną, kaip buvo sakęs, pasimirė, o visi žmonės patikėjo jos žodžiais.

42 *Apie dviejų našlių ginčą dėl vieno vyro*

Po šio mūšio Kulmo vyskupas, matydamas, jog Kulmo miestas liko be vyrų, nes visi tame mūšyje buvo išžudyti, įpareigojo visas našles, suteikęs joms nuodėmių atleidimą, tekėti už savo tarnų, kad tikėjimo reikalas neatsidurtų baisiame pavojuje. Nutiko taip, kad dvi moterys, eidamos į bažnyčią, pamatė tarp kitų žmonių aikštėje žaidžiant kauliukais stiprų ir gražaus gymio tarną, tiesa, prastokai apsirengusį. Viena pakuždėjo savo tarnaitei nuvesti jį į savo namus. Kita greitai viską perprato ir slapta įsakė savo tarnaitei nuvesti jį į savo būstą ir tol jo nepaleisti, kol ji negrįšianti. Po to deramai jį aprengė ir, bažnyčios palaiminta, paėmė į vyrus. Šitai sužinojusi, pirmoji moteriškė ilgai negalėjo dovanoti antrajai moteriškei. Tas tarnas, gimęs Halėje, buvo toks padorus bei protingas, kad visoje Prūsijoje neturėjo sau lygaus[1].

43 *Apie brolių vargus po mūšio*

Sutriuškinus šiame mūšyje brolius, Sventopelkas didžiai džiaugėsi ir, dvigubai žvaliau kibdamas į savo nedorovingus darbus, dvigubai smarkiau sėtrindamas skaudžias brolių žaizdas, ėmėsi kaip beįmanydamas visokiausių priemonių nuvilioti nuo jų į didžiausią vargą pakliuvusius jų valdinius ir įkalbinėjimais bei dovanomis palenkti juos savo klastingai valiai. Tiesa, kurie ne kurie, jo sukiršinti, slapta

buvo linkę jam paklusti, tačiau dėl dievo apvaizdos ir brolių apdairumo nė vienas jų nedrįso viešai to rodyti. Šitaip jo klastingi užmojai nuėjo niekais, nes jis nieko nepešė su savo piktais sumanymais.

44 — — — — — — — — — — — —

Sventopelkas, minėtasis Pomeranijos kunigaikštis, nieko nelaimėjęs šiomis savo klastingomis vilionėmis, griebėsi kitų priemonių, svaresnių, vildamasis, jog atėjęs tinkamas ir seniai geidžiamas metas, kada jis, nesutikdamas jokio pasipriešinimo, galėsiąs visai užpūsti ir sutrypti tą silpną krikščionybės kibirkštėlę, dar ten rusenusią po paskutiniojo mūšio. Jis subūrė du tūkstančius puikiausių karių ir, perplukdinęs juos per Vyslą, įsibrovė į Kulmo žemę, per dvi dienas bei dvi naktis paėmė visa, kas dar buvo likę, o visa kita pavertė pelenais bei degėsiais. Tuo metu, kai šitai vyko, Kulmo broliai, susirinkę drauge su Kulmo miesto kilmingaisiais bei miestiečiais, vaitojo, matydami nelaimes, kurių pridarė Sventopelkas su savo kariauna, ir, mušdamiesi į krūtinę, su ašaromis meldė dievą, sakydami: „Pasigailėk, viešpatie, pasigailėk savo tautos ir neduok savo tėvonijos paniekinti". Susirūpinę broliai manė, kad, dar kartą susikovę su šia kariuomene ir pralaimėję mūšį, turėsią visai palikti Prūsijos žemę be vilties ją atgauti ir, suprantama, Kristaus tikėjimas ten turėsiąs išnykti. Kulmo kilmingieji ir miestiečiai tvirtino, kad jiems verčiau žūti garbingoje kovoje, nei taip vargingai diena po dienos merdėti. Ir viešpaties dvasia nusileido ant brolių ir visų ten susibūrusių, nors jų buvo tik saujelė palyginti su priešais, bet, pasikliaudami viešpačiu, jie narsiai bei ryžtingai užpuolė priešus, esančius prie Kulmo miesto, ir užvirė smarkios kautynės, pareikalavusios iš abiejų pusių didžiulių aukų. Galop gailestingumo tėvas ir visokeriopos paguodos dievas, guodžiąs savuosius visose nelaimėse, suteikė broliams

tokių jėgų, kad išgąsdintas Sventopelkas pasileido bėgti su visais savo žmonėmis ir pasuko į tą vietą, kur buvo palikęs laivus, tikėdamasis jais pasprukti. Tačiau nesulauksite, nedorieji, nesulauksite, nes esate nelyginant dulkės, kurias vėjas nuneša nuo žemės paviršiaus! Pakilo stiprus vėjas ir nunešė visus tuos laivus toli nuo kranto, ir nutiko jiems su tais laivais taip pat kaip ir tam netikėliui saracėnų karaliui, po pralaimėto mūšio bėgusiam nuo Karolio. Neradę laivų, jie supuolė į Vyslą ir visi paskendo, išskyrus Sventopelką ir kelis kitus, su juo čia atbėgusius, kai išvengė kalavijo[1]. Šitaip viešpats paguodė savo tautą, patekusią į didžiausią vargą.

45(44) *Apie tai, kaip buvo atnaujinta ir sulaužyta taika ir pastatyta Santyro pilis*

Iš visų pusių spaudžiami bėdų, puldinėdami nuo vieno sumanymo prie kito, broliai galop paklausė vieno brolio iš Rudino, vardu Rabė, protingo vyro ir labai apdairaus sunkiomis aplinkybėmis, kuris patarė pasiųsti Austrijos kunigaikščiui Mstivojų, Sventopelko sūnų, kaip įkaitą ir Prūsijos žemės bei brolių likimą patikėti Vokietijos, Čekijos, Krokuvos ir Lenkijos kraštams, nes matė, kad tikėjimo ir brolių reikalai bematant čia žūsią, jeigu nepaskubėsianti ateiti ir dieviškoji, ir jų pagalba. Kai šitai buvo pa-
1244 daryta, atvyko brolis Poponas, magistras, su 4 broliais ir dar šeši broliai iš Markos, Meiseno ir Tiuringijos. Be to, Austrijos kunigaikštis dar atsiuntė šiai žemei padėti 30 raitųjų lankininkų, išlaikomų savo lėšomis. Šiems atvykus, broliai be galo džiaugėsi, o Sventopelkas priešingai — taip sunerimo ir išsigando, kad iš tos baimės pabandė susitaikyti su broliais, o to jam nebuvo atsakyta, ir senoji taika buvo atnaujinta. Tačiau iš įgimto piktumo nesiliovė klastingai ir slaptai persekiojęs brolių bei tikinčiųjų ir nieko

neėmė į galvą, kai broliai jam šitai prikaišiojo. Galop, nutaręs slepiamą piktumą atvirai parodyti, surinko stiprią kariuomenę ir įsibrovė į Kujaviją, kunigaikščio Kazimiero žemę, kurią, degindamas ir plėšdamas, baisiai sunaikino, daugybę krikščionių išsivarydamas į nelaisvę bei išžudydamas, galop sugrįžo paėmęs daug grobio ir kitokių gėrybių. Kai jam dėl šito buvo prikaišiojama, jis atsakė: nei popiežiaus, nei imperatoriaus, nei kito kurio žmogaus nepaisydamas, jis nesiliausiąs persekioti savo priešų, be to, pridūrė: „Grąžinkite man sūnų, jei norite su manimi gyventi taikiai". Kadangi broliai jam nesugrąžino sūnaus, jis kaip ir anksčiau pradėjo juos iš paskutiniųjų persekioti. Todėl dviejų upių santakoje, būtent: Vyslos ir Nogato[1], pastatė pilį, vardu Santyras[2], kurioje įkurdino nedorų vyrų. Jie neleisdavo brolių valdiniams ramiai plaukioti nei aukštyn, nei žemyn, atimdavo jų daiktus, išsivarydavo juos į nelaisvę ar nugalabydavo.

46(45) *Apie Svečės pilies pastatymą ir jos užpuolimą*

Todėl broliai, matydami, jog jiems gresia nauji karai, atsižadėjo Sartovicų pilies ir ją su visa kuo perdavė savo bičiuliui Samborui, Sventopelko sūnui[1]. Kokie keisti, kokie be galo nuostabūs dalykai: vaikai stojo prieš savo tėvą dėl šio žiaurumo, su kuriuo jis žemino tikėjimą ir tikinčiuosius! Šitai padarę, bro- 1245
liai išleido pasiuntinius pas apaštališkojo sosto legatą ir didįjį magistrą, pranešdami jiems apie naują karą ir Prūsijos žemės padėtį. Šitai išgirdęs, legatas pats paskelbė kryžiaus karą prieš minėtąjį tironą ir įsakė jį skelbti apaštališkojo sosto vardu įvairiose karalystėse bei provincijose. Kadangi klastinga piktybė ir piktas vylius neša džiaugsmą niekšingiems žmonėms, kai jie gali daryti blogus darbus, ir skatina dar didesnėms blogybėms, todėl ir Sventopelkas,

be galo didžiuodamasis Santyro pilimi, pastatyta kenkti tikėjimui ir tikintiesiems, pradėjo statyti prieš dabartinį Kulmo miestą naują pilį, pavadintą Sveče[2] ir turėjusią trukdyti broliams plaukioti Vysla aukštyn ir žemyn. Kai ši žinia pasiekė magistrą, jis įsakė Kulmo broliams plaukti laivais žemyn, o pats su Torunės broliais bei kunigaikščiu Kazimieru nutarė traukti su kariuomene į šią vietą. Jis mat norėjo neleisti statyti čia pilies. Sventopelkas, matydamas, kad brolių laivai jau artėja prie kranto, pabėgo nuleidęs aukštą pakeliamą tiltą, kuriuo galima patekti į pilį. Vėliau, atsigrįžęs ir pastebėjęs, kad raitieji broliai su savo kariuomene, atplaukusia pasroviui iš Kulmo, negali prie jų prieiti, nes juos skyrė gili upė[3], atgavo drąsą ir sugrįžo su savaisiais atgal, o matydamas, jog magistras rengiasi pulti pilį, paskubomis atstatė tiltą ir pasiuntė 300 vyrų ginti pilies. Todėl broliai, atvykę drauge su kunigaikščiu Kazimieru, smarkiai užpuolė pilį, ir abi šalys taip įnirtingai susikovė, kad ir vienoje, ir kitoje pusėje krito daug mirtinai sužeistų, o pilyje — daug užmuštų, tačiau pilis buvo taip sutvirtinta, kad ją buvo labai sunku užimti, o broliams, nieko nepešusiems, pasitraukus, Sventopelkas, grįžęs atgal, pilį dar labiau sustiprino.

47 (46) *Apie Poterbergo pilies pastatymą*

Brolis Poponas, magistras, matydamas, kaip sumaniai minėtasis kunigaikštis tai vienur, tai kitur tvirtina pilis, ir norėdamas apsisaugoti nuo būsimų pavojų, kalvoje tarp dabartinio Kulmo miesto ir senosios pilies pastatė naują, kurią praminė nuo tos kalvos vardo Poterbergu[1] ir kurioje paliko 12 brolių ir daug ginklanešių. Pilį pastatė tam, kad nesumanytų šioje kalvoje ko statyti Sventopelkas ir šitaip nebūtų buvusi padaryta nauja klaida, kur kas didesnė nei ankstesnė.

48(47) *Apie Elbingo pilies ir miesto puolimą*

Sventopelkas, Pomeranijos kunigaikštis, sužinojęs, kad Elbinge beveik nebeliko nei brolių, nei miestiečių, sutelkė didelę kariuomenę ir patraukė prie šios pilies bei miesto, ketindamas užimti. Šitai matydamos, moterys, nusisegusios moteriškus papuošalus, pasiryžo imtis vyriško darbo ir, prisisegusios prie šlaunų kalavijus, sulipo į sienas, taip ryžtingai išsirikiuodamos gynybai, kad nė kvapo nebeliko jų lyčiai būdingo trapumo. Todėl kunigaikštis, pamanęs, jog bus sugrįžusi atgal brolių ir miestiečių kariuomenė, pasitraukė sugėdintas. Nemanyk, kad šitaip nutiko čia vieną kartą, šitaip dažnai buvo ir kitose vietose, kur, vyrams išvykus, tvirtovės būtų buvusios prarastos, jeigu moterų drąsa jų nebūtų apgynusi.

49(48) *Apie vieną Sventopelko karį*

Sventopelko šeimynoje buvo vienas karys, kuriam Teutonų ordino broliai įvarė tokį siaubą, kad visas imdavo virpėti vos išgirdęs minint jų vardą. Tuo metu šis kunigaikštis nuvyko į vieną kaimą pasivaišinti, o norėdamas iškrėsti pokštą, pasikvietė kelis karius ir pasakė: „Pasiųskime vieną tarną į lauką, kai būsime baigę pirmą patiekalą, tegu jis skubiai atbėga ir praneša, jog čia traukia broliai su kariuomene, o mes pažiūrėkime, kaip elgsis šitas bailusis karys“. Kadangi jiems visiems šitai labai patiko, išsiuntė žygūną, turėjusį padaryti, kas sumanyta. Tuo tarpu broliai, kuriems visa tai buvo pranešta, patraukė prie šio kaimo ir sutiko žygūną, kuris, išvydęs atžygiuojant brolius su ginklanešiais, apstulbo, iš didelės baimės perbalo, paskui, garsiai šaukdamas ir švytruodamas ištrauktu kalaviju, atbėgo pas Sventopelką ir suriko: „Greitai kilkite ir traukitės, nes broliai su kariuomene iš tikrųjų jau čia pat“. Tie, kurie visa šitai buvo tyčia patvarkę, pradėjo juoktis,

tačiau bailusis karys, išgirdęs minint brolius, pašoko nuo stalo ir pabėgo. Žygūnas, pakartojęs savo žodžius, be galo rimtai pasakė bei priesaika patvirtino, jog broliai jau visai arti. Todėl kunigaikštis, kitiems po senovei krečiant juokus, išėjo su tarnu; vienas brolis, šiam reikalui skirtas, nusekė juodu iš paskos ir prie upės, nestengdamas sugauti kunigaikščio, nužudė jo tarną, o kiti broliai paėmė į nelaisvę ir išžudė visus kitus iš jo šeimynos, čia likusius.

50(49) *Apie laivų kautynes*

Brolis Poponas, magistras, rūpindamasis tikinčiaisiais, išleido į kelią su būriu ginklanešių brolį Konradą, vadinamą Bremeriu, liepdamas nuplukdyti į Elbingą tris maisto prikrautus laivus; priartėjęs prie Santyro, jis ten išvydo Sventopelką, kuris jo tykojo su daugybe žmonių ir 20 laivų. Juos pamatęs, brolis Konradas neišsigando lyg koks bailys, o kaip kilnios širdies viešpačiu pasitikįs karys smarkiai ir narsiai užpuolė juos su visais savo laivais, irkluotojų greitai varomais, ir paskandino daugelį kunigaikščio laivų, o kitus stipriai sužalojo. Priešai, matydami juos artėjant prie kranto, pradėjo svaidyti akmenimis. Broliui Konradui išmušė vieną dantį, sužeidė daug kitų, o likusieji sveiki nuplaukė į Elbingą[1].

51(50) *Dar kartą apie tą patį*

Elbingo broliai, kurie laukė atplaukiant tų laivų, didžiai nerimaudami ir visa ko stokodami, pasiuntė atgal laivus ir savo žygūnus, gavę tikslesnių žinių apie padėtį Kulmo žemėje. Kai jie plaukė pro Svečės pilį, Sventopelkas vėl juos užpuolė su daugybe ginklanešių ir 10 laivų. Kunigaikščio kariaunos vadas susigrūmė su broliu Fridrichu iš Veidos[1], kitiems va-

dovavusiu, ir ietimi perdūrė jam žandą, tačiau brolis Fridrichas besigindamas jį nukovė. Elbingo miestiečių laive, kuris, smarkiai plaukdamas, užšoko ant seklumos ir čia paliko, buvo nukauti du broliai, tačiau brolis Fridrichas, atėjęs į pagalbą, visus kitus išvadavo ir perkėlė į savo laivą, praradęs kovoje du brolius ir 3 vyrus, o priešas neteko 20 užmuštaisiais, tačiau likusieji paspruko.

52(51) *Apie vieną kilmingą vyrą, priimtą į Teutonų namų ordiną*

Neilgai trukus, stigdami pilyse maisto, beveik jau bado spiriami, broliai su savo šeimyna ėmė šauktis pagalbos į viešpatį, kuris visada globoja nelaimės ištiktuosius. Todėl jis paragino vieną kilmingą Krokuvos vyrą[1] stoti į vienuolyną, ir šis pasiuntė į Torunės pilį tris didelius laivus, pakrautus vyno, midaus, arba medaus vyno, bei kitko, kas reikalinga gyvenimui, be to, 300 jaučių bei karvių ir daug kinkomų gyvulių; neilgai trukus pats atvykęs, buvo priimtas su didele pagarba, apsivilko Teutonų namų ordino vienuolio apsiaustą, o brolius išgelbėjo nuo didelio vargo.

53(52) *Apie laimėtą mūšį, kuriame broliai nukovė tūkstantį penkis šimtus pomeranų*

Brolis Poponas, magistras, pasiuntė žvalgus, turėjusius atidžiai pažiūrėti, ką beveikiąs Sventopelkas, o pats su savo bei kunigaikščio Kazimiero kariuomene atvyko prie Višogrudo pilies[1] ir ten įsikūrė stovyklą. Žvalgai sugrįžę pranešė, kad Sventopelkas su galybe savo karių stovįs prie Svečės pilies ir ją stiprinąs. Pasitarę visi nusprendė ten jį užpulti ir iš Kulmo pasiuntė 10 raitelių, turėjusių neduoti ra-

mybės priešo kariuomenei; susidūrę su 20 priešo vyrų, jie nukovė vieną karį, o kiti 19, išvydę brolių vėliavą, pabėgo; bėgliams parsiradus Sventopelko kariuomenėje, išsibėgiojo visi, išsigelbėjo kurie ne kurie, pasiekdami pilį, visi kiti arba paskendo, arba paklojo galvas nuo kalavijo ašmenų. Šitaip tą dieną broliai nukovė tūkstantį penkis šimtus Pomeranijos vyrų[2]. Dėkodami už šią pergalę dievui ir džiūgaudami, broliai su dideliu grobiu sugrįžo namo.

54(53) *Apie vieną stebuklą*

Tuo metu pasimirė kelyje, grįždamas į savo tėvynę, vienas kryžininkas iš Meiseno, kuris per Prūsijoje praleistus vienus metus įvykdė maldininko įžadus. Jo sūnus, ilgai nesulaukdamas tėvo, suskato jo ieškoti Prūsijoje, bet nesurado, tačiau begrįždamas sustojo viename kaime, kur vyskupas šventino kapines. Šventinimo metu, kai vyskupas šlakstė šventu vandeniu mirusiųjų kapus, vieno numirėlio kūnas pakilo iš kapo ir atsišliejo bažnyčios sienos. Šitai iš pradžių regėjo tik vyskupas, tačiau paskui, vyskupui malda paprašius, kad ir visi dalyvavę šventinime žmonės šitai išvystų, visi kuo aiškiausiai ir pamatė. Tada vyskupas prisaikdino mirusįjį pasisakyti, kas esąs ir kodėl pakilęs iš kapo. Tas atsakė buvęs vienus metus maldininku Prūsijos žemėje, o grįždamas miręs ir čia palaidotas, be to, dėl vieno lauko, kurį, gyvas būdamas, neteisiai buvęs nuo kaimyno pasisavinęs, tapęs amžinai pasmerktas, bet, padarius jam maldininko įžadus, pats Kristus, už kuriam suteiktas kančias jis ir keršijęs, esąs jam pakeitęs amžinąją bausmę laikinąja, būtent tol skaistykloje kentėti, kol tas ar kitas jo giminaitis negrąžinsiąs minėtojo lauko. Šitai išgirdęs, vyskupas paklausė, ar kas jo nepažįstąs. Sūnus jam atsakė, kad šis numirėlis esąs jo tėvas, ir pasižadėjo sąžiningai tą lauką sugrąžinti. Jam šitai pasakius, vyskupas paliepė numirėliui grįž-

ti atgal į kapą, o jis šitai ir padarė. Štai kokią malonę teikia Kristus gyviesiems ir mirusiesiems maldininkams, kurie už jį kryžiaus kančias kenčia ir be baimės gina šventąją bažnyčią nuo netikėlių priespaudos, aukodami savo turtą ir savo gyvybę.

55(54) *Dar kartą apie brolių laimėtą mūšį, kuriame vėl buvo nukauta 1500 Pomeranijos [vyrų]*

Kai apaštališkojo sosto legatas[1] pats paskelbė kryžiaus karą ir kai įsakė kitiems jį skelbti karalystėse bei provincijose, skirtose tam reikalui, Prūsijos žemės kančios sujaudino Vokietijos kunigaikščius bei kilminguosius, o Austrijos kunigaikštis[2] pasiuntė jiems talkinti savo stalininką Druzigerį su didele kariuomene ir su įgudusiais kariauti vyrais, be to, atvyko riteris Henrikas iš Lichtenšteino, o su juo 1246
daug maldininkų. Magistras ir broliai su jais bei su kunigaikščiu Kazimieru ir su savaisiais įsibrovė į Pomeranijos žemę ir, devynetą dienų ir naktų tai viena, tai kita kryptimi smogdami stiprius ir žiaurius smūgius, taip ją nusiaubė, kad nebeliko ten nė vieno kampelio, kurio nebūtų nuniokoję plėšimais ir gaisrais. Tuo metu, kai šitai dėjosi, Sventopelkas sutelkė didelę kariuomenę iš savo valdinių ir Prūsijos atsivertėlių ir nusekė paskui atsitraukiančius brolius, kiekvieną naktį sustodamas toje pačioje vietoje, kur buvo brolių palapinės, pririšdamas savo kovos žirgus ten, kur anksčiau stovėjo brolių žirgai, šitaip skaičiuodamas palapines ir stebėdamas kelio kryptį; suvokęs, kad jo kariuomenė dvigubai didesnė nei brolių, džiūgaute džiūgavo ir, drąsindamas saviškius, juos guodė šiais žodžiais: „Rytoj padarysime taip, kad pomeranai ir prūsai amžiams bus nusikratę teutonų jungo". Išaušus, kai broliai traukėsi, kurie ne kurie Sventopelko kariai užpuolė gabenamą grobį,

kurio buvo tiek daug, kad gurguolė išdryko per dvi mylias, ir nukovė 30 vyrų, skirtų grobiui saugoti. Druzigeris, magistro siųstas jų gelbėti, pabėgo nelyginant koks bailys pamatęs daugybę nukautųjų. Šitai išvydęs, valdovas Henrikas iš Lichtenšteino staiga užgriuvo priešus ir sugrąžino į pirmykštę vietą atimtą grobį. Apie tai sužinojęs, Sventopelkas paskubėjo saviesiems į pagalbą su trimis raitelių būriais. Juos išvydę, lenkai išsigandę visi išlakstė, išskyrus vieną riterį Martyną iš Krušvicos, vėliavininką, bei kunigaikštį Kazimierą, kuris nutarė tuoj pat kviestis į pagalbą Henriką iš Lichtenšteino. Tuo tarpu broliai susirikiavo kovai. Sventopelkas, pamatęs, kad broliai nė nemano bėgti, įsakė tūkstančiui savo rinktinių karių nušokti nuo žirgų pamokęs juos pulti brolius su dideliu triukšmu bei riksmu ir, prisidengus skydais, ietimis galabyti krikščionių arklius, sakydamas: „Kryžiuočiai, apsišarvavę sunkiais šarvais, nestengs pėsti kovoti". Kai abi kariuomenės išsirikiavo mūšiui, valdovas Henrikas sugrįžo atgal ir, išvydęs priešus, pasakė broliams: „Delsti pavojinga, todėl pulkime juos!" Jie įnirtingai užpuolė priešus, ir prasidėjo baisios kautynės; Sventopelko kariuomenė prarado mūšio lauke tūkstantį penkis šimtus žuvusių vyrų, o krikščionių nė vienas nebuvo sunkiai sužeistas, išskyrus 10 žirgų, kurie krito perverti priešo iečių. Šitaip broliai ir maldininkai sugrįžo namo, parsivarydami tūkstantį šešis šimtus priešo žirgų, parsiveždami daugybę kitoniško grobio ir laimėję garbingą pergalę, nes jiems talkino mūsų viešpats Jėzus Kristus, kuris tebūnie garbinamas per amžių amžius, amen. Tuo tarpu stalininkas Druzigeris, su saviškiais nelyginant koks bailys pabėgęs iš mūšio, Torunės mieste pranešė, kad ir broliai, ir maldininkai, ir visa krikščionių kariuomenė žuvusi mūšyje, o tada Kulmo žemėje ir Lenkijoje kilo toks baisus krikščionių raudojimas, kokio nuo amžių nebuvo girdėta. Tačiau kitos dienos pavakaryje, kai broliai su

kariuomene sugrįžo po pergalingo mūšio, toks didelis džiaugsmas apėmė krikščionių širdis, kad pranoko vakarykštės dienos raudas.

56(55) *Apie taikos atkūrimą tarp Sventopelko ir brolių*

Kai Pomeranijos žemė teisingojo viešpaties valia tapo šitaip nuniokota, kunigaikštis Sventopelkas, kuris anksčiau kaip riaumojantis liūtas suko ratą po rato, bausdamasis sunaikinti brolius bei tikėjimo daigyną, per didelį ir gausų krikščionių kraujo praliejimą pasodintą Prūsijos žemėje, dabar it jaukus avinėlis, nuleidęs akis ir nukoręs galvą, nuolankiai paprašė brolius, kad teiktųsi jam vėl parodyti savo įprastą maloningąjį palankumą. Broliai nenorėjo leistis suvedžiojami, žinodami, kad jis, bėdos prispirtas, visados slepia po švelniu avinėlio kailiu lapės širdį, kupiną klastos ir suktumo, nes šitai rodė įvykių raida, mat jis jau trečią kartą buvo sulaužęs priesaika patvirtintą taikos sutartį. Kadangi taikos malonių visados reikia siekti, nes to moko tas, kuris teikia taiką ir ją puoselėja, tai yra Jėzus Kristus, todėl po ilgų derybų, kryžininkų patariami, jie atnaujino pagal pirmykštę formulę senąją sutartį, jų sudarytą su minėtuoju kunigaikščiu[1].

57(56) *Apie brolį Henriką, trečią magistrą. 1247* 1247

Brolis Henrikas iš Veidos, trečias Prūsijos žemės magistras, vadovavo aštuonerius metus[1]. Jis atsivedė drauge su savimi į Prūsijos žemę kilnųjį vyrą Veidos valdovą[2], savo giminaitį, ir penkiasdešimt didžiai įgudusių kariauti vyrų (jie buvo tokie narsūs, kad apie juos sklido garsas, jog niekas nestengė jų ieties atremti, o jų paleistos strėlės visados susirasda-

vusios taikinį) bei daug kitų kilmingų maldininkų iš Vokietijos. Šis brolis Henrikas, gavęs savo žmonos sutikimą, apsivilko Teutonų ordino vienuolio apsiaustą, o ji pati įstojo į Kronsvico moterų vienuolyną[3], kurį jis pats įkūrė ir aprūpino ir kuriam suteikė dosnių dovanų. Tamė pačiame vienuolyne po daugybės karų, kuriuose garbingai kovojo, eidamas savo pareigas, kaip vėliau pasirodys, pasimirė ir palaidotas, didžiojo magistro kviečiamas į kapitulą ir kelyje susirgęs.

58(57) *Apie vienos pilies užkariavimą ir apie Kristburgo pilį*

Brolis Henrikas, magistras, sužinojęs iš brolių, kiek blogybių tikėjimui ir tikintiesiems yra pridarę Sventopelkas bei jo bendrai, Prūsijos žemės naujakrikščiai atsimetėliai, įniko rūpestingai rengtis juos sunaikinti ir tikėjimą išaukštinti. Štai todėl, sušaukęs brolius ir maldininkus, patraukė į karą ir viešpaties gimimo išvakarėse, vidurnaktį, žmonėms ilsintis, priartėjo prie pamedėnų pilies, stovėjusios tada toje vietoje, kuri dabar vadinama Senuoju Kristburgu, slapta įsibrovė į pilį, pristatęs prie sienų kopėčias, ir ją užėmė nukovęs ar išsivaręs į nelaisvę daugelį, o piliai saugoti įkurdino ten brolių ir daug ginklanešių. Kadangi Kristaus gimimo naktį buvo tikinčiųjų užkariauta ta pilis, ji pavadinta Kristburgu, tai yra Kristaus pilimi[1], tokį vardą jai davė testamente viešpaties pranašas anksčiau, nei jis radosi magistro bei kitų brolių mintyse.

59(58) *Apie Kulmo miesto perkėlimą*

Tuo metu į Prūsijos žemę atvyko kilnusis ir šviesusis Anlanto[1] kunigaikštis su didele kariuomene; be daugybės kitų gerų darbų, kuriuos čia nuveikė, stip-

rindamas tikėjimą bei krikščionis, jis perkėlė Kulmo miestą nuo senosios pilies į kalvą, kur ir dabar tebėra[2], šiuo perkėlimu darydamas Kulmo žemę saugesnę.

60(59) *Apie įvairias Sventopelko derybas ir sutartis*

Sventopelkas, išgirdęs apie magistro atvykimą, paprašė jį atsiųsti valdovą Henriką iš Lichtenšteino, o kai šis atvyko, pareiškė jam daugybę nusiskundimų broliais ir pasakė: „Esu pasirengęs paisyti teisingumo ir vykdyti visa, ką įsakys broliai, jeigu jie man sugrąžins sūnų, kurį esu jiems davęs kaip įkaitą“. Valdovas Henrikas, turėdamas galvoje, kad kiekvienas privalo paisyti teisingų nurodymų ir pamokymų, jam atsakė: „Nieku būdu negali atgauti savo sūnaus, nes ne kartą esi sulaužęs taikos sutartį, kuriai patvirtinti davei broliams savo sūnų kaip įkaitą, o daug kartų, susidėdamas su atsimetėliais ir netikėliais, su kurių kariuomene niokojai krikščionių bei brolių žemę, grobdamas ir degindamas, o tikėjimą, kurį per begalinį vargą ir per garbingas įstangas krikščionys įdiegė, išrovei, vienus krikščionis negailestingai išžudydamas, kitus išsivarydamas į amžiną vergovę, todėl ne teisingumo ieškoki, bet pasigailėjimo“. Kadangi tiesa sukelia neapykantą, kadangi niekšai niekad jos nepaiso, nors visados apie ją kalba, tai ir šis klastingasis Sventopelkas, užsikimšęs nelyginant kurčia gyvatė ausis tiesai, niekais nuleido viską, ką girdėjo; pro ausis nuleidęs jam pasakytus žodžius, jis sveiką ir gyvą išleido minėtąjį valdovą Henriką į Kulmo miestą, kur šis atpasakojo magistrui bei broliams visa, ką buvo girdėjęs. Neilgai trukus tas pats kunigaikštis prikalbino magistrą susitikti su Sventopelku vienoje Vyslos saloje[1], kur po ilgų derybų, kurias vedė vienas su kitu, galop išsiskyrė nesudarę taikaus susitarimo.

61(60) *Apie taikos nutraukimą ir Kujavijos žemės nuniokojimą*

Praslinkus tam tikram laikui, Sventopelkas, užmiršęs būti dėkingas už palankumą ir visokiausias malones, kurių broliai ne kartą jam, patekusiam į bėdą, yra teikę, plėšė slaptomis brolių valdinius, vienus žudė, kitus varėsi į nelaisvę ir kitokiais būdais kamavo.. Galop, viešai išsižadėjęs taikos, įniko kaip ir seniau persekioti krikščionis ir, sutelkęs didelę kariuomenę, netikėtai įsiveržė į kunigaikščiui Kazimierui priklausomą Kujavijos žemę, ją nuniokojo, degindamas bei grobdamas, o išžudęs daugybę krikščionių, drauge su milžinišku grobiu išsivarė moteris bei vaikus.

62(61) *Apie Kristburgo pilies paėmimą*

Neilgai trukus minėtasis Sventopelkas, nesitenkindamas krikščionių kraujo liejimu, ryžosi dar daugiau nusikalsti, vėl sukeldamas aukštybių dievo rūstį. Jis mat pavydėjo broliams, neseniai sėkmingai užėmusiems pamedėnų pilį, ir sugalvojo jiems keršyti. Taigi sutelkė visą galybę savo kariuomenės ir Prūsijos naujakrikščių, elgdamasis klastingai kaip ir anksčiau, nes buvo be galo suktas. Padalijo kariuomenę į dvi dalis, viena turėjo pulti pilį iš priekio, kita — iš kitos pusės. Su pirmąja šios kariuomenės dalimi priėjo priekinį ir silpnesnįjį pilies šoną ir taip smarkiai jį užpuolė, kad broliai vargais negalais testengė apsiginti. Antroji kariuomenės dalis, nesutikdama gynėjų pasipriešinimo, pro užpakalinę sieną įsiveržė į vidų ir užėmė pilį. Šitaip vieni įsibrovė iš priekio, kiti iš užpakalio ir, trumpai kalbant, kalavijais iškirto visus brolius bei jų šeimyną[1].

63(62) *Apie Kristburgo pilies atstatymą*

Magistras ir broliai, giliai susikrimtę dėl šio apverktino įvykio, nusprendė, kad kitaip nepalenksi šių kietasprandžių netikėlių tikėjimui, kaip tik tada, kai šios klastingos giminės viduryje *[in medio nationis]* būsianti pastatyta pilis, iš kurios galėsią juos kasdien puldinėti. Todėl, sukvietę daugybę maldininkų, kurie, pastoviai raginami į kryžiaus karą, nuolat čia traukė iš įvairių Vokietijos kraštų, broliai pasuko į Pamedės žemę pasiėmę visa, kas reikalinga pilims statyti. Pakeitę vietą, bet ne vardą, Jėzaus Kristaus garbei ir šlovei jie pastatė Kristburgo pilį toje vietoje, kur ji ir dabar tebėra[1], sutvirtinę ją viskuo, kas reikalinga pilims ginti, ir palikę joje daug karių. Šiek tiek vėliau, bėgant dienoms ir mėnesiams, apie pilį pradėjo kurti miestą[2], į kurį suplaukė gyventi daugybė tikinčiųjų, pasiryžusių už krikščionių tikėjimą kasdien aukoti be baimės savo gyvybę ir savo turtą.

64(63) *Apie Kristburgo brolių pamaldų gyvenimą*

Šioje Kristburgo pilyje gyveno dievui atsidavę ir nuostabaus santūrumo bei kuo griežčiausios regulos prisilaikymo sekėjai, be to, tokie puikūs kariai karo metu, kad iš tiesų apie juos galima sakyti, kad namuose jie laikėsi kaip tikri vienuoliai, o kovos lauke — kaip tikri kariai. Vienas brolis, vardu [..?] iš Glizbergo, buvo pasiekęs tokio šventumo, kad didįjį penktadienį per pamaldas, kai klūpodamas pasilenkė kryžiaus bučiuoti, nukryžiuotojo kančia, ištiesdama savo medines rankas, panoro jį apkabinti. Brolis, manydamas, jog nesąs to vertas, tarė: „Nedera tau, viešpatie, apkabinti tokį menką nusidėjėlį“. Buvo dar vienas brolis, kuris ant pliko kūno kasdien iki mirties juosėjo sunkią geležinę grandinę toje vietoje, kur paprastai juosiama naktinė juosta.

65(64) *Apie daugybės pomeranų bei prūsų žūtį*

Pastačius Kristburgo pilį, sunerimo neišmintingi žmonės, naujakrikščiai ir Sventopelkas, ir susibaudę nutarė ją sunaikinti bei nušluoti, pabandžius pulti vienokiomis ar kitokiomis priemonėmis. Galop jie susitarė visi drauge apsupti Kristburgo pilį ir tol nesitraukti, kol ji nebus sulyginta su žeme. Todėl susibūrę prūsai pasiuntė didelę kariuomenę ir daugybę ginklanešių, turėjusių saugoti vežimus bei ketverinius kinkinius, gabenančius maistą ir ginklus. Šiuos visus užpuolė broliai ir kovoje išžudė, o vežimus bei ketverinius kinkinius nusivarė į pilį. Sugėdinti prūsai sugrįžo namo. Sventopelkas su savo kariuomene priėjo Santyro pilį ir ten įsirengė stovyklą, pasiųsdamas į priekį daug karių bei ginklanešių, kurie turėjo ištirti, ar Kristburgo pilis yra apsupta. Kristburgo broliai šiuos karius užpuolė ir daug jų išžudė, o kiti, balsu šaukdami, leidosi bėgti link savo valdovo Sventopelko kariuomenės. Šis įvykis ir pomeranų kariuomenę taip išgąsdino, kad visa išsibėgiojo. Šitai išvydę, broliai ėmė juos vytis, vienus nukovė, kitus paėmė į nelaisvę, o likusieji prigėrė Vysloje. Vis dėlto jos vadas su keliais [kariais] vargais negalais išsigelbėjo, pasprukdamas laivu. Šitaip sutriuškintas Sventopelkas, praradęs visą karinę galią, bematant aprimo.

66(65) *Apie susirėmimą Notangoje, kur krito 54 broliai ir daug krikščionių*

Kai prakeiktasis Sventopelkas pasipriešino broliams ir paskatino Prūsijos žemės naujakrikščius atsimesti nuo tikėjimo, nebegalėjo broliai saugiai keliauti nei sausuma, nei vandenimis — upe žemyn ir aukštyn, nebent tada, kai lydėjo stipri ginkluota palyda. Dėl to magistras pasiuntė daug brolių ir ginklanešių, ku-

rie, pasitelkę Elbingo ir Balgos brolius, su ginklu rankose įsibrovė į Notangos žemę, viską degindami ir grobdami, tačiau, išžudę galybę žmonių ir sugalvoję grįžti namo, rado visus kelius priešų užstotus, todėl, negalėdami prasiveržti, turėjo atsitraukti į kaimą, vardu Kriukai[1]. Prūsai, šitai išvydę, juos apsupo, bet nedrįso į kaimą brautis, o broliai — iš kaimo išeiti ir stoti į mūšį. Kadangi prūsų daugėjo ir daugėjo, broliai galop buvo priversti sudaryti štai šitokią sutartį. Jie davė įkaitus — brolį Henriką, vadinamą Boteliu[2], maršalą, bei tris kitus brolius, kurių reikalavo prūsai, kad kiti, paimti į nelaisvę, išliktų gyvi. Šitokia sutartis nepatiko dievo numylėtam broliui Jonui, Balgos vicekomtūrui, kuris nuoširdžiai įkalbinėjo brolius, pasikliovus viešpačiu, drąsiai stoti į kovą.. Kai visų kitų nuomonė paėmė viršų ir kai davė įkaitus, apie kuriuos jau esame kalbėję, prūsai, sulaužę taikos sutartį, užpuolė ir nužudė
54 brolius bei visus kitus, ten buvusius, 1249 vieš- 1249, lapkričio 29
paties metais[3]. Po šių žudynių vienas notangas pamovė ant ieties brolio Jono, minėtojo vicekomtūro, galvą ir, ją pakėlęs aukštyn, pasakė: „Jeigu broliai būtų paklausę tavo patarimo, tikrai nebūtų buvę nukauti“. Vienas brolis štai šitaip mirė kankinio mirtimi: prūsai jį gyvą pririšo už rankų prie medžio ir, išpjovę jam iš pilvo bambą, ant kurios laikosi žarnos, prikalė ją prie medžio ir, smarkiai mušdami, privertė vaikščioti aplink medį, kol visos žarnos susivijo apie kamieną ir jis atidavė dievui dvasią, neišsižadėdamas tikrojo tikėjimo. Vartyk nevartęs visus šventųjų kankinių gyvenimo aprašus, niekur neužtiksi, kad kas būtų šitaip nukankintas. Netgi žiaurusis Tarkvinijus, tiek daug sugalvojęs visokių kankinimo būdų, šitokio nesugalvojo. Iš tiesų šitai būta nepaprasto ir pasaulyje negirdėto būdo[4]. Štai kaip viešpats kalaviju išskyrė savo tautą, kurios kraują netikėliai liejo nelyginant vandenį po visą žemę, ir nebuvo matyti, kas juos laidos, o jų kūnai bus palikti žemės žvėrims! Ar ilgai, viešpatie, rūstausi? Pasigailėk pa-

galiau mūsų, viešpatie, pasigailėk mūsų, išvyski pralietą tavo tarnų kraują ir atkeršyki! Parodyk savo rūstį netikėliams, tavęs neišpažįstantiems, karalystėms, nesišaukiančioms tavo vardo, dėl savo vardo šlovės būk mums atlaidus, idant negalėtų netikėliai sakyti: „Kurgi jų dievas?“

67(66) *Apie maldininkus ir Prūsijos žemei sugrąžintą taiką*

Apie šią skaudžią nelaimę, dievo lemtą broliams
bei jų žmonėms, išgirdo Vokietijos kunigaikščiai, ku-
rie pajuto jiems begalinį palankumą. Įvyko šitaip to-
dėl, kad pats Kristus, kuris ir plaka, ir gydo, savo
dvasios malonėmis sujaudino kai kuriems kunigaikš-
čiams širdis, tad į Prūsijos žemę įsiveržė Branden-
1251 burgo markgrafas 1251 viešpaties metais ir Merze-
1252 burgo vyskupas[1] bei grafas Henrikas iš Švarcburgo
kitais metais su daugybe karių, o šių paskiri būriai
niokodami žygiavo per minėtųjų atsimetėlių žemes,
degindami ir grobstydami, žudydami ir imdami į
nelaisvę, kol šie taip buvo nukamuoti, kad nebega-
lėjo nė atsikvėpti. Nuo tol pamedėnai, pagudėnai,
varmiai, notangai ir bartai[2], šitaip viską patvarkius
viešpačiui Jėzui Kristui, kurio rankose aukščiausia
visų karalysčių valdžia ir teisė, sugrįžo į tikėjimą ir,
davę broliams įkaitų, iš naujo pasidavė. Tuo pat
metu ir dėl tos pačios priežasties ir Sventopelkas, Po-
meranijos kunigaikštis, pavargęs nuo pastangų ir
nepakeldamas didelių išlaidų, liovėsi toliau prieši-
nęsis broliams ir iki savo gyvenimo pabaigos ištiki-
mai laikėsi sutarties, kurią tarp jo ir brolių buvo
sudaręs Jokūbas, Liuticho [Liežo] arkidiakonas, vė-
liau tapęs popiežiumi Urbonu IV. Taigi praėjus vie-
1253 nuolikai metų nuo tos dienos, kada prasidėjo Sven-
topelko karas, kova pasibaigė ir Prūsijos žemė su-
laukė taikos[3].

68 (67) *Apie brolių karą su sembais. Apie Girmavos valsčiaus nuniokojimą*

Daug karų buvo kariauta prieš sembų gentį, bet per daug užgaištume, kiekvieną aprašinėdami skyrium, nors šį bei tą reikia pasakyti. Kristburgo komtūras, brolis Henrikas, vadinamas Stange[1], gavęs magistro įsakymą, su didele kariuomene patraukė į karą prieš Sembą ir žiemos metu[2] įsibrovė į ją apie tą vietą, kur šiuo metu stovi Laukstetų pilis[3], degindamas ir grobdamas abiejose [kelio] pusėse iki Girmavos kaimo[4], daug žmonių nukovė ir paėmė į nelaisvę, bet čia atskubėjo ginkluoti sembai. Mūsų minėtasis komtūras nelyginant bebaimis liūtas pastojo jiems kelią ir, norėdamas juos tol sulaikyti, kol jo kariuomenė užims saugesnę vietą, daugybę sužeidė ietimi. Galop prūsai klasta jį apsupo ir galybe smūgių nubloškė nuo žirgo. Kai šitai išvydo, brolis Hermanas, minėtojo komtūro tikras brolis, didžiai susijaudino dėl jo likimo. Negalėdamas ramiai matyti, kad jo brolis vienas užsikrovė ant pečių smurtingos mirties naštą, pats stojo į kovą, ir galop abu, ilgai gynęsi ir daugybę mirtinai sužeidę, krito nukauti, o kiti broliai su kariuomene pasitraukė[5].

69 (68) *Apie vieną stebuklą*

Apie tą patį brolį Henriką Stangę, Kristburgo komtūrą, išliko nekeliančių abejonės žinių, kad kartą, jam koplyčioje prieš altorių beklūpint ir beprašant dievą parodyti kokiu ženklu, ar esąs pelnęs jo malonę, medinis nukryžiuotasis, prieš kurį jis meldėsi, ištiesė savo rankas ir jį palaimino kryžiaus ženklu, kurį išvydęs šis patenkintas pasitraukė. Šitai matė ir viešai skelbė brolis Heidenrichas, tos pačios pilies kunigas, kuris tuo metu pasislėpęs meldėsi viename koplyčios kampelyje.

70 (69) *Apie karo su sembais rezultatų atspėjimą*

Pastačius Balgos pilį, sembai labai susidomėjo brolių gyvenimu ir, norėdami dar geriau jį ištirti, nusiuntė į Balgą vieną savo vyresniųjų; broliai, sužinoję šios kelionės tikslą, maloniai jį priėmė, aprodydami visą jų valgomojo, miegamojo ir bažnyčios įrengimą. Šis, gerai susipažinęs su brolių gyvenimu, sugrįžo pas sembus ir pasakė: „Žinokite, kad broliai tokie pat žmonės kaip ir mes: jie turi didelius ir minkštus pilvus, o tokius ir mes turime, panašūs jų ginklai, panašus maistas ir šiaip daug kuo jie į mus labai panašūs, bet štai kuo nuo mūsų skiriasi: jie įpratę prie vieno dalyko, kuris tikriausiai mums atneš pragaištį. Mat kiekvieną naktį jie keliasi iš savo guolių ir renkasi į koplyčią, dažnai šitai daro ir dienos metu, uoliai garbindami savo dievą, o mes to nedarome. Todėl jie mus kovoje, be abejonės, nugalės!" Kadangi matė brolius valgant kopūstus, kurių prūsai nevartoja, ir manė, jog tai žolė, jis pridūrė: „Be to, ir valgo jie žolę nelyginant arkliai ar mulai, tai kas gi įstengsiąs jiems atsispirti, jeigu jie ir dykrose be vargo gali susirasti maisto?"

71 (70) *Apie sembų pavergimą*

Kai atsivertė mūsų anksčiau minėti pagonys *[gentes]* prie vieningo tikėjimo, paliko sembai, kurių pa-
1254 vergti Kristus savo įsikūnijimo 1254 metais pasiuntė Otokarą, Čekijos karalių[1], tikrai pamaldų vyrą ir įgudusį karvedį, Otoną, Brandenburgo markgrafą, kuris šiame maldininkų žygyje buvo jo maršalas, Austrijos kunigaikštį, Moravijos markgrafą[2], Kulmo vyskupą Henriką, Varmės vyskupą Anzelmą, Olomouco[3] vyskupą su galybe maldininkų ir baronų, riterių bei kilmingųjų iš Saksonijos, Tiuringijos, Meiseno, Austri-

jos, Reino krašto *[de... Reno]* ir kitų Vokietijos žemių; jie visi degte degė troškimu atkeršyti už nukryžiuotojo viešpaties kančias. Tokia didelė buvo ši kariuomenė, kad joje priskaičiuotum daugiau kaip 60 tūkstančių karių; kiek buvo vežimų ir ketverinių ratų, gabenusių ginklus ir maistą, nesu girdėjęs. Žiemą ši kariuomenė atžygiavo į Elbingą, tačiau velnias, žmonių giminės priešas, sumanė išardyti šį žygį vardan tikėjimo, dievo apvaizdos teikiamo žmonių išganymui, jis mat sukurstė viename malūne susiginčyti du vyrus, vieną — iš Saksonijos, o kitą — iš Austrijos, katras pirmas turįs malti, ir štai ne tik kariai bei paprasti žmonės, bet ir karalius, ir kiti kunigaikščiai jau buvo bepakelią ginklus kovai, tačiau Olomouco vyskupas, dievotas ir taikus vyras, pasirūpino, kad nebūtų dingsties ginčui, ir atstatė pirmykštę sandorą. Susitaikius Čekijos karalius nuvedė savo kariuomenę iki Balgos pilies, kur broliai pasistengė surasti vieną seną vyrą, vardu Gedūnas, Visigaudo iš Medenavos[4] tėvą, kilusį iš tos jų šakos, kuri vadinama Kandeimu, gerai žinojusį visą Sembos karių galią. Kai karalius jį paklausė, rodydamas tik mažą savo kariuomenės dalelę, ar su šitiek karių galįs ką nuveikti, tas atsakė, kad nieku būdu. Tada sutraukė dvigubai tiek kariuomenės, o jis, ją matydamas, atsakė tais pačiais žodžiais; trečią kartą atžygiavo trigubai daugiau kariuomenės, o jam dar nepakako, galop atėjo visa likusi kariuomenė, taip tirštai padengdama ledą, kaip skėriai padengia žemę; kai karalius paklausė, ar šitiek kariuomenės pakanka, kad galėtum šį tą nuveikti Sembos žemėje, jis atsakė: „Pakanka, eik kur tinkamas ir pasieksi, ko nori". Paskui karalius įteikė jam savo vėliavas, kad jas iškabintų prie savo bei savo tėvų žemių ir kiemų[5], nes nesirasią tokio, kas, pastebėjęs karaliaus vėliavą, išdrįstų jį skriausti. Jis vis dėlto per daug delsė, nežinodamas, kokie staigūs karo žygyje būna teutonai, todėl, sugrįžęs pas savuosius, rado savo

bei saviškių kiemus sudegintus, o visą savo ir saviškių šeimyną, be to, savo brolį, vardu Ringėlas, ir visus savo gimines išžudytus. Tada karalius įsibrovė į Sembą su savo kariuomene netoli valsčiaus, kuris vadinamas Medenava, ir, išdeginęs visa, ką ugnis įstengė sunaikinti, daugybę žmonių paėmęs į nelaisvę ir išžudęs, ten pat ir pernakvojo. Kitą dieną patraukė į Rudavos valsčių ir ten pat, smogęs galingą smūgį, užėmė pilį[6]; toje vietoje buvo išžudyta tiek daug sembų, kad jų kilmingieji pasiūlė karaliui įkaitų, maldaudami jų pagailėti ir nežudyti visų žmonių. Paskui jis atžygiavo į Kvedenavos[7], Valdavos[8], Kaimo[9] ir Tepliavos[10] valsčius, ten kai kurie, bijodami, kad ir čia jis nepridarytų panašių skerdynių kaip kitur, atidavė jam įkaitais savo sūnus, galvomis prisiekdami nuolankiai paklusti tikėjimui ir broliams. Viską tinkamai sutvarkęs, karalius perdavė broliams minėtuosius įkaitus, o pats nužygiavo prie kalvos, kurioje dabar stovi Karaliaučiaus pilis, patardamas broliams čia pastatyti pilį tikėjimui ginti ir palikdamas jiems puikių, tikrai karališkų dovanų šiai statybai. Šitai užbaigęs ir įvykdęs maldininko įžadus, sugrįžo karalius į savo karalystę, žygyje praradęs nedaug savo žmonių.

72(71) *Apie Karaliaučiaus, arba Tvankstės, pilies pastatymą*

Valdovui Čekijos karaliui išvykus, magistras ir broliai netruko paruošti visa, kas reikalinga pilių statybai, ir, pasitelkę jiems ištikimus prūsus, at-
1255 žygiavo su didele kariuomene 1255 viešpaties metais ir toje vietoje, kuri dabar vadinama Senąja pilimi, pastatė Karaliaučiaus pilį, Čekijos karaliaus garbei pavadindami ją Karaliaus pilimi (prūsai ją vadino Tvankste nuo ten buvusio tuo pat vardu miško)[1], o komtūru čia paliko brolį Burrhardą iš Hornhauzeno[2] su daugybe brolių ir ginklanešių. Vėliau

ši pilis buvo perkelta į tą vietą, kur ir dabar stovi ant kalvos, apsupta dviem sienomis ir devyniais akmeniniais bokštais.

73 (72) *Apie Sembos žemės nuniokojimą ir Vėluvos pilies pastatymą*

Tais pačiais metais, kai buvo pastatytas Karaliaučius, labai įtūžo kaimyninės nadruvių, skalvių ir sūduvių gentys už tai, kad sembai pasidavė tikėjimui ir broliams (jie mat būgštavo, kad dėl tos priežasties ir jiems teksią pasiduoti tikėjimui, kaip ir patvirtino tolesnė įvykių eiga), todėl, sutelkę galingą kariuomenę, įsibrovė į Sembos žemę, plėšdami ir degindami; daug žmonių paėmė į nelaisvę ir nukovė, o grįždami atgal, susimanė pastatyti pilį Vėluvoje[1], norėdami sutrukdyti broliams ir sembams netikėtai ir be vargo brautis į Nadruvos žemę. Pastatę šią pilį, jie sugrįžo pas savuosius, palikę pilyje Tirską[2] bei jo sūnų Maudelį[3] su daugybe ginklanešių. Vis dėlto štai kokios nuostabios esama dievo apvaizdos, nedarančios klaidingų sprendimų: ji taip patvarkė, kad šita pilis, kurią tuo metu nadruviai buvo pasistatę sau apsiginti, ilgainiui jiems pavirto kilpa ant kaklo ir atvedė prie žlugimo. Mat dievas palietė ir minėtojo Tirsko, pilies vado, ir kitų su juo buvusių vyrų širdis, ir jie, išsižadėję stabmeldystės, suartėjo su Kristaus tikėjimu bei broliais ir pasidarė uolūs Kristaus tikėjimo gynėjai.

74 (73) *Apie karą su Vonsdorfo [Unzatrapio] žemės gyventojais ir Kapstetos pilies paėmimą*

Kadangi tas pats Tirskas gerai žinojo kelius į gretimas žemes, Karaliaučiaus komtūras su sembų kariuomene, vedamas Tirsko, netikėtai įsibrovė į

Vonsdorfo žemę[1]; pristatę prie sienų kopėčias bei padarę visa kita, kas reikalinga pilims pulti, užkariavo Kapstetos pilį[2] ir ją pavertė pelenais, pilyje bei jos apygardoje paėmė į nelaisvę daugybę žmonių, daugybę nukovę, o visą žemę nusiaubė, grobdami ir degindami.

75(74) *Apie tai, kaip buvo paimtos kitos pilys ir pavergta Vonsdorfo žemė*

1256 Kitais metais tas pats Karaliaučiaus komtūras vėl sutelkė stiprią kariuomenę ir patraukė į minėtąją Vonsdorfo žemę, ten pasistatė stovyklą, apsupdamas Auktalito pilį[1], ir anksčiau aprašytu būdu ją užėmė; paėmęs pilyje ir jos apylinkėse daug žmonių į nelaisvę ir daug nukovęs, ją iki pamatų sudegino. Pilėnai, gyvenę kitose trijose pilyse, būtent: Unzatrapio[2], Gundavos[3] ir Angetetos[4], matydami, jog viešpats stoja už brolius, ir dėl to negalėdami ilgiau jiems priešintis kovos lauke, atsiuntė įkaitų ir nuolankiai pasidavė krikščionių tikėjimui ir broliams.

76(75) *Apie vienos Notangos dalies nuniokojimą*

Tas pats komtūras sutelkė kariuomenę su Vonsdorfo vyrais ir kai kuriais kitais [prūsais], kurie jam buvo paklusnūs, ir įsibrovė į vieną Notangos žemės pakraštį *[confinium]*, nenorėjusį pritarti taikos sutartims, pastaruoju metu sudarytoms su kitomis [žemėmis], ir jį nuniokojo, plėšdamas bei degindamas. Šio pakraščio vadą, vardu Gadikas[1], nužudė drauge su dviem jo sūnumis bei daugybe kitų žmonių, o jo žmoną bei visą šeimyną su moterimis ir mažais vaikais išsivarė kartu su kitu grobiu.

77(76) *Apie Brandenburgo markgrafo atvykimą*

Tais metais, tai yra 1255 viešpaties metais[1], valdovas Jonas, Brandenburgo markgrafas, didžiai įgudęs ir prityręs karvedys, žiemą atžygiavo į Prūsijos žemę su stipria kariuomene, gerai viskuo aprūpinta; kadangi žiema pasitaikė šilta, jis negalėjo prieiti kaimynystėje gyvenančių tikėjimo priešų. Mat ten esama pelkių ir kitų pavojingų vietų, pereinamų tik tada, kai jas dengia labai storas ledas, antraip ten neįmanoma pereiti. Štai dėl to, šios aplinkybės verčiamas, jis sugrįžo į tėvynę, savo gerus norus palaikydamas nuopelnu, nors užsimoto tikslo ir nepasiekė. 1255

78(77) *Apie brolį Gerhardą, Prūsijos magistrą*

Ketvirtas Prūsijos žemės magistras brolis Gerhardas iš Hircbergo vadovavo dvejus metus[1]. Daug gera padaręs Prūsijos žemėje, jis sugrįžo į Vokietiją, kur, tapęs Vokietijos žemės magistru, mirė ir buvo palaidotas.

79(78) *Apie vieno Karaliaučiaus brolio šlovingą gyvenimą*

Tuo metu Karaliaučiaus pilies brolių konvente gyveno brolis Hermanas, pravarde Saracėnas[1], gimęs Švabijoje; dar būdamas pasaulietis, jis taip karštai pamilo švenčiausiąją mergelę Mariją, kad niekada niekam nieko neatsakydavo, jos vardu ko paprašytas. Kartą, kai vienas karys, jo paimtas į nelaisvę ir spiriamas arba sumokėti tam tikrą pinigų sumą, kurios

nieku būdu nestengė surinkti, arba padėti galvą, paprašė, kažkieno pamokytas, jo pasigailėti iš pagarbos švenčiausiajai mergelei Marijai, šis brolis, išgirdęs prašymą, tučtuojau nedvejodamas paleido tą karį.

80 (78) *Dar apie tą patį*

Tas pats brolis Hermanas, kai, priimtas į Teutonų ordiną, skubėjo ton vieton, kur turėjo būti jo įvilktuvės, užėjo viename lauke daug karių, susirinkusių į ietininkų turnyrą; vienas jų, jau apsiginklavęs ir raitas, liepė skelbti, ar rasis, kas drįstų su juo kautis dėl žirgo bei ginklų ir dėl jo mergelės garbės. Šitai išgirdęs, brolis Hermanas, pasikliaudamas savo mergele Marija, kuriai buvo pasižadėjęs tarnauti, susigrūmė su juo ir per pirmąjį susidūrimą nubloškė jį ant žemės, o žirgą bei ginklus atidavė vargšams.

81 (78) *Dar apie tą patį*

Su šiuo broliu Hermanu, jau priimtu į Ordiną ir darančiu vieną dorovingą darbą po kito, švenčiausioji mergelė Marija ne kartą buvo kalbėjusi slaptai ir draugiškai, o vieną sykį švenčiausioji mergelė jam pasirodė nuliūdusiu veidu ir, kai jis stengėsi patirti jos liūdesio priežastį, atsakė: „Man liūdna, kad mano mielieji sūnūs, o tavo broliai iš Teutonų ordino, kitados apie nieką kita nesikalbėję, tik apie mano sūnų, apie mane ir šventųjų darbus, dabar apie nieką kita nesikalba, tik apie karalių bei kunigaikščių darbus ir šio pasaulio tuštybę, o labai retai kada arba niekada nemini nei mano sūnaus, nei manęs, nei šventųjų darbų“.

82(79) *Apie brolį Hartmaną, Prūsijos magistrą*

Brolis Hartmanas iš Grumbacho, penktas Prūsijos žemės magistras, vadovavo trejus metus[1]. Šitokią pravardę jis gavo dėl to, kad iš tikro buvo kietas vyras. Žodis *Hartmann* reiškia kietą vyrą. Jis buvo pramintas Vatmaliu nuo vilnonių drabužių, vadinamų *Watmal*, kuriuos įsakė išduoti broliams. Jis taip pat įsakė Elbinge sudeginti minios akivaizdoje du savo Ordino brolius, kuriuodu, slaptai susimokę su prūsais, ketino atkristi nuo tikėjimo po mūšio Kuršo žemėje, bet apie tai vėliau papasakosime. Dėl šio įvykio jo šventenybė popiežius taip susijaudino, kad įsakė patį magistrą atleisti iš pareigų ir uždėjo metinę atgailą jam ir visiems, kurie patarė šitaip pasielgti.

83(80) *Apie pilies pastatymą Karšuvoje ant švento Jurgio kalno*

Tuo metu Livonijos žemės magistru buvo brolis Burchardas iš Hornhauzeno, nusiųstas ten Livonijos broliams iš Prūsijos žemės kaip magistras. Turėdamas kuo tiksliausių žinių apie vieną ir kitą žemę, be to, dėl lipšnaus būdo vienodai vieniems ir kitiems malonus, jis patvarkė, kad, lygiomis dalimis panaudojant Livonijos ir Prūsijos brolių lėšas ir darbą, Karšuvos žemėje[1], ant švento Jurgio kalno[2], 1259
viešpaties metais būtų pastatyta pilis, kuri tada bu- 1259
vo itin reikalinga krikščionių tikėjimui plėsti. Pastačius šią pilį, jai saugoti ten buvo palikta Prūsijos ir Livonijos brolių bei ginklanešių įgula, sudaryta iš vyrų, tinkamai parinktų ir įgudusių kovoti.

84(81) *Apie Kuršo žemėje įvykusį mūšį, kuriame krito 150 brolių ir daugybė krikščionių*

1260 1260 viešpaties metais Livonijos ir Prūsijos broliai suėjo į vieną vietą su stipriomis kariuomenėmis, ketindami nugabenti maisto švento Jurgio pilies broliams; kai artėjo prie šios pilies, atvyko pasiuntinys, pranešdamas, kad keturi tūkstančiai lietuvių nuniokojo vieną Kuršo žemės dalį, degindami, grobstydami ir liedami krikščionių kraują, o sugautas moteris bei vaikus išsivarė su savimi, kartu gabendamiesi daug kitokio grobio. Šitai išgirdę, broliai ir visa kariuomenė sukruto rengtis kovai, norėdami išvaduoti iš priešo rankų Kristaus krauju atpirktas sielas; vienas kilmingas pamedėnas, vardu Mata[1], Pipino sūnus, brolio maršalo Henriko[2] paklaustas, kaip reikėtų pulti priešus, atsakė: „Palikime savo arklius toli užpakalyje, kad neturėtume vilties prie jų sugrįžti, ir patraukime link priešų pėsčiomis, nes tada žmonės, nesitikėdami išsigelbėsią arkliais, nevengs mūšio, antraip jie be abejonės leisis bėgti". Šiam patarimui nepritarė Danijos karaliaus iš Revelio[3] kariai ir daugybė kitų, tvirtindami, kad be arklių jie nestengsią mūšyje atsilaikyti dėl sunkių ginklų. Tuo tarpu atvyko kuršiai, nuolankiai prašydami, kad, dievui padėjus krikščionims laimėti, jiems būtų sugrąžintos jų moterys ir vaikai. Nors broliai buvo linkę jų prašymą patenkinti, pasipriešino tam kiti Prūsijos ir Livonijos žmonės, tvirtindami, kad su jų belaisviais bus pasielgta taip, kaip reikalauja elgtis visiems žinomi karo papročiai. Išgirdę tokį sprendimą, kuršiai taip įtūžo ant tikėjimo ir tikinčiųjų, kad, broliams pradėjus pulti lietuvius, jie nelyginant tikri atskalūnai iš užpakalio nirtulingai užgriuvo krikščionis; lietuviams puolant iš priekio, o kuršiams iš užpakalio[4], beveik visi abiejų žemių žmonės pasitraukė, palikdami čia brolius ir jiems ištikimus. Kurie ne kurie Prūsijos kilmingieji ištikimai palaikė brolius, o

vienas iš jų, sembas Sklodas iš Kvedenavos, Noliubo tėvas[5], sušaukęs savo giminaičius ir bičiulius, pasakė: „Šiandien prisiminkite puikius drabužius, kurių dažnai gaudavote iš brolių, ir, užuot rengęsi vaiskiaspalviais drabužiais, parausvinkite savo drapanas žaizdų krauju, o užuot gėrę saldų medaus vyną, arba midų, kurio ne kartą esate gavę iš brolių rankų, gerkite šiandien žiaurios mirties kartėlį, išpažindami tikrąjį amžinosios trejybės tikėjimą". Po to jie vyriškai stojo į kovą ir grūmėsi nelyginant antrieji Makabėjai, o ten prasidėjo didelis mūšis, pareikalavęs ir iš vienos, ir iš kitos šalies galybės aukų. Ilgą laiką sėkmei nekrypstant nei į vieną, nei į kitą pusę, galop broliai, viešpačiui leidžiant, pralaimėjo, nes visa jų kariuomenės galia palūžo, kai pasileido bėgti prastuomenė; šiose kautynėse, įvykusiose palaimintos Margaritos dieną Kuršo žemėje, lauke prie Durbės upės[6], žuvo brolis Burchardas, Livonijos magistras[7], ir brolis Henrikas Botelis, Prūsijos maršalas, su jais 150 brolių[8], o dievo žmonių tokia daugybė, kad nesu nė girdėjęs jų skaičiaus. Po šitokio sutriuškinimo priešai persekiojo bėgančius žmones, kurie spruko taip didžiai išsigandę, kad trys ar keturi priešai nukaudavo šimtą krikščionių arba juos gėdingai išsklaidydavo[9]. Štai kuriuo būdu sustiprėjo mūsų priešai, laimėję didelį grobį, daug arklių ir ginklų, kuriuos grobstė nukautiems kariams iš rankų, štai kodėl dabar jie puikuojasi savo narsumu. Todėl sutriuškink, viešpatie, jų galybę, išsklaidyk juos, idant žinotų, jog be tavęs nėra kito, kas mus užstotų, mūsų dieve.

Liepos 13

85(82) *Apie tai, kaip iš anksto buvo išpranašautas šis mūšis*

Kai brolis Hermanas, vadinamas Saracėnu, turėjo iš Karaliaučiaus pilies drauge su kitais broliais vykti į šį karą Kurše, švenčiausioji mergelė Marija, jam

pasirodžiusi, tarė: „Hermanai, aš tave kviečiu į savo sūnaus puotą“. Todėl brolis Hermanas išvykdamas kai kuriems broliams pasakė: „Likite sveiki, nuo šiol manęs nebematysite, nes mergelė dievo gimdytoja mane pasikvietė į amžinąją linksmybę“.

86 (82) *Apie tą patį*

Viename Vokietijos vienuolyne gyveno dievui atsidavusi moteris, brolio Konrado iš Foichtvangeno[1], vėliau tapusio Teutonų ordino didžiuoju magistru, sesuo, kuriai pasirodęs viešpats apreiškė regėjime šį pralaimėjimą. Ji matė brolius bei jų ginklanešius kovojančius su netikėliais ir žūstančius ir jų sielas angelų nešamas į dangų.

87 (82) *Dar apie tą patį*

Visai tokį pat regėjimą yra matęs Prūsijos žemėje vienas kaimo kūlikas, paprastas, tiesus ir dievobaimingas vyras. Kai jis stovėjo prie savo namo durų, aiškiai matė ore brolius kovojančius su lietuviais ir, sušaukęs savo šeimyną, tarė: „Argi nematote, kaip mūsų valdovai broliai grumiasi su netikėliais? Šit bėga prūsai, bėga Livonijos žmonės, šit broliai ir kai kurie kiti, iš visų pusių priešo apsupti, tvirtai laikosi ir narsiai ginasi, vaje, šit jie žūsta, dabar matau švenčiausiąją mergelę Mariją, šventąsias mergeles ir dievo angelus, kylančius su jų sielomis į dangų“. Tarp tų sielų jie abu matė dvi vėles pranašesnes nei kitos, tai buvo sielos brolio Hermano, vadinamo Saracėnu, ir kito brolio, vardu [..?] iš Glizbergo, kurį paminėjome, kalbėdami apie Kristburgo pilies statybą. Šių dviejų vyrų regėjimai sutapo vienas su kitu net ir tuo, kad visos sielos, kurių kūnai krito tame Kuršo mūšyje, buvusios išganytos, išskyrus vieną. Nežinau, dėl ko ji buvo pasmerkta, vienas dievas

tai žino. Visa tai leidžia daryti išvadą ir nedvejojant tikėti, kad pats Kristus, be kurio valios nieko žemėje negali įvykti, užleido ant savo tautos šį buvusių ir būsimų atskalūnybių antkrytį, norėdamas, kad nukautieji gautų danguje pelnytą atpildą, o likę gyvi atsidurtų pavojuose ir šitaip nuolatos grūdintų ištikimybę tikėjimui, kad netikėliai būtų sutriuškinti, nes tikėjimo dorybė išbandoma pavojų, nes ji saugi pavojuose, nes ji tolygi geriems darbams.

88(83) *Apie Lencenbergo pilies bei daugybės prūsų sudeginimą*

Tuo metu, kai prūsai buvo įtariami atskalūnybe, brolis Volradas, Notangos ir Varmės fogtas, vadinamas Volradu Nuostabiuoju[1] (jis iš tiesų toks buvo), vakarieniavo su minėtosios žemės kilmingaisiais Lencenbergo pilyje[2]; praslinkus gerai valandai, kažin kas užpūtė šviesą ir užpuolė brolį Volradą; būtų jį ir nužudęs, jeigu tas nebūtų buvęs ginkluotas. Kai šviesa buvo vėl įžiebta, jis parodė savo sudraskytus drabužius ir paklausė kilmingųjų, ko užsitarnavęs šitoks žmogžudys. Visi atsakė, kad vertas sudeginti. Kita proga tas pats brolis Volradas pasikvietė į tą pačią pilį daugiau [prūsų] nei anksčiau. Kai jie nusigėrę pradėjo kuždėtis, jog reikią jį nužudyti, jis išėjo ir, uždaręs duris, pavertė pelenais ir minėtuosius kilminguosius, ir visą pilį.

89(84) *Apie antrąją prūsų atskalūnybę, kuri truko 15 metų*

Tais pačiais metais, švento Mato, apaštalo bei evangelisto, [dienos] išvakarėse, prūsai, matydami, jog broliai šiame mūšyje prarado daug jėgų, netekę brolių, ginklanešių, žirgų, ginklų ir visa kita, kas reikalinga karui, patyrę daug sunkių nelaimių ir aitrių nuoskaudų, vėl atkrito nuo tikėjimo ir tikinčiųjų, **1260, rugsėjo 20**

sugrįžo prie pirmykščių paklydimų, o savo kariuomenės vadais bei vyresniaisiais sembai išsirinko Glandą[1], notangai — Herkų Mantą[2], varmiai — Glapą[3], pagudėnai — Auktumą[4], bartai — Divaną[5].

90 (85) *Apie didelį krikščionių kraujo praliejimą*

Šie kariuomenių vadai ir vyresnieji paskyrė dieną, kada, visi susirinkę ginkluoti, turėjo išžudyti visus žmones, išpažįstančius krikščionių tikėjimą, ir visiškai juos išnaikinti. Jie šitai ir padarė, nes visus krikščionis, kurie nespėjo Prūsijos žemėje pasislėpti už įtvirtinimų, arba be gailesčio išžudė, arba išsivarė į amžinąją vergovę; degindami dievo bažnyčias, koplyčias ir kitus maldos namus, niekindami bažnyčios šventenybes, neleistiniems tikslams pavartodami šventus rūbus ir šventas taures, jie be pasigailėjimo žudė kunigus bei kitus bažnyčios tarnus. Sembai pagavo vieną kunigą, Teutonų ordino brolį, atsiųstą jų krikštyti, ir, suspaudę jam kaklą dviem kartimis, tol kankino, kol šis numirė, tvirtindami, kad šitokia kankinių už tikėjimą mirtis ir prideranti šventiems vyrams, nes nedrįstą jų kraujo pralieti.

91 (86) *Apie susirėmimą Pokarviuose, kur žuvo daugybė krikščionių*

1261 1261 viešpaties metais, kai Vokietijoje pasklido gandas apie šitokį persekiojimą, subruzdo kunigaikščiai ir baronai. Todėl ir valdovas [..?] iš Reiderio[1], ir daug kilmingųjų iš kitų Vokietijos žemių, užjausdami tikėjimą bei tikinčiuosius, išskubėjo padėti Prūsijai, suprasdami, kad gležnutis tos žemės dalyse bažnyčios daigynas, daugybės tikinčiųjų pralieto kraujo brandintas, neturėtų būti taip negailestingai sutryptas. Su jais įsibrovė į Notangos žemę broliai bei jų ginklanešiai ir, nuniokoję ją ugnimi bei api-

plėšę, daug paėmę į nelaisvę ir daug išžudę, sugrįžo į tą vietą, kur dabar stovi Brandenburgo pilis[2], ir ten apsistojo stovyklauti. Broliai ir maldininkai nutarė, kad viena dalis jų kariuomenės sugrįžtų atgal ir pakartotinai nusiaubtų minėtąją žemę, o kita dalis — paliktų toje pačioje vietoje. Kai šitaip padarė, notangai, suvokdami, kad nedidelė kariauna nedrįs jų žemės siaubti, sutelkė jėgas ir užpuolė Pokarviuose[3] likusią kariuomenės dalį; maldininkai ir broliai narsiai jiems priešinosi, ypač vienas riteris iš Vestfalijos, vardu Štenkelis iš Bentheimo, kuris kadaise patyrė iš vieno vyskupo pamokslo, kad tikinčiųjų, nukautų Prūsijoje, sielos kylančios tiesiai į dangų, aplenkdamos skaistyklą, todėl dabar, paspaudęs savo žirgą pentinais, atstatęs ietį, kaip paprastai daro kariai, įsibrovė į priešo rikiuotę, žudydamas nedorėlius į dešinę ir kairę, o jie krito žemėn vieni čia, kiti ten. Vis dėlto, kai grįždamas brovėsi per juos, buvo nukautas, o tarp jų prasidėjo atkakli kova, pareikalavusi ir vienoje, ir kitoje pusėje daugybės mirtinai sužeistų arba užmuštų. Kadangi tokia buvo dievo valia, krito galop nukautas pats valdovas [..?] iš Reiderio su didžiąja dalimi karių ir brolių, su juo ten drauge buvusių; kai kurie buvo paimti į nelaisvę, o likusieji pasileido bėgti. Kai šitai dėjosi, broliai, su kita kariuomenės dalimi artėdami prie kovos lauko, išvydo pakrikusią krikščionių kariuomenę, kurios dėl priešo gausumo neturėjo nė menkiausios vilties išgelbėti, ir kitu keliu sugrįžo pas saviškius[4]. Po šių skerdynių notangai, sumanę savo dievams paaukoti auką, metė burtus paimtų į nelaisvę teutonų akivaizdoje, ir burtai abu kartus krito vienam Magdeburgo[5] miestiečiui, kilmingam ir turtingam vyrui, vardu Hirtshalsas, kuris, patekęs į tokią bėdą, paprašė Herkų Mantą prisiminti patirtas Magdeburgo mieste geradarystes ir išgelbėti jį nuo šitokios nelaimės. Šitai išgirdęs, Herkus, jį užjausdamas, du kartus jį išgelbėjo. Tačiau kai ir trečią kartą burtai jam krito, pats atsižadėjo noro išsigelbėti ir iš pagarbos tikė- Sausio 22

jimui laisva valia pasiaukojo dievui: pririštas ant savo žirgo, jis buvo sudegintas[6]. Gerai įsidėmėk, kad ir tas pats Herkus, ir daugybė kitų vėliau, priesaika patvirtindami savo žodžius, tikino, jog tuo metu, kai tas ant arklio sudegintas miestietis išleido paskutinį atodūsį, jie išvydo jam iš burnos išskrendant baltų balčiausią balandį.

92(87) *Apie tai, kaip iš anksto buvo išpranašautas šis mūšis*

Viename Vokietijos krašte gyveno viena dievui pasišventusi moteris atsiskyrėlė. Išgirdusi velnių kaimenę su dideliu triukšmu ir bildesiu dundant pro savo celę, pasakė deramus užkeikimo žodžius ir juos paklausė, kur taip skubą. Šie atsakė: „Į Prūsiją, rytoj ten bus smarki kova". Ji tarė: „Grįždami pasakykite man, kas ten bus nutikę". Jie sugrįžę pasakė, kad krikščionys pralaimėjo ir kad visos sielos, kurių kūnai ten krito, esančios išganytos, išskyrus tris, kurios patraukė į šį karą ne iš pamaldumo, bet todėl, kad ieškojo progų karinėms pratyboms.

93(88) *Apie daugybės maldininkų žūtį*

Tais pačiais metais į Prūsiją su didele kariuomene atžygiavo grafas iš Barbio[1] ir įsibrovė į Sembos žemę. Kai ją nusiaubė, sembai susibūrė, užpuolė jį palaimintos mergelės Agnetės dieną ir sunkiai jį su-
ausio 21 žeidė, o kiti buvo priversti sprukti, kai kurie pateko į nelaisvę arba buvo nužudyti.

94(89) *Apie tai, kaip buvo palikta Heilsbergo pilis*

Neilgai trukus prūsai su trimis kariuomenėmis ir trimis apgulos pabūklais *[machinis]* bei kitokiais įtaisais apsupo Varmės vyskupo pilį Heilsbergą. Ap-

siaustieji iš bado suvalgė 250 arklių ir jų odas. Galop, visiškai pritrūkę maisto, paliko pilį ir slapta atvyko į Elbingo miestą, kur 12 prūsų įkaitų, kuriuos su savimi buvo atsivedę, išlupo akis, o juos sugrąžino jų tėvams.

95 (90) *Apie Karaliaučiaus, Kroicburgo ir Bartenšteino pilių apsupimą*

Taigi Belialo sūnūs, matydami, kad jiems viskas klojasi taip, kaip nori, tyčiojosi ir piktžodžiavo, smurtu iš aukšto grasino tavo tautai, viešpatie, tarėsi prieš tuos, kuriuos tu globoji. „Eime, sakė, išnaikinsime juos, kad šios tautos nebebūtų ir net Izraelio vardo niekas nebeminėtų“. Todėl, norėdami visiškai išnaikinti viešpaties žmones, jie susibūrė ir apgulė Karaliaučiaus, Kroicburgo bei Bartenšteino pilis. Kiekvieną pilį apsupo trimis stipriais kuorais *[tria propugnacula]*, kur budėjo kariai, karingi ir įgudę kariauti, todėl apsuptieji negalėjo nei įeiti, nei išeiti iš pilies. Vargu ar kas stengtų apsakyti, kiek atrėmė antpuolių, kokių patyrė pavojų, kokį nepakeliamą alkį ir šiaip stygių kentė apsuptieji broliai ir kiti žmonės šiose pilyse. Baisiausio bado kamuojami, kai nebeliko nei avių, nei jaučių, nei kiaulių, nei karvių bei arklių, jie turėjo misti jų odomis. Šis neįprastas maistas buvo toks kietas, kad daug brolių bei kitų žmonių, jį bevalgydami, išsilaužė dantis.

96 (91) *Apie brolį Helmerichą, Prūsijos žemės magistrą, 1262 metais*

Brolis Helmerichas, šeštas Prūsijos žemės magist- 1262
ras, vadovavo trejus metus[1], o palaidotas Kulmenzės bažnyčioje. Tuo metu Prūsijos žemės maršalu buvo brolis Ditrichas, įgudęs kariauti ir Kristui atsidavęs vyras.

97(92) *Apie tai, kaip buvo paliktа Rezlio pilis*

Rezlio pilies broliai, išgirdę, kad prūsai apsiautė Karaliaučiaus, Kroicburgo ir Bartenšteino pilis, labai išsigando ir, ilgai taręsi bei dvejoję, pavertė pelenais pilį ir slaptais dykrų keliais pasitraukė.

98(93) *Apie laimėtą mūšį, kuriame Julicho ir Markos grafai nukovė tris tūkstančius sembų*

Prūsijos žemės broliai bei tikintieji, įvairiopų negandų užgulti, suvokė artėjant galą ir, pagauti baimės, pravirko kruvinomis ašaromis, tačiau nestengė vienas kito paguosti, nes būgštavo, kad dievas ant jų labai užsirūstinęs. Po dvejus metus užtrukusių smarkių kovų jų jėgos ėjo silpnyn, o tikėjimo priešai stiprėjo. Todėl jie nuolankiai ir gailiai kėlė akis į dangų, su ašaromis šaukdamiesi viešpaties pagalbos, ir viešpats jų išklausė. Mat jis atsiuntė jiems Julicho grafą bei Markos grafą Engelbertą[1] su didele ir stipria kariuomene. 1262 viešpaties metais, švento
1262, sausio 21 Vincento išvakarėse, apie pavakarę, jie atvyko į Karaliaučiaus pilį. Tą pačią dieną jie norėjo užkariauti sembų kuorus *[propugnacula]*, kuriais buvo apsupta Karaliaučiaus pilis, tačiau broliai juos atkalbėjo, nes vargu ar per likusias valandas tą dieną būtų baigę šias smarkias kautynes. Išaušus, kai krikščionių kariuomenė jau ketino užpulti kuorus, jie nerado čia nė vieno sembo, nes tie paliko kuorus, pasitraukė ir pastojo maldininkams kelią. Šitai sužinojęs, Julicho grafas irgi pasitraukė su savo kariuomene, nė nenujausdamas, jog jam paspęsti spąstai. Brolių patariamas, jis pasiuntė į priekį žvalgus, įsakydamas sužinoti, ar saugūs keliai; vienas iš jų, vardu Stantekas, susidūrė su sembų sauga, tačiau nors sunkiai sužeistas, atbėgo su kruvinu kalaviju rankose pranešti

apie pasalą. Todėl maldininkai pasiruošė kovai, Markos grafas narsiai užpuolė raitelius, o kiti — pėstininkus; dievo padedami, jie šlovingai nugalėjo priešus, vienus išžudė kalaviju, kitus privertė sprukti, o trečius, subėgusius į kaimą, kitados vadinamą Kalija, o dabar — Sklunija[2], irgi įveikė, tiesa, gana sunkiai. Prisiėjo tam reikalui pasikviesti į talką visus Karaliaučiaus brolius bei jų ginklanešius. Šie narsiai juos užpuolė ir po ilgos kovos, pareikalavusios vienoje ir kitoje pusėje daugybės sužeistųjų ir nukautųjų, visus išžudė. Šitaip iš dievo malonės tą dieną krito daugiau nei trys tūkstančiai sembų bei kitų prūsų, taigi tą pačią dieną, kurią prieš metus įvyko Pokarvių kautynės.

99(94) *Apie tai, kaip iš anksto buvo išpranašauta ši pergalė*

Šį sembų sutriuškinimą išpranašavo vienas prūsas, taip tvirtai nusakydamas Karaliaučiaus broliams ateitį, kad rodėsi, jog kažkokia dvasia jį skatinanti guldyti galvą už šiuos jo žodžius: švento Vincento dieną sembai būsią išžudyti. Kai tą dieną maldininkų kariuomenė pradėjo trauktis, jis, apkaltintas melu, dar atkakliau laikėsi savo nuomonės ir tarė: „Dar šiandien sembai bus išžudyti arba žemė pravers savo žiotis ir juos gyvus praris nelyginant Dataną ir Abironą“. Šitaip ir įvyko, kaip buvo sakęs.

100(95) *Apie tikinčiuosius sembus, prisidėjusius prie Karaliaučiaus brolių*

Nė šis smarkus sukrėtimas neįvarė sembams proto ir nepaskatino jų sugrįžti į šventosios motinos bažnyčios prieglobstį, anaiptol, apmaudo kurstomi, įžūliai sukilo prieš viešpaties rykštę ir pradėjo kuo at-

kakliausiai kariauti su broliais, išskyrus kai kuriuos garsios giminės bei kilmingus vyrus, kurie, palikę gimtuosius namus, vienas po kito su šeimynomis atvyko į Karaliaučiaus pilį ir prisidėjo prie brolių[1].

101 (96) *Apie Karaliaučiaus brolių karą su sembais antrosios atskalūnybės metais, o pirmiausia — prieš Kvedenavos valsčių*

Noliubas, Sklodo iš Kvedenavos sūnus, žmogus žiaurios sielos, nenumaldomos širdies, be to, pernelyg pasikliaujantis savo jėgomis, manė, jog užsitrauksiąs gėdą, taip greitai paklusdamas broliams, ir nenorėjo sekti savo gimdytojų pavyzdžiu. Kai dėl to supykę broliai ketino prieš jį traukti su kariuomene, jo giminaitis, vardu Vargulis, gailėdamasis šiojo jaunatviško neapdairumo, broliams pritarus, išėjo į priekį ir pasakė jam: „Prakeiktasis Noliube, eik dabar ir būk valkata, ištremtas iš savo žemės, nes nepaklausei nei mano, nei savo tėvų balso; jei ir dabar nepaklusi, tave nužudys broliai ir jų ginklanešiai, kurie čia atvyksta". Šis pabėgo į kaimyninį Žiokos valsčių, paspruko vienui vienas, o visa jo namų šeimyna bei visi turtai buvo brolių išsklaidyti. Ilgainiui tas pats Noliubas, dažnų antpuolių nukamuotas, nulenkė prieš tikėjimą galvą, tapdamas pagirtinu žmogumi ir dėl savo įsitikinimų, ir dėl darbų.

102 (97) *Apie tai, kaip buvo sunku atgabenti maisto į Karaliaučiaus pilį*

Prūsai, užkietėję piktadariai, ilgai suko galvą, kaip sunaikinti Karaliaučiaus pilį. Viešpats tą vietą buvo pasirinkęs savo vardui garbinti ir šlovinti[1], todėl, bausdamas juos už piktus sumanymus bei klastingas užmačias, niekais vertė viską, ko šie griebdavosi. Matydami, kad nestengs Karaliaučiaus pilies jėga pa-

imti, prūsai, įgudę ir patyrę kariai, pasistatydino daug laivų, su kuriais ketino daužyti ir naikinti brolių laivus, gabenančius maistą į minėtąją pilį, kad, trūkdami maisto, broliai silpnėtų. Susirūpinę šiuo reikalu, broliai bei komtūras slapta pasiuntė vieną vyrą, kuris, kartą pragręžęs šiuos laivus grąžtu, taip dažnai šitai kartojo, kad priešai, nukamuoti didelių įstangų ir išlaidų, turėjo liautis puldinėję brolių laivus, kurių nemaža jau buvo sunaikinę, o įgulas paėmę nelaisvėn ir išžudę.

103(98) *Apie tai, kaip buvo išardytas prūsų tiltas, pastatytas per Prieglių*[1]

Negalėdami nieko šiuo būdu laimėti, prūsai dar kartą susirinko ir, apsvarstę visas priemones, kuriomis galėtų siekti savo niekšiško tikslo, galop visi it vienas sutarė pastatyti tiltą per Priegliaus upę, o abiejuose tilto galuose įrengti tvirtus kuorus, manydami galėsią šitaip trukdyti broliams plukdyti į Karaliaučiaus pilį visokius reikmenis. Kai broliai minėtoje pilyje atsidūrė bado akivaizdoje, jie ryžosi verčiau žūti kovoje, nei laukti negailestingos bado mirties, todėl apsiginklavo ir susėdo į laivus, o kai priplaukė netoli tilto, nuleido inkarus, tačiau pakilo smarkus vėjas ir nubloškė juos prie pat tilto, žinoma, šitai įvyko dėl dievo apvaizdos; kopdami ant tilto, jie užtiko daugybę ginkluotų vyrų ant jo ir kuoruose, iškylančiuose virš galvų, vieni jiems narsiai priešinosi ant tilto, kiti kuoruose, tad užvirė tokia atkakli kova, kokią vargu ar kas šiame amžiuje buvo matęs vedant nedidelį karių būrį. Galop aukštybių dievas atėjo jiems į pagalbą, o kad šitaip buvo, neverta nė abejoti, nes žmonėms vargu ar būtų užtekę jėgų taip grumtis su tokia daugybe priešų, kad broliai galėtų, juos išvaikę, iki pamatų išardyti ir sunaikinti tiltą bei kuorus. Šiame mūšyje brolis Gebhardas, kilęs

iš Saksonijos, persekiojo kelis bėgančius prūsus ir vienam jų vienu kirčiu nukirto kalaviju galvą, tačiau tas po šitokio smūgio nekrito tučtuojau žemėn, o tol bėgo be galvos kurį laiką drauge su kitais tuo pat keliu, kol sukniubo. Broliai bei visi kiti, šitai išvydę, didžiai stebėjosi ir sakėsi tokių dalykų niekada nesą matę.

104(99) *Apie Karaliaučiaus pilies užpuolimą*

Neilgai trukus po to notangų vadas Herkus Mantas subūrė didelę kariuomenę ir atžygiavo į Karaliaučiaus lauką, ketindamas pulti pilį. Susidūrę su juo, broliai su savo ginklanešiais narsiai pasipriešino. Tačiau minėtasis Herkus Mantas, iš tolo pamatęs brolį Henriką Ulenbušą, įtempiantį arbaletą[1], pribėgo prie jo, sakydamas: „Šiandien pat pasiųsiu tave į dangų“, ir pervėrė jį savo ietimi, sunkiai sužeisdamas, nors toji žaizda vėliau ir užgijo. Šitai matydamas, vienas tarnas trumpąja ietimi sužeidė minėtąjį Herkų ir šitaip jam atseikėjo tuo pačiu saiku. Nusilpęs dėl šios žaizdos, jis pasitraukė su savo kariuomene nepasiekęs tikslo.

105(100) *Dar apie tą patį bei apie nuostabų įvykį, kurio priežastimi buvęs arbaletas*

Vargu ar kas galėtų išsamiai apsakyti, kaip išradingai ir sumaniai sembai bei kiti prūsai puldinėjo Karaliaučiaus pilį, kokių aukų patyrė abi kariaujančios šalys nukautaisiais ar mirtinai sužeistaisiais. Dėl to vieną kartą sembų kariuomenė, puldama šią pilį, taip įtūžo, kad vienas brolis, gynęsis drauge su kitais, turėjo palikti įtemptą arbaletą ir bėgti. Vienas sembas paėmė šį arbaletą ir pasikabino ant kak-

lo. Kiti, apspitę jį, didžiai stebėjosi, nežinodami, kas tai yra, nes anksčiau tokių daiktų nebuvę matę; ilgai jį čiupinėję, galop paspaudė ir atpalaidavo nuleistuką, o arbaleto templė nukirto jam kaklą, ir jis neilgai trukus iškvėpė dvasią. Po šio įvykio prūsai labai bijojo arbaletų.

106(101) *Apie tai, kaip buvo sugriautas Karaliaučiaus miestas, įsikūręs švento Mikalojaus kalvoje*

Aplink parapinę švento Mikalojaus bažnyčią, ant kalvos prie Karaliaučiaus pilies, broliai buvo įkūrę miestą[1]; kadangi jis nebuvo deramai sutvirtintas, sembai netikėtai jį užpuolė ir visiškai sugriovė, daug žmonių paimdami į nelaisvę ir išžudydami. Todėl vėliau miestas buvo perkeltas į slėnį tarp Priegliaus ir pilies, į tą vietą, kur tebestovi ir šiandien[2].

107(102) *Apie Dramenavos kaimo nusiaubimą ir daugybės sembų žūtį*

Vargu ar kas įmanytų surašyti, o kam surašius, vargu ar kas patikėtų, kaip uoliai broliai puldinėjo sembus, norėdami juos vėl pajungti krikščionių tikėjimui. Štai todėl, palaužę ir išvaikę tuos, kurie gyveno Valdavos, Kvedenavos ir Vargių[1] valsčiuose bei kaimyninėse vietose, broliai patraukė su kariuomene prieš Pabečių[2] valsčių; nusiaubę vieną kaimą, vardu Dramenava[3], paėmę į nelaisvę ir išžudę daug žmonių, jie išžygiavo atgal su dideliu grobiu, tačiau priešai, sekdami įkandin, užpuolė juos ir beveik visus išsklaidė. Vis dėlto brolis Henrikas Ulenbušas, labai kilnus vyras, nepasitraukė iš vietos ir taip narsiai pradėjo gintis, kad ir kiti, atgavę jėgas bei drąsą, sugrįžo į mūšio lauką ir nukovė daugybę sembų.

108 (103) *Apie brolių pergalę prieš sembus Bečių valsčiuje*

Sembos žemėje yra valsčius, vardu Bečiai[1], kur gyveno žiaurūs žmonės, be to, tokie galingi, kad vienas kaimas galėjęs duoti penkis šimtus karui tinkamų vyrų, kurių patys vieni Karaliaučiaus broliai nė nedrįso užkabinti. Dėl to jie paprašė Livonijos magistrą atsiųsti iš savo žemių jiems į pagalbą brolių bei ginklanešių, nurodydami dieną bei vietą, iš kur turėjo kartu traukti į kovą. Karaliaučiaus broliai, su savo kariuomene laiku atvykę į sutartą vietą, Livonijos kariams dar neatėjus, pradėjo siaubti minėtąjį valsčių, grobdami ir degindami. Įniršę sembai susibūrė, smarkiai užgriuvo brolių kariuomenę ir vos nepriverte jos bėgti, metę į kovą visas savo jėgas, bet atskubėjo Livonijos broliai su daugybe puikių ir didelių žirgų ir, kartu puldami netikėlius, kalavijais išnaikino visą sembų kariuomenę, paimdami į nelaisvę moteris ir vaikus. Visus kiemus šiame valsčiuje bei kaimynystėje jie pavertė pelenais.

109 (104) *Apie brolių ir sembų susitaikymą*

Šiais ir kitais smūgiais brolių bei kitų krikščionių rankomis viešpaties baudžiami sembai, nepajėgdami ilgiau priešintis, atsiuntė savo sūnus kaip įkaitus ir vėl pasidavė krikščionių tikėjimui.

110 (105) *Apie Rinavos valsčiaus sembų naują atskalūnybę*

Žmonių giminės nedraugas velnias, visados pavydįs tikintiesiems taikos bei ramybės, sukurstė tuos sembus, kurie gyveno Rinavos[1] valsčiuje, vėl atkristi nuo tikėjimo. Todėl jie, subūrę kariuomenę, užpuolė

Sembos vyskupo pilį Fišhauzeną[2], kur tuo metu tebuvo du vyrai: vienas brolis bei jo tarnas. Ir štai kokie stebuklai! Kai jie pabeldė į vartus, juos apakino jų pačių nedorybė, ir jie nestengė pamatyti prieš akis kabančio šikšnogalio, arba diržo, kurį patraukus kad ir mažuoju pirštu, pilies vartai būtų atsivėrę ir, savaime aišku, jie būtų iš pamatų šią pilį išgriovę. Tuo tarpu dabar pamėginę pulti, jie pasitraukė nepasiekę tikslo.

111(106) *Apie Rinavos valsčiaus sunaikinimą ir jo gyventojų žūtį*

Kai apie šitai sužinojo Karaliaučiaus broliai, jie įtūžę drauge su kitais sembais subūrė kariuomenę ir, įsibrovę į Rinavos valsčių, išžudė visus vyrus, o moteris bei vaikus su visu jų turtu išsivarė su savimi, šitaip antrą kartą buvo sutramdyta sembų žemė, kurion sugrįžo anksčiau čia viešpatavusi taika.

112(107) *Apie tai, kaip Sembos žemėje buvo pastatytos Tepliavos ir Laukstetų pilys*

Po antrosios atskalūnybės buvo pastatyta Tepliavos pilis, kurią prūsai vadino Surgurbiu[1], o ilgainiui — Viklandsorto[2] pilis, kuri dabar vadinama Laukstetais[3] nuo vieno ten gyvenusio sembo, vadinamo Laukstetu, vardo, jas sustiprinant, kad būtų lengviau tramdyti sembus. 1265

113(108) *Apie tai, kaip buvo palikta Girdavų pilis*

Tuo metu[1] vienas tikėjimą bei tikinčiuosius rėmęs žmogus, vardu Girdavas, kurio palikuonys po šiai dienai vadinami Rendaliais, turėjo Bartos žemėje

pilį, nuo jo vardo pavadintą Girdavai[2]. Savo nuo tikėjimo atsimetusių tautiečių daug kartų antpuoliais bei karais kamuojamas, jis, visiškai pritrūkęs maisto, sudegino pilį ir su visais savo namais bei šeimyna pėsčias atvyko pas Karaliaučiaus brolius.

114(109) *Apie 6 brolių ir daugybės krikščionių žūtį Vaistotpilio pilyje*

Toje pačioje Bartos žemėje, Gubros pakrantėje, pasak kai kurių, broliai turėjo pilį, vardu Vaistotpilis[1]. Šios pilies broliai vieną dieną persekiojo prūsų kariuomenę, apiplėšusią ten du kaimus. Vis dėlto prūsai, pasprukę nuo jiems ten paspęstų spąstų, nužudė šešis brolius bei daugybę krikščionių.

115(110) *Apie tai, kaip buvo palikta Vaistotpilio pilis*

Nesitenkindami broliams padarytais nuostoliais, prūsai subūrė didžiulę kariuomenę ir apsupo Vaistotpilio pilį; jie smarkiai puolė ją nuo aušros iki sutemų, o broliai narsiai gynėsi. Kai prūsai, nepasiekę tikslo, pasitraukė, broliai, turėdami galvoje, kad pilis nesanti deramai sutvirtinta ir ateityje nestengsianti atremti tokių stiprių antpuolių, sudegino pilį ir slapta pasitraukė.

116(111) *Apie Vizenburgo pilį ir 20 brolių bei daugybės krikščionių žūtį*

Vizenburgo pilis, prūsų vadinama Valevona[1], buvo pastatyta Bartos žemėje, Gubros pakrantėje; prie jos atvykusi kariuomenė iš Sūduvos bei kitų žemių apiplėšė aplinkinius valsčius ir pasitraukė. Po šio įvykio vienas iš brolių šeimynos patarė jiems drąsiai juos vytis. Pritardami šiai nuomonei, broliai su ka-

riuomene greitai patraukė į priekį, tačiau, jų nepavijęs, sugalvojo grįžti atgal. Juos sulaikė išdavikas, tikindamas, kad prie Vangrapės[2] juos tikriausiai užtiksią. Artėjančius prie tos vietos staiga užgriuvo priešai, kaip iš anksto buvo susitarę. Šitai matydami, broliai sulipo į šalimais buvusį kalnelį ir ten ilgai narsiai gynėsi, o šios grumtynės pareikalavo iš vienos ir kitos šalies daugybės aukų. Viešpačiui leidus, prūsai galop paėmė viršų ir nukovė dvidešimt brolių bei visą jų kariuomenę.

117(112) *Apie tai, kaip buvo palikta Vizenburgo pilis*

Vizenburgo pilis beveik trejus metus buvo apsupta prūsų, kurie pasistatė tris apgulos mašinas, su kuriomis kasdien puolė pilį; galop broliams pavyko po staigaus antpuolio vieną paimti ir nusigabenti į pilį, o su ja broliai ilgai gynėsi. Neilgai trukus broliai, pristigę maisto, paliko su savo ginklanešiais pilį
1263 viešpaties metais ir slapta pasitraukė pasukę 1263
link Mazovijos kunigaikštystės. Šitai sužinojęs, Divanas, tuometinis bartų vadas, vijosi juos su daugybe karių, bet nestengė pasivyti, nes jų pailsinti arkliai pristojo; tada jis, pasiėmęs trylika vyrų, jojusių eiklesniais žirgais, pralenkė kitus ir, priartėjęs prie brolių, bado nualintų ir dėl nuovargio nepajėgiančių kovoti, narsiai juos užpuolė, o pirmajame susidūrime tris nukovė. Kiti, pradėję priešintis, sunkiai sužeidė minėtąjį Divaną, kuris tada liovėsi kariavęs, o broliai su savaisiais ramiai atsitraukė.

118(113) *Apie Kroicburgo pilies sugriovimą*

Tais pačiais viešpaties metais, tai yra 1263, notan- 1263
gai, apsupę Kroicburgo pilį, trejus metus ją puolė įsirengę tris apgulos mašinas ir tris kuorus, o bro-

liai su savo šeimyna, ilgai ir garbingai ten kovoję ir visiškai pristigę maisto, naktį slapta pasitraukė iš pilies. Šitai pajutę, prūsai pradėjo juos vytis ir kalavijais iškapojo visus, išskyrus du brolius.

119(114) *Apie Bartenšteino pilies puolimą*

Bartenšteino pilyje buvo apsupta 400 [karių] — brolių ir ginklanešių; aplink pilį prūsai įrengė tris kuorus, kuriuose nuolat laikė 1300 įgudusių kariauti vyrų. Be to, turėjo ir tris apgulos mašinas, kuriomis puldinėjo pilį. Kol pilis buvo galutinai sunaikinta, ten buvę broliai padarė daug nuostabių darbų. Mat Bartenšteino pilyje buvo vienas vyras, vardu Miligedas, toks drąsus, kad prūsams rodėsi, jog, jį nukovus, pusė pilies įgulos būtų buvusi sunaikinta. Dėl to jie nutarė klasta jį išvilioti ir nužudyti; išmėginę daug visokių priemonių, galop ėmėsi štai šio būdo. Paspendę pasalas, pasiuntė vieną įgudusį kariauti vyrą, kuris nelyginant Galijotas, kvietęs į kovą Izraelio sūnų pulkus, pradėtų kiršinti apsuptųjų kariuomenę. Šis didžiu balsu šaukė: „Jeigu pilyje yra nors vienas vyras, kuris drįstų susigrumti su manimi dvikovoje, tegu išeina štai čia iš pilies“. Šitai girdėdamas, Miligedas, paprašęs brolių leidimo ir jį gavęs, išėjo ir pradėjo šį bėgantį vytis. Pastebėjęs didelį priešų būrį, staiga iššokusį iš pasalų, jis nukovė savo iššaukėją, paspruko į mišką ir slaptais keliais sugrįžo į Bartenšteino pilį. Šitokiais bei panašiais būdais [prūsai] jį ilgai viliojo į dvikovą, kol galop, nutykoję progą, nužudė. Taip pat buvęs jų nužudytas dar vienas vyras, vardu Tropas, labai taurus ir karštai tikintis žmogus. Dėl šių dviejų žūties prūsai labai džiūgavo, o broliai sielvartavo. Tačiau broliai sugalvojo paversti jų džiugesį ašaromis bei liūdesiu

ir prieš pilies vartus pakorė 30 prūsų įkaitų, kuriuos buvo paėmę į nelaisvę. Dėl to prūsai, matydami pakartus savo sūnus ir giminaičius, patys prapliupo didžiu raudojimu.

120(115) *Apie trijų kuorų sunaikinimą ir daugiau nei tūkstančio prūsų žūtį*

Po to prasidėjo brolių šeimynos ir pilį supančiųjų prūsų susirėmimas dėl vieno katilo, kurį šiems reikėjo perkelti iš vieno kuoro į kitą ir kuriame prūsai buvo pratę virti savo šventenybes, kaip reikalauja jų apeigos *[secundum ritum ipsorum]*. Į šią kovą broliai stojo su 150 vyrų, o tada ir užvirė didelis mūšis. Galop broliai viešpaties valia užgrobė katilą ir, veržtdamiesi toliau, iš pamatų sugriovė visus tris kuorus, iš 1300 vyrų, kurie turėjo juos ginti, retas kuris išvengė mirties, o brolių pusėje krito nukautas tik vienas maršalas[1].

121(116) *Apie Bartenšteino pilies apleidimą*

Prūsams atstačius kuorus, ketvirtaisiais [apsupimo] metais, taigi 1264 viešpaties metais, broliai, trūk- 1264
dami maisto ir negalėdami ilgiau prūsams priešintis, tris kartus vis dėlto juos apgavo štai kokiu būdu. Broliai su visa savo šeimyna pasislėpė už pilies sienų ir ten ramiai ištūnojo nuo ryto iki devintos valandos vakaro; prūsai, matydami, kad niekas pilyje nesirodo, pamanė, jog apsuptieji pabėgo, ir drąsiai užpuolė pilį. Broliai, iššokę iš slėptuvių, juos atrėmė, daug nukaudami bei mirtinai sužeisdami šūviais ir kirčiais. Galop po nesibaigiančių pavojų ir kovų vienas pamaldus brolis paprašė dievą pamokyti, kaip elgtis, kai tyko tokios nelaimės. Jam atsakė iš dangaus pasigirdęs balsas: „Judėja ir Jeruzale, nesibaiminkite,

rytoj išeisite, o viešpats bus su jumis; būkite patvarios ir regėsite viešpaties jums siunčiamą pagalbą". Šitai išgirdę, broliai ir jų šeimyna, kitą dieną pasidaliję į dvi dalis, vieni patraukė į Karaliaučiaus pilį, o kiti į Elbingą paėmę šventųjų relikvijas, o pilyje palikę vieną iškaršusį ir aklą brolį, nestengiantį su jais drauge eiti. Vis dėlto ir šis brolis, palikęs pilyje, kiekvieną valandą kaip paprastai skambino varpu. Galop, kai nebebuvo galima ilgiau reikalo slėpti, priešai vienas po kito pradėjo artėti ir, išvydę, kad niekas jiems nesipriešina, įsibrovė į pilį; nužudę brolį, pilį jie panaudojo savo reikalams, iš jos dažnai puldinėdami brolius.

122(117) *Apie Vėluvos pilies puolimą*

Tuo metu stipri prūsų, sūduvių ir lietuvių kariuomenė įsibrovė į Sembos žemę; lietuviai su viena apgulos mašina vienoje pusėje, likusieji su antra — kitoje pusėje aštuonias dienas laikė apsupę Vėluvos pilį, kasdien ją puldami. Galop vieną dieną visi pakilo į kovą, lankininkai [šaudė] strėles, apgulos mašinos [mėtė] akmenis, kiti nešė malkų bei šiaudų piliai padegti, o likusieji dar kitais būdais kamavo apsuptuosius. Henrikas Tupadelis, kuris vėliau tapo Teutonų ordino broliu, puikus karys ir įgudęs balistininkas, ragino apsuptuosius gintis ir drauge su jais daug kartų gesino degalus, [pakišamus] piliai padegti. Šioje smarkioje kovoje daug netikėlių buvo nukauta ir mirtinai sužeista, o minėtasis Henrikas savo balistos paleista strėle pataikė vienam kilmingam ir galingam lietuvių vadui ir jį nukovė, o paleidęs [strėlę] į kitą priešo kariuomenės dalį, pataikė vienam prižiūrėtojui, įkopusiam pataisyti apgulos mašinos viršūnės gedimo, ir prismeigė jam ranką prie mašinos; visa tai pamatę, netikėliai pabūgo ir nutraukė apgultį.

123(118) *Apie brolio Helmericho, magistro, 40 brolių ir daugybės krikščionių žūtį*

Tais pačiais metais[1] Herkus Mantas, notangų vadas, su stipria kariuomene įsibrovė į Kulmo žemę ir, išsivaręs daugybę žmonių bei pasigrobęs nesuskaičiuojamą gausybę kitokio turto, kurį išsigabeno su savimi, sudegino visus pastatus, esančius už įtvirtinimų [sienų], o visą šią žemę užliejo raudonu krikščionių krauju. Kai apie tai išgirdo magistras brolis Helmerichas, jis sutelkė visas savo jėgas ir nusekė paskui priešus iki Lubavos žemės, kur, surikiavęs savo kariuomenę mūšiui, narsiai juos užpuolė. Prūsai, apsitvėrę užtvaromis, iš pradžių narsiai priešinosi, tačiau galop leidosi bėgti, o krikščionys, juos besivydami, išsisklaidė, tada prūsai, nors jų daug bėgančių ir žuvo, susitelkė, matydami nedaug vyrų apie vėliavą, sugrįžo į užtvaras ir pradėjo iš naujo kovą, kuri ilgai užtruko, kol galop, šitaip leidžiant viešpačiui, kurio sprendimai protu nesuvokiami, nukovė magistrą[2] ir maršalą[3] brolį Ditrichą, ir keturiasdešimt brolių ir išžudė visą krikščionių kariuomenę; dievo tautą ištiko tokia nelaimė, kad čia patirti nuostoliai rodėsi didesni nei tie, kuriuos ji patyrė Kurše; nors čia tiek ir nežuvo kaip ten, bet krito čia visi geriausi, visi rinktiniai vyrai, kurių išmintimi bei sumanumu rėmėsi Prūsijos žemė, vesdama karus. Toje vietoje, kur įvyko mūšis, vėliau gyveno vienas atsiskyrėlis, kuris naktimis dažnai matydavo degančias žvakes, aiškiai liudijančias, jog čia žuvusieji jau buvo nuo kankinių karaliaus gavę kankinių vainikus. 1263

124(119) *Apie brolį Liudviką, septintą Prūsijos žemės magistrą*

Brolis Liudvikas iš Baldensheimo, septintas Prūsijos magistras, vadovavo nuo 1265 viešpaties metų šešerius metus[1]. Tuo metu maršalu buvo brolis Fridrichas iš Holdenštetės[2]. 1264

125(120) *Apie daugybės maldininkų atvykimą*

Kai Vokietijos žemėse pasklido gandai apie minėtųjų pilių sunaikinimą, subruzdo karaliai bei kunigaikščiai ir, nenorėdami, kad visiškai sunyktų Prūsijoje dievo bažnyčia, kurią diegiant taip gausiai buvo liejamas krikščionių kraujas, o manydami, kad dėl jų malonaus atvykimo ji deramai suklestėsianti, patraukė į Prūsiją, lydimi didelių kariuomenių ir gausybės karių, gelbėti šios žemės ir tramdyti prūsų
1265 sukilimo: 1265 viešpaties metais Braunšveigo kuni-
1266 gaikštis ir Tiuringijos landgrafas, 1266 metais — Brandenburgo markgrafas Otonas su sūnumi bei tik-
1268 ruoju broliu, o 1268 metais — Otokaras, Čekijos karalius[1]. Kadangi dar nebuvo išmušusi valanda, kurią dievas malonėjo pasigailėti savo tautos, kadangi ketino juos bausti naujomis bausmėmis, minėtieji kunigaikščiai dėl minkštos žiemos negalėjo pasiekti šitaip trokštamo tikslo, todėl, palikę Prūsijos žemės krikščionis dideliame pavojuje, sugrįžo į savo kraštą.

126(121) *Apie brolį Ulrichą ir 50 prūsų žūtį*

Tuo metu Karaliaučiaus brolių konvente gyveno brolis Ulrichas iš Magdeburgo, tokio stipraus kūno sudėjimo, kad lenkė visus kitus vyrus. Jis vienu pirštu paimdavęs už diržo per nugarą du ginklanešius ir, nors jie ir priešindavosi, lyg niekur nieko pakeldavęs aukštyn. Jam buvo patikėta su keliais broliais ir ginklanešiais saugoti krikščionių laivus, kurie jūra atplaukdavo į Prūsijos žemę, nes prūsai anksčiau labai dažnai juos skandindavo. Kartą, jam pasilikus su kitais prie minėtųjų laivų, atplaukė penkiais laivais ginkluoti prūsai; kai jie priplaukė su savo laivais arčiau, kėsindamiesi sunaikinti mūsiškius, brolis Ulrichas pagriebė savo laivo stiebą ir pradėjo

daužyti jų laivus, o tiek jų nuskandino, kad drauge su laivais nuskendo ir 50 prūsų. Šitai pamatę, kiti, apimti baimės, atsitraukė.

127 (122) *Apie Brandenburgo pilies pastatymą*

Kaip jau esame sakę, Brandenburgo markgrafas atvyko su daugybe karių į Prūsijos žemę 1266 vieš- 1266
paties metais; kadangi nieko kita jis negalėjo čia nuveikti, tai, magistro bei brolių patariamas, pastatydino Brandenburgo pilį[1] ir panorėjo, kad ji visą laiką būtų vadinama tuo pat vardu, kaip vadinama ir jo markgrafystė.

128 (123) *Apie Pomeranijos kunigaikščio Sventopelko mirtį ir jo sūnaus Mstivojaus sukilimą prieš brolius*

Tais pačiais metais Sventopelkas, Pomeranijos kunigaikštis, atgulė į patalą, o nujausdamas artėjant mirtį, sušaukė savo sūnus ir, sakydamas paskutinę savo valią, kurią patvirtino mirtimi, šitaip juos pamokė: „Kai tarp manęs ir brolių kildavo karas, visados nukentėdavau; juos puldavau ir su pagrindu, ir be pagrindo, bet nieko nelaimėdavau, nes dievas su jais ir už juos kovoja. Dėl to jums patariu niekad jiems nesipriešinti, bet nuolankiai juos gerbti". Šio pamokymo nepaklausė jo vyriausias sūnus Mstivojus. Tėvui mirus[1], tapęs Pomeranijos kunigaikščiu, 1266, sausio 11
akiplėšiškai pradėjo eiti tais klaidingais keliais, kuriais kadaise ėjo tėvas, paakino prūsų kariuomenę deginti ir plėšti Kulmo žemę bei Pamedės vyskupystę, tas jos žemes, kurios buvo prieš jo Nojenburgo pilį[2]; prūsai nuo vieno Vyslos kranto, o Nojenburgo pilėnai nuo kito užpuolė penkiolika brolių laivų, pri-

krautų visokiausių reikmenų tikėjimui bei tikintiesiems ginti; galop laivininkai turėjo visą krovinį iš laivų išmesti į upę, nes kitaip patys nebūtų pabėgę.

129(124) *Apie tai, kaip buvo atkeršyta už šį sukilimą*

Šitai sužinoję, magistras ir broliai, subūrę didelę
Birželio 29 kariuomenę, šventųjų apaštalų Petro ir Povilo dieną įsiveržė į Pomeranijos žemę netoli Nojenburgo pilies, o vėliau, rudenį,— netoli Dirsovijos miesto bei pilies[1] ir nusiaubė abiejų pilių apylinkes ugnimi, išsivarydami daug žmonių ir gyvulių. Mstivojus, Pomeranijos kunigaikštis, anksčiau nelyginant siautėjantis liūtas skriaudęs brolius ir jų valdinius, dabar, pats nusiaubtas, paliovė tūžęs ir nuolankiai bei karštai paprašė magistrą sutikti atnaujinti kadaise sudarytą tarp jo ir magistro bei brolių taikos susitarimą.

130(125) *Apie Brandenburgo pilies sunaikinimą*

Brolis Fridrichas iš Holdenštetės, Brandenburgo komtūras, su broliais bei ginklanešiais atvyko į Notangos valsčių, vardu Saldava[1], buvusį netoli Kroicburgo pilies, ir jį nusiaubė, degindamas bei plėšdamas, daug žmonių išžudydamas ar pąimdamas į nelaisvę. Kai traukė namo, sutiko pasiuntinį, kuris pasakė, kad Brandenburgo pilis esanti sunaikinta štai šiuo būdu. Viena prūsė, vergų luomo ir Belialo duktė, pabėgo iš šios pilies ir pranešė Varmių vadui Glapui, kad broliai esą iš čia išvykę. Šis su daugybe karių atvyko ir užėmė pilį. Šitai išgirdęs, komtūras susirūpino ir patraukė su saviškiais link Karaliaučiaus, o parplaukęs laivais į Brandenburgą, čia išvadavo nuo prūsų brolius ir kitus iš savo šeimynos, nuolat puldinėjamus, kurie gynėsi šios pilies mediniame kuore, ir juos sveikus išsivedė su savimi.

131 (126) *Apie Brandenburgo pilies atstatymą ir vieno jos brolio šlovingą gyvenimą*

Brandenburgo markgrafas, sužinojęs, kad jo pastatytą pilį sunaikino prūsai, susikrimto ir, vėl surinkęs didelę kariuomenę, sugrįžo į Prūsiją; magistro bei brolių patariamas, toje pat vietoje pastatydino kitą pilį tuo pat vardu[1]. Toje pilyje gyveno kilmingasis brolis Hermanas iš Lichtenburgo, kuris, visaip marindamasis bei nuo visko susivaldydamas, dėvėjo dar ant pliko kūno ne tikrus, o grandininius marškinius. Paprastai, susiruošęs į karą, karys užsideda šarvus, mat norima, kad jis pasijustų žvalesnis, tačiau šio brolio kūnas buvęs taip sužalotas, kad rodėsi, jog jis kokių skorpionų sukandžiotas. Kai brolis Petras, kunigas ir jo nuodėmklausys, jį subarė, sakydamas, kad karo metu dėl kitų šarvų svorio jis privaląs nusiimti grandininius, tas atrėžė, kad niekas jo negalįs priversti, kol gyvas, juos nusivilkti. Tačiau kitą naktį jam pasirodė švenčiausioji mergelė Marija, kuri jį taip pagydė vienu švelniu savo rankos prilietimu, kad minėtasis brolis Petras, antrą kartą jį išvydęs, nepastebėjo ant jo odos jokių sužalojimo žymių.

132 (127) *Apie brolį Ditrichą, aštuntą Prūsijos magistrą*

Brolis Ditrichas iš Gaterslebeno, aštuntas Prūsijos žemės magistras, vadovavo šešerius metus[1], pradė- 1271
jęs 1271 viešpaties metais. Tuo pat metu maršalu buvo brolis Konradas iš Tirbergo Vyresnysis.

133 (128) *Apie tai, kaip Notangos žemę nusiaubė Meiseno markos valdovas Ditrichas*

Kai 1272 viešpaties metais dievas aiškiai pamatė, 1272
kaip kamuojama jo tauta Prūsijos žemėje, ir panoro, atėjus tinkamam laikui, pasigailėti savo žmonių, at-

vyko į Prūsiją su daugybe karių Meiseno markos valdovas Ditrichas[1], šviesiojo kunigaikščio valdovo Henriko sūnus, kurį esame minėję, kalbėdami apie karą su pamedėnais; kai, pasitelkęs magistrą ir brolius, ketino užgriūti priešus, prie įeigos į Notangos žemę rado pilaitę[2], ginamą daugybės ginklanešių, kliudžiusių šiam kunigaikščiui žygiuoti į priekį. Vis dėlto broliai Ditrichas ir Giunteris iš Regenšteino, tikri broliai, pasitelkę brolių bei ginklanešių, sugriovė šią pilaitę, o visą įgulą išžudė arba paėmė į nelaisvę. Kai šitai buvo padaryta, minėtasis kunigaikštis, eidamas garbingomis savo tėvo pėdomis, nelyginant bebaimis liūtas, kurio nebaugina jokios kovos, patraukė su savo kariuomene į priekį, nužygiuodamas Notangos žeme ligi Gerkynės prekyvietės[3], kur išbuvo tris dienas ir naktis, kiekvieną dieną valydamas Notangą gaisrais bei plėšimais Jis .taip nusiaubė šią [žemę], kad kitais metais ji vėl pasidavė tikėjimui bei broliams. Šitai padaręs, minėtasis markos valdovas sugrįžo į savo tėvynę, tiesa, patyręs ir nuostolių, nes per pirmąjį pilaitės antpuolį žuvo 150 žmonių, o niokojant Notangos žemę, dar 50 vyrų krito nuo prūsų rankos. Šis dievui pasišventęs kunigaikštis be kitų gerų darbų, kuriuos broliams padarė, gerindamas jų padėtį Prūsijos žemėje, paliko Prūsijos žemėje dar ir 24 savo šeimynos vyrus, kilmingus ir įgudusius karius, kuriuos leido apvilkti Teutonų ordino apsiaustais, dosniai juos aprūpindamas viskuo, kas reikalinga kaip vienuoliams ir kariams.

134 (129) *Apie brolį Konradą, devintą Prūsijos magistrą*

Brolis Konradas iš Tirbergo Vyresnysis, devintas Prūsijos žemės magistras, vadovavo šešerius metus nuo 1273 viešpaties metų[1]. Didžiojo magistro kviečiamas į kapitulą, jis ir mirė kelionėje.

135 (130) *Apie Herkaus Manto, notangų vado, žūtį*

Šiam kunigaikščiui išvykus, notangai pradėjo baimintis net to, dėl ko kitados nejautė jokios baimės. Jiems rodėsi, jog niekur jie nerasią tokios slėptuvės, kur nereikėtų būgštauti dėl gresiančių pavojų. Štai dėl to ir Herkus Mantas, jų vadas, pasitraukė su kuriais ne kuriais savo bendrais į dykras; kai, bendrininkams išvykus pamedžioti, jis vienui vienas sėdėjo savo palapinėje, netikėtai jį užtiko brolis Henrikas iš Šenenbergo[1], Kristburgo komtūras, ir brolis Helvigas iš Goldbacho su keliais ginklanešiais; išvydę Herkų, jie labai nudžiugo ir, nutempę jį prie medžio, pakorė, o pakartą pervėrė kalaviju[2].

136 (131) *Apie Glapo, varmių vado, mirtį ir varmių bei notangų pavergimą*

Glapas, varmių vadas, turėjo tokį valdinį, vardu Steinavas, kurį labai mėgo. Daug kartų jį buvo gelbėjęs iš mirtino pavojaus. Tačiau tas vyras, užmiršęs patirtas malones, atsiteisė blogu už gera ir neapykanta už meilę. Jis sugalvojo būdą, kaip jį pribaigti, ir, norėdamas savo sumanymą įgyvendinti, pakvietė jį pulti vienos pilies, stovėjusios Sembos žemėje, Gėlavandenių marių pakrantėje, beveik prieš Brandenburgo pilį[1], pasakydamas, kurią dieną turįs ten atvykti su savo kariuomene. Tuo tarpu Steinavas nuvyko pas Karaliaučiaus komtūrą ir išdavė šią paslaptį, patardamas šiam traukti su savo kariuomene drauge su juo. Šis, paklausęs patarimo, susikvietė daug brolių bei ginklanešių, nuvyko ten, užklupo Glapą, su kariuomene apgulusį minėtąją pilį, staiga juos užpuolė ir visus išžudė. Tačiau Glapą nusivarė su savimi į Karaliaučių ir pakorė ant kalvos, kuri nuo jo vardo po šiai dienai tebevadinama Glapo kalva[2]. Išžudžius vadus ir kitus vadovavusius karui, notangai ir varmiai vėl pasidavė tikėjimui ir broliams.

137 (132) *Apie atskirų Prūsijos žemės pilių bei miestų kovas per antrąją atskalūnybę, pirmiausia apie Balgą*

Bendrais bruožais aprašius karus, vykusius antrosios atskalūnybės metais, reikia papasakoti ir apie kiekvienos pilies bei kiekvieno Prūsijos žemės valsčiaus kovas. Tegu nesijaudina skaitytojas, jeigu kai kurių antrosios atskalūnybės paminėtų ar paminėtinų karų neras aprašytų tokia seka, kokia jie yra vykę, nes daugelis jau išgaravo iš gyvųjų atminties ir vargu ar kas galėtų juos tinkamai išdėstyti. Mat paprastai prisimenama, kas dėjosi, bet kada — atmintyje neišlieka. Dėl to čia rasi daug ką paminėta ir aprašyta užbėgant laikui už akių. Kai varmiai, no-
1260 tangai ir bartai atsimetė 1260 viešpaties metais nuo tikėjimo ir tikinčiųjų, su ginklu rankose jie skersai ir išilgai išnaršė savo žemes, žudydami krikščionis, kiek tik jų kur besurasdami, o moteris bei vaikus varydamiesi į nelaisvę. Paskui jie patraukė prieš Balgą ir pagrobė brolių arklius bei gyvulius, ir šitai buvo ne vieną, bet keletą kartų.

138 (133) *Apie 3 brolių ir 40 vyrų nužudymą*

Netrukus po to du kilmingieji bei galingieji [vyrai] Skumas ir Stucė su didele kariuomene patraukė prie Balgos. Broliai su savo kariais, jiems priešindamiesi, nukovė du kilmingus prūsus. Tą dieną pakilo tokia migla, kad žmonės, tolėliau stovėdami, negalėjo kits kito matyti. Todėl, kai broliai sugalvojo pulti atsitraukiančius prūsus, kurių pusė kariuomenės jau buvo perėjusi pelkes, staiga pasirodė tie, kurie tykojo pasaloje, ir nukovė tris brolius ir 40 vyrų.

139(134) *Apie kelių prūsų žūtį*

Įkūrus Balgos pilį, joje gyvenę broliai ir ginklanešiai garsėjo tokia narsa ir drąsa, kad retai kada priešo kariuomenė atsitraukdavo nuo pilies nepatyrusi nuostolių. Todėl, kai Pobravas, susivienijęs su notangais ir varmiais, naktį pasiuntė daug pėstininkų į Balgos lauką, o pats anksti rytą su raiteliais užgrobė brolių gyvulius ir užmušė tris juos saugojusius vyrus, brolis Gerhardas iš Reino ir nemaža kitų brolių bei ginklanešių nusivijo juos, nužudė Pobravą bei šešis vyrus ir išplėšė iš jų rankų grobį.

140(135) *Apie Brunsbergo miestiečių karą antrosios atskalūnybės metais ir apie pilies bei miesto paėmimą*

Valdovas ir Teutonų ordino brolis Anzelmas, Varmės vyskupas, pastatė Brunsbergo pilį ir miestą Serijos upės žemupyje[1], saloje, beveik per du akmens sviedimus nuo tos vietos, kur dabar tebėra; pirmaisiais antrosios atskalūnybės metais prūsai su didele kariuomene ją apsupo, visą dieną smarkiai puolė. Jiems narsiai pasipriešino miestiečiai ir pilėnai, paprastais ir ketveriniais vežimais bei kitokiais mediniais daiktais užversdami tas pilies ir miesto vietas, pro kurias priešai galėjo įsibrauti. Šis mūšis pareikalavo iš abiejų šalių daug sužeistųjų, kai kurie krito nukauti. Galop, nieko nepešę, pasitraukė. Kiek vėliau, reikalo verčiami, iš pilies ir iš miesto išėjo pasišienauti ir pamalkauti 40 vyrų, kurie visi buvo priešo nukauti. Miestiečiai ir pilėnai, įsibauginę dėl šio įvykio, nusiminė, manydami daugiau nebegalėsią priešintis prasidėjus antpuoliui. Todėl, sudeginę pilį bei miestą, pasitraukė su savo šeimynomis, tiek beišsinešdami mantos ir namų apyvokos reikmenų, kiek ant pečių galėjo pakelti. Jiems atsitraukiant, atskubėjo priešpriešiais 60 krikščionių vyrų, kuriuos

siuntė į pagalbą Elbingo broliai. Išgirdę, kad pilis ir miestas sudeginti, visi drauge patraukė į Elbingą. Valdovas Henrikas, Varmės vyskupas, vėliau, 1279
1279 viešpaties metais, įkūrė Brunsbergo miestą bei pilį toje vietoje, kur ji ir dabar tebestovi[2]. Vos atvykęs po konsekracijos į savo vyskupystę, šis vyskupas gavo per metus iš visos vyskupystės tik vieną markę pajamų, kurią jam sumokėjo vienas malūnas.

141 (136) *Apie Kristburgo brolių kovas antrosios atskalūnybės metais, apie vieną stebuklą ir apie daugybės prūsų žūtį*

Brolis Ditrichas, vardu Rodė, Kristburgo komtūras[1], antrosios atskalūnybės metais patraukė su šimtine brolių bei maldininkų žygin ir, apiplėšęs Pagudės žemę, pasuko namo, persekiojamas nesuskaitomos daugybės prūsų; negalėdamas išvengti susidūrimo, pasisuko į priešą, pasitikėdamas dievo gailestingumu, drąsiai pradėjo kovą ir privertė prūsus bėgti, o broliai ir maldininkai, juos besivydami, tiek daug jų nukovė, kad vargu per vieną dieną toks mažas karių pulkelis būtų kada pajėgęs nukauti. Paimtieji į nelaisvę prūsai, kuriuos broliai surištus vedėsi su savimi, tikino matę mūšio metu gražių gražiausią mergelę, ore vedančią paskui save brolių būrį. Šis regėjimas taip juos nugąsdino, taip palaužė jiems drąsą, kad niekam nė į galvą neatėjo gintis.

142 (137) *Apie vienos pilaitės užkariavimą*

Susibūrę pagudėnai vėl įsigeidė pradėti karą; patraukę prie Kristburgo, jie smarkiai užpuolė vieną pilaitę, esančią netoliese, kurioje gyveno tikintieji pamedėnai, galop į ją įsibrovė ir, pagavę bei išžudę visus žmones, išskyrus tuos, kurie suskubo pasprukti į Kristburgo pilį, iš pagrindų sugriovė šią pilaitę[1].

143(138) *Apie dvylikos brolių ir penkių šimtų vyrų žūtį, apie Kristburgo miesto, pamedėnų pilaitės ir brolių papilio sunaikinimą bei daugybės krikščionių žūtį*

Divanas, pravarde Klokinis[1], bartų vadas, ir pagudėnas Linkas su didele kariuomene įsibrovė į Kulmo žemę; kai dėl šios kariuomenės triukšmo Kristburgo broliai bei kiti susibūrė Kulmo žemėje, pagudėnai, laikydamiesi ankstesnio Divano įsakymo, su stipria raitelių bei pėstininkų kariuomene patraukė prie pilies, vardu Traupeinas[2], buvusios tarp Kristburgo ir Marienburgo[3]; jos apgulai paliko čia pėstininkus ir jų vadu paskyrė kažkokį Kaltį, o raiteliai nužygiavo ligi valsčiaus, vardu Aliamas[4], kuriame dabar stovi Marienburgo pilis, ir ligi Marienverderio salos, žudydami žmones, imdami juos į nelaisvę ir degindami visa, kas pasitaikė kelyje. Šitai sužinoję, Pusilių ir Fišovijos pilių[5] broliai su savo ginklanešiais atskubėjo į pagalbą Kristburgo broliams ir miestiečiams, jau pasirengusiems gintis. Kai broliai, žygiuodami į priekį, priartėjo prie apsiaustos pilies, prūsai nutraukė apgulą ir pradėjo bėgti. Per apgulą ir bėgant žuvo daug prūsų, daug buvo mirtinai sužeista, jų vadas Kaltis taip pat krito nukautas kalaviju, nes bėgdami pėstininkai susidūrė su raiteliais. Šito įvykio išgąsdinti, raiteliai bei pėstininkai susijungė ir įsirengė stovyklą ant Zirgūnos upės kranto, o broliai su savo kariuomene apsistojo priešais. Prūsai pamatė, jog be kovos negalės išsigelbėti, nutaikę gerą laiką, kai krikščionys, nelyginant nieko nebijodami, ne tik neišstatė reikalingų sargybų, bet atvirkščiai, net ir arklius nusibalnojo, jie pusę savo kariuomenės slaptai perkėlė per upę ir vėl žiauriai užpuolė krikščionis — vieni iš užpakalio, kiti iš priešakio; anksčiau, nei krikščionys susiruošė gintis, prie Pagansčių kaimo[6] žuvo dvylika brolių ir penki šimtai vyrų. Pasprukusius persekiojo iki pat miesto, po ne-

ilgos apgulos smarkiai jį užpuolė, visiškai sugriovė pamedėnų gyvenvietę bei pilį[7] ir brolių papilį, vienus paimdami į nelaisvę, kitus išžudydami, išskyrus tuos, kurie suskubo pasprukti į brolių pilį. Tuo metu Kristburgo pilyje tebuvo likę trys broliai, trys jų tarnai ir vienas pamedėnas, vardu Sirenas, kurį laikė grandinėmis surakintą, nes buvo kažkuo prasikaltęs. Šis, nutraukęs grandines, su kalaviju ir ietimis nelyginant bebaimis liūtas stojo ant brolių pilies tilto ir trukdė priešams į ją įsibrauti, kol neuždarė pilies vartų. Po to vienas brolis strėle nukovė vieną prūsą, kuriam buvo pavesta saugoti 40 paimtų į nelaisvę ir surištų krikščionių vaikų, šie vaikai subėgo į pilį ir išvengė amžinos vergovės.

144 (139) *Apie daugybės prūsų žūtį*

Mūsų jau minėtas Divanas, po senovei ištroškęs krikščionių kraujo, sutelkė stiprią kariuomenę ir iš naujo apiplėšė Kristburgo bei Marienburgo apylinkes, manydamas, kad ir dabar jam taip seksis kaip anksčiau. Mat, tiek brolių bei kitų krikščionių išžudęs arba paėmęs į nelaisvę, manė, jog nebeliko tose žemėse nieko, kas galėtų jam priešintis. Todėl išsiuntė į priekį savo kariuomenę su grobiu, o pats nusekė iš paskos su nedideliu pulkeliu. Vis dėlto Kristburgo ir Elbingo broliai, pasitikėdami tuo, kurio galybės remiamas vienas karys išgali persekioti tūkstantį, o du išvaiko dešimt tūkstančių, priartėjo su silpna kariuomene prie Gubros upės[1]. Ten jie narsiai užpuolė Divaną ir nukovė vieną jo giminaitį, vardu Dabaras, o visus jo žmones išžudė. Vis dėlto Divanas su nedideliu būreliu savo karių gėdingai paspruko. Taigi broliai, susigrąžinę grobį, kurio šis buvo iš jų žmonių prisiplėšęs, parvyko namo, dėkodami už sėkmę dievui.

145 (140) *Apie tai, kaip sunku buvo gabenti maistą į Kristburgo pilį*

Iš visų pusių apsuptiems galybės priešų Kristburgo broliams retai kada ramiai ir be didelio vargo pavykdavo atsigabenti iš Elbingo būtiniausių dalykų. Visa tai plukdydami Zirgūnos upe, broliai bei jų tarnai dažnai prarasdavo ir krovinius, ir gyvastį, todėl tris kartus Kristburgo pilį buvo užgriuvęs toks badas, kad pilis būtų visai palikusi be žmonių, jei nebūtų spėjęs ateiti su pagalba vienas Pamedės kilmingasis, vardu Samilis[1], Tusino tėvas, gyvenęs tarp priešų, bet slaptai gerbęs tikėjimą ir brolius. Šitai sužinoję, prūsai įtūžo, pagavo Samilį, pripylė jam į gerklę verdančio vandens ir, nuogą padėję ant ugnies, tol kepino, kol jis, kad ir pusgyvis, dar galėjo kvėpuoti; paskui jį tokį nusiuntė broliams, ten jis, ilgesnį laiką pasirgęs, galop pagijo. Ilgainiui pilyje vėl kilo toks baisus badas, kad broliai, pristigę maisto, ėmė įkalbinėti ir įtikinėti jiems ištikimus pamedėnus, prie jų prisidėjusius, pasitraukti iš čia į kitas vietas, žadėdami palikti jiems visas teises bei laisves, kad galėtų ten prasimaitinti ir čia badu nenumirtų. Todėl jie visi ir pasitraukė, o pasiliko tik vienas kitas. Kokia nuostabi, kokia dosni dievo malonė, mielaširdingai suteikta broliams bei kitiems krikščionims ne tik šioje pilyje, bet ir visoje Prūsijos žemėje ir leidusi jiems vargti šį beveik nepakeliamą vargą, be galo priešingą žmogaus gyvenimo reikmėms, taip kantriai ir nuolankiai, kad jie ne tik neliūdėjo, bet visada džiūgavo, tikėdamiesi galop pelnysią rojaus linksmybes.

146 (141) *Apie pagirtiną brolio Engelkės gyvenimą Kristburgo pilyje*

Tuo metu mūsų minėtoje Kristburgo pilyje gyveno brolis Engelkė, gimęs Vestfalijoje, nuostabaus pamaldumo ir begalinės savitvardos vyras, visa širdimi

pasišventęs dievui, be kitų dorovingų darbų garsėjęs dar ir tuo, kad ant savo nuogo kūno nedėvėjo marškinių, o geležinius grandininius šarvus; iki savo mirties jis sudėvėjo ketverius tokius šarvus, visiškai suėstus metų ir rūdžių.

147(142) *Apie Marienverderio miestiečių karą ir šio miesto sunaikinimą antrosios atskalūnybės metu*

Prūsai, po senovei nepasisotinę krikščionių kraujo, vėl suskato ruošti ginklus tikintiesiems žudyti, kankinti ir kryžiuoti, kad ant jų galvų kristų visas teisiųjų kraujas, pralietas Prūsijos žemėje krikščionių tikėjimui ginti. Dėl to, subūrę daugybę karių, antrosios atskalūnybės metais patraukė prie Marienverderio miesto ir, tinkamoje vietoje įrengę pasalas, įsakė nedideliam būreliui pasirodyti [pilies gynėjams]. Broliai ir miestiečiai su savo ginklanešiais išpuolė į lauką, buvusį tarp miesto ir malūno, smarkiai juos užpuolė, daugybę nukovė ar mirtinai sužeidė; kai jau tikėjosi juos visus iki vieno išžudę, staiga iš pasalų iššoko prūsai ir išmušė visus brolius bei miestiečius, išskyrus kelis, pasprukusius į miestą. Atkakliai juos persekiodami, prūsai po trumpų grumtynių užėmė miestą, dalį gyventojų paėmė į nelaisvę, dalį išžudė, išskyrus tuos, kurie paspruko į pilį ir šitaip išsigelbėjo. Ligi pamatų sugriovę ir sudeginę miestą, prūsai pasitraukė su dideliu grobiu.

148(143) *Apie antrąjį minėtojo Marienverderio miesto sugriovimą*

Kai broliai, padėję daug darbo ir pasidarę daug išlaidų, atstatė Marienverderio miestą, vieną kartą prūsai, su didžiausia kariuomene nusiaubę Kulmo žemę, patraukė prie Belichovo pilies[1], pastatytos Osos pakrantėje ir priklausiusios vienam kilmingam pamedėnui, vardu Jonas, Sarginio sūnui. Iš šios pilies iš-

ėjo brolis Konradas Švabas iš Elbingo su daugybe ginklanešių[2] ir susirėmė su priešais ietimis; šiose kautynėse abi šalys patyrė didelių nuostolių sužeistaisiais. Po to priešai priartėjo prie Marienverderio miesto ir po ilgų bei sunkių grumtynių vėl jį iš pagrindų sugriovė; vieni miestiečiai išvengė žūties, pabėgdami į pilį, kiti — gindamiesi viename miesto kuore, tuo tarpu likusieji buvo arba paimti į nelaisvę, arba užmušti. Per vieną ir kitą antpuolį prūsai nepagarbiai elgėsi su šventųjų paveikslais, bažnytiniais rūbais ir kitomis dievo garbinimui skirtomis šventenybėmis bei bažnytiniais sakramentais.

149(144) *Apie Štarkenbergo pilies pastatymą ir daugybės krikščionių žūtį*

Tuo metu brolis Anonas, Teutonų ordino didysis magistras[1], įsakė Prūsijos magistrui bei broliams pastatyti Osos pakrantėje, Kulmo ir Pamedės vyskupysčių pasienyje, pilį, pažadėdamas gausiai aprūpinti pilėnus viskuo, kas reikalinga. Pilies statyti magistras sušaukė daugybę žmonių; kai kiekvienas iš jų dirbo savo darbą, netikėtai užėjo prūsų kariuomenė ir visą šią žmonių minią išžudė. Po kurio laiko magistras ir vėl sušaukė žmones ir tada per dievo malonę užbaigė statydinti šią pilį, kurią pavadino Štarkenbergo vardu, kuris lotyniškai reiškia tvirtą kalną, o jai ginti paskyrė daug brolių bei ginklanešių.

150(145) *Apie Štarkenbergo pilies užgrobimą ir daugybės brolių bei krikščionių žūtį*

Prūsai, išgirdę, jog pastatyta ši pilis, labai įtūžo ir ją apsiautė su stipria kariuomene. Brolis Konradas iš Blindenburgo, išėjęs kautis su jais, gavo penkias

žaizdas kaip kadaise Kristus, penkiskart sužeistas, ir krito kovoje, o šito jis ne kartą buvo su ašaromis viešpaties prašęs. Galop prūsai, iš visų pusių apsiautę pilį, pradėjo smarkiai ją pulti. Broliai priešindamiesi daugybę jų nukovė arba mirtinai sužeidė strėlėmis. Tada perpykę prūsai nusprendė, jog verčiau visi sudės galvas, nei nutrauks, nieko nelaimėję, apgulą; vienoje ir kitoje pusėje žūstant kariams, jie prislinko arčiau pilies, ją užėmė, išžudė brolius ir visus pilies gyventojus, o ją pačią pavertė pelenais. Po daugelio metų ši pilis buvo perkelta į Kulmo vyskupystę Osos pakrantėn, kur tebestovi po šiai dienai[1].

151 (146) *Apie tai, kaip antrosios atskalūnybės metais buvo palikta Spitenbergo pilis*

Pamedės žemėje buvo pilis, vardu Spitenbergas[1], kurioje gyveno broliai. Antrosios atskalūnybės metais prūsai tiek kartų ją kamavo antpuoliais, kad negalima buvo joje ilgiau priešintis; pritrūkę būtiniausių reikmenų ir sudeginę pilį, broliai pasitraukė su savo ginklanešiais, ir ji po šiai dienai tebestovi apleista.

152 (147) *Apie Kulmo žemės karus antrosios atskalūnybės metais, o pirmiausia apie brolį Heidenreichą, Kulmo vyskupą*

Pamokslininkų ordino brolis Heidenreichas antrosios atskalūnybės metais buvo Kulmo vyskupas[1]. Apie jį sklido neabejotinų žinių, kad švenčiausioji mergelė Marija pasirodžiusi vienam pavargėliui ir jam įdavusi laišką nunešti šiam vyskupui; perskaitęs laišką, vyskupas rado jame aprašytą visą savo gyvenimą, be to, ten buvę pridurta, kad Prūsijos žemėje krikščionims teksią dar daug patirti vargo bei kančių nuo prūsų.

153(148) *Apie Kulmenzės miesto apgulą*

Po to atžygiavo prūsų kariuomenė ir apsiautė Kulmenzės miestą[1]. Susirūpinęs dėl šio įvykio vyskupas susišaukė kilminguosius bei vasalus, įpareigodamas juos už nuodėmes išeiti [iš miesto] ir tiksliai sužinoti, kiek priešo kariuomenėje karių ir kokio ji stiprumo. Išeinančius [iš miesto] pasitiko prūsai, prasidėjo kautynės, kuriose jie sužeidė vieną tokį aukštą prūsą, kad jis buvo visa uolektimi aukštesnis už kitus, ir pusgyvį jį atsigabeno į miestą. Jį paėmus į nelaisvę, be galo susikrimto prūsų vadas, kuris pažadėjo pasitraukti nuo miesto ir nebeskriausti krikščionių, jeigu jiems būsiąs atiduotas šis sužeistasis, o šitaip abi šalys ir padarė.

154(149) *Apie daugybės Kulmenzės miestiečių žūtį*

Per javapjūtę[1] atėjo prūsų kariuomenė ir 13 dienų slapstėsi miške apie tą vietą, kuri vadinama Fogelzangu; kadangi kiekvieną dieną bent keli prūsai pasirodydavo lauke, miestiečiai bėgdavo nuo pjūties darbų. Kai javai buvo visiškai pribrendę ir nebegalėjo lauke ilgiau stovėti, nes būtų nuostolinga, miestiečiai visi kaip vienas išėjo jų pjauti, manydami, kad svetima kariuomenė bus pasitraukusi. Šitai pastebėję, prūsai smarkiai ir baisiai juos užpuolė, išžudė vyrus, o moteris bei vaikus išsivarė į amžiną nelaisvę.

155(150) *Apie Rudino brolių kovą ir tenykščio miesto sugriovimą*

Vargu ar kas stengtų išsamiai aprašyti bei papasakoti, kiek vargų antrosios atskalūnybės metais patyrė Rudino broliai bei miestiečiai, gindami krikščionių tikėjimą nuo prūsų, nes šiomis vietomis prūsai

nuolatos braudavosi į Kulmo žemę ir iš jos traukdavo atgal. Pasak kai kurių žmonių, Rudino miestas buvęs du kartus užkariautas, o visi jame buvę žmonės arba paimti į nelaisvę, arba išžudyti.

156(151) *Apie kurių ne kurių netikėlių mirtį*

Vienas Rudino brolis bei Martynas iš Golino jodinėjo dykromis, žvalgydamiesi, ar kartais neužtiks kur kokio priešo; juodu pasiklydo, o klaidžiodami susidūrė su trimis prūsais, du iš jų nukovė, o trečią paliko gyvą tam, kad juodu išvestų į tikrą kelią, tačiau tas juos nuvedė į priešo žemę. Pastebėję šią klastą, nužudė jį; paskubomis traukdamiesi, buvo pagauti ir surišti penkių jiems pavymui pasileidusių prūsų raitelių, kurių dviem patikėjo juodu saugoti. Trys kiti prūsai nusivijo pabėgusį brolio arklį. Šiedu sargai ištrauktu kalaviju norėjo nukirsti galvą surištam Martynui, bet jis juos įkalbėjo prieš tai leisti jam nusivilkti drabužius, nes, girdi, jie susikruvins. Kai šiedu, pritardami jo norui, atrišo jam rankas, jis, išplėšęs iš rankų kalaviją, abudu nukovė ir atrišo kitam broliui rankas, tada dviese užpuolė likusius tris, kuriuos taip pat nugalėjo, po to, niekur jau neiškrypdami iš kelio, sugrįžo į Rudino pilį.

157(152) *Dar apie Martyną iš Golino ir jo nuostabią kovą*

Tuo pat metu 20 prūsų plėšikavo Lenkijoje. Rudino brolių įsakytas, Martynas iš Golino leidosi pavymui su 17 kovos draugų. Grįždami iš Lenkijos, prūsai užklupo Martyno sargybą įmigusią, vieną sargybinį nužudė, o kitą pririšo prie medžio, nes jis pasakė, kiek čia jo bendrų ir kur jie. Šitai padarę, smarkiai juos užpuolė, Martynas bei jo draugai narsiai gynėsi, todėl daug ir vienos, ir kitos šalies karių buvo

sunkiai sužeista. Šitai matydamas, vienas Martyno draugas, kuris nuogas netolimoje upėje vėžiavo, sugrįžo, pasičiupo vieno nukauto kario kalaviją bei skydą ir nuogas pradėjo kautis. Prūsai jį taip siaubingai kapojo, taip žeidė, kad daugelyje vietų nuo jo kūno tiesiog karojo dideli mėsos gabalai. Vieni ir kiti šitaip įnirtingai grūmėsi, kad, abiem šalims pavargus, susitarė pailsėti, o ilsėjosi jie net tris kartus ir tiek pat kartų, atgavę jėgas, vėl stojo į kovą. Kai galop visi krikščionys ir prūsai jau gulėjo nukauti, sargybinis, kuris buvo pririštas prie medžio, sutraukė raiščius, nuėjo į kovos vietą, surado čia Martyną, smarkiai sužeistą, bet dar gyvą, įkėlė jį į vežimą ir nuvežė į Rudino pilį, vesdamasis drauge prūsų arklius ir gabendamasis jų ginklus bei kitus daiktus.

158(153) *Apie brolių kovą Vartenbergo pilyje ir daugybės krikščionių žūtį*

Kulmo žemėje buvo pilis ant kalno, vardu Vartenbergas[1], buvusiame viduryje ežero, pavadinto to pat kalno vardu; joje gyveno broliai su gražiu būreliu ginklanešių. Vieną sekmadienį, kai aplinkinių kaimų žmonės linksminosi ir šoko, iš Sūduvos juos netikėtai užgriuvo kariuomenė, kuri visus šiuos žmones išžudė, o moteris ir vaikus išsivarė į nelaisvę.

159(154) *Apie Vartenbergo pilies užkariavimą*

Pagonys, tiek kartų ir taip gausiai lieję krikščionių kraują, ir toliau nesiliovė jų persekioję. Jie iš paskutiniųjų stengėsi visiškai juos sunaikinti. Sūduviai, subūrę dar didesnę kariuomenę, atžygiavo prie Vartenbergo pilies ir po ilgų bei atkaklių antpuolių, kuriems broliai kiek galėdami priešinosi, ją sudegino, iki pamatų sunaikino, nužudė du brolius su visa šeimyna, taip po šiai dienai ši pilis ir liko apleista.

160(155) *Apie Birgelavos pilies sugriovimą*

Treniota, lietuvių karaliaus sūnus[1], daugelio kitų pagonių *[gentibus]* talkinamas, subūrė kovai iki trisdešimties tūkstančių vyrų ir, atžygiavęs prie Prūsijos žemės, padalijo juos į tris dalis[2], kurių vieną nusiuntė prieš Mazoviją, kitą — prieš Pamedę ir abi šias žemes nusiaubė, grobdamas ir degindamas. Likę įsibrovė į Kulmo žemę ir, neskaitant kitų piktybių, ten pridarytų, paėmė Birgelavos pilį[3], pagrobdami gyvulius bei visą mantą brolių ir tų žmonių, kurie buvo subėgę į pilį. Broliai ir kiti žmonės išliko gyvi, gindamiesi viename kuore.

161(156) *Apie visos Kulmo žemės karą antrosios atskalūnybės metais. Apie daugybės krikščionių žūtį*

Kai brolis Heidenreichas, Kulmo vyskupas, šventino Torunės ligoninės koplyčią, buvusią už sienų, prūsai, gerai suprasdami šių apeigų reikšmę, subūrė kariuomenę, žiauriai užpuolė žmones, grįžtančius iš šventinimo apeigų, išžudė vyrus, o moteris ir vaikus išsivarė į nelaisvę.

162(157) *Apie Torunės ligoninės sudeginimą, Kulmo miesto užpuolimą ir Lubavos pilies bei miesto sugriovimą*

Tuo pat metu sūduviai[1] įsibrovė su tokia didele kariuomene, kokios dar niekas nebuvo matęs Prūsijoje, į Lubavos žemę ir visiškai sugriovė to pat vardo pilį bei miestą[2]. Paskui prie Štraisbergo pilies[3] įėjo į Kulmo žemę padalijęs savo kariuomenę, paėmė daug pilių, o į jas bėgančius žmones išžudė ar išsivarė į nelaisvę. Po to priėjo Torunę ir sudegino ligoninę bei visa kita, kas tik galėjo būti ugnies

sunaikinama už sienų. Galop, atžygiavę prie Kulmo miesto, jį smarkiai puolė dieną ir naktį, tačiau nieko nelaimėjo, nes miestiečiai atkakliai gynėsi. Šitaip siaubę šią žemę keturias dienas, pagaliau pasitraukė su tiesiog neįkainojamu grobiu: žmonėmis, arkliais, gyvuliais ir kitais daiktais. Vienas sūduvių karys, stiprus vyras, leidosi paskui vieną krikščionę, kuri tuo metu spruko į pelkes; kai jau ketino ją nužudyti, ši, užmiršusi savo lyties trapumą, drąsiai pasipriešino. [Karys], įniršęs dėl tokio jos elgesio, dantimis jai nukando didįjį pirštą, o ji, savo ruožtu įtūžusi, prigrūdo jam į burną bei ausis dumblo ir jį mirtinai užtroškino.

163 (158) *Apie daugybės prūsų žūtį*

Neilgai trukus po to prūsų kariuomenė įsibrovė į Kulmo žemę ir ją nusiaubė, viską degindama ir plėšdama, o daugybę krikščionių išžudė. Galop ji priėjo Kulmo miestą, kur jiems pasipriešino ginkluoti miestiečiai; stoję į mūšį, jie nukovė jų vadą bei daugybę kitų [karių], šitaip buvo išvaduoti visi prūsų paimti į nelaisvę krikščionys.

164 (159) *Apie Kulmo žemės nuniokojimą ir kai kurių brolių bei ginklanešių žūtį*

Po to Skomantas[1], įsibrovęs su sūduviais į Kulmo žemę, padalijo savo kariuomenę į dvi dalis, kurių viena patraukė prieš Torunę, o kita prieš Kulmo miestą, žudydamos, imdamos į nelaisvę ir degindamos visa, ką sutikdavo pakelėje. Vakarop ji priėjo Birgelavos pilį ir ten įsirengė stovyklą[2]. Tą pačią naktį šios pilies broliai su savo ginklanešiais išėjo iš pilies; kai jie užpuolė miegančius karius, kai vienus žudė, o kitus mirtinai žeidė, kilo baisus triukš-

mas, kurį išgirdo sargybiniai, tą naktį saugoję kariuomenę, jie atskubėjo, pasirengę mūšiui, ir nukovė du brolius, vieną broliuką ir daug ginklanešių.

165(160) *Apie Šenenzės pilies puolimą ir ir bartų vado Divano žūtį*

Tuo tarpu Divanas, bartų vadas, su aštuoniais šimtais vyrų apsiautė Šenenzės pilį[1] ir prisiekė savo dievų galybe, kad iškarsiąs brolius bei jų ginklanešius ties pilies vartais, jeigu jie bematant neatiduosią jam pilies. Šioje pilyje tebuvo trys broliai ir keletas ginklanešių, pastaruosius broliai apvilko savo vienuoliškais apsiaustais ir įteikė jiems savo skydelius, tikėdamiesi įvarysią priešams baimės, kai atrodys, jog pilyje daugiau brolių. Kai šitai padarė, kai viena šalis parengė visa, kas reikalinga piliai pulti, o kita — kas reikalinga gynybai, prasidėjo puolimas; krito daug priešų, sužeistų ir nukautų, o brolis Arnoldas Krofas, leisdamas strėles iš arbaleto, peršovė minėtajam Divanui kaklą. Šiam žuvus, kiti pasitraukė nebaigę reikalo. Piktžodžiautojui Divanui nutiko taip kaip tam Heliodorui, kuris, mėgindamas apiplėšti viešpaties šventyklos iždinę, krito dievo nutrenktas žemėn negyvas; įėjęs į šventyklą su daugybe žygūnų ir padėjėjų, jis nesusilaukė nė iš vieno pagalbos, tik neštuvais buvo išneštas laukan.

166(161) *Apie tai, kaip buvo užimtos dvi pilys, priklausiusios Kulmo žemės vasalams, būtent: Eimsutis ir dar viena*

Galop Skomantas, sūduvių vadas, su didele sūduvių ir rusų kariuomene[1] 9 dienas siaubė Kulmo žemę, plėšdamas ir degindamas. Kai po 9 dienų priėjo Kulmenzę[2], vienas karys iš Lenkijos, vardu Ninerikas, įsigavo į šį miestą pasižadėjęs jį išduoti Skomantui. Kai, matant priešams, miestiečiai kopė į sienas, už-

kopė ir jis, tas išdavikas, ir vieną bei antrą kartą papūtė savo ragą, duodamas sutartą ženklą. Šitai išgirdę, siaubo apimti miestiečiai sugavo šį karį ir, patyrę, jog jis tikrai norėjęs juos išduoti, pakorė ties miesto vartais jį patį, jo sūnų ir vieną jo tarną. Skomantas, matydamas, jog apsigavo, pasuko link Eimsučio pilies[3] ir ją po veržlaus antpuolio užėmė, nukaudamas 40 vyrų, paliktų jos saugoti. Po to veržliai ir žiauriai užgriuvo kito vasalo, riterio, vardu Cipelis, pilį[4] ir, nukovęs ar paėmęs į nelaisvę visus ten gyvenusius žmones, abi pilis pavertė pelenais.

167 (162) *Apie prūsų, mokančių vokiečių kalbą, niekšiškumą*

Herkus Mantas, notangų vadas, bei daugybė kitų prūsų, iš mažumės augusių prie brolių, pridarė tais negandų metais nemaža piktadarysčių krikščionims, nes labai dažnai, netikėlių kariuomenei traukiant brolių žemėmis, krikščionys, kurie negalėjo pabėgti į pilis, slapstėsi miškuose, brūzgynuose ar pelkėse. Šitai sužinojęs, Herkus, pasiėmęs daug ginklanešių, eidavo į tas vietas, kur tikėdavosi rasti besislapstančiųjų, ir, taikingais žodžiais pridengęs klastą, garsiai vokiškai sakydavo: „Jei kas čia slapstosi, tegu išeina be baimės, nes netikėlių kariuomenė jau atsitraukė“. Tuos, kurie, patikėję šiais žodžiais, išeidavo, jis su saviškiais užpuldavo ir paimdavo į nelaisvę arba nužudydavo.

168 (163) *Apie Elbingo brolių bei miestiečių kovas antrosios atskalūnybės metais ir apie kai kuriuos tikinčiuosius pagudėnus, prisidėjusius prie brolių*

Kai antrosios atskalūnybės metais stiprėjo krikščionių persekiojimas, kurie ne kurie Pagudės kilmingieji, tiesa, vos keli, nepamiršę geradarybių, pa-

tirtų iš magistro ir brolių, paliko tėvonijas[1], atvyko su visais savo namais ir šeimyna į Elbingą ir ištikimai susidėjo su broliais.

169(164) *Apie Veklico pilies ir vienos pilaitės sugriovimą*

Pagudėnai, kartu su sūduviais bei kitomis Prūsijos gentimis subūrę stiprią kariuomenę, antrosios atskalūnybės pradžioje skersai išilgai išnaršė Pagudę bei Pamedę ir išžudė visus krikščionis, kuriuos ten surado, o moteris bei vaikus išsivarė į nelaisvę. Paskui patraukė į priekį ir užpuolė Elbingo pilį taip įtūžę, kad tikriausiai būtų paėmę papilį, jeigu vienas [karys], vardu Virtelis[1], nebūtų ietimi pervėręs jų vado. Sutrikę dėl jo mirties, pasitraukė iki vienos pilaitės, pastaytos tarp Ragavos ir Veisikos upių[2], toje vietoje, kur Veisika įteka į Drūsinės ežerą[3], ir po neilgo antpuolio ją sudegino, žmones paėmė į nelaisvę ar nužudė, išskyrus tuos, kurie valtimis paspruko per Drūsinės ežerą. Po to, matydami, kad viskas jiems gerai sekasi, patraukė prie Veklico pilies[4], esančios prie Ragavos upės, ir, ilgai bei smarkiai ją puolę, galop palaužė narsią apsiaustųjų gynybą, pilį pavertė pelenais, visus paėmė į nelaisvę arba nukovė.

170(165) *Apie Liefardo malūno paėmimą ir daugybės Elbingo miestiečių žūtį*

1273 1273 viešpaties metais, kai sembai, notangai, bartai ir varmiai pasidavė tikėjimui bei broliams nukamuoti nesibaigiančių žygių bei išlaidų, pagudėnai, ir dabar nemanydami nusileisti, paslėpė savo sutelktą kariuomenę netoli Elbingo viename miške, iš kur keli raiteliai nujojo prie Elbingo miesto ir pasirodė miestiečiams, kurie, nuolatos prie savęs laikydami kovai parengtus ginklus, pasileido jų persekioti ir

vieną kitą nukovė. Tačiau kai miestiečiai vydamiesi per daug nutolo nuo miesto, pagudėnai, išgriuvę iš pasalos, atkirto jiems kelią į miestą. Persekiojami miestiečiai, nestengdami priešintis tokiai galybei atvirame lauke, susimetė į Liefardo malūną, kuris buvo įtvirtintas sakytum pilis. Atskubėję pagudėnai smarkiai užpuolė malūną. Kadangi miestiečiai, dar nepailsę, narsiai gynėsi, kadangi vienoje ir kitoje pusėje krito daug vyrų, jie liovėsi kovoję ir kurį laiką nieko nedarė. Rengdamiesi antrą kartą pakilti į kovą, pagudėnai pradėjo įtikinėti krikščionis atiduoti jiems pilį ir patiems pasiduoti, antraip visi būsią išžudyti ir sunaikinti. Galop sutarė, kad miestiečiai jiems atiduosią 25 savo žymesniuosius vyrus, kad kiti liktų gyvi. Kai šitai padarė, pagudėnai, sulaužę taikos susitarimą, vėl pradėjo pulti; kadangi miestiečiai jau nebeturėjo kuo gintis, jie, pakišę ugnį, padegė pilį; šitai pamatę, vieni gynėjai sugalvojo sprukti nuo ugnies, bet susilaukė žūties, kiti, šokdami iš liepsnų, pakibo ant iškeltų prūsų iečių, o likusieji sudegė. Tiek ten buvo krikščionių kraujo pralieta, kad gretimas upelis[1] nustojo savo įprastinės spalvos ir atrodė krauju pasruvęs. Sklido nemaža patikimų pasakojimų, kuriais abejoti neturime pagrindo, kad tuo metu, kai šitai dėjosi, kai kurie miestiečiai, stovėdami ant Elbingo sienų, matę atsivėrusį dangų ir ten angelų vedamas nukautųjų sielas.

171 (166) *Apie pagudėnų pavergimą bei didžiausias jų skerdynes ir apie krikščionims sugrąžintą taiką*

Magistras ir broliai, sujaudinti šio liūdno įvykio, pasiryžo atkeršyti už nužudytuosius, subūrė visas savo karines jėgas ir, įsibrovę į Pagudės žemę, skersai ir išilgai ją nusiaubė, plėšdami ir degindami, žudydami vyrus, o moteris bei vaikus išsivarydami į

nelaisvę. Be to, užkariavo Heilsbergo pilį, kuri tuo metu buvo pagudėnų rankose, vienus žmones išsivarydami į nelaisvę, o kitus išžudydami, ir nuo to laiko Prūsijos žemėje įsiviešpatavo taika.

172 (167) *Apie nuolatinius priešų antpuolius bei įvairiopus Prūsijos krikščionių vargus antrosios atskalūnybės metais*

Vienas dievas težino ir vargu ar koks dabar gyvenantis žmogus stengtų papasakoti, kokį vargą, kokias negandas, kokį stygių vyriškai kentėjo broliai bei kiti tikintieji tame ar kitame mieste, toje ar kitoje pilyje bei kitoje vietoje, daugiau nei 15 metų persekiojami priešų[1]. Vargu ar buvo valandų, kada jie galėjo ramiai valgyti savo duoną, nes ne vieną kartą, ne du ar tris kartus jie turėjo stoti į kovą ir gintis nuo priešo. Tiesą sakant, jų gyvenime išsipildė tai, kas bylojama apie žydus, norėjusius atstatyti šventąjį Jeruzalės miestą, bet trukdomus stabmeldžių: pusė jų dirbo darbą, o kita pusė laikė ietis nuo aušros iki žvaigždėms pasirodant, viena ranka dirbo savo darbą, o kita laikė kalaviją. Šie dievo tarnai, kaip moko apaštalas, gyveno nelyginant merdėdami didžiai kantrūs sielvartuose, negandose, suspaudimuose, plakimuose, kalėjimuose, sąmyšiuose, sunkiuose darbuose, budėjimuose, badavimuose; jie rodėsi nuliūdę, tačiau buvo visuomet linksmi. Tad maldaute maldauju tuos, kurie skaitys šią knygą: nesibaiminkite visokeriopų vargų, bet supraskite, jog tai, kas įvyko, neturi mūsų giminės pražudyti, o tegali ją pataisyti. Juk labai geras darbas padaromas ne tada, kai leidžiama nusikaltėliams ilgą laiką viską daryti, ką užsimano, bet tada, kai tuojau pat jie baudžiami. Ne taip nutarė viešpats daryti su mumis, kaip daro su kitomis tautomis, kantriai laukdamas, kada, atėjus paskutiniojo teismo dienai, galės jas bausti už visas nuodėmes,— mus nutarė bausti tada,

kai būsime bebaigią atsikratyti savo nuodėmių, nes jis niekad nebuvo išsižadėjęs mums rodyti gailestingumo: drausdamas savo žmones, nepaliko jų pavojuose.

173 (168) *Apie antrąjį Bartenšteino pilies sugriovimą*

Sūduviai, išgirdę, kad bartai, varmiai bei kiti prūsai vėl pakluso tikėjimui ir broliams, labai įtūžo ir, atžygiavę su didele kariuomene, staiga apsiautė Bartenšteino pilį, kurioje, broliams iš jos pasitraukus, buvo įsikūrę bartai; jie sugriovė ją, išžudę ar išsivarę į nelaisvę visus gyventojus, ir net pelenais pavertė.

174 (169) *Apie Bysleidos pilies apgulą ir dviejų tūkstančių sūduvių žūtį*

Kitais metais[1] sūduviai, nadruviai ir skalviai, atitraukę su didele kariuomene, apsiautė Bysleidos pilį[2], buvusią netoli Bartenšteino, miške, vardu Kartenė, ir ją smarkiai užpuolė. Šitai matydama, Nameda, Pasdraupučio motina, kilusi iš Mantiminų giminės[3], tarė savo sūnums: „Gailiuosi jus pagimdžiusi, kadangi nenorite ginti nuo priešų nei savo gyvybės, nei savo genties“. Šių žodžių paskatinti jos sūnūs bei kiti pilėnai pakilo į mūšį ir nukovė daugiau nei du tūkstančius priešo karių. Po to broliai atstatė Bartenšteino pilį, kur gyvena po šiai dienai.

175 (170) *Apie nadruvių karą ir daugybės šios žemės žmonių atsivertimą*

1274 viešpaties metais, grįžus į šventosios motinos 1274
bažnyčios visuotinybę pagudėnams, varmiams, notangams, bartams bei sembams, davus jiems įkaitų

ir šitaip laidavus, kad jie ateityje niekada nemėginsią imtis tokių baisingų veiksmų, bet būsią nuolankiai paklusnūs tikėjimui ir brolių valdžiai, magistras ir broliai, susirūpinę krikščionių [žemių] ribų praplėtimu, nukreipė savo ginklus prieš nadruvius. Po to, kai mūsų aukščiau minėtas Tirskas, Maudelio tėvas ir Vėluvos pilininkas, su visais savo artimaisiais pasidavė tikėjimui bei broliams, daug galingų ir kilmingų Nadruvos vyrų vienas po kito atėjo pas brolius su visomis savo šeimynomis ir, krikšto prikelti naujam gyvenimui bei išsižadėję stabų, ėmė tarnauti gyvajam dievui Jėzui Kristui.

176 (171) *Apie dviejų Nadruvos žemės pilių užėmimą Retavos valsčiuje*

Brolis Konradas iš Tirbergo, magistras, turėdamas galvoje šių nadruvių sumanumą bei ištikimybę ir tai, kad, jiems pasitraukus pas brolius, Nadruvos žemė tapo smarkiai susilpninta, pasiuntė brolį Ditrichą, sembų žemės fogtą[1], su kariuomene į Nadruvą. Šie, įsiveržę į Retavos valsčių[2], jį nusiaubė, plėšdami bei degindami, o paskui, patraukę į priekį, priėjo dvi šio valsčiaus pilis ir, pasikliovę dievo pagalba, po ilgų kovų galop jas abi paėmė; išžudę bei išsivarę į nelaisvę daug žmonių, drauge su papiliais jas sudegino; beje, jiems čia atiteko toks didelis grobis, tiek arklių, gyvulių bei visokiausių daiktų, kad vos ne vos stengė šitai išsigabenti.

177 (172) *Apie Auktuolyčių pilies užkariavimą*

Neilgai trukus tas pat brolis Ditrichas, fogtas, magistro įsakytas, atžygiavo į Nadruvos valsčių, vardu Katava[1], pasiėmęs nemaža brolių, 150 raitelių bei daugybę pėstininkų, kurie plaukė laivais, ir, išdėstęs

tinkamose vietose šaulius bei pristatęs prie sienų kopėčias, pradėjo pulti Auktuolyčių pilį[2]. Kadangi pilėnai buvo girdėję, kad anksčiau broliai po smarkių antpuolių buvo užkariavę dvi kitas pilis, jie, praradę viltį ir išsigandę, nebegalėjo ilgai priešintis, ir broliai po kelių antpuolių įsiveržė į pilį, daug pilėnų mirtinai sužeidė, o kitus nukovė, galop ją iki pamatų sudegino, išžudė vyrus, o moteris bei vaikus paėmė į nelaisvę.

178 (173) *Apie Kampsvykių pilies užkariavimą*

Paskui magistras su didele kariuomene perėjo Nadruvos žemę, plėšdamas ir degindamas, o priėjęs Kampsvykių pilį, pastatytą prie Arsos upės[1], ją smarkiai užpuolė, tinkamai parengęs visa, kas tam reikalinga; abiem šalims patyrus didelių nuostolių sužeistaisiais, nes šioje pilyje buvo 200 įgudusių karių, broliai galop po ilgų ir atkaklių grumtynių įsiveržė į pilį ir, išžudę visus aukščiau mūsų minėtus vyrus, o moteris ir vaikus paėmę į nelaisvę drauge su nesuskaičiuojamu grobiu, pačią pilį iki pamatų sudegino.

179 (174) *Apie tai, kaip buvo apleista Nadruvos žemė*

Daug kartų su Nadruvos žeme buvo vedami šlovingi karai, neaprašytini nė šioje knygoje, nes būtų be galo atkaru skyrium apie viską pasakoti. Todėl nadruviai, nors turėjo daugybę karių ir nemaža įtvirtinimų, paliovė rodę laukinę narsą ir pasidavė tikėjimui bei broliams, išskyrus nedaugelį, kurie pasitraukė į Lietuvos žemę; šitaip Nadruvos žemė po šiai dienai paliko negyvenama[1].

180 (175) *Apie karą su skalviais. Apie įvykius prieš šį karą*

Iš dievo malonės užkariavę nadruvius, broliai nukreipė savo ginklus prieš skalvius, įsitikinę, kad tol nebus nieko padarę, kol dar jiems bus likę kas daro; beje, kurios ne kurios žemiau aprašytos kovos vyko po karo su nadruviais, nes skalvius buvo galima pasiekti laivais, o tam negalėjo trukdyti nadruviai, gyvenantys toliau nuo Nemuno.

181 (176) *Apie ilgą vienos pilies apgulą ir vieną nuostabų įvykį*

Skalviai prie Ragainės ant kalno turėjo pilį[1], kurią siautė didelė rutėnų kariuomenė[2], atitraukusi čia 9 metais anksčiau, nei Teutonų ordinas atvyko į Prūsijos žemę[3]. Galop rutėnai, pavargę nuo įstangų ir patyrę didelių išlaidų, paklausė apsiaustųjų, kuo jie bemintą. Šie atsakė: „Žuvimis". Mat jie turėję viduryje pilies 20 žingsnių ilgio ir beveik tokio pat pločio žuvų tvenkinį, jame buvę tiek žuvies, kad jos pakako visiems apsiaustiesiems maitintis. Šitai išgirdę, rutėnai nutraukė apgulą. Štai koks nuostabus dalykas! Kol skalviai buvo netikėliai, jie turėjo žuvies, o dabar laiko varles, kai yra krikščionys, nes tame tvenkinyje jau nebėra tiek vandens, kad jo pakaktų žuvims. Kodėl šitaip yra, nežinau, težino vienas dievas, kurio sprendimai nesuprantami, o keliai nesuvokiami.

182 (177) *Apie Ragainės pilies užkariavimą*

Brolis Ditrichas, sembų fogtas, atplaukė magistro įsakytas su daugybe brolių ir tūkstančiu vyrų, gerai išmokytų pulti įtvirtinimus, į skalvių žemę, esančią

abiejose Nemuno pusėse, ir, netikėtai patraukęs link pilies, stovėjusios toje vietoje, kur dabar yra Ragainės pilis, ją užpuolė[1]. Kai kurie, atrėmę kopėčias, stengėsi užkopti ant sienų. Kai skalviai ryžosi priešintis, brolių lankininkai, leisdami strėlę po strėlės, juos nustūmė. Vieniems pradėjus smarkiai veržtis per sienas, kitiems — pro pilies vartus, nuo kalavijo žuvo galybė netikėlių, kurių pilyje buvo kur kas daugiau nei brolių kariuomenėje karių, o moteris ir vaikus broliai drauge su didžiausiu grobiu išsivarė su savimi. Po to jie sudegino pilį, papilį ir kitus gretimus pastatus.

183 (178) *Apie Ramijos pilies užkariavimą*

Pasikliaudamas viešpačiu, žmogus drįsta imtis sunkių, rodos, jo prigimčiai tiesiog neįmanomų dalykų, kai iš tam tikrų apraiškų bei požymių jaučia, jog dievas jam palankus. Todėl minėtasis brolis Ditrichas, persikėlęs su savo kariuomene į kitą Nemuno krantą, tuo pat būdu užpuolė Ramijos pilį[1]; nors toje kovoje kai kurie jo kariai buvo sužeisti ir nukauti, bet tą pačią dieną jis įsiveržė į pilį ir ją sugriovė, dalį žmonių paėmęs į nelaisvę, o kitus išžudęs.

184 (179) *Apie Labguvos pilies sunaikinimą*

Šitai išgirdę, skalviai sunerimo iki širdies gelmių, o susirinkę į sueigą genties vyresnieji *[seniores populi]* pradėjo tartis, kaip atkeršyti. Vienu balsu visi nusprendė pasiųsti į žygį 400 rinktinių vyrų, kurie, laivais priplaukę brolių pilį Labguvą[1], staiga ją apyaušryje užėmė, kai žmonės ilsėjosi savo guoliuose, išžudė ten visus vyrus, sudegino pilį, o moteris ir vaikus išsivedė su savimi drauge su didžiausiu grobiu.

185 (180) *Apie Skalvos žemės nusiaubimą*

Kadangi lengvai pelnomas atleidimas skatina dar daugiau nusidėti, reikėjo, kad skalviai už šitokį akiplėšišką nusikaltimą gautų sunkią bausmę, antraip jie ir ateityje galėtų mėginti šitaip nusižengti. Tad magistras ir broliai, norėdami atkeršyti, subūrė stiprią kariuomenę, kuri, įsibrovusi į Skalvos žemę, nusiaubė ją skersai ir išilgai, plėšdama ir degindama, toje jos dalyje, kuri susisiekia su Prūsijos žeme[1], daug žmonių išžudė, o moteris ir vaikus surištus išsivarė. Tuo metu Stinigutas[2], skalvių vadas, ėmė juos vytis su didele kariuomene, o magistras ir broliai, šitai pastebėję, slaptai paspendė pasalas, užpuolė žygiuojančią skalvių kariuomenę, daug jų nukovė, o kitus privertė bėgti.

186 (181) *Apie tai, kaip norėta išduoti brolius*

Gyveno vienas galingas skalvių vyras, vardu Sarkis, pilininkas Sarkų pilies[1], šitaip pavadintos nuo jo vardo ir stovėjusios toje Skalvos dalyje, kuri Lietuvos žemės pasienyje[2]. Neturėdamas pakankamai karių, su kuriais galėtų smogti broliams, sugalvojo klastingai išduoti ir, prisidengus gerumo kauke, juos apgauti. Jis pasiuntė savo žygūnus pas Klaipėdos komtūrą, nuolankiai ir pamaldžiai jį prašydamas atžygiuoti su savo ginklanešiais ir jį, norintį su visais namais ir šeimyna išsižadėti stabmeldystės ir priimti krikšto malonę, smurtu išsivesti, nes jis išvengsiąs netikėlių rankų tada, kai atsidursiąs galingo žmogaus globoje. Komtūras, išgirdęs šitokias pasiuntinių kalbas, labai nudžiugo; nors ir dvejodamas, bet vildamasis laimėti šitiek sielų, jis leidosi iš meilės dievui prikalbinamas imtis šitokio pavojingo ir abejotino sumanymo. Pasiėmęs su savimi kuriuos ne kuriuos brolius bei ginklanešius, patraukė į kelią; žy-

giuodamas jis sutiko priešais atskubantį vyrą, kuris jį įspėjo dėl sumanytos išdavystės, tikindamas, kad Sarkis su daugybe karių pakelėje tykojąs jo bei brolių, ketindamas visus išžudyti. Šitai išgirdęs, komtūras, nenorėdamas, kad Sarkis turėtų kokios naudos iš tos nedorybės, apsupo jį, staiga užpuolė ir, kitiems iš baimės išsibėgiojus, pagavo jį patį ir nusivedė drauge su aštuoniais galingesniaisiais skalvių vyrais. Tačiau pačią pirmąją naktį, kai broliai ilsėjosi savo palapinėse, Sarkis, be galo stiprus vyras, sutraukė pančius, kuriais buvo pririštas prie medžio, ir, nutvėręs kalaviją, nužudė vieną brolį bei tris ginklanešius, o kitam nukirto ranką, tačiau ir pats šioje kovoje padėjo galvą.

187 (182) *Apie Sasavos pilies užkariavimą*

Sužinojęs apie tai, brolis Konradas iš Tirbergo, magistras, labai susijaudino ir, subūręs tūkstantį penkis šimtus raitelių, o kitiems išplaukus į priekį su 15 laivų, atitraukė prie Sasavos, skalvių pilies[1], kurią pradėjo smarkiai pulti; po ilgų grumtynių ją užėmė ir sudegino, dalį priešų paėmęs į nelaisvę, o kitus išžudęs kalaviju.

188 (183) *Apie tai, kaip buvo apleista Skalvos žemė*

Daug kitų karų broliai kariavo su skalviais, ir būtų atkaru aprašinėti kiekvieną. Kai galingesnieji šios žemės žmonės, tokie, kaip viešpačiai *[domini]* Surbantas, Svisdeta ir Surdeta, pamatė, jog dievas ant jų baisingai užsirūstinęs, o broliams nuostabiai palankus, jie, nedrįsdami ilgiau dievo galybei priešintis, paliko tėvonijas ir vienas po kito patraukė pas brolius su visais savo namais ir šeimyna. Paprasti

žmonės, išgirdę, kad jų kariuomenės vadai, vadovavę jiems karo metais, yra pasitraukę, irgi pasidavė krikščionių tikėjimui. Šitaip visa ši žemė liko ilgiems metams be gyventojų.

189 (184) *Apie trečiąją prūsų atskalūnybę ir apie Kristburgo bei Elbingo komtūrus, pakliuvusius į nelaisvę su visa savo šeimyna*

Negailėdami nei nesuskaičiuojamų išlaidų, nei neapsakomų įstangų, patys vargdami begalinį vargą, broliai ilgainiui, po žiaurių tikinčiųjų skerdynių, antrą kartą palenkė tikėjimui šią žiaurią bei laukinę prūsų gentį; kai jie manė, jog visur viešpatauja taika bei ramybė, netikėtai juos užgriuvo nauja žūties audra. Mat velnias, žmonių giminės nedraugas ir tikėjimo priešas, apsigyvenęs jų širdyje, iš neapykantos taikai pakurstė juos dar kartą sukelti maištą ir niekšingai pradėti karą. Jo patarti ir paskatinti, visi, išskyrus ištikimuosius pamedėnus, susimokė dar kartą atsimesti nuo krikščionybės. Tačiau niekas nedrįso viešai broliams priešintis, išskyrus pagudėnus[1], kurie ginkluoti užpuolė Elbingo komtūrą ir Helvigą iš Goldbacho, Kristburgo komtūrą[2], bei jų padėjėjus ir juos išsivarė į nelaisvę. Tačiau vienas [vyras], vardu Povyda, juos netrukus išvadavo. Jų kunigą kapelioną jie pakorė už kaklo po medžiu, dar vieną jų tarną nužudė, o kita šeimynos dalis, pasileidusi bėgti, šiaip ne taip paspruko.

190 (185) *Apie daugybės pagudėnų išžudymą*

Grįžęs šiuo metu iš Vokietijos, brolis Ditrichas iš Lidelau, sembų fogtas, atkalbėjo sembus, kurie jį nuoširdžiai gerbė, nuo šito paklydimo. Kai šitai sužinojo notangai ir varmiai, patys išsižadėjo piktų

sumanymų, duodami žodį būti ištikimi broliams. Brolis Konradas iš Tirbergo, magistras, ir broliai, subūrę didelę kariuomenę, įsiveržė į Pagudės žemę ir, išžudę nesuskaičiuojamą galybę vyrų, ugnimi nusiaubę visą žemę bei ją apiplėšę, išsivarė į nelaisvę moteris ir vaikus. Kai šitai vyko, ir vyrai, ir moterys paskutiniais žodžiais keikė vieną sembą, vardu Bansas, Pabečių valsčiaus kamerarijų, tvirtindami, jog jis esąs šio baisaus nusikaltimo sumanytojas, skatintojas ir pradininkas. Šis Bansas norėjo viešai turėti dvi žmonas[1]; kadangi broliai jam šitai uždraudė, jis įniršęs beveik visus prūsus sukurstė atsimesti nuo krikščionybės. Dėl to, ištyrę visus jo nusižengimus, jį pelnytai pasmerkė mirti.

191 (186) *Dar apie tą patį*

Tų pačių metų rudenį broliai vėl įsiveržė į Pagudės žemę ir ją nusiaubė, degindami bei plėšdami, daugybę paėmė į nelaisvę ar nukovė, išskyrus keletą tų, kurie su savo šeimyna patraukė link Lietuvos į Gardino pilies apygardą *[territorium]*, o visa ši žemė pavirto dykromis.

192 (187) *Apie Kulmo žemės bei Graudingo, Marienverderio, Santyro, Kristburgo pilių apygardų nusiaubimą ir Klemento pilies sugriovimą*

Tuo metu Kulmo žemėje gyveno brolis Bertoldas iš Nordhauzeno[1], krašto komtūras, kuris, šiaip jau apdairiai tvarkęs ūkio reikalus, kur kas mažiau tiko karui (matyt, mažiau buvo tam linkęs), todėl jis ir negebėjo duoti deramo atkirčio priešo išpuoliams. Dėl to sūduviai vis dažniau įsibraudavo į Kulmo žemę ir, smarkiai nuniokoję dievo tautą, viską šioje žemėje sudeginę bei išgrobstę, pasitraukdavo; pajutę,

kad niekas jiems nebesipriešina, jie išdrįsdavo net su maža kariuomene brautis į Kulmo žemę. Galop magistras paskyrė šios žemės krašto komtūru brolį Hermaną iš Šenenbergo[2], prityrusį karvedį, kuris jiems pradėjo drąsiai priešintis: kiekvieną kartą, kai sūduviai su nedidele kariuomene įsibraudavo į Kulmo žemę, jis su savo ginklanešiais drąsiai jiems pastodavo kelią, užpuldavo juos ir sumušdavo, daugybę išžudydamas, o kitus išsklaidydamas; jis tiek kartų šitai padarė ir tiek jų išžudė, kad sūduviai daugiau nebedrįsdavo rodytis be didesnės kariuomenės. Įniršęs dėl tokio savo žmonių pralaimėjimo ir tokių didelių nuostolių, patirtų Kulmo žemėje, Skomantas, sūduvių vadas, su 4 tūkstančiais savo gentainių ir stipria lietuvių kariuomene įsiveržė į Kulmo žemę
Spalio 21 11 tūkstančių mergelių dieną[3], pasiryžęs visokeriopai atkeršyti už savųjų žūtį. Iš pradžių jie smarkiai užpuolė vieno vasalo pilį, vardu Plovista[4], buvusią Osos upės pakrantėje; būtų ją sugriovę, jeigu galop nebūtų susitarę su pilėnais, kad šie jiems duosią du patyrusius vyrus, kurie netikėlių kariuomenę nuvesią į krikščionių žemes ir iš jų parvesią, šitaip jie išvengė žūties. Po to jie patraukė prie Rudino, Lypos[5] ir galop prie Velzaco[6] pilių, pastarosios papilį iki pamatų sudegino. Paskui jie smarkiai užpuolė vieno vasalo pilį, vardu Turnicas[7], tačiau dėl geros pilėnų gynybos tą dieną puldami nieko nepešė, nors kiaurą naktį pilį išlaikė apsiaustą. Kitą dieną, supratę, jog pilį gina kur kas daugiau ginklanešių, nei manė, pasitraukė, nė nemėgindami antrą kartą pulti. Paskui atžygiavo prie Klemento pilies[8], kuri priklausė vienam vasalui, ir ją, apstoję iš visų pusių, užpuolė; galop, pakišę ugnį, iki pamatų sudegino, joje žuvo šimtas krikščionių, neskaitant moterų ir vaikų, išvarytų į nelaisvę. Pagaliau jie patraukė prieš šias pilis bei miestus: Graudingą[9], Marienverderį, Santyrą ir Kristburgą, viską, kas kelyje pasitaikė, arba išžudė, arba paėmė į nelaisvę, arba pavertė pelenais. Paskui sugrįžo atgal su neįkainojamu grobiu: galy-

be krikščionių ir daugybe visokių daiktų. Nė vienas išmintingas žmogus negali be ašarų galvoti apie šios kariuomenės padarytus blogus darbus, apie baisingas dievo tautos skerdynes, apie išniekintus bažnyčios sakramentus bei jos tarnus.

193 (188) *Apie karą su sūduviais ir apie paskutinį karą Prūsijos žemėje*

Užkariavus iš viešpaties Jėzaus Kristaus malonės visas Prūsijos žemės gentis, beliko vienui viena, bet visų galingiausioji, būtent sūduviai, kuriuos broliai narsiai puolė, ne tiek pasikliaudami žmogaus drąsa ir gausia kariuomene, kiek dieviškąja pagalba, nes žinojo, kad viešpats yra mokęs, jog, aukojant auką, privalu aukoti ne tik galvą ar kurią kitą kūno dalį, bet ir uodegą. Todėl ir broliai, norėdami aukoti nedalomą auką, štai šitaip pradėjo kariauti prieš Sūduvos žemę.

194 (189) *Apie tai, kaip buvo nusiaubtas Kimenavos valsčius Sūduvos žemėje*

Brolis Konradas iš Tirbergo, magistras, ir daug brolių su tūkstančiu penkiais šimtais raitelių įsiveržė į Sūduvos žemę ir nusiaubė tą jos valsčių, kuris vadinamas Kimenava[1]; neskaitant galybės užmuštųjų, jie išsivarė su savimi tūkstantį belaisvių ir išsigabeno galybę kitokio grobio. Kitą dieną, kai brolių kariuomenė atsitraukdama priėjo mišką, vardu Vinsas[2], juos pasivijo trys tūkstančiai rinktinių sūduvių vyrų, kuriuos broliai su saviškiais drąsiai užpuolė, daugybę nukovė ir mirtinai sužeidė, o kitus nuvijo iki įeigos į jų žemę. Šiose kautynėse brolių kariuomenė neteko šešių vyrų, kritusių kovoje, visi kiti sveiki sugrįžo atgal.

195 (190) *Apie Lenkijos žemės apiplėšimą*

Tuo metu stipri lietuvių kariuomenė įsibrovė į Lenkiją ir, degindama bei grobdama, nusiaubė Bresto, Lenčicos bei Dobrynės pasienį[1], jie tiek daug nuostolių pridarė krikščionims, žudydami juos bei imdami į nelaisvę, kad vargu ar kas galėtų teisingai suskaičiuoti, kiek jų tada žuvo.

196 (191) *Dar apie tą patį: apie aštuonių šimtų lietuvių žūtį*

Neilgai trukus aštuoni šimtai Lietuvos raitelių nuniokojo 10 kaimų toje Lenkijos žemės dalyje, kuri vadinama Kersovu, ir, išžudę daugybę krikščionių, pasitraukė su dideliu grobiu. Tuo metu, kai šitai dėjosi, pamaldusis Lešekas, Krokuvos kunigaikštis[1], subūręs daugybę tūkstančių vyrų, užkopė į vieną kalvą ir pasakė: „Kas nejaučia baimės, tegu tas kopia pas mane, idant šiandien galėtume atkeršyti už nukryžiuotojo kančias". Trumpai drūtai kalbant, jis nelyginant Gedeonas iš daugybės karių tepasiėmė 300 vyrų, su kuriais stojo į kovą ir drąsiai puolė priešus, pasikliaudamas gailestingumu dievo, kuris neapleidžia nė vieno žmogaus, juo įtikėjusio; pirmiausia išvadavęs nelaisvėn paimtuosius krikščionis, smogė tikėjimo priešams tokį smūgį, kad iš aštuonių šimtų vyrų vos dešimčiai pavyko pasprukti.

197 (192) *Apie Sūduvos [žemės] Mėrūniškių valsčiaus nusiaubimą*

Brolis Konradas, magistras, visados rūpinęsis netikėlių naikinimu, subūręs galingą raitelių ir pėstininkų kariuomenę, su raitija įsiveržė į Sūduvos valsčių, vardu Mėrūniškis[1], kur nukovė 18 šio valsčiaus

žymių viešpačių *[dominos]*, o kitus [karius] paliko prie įeigos į minėtąją žemę[2]. Jis šį valsčių smarkiai nusiaubė, degindamas ir plėšdamas, nukaudamas ar paimdamas į nelaisvę šešis šimtus vyrų ir moterų.

198 (193) *Apie plėšikautojus*

Vargu ar kas galėtų nuodugniai papasakoti, kokie nuostabūs ir nepaprasti buvę žygiai krikščionių plėšikautojų, būtent: Martyno iš Golino, Konrado, vardu Divelis, kito [vyro], vadinamo Štaubemeliu, Kudaro iš Sūduvos, Nakaimo iš Pagudės ir daugybės kitų. Tas Martynas su 4 vokiečiais ir 11 prūsų užgrobė vieną kaimą Sūduvos žemėje, išžudydamas ar išsivarydamas į nelaisvę žmones. Grįždamas atgal, jis ilgainiui priėjo tokią vietą, kur, nekreipdamas dėmesio į pavojus, sėdo su savo bendrais už skobnies po visų rūpesčių ramiai papietauti; staiga juos užpuolė priešai ir nužudė keturis jo bendrus vokiečius, o kiti išbėgiojo palikę visus turimus ginklus bei visą maistą. Sūduviai dėl to labai džiaugėsi, tuo tarpu susikrimtęs Martynas ilgokai daužėsi po mišką, kol sušaukė savo išsklaidytus bendrus; kadangi visi jų ginklai buvo pagrobti, jis slaptomis, priešams miegant, vieną po kito išvogė jų skydus, kalavijus bei ietis, o turėdamas ginklų, staiga juos su savo bendrais užpuolė ir visus išžudė jų guoliuose, išskyrus vieną, kurį Martynas nukovė pastojęs jam kelią, kuriuo šis mėgino sprukti; po to sugrįžo namo su anksčiau pelnytu grobiu bei šių netikėlių ginklais ir kitais daiktais.

199 (194) *Apie tą patį*

Tas pats Martynas ir būrelis kitų vyrų kartą vėl priėjo vieną Sūduvos žemės kaimą ir vakaro prietemoje, kai vieni maudėsi pirtyje, antri vakarieniavo,

o treti ėjo visokias tarnybas, jį užpuolė, o visus žmones išžudė. Martynas nukovė 10 vyrų pirtyje, pagrobė arklių, gyvulių bei kitko ir išsivarė į nelaisvę moteris bei vaikus.

200 (195) *Apie sūduvių pabėgimą*

Tuo pat metu sūduviai, norėdami atkeršyti už tai, kas aukščiau minėta, įsibrovė su palyginti nedidele kariuomene į Notangos žemę ir, apiplėšę nežymią jos dalį, pasitraukė. Broliai, smarkiai juos persekioję su savo ginklanešiais, daug jų nukovė ar mirtinai sužeidė, o kiti gėdingai pabėgo.

201 (196) *Apie brolį Konradą, Prūsijos žemės magistrą 1279 viešpaties metais*

1279 Brolis Konradas iš Foichtvangeno, dešimtas Prūsijos magistras, vadovavo vienus metus. Mirus broliui Konradui iš Tirbergo, Prūsijos žemės magistrui, bei žuvus broliui Ernestui, Livonijos žemės magistrui, kurį nukovė netikėliai[1], didysis magistras, abiejų žemių pasiuntinių prašomas, jį paskyrė Prūsijos ir Livonijos brolių magistru 1279 viešpaties metais. Praslinkus vieniems metams, jis, jausdamas, jog nestengsiąs abi žemes valdyti, atsisakė savo pareigybės Prūsijoje ir pasiliko vienos Livonijos žemės magistru.

202 (197) *Apie Pakimos valsčiaus Sūduvos žemėje nusiaubimą*

Tuo metu brolis Konradas iš Tirbergo Jaunesnysis, Prūsijos žemės maršalas, magistro įsakytas, sutelkė visą savo kariuomenę ir įsiveržė į Sūduvos

žemės valsčių, vardu Pakima[1]; smarkiai jį nusiaubęs, nudeginęs ir apiplėšęs, paėmęs į nelaisvę ir išžudęs daugybę žmonių, patraukė atgal ir vakare perėjo su savo kariuomene užšalusį ežerą, vardu Nagutinas[2]. Rytui išaušus, ledas taip ištirpo, kad niekam nė į galvą nebūtų atėję, jog jie čia perėjo.

203 (198) *Apie brolį Mangoldą, Prūsijos magistrą 1280 viešpaties metais*

Brolis Mangoldas [iš Šternbergo], vienuoliktas 1280
Prūsijos magistras, vadovavo dvejus metus. Anksčiau jis buvo komtūru Karaliaučiaus pilyje, kur daug gera padarė; tapęs Prūsijos žemės magistru ir beveik dvejus metus jai vadovavęs, buvo iškviestas į kapitulą, kai iškilmingai Teutonų ordino didžiuoju magistru išrinko brolį Burchardą iš Švandeno, o grįždamas namo, kelyje ir pasimirė.

204 (199) *Apie Sembos žemės nusiaubimą*

Šio magistro brolio Mangoldo vadovavimo metais sūduviai, be galo brolių kamuojami mūsų aprašytais ir neaprašytais smūgiais, didžiai krimtosi ir degė prieš juos neapsakomu įtūžiu, todėl pradėjo tartis, kaip būtų galima atkeršyti už šitokią priespaudą, tačiau patys vieni nieko nestengdami, pasitelkė į pagalbą lietuvius ir smarkiai užpuolė Sembos žemę[1]. Broliai iš anksto buvo pasirengę tam antpuoliui. Dėl to šie nieko kita čia negalėjo daryti, tik dešimt dienų žygiuoti nuo vienos šios žemės ribos iki kitos ir deginti sodybas bei visa kita, kas buvo už pilių ir įtvirtinimų [sienų]; jie sugrįžo namo, netekę tik 5 savo karių.

205 (200) *Apie Sūduvos žemės užpuolimą ir daugybės sūduvių nelaisvę bei žūtį*

Tuo metu, kai netikėlių kariuomenė buvo Sembos žemėje, brolis Ulrichas Bajeris, Tepliavos komtūras, su 12 brolių ir 250 raitelių įsiveržė į Sūduvą ir, neskaitant kitų nuostolių, kurių pridarė šiai žemei, degindamas ir grobdamas, paėmė ir nužudė 150 žmonių, išsivarė į nelaisvę kilmingųjų žmonas, sūnus, dukteris ir šeimyną; šitaip sūduviai čia kur kas daugiau prarado, nei buvo pelnę Semboje.

206 (201) *Apie brolio Ulricho kovas su sūduviais*

Tas brolis Ulrichas garsėjo narsa. Jis mat ryždavosi tokiems sunkiems žygiams, apie kuriuos bailys nedrįsdavo nė pagalvoti. Jis pridarė sūduviams nesuskaičiuojamų nuostolių. Tiek kartų jis traukė prieš juos į kovą, kad magistras, būgštaudamas, kad jis nepatirtų didesnio pralaimėjimo, uždraudė jam ateityje juos puldinėti be savo ypatingo leidimo. Klausiamas, dėl ko esąs ant jų taip įtūžęs, atsakydavo: „Man būtų visai nesvarbu, ką su jais darau, jeigu nerūpėtų, kad būčiau jų sužeistas penkiomis žaizdomis, kaip už mane buvo sužeistas Kristus". Šitaip ir įvyko, nes ilgainiui sūduviai, sužeidę penkiomis žaizdomis, jį nukovė.

207 (202) *Apie vieno sūduvio atsivertimą ir nuostabų įvykį*

Tuo metu vienas kilmingas sūduvis, vardu Ruseinis[1], atvyko su visais savo namais ir šeimyna pas Balgos komtūrą ir panoro išklausyti pamaldų, tačiau jam neleido. Sužinojęs, dėl kokių priežasčių jam šitai

draudžiama, bematant leidosi apkrikštijamas su visa savo šeimyna, o netrukus po krikšto įsiligojo ir atgulęs pasišaukė vieną Balgos brolį kunigą, jį pakrikštijusį, ir nuolankiai paprašė jį pamokyti Kristaus tikėjimo. Kunigas uoliai padarė, ko prašomas, ir apsidairęs išvydo kojūgalyje medinį kryžių, kurį šis sūduvis buvo liepęs padirbdinti. Kunigas, stebėdamasis, kad visai neseniai pakrikštytasis esąs šitaip prisirišęs prie Kristaus tikėjimo, paklausė, ar jis nebūsiąs ką gera padaręs anksčiau, nei priėmė tikėjimą. Šis atsakė, kad esąs nukovęs daugybę krikščionių, o apie kokius gerus darbus nieko nežinąs, išskyrus vienui vieną, būtent, kai su didele kariuomene buvo įsibrovęs į Lenkiją, vienas sūduvis išsivežęs švenčiausiosios mergelės Marijos su kūdikėliu ant rankų paveikslą; kai grįždami sūduviai sugalvoję mėtyti ietis į tą paveikslą, jam jo pagailo, [jis] išplėšęs jį jiems iš rankų ir atidavęs vienam krikščioniui, sakydamas: „Pasiimk šį savo dievo paveikslą ir nuvežk jį į tokią vietą, kur jis būtų laikomas deramoje pagarboje“; po to sapne jam pasirodžiusi švenčiausioji mergelė, be galo graži ir kuo dailiausiai apsirengusi, ir pasakiusi: „Už pagarbą, kurią per mano paveikslą esi man parodęs, tau bus atlyginta mano sūnaus karalystėje“. Šitai papasakojęs kunigui, sūduvis tą pačią dieną laimingai atidavė viešpačiui sielą[2].

208 (203) *Apie Marienburgo pilies pastatymą*

1280 viešpaties metais Santyro pilis, pakeitus jos vardą bei vietą, buvo perkelta ten, kur dabar tebestovi, ir pavadinta Marienburgu, tai yra šventos Marijos pilimi, kurios šlovei bei garbei ji čia ir buvo perkelta[1]. 1280

209 (204) *Apie tai, kaip buvo nusiaubtas Sūduvos valsčius, vardu Kresmena*

Brolis Mangoldas, magistras, norėdamas, kad kovos su sūduviais, narsiai jo pirmtakų pradėtos, jo vadovavimo metais ne tik nesilpnėtų, bet kasdien stiprėtų, subūrė visą savo kariuomenę ir grabnyčių
Vasario 2 dieną įsiveržė į Sūduvos valsčių, vardu Kresmena[1], kurį niokojo, degindamas ir grobdamas. Be kita ko, sudegino Skomanto, galingo vyro bei šio valsčiaus vado, sodybą[2] ir, paėmęs į nelaisvę ar išžudęs 150 žmonių, su didžiausiu grobiu sugrįžo namo. Ši kariuomenė, įsiveržusi į minėtąjį valsčių, pasiklydo, tačiau per šią klaidą, kurią lėmė dievo apvaizda, niekad nieko be priežasties nedaranti, išsisklaidė ir, šitaip toliau braudamasi, užėmė visą valsčių ir jį nusiaubė. Šiame kare krito nukauti brolis Ulrichas Bajeris, Tepliavos komtūras, bei 4 vyrai, o brolis Liudvikas iš Libencelės pakliuvo į nelaisvę.

210 (205) *Apie tai, kaip brolis Liudvikas iš Libencelės pirmą kartą pakliuvo į nelaisvę*

Brolis Liudvikas iš Libencelės, kilmingas vyras ir iš jaunų dienų įgudęs kariauti, savo gyvenime, kaip vėliau matysime, padarė nuostabių žygdarbių. Jį, paimtą į nelaisvę, atidavė Skomantui, kuris jį labai pamėgo, nes šis buvo toks pat drąsus, kaip ir jis pats, todėl kartą jį, belaisvį, nusivedė ten, kur Sūduvos žemės galingesnieji buvo susirinkę puotauti. Per šią puotą vienas kilmingas ir galingas vyras didžiai išerzino brolį Liudviką, be paliovos jį užgauliodamas bei plūsdamas. Todėl jis tarė Skomantui: „Negi tam čia mane atsivedei, kad tas žmogus mane užgauliotų įžeidžiamais žodžiais?“ Jam atsakė Skomantas: „Apgailestauju, kad esi koneveikiamas, jeigu drįsti, atsikeršyk už tau daromas nuoskaudas,

o aš tau padėsiu“. Šitai išgirdęs, brolis Liudvikas įsidrąsinęs kalaviju nukovė savo varžovą. Vėliau brolį Liudviką iš nelaisvės išvadavo vienas minėtojo Skomanto šeimynykštis *[famulus]* ir sugrąžino pas brolius.

211 (206) *Apie Skomanto, sūduvių vado, atsivertimą*

Sūduvos valsčiuje, vardu Kresmena, Skomantas garsėjo galia ir turtais, vis dėlto, negalėdamas atsispirti nuolatiniams brolių antpuoliams, pasitraukė iš savo krašto į Rusios žemę[1] su visa šeimyna ir bičiuliais. Kurį metą ten pagyvenęs, sugrįžo, nepakeldamas tremties, į savo gimtąją žemę. Šitai sužinoję, broliai vėl ėmė su juo kariauti ir taip dažnai jį kamavo antpuoliais, kad jis galop su visais savo namais bei šeimyna pasidavė tikėjimui ir broliams.

212 (207) *Apie Sūduvos valsčiaus, vardu Zilija, nusiaubimą ir apie tai, kaip brolis Liudvikas antrą kartą pakliuvo į nelaisvę*

Tuo metu, kai brolis Mangoldas, magistras, keliavo į kapitulą, brolis Konradas iš Tirbergo, maršalas, įsiveržė su daugybe brolių ir didžiule kariuomene į Sūduvos valsčių, vardu Zilija[1]. Ši kariuomenė buvo tokia didelė, kad ji nusidriekė per daugelį mylių. Ji pavertė pelenais visus pastatus minėtajame valsčiuje, nukovė vieną kilmingąjį, vardu Vadolis[2], tenykštį vadą, bei daugybę kitų ir išsigabeno nesuskaičiuojamą grobį. Sunkiai šiame žygyje sužeistas brolis Liudvikas iš Libencelės buvo pusgyvis paliktas sniegynuose. Neilgai trukus jį aptiko sūduviai ir, uždėję ant arklio taip, kad galva bei rankos karojo viename arklio šone, o kojos kitame, nusigabeno,

bet taip nevykusiai, kad iš apkrešėjusių žaizdų vėl smarkiai paplūdo kraujas, o šitai ir išgelbėjo sužeistąjį, kaip jis pats vėliau teisingai sakė. Antrą kartą pakliuvęs į nelaisvę, brolis Liudvikas buvo nuvestas pas vieną kilmingąjį, vardu Kantigirdas[3], ir pavestas jo globai.

213 (208) *Apie tai, kaip buvo palikta Poterbergo pilis ir pastatyta Mevės pilis*

Sventopelkas, kadaise Pomeranijos kunigaikštis, apie kurį jau esame anksčiau kalbėję, turėjo keturis sūnus: pirmagimį Mstivojų, kurį, kaip esame sakę, buvo davęs kaip įkaitą, Samborą, Vartislavą bei dar vieną[1]. Vartislavas įstojo į Teutonų ordiną broliu ir anksčiau minėtosios kunigaikštystės dalį, kuri jam atiteko, atidavė labdarybės tikslais Teutonų ordino broliams Prūsijoje. Samboras, matydamas, kad iš savo dalies negalėsiąs gyventi taip iškilniai, kaip dera jo padėties žmogui, atidavė ją broliams, kad šie jį bei jo šeimyną visa kuo aprūpintų. Tą patį padarė ir ketvirtas brolis, o kad šis dovanojimas būtų teisėtas ir amžinas, visi trys broliai pasižadėjo nekelti jokių teisinių ieškinių ir nesiimti faktinių veiksmų, kuriems galėtų pagal įstatymus ryžtis šioje kunigaikštystėje jie patys ar jų palikuonys, ir išdavė tuo reikalu broliams raštus, kuriuos patvirtino savo antspaudais. Šitai sužinojęs, Mstivojus užgrobė šias tris Pomeranijos kunigaikštystės dalis ir jas ilgus metus išlaikė savo valdžioje prieš brolių valią. Galop atvyko jo šventenybė Pilypas, Fermo vyskupas, apaštališkojo sosto legatas, atsiųstas į Lenkijos žemę, ir brolis Konradas iš Tirbergo, magistras, jam nusiskundė dėl minėtojo Mstivojaus daromų Prūsijos broliams skriaudų šiose trijose minėtosios kunigaikštystės dalyse bei pateikė įžymiąją privilegiją, įrodydamas, jog broliai turi į jas neginčijamų teisių.

Išklausęs abiejų šalių įrodymų, tas pats legatas, broliams atsižadėjus anksčiau minėtųjų privilegijų ir visų teisių į tuos turtus, sutaikė juos štai šiuo pagrindu: Teutonų ordino broliai pasiliksią sau Pomeranijos kunigaikštystėje kraštą, vardu Vancka, kur dabar stovi Mevės pilis, ir šitaip pasibaigsianti tarp jų kilusi nesantarvė. Todėl 1283 viešpaties metais broliai perkėlė iš Kulmo žemės Poterbergo pilį bei visus kitus pastatus ir įkūrė Mevės pilį prie Vyslos toje vietoje, kur ji po šiai dienai tebestovi[2] Jėzaus Kristaus garbei ir šlovei.

214 (209) *Apie brolį Konradą iš Tirbergo, Prūsijos magistrą*

Brolis Konradas iš Tirbergo Jaunesnysis, dvyliktas Prūsijos magistras, vadovavo pusšeštų metų. Šis brolis Konradas buvo minėtojo Konrado iš Tirbergo, magistro, tikrasis brolis, juodu garsėjo kaip ryžtingi vyrai, pelnę didelę šlovę ir karo žygiais, ir kitokiais darbais; jiems vadovaujant, taip sėkmingai kariauta su netikėliais, kad rodėsi, jog viskas susiklosto taip, kaip jie nori.

215 (210) *Apie vienos Sembos dalies nusiaubimą*

1283 viešpaties metų žiemą aštuoni šimtai raitelių 1283
iš Lietuvos per Kuršių neriją[1] įsibrovė į Sembos žemę ir, degindami bei plėšdami, nusiaubė du jos valsčius, būtent: Abendą ir Pabečius[2]; nužudę 150 krikščionių, jie, niekur nesutikę pasipriešinimo, sveiki ir gyvi sugrįžo atgal. Neabejojama, jog šitai įvyko dėl to, kad magistras ir broliai, iš anksto žinodami, jog lietuviai susirengė į žygį, kelias dienas jų laukė su kariuomene, tačiau pabodus laukti, nes šie kelyje užtruko ilgiau nei paprastai, išsisklaidę sugrįžo na-

mo. Kaip tik kitą dieną lietuviai įsibrovė į Sembą ir, niekieno netrukdomi, padarė tai, apie ką jau aukščiau papasakota.

216 (211) *Apie naujos pilies pastatymą Sūriosios jūros pakrantėje, Sembos žemėje, Kuršių nerijoje*

Brolis Konradas, magistras, išmintingas ir apdairus vyras, suprasdamas, kad, braudamiesi per neriją tuo slaptuoju keliu, netikėliai gali pridaryti daug nuostolių bei žalos broliams bei Sembos žemei, pastatydino nerijoje, sūriosios jūros pakrantėje, stiprią pilį, kuri buvo vadinama Noihauzu[1], kad lietuviai negalėtų netikėtai veržtis į Sembos žemę.

217 (212) *Apie Kimenavos pilies paėmimą ir tūkstančio šešių šimtų sūduvių atsivertimą*

Tuo metu tas pats brolis Konradas, magistras, rūpindamasis jam patikėtomis pareigomis, ne vieną naktį praleido be miego, svarstydamas, kaip atvesti į tiesos kelią tikėjimo priešus sūduvius. Siekdamas šio tikslo, subūrė daug brolių bei kitų karių; kai traukė link Sūduvos, jį pasitiko brolis Liudvikas iš Libencelės, atsivedęs drauge su savimi Kantigirdą, kurio kitados buvo paimtas į nelaisvę, ir tūkstantį šešis šimtus abiejų lyčių sūduvių, kuriuos, būdamas nelaisvėje, atvertė į Kristaus tikėjimą. Juos išvydęs, magistras labai nudžiugo ir įsakė jiems žygiuoti link Sembos žemės[1]. Šitai padaręs, magistras kitą dieną su savo kariuomene įsibrovė į Sūduvos valsčių, vardu Kimenava, ir taip smarkiai užpuolė to pat vardo pilį[2], kad pilėnai netruko ją atiduoti sulygę, jog jiems bus leista netrukdomiems iš čia išeiti su visa manta, pasižadėjus priimti Kristaus tikėjimą. Tada jiems paskyrė vedlį ir įsakė nedelsiant keliauti į Sembos že-

mę. Kai kitą dieną, nusiaubę Kimenavos valsčių, broliai su savo kariuomene patraukė atgal, jie sužinojo, kad minėtieji Kimenavos pilėnai, nužudę vedlį, visai kitu keliu pasuko į Lietuvą. Vis dėlto brolis Liudvikas su savo palyda atžygiavo į Sembos žemę, kur visus krikštas prikėlė naujam gyvenimui.

218 (213) *Apie brolio Fridricho Holės ir 30 vyrų žūtį*

Tais pačiais metais brolis Fridrichas, vadinamas Hole, brolio Markvardo iš Revelingės tikras brolis, su 100 raitelių iš Brandenburgo pilies patraukė į Sūduvą; kai jis žygiavo atgal, paėmęs didelį grobį Kirsnavos valsčiuje[1], priešai, leidęsi jį persekioti, nukovė ir jį, ir 30 vyrų. Vis dėlto manyčiau, jog nieku būdu nederėtų nutylėti, kad šis brolis Fridrichas prieš savo žūtį taip smarkiai kirto kalaviju per nugarą vienam tvirtam kariui, pastojusiam kovoje jam kelią, taip baisiai jam smogė, kad tas, neatlaikęs smūgio, su arkliu parkrito žemėn, nors šis kirtis jo visai nesužeidė ir nepaliko ant kūno jokio žaizdos pėdsako, kaip vėliau, priėmę Kristaus tikėjimą, viešai pareiškė ir pats nukentėjęs, ir kiti sūduviai, dalyvavę tame kare ir viską matę.

219 (214) *Apie vieno Sūduvos kilmingojo ir tūkstančio penkių šimtų sūduvių atsivertimą ir apie tai, kaip buvo apleista ši žemė*

Daug kartų ir be galo ilgai broliai kariavo su sūduviais, tačiau, nenorėdami išsiplėsti, nerašysime apie tuos karus. Kai Gedetas[1], kilmingas ir atkaklus vyras, turėjęs didelę galią bei daug turtų, Kimenavos sūduvių vadas, jau nebegalėjo atsispirti dažniems bei smarkiems brolių antpuoliams, su savo namais bei šeimyna ir su tūkstančiu penkiais šimtais vyrų

bei moterų jis pasitraukė pas brolius ir priėmė krikštą. Tačiau Skurda[2], kitos Sūduvos dalies vadas, paniekinęs tikėjimo malones, patraukė su savo žmonėmis į Lietuvos žemę, ir šitaip Sūduvos žemė po šiai dienai lieka negyvenama[3].

220 (215) *Apie malonę, teikiamą netikėliams, priimantiems Kristaus tikėjimą*

Tiems, kurie, išsižadėję stabmeldystės, priima Kristaus tikėjimą, broliai teikia štai šias malones. Aukštos kilmės ir kilmingo kraujo žmogui duoda tiek žemės be prievolių *[bona ei libera conferuntur]*, kad jis galėtų taip gyventi, kaip dera jo luomo žmogui; nekilmingasis turi tarnauti broliams taip, kaip to reikalauja po šiai dienai Prūsijoje išlikę papročiai; vis dėlto, paisydami jų nuopelnų ar nusižengimų, broliai gali ir kitaip elgtis, pavyzdžiui, negi nekilmingasis, atskalūnybės metais ar kitokių tikėjimui iškilusių negandų atvejais likęs ištikimas tikėjimui ir broliams, nėra taip didžiai nusipelnęs, kad iš nekilmingųjų būtų pakeltas į garbingus kilminguosius, o vergovė jam pakeista pelnyta laisve? Žinoma, kad taip. Priešingais atvejais broliai irgi tinkamai elgėsi. Dėl to Prūsijoje daug naujakrikščių, kurių protėviai gimę iš kilmingų šeimų, tačiau jie patys dėl nusikaltimų, padarytų tikėjimui bei tikintiesiems, buvo palaikyti prastos kilmės žmonėmis, tuo tarpu kiti, kurių tėvai buvę nekilmingi, pelnė laisvę už ištikimą tarnybą tikėjimui ir broliams[1].

221 (216) *Baigiamas karas Prūsijoje. Prasideda karas su lietuviais*

1283 1283 viešpaties metais, kai nuo karų su prūsų gentimis pradžios prabėgo jau 53 metai ir visos šios žemės giminės *[nationes]* jau buvo nukariautos ir

išvaikytos, žodžiu, kai čia nebeliko nė vieno, kuris nebūtų nuolankiai paklusęs šventajai Romos bažnyčiai, Teutonų ordino broliai šitaip pradėjo karą su ta galinga, kietasprande ir kariauti pratusia tauta, kuri gyveno Prūsijos žemės kaimynystėje, anapus Nemuno, Lietuvos žemėje.

222 (217) *Apie Lietuvos pilies, vardu Bisenė, užkariavimą*

Brolis Konradas iš Tirbergo, minėtasis Prūsijos žemės magistras, ir daugybė brolių, su didele kariuomene perėję žiemos metu užšalusį Nemuną ir, įsiveržę į Lietuvos žemę, nuo ryto iki pietų smarkiai puolė pilį, vardu Bisenė[1], ir puldami buvo taip įnirtę, kad, nukovę daugybę pilies gynėjų ar mirtinai sužeidę, galop įsiveržė į ją ir pavertė pelenais, vienus pilėnus paėmę į nelaisvę, o kitus išžudę. Kita kariuomenės dalis įsibrovė į šios pilies apylinkes ir, nusiaubusi kraštą ugnimi, su didžiausiu grobiu sugrįžo atgal. Šio antpuolio metu daug krikščionių buvo sunkiai sužeista, o 4 broliai bei vienas tarnas su arkliais ir ginklais paskendo Nemune, nes jų neišlaikė ledas.

223 (218) *Apie Gardino pilies sunaikinimą*

1284 viešpaties metais tas pats magistras, kuriam niekad nebuvo gana karų su netikėliais, sutelkė stiprią kariuomenę ir vasarą su vadovu Skomantu patraukė prieš Gardino pilį[1]; persikėlęs per Nemuną, jis išdėstė savo šaulius tinkamose vietose ir pristatė prie sienų kopėčias; užvirė tokia žiauri kova, kad bailesnieji nė nedrįso į ją žiūrėti. Vieniems drąsiai puolant, kitiems atkakliai ginantis, viena ir kita šalis neteko daugybės [karių] užmuštaisiais ar sužeistaisiais. Galop iš dievo malonės broliai įsiveržė į 1284

pilį ir ją sudegino, o visus [pilėnus] išžudė arba paėmė į nelaisvę. Po to tūkstantis aštuoni šimtai vyrų užpuolė šios pilies apylinkes, jas nusiaubė, degindami bei plėšdami, ir patraukė namo su didžiausiu grobiu, paėmę daug žmonių į nelaisvę ar išžudę. Šiame valsčiuje jie nukovė vieną bartą, pabėgusį iš Pagudės ir paskutiniosios atskalūnybės metais paėmusį į nelaisvę Kristburgo ir Elbingo komtūrus su jų šeimynomis. Jau nukautą jį šiurpulingai užpuolė jo paties šuo ir, sudraskęs jam kairįjį šoną, išplėšė iš kūno širdį, nusikaltusią galybe išdavysčių ir klastų, ir ją daugybės krikščionių akyse surijo.

224 (219) *Apie Skomanto mirtį*

Štai koks iš aukščiausiojo malonės nuostabus atsivertimas ir pasikeitimas, štai Skomantas, anksčiau be saiko persekiojęs dievo bažnyčią, dabar tapo karštu tikėjimo gynėju ir garbingu krikščionių tautos vadu. Mirties patale gulėdamas, jis, paklaustas brolio Konrado, Balgos kunigo, kodėl susilaukęs iš viešpaties šitokios malonės įtikėti Kristumi, atsakė: „Prieš savo atsivertimą nieko gera nesu padaręs, gal tik tą vienui vieną darbą, kad, netikėliams pagrobus Lenkijoje švenčiausiosios mergelės Marijos bei jos sūnaus paveikslą ir jį pusiau perpjovus, pakėliau jį nuo žemės, nuvaliau savo drabužiais ir padėjau ten, kur jam dera būti“. Šitai pasakęs, laimingai atidavė viešpačiui sielą.

225 (220) *Apie bartų sugrįžimą ir daugybės lietuvių žūtį*

Kai broliai rengėsi pulti anksčiau minėtąją Gardino pilį, kurie ne kurie bartai, pastaruoju metu pabėgę iš Pagudės, subūrė drauge su lietuviais kariuomenę ir patraukė prieš Lenkiją, iš kur, neskai-

tant kitų ten padarytų nusikaltimų, išsivarė didelį grobį: daug žmonių bei gyvulių. Tačiau du bartai, būtent: Numa ir Derska, nusekė, broliams nusiaubus Gardino valsčių, paskui jų kariuomenę, ir juodviejų tarpininkaujami visi bartai taip įsiteikė broliams, kad šie jiems sugrąžino paimtas į nelaisvę jų žmonas ir vaikus; šitai nepatiko nei broliui Ditrichui, Sembos fogtui, nei daugeliui kitų brolių, nes, apie tai sužinoję, jie su baime pradėjo galvoti apie būsimas negandas, kurių per juos [bartus] galėsią ateityje sulaukti, o tolimesnė įvykių raida šitai ir patvirtino. Minėtieji Numa ir Derska, įsiteikę broliams, nuskubėjo pasitikti lietuvių kariuomenės ir ten, papasakoję savo tėvynainiams [bartams], kas dėjosi Gardino pilyje bei jo valsčiuje, be to, kaip jie pelnė brolių palankumą, išžudė lietuvius, o visą grobį išsigabeno į Pagudę, kur ir gyvena, kaip gyvenę.

226 (221) *Apie išdavystę, per kurią žuvo šimtas krikščionių*

1285 viešpaties metais vienas skalvis, vardu Gir- 1285
dila, prieš atsivertimą saviškių didžiai gerbiamas, pasigyrė, jog, turėdamas šimtą ginkluotų vyrų, galėtų pridaryti lietuviams visokeriopų eibių. Kai broliai jam juos išskyrė, jis ir patraukė su jais prie Aukaimio pilies[1], tačiau šios pilies vyrai, išdaviko iš anksto įspėti, susibūrė į vieną vietą, staiga juos užpuolė ir nukovė visus, išskyrus kelis, kuriems pavyko pasprukti.

227 (222) *Apie ketvirtąją atskalūnybę ir apie tai, kaip už ją buvo keršijama*

1286 viešpaties metais brolis Ditrichas, Sembos 1286
fogtas, galėjo taip sakyti, kaip kadaise bylojęs Jobas: „Atėjo baisenybė, kurios bijojau“, mat bartai,

ką tik atgavę brolių palankumą, ir pagudėnai bei kiti Prūsijos [žmonės], paklusę savo piktam įpročiui ir sugalvoję dar kartą sukilti prieš brolius, susimokė su kai kuriais kitais prūsais, kurių šlykštus elgesys teisėtai skatina viešai paskelbti jų vardus, tačiau šito nedarome iš pagarbos jų dabartinei padėčiai. Taigi jie susitarė pakviesti rugijų kunigaikštį[1] su stipria kariuomene ir, išvijus brolius iš Prūsijos žemės, jį paskirti savo karaliumi bei valdovu. Šis šlykštus sąmokslas buvo susektas tada, kai statė Ragainės pilį[2], ir kiekvienas bartas bei pagudėnas, kaltinamas dėl šio niekingo sąmokslo, gavo tinkamą atpildą už savo darbus.

228 (223) *Apie plėšikautojus, kurie nužudė 70 Lietuvos kunigaikščių*

Tuo metu vienas lietuvis, vardu Pelužis, įžeistas savo viešpaties *[a domino suo]*, vieno kunigaikščio, kuris savo karalystėje buvęs nelyginant antras asmuo po Lietuvos karaliaus[1], atvyko pas Sembos žemės brolius; jo paprašytas Karaliaučiaus komtūras paskyrė jam į bendrus Martyną iš Golino, Konradą, pravarde Velnias, ir dar vieną [vyrą], vardu Stavimėlas, bei 20 kitų narsių vyrų, labai įgudusių plėšikauti; šie visi drauge su juo ir patraukė su ginklu rankose atkeršyti už patirtas skriaudas. Kai jie priėjo šio kunigaikščio sodybą, užtiko ten sukviestus į vestuves beveik visus Lietuvos karalystės kilminguosius kaimynus; kai šie, iš seno savo įpročio nusigėrę, sugulė pailsėti, užpuolė juos ir nužudė 70 kunigaikščių drauge su namų šeimininku, neskaitant kitų žmonių, kurių ten buvo daugybė. Jaunąjį bei jaunąją, kunigaikščių žmonas su šeimyna ir vaikais, šimtą žirgų, auksą bei sidabrą[2] ir visus namų apyvokos daiktus jie išsigabeno su savimi.

229 (224) *Apie tą patį*

Tas pats Martynas su keliais savo bendrais patraukė link Lietuvos ir, tris kartus persikėlęs per patvinusius vandenis, priėjo upę, vardu Bugas, o ten pamatė plaukiantį pasroviui ir prikrautą prekių laivą, paskui kurį slaptai ir leidosi; kai upeiviai papietavę sugulė pokaičio, Martynas juos užpuolė su savo bendrais, visus išžudė, džiūgaudamas įsibrovė į laivą ir jį atplukdė į Torunės miestą, kur jie, pardavę laivą su prekėmis, kiekvienas gavo po 20 markių dalies.

230 (225) *Apie pagirtiną kai kurių brolių gyvenimą Karaliaučiaus pilyje*

Karaliaučiaus pilyje nuo pat jos įkūrimo gyveno narsūs vyrai: broliai ir įgudę kariai. Jie lenkė kitus, nes daugiau už juos pasninkavo, daugiau meldėsi, ilgiau naktimis budėjo ir klūpojo bažnyčioje. Su jais kartu gyveno ir brolis Albertas iš Meiseno, šios pilies komtūras[1], dievui atsidavęs vyras, pagirtinai gyvenęs per visą savo gyvenimą. Apie jį galima prirašyti nuostabių dalykų. Pasakojama, o tuo, be abejo, privalome tikėti, kad tas brolis Albertas jaunystėje turėjęs savo kūnui skirtą ir duotą kankintoją, šėtono pasiuntinį, kuris jį daužęs kumščiais. Kadangi ne tris kartus, bet daugelį kartų jis prašė viešpatį padaryti, kad nebebūtų šio kankintojo, išgirdo balsą, sklindantį iš dangaus ir jam bylojantį: „Albertai, jeigu nori išvengti sunkių pagundų, privalai kiekvieną dieną nuolankiai sukalbėti šią maldą: „O iškiliausioji meile, padaryk, kad tvirtai ir nuoširdžiai trokščiau tavęs bei skaistaus gyvenimo, apvalyk man sąžinę ir neleisk man susiteršti". Vokiečių kalba šitaip sakoma: *„O uberste libe, gib uns rechten jamir nach dir und nach einem reinen leben und reinige unse conscien-*

cie und behute uns vor bewöllunghe". Kurį metą jis kasdien kalbėjo tą maldą, pagarbiai tardamas žodžius, ir štai galop užgeso jame nuodėmės deglas ir paliovė jį kamavusios siaubingos pagundos.

231 (225) *Dar apie tą patį*

Tas pats brolis Albertas vienu metu sunegalavo, o per tą ligą visai nuslinko jam galvos plaukai ir iškrito blakstienos. Šitai jį taip subjaurojo, kad niekas nenorėjo su juo bendrauti. Todėl jis, didžiai susikrimtęs, su ašaromis meldė viešpatį nukrauti jam nuo pečių uždėtą pareigybių naštą arba tiesiog pasiimti iš šios žemės. Tą pačią naktį jis buvo viešpaties išgydytas, o plaukai taip jam ataugo, kad nė žymės nebeliko buvusio bjaurumo.

232 (225) *Dar apie tą patį*

Neilgai trukus po to, kai tas pats brolis Albertas su kitais broliais traukė prieš tikėjimo priešus, tą dieną, kai broliai bei kiti vienuoliai paprastai ima šventąją komuniją — mūsų viešpaties Jėzaus Kristaus kūną, nutolo jis šiek tiek nuo kitų ir, susijaudinęs bei ašarodamas, pasakė: „O viešpatie Jėzau Kristau, jeigu dabar būčiau namie, priimčiau, sukalbėjęs daug maldų, tavo kūną". Vos šitaip tarė, staiga pasirodė viešpaties kūnas pavidalu paplotėlio, kuris duodamas prie altoriaus, ir pakibo ore jam prie pat burnos. Šitai išvydęs, jis išsigando ir pasakė: „Viešpatie Jėzau Kristau, jeigu šis paplotėlis — tavo tikras kūnas, tegu jis įeina į mane"; kai atvėrė burną, paplotėlis įėjo, o jis jį priėmė, neapsakomai džiaugdamasis.

233 (226) *Apie kito brolio gyvenimą toje pačioje pilyje*

Tuo pat metu minėtoje pilyje gyveno brolis Volframas Saksas, kuris, davęs įžadus Teutonų ordinui, troško žengti nuo dorybės prie dorybės, tačiau velnias, pavydėdamas jam šios laimės, ėmė regzti visokiausių pinklių, norėdamas jam sukliudyti. Todėl pirmąją naktį, kai brolis Volframas pakilo iš lovos maldai, jam ir pasirodė velnias, o šitai kartojosi kas naktį ištisus metus, mat velnias jam rodėsi įvairiausiais pavidalais ir trikdė jam ramybę visokiausiomis pagundomis, o jis vyriškai tam priešinosi, uoliai tarnaudamas dievui. Praėjus vieniems metams, velnias, nieko šiomis vilionėmis nepešęs, nuo jo susigėdęs atstojo ir nebedrįso daugiau rodytis.

234 (227) *Apie brolį Meinhardą, Prūsijos žemės magistrą*

Brolis Meinhardas Saksas iš Kverfurto, tryliktas 1288
Prūsijos magistras, vadovavo vienuolika metų[1]. Kaip šlovingai jis ėjo savo pareigas, liudija šlovingi jo darbai, apie kuriuos netrukus papasakosime. Jis garsėjo narsa. Drąsiai ėmėsi tokių sunkių darbų, apie kuriuos kitas bijojo ir pagalvoti. Dėl to jis kėlė siaubą visiems priešams, nes jų negalėjo apsaugoti nuo jo keršto nei įtvirtinimai, nei dideli nuotoliai.

235 (228) *Apie Ragainės ir Skalvių pilių pastatymą*

1289 viešpaties metais tas pats brolis Meinhar- 1289
das, didžiai trokšdamas praplėsti krikščionių gyvenamus plotus ir padidinti Prūsijos žemes, patraukė

balandžio 23 švento Jurgio kankinio dieną su galybe karių į skalvių žemę ir dievo garbei bei šlovei ant vienos kalvos Nemuno pakrantėje pastatė pilį, vardu Landeshutė, o lotyniškai šitai reiškia žemėsauga, tačiau dabar ji visų vadinama nuo šalimais tekančio upelio Ragaine, palikdamas ten jai ginti iš Austrijos kilusį brolį Bertoldą, vadinamą Briuhavenu, komtūrą, su 40 brolių ir šimtu rinktinių ginklanešių. Neilgai trukus prie Nemuno, šiek tiek žemiau, pastatė Skalvių pilį[1], kad turėtų kur gyventi skalviai, atsivertę į Kristaus tikėjimą.

236 (229) *Apie brolį Karaliaučiaus komtūrą Bertoldą, vadinamą Briuhavenu, bei apie jo gyvenimą*

Šis brolis Bertoldas neilgai vadovavo Ragainės piliai, mat netrukus buvo paskirtas Karaliaučiaus brolių komtūru. Stebėtinų dalykų pasakojama apie šio vyro gyvenimą ir apie jo ypatingą dorovingumą. Kai, viešpaties įkvėptas, nutarė duoti vienuolio įžadus, jis apmąstė šiuos du, būtent: neturto ir klusnumo, kurių turi laikytis vienuoliai, nes jie privalomi ir vienuolyne, ir už jo sienų, be to, tretįjį, būtent skaistybės, patį sunkiausiąjį, o tada pasiryžo save išbandyti, ar esąs pakankamai pasirengęs jos laikytis, nes niekas negali būti skaistus, jeigu dievas neduoda tos malonės, ir nutarė imtis štai šio nepaprasto ir kupino pavojų išbandymo. Jis paėmė į žmonas jauną mergaitę, tokio neapsakomo gražumo, kokiai lygios nebuvo kaimynystėje, ir, savo guolyje išgulėjęs nuogas su ja — irgi nuoga — beveik visas naktis per ištisus metus ir net ilgiau, nepabandė jos kūniškai pažinti, kaip ji pati vėliau, prisiekdama visomis šventenybėmis, teigė, rodydama savo nekaltumo žymes. Štai koks nuostabus, štai koks nepaprastas įvykis:

moteriškos vilionės palaužė stiprųjį Samsoną, šventąjį Dovydą, išmintingąjį Saliamoną, tuo tarpu šis vyras, laisva valia apkabinęs savo bendrę, nugalėjo ir pakilo į dorybės viršūnes. Negi jis ne stipresnis už Samsoną, ne šventesnis už Dovydą, ne išmintingesnis už Saliamoną? Nemažindami aniems deramos pagarbos, šiuo atveju galime tvirtai sakyti: taip.

237 (230) *Apie Sembos žemės nusiaubimą*

Tų pačių metų rudenį lietuvių karalius su aštuoniais tūkstančiais raitelių įsibrovė į Sembos žemę, sudegino visus pastatus bei pasėlius, tačiau nužudė tik kelis krikščionis, o grobio išsigabeno palyginti nedaug, nes broliai iš anksto sužinojo, jog šie susiruošė į žygį. Beveik 14 dienų žygiavęs per šią žemę nuo vieno pasienio iki kito, jis patraukė atgal, tačiau patyrė ir sunkių nuostolių, mat neskaitant kitų žuvusiųjų, kurių buvo gana daug, brolis Henrikas iš Dobino su būriu ginklanešių nukovė 80 lietuvių.

238 (231) *Apie Kolainių pilies užpuolimą*

1290 viešpaties metais, švento Jurgio kankinio dieną, brolis Meinhardas, magistras, smarkiai užpuolė Kolainių pilį[1] su penkiais šimtais raitelių ir dviem tūkstančiais pėstininkų. Pilyje buvo [jos] vadas Surminas, o su juo 120 karingų vyrų, kurie narsiai priešinosi broliams. Galop visi pilėnai, išskyrus 12 žmonių, buvo mirtinai sužeisti, kad nuo pilies sienų kraujas tekėjo nelyginant patvinęs liūčių vanduo. Kai pradėjo temti, penki šimtai brolių raitelių, ėjusių sargybą tarp Lietuvos žemės bei šios pilies ir pailsusių nuo ilgo budėjimo, patraukė atgal, keldami didelį šurmulį bei triukšmą, ir taip išgąsdino paprastus ka-

1290, balandžio 23

rius, kad šie nudūmė prie laivų, manydami, jog artėja priešai. Broliai nieku būdu jų negalėjo susišaukti, nors ne kartą bandė šitai padaryti. Todėl jie turėjo nutraukti apgulą. Neilgai trukus vadas Surminas paliko šią pilį prisiekęs dievų galybe niekad ateityje nelaukti, kol broliai užpulsią kokią pilį.

239 (232) *Apie brolio Ernekės, Ragainės pilies komtūro, žūtį*

Gegužės 12 Tais pačiais metais, apie šeštines, brolis Ernekė, Ragainės komtūras, išplaukė, magistro įsakytas, laivais link Lietuvos, norėdamas išbandyti kai kurias naujoves, o su juo buvo brolis Jonas iš Vienos ir 25 ginklanešiai. Kai jie plaukė pro jau minėtą Kolainių pilį, Surminas, jos pilininkas, sušaukė pilėnus ir pradėjo su jais tartis, kaip galima būtų apgauti brolius; vieniems pasiūlius vienokį vylių, kitiems — kitokį, galop visi sutarė, kad vienas iš jų, mokąs lenkų kalbą, apsivilktų moteriškais drabužiais, atsistotų Nemuno pakrantėje ir, kai šie plauksią pro šalį, pasiprašytų priimamas į laivą ir šitaip išvaduojamas iš netikėlių nelaisvės. Todėl vienas lietuvis, vardu Nodamas, prityręs karys, vėliau, beje, priėmęs Kristaus tikėjimą ir laimingai krikščionimi pasimiręs, pasiėmė šiam reikalui 60 vyrų ir, atėjęs į tinkamą vietą, įsakė visiems netoliese pasislėpti, o pats, apsirengęs moteriškais rūbais, atsisėdo ant upės kranto. Neilgai trukus, kai komtūras, sutvarkęs visus savo reikalus, plaukė pro šalį, šis niekingas išdavikas graudžiu balsu pradėjo šaukti ir prašyti, kad jį priimtų į laivą, kad jo sielą, Kristaus krauju atpirktą, išvaduotų iš velnio vergovės. Kai, šitai išgirdęs, brolis Ernekė jo pasigailėjo ir priplaukė prie kranto, šis staiga nutvėrė laivą, stipriai į jį įsikibo ir, susišaukęs savo bendrus, užpuolė plaukusius laivu ir visus išžudė.

240 (233) *Apie tai, kaip Ragainės broliai nukovė 25 lietuvius*

Po šio įvykio lietuviai taip suįžūlėjo, kad susigalvojo, patraukę švento Jono Krikštytojo dieną iš netoliese buvusios Aukaimio pilies apylinkių su 36 vyrais, patrikdyti plėšikiškais išpuoliais Ragainės broliams ramybę. Artėdami jie metė — kaip reikalauja jų papročiai — burtus, kurie jiems nežadėjo sėkmės. Dėl to tučtuojau pasuko atgal. Tuo tarpu Ragainės broliai, sunerimę dėl savo žmonių naikinimo ir norėdami apsisaugti nuo būsimų pavojų, pasiuntė žvalgus, turėjusius saugoti kelius; vienas iš jų skubiai sugrįžo ir pasisakė matęs minėtuosius plėšikautojus. Todėl brolis Liudvikas iš Libencelės ir brolis Markvardas iš Revelingės su dviem kitais broliais ir 26 ginklanešiais juos pasekę užpuolė viename lauke ir 25 iš jų nukovė. Birželio 25

241 (234) *Apie beveik penkių šimtų lietuvių žūtį*

Tais pačiais metais ir tuo pačiu laiku lietuvis Jazbutas su penkiais šimtais rinktinių vyrų įsibrovė į Lenkiją ir, neskaitant kitų ten pridarytų piktadarybių, išsigabeno didelį grobį: išsivarė daug žmonių ir išsivežė galybę visokių daiktų. Nors šis Jazbutas rodėsi einąs su netikėliais, tačiau slapta gerbė brolius. Jis įspėjo juos anksčiau, nei pats patraukė su kariuomene į žygį. Dėl to magistras pasiuntė brolį Henriką Cutsvertą ir 29 brolius su 1200 vyrų, turėjusių jam pastoti kelią. Šie, nužygiavę į dykras, plytinčias tarp dviejų upių, tai yra tarp Luko[1] ir Narevo, jų ten tykojo aštuonetą dienų, smarkiai piktindamiesi ir didžiai trūkdami maisto. Galop, kai lietuvių kariuomenė grįždama priėjo šią vietą, voros priekyje žygiavęs lietuvis, metęs burtus, sušuko: „Vargas mums, nes mūsų laukia nesėkmė“. Vadas sušuko, kad

jis nutiltų. Tačiau jis nesiliovė šaukęs, kol broliai, iššokę su savo kariais iš pasalų, neužpuolė jų ir nenukovė 350 jų žmonių. Kiti išbėgiojo, ir kurie ne kurie dykroje iš sielvarto pasikorė, o kiti ten išmirė, negaudami nei atsigerti, nei pavalgyti, tik vienas kitas išsigelbėjo nuo žūties.

242 (235) *Apie paguodą, suteiktą broliams bei krikščionims*

Kai ši brolių kariuomenė, nugalėjusi priešą, dar nebuvo sugrįžusi iš žygio, kartą brolis Meinhardas, magistras, prisėdo su kuriais ne kuriais Ordino vyresniaisiais pasišnekėti apie rūpesčius, kuriuos kėlė minėtoji kariuomenė, užgaišusi kur kas ilgiau, nei turėjo, ir apie Ragainės komtūro bei jo karių mirtį. Kai jie nuliūdę šnekučiavosi, atvyko žygūnas, kuris pranešė, kad Ragainės broliai nukovę 25 plėšikautojus. Nespėjus baigti kalbos, atvyko antras ir pranešė, jog brolių kariuomenė nugalėjo priešą ir sugrįžta. Šiam vos baigus kalbėti, atskubėjo trečias, kuris pranešė, kad nukautas vienas kunigaikštis, norėjęs, pasak visų, pavergti Prūsijos žemę ir išvaryti iš čia brolius[1]. Todėl magistras bei broliai didžiai nudžiugo ir padėkojo už galybę suteiktų malonių dievui, guodžiančiam savo žmones kiekvienoje nelaimėje. Štai šitaip pragaras, visai neseniai džiūgavęs teisingojo dievo lėmimu, patyrė skausmą, o brolių liūdesys pavirto džiaugsmu.

243 (236) *Apie Kolainių pilies sudeginimą ir Junigedos valsčiaus apiplėšimą*

1291, vasario 2 1291 viešpaties metais, apie grabnyčias, brolis Bertoldas Bruhavenas, Karaliaučiaus komtūras, bei daug brolių su tūkstančiu penkiais šimtais vyrų, žygiuo-

dami pro Kolainių pilį, pamatė, kad joje nėra žmonių, ir ją sudegino. Šitai padarę, patraukė į Junigedos valsčių[1], kurį nusiaubė, grobdami bei degindami; neskaitant kitų padarytų nuostolių, paėmė į nelaisvę ir nužudė septynis šimtus netikėlių.

244 (237) *Apie Junigedos pilies pastatymą ir Medrabos pilies sunaikinimą*

Tais pačiais metais per velykas lietuviai pastatė Junigedos valsčiuje pilį[1], kurią pavadino tuo pačiu vardu. Minėtas brolis Bertoldas, šitai sužinojęs, atžygiavo su tūkstančiu Sembos vyrų ir pabandė sutrukdyti statybai, bet nestengė, nes netikėliai stipriai priešinosi; nenorėdami, kad jų pastangos būtų visai bergždžios, jie pasuko link Medrabos pilies[2], per kurią krikščionys patyrė daug bėdų, ir ją po stipraus antpuolio iki pamatų sudegino, o visus žmones išžudė ar paėmė į nelaisvę. Balandžio 22

245 (238) *Apie vieną nuostabų atsivertimą*

Tuo metu Marienburgo pilyje gyveno brolis Gerhardas; anksčiau, kai dar nedėvėjo vienuolio apsiausto, jis buvo šviesiausiojo valdovo Brandenburgo markgrafo šeimynykštis, garsėjęs kaip labai gabus račius ir didelis karo pabūklų meistras. Kai jis kartą, jau padaręs galybę tokių pabūklų, kuriais buvo sugriauta [daug] pilių bei miestų, gulėjo vieną naktį atmerktomis akimis lovoje, pro užsklęstas duris įėjo keturi vyrai, nešini keturiomis degančiomis žvakėmis, ir apkaltino jį daugybe nusikaltimų, sakydami, kad jis neabejotinai susilauksiąs mirties, jeigu per tam tikrą laiką nepataisysiąs savo gyvenimo būdo; kad šitai būtų akivaizdu, jie jį užklojo balta marška, kaip paprastai užklojami numirėliai. Jis labai to nu-

sigando ir atvyko į Prūsijos žemę, atsiveždamas su savimi ir tą baltąją maršką, ir, davęs įžadus Teutonų ordinui, pradėjo tyrą gyvenimą, kurį laimingai ir užbaigė.

24€ (239) *Apie Paštuvos ir Gaižuvos valsčių apiplėšimą*

1292 Tuo metu brolis Meinhardas, magistras, nesitenkindamas lietuviams pridarytais nuostoliais, su šimtu brolių ir galybe raitelių įsiveržė į Gaižuvos[1] ir Paštuvos[2] valsčius, viską čia didžiausiais gaisrais niokodamas, tiesa, į nelaisvę paėmė ir nužudė nedaug žmonių, o grobio irgi mažai išsigabeno. Begrįžtantį jį persekiojo lietuviai ir kelis kartus užpuolė. Šioje kovoje Jazbutas, kadaise draugas, o dabar priešas, užpuolė brolį Henriką Cutsvertą ir sužeidė jam žirgą, todėl brolis Henrikas įniršo ir jį perdūrė ietimi. Vis dėlto Jazbutas, suvokdamas, jog artėja neišvengiama mirtis, kirto, negalėdamas atsisukti, kalaviju atgalia ranka, broliui Henrikui nunešdamas pirštą.

247 (240) *Apie Aukaimio valsčiaus nusiaubimą*

Birželio 29 Tais pačiais metais, apaštalų švento Petro ir švento Povilo dieną, brolis Henrikas Cutsvertas, minėtasis Balgos komtūras, su 20 brolių ir tūkstančiu penkiais šimtais vyrų išjojo[1] link Junigedos pilies; surengę pasalas, Ragainės broliai su savo ginklanešiais iškėlė vėliavą ir patraukė prie šios pilies, o joje tuo metu buvo daug svečių, kurie, smarkiai įniršę dėl šio žygio, pasileido ginkluoti jų persekioti; broliai būtų juos tikriausiai smarkiai sumušę, jeigu nebūtų per anksti išpuolę iš pasalų. Po to broliai, pasitraukę su kariuomene, kurį laiką ilsėjosi vienoje vietoje; ilgokai ten tarėsi, galop visi nusprendė, kad, šiaip ar taip,

nedera tuščiomis rankomis grįžti namo. Todėl, įsibrovę į Aukaimio pilies apylinkes, jas nuniokojo, degindami ir plėšdami. Paėmę į nelaisvę ir išžudę daug žmonių, patraukė su dideliu grobiu atgal. Kadangi šio valsčiaus raiteliai prieš vieną dieną buvo išskubėję į Junigedą išgirdę triukšmą, kurį broliai buvo ten sukėlę, pasileido jų persekioti vieni pėstininkai, užstodami kelią viename miške, kurį broliai greitai perėjo ir, lauke juos užpuolę, 12 nukovė, tuo tarpu kiti, pasileidę bėgti, vėliau nė nedrįso rodytis.

248 (241) *Apie Lenkijos žemės apiplėšimą*

Pukuveras, Lietuvos karalius, tais pačiais metais pasiuntė savo sūnų Vytenį[1] su didele kariuomene į Lenkiją, į Bresto žemę[2]; kai jie ten pridarė daug žalos, galybę žmonių nukovę bei paėmę į nelaisvę, išdeginę bei išgrobstę, Kazimieras bei Lokietka, Lenkijos kunigaikščiai, nerimaudami dėl savo žmonių likimo, paprašė brolį Meinhardą, Prūsijos magistrą, pagalbos. Kai šis atvyko su didele kariuomene ir užpuolė netikėlius, minėtieji kunigaikščiai pasileido bėgti su visais savo lenkais. Šitai matydami, broliai nusigando ir, neturėdami jėgų atsispirti tokiai daugybei priešų, irgi pasitraukė, tiesa, patyrę nemažų nuostolių, nes daug brolių bei kitų krikščionių buvo sunkiai sužeista anksčiau, nei jiems pavyko garbingai išvengti kovos.

249 (242) *Apie nuostabų brolių išsigelbėjimą vieno žygio metu*

1292 viešpaties metais magistras, uoliai eidamas 1292
jam patikėtas pareigas ir didžiai rūpindamasis netikėlių naikinimu, sutelkė didelę brolių bei [kitų] ginkluotųjų kariuomenę ir patraukė prie lietuvių sienų. Čia vienas prūsas atėjo pas brolį Henriką Cuts-

vertą ir pasakė: „Ir tu būsi išduotas, ir tavo broliai bus išduoti, jeigu įeisite į lietuvių žemę; jie, ten susibūrę, jūsų tik ir laukia, ir nė vienas iš jūsų negalės išvengti mirties; jeigu tučtuojau grįšite atgal, jus grįžtančius išžudys saviškiai". Brolis Henrikas atsakė: „Jeigu taip yra, kaip sakai, patark mums, ką turime daryti, kad išvengtume pavojų". Šis į tai tarė: „Grįžkite namo, tačiau būkite pasirengę kovai, gal jie išsigąs, matydami, jog esate deramai pasiruošę gintis, ir išsižadės sumanytos piktadarystės". Brolis Henrikas visa tai papasakojo magistrui, ir šis, brolių patariamas, pasiuntė į Lietuvos žemę žvalgus, kurie sugrįžę pareiškė, jog tai, kas buvo sakyta, gryna teisybė. Todėl magistras įsakė kariams pranešti, kad, grįždami namo, visi žygiuotų pasirengę kovai, o slaptai susišaukė vieną po kito tuos, kurie buvo svarbiausieji šios išdavystės sumanytojai, ir kiekvienam priskyrė po vieną brolį, turėjusį jį saugoti, kad nepabėgtų. Kai paprasti žmonės išvydo, jog svarbiausieji klastininkai nuolatos bendrauja su broliais ir prie stalo, ir kitokiuose pasilinksminimuose, labai nusigando ir, manydami, jog jų sąmokslas esąs susektas, nedrįso nieko bloga broliams daryti, ir šitaip broliai iš dievo malonės sveiki bei gyvi pargrįžo namo. Štai kokios negandos iš visų pusių nuolatos grėsė broliams, tačiau dievas, kuris niekad nepalieka nelaimėje tų, kurie jį tiki, mielaširdingai juos gelbėjo nuo visiško išnaikinimo.

250 (243) *Apie baisų Lenkijos žemės nusiaubimą ir apie daugybės tūkstančių krikščionių nužudymą bei paėmimą į nelaisvę*

1294, birželio 6 Tais pačiais metais Vytenis, Lietuvos karaliaus sūnus, įsibrovė su aštuoniais šimtais vyrų į Lenkijos žemę[1] ir per sekmines, kai Lenčicos bažnyčios kanauninkai, kunigai ir kiti dvasininkai, apsivilkę iš-

kilmių arnotais, ėjo procesiją, žiauriai juos užpuolė, o bažnyčioje nužudė 400 krikščionių, kunigų ir prelatų; kitus, kuriuos panorėjo, išsivarė į nelaisvę; jie arnotus, taures ir kitokius bažnytinius indus pavartojo, niekindami dievą, neleistiniems reikalams, pavertė pelenais bažnyčią drauge su joje buvusiais sakramentais, be to, nusiaubę visas apylinkes bei išžudę daug dievo žmonių, išsivarė tokią galybę belaisvių, kad per dalybas kiekvienam lietuviui teko 20 krikščionių. Po to, kai jie ėmė trauktis atgal, Kazimieras, Lenkijos kunigaikštis, sielvartaudamas dėl savo žmonių žūties, leidosi jų persekioti su tūkstančiu ir aštuoniais šimtais vyrų. Šitai sužinojęs, Mazovijos kunigaikštis Boleslovas man nesuprantamais sumetimais sudarė kuriam laikui tarp krikščionių ir netikėlių paliaubas, jų metu lenkai, nesitikėdami jokių pavojų, ramiai sau dirbo visokius darbus, tuo tarpu lietuviai, nutraukę šį paliaubų susitarimą, užpuolė juos ir nužudė kunigaikštį Kazimierą bei visus jo žmones, išskyrus vieną karį, kuris paspruko, kad galėtų kitiems apie tai papasakoti.

251 (244) *Apie tai, kaip krikščionys stebuklingai ištrūko nuo netikėlių rankų*

Tais metais brolis Konradas Štangė, Ragainės komtūras, apie švento Jokūbo apaštalo dieną patraukė su keliais broliais bei ginklanešiais link Junigedos pilies, pasiuntęs į priekį žvalgą, kuriam įsakė sužinoti, kas dedasi pilyje; šis skubiai sugrįžo atgal ir pasakė, kad visame lauke ir pilyje bei papilyje pilna karių. Šitai išgirdę, broliai ir kiti, labai sutrikę, tarė: „Vadinasi, negalėsime pro juos praeiti, ką mums tada daryti?“ Jiems atsakė komtūras, juos padrąsindamas Judo Makabėjaus žodžiais. Jis pasakė: „Nesunku atiduoti daugelį į nedaugelio rankas, ir nėra skirtumo dangaus dievo akivaizdoje išgelbėti dideliu ar mažu skaičiumi, nes nugalėjimas kare nepareina nuo ka-

1292, liepos 25

riuomenės daugybės, bet stiprybė ateina iš dangaus", todėl drąsiai prasiskverbkime pro juos, o viešpats mus apgins. Visiems patiko šis patarimas. Tada, paženklinę save šventojo kryžiaus ženklu, prasiskverbė pro lietuvių kariuomenę, daug jų nukovė, o kitus sunkiai sužeidė. Visiems kitiems pasileidus bėgti, broliai su saviškiais sveiki ir gyvi sugrįžo namo. Štai kaip vienas gali išvaikyti tūkstantį, o du — priversti bėgti dešimt tūkstančių. Argi ne dėl to, kad jų dievas juos išdavė, o viešpats juos priglaudė? Tikrai taip, nes tu, Jėzau Kristau, esi vienatinis dievas, bedarantis didžius stebuklus ir amžių amžiais begarbinamas.

252 (245) *Apie Junigedos pilies papilių sudeginimą*

1293 1293 viešpaties metais magistras žiemą, nesigailėdamas nei savęs, nei savo žmonių, nevengdamas nei didelių rūpesčių, nei gausių išlaidų, visados pasiryžęs aukštinti tikėjimą ir tikinčiuosius, sutelkė visą savo kariuomenę, patraukė prie Junigedos pilies ir ją smarkiai užpuolė. Daug žmonių išžudęs, pavertė pelenais du šios pilies papilius, vieną — ant kalno, kitą — slėnyje.

253 (246) *Apie Skalvių pilies puolimą*

1293 Vienas šios kariuomenės ginklanešys iš Ragainės, gimęs Bartos žemėje, slapčiomis pabėgo; šis pragaro sūnus, atėjęs pas lietuvių karalių, pasisiūlė, laiduodamas galva, perduoti jam Skalvių pilį. Atidžiai ir patikliai jį išklausęs, karalius tą pačią žiemą jam davė karių. Jie, priėję šią pilį, nužudė brolį Liudviką, vadinamą Okse; vėliau, kai slaptai priėjo pilies vartus, jiems narsiai pasipriešino, išgirdę karių sukeltą triukšmą, brolis Konradas ir brolis Albrechtas iš Hageno su savo ginklanešiais, nors jų nedaug beturėjo;

užvirė ilgos grumtynės, neteikusios nė vienai šaliai persvaros; vis dėlto galop jiems pavyko vargais negalais apginti pilį nuo netikėlių, nors abi šalys patyrė sunkių nuostolių. Lietuviai, matydami, jog daugiau nieko nepeš, sudegino papilį ir pasitraukė.

254 (247) *Apie Junigedos ir Pieštvės pilių papilių sudeginimą*

Tais pačiais metais, švento Jokūbo apaštalo dieną, brolis Meinhardas, magistras, kurio nei vargai nepalaužė, nei mirtis nepalauš, kuris nei žūti nebijojo, nei gyventi neatsižadėjo, subūrė galybę raitelių ir smarkiai užpuolė abi lietuvių pilis, būtent: Junigedą ir Pieštvę[1]; kai abi šalys patyrė nuostolių užmuštaisiais ir sužeistaisiais, jie iki pamatų sudegino abiejų pilių papilius, nes nieko daugiau nestengė padaryti. 1293, liepos 25

255 (248) *Apie Paštuvos ir Gaižuvos valsčių nuniokojimą*

1294 viešpaties metų žiemą magistras, rūpindamasis tikinčiųjų gerove, ketino su savo kariuomene įsiveržti į Ariogalos valsčių, bet leidosi atkalbamas. Tada jis padalijo savo kariuomenę į dvi dalis, ir Ragainės broliai su sembais įsibrovė į Paštuvos valsčių, o kita dalis patraukė į Gaižuvos valsčių; baisiai nusiaubę abu valsčius gaisrais, nužudę bei paėmę į nelaisvę 100 žmonių, sugrįžo su dideliu grobiu namo. 1294

256 (249) *Apie nuostabų atsitikimą šiame kare*

Turime pažymėti, kad, pradėjus kokį karą, paprastai kariuomenė traukia į žygį ne vienu keliu, bet keliais skirtingais, nes žygio metu norima palaikyti 1294

tvarką ir išvengti kamšaties. Vis dėlto dažnai pasitaiko dėl visokiausių aplinkybių, kad, sutrikus rikiuotei, vienoje vietoje ant ledo atsiduria šimtas, du šimtai ar net tūkstantis raitelių. Nežinau, kodėl tada ledas neįlūžta ir išlaiko tokį didelį svorį, vienas dievas šitai žino. Per daugelį žiemos meto karo žygių, o ypač per tą, apie kurį jau kalbėta, akylas žmogus galėtų pastebėti keistų ir nuostabių dalykų: štai ir mūsų minėta kariuomenė požiemyje, kai ledą iš viršaus tirpdo saulės spinduliai, o iš apačios graužia srovė, vidurnaktyje su ginklu rankose perėjo ledu Nemuną; kai jie saugiai nusigavo į kitą krantą, ledas taip suskilo ir sutrūko, kad išaušus jo nebeliko nė pėdsakų. Kas šitai valiotų padaryti, jeigu ne tas, kuris įsakė jūrai stovėti kaip mūras jų dešinėje ir kairėje, kad Izraelio tauta ją galėtų pereiti sausomis kojomis?

257 (250) *Apie Pieštvės pilėnų apiplėšimą*

1294 Tais pačiais metais brolis Ditrichas iš Ezbeko, brolis Otonas iš Bergo ir brolis Otonas iš Cedlico buvo pasiųsti su 300 vyrų saugoti Ragainės pilies; iš ten pasiėmę brolių bei ginklanešių, jie patraukė prie Pieštvės pilies, kur pagrobė visą galvijų kaimenę; nužudę daug netikėlių, 70 žmonių išsivarė į nelaisvę.

258 (251) *Apie tai, kaip buvo sugriauta Mazovijos kunigaikščio pilis, kurią vadina Vizna*

1294 Tais pačiais metais, užmiršęs dievo baimę, Boleslovas, Mazovijos kunigaikštis, ieškodamas dingsties suniekinti dievą bei užkrauti krikščionims sunkią ir skaudžią naštą, ne kartą vaišino savo pilyje Viznoje

tikėjimo priešus lietuvius, leisdamas jiems plėšti Prūsijos bei Lenkijos žemes. Jis nesiliovė šito daręs, nors daug kartų buvo išganingai dėl to įspėtas. Todėl brolis Meinhardas, magistras, gerai žinodamas, kad paklydimui, kuriam nesipriešinama, pritariama, o tas žmogus, kuris neužkerta kelio slapto sąmokslo keliamam pavojui, viešai palaiko nusikalstamą veiklą, subūrė daug karių, užėmė šią pilį ir ją iš pamatų sugriovė.

259 (252) *Apie brolį Liudviką iš Libencelės ir jo karus su lietuviais*

Tuo metu brolis Liudvikas iš Libencelės buvo Ragainės komtūru, su savo broliais bei ginklanešiais jis daug kartų šlovingai kariavo su lietuviais. Ne sykį jis traukė į karą laivais, o kartą — prieš Lietuvos karaliaus žemę Aukštaičius[1], čia sudegino kaimą, vardu Romainiai, kuris pagal jų papročius buvo laikomas šventuoju[2], o visus gyventojus paėmė į nelaisvę arba išžudė. Ten žuvo nukautas brolis Konradas, vadinamas Tušenfeldu. Kitą kartą jis patraukė prieš Žemaitijos valsčių, vardu Pagraudė[3], kur, surengęs pasalas, o keletą vyrų pasiuntęs plėšti apylinkės, nukovė visus jį besivejančius raitelius, išskyrus šešis. Šis karas taip palaužė Pagraudės žmones, kad ilgus metus jie nestengė suburti tiek raitelių, kiek galėjo anksčiau. Be to, jis patraukė į valsčių, vardu Vaikiai[4], kur — irgi iš pasalų — nukovė daug kilmingųjų. Vargu ar įmanoma tiksliai surašyti, kiek sykių jis stojo prieš juos į kovą. Trumpai kalbant, jis taip ryžtingai kariavo, kad per šešerius metus, kada vadovavo šiai piliai, privertė visus lietuvius, gyvenusius Nemuno pakrantėje, nuo Neries upės iki Lamatos žemės[5], laikytis taikos su krikščionimis, bet su ta sąlyga, kad jie kasmet jam duosią tam tikrą

1294–1300

duoklę. Štai kas nuostabiausia, jis tiek jiems buvo padaręs bloga, tačiau jie taip jį gerbė, kad netgi tuo metu Žemaitiją valdę kilmingieji kurstė paprastus žmones prieš Lietuvos karalių, daug kartų traukė į karą prieš karalių, o tokiame susirėmime kartkartėmis viena ir kita šalis netekdavusi po šimtą, po du šimtus ir daugiau karių užmuštaisiais. Niekad Lietuvos karaliui nepavyko savo viešpatavimo metais su žemaičiais taip susitarti, kad šie drauge su juo patrauktų į karo žygį prieš brolius.

260 (253) *Apie brolio Ditricho iš Ezbeko, kitų trijų brolių, daugybės krikščionių bei netikėlių žūtį*

1295, gegužės 20 1295 viešpaties metais, penktadienį prieš sekmines, 5 broliai ir šimtas penkiasdešimt vyrų iš Sembos ir Notangos išjojo link Gardino pilies; kai priartėjo prie pilies, jie nutarė, palikę arklius, plaukti Nemunu žemyn; apiplėšę Nemuno pakrantėje vieną lietuvių kaimą, nukovę ir paėmę į nelaisvę daug žmonių, vėl nuplaukė tolyn. Šitai matydami, netikėliai pastojo jiems kelią, o šiame laivų mūšyje krito brolis Ditrichas iš Ezbeko ir dar vienas brolis, vardu [..?] iš Feringės. Vis dėlto lietuviai neteko 70 prityrusių karių, žuvusių kovoje. Po to broliai nuplaukė beveik iki Junigedos pilies. Kai čia laivai įstrigo seklumoje ir toliau neįstengė plaukti dėl mažo vandens, sugužėję netikėliai nukovė brolį Heinmaną, vardu Kindas, kitą brolį, vardu Listas, ir 25 vyrus. Viešpaties padedami, kiti paspruko. Tas brolis Ditrichas iš Ezbeko iš anksto išsipranašavo sau mirtį, kalbėdamasis su broliu Konradu Rufu, kuris jam žadėjo atiduoti savo žirgą, kai trauks atgal, o tas tarė: „Man pakanka savo žirgo, nes manęs netrukus gyvo nebematysi“.

261 (254) *Apie Ragainės brolių žirgų pagrobimą ir apie šios bei Skalvių pilies papilių sudeginimą*

Tais pačiais metais, sekmadienį prieš šventą Joną 1295, Krikštytoją, lietuviai, slaptai ir staigiai nusigavę į birželio 19 salą, esančią palei Ragainės pilį, pagrobė visus brolių žirgus ir galvijus. Po to rudenį sugriovė abiejų pilių, būtent: Ragainės ir Skalvių, papilius.

262 (255) *Apie penktąją atskalūnybę ir apie bausmę už ją*

Tais metais Boleslovas, Mazovijos kunigaikštis, 1295 apie kurį jau kalbėta, sielodamasis dėl Viznos pilies sugriovimo, pasitalkino lietuvius ir ją atstatė. Apie tai sužinojęs, magistras be galo sunerimo (jis mat būgštavo, kad gali rastis naujų pavojų jam pačiam bei jo žmonėms, tikėjimui bei tikintiesiems) ir įsakė visiems nuo didžiausio iki mažiausio savo valdiniams rengtis karui, nes šitaip tikėjosi galėsiąs vienaip ar kitaip sutrukdyti statybai. Vis dėlto anksčiau, nei jis subūrė brolių kariuomenę ir ją išdėstė įvairiose vietose, notangai, piktosios dvasios sukurstyti, dar kartą pakluso senam įsiūčiui ir iš neapykantos Jėzui Kristui vėl padarė atskalūnybės nuodėmę, o savo kariuomenės vadu išsirinko vyrą, vardu Sabinas. Šį nusikalstamą žygį rengė ir jam vadovavo Govina, Stanta, Trinta, Misinas ir daug kitų, vertų amžinos užmaršties, kurie, ryžęsi šiai piktadarystei, taip pasitvarkė, kad minėtasis Stanta su savo bendrais slaptai bei klastingai įsibrovė į Bartenšteino pilį ir paėmė į nelaisvę brolį Rudolfą, vadinamą Bodemeru, ir brolį Fridrichą iš Libencelės su visa jų šeimyna. Tuo tarpu Misinas su Sklunijos valsčiaus[1] vyrais pagrobė Karaliaučiaus brolių arklius. Kiti, skersai ir išilgai daužydamiesi po žemę, žudė vokiečius, jų mote-

ris bei vaikus ėmė į nelaisvę, bet didelę pagarbą rodė bažnyčioms, bažnytiniams sakramentams ir bažnyčių tarnams. Tačiau dievas, kuris neleidžia, kad juo įtikėjusios tautos drebėtų iš baimės ir, gailestingai teikdamas taiką, saugo krikščionių žemes nuo visokiausių priešų, dieviška šviesa palaužė širdį kai kuriems atskalūnams, kurie atskleidė visas šios piktadarystės paslaptis. Po to Karaliaučiaus komtūras negaišdamas sugrįžo su kariuomene iš Vonsdorfo [Unzatrapio] valsčiaus, norėdamas sutramdyti Notangos maištą. Kai apie tai išgirdo Sklunijos valsčiaus vyrai, sugrąžino, gailėdamiesi nusikaltę, Karaliaučiaus broliams arklius, įsipareigodami ištikimai laikytis brolių bei tikėjimo. Kiti sugrąžino belaisvius, ir šitaip Notangos žemėje įsiviešpatavo ramybė. Vis dėlto, kai Karaliaučiaus komtūras sugrįžo, kaip jau esame sakę, su savo kariuomene, sembai, ypač valstiečiai, susimokė išžudyti visus savo kilminguosius ir netrukus užpuolė brolius bei tikinčiuosius, išsirinkę karvedžiu vieną jaunikaitį, vardu Naudžiotas, Juodučio sūnų, kuris su tuo sutiko, tačiau nenoromis, nes tuo metu negalėjo prieštarauti. Vis dėlto po 14 dienų Karaliaučiaus pilyje magistro bei brolių akivaizdoje jis atskleidė visas šios atskalūnybės paslaptis ir išvardijo svarbiausius jos sumanytojus. Todėl magistras ir kiti, turėdami omenyje, kad nebaudžiamas nusikaltimas skatina daugiau nusikalsti, įsakė visus, kurie turėjo šiokio tokio ryšio su tuo šlykščiu nusižengimu, teisingojo dievo nuosprendžiu visaip iškankintus nužudyti, ir šitaip krikščionims buvo sugrąžinta taika.

263 (256) *Apie vieną brolį*

1295 Tais metais vienas negalės nukamuotas Velzaco pilies brolis, mirties akivaizdoje puolęs broliui kunigui Ditrichui ant krūtinės, ilgokai išbuvo ekstazėje

ir pamatė daug nuostabių dalykų. Galop, atgavęs sąmonę, jis pasakė: „Kunige Ditrichai, sakykite pirma manęs: „Jėzau Kristau, dievo sūnau“. Po to jis tiksliai išpranašavo savo mirties dieną ir valandą.

264 (257) *Apie brolio Konrado, didžiojo magistro, atvykimą*

Tuo metu, kai prūsų atskalūnybė dar nebuvo išsikvėpusi, atvyko į Prūsijos žemę brolis Konradas iš Foichtvangeno, Teutonų ordino didysis magistras, ir, išvydęs, kokios sunkios negandos ją slegia, parėmė brolius brangiausiomis dovanomis ir paguodė juos išmintingais žodžiais ir pamokymais. 1295

265 (258) *Apie Kimelio pilies sunaikinimą*

Neilgai trukus po to brolis Liudvikas iš Libencelės patraukė į žygį su kitais broliais ir 200 vyrų, ketindamas užpulti vieną pilį, tačiau vedlys išklydo iš kelio ir kariuomenė ją praėjo; kai begrįždami atitiko tikrąjį kelią ir įėjo į pilį, nieko joje nerado, nes žmonės, kurie joje gyveno, pamatę brolių kariuomenę, išsislapstė miškuose, nei galėdami, nei norėdami priešintis jų antpuoliams. Sudeginę pilį, broliai įniršę pasitraukė. Vis dėlto dievas, nenorėdamas, kad jų pastangos būtų bergždžios, ir pritardamas jų karštam ryžtui, taip patvarkė, kad neilgai trukus jie išvydo stiprią pilį, vardu Kimelis[1], kurią sugriauti ir patys broliai ne kartą bandė, ir savo žmonių rankomis dažnai mėgino, negailėdami nei išlaidų, nei triūso, tačiau nesėkmingai. Narsiai įsiveržę į pilį, jie išžudė jos gyventojus, o ją pačią, pakišę ugnį, ligi pamatų sudegino. 1295

266 (259) *Apie Gardino pilies apylinkių bei jos papilio nusiaubimą*

1296 1296 viešpaties metų žiemą brolis Zigfridas iš Rechbergo, Balgos komtūras, su daugybe brolių bei raitelių iš Notangos patraukė link Lietuvos ir, priėjęs Gardino pilį, išvydo šviežias pėdas; jomis nusekė su būreliu ginklanešių brolis Valteris, pravarde Goldinas, ir visus išžudė, išskyrus vieną, kuris bėgdamas nusigavo iki brolio Henriko iš Vederės ir sunkiai jį sužeidė, vis dėlto sulaukdamas deramo atkirčio, nes brolis Henrikas jį mirtinai sužeidė. Pagrobęs brolio Henriko žirgą, tas rusas pasitraukė, tačiau brolis Valteris, sekdamas jam iš žaizdų srūvančio kraujo pėdsakais, surado jį ir nudėjo. Kitą dieną broliai persikėlė per užšalusį Nemuną ir įsiveržė į Gardino pilies apylinkes bei papilį, degindami ir plėšdami; neskaitant užmuštųjų, jie išsivarė į nelaisvę 200 žmonių.

267 (260) *Dar apie tą patį*

Tais pačiais metais bei tuo laiku, kai karaliai paprastai traukia į karą, karalius Vytenis įsibrovė su didele galybe lietuvių į Livonijos žemę, ketindamas pradėti karą su broliais. Brolis Bertoldas, Karaliaučiaus komtūras, nuo seno didžiai troško sulaukti tokios progos, kai karalius bus iškeliavęs iš savo žemės, ir ten nusigauti su brolių kariuomene; jis subūrė didelę kariuomenę, jos vadu paskyrė brolį Henriką Cutsvertą, Balgos komtūrą, ir įsakė jam su šia kariuomene traukti link Lietuvos ir siaubti minėtojo karaliaus žemes. Šis, bemaž priėjęs prie karaliaus žemių, kažkodėl pasuko atgal ir, sugalvojęs pulti Gardino pilį, sutiko tokį stiprų pilėnų priešinimąsi gausiai svaidant *[per crebra jacula]*, jog tada, kai daugybė krikščionių liko sunkiai sužeista, jis pasitraukė, nepasiekęs tikslo.

268 (261) *Apie penkių kaimų apiplėšimą*

Po to lietuvių kariuomenė įsibrovė į Kulmo žemę ir Goliubo pilies[1] apylinkėse apiplėšė penkis kaimus, paimdama į nelaisvę ar nužudydama daugybę krikščionių.

269 (262) *Apie Rygos miestiečių kivirčus su Teutonų ordino broliais Livonijoje*

1297 viešpaties metais kilo begaliniai Rygos miestiečių ir Teutonų ordino brolių kivirčai, kurie vienu metu taip įsiliepsnojo, kad broliai per pusantrų metų, neišvengiamos būtinybės verčiami, devynis kartus su jais stojo į kovą. Nors viename susirėmime broliai neatsilaikė, vis dėlto kituose, dievo galybės padedami, susilaukė sėkmės. 1298 viešpaties metais Vytenis, lietuvių karalius, Rygos miestiečių pakviestas, užėmė Karkuso pilį[1], kur paėmė į nelaisvę 4 brolius bei jų šeimyną, o pilies apylinkes nusiaubė, degindamas bei plėšdamas; kai jau susirengė grįžti namo, brolis Brunonas, Livonijos žemės magistras, leidęsis pavymui su nedidele kariuomene, jį užpuolė birželio 1 d. pajūryje prie Treiderės upės[2], išvadavo iš priešo rankų beveik tris tūkstančius krikščionių ir nukovė aštuonis šimtus netikėlių, vis dėlto galop karalius paėmė viršų ir nukovė magistrą, 22 brolius ir 1500 krikščionių. Tais pačiais metais Prūsijos žemėje lankėsi brolis Gotfridas Hohenlohė, Teutonų ordino didysis magistras, pasiuntęs Livonijos žemės broliams į pagalbą brolį Bertoldą Briuhaveną, Karaliaučiaus komtūrą, su daugybe brolių ir ginklanešių. Šie, susijungę su Livonijos brolių kariuomene šventų Petro bei Povilo, apaštalų, dieną, nukovė per 4 tūkstančius Rygos miestiečių ir lietuvių, kurie tuo metu buvo apsupę Naujojo Malūno pilį[3]. Šioje kovo-

1297 | 1298 | Birželio 1 | Birželio 29

2 Kar 23, 9 ir toliau

je vienas prūsas iš Sembos stovėjo ir klojo priešus taip, kaip Karalių knygoje skaitome apie Ahohietį: „Kolei jo rankos nepailso“ ir kalavijas neatšipo jo rankose. Trumpai kalbant, vargu ar kas stengtų surašyti visas negandas, kurios kilo tikėjimui bei tikintiesiems dėl šios nesantaikos.

270 (263) *Apie Štraisbergo miesto sugriovimą*

1298, rugsėjo 29 Tais pačiais metais, tai yra 1298 viešpaties metais, švento Mykolo dieną, 140 Lietuvos vyrų taip netikėtai užpuolė Štraisbergo miestą, kad ten išžudė visus gyventojus ir vieną kunigą, o moteris bei vaikus paėmė į nelaisvę; visaip išniekinę kitus sakramentus, vienas dar suteršė indą krikšto vandeniui laikyti, pridergdamas į jį. Ligi pat dykrų juos persekiojo su daugybe brolių bei ginklanešių brolis Konradas Zakas, Kulmo krašto komtūras, o pasivijęs išvadavo į nelaisvę paimtus krikščionis, o juos visus išžudė, palikdamas vienui vieną gyvą, kad tas galėtų palikuonims papasakoti apie šį įvykį.

271 (264) *Apie Junigedos ir Pieštvės papilių sudeginimą*

1298 Tuo metu, kai Prūsijos brolių kariuomenė dar tebebuvo Livonijos žemėse, brolis Kunonas, Brandenburgo komtūras, užpuolė su didele kariuomene Junigedos bei Pieštvės pilis ir iki pamatų sudegino jų papilius; kada jis traukė atgal, prie jo prisijungė laivu atplaukęs vienas Ragainės brolis su būreliu ginklanešių, kurie, stoję į kovą su pilėnais, privertė visą brolių kariuomenę sugrįžti į mūšį ir pradėti kovą, kurioje žuvo vienas narsus lietuvis, o abi šalys neteko daug karių sunkiai sužeistaisiais.

272 (265) *Apie brolį Liudviką iš Šipeno, Prūsijos žemės magistrą*

Brolis Liudvikas iš Šipeno, keturioliktas Prūsijos 1299
žemės magistras, vadovavo vienus metus, o miręs palaidotas Kulmenzės katedros bažnyčioje.

273 (266) *Apie Notangos žemės nuniokojimą ir 250 krikščionių mirtį*

Šio magistro laikais šeši šimtai Lietuvos vyrų pa- 1299
traukė link Notangos; iš anksto įspėtas apie šią kariuomenę, brolis Kunonas, Brandenburgo komtūras, subūrė savo valdinius ir keletą dienų jos ištykojo, tačiau, kai jam įkyrėjo laukti, paleido savo žmones. Kitą dieną netikėlių kariuomenė įsibrovė į Notangą, nusiaubė jos didžiąją dalį, degindama ir plėšdama, ir nužudė bei paėmė į nelaisvę 250 krikščionių.

274 (267) *Apie brolį Helvigą, Prūsijos žemės magistrą*

Brolis Helvigas iš Goldbacho iš Tiuringijos, pen- 1300
kioliktas Prūsijos žemės magistras, vadovavo vienus metus; vėliau, atsisakęs pareigų, grįžo į Vokietiją, kur mirė ir palaidotas.

275 (268) *Apie 72 lietuvius, nukautus Notangoje*

Šio magistro laikais, būtent 1300 viešpaties metais, 1300
rudenį, 75 lietuviai netikėtai įsibrovė į Varmės vyskupystės Glotavos valsčių[1], sudegino vieną kaimą, kur išžudė ar pagrobė viską, ką ten rado gyvą. Šitai sužinojęs, brolis Valteris Goldinas, Brandenburgo

komtūro bičiulis, pasileido su būreliu ginklanešių pavymui, užkirto kelią, kuriuo jie turėjo žygiuoti, nes kitų kelių dėl potvynio nebebuvo likę, ir, stojęs į mūšį, nukovė visus, išskyrus tris.

276 (269) *Apie Aukaimio pilies apylinkių nusiaubimą*

1300 Tais pačiais metais brolis Henrikas iš Dobino ir kiti broliai su 200 vyrų įsiveržė į Aukaimio pilies apylinkes ir, sudeginęs šešis kaimus, pasitraukė paėmęs į nelaisvę ar išžudęs žmones. Lietuviai vydamiesi ne vieną kartą juos smarkiai puolė, todėl abi šalys turėjo didelių nuostolių sunkiai sužeistaisiais.

277 (270) *Apie Dobrynės žemės apiplėšimą ir 70 lietuvių žūtį*

1300 Tais metais Čekijos karalius Vaclovas buvo vainikuotas Lenkijos karaliumi. O šeši tūkstančiai lietuvių apiplėšė Dobrynės kunigaikštystę, žudydami bei imdami į nelaisvę žmones ir degindami viską, kas degė; be to, jie pagrobė visas žirgų kaimenes bei kitą turtą, kurį lenkai, prisibijodami anksčiau minėtojo karaliaus, buvo sugabenę į šią kunigaikštystę. Šimtas šios kariuomenės rinktinių, tačiau per daug savimi pasikliaujančių vyrų ryžosi persikelti per Drevantos upę ir Kulmo žemėje apiplėšti du kaimus; leidęsi iš paskos, broliai su savo kariuomene juos pasivijo, 70 nukovė ir išgelbėjo daug krikščionių, paimtų į nelaisvę. 30 išvengusių mirties lietuvių greitai nukūrė link savo kariuomenės ir jai pranešė, ką jiems padarė broliai; juos pagavo tokia baimė ir apėmė toks siaubas, kad, kitų nelaukdami, pabėgo kur akys veda, kur kojos neša ir prarado galybę žmonių bei arklių, kurių daug prigėrė Narevo upėje dėl baisios kamšaties.

278 (271) *Apie nuostabų įvykį*

Tuo metu Marienburgo pilyje gyveno brolis Heinemanas ir brolis Fridrichas, kuriuodu vienas kitą taip mylėjo, kad vienas be kito nenorėjo ne tik gyventi, bet ir mirti. Ilgainiui brolis Heinemanas užsikrėtė raupsais, o netrukus brolis Fridrichas nukrito nuo žirgo ir užsimušė. Kai kitą dieną pranešė broliui Heinemanui apie šio mirtį, jis tarė: „Tikrai nebuvome sulygę, kad jis keliausiąs pirmiau, o aš — paskiau, anaiptol, abu drauge turėjome keliauti ten, kur amžinos linksmybės“. Nors jis ir nesirgo jokia kita liga, o tik ta, kurią esu paminėjęs, vis dėlto, pasiprašęs kunigo ir priėmęs bažnyčios sakramentus, tą pačią dieną laimingai atidavė viešpačiui sielą.

279 (272) *Apie brolį Konradą, Prūsijos magistrą*

Brolis Konradas Zakas, šešioliktas Prūsijos ma- 1302—1306
gistras, vadovavo šešerius metus. Jis garsėjo kaip itin švelnus žmogus, visiems rodėsi toks malonus, jog apie jį tikrai buvo galima sakyti, kad jį mylėjo ir dievas, ir žmonės. Pailsęs nuo rūpesčių ir palaužtas negalės, ilgainiui jis atsisakė pareigų, apsigyveno Goliubo pilyje, kurią pats buvo pasistatęs[1], čia pasimirė, o jį palaidojo Kulmenzės katedros bažnyčioje.

280 (273) *Apie pirmąjį Aukaimio pilies sugriovimą*

Šio magistro laikais, 1301 viešpaties metais, vie- 1302
nas lietuvis, vardu Draika, Aukaimio pilėnas, didžiai susikrimto, kad šitaip ilgai leidosi klastingojo velnio apgaudinėjamas, ir panoro, išsižadėjęs stabų gar-

binimo, atsidėti tikro bei gyvo dievo tarnybai, todėl slaptai pasiuntė savo sūnų Piną pas brolį Folradą, Ragainės komtūrą, nuolankiai ir pamaldžiai prašydamas padėti jam išsivaduoti nuo stabmeldystės klaidų bei apsisaugoti nuo netikėlių rankų. Tas komtūras, magistro patartas, patraukė su kariuomene prieš Aukaimio pilį, ir štai kokie nuostabūs visi darbai dievo, kurio apvaizda taip sutvarkė šį itin svarbų reikalą, kad, broliams susirengus užpulti šią pilį, tą naktį pilyje sargybą ėjo minėtasis Draika. Dėl to, prisiartinus brolių kariuomenei, jis slapta atidarė pilies vartus, ir broliai, ten įsibrovę, visus išžudė, išskyrus vieną, būtent Sudargo sūnų, kuris vis dėlto buvo sunkiai sužeistas. Paėmę į nelaisvę moteris ir vaikus, sudegino iki pamatų pilį ir papilį, o minėtąjį Draiką nuvedė į Ragainę, kur jis su visa šeimyna buvo pakrikštytas.

281 (274) *Apie brolio Gundramo bei daugelio lietuvių žūtį*

1302 Tais metais brolis Gundramas, nedidelio stoto, tačiau be galo narsus ir drąsus žmogus, persekiojo su 9 ginklanešiais iš Lietuvos atsibeldusius plėšikautojus, kurie Kristburgo pilies apylinkėse buvo pagrobę dešimt žmonių ir tiek pat arklių; kai juos dykrose užpuolė, pirmajame susirėmime vienas lietuvis ietimi jį taip sužeidė, kad išleido jam vidurius, tačiau jis nepaliovė kovojęs, kol visi lietuviai buvo išžudyti, o tada parkrito žemėn ir pasimirė. Kai jį mirusį ginklanešiai gabeno į Kristburgo pilį, moterys, kurias jis buvo išvadavęs iš netikėlių vergovės, sakėsi mačiusios du baltus balandžius, sklandančius ore virš jo palaikų; jam sustojus, jie sustodavę vietoje, jam pajudėjus, vėl skrisdavę kaip skridę.

282 (275) *Apie Lubavos žemės apiplėšimą ir 65 lietuvių žūtį*

Vėliau kiti iš Lietuvos atsibeldę plėšikautojai užpuolė 5 Lubavos žemės kaimus ir ten nužudė ar išsivarė į nelaisvę beveik 200 krikščionių. Kristburgo broliai pasileido pavymui ir, priėję dykras, iš pėdsakų suprato, jog šie toliau traukia pasiskirstę į du būrius. Todėl ir jie patys toliau patraukė dviem žygio voromis, pirma netrukus pasivijo vieną netikėlių būrį, nukovė 65 vyrus ir išvadavo 70 krikščionių. Kita brolių dalis surado tik penkis krikščionių vaikus, kuriuos ir išsivedė. Po to broliai iš patikimų šaltinių sužinojo, kad vos keli šio būrio lietuviai gyvi ir sveiki besugrįžo. Vieni kelyje prigėrė, kiti išmirė badu, o treti pasikorė iš sielvarto. 1302

283 (276) *Apie brolio Gotfrido, didžiojo magistro, atvykimą, apie tai, kaip jis atsisakė savo pareigų, o buvo išrinktas brolis Zigfridas iš Foichtvangeno*

1302 viešpaties metais brolis Gotfridas, didysis 1302
magistras, su 50 brolių per Prūsiją atvyko į Livoniją, palikęs ten brolius šiai žemei ginti, kitais me- 1303
tais sugrįžo į Prūsiją ir Elbingo kapituloje atsisakė savo pareigų, nors, sugrįžęs į Vokietiją, lengvapėdiškai sugalvojo vėl jas eiti. Jam atsisakius šios pareigybės, netrukus ten pat buvo išrinktas didžiuoju magistru brolis Zigfridas iš Foichtvangeno, kuris ir iškeliavo į Veneciją, į vyriausiąją [Ordino] būstinę.

284 (277) *Apie brolį Henriką iš Kunceno*

Tuo metu Prūsijoje mirė brolis Henrikas iš Kunceno, gimęs Tiuringijoje. Būdamas pasauliečiu, jis garsėjo kaip baisus žiauruolis, didelis grobikas ir piktadarys. Kartą vakarėjant jis išvydo link jo atjojant juodų juodžiausiu žirgu raitelį, kuris jam tarė: „Henrikai, eikš su manimi, bet vienui vienas, nuvesiu tave į tokią vietą, kur tu pelnysi didelį grobį". Henrikas nudžiugo ir, užsėdęs savo žirgą, nusekė iš paskos visokiausiais keliais ir šunkeliais. Galop jis prijojo vietą, kur jo arklys nebenorėjo toliau nė žingsnio žengti, nors jį ir smarkiai ragino pentinais. Mat arklys matė pavojų, kurio raitelis nakties tamsoje negalėjo išvysti. Galop Henrikas tarė savo arkliui, stipriai jį paspausdamas pentinais: „Vardan viešpaties — į priekį". Tada jo bendras, tai yra velnias, atsistojo prieš jį ir pasakė: „Tavo laimė, kad paminėjai savo dievo vardą, jeigu to nebūtum padaręs, jau būtum negyvas nutrenktas į šią pragarmę". Pagautas siaubo, Henrikas liko stovėti toje vietoje, iki aušros nedrįsdamas nei į priekį žengti, nei atgal trauktis; kai jis išvydo neapsakomai aukštą skardį, nuo kurio galėjo nukristi į giliausią prarają, jeigu arklys būtų bent žingsnį žengęs į priekį, jis paženklino save šventuoju kryžiaus ženklu ir pašlovino vardą viešpaties, per kurį išvengė šitokio siaubingo pavojaus. Po to vieną pavakarę jis išvydo teisėją, sėdintį prie pakylos, ir apsukui stovėjusią minią žmonių, kurie įniko jį kaltinti visokiausiais nusikaltimais; įvestas į teismą ir teisėjo paklaustas, kuo galįs atremti jam keliamus įkalčius, jis nusigandęs tylėjo. Ilgokai jam grasinę, galop tarėjai paprašė teisėją jo pasigailėti, o jį paakino tučtuojau pakeisti savo gyvenimo būdą. Kai brolis Henrikas pasižadėjo įstoti į Teutonų ordiną, išnyko visas šis sambū-

ris ir visi šie regėjimai. Kai sugrįžo išbalęs ir priblokštas į savo pilį, papasakojo visa, ką matęs, savo žmonai, kilmingai, jaunai ir švelniai moteriai, kuri, jo paprašyta skyrybų, ryžtingai atsisakė. Kai jis kurį metą nelyginant dvejojo, ar pajėgs tesėti savo įžadus, velnias, žmonių giminės priešas, kuriam tūkstančiai kelių kenkti žmogui, norėdamas jį sulaikyti nuo šių šventų ketinimų, pasirodė jam sapne apsivilkęs karališkais rūbais bei apsuptas gausybės riterių ir pasakė: „Henrikai, turėtumei tokią karalystę ir tokią kariauną, būtumei žymus karys, man tarnautumei, o aš dar daugiau tau duočiau". Kai jis pagalvojo, kad iš tiesų būtų gera tarnauti tokiam dosniam valdovui, pasirodė jam Jėzus Kristus, penkiomis žaizdomis sužeistas, ir pasakė: „Henrikai, aš dosnesnis už jį", be to, palietęs kraujuojančią žaizdą šone, pareiškė: „Štai šitokią karalystę tau duosiu, jei man tarnausi, kur kas geresnę nei ta, kurią tau žada šis netikras karalius". Kai jis antrą kartą apie tai papasakojo žmonai, ši, po senovei spyriodamasi, jam nedavė laisvės stoti į vienuolyną. Po to ji kiekvieną naktį girdėjo siaubingą bildesį, nelyginant kas kūju būtų daužęs į sieną, ir balsą, kuris sakė: „Henrikai, kelkis melstis, nes tavo broliai jau pakirdę". Moteris, tiek kartų ir taip smarkiai bauginama siaubingų bildesių, daugel sykių gąsdinama stebuklingų balsų, nebeturėjo jėgų ilgiau priešintis šventam vyro sumanymui, todėl ir nusileido, duodama jam valią stoti į bet kurį vienuolyną. Šitaip atgavęs laisvę, jis, atvykęs į Prūsijos kraštą, davė įžadus Teutonų ordinui; kaip anksčiau, būdamas pasauliečiu, pranoko savo bendrus piktadarybėmis, taip dabar, būdamas vienuolyne, pralenkė kitus brolius dorybėmis. Vieną kartą, sunkios negalės kamuojamas, jis išvydo žydą ir krikščionį apsivilkusius begardų drabužiais, vienas stovėjo dešinėje, kitas — kairėje, jiedu ginčijosi dėl tikėjimo tiesų, ir žydas, nuginčijęs krikščionį, tarė: „Henrikai, dabar girdėjai, kad tavo tikėjimas negali

tavęs išganyti, tad išpažink žydų tikėjimą". Brolis Henrikas atsakė: „Tikiu dievą tėvą, visagalį..." bei visa kita, kas „Apaštalų tikėjimo išpažinime" pasakyta, ir tučtuojau abu išnyko.

285 (278) *Apie Karšuvos žemės nusiaubimą*

1303 Tų metų žiemą[1] brolis Konradas, magistras, su didžiule kariuomene įsiveržė į Karšuvos žemę; kadangi vedliai žygio metu išsimušė iš kelio, netikėliai suskubo pabėgti į saugias vietas. Dėl to visai nedaug žmonių pavyko čia nukauti ar paimti į nelaisvę, tiesa, sudegino visus pastatus, o patys pernakvojo čia pat pastatytose palapinėse. Kai vėliau traukė su kariuomene užšalusiomis Kuršių mariomis[2], išvydo nuostabų dalyką. Ledas buvo toks minkštas, kad bangavo nelyginant vanduo audros metu, kai, stipriam vėjui pučiant, jis kyla aukštyn ir krinta žemyn. Todėl ir žmonės tarpais kopė ledu sakytum į kalną, tarpais leidosi žemyn nelyginant į klonį, tačiau, viešpaties globojami, nė vienas nenuskendo.

286 (279) *Apie Lubavos žemės nusiaubimą ir 15 lietuvių žūtį*

1303 Tais pačiais metais penkiasdešimt plėšikautojų iš Lietuvos įsibrovė į Lubavos žemę; į priekį jie pasiuntė vieną vyrą, mokantį kalbėti lenkiškai, įsakę jam gerai išžvalgyti, kas ten dedasi; kai jis sugrįžęs pasakė, kad niekas ten nieko nežino apie jų žygį, jie apiplėšė daug kaimų, paimdami į nelaisvę ir nukaudami daugybę krikščionių. Traukdami atgal, jie pasiskirstė dviem būriais, vieną pasivijo Kristburgo broliai, nukovė 15 lietuvių ir atėmė iš jų 50 krikščionių. Kitas netikėlių būrys paspruko.

287 (280) *Apie žemės drebėjimą Prūsijos žemėje*

Tų pačių metų rugpjūčio 8 dieną, apie trečią valandą, visoje Prūsijoje drebėjo žemė. Tris kartus suvirpėjo žemė drauge su pastatais, kurių retas išliko nesugriuvęs. Ką reiškė šis antgamtiškas žemės drebėjimas, paaiškės vėliau. 1303, rugpjūčio 8

288 (281) *Apie maldininkų atvykimą*

1304 viešpaties metais viešpaties įkvėpti Vokietijos maldininkai vėl suskato keliauti į Prūsijos žemę. Atvyko šie kilmingieji: jo kilnybė Verneris, Hoinbergo grafas, riteriai Adolfas iš Vintimelio su savo broliu ir Ditrichas iš Elnerio su savo broliu Arnoldu bei daug kitų kilmingųjų iš Reino. 1304

289 (282) *Apie Pagraudės ir Gardino valsčių nusiaubimą*

Tų pačių metų žiemą brolis Eberhardas iš Firneburgo, Karaliaučiaus komtūras, su dviem tūkstančiais raitelių patraukė į Lietuvą. Tačiau negalime nepaminėti ir to, kad brolis Konradas iš Lichtenhageno, Brandenburgo komtūras, jį pralenkė, pasukdamas su didele kariuomene į Gardino pilies apylinkes, kurias ir nusiaubė, degindamas bei plėšdamas, nors daugiau ten nieko nepešė, nes Lietuvos žemės raiteliai irgi sujojo į šį valsčių. Trečią dieną po to tas pat brolis Eberhardas su savo kariuomene staiga įsiveržė, kaip, beje, magistro ir buvo iš anksto nurodyta, į Lietuvos valsčių, vardu Pagraudė, ir nusiaubė didžiąją jo dalį, degindamas ir plėšdamas. Tačiau brolių vėliava su savo sąjungininkais nuo ryto iki pietų stovėjo prieš Gedimino pilį[1] ant kalno, kur minėtasis grafas iš Hoinbergo bei daugybė kitų kil- 1305

mingųjų buvo įšventinti į riterius. Kai brolių kariuomenė patraukė atgal, ji surengė pasalas ir nukovė daugiau nei 20 lietuvių, kurie juos persekiojo. Daug ką šiame žygyje sudeginę, nukovė ar paėmė į nelaisvę tūkstantį netikėlių.

290 (283) *Apie antrąjį Aukaimio sugriovimą ir jo apylinkių nusiaubimą*

1305 Tais pačiais metais per gavėnią tas pats brolis Eberhardas, Karaliaučiaus komtūras, patraukė su dar didesne kariuomene nei anksčiau link Aukaimio pilies, o vienas tenykštis pilėnas, vardu Svirtilas, tikėjimo ir tikinčiųjų draugas, išdavė pilį broliams, kurie, ten įsiveržę, išžudė visus vyrus, o moteris bei vaikus išsivarė į nelaisvę ir dar kartą iki pamatų sugriovė pilį. Tuo tarpu Svirtilas bei visa jo šeimyna nusekė paskui brolius ir priėmė krikšto malonę. Kita kariuomenės dalis užgriuvo šios pilies apylinkes, kur, išžudę ar paėmę į nelaisvę daug žmonių, pagrobė visa, ką berado grobtina, o kitką sudegino. Trisdešimt šios kariuomenės krikščionių žuvo nuo kalavijo, o brolis Henrikas iš Volferštorfo pateko į užvartą ir visa kariuomenė per jį perėjo. Takas čia buvo toks siauras, kad niekas jo negalėjo apeiti, todėl visi ėjo per jį. Skydas, kuriuo jis, negalėdamas atsistoti, prisidengė, sutrupėjo į mažiausius gabalėlius. Galop, kai jau visi per jį perėjo, jis, dievo padedamas, pasikėlė; kadangi neturėjo žirgo, be to, kadangi tolumoje matė tarną, sėdintį ant žirgo ir vedantį kitą ristūną — pažabotą juodį, jis nuėjo prie jo ir pasiprašė vieno žirgo, tačiau šis įniršęs užjojo ant jo, parbloškė jį žemėn ir, kelis kartus prajojęs, jį sutrypė. Vis dėlto brolis Henrikas trypiamas įsikibo į juodo žirgo pavadį, sutramdė ristūną, užsėdo jį ir pasuko link brolių kariuomenės; ten jis pradėjo puldinėti nuo vieno prie kito, klausinėdamas, kieno tas

juodis, tačiau neužtiko žmogaus, kuris jį būtų kada matęs, todėl paleido žirgą ir bematant jį prarado, kaip anksčiau prarado tarną. Mat juodu pranyko, ir niekas negalėjo suvokti, kur juodu pragaišo.

291 (284) *Apie tai, kaip broliai laimėjo mūšį su lietuvių karaliumi*

1305 viešpaties metais, apie žolinę, brolis Pilypas iš Bolando, Sembos vyskupo fogtas, bei 11 brolių su 200 vyrų sudegino tris lietuvių karaliaus kaimus, o žmones išžudė arba paėmė į nelaisvę. Tuo metu, kai šitai dėjosi, karalius buvo susišaukęs beveik visus savo karalystės galingesniuosius į tam tikrą pasitarimą, arba tarybą *[in... tractatu, seu parlamento]*, ir, šitai sužinojęs, leidosi pavymui su tūkstančiu penkiais šimtais vyrų. Tuo tarpu broliai jau buvo priėję tokią vietą, kur nesitikėjo jokių pavojų, todėl pasidėjo į šalį ginklus, į priekį pasiuntė vieną brolį su 200 vyrų, o patys su būreliu karių nusekė iš tolo paskui juos. Tuo metu netikėtai juos užgriuvo karalius su savaisiais, ir pirmame susidūrime vienas rusas pervėrė ietimi brolį Bolandą Jaunesnįjį, mūsų jau minėto fogto brolėną, šitai išvydęs, fogtas neapsakomai įniršo, nubloškė užpakalin skydą ir, pasičiupęs kalaviją, abiem rankomis nurentė galvą brolėno žudikui. Šiame mūšyje krito nukauti keturi broliai, būtent: du iš Bolando, brolis Bernardas iš Hohenšteino, brolis Jonas Vienuolis ir 6 jų vyrai. Po to tie 200 vyrų, kurie ėjo priekyje, sugrįžo, smarkiai šūkaudami ir triukšmaudami, patraukė į mūšio lauką ir įvarė priešams tokį siaubą, kad karalius bei visi jo žmonės, juos išvydę, bematant išmėtė ginklus ir pasileido bėgti. Tada įniršę broliai nubaudė nusidėjėlius ir nužudė 17 Lietuvos karalystės galingesniųjų bei daugybę paprastų žmonių.

1306, rugpjūčio 15

292 (285) *Apie Gardino papilio sunaikinimą*

1306 1306 viešpaties metais brolis Konradas, magistras, iš patikimų šaltinių sužinojęs, kad didelė kariuomenė iš Lietuvos bei Gardino pilies patraukė link Lenkijos, išsiuntė šios pilies užkariauti brolį Albrechtą iš Hageno bei kuriuos ne kuriuos kitus brolius su 400 Notangos vyrų. Kai jie priėjo pilį, kilo tokia vėtra, kad vienas kito negalėjo nei išgirsti, nei pamatyti; audrai šėlstant, jie įsiveržė į šios pilies papilį, kuris tuo metu buvo ir didelis, ir gausiai gyvenamas nelyginant koks miestas, ir, visus žmones išžudę ar paėmę į nelaisvę bei sudeginę papilį, patraukė namo su tokiu grobiu, kokį įstengė išsigabenti.

293 (286) *Dar apie tą patį*

1306 Kai ši kariuomenė sugrįžo, brolis Eberhardas, Karaliaučiaus komtūras, patyręs, ką ji padarė, ir pamanęs, jog, sudeginus papilį, be vargo užkariausiąs ir pačią pilį, patraukė su šimtu brolių ir šešiais tūkstančiais raitelių prieš Gardino pilį. Tačiau Lietuvos karalius, išgirdęs, jog sunaikintas šios pilies papilys, nusiuntė pilies ginti daugybę rinktinių bei įgudusių karių. Dėl to, broliams pradėjus pulti pilį, pilėnai, savo ruožtu narsiai priešindamiesi, išėjo iš pilies ir pradėjo kautynes, kurios ilgokai užtruko. Galop broliai juos nuvijo. Sugrįžę į pilį, šiek tiek atsipūtę ir atgavę dvasią, jie vėl išėjo iš pilies ir pradėjo kovą, o šitai jie darė ne vieną kartą nuo saulėtekio iki vidurdienio. Tarpais viršų ėmė vieni, tarpais kiti. Daug netikėlių šiose kautynėse buvo mirtinai sužeista, daug jų krito nukautų. Sužeidė ir dvylika mūsų brolių bei trisdešimt karių, o broliui Hartmanui iš Elsterbergo strėlė pervėrė kaklą, dėl to jis netrukus ir atidavė dievui sielą.

294 (287) *Apie vieną stebuklą*

Tuo metu vienas Ariogalos lietuvis, suimtas savo karaliaus ir įkalbėtas vieno ruso, kalėjusio drauge su juo, pažadėjo dievui už išvadavimą gerą svarą vaško; bematant sutrupėjo grandinės, kuriomis buvo surakintas, prasidarė kalėjimo durys, ir jis atgavo laisvę.

295 (288) *Apie brolį Henriką iš Plockės, Prūsijos žemės magistrą*

Brolis Henrikas Saksas iš Plockės, septynioliktas 1307—1309
Prūsijos magistras, vadovavo dvejus metus, kol atvyko didysis magistras, kuris tada jį paskyrė didžiuoju komtūru.

296 (289) *Apie maldininkų atvykimą*

Pirmaisiais šio magistro vadovavimo metais, bū- 1307
tent 1307 viešpaties metais, atvyko į Prūsijos žemę šie kilmingi vyrai: valdovas Jonas iš Španheimo, grafas Adolfas iš Vintimelio, jaunesnysis bei vyresnysis Ditrichai iš Elnerio su savo broliais Arnoldu bei Rudigeriu, Reino riteriai Arnoldas ir Jokūbas iš Baumgarto bei daug kitų kilmingųjų iš Reino krašto; žiemą sutelkė didelę kariuomenę, ketinusią patraukti prieš lietuvių gentį ir atkeršyti už nukryžiuotojo kančias, tačiau ji neįstengė pradėti žygio, nes ledas buvo labai plonas.

297 (290) *Apie Karšuvos žemės nusiaubimą*

Brolis Folčas, arba Folradas, Ragainės komtūras, 1307
išgirdęs, jog karšuviai išžygiavo su kariuomene prieš Klaipėdos brolius, įsakė broliui Hildebrandui iš Re-

bergo traukti į karą prieš juos; šis, pasiėmęs keletą brolių ir 80 karių, įsiveržė į minėtąją Karšuvos žemę, iš kur, daug ką sudeginęs bei apiplėšęs, išsivarė 70 belaisvių.

298 (291) *Apie Pūtvės papilio sugriovimą*

1307—1315 Turime pažymėti, jog visa tai, kas čia pasakojama apie anksčiau minėtąjį brolį Folčą, komtūrą, įvyko ne per vienus metus, nors čia viskas aprašoma vienoje vietoje. Taigi jis, surinkęs kariuomenę, nuplaukė laivais drauge su tais, kurie ir šiaip jam buvo pavaldūs, Jūros upe aukštyn ir nusigavo prie Pūtvės pilies[1]; auštant, pilėnams tebemiegant, jie slaptai įsibrovė į papilį ir jį pavertė pelenais, paimdami į nelaisvę ar nukaudami [visus], išskyrus tuos, kurie suskubo pasprukti į pilį.

299 (292) *Apie tą patį*

Tų pačių metų rudenį, kai jau buvo atstatytas minėtasis papilys, o jame sukrauta visi grūdai bei javai, ten nužygiavo tas pats komtūras su savo broliais bei raiteliais ir antrą kartą sudegino tą papilį, paimdamas į nelaisvę ar nukaudamas visus žmones, kuriuos ten užtiko.

300 (293) *Apie 82 lietuvių žūtį*

Lietuviai, saugodami pilis, pastatytas pasienyje, apskritai elgiasi šitaip. Jų karalius paskiria tai ar kitai piliai saugoti tam tikrą skaičių ginkluotų vyrų *[armigeros]* vienam mėnesiui ar ilgesniam tarpsniui; kai baigiasi jų laikas, jie grįžta namo, o į jų vietą ateina kiti minėtosios sargybos eiti[1]. Todėl kartą, kai 85 lietuviai, baigę savo eilinę pamainą, patraukė iš

Bisenės pilies namo, juos Kalsių[2] lauke drąsiai užpuolė brolis Fridrichas iš Libencelės, Ragainės vicekomtūras, brolis Albrechtas iš Oros ir brolis Ditrichas iš Altenburgo su 19 brolių bei 60 karių ir nukovė visus, išskyrus tris, kurie išvengė žūties, tiesa, sunkiai sužeisti.

301 (294) *Apie Pūtvės pilies sunaikinimą*

Po kelerių metų vienas lietuvis, vardu Spūdas, galingasis Pūtvės pilyje, tačiau karštai gerbęs tikėjimą bei tikinčiuosius, pasiūlė broliui Folčui, anksčiau minėtajam komtūrui, atžygiuoti su savo kariuomene, nes esą norįs jam išduoti šią pilį. Gavęs šią žinią, komtūras atvyko su visais saviškiais; kai Spūdas slapta atidarė pilies vartus, broliai su savo kariais įsiveržė į vidų ir, visus išžudę ar paėmę į nelaisvę, padegė, iš pamatų sunaikino pilį bei papilį, o Spūdui, jo tėvui, jo broliams bei visai šeimynai suteikė krikšto malonę.

302 (295) *Apie Skronaitės ir Bebirvaitės pilių sudeginimą*

Tų pačių metų rudenį karšuviai, matydami, jog nebegalėsią ilgiau broliams priešintis, pasitraukė iš dviejų savo pilių, būtent: Skronaitės ir Bebirvaitės[1]; neilgai trukus po to šias abi pilis broliai sudegino, ir šitaip šios trys pilys po šiai dienai paliko apleistos [žmonių].

303 (296) *Apie Sembos žemės nusiaubimą*

1308 viešpaties metais, švento Jurgio dieną, Manstas, Sudargas ir kiti Žemaitijos kilmingieji su 5 tūkstančiais raitelių pro Noihauzą Kuršių nerijoje įsibro- 1308, balandžio 23

vė į Sembos žemę ir nusiaubė gaisrais Pavundos[1] bei Rudavos valsčius. Vis dėlto, sužinoję, kad broliai su didele kariuomene jau seniai jų tykoja, vidurnaktį pasitraukė.

304 (297) *Apie brolį Zigfridą, Prūsijos žemės didįjį magistrą*

1309, rugsėjis 1309 viešpaties metais atvyko į Prūsijos žemę brolis Zigfridas iš Foichtvangeno, vienuoliktas didysis magistras ir aštuonioliktas Prūsijos žemės magistras, ir perkėlė į Marienburgo pilį Prūsijoje Ordino vyriausiąją būstinę, kuri po Akono miesto sugriovimo buvo Venecijoje.

305 (298) *Apie [giesmę] „Sveika, Marija"*

1309 Tuo metu brolius kamavo galybė visokeriopų vargų. Todėl tas pats brolis Zigfridas, magistras, nutarė, kad broliai vienuoliai po atskirų liturginių valandų giedotų antifoną: „Sveika, karaliene" su atsakymu: „Kiekvienoje priespaudoje" bei kolektą „Apsaugok, viešpatie", o broliai pasauliečiai — vieną „Sveika, Marija" švenčiausiajai mergelei pagerbti, kad per jos užtarimą ši sumaištis šiek tiek aprimtų.

306 (299) *Apie Sembos ir Notangos žemių nusiaubimą*

1311, vasario 23 1311 viešpaties metais, per užgavėnes, Vytenis, Lietuvos karalius, su didele kariuomene, degindamas ir plėšdamas, nusiaubė Sembą ir Notangą, išžudė daug žmonių, o beveik penkis šimtus išsivarė į nelaisvę drauge su dideliu grobiu, tiesa, ir pats patyrė nuostolių, nes žuvo nemaža jo žmonių, nutolusių nuo savo kariuomenės.

307 (300). *Apie Pagraudės valsčiaus nusiaubimą*

Neilgai trukus po to, kai pasitraukė karalius ir jo kariuomenė, brolis Fridrichas iš Vildenbergo, Karaliaučiaus komtūras, patraukė su didele kariuomene tuo pačiu keliu, kuriuo neseniai žygiavo minėtasis karalius, ir tuo metu, kai minėtosios kariuomenės vyrai buvo sugrįžę namo ir ilsėjosi po sunkaus žygio, dėkodami savo dievams už jiems suteiktą šiame kare pagalbą, įsiveržė į Pagraudės valsčių ir jį siaubingai nuniokojo, žudydamas žmones ir viską grobdamas. Jis taip nusiaubė tą valsčių, kad ilgus metus jis negalėjo atsigauti. 1311

308 (301) *Apie Gardino pilies apylinkių nusiaubimą*

Tuo metu brolis Otonas iš Bergo ir 5 broliai su 400 Notangos raitelių nužygiavo link Gardino pilies; kai jie priėjo pelkes, kuriomis teka upė, vardu Bebras, kariuomenės vedliai dvi dienas klaidžiojo, nerasdami tikro kelio, o šitaip patvarkė dieviškoji apvaizda, nes minėtosios karaliaus kariuomenės žmonės dar nebuvo sugrįžę namo. Kai šitaip paklaidžiojo dvi dienas ir kai lietuviai sugrįžo namo, broliai įsibrovė į Gardino valsčių, kur nužudė ir paėmė į nelaisvę daug žmonių; kai su dideliu grobiu traukė namo, susidūrė su būreliu lietuvių, kurie pavargę atsiliko nuo ne vieną kartą minėtosios karaliaus kariuomenės, ir du iš jų nukovė. 1311

309 (302) *Apie brolio Zigfrido, didžiojo bei Prūsijos žemės magistro, mirtį*

Tų metų kovo 5 dieną vyriausioje būstinėje Marienburge pasimirė brolis Zigfridas iš Foichtvangeno, Teutonų ordino didysis magistras, o jį palaidojo Kulmenzėje, katedros bažnyčioje. 1311, kovo 5

310 (303) *Apie pergalingą brolių kovą su lietuvių karaliumi*

1311, balandžio 3 Tais pačiais metais, verbų sekmadienio išvakarėse, Vytenis, Lietuvos karalius, puoselėdamas viltį, kad ir dabar, kaip ir anksčiau, viskas jam turį klotis pagal jo norą, įsibrovė su 4 tūkstančiais rinktinių vyrų į Prūsijos žemę ir taip nusiaubė Varmės vyskupystę, kad viskas, ko negynė pilys bei įtvirtinimai, paliko sudeginta, išžudyta ar paimta į nelaisvę. Ir šiame karo žygyje, ir ankstyvesniajame begėdiškai išniekino bažnyčias, šventuosius rūbus bei taures, bažnyčios tarnus bei sakramentus ir, neskaitant kito grobio, kurio be galo daug čia paėmė, išsivarė daugiau nei tūkstantį du šimtus krikščionių belaisvių. Štai šis karalius, Jėzaus Kristaus vardo niekintojas, nužygiavo į dykras Bartos žemėje, į lauką, vardu Vaplaukis[1], ir pradėjo įžūliai girtis; rodėsi, jog, turėdamas galingą kariuomenę, jis nė nepagalvojo apie dievo galybę, todėl ir pasakė belaisviams krikščionims, kurie ten pat stovėjo supančioti: „Kur jūsų dievas, kodėl jis jums nepadeda, kaip mums padėjo mūsų dievai dabar ir kitados[2]?“ Krikščionys dūsau-
Balandžio 7 dami tylėjo. Po kelių dienų, tai yra balandžio 8, atžygiavo brolis Henrikas iš Plockės, didysis komtūras, bei 150 brolių su daugybe žmonių ir užėjo karalių bei jo kariuomenę, iš visų pusių apsitvėrusią užtvaromis; priartėjus priekiniams būriams, lietuviai nukovė 60 krikščionių, tačiau netrukus, kai jie išvydo iš paskos atžygiuojančius brolius su jų vėliava bei galybę ginkluotų vyrų, juos pagavo tokia baimė ir taip jiems sukrupo širdys, kad neturėjo jėgų daugiau priešintis; dėl to vienu akies mirksniu metė ginklus ir leidosi bėgti. Tada broliai, leidęsi pavymui su savo žmonėmis, juos tiesiog kapote iškapojo, jų karalius su būreliu savo vyrų vos ne vos paspruko, tuo tarpu kitus iškapojo kalaviju, kurie ne kurie prigėrė, kai kurie išmirė dykrose badu ar iš sielvarto išsikarstė.

Net krikščionių moterys, kurios ten buvo paimtos į nelaisvę, matydamos joms iš dangaus siunčiamą pergalę, užmiršo savo lyties trapumą ir staiga užpuolė lietuvius, kurie jas visai neseniai saugojo, ir juos kaip bemokėdamos išgalabijo. Šios šlovingos pergalės atminimui ir Jėzaus Kristaus garbei bei šlovei broliai įsteigė Torunės mieste moterų vienuolyną, kurį dosniai apdovanojo.

311 (304) *Apie Pagraudės valsčiaus nuniokojimą*

Tų metų vasarą Gebhardas iš Mansfeldo, Brandenburgo komtūras, ir daug brolių išjojo su tūkstančiu penkiais šimtais vyrų į Pagraudės valsčių; 1311
nors jie ir žinojo, jog lietuviai įspėti ir pasirengę su ginklu rankose priešintis, tačiau, pasikliaudami dievu, niekad neapleidžiančiu tų, kurie jį tiki, drąsiai įsiveržė į šį valsčių ir, viską sudeginę ir apiplėšę, daug žmonių nukovė ar paėmė į nelaisvę. Kai, traukdamiesi iš tos žemės, išvydo, jog netikėliai susirengė kovai, jie išgalabijo visus į nelaisvę paimtus žmones ir visus kitus pagrobtus gyvus padarus. Tuo tarpu Manstas, Masius ir Sudargas bei kiti kilmingieji, matydami jų pasitikėjimą savo jėgomis, be galo stebėjosi; kai jau buvo nutarta leistis pavymui, Manstas, anksčiau minėtasis išmintingas bei patyręs vyras, pradėjo saviškius atkalbinėti, sakydamas, jog broliai neabejotinai būsią surengę pasalas, ir dėl to jie susilaikė nuo brolių persekiojimo. Vėliau lietuviai paklausė, kas buvęs tos kariuomenės vadas. Jiems atsakė, kad Brandenburgo komtūras, vyras jaunas, bet narsus. Į tai jie tarė: „Pasakykite jam, kad jis niekad nesulauks jam skirtų metų, jeigu su šitokia savikliova mūsų akyse rengsis plėšikauti mūsų žemėse, turėdamas vos saujelę karių“.

312 (305) *Apie vieną išdavystę*

1311 Tuo metu vienas lietuvis, į nelaisvę pakliuvęs lietuvių karaliaus turtų valdytojas[1], buvo laikomas Balgos pilyje; jis, dėdamas galvą, žadėjo broliams išduoti Gardino pilį, jeigu šie jam grąžinsią laisvę. Broliai, juo patikėję, leido jam laisvai išvykti, sutarę, kuriuo būdu ir kuriuo metu šitai būsią daroma. Tuo tarpu jis, atvykęs pas karalių, jam apie viską ir papasakojo. Brolis Henrikas iš Plockės, didysis komtūras, patraukė į žygį su daugybe brolių ir 5 tūkstančiais karių, nieko nežinodamas apie šią slaptą išdavystę; priėję Gardino pilį, jie sugavo vieną senį, karaliaus žvalgą, kuris, norėdamas išvengti mirties, perspėjo brolius, pareikšdamas, jog karalius su didele kariuomene įrengęs stovyklą netoli Gardino ir šitaip pasitvarkęs, kad, broliams su puse kariuomenės persikėlus per Nemuną, jis su savo kariais juos užpulsiąs ir išmušiąs, o po to patrauksiąs prieš kitą dalį. Šitai išgirdę, broliai, padėkoję dievui, kuris gailestingai teikėsi juos išgelbėti iš tokio didelio pavojaus, sveiki ir gyvi sugrįžo namo.

313 (306) *Apie Šalčininkų valsčiaus nusiaubimą*

Tais pačiais metais minėtasis brolis Henrikas, didysis komtūras, ir 150 brolių su stipria kariuomene ir dviem tūkstančiais pėstininkų pasuko link Lietuvos, į valsčių, vardu Šalčininkai[1], kur niekad dar nebuvo pasirodžiusi krikščionių kariuomenė; priėję Gardino pilį, jie sugavo 4 vyrus, karaliaus žvalgus, tris nužudė, o ketvirtas kvočiamas pasakė: „Niekas apie brolių atvykimą Lietuvos žemėje nieko nežino“ ir savo žodžiams patvirtinti pridūrė, kad štai tą pačią dieną atvyks penkiasdešimt vyrų, kurie statys savo karaliaus medžioklei užtvaras. Šiuos išžudę, broliai persikėlė per Nemuną ir, palikę prie laivų bei

ñešmenų 12 brolių ir du tūkstančius pėstininkų, įsiveržė Proceso ir Martinijono dieną į šį valsčių, visur degindami ir plėšdami; sudeginę tris pilis, broliai ten pernakvojo, o kitą dieną patraukė namo su dideliu grobiu bei septyniais šimtais [nelaisvėn paimtų] žmonių, o kiek jie ten jų nukovė, vienas dievas bežino. Liepos 2

314 (307) *Apie brolį Karolį, didįjį bei Prūsijos žemės magistrą, 1312 viešpaties metais*

Brolis Karolis iš Tryro, tryliktas didysis magistras, o Prūsijos žemės devynioliktas magistras, vadovavo beveik trylika metų. Pakviestas švenčiausiojo tėvo popiežiaus Jono XXII, ištisus metus su daugybe brolių išbuvo Romos kurijoje ir čia sutvarkė daug painių Ordino reikalų. Prancūzų kalbą mokėjo kaip gimtąją, be vertėjo kalbėjosi su popiežiumi ir su kardinolais, buvo toks mandagus ir toks iškalbingas, kad netgi jo nedraugai gėrėjosi, klausydamiesi jo žodžių. Romos kurijoje jis apsirgo ir taip nusilpo, kad, nors ir jauno amžiaus, sugrįžęs į Vokietiją, po kelerių metų pasimirė pas savo brolius Tryro mieste, o ten ir palaidotas. 1311

315 (308) *Apie Kristmemelio pastatymą*

1313 viešpaties metais, per velykas, brolis Karolis, magistras, dievo bei jo motinos garbei ir šlovei, be to, norėdamas praplėsti krikščionių žemes, subūrė visą savo kariuomenę ir Nemuno pakrantėje, per šešias mylias aukščiau Ragainės, pastatė Kristmemelio pilį[1]. Ten suplaukė tokia galybė laivų, kad iš jų pasidarė tiltas per Nemuną, kuriuo kiekvienas galėjo saugiai pereiti į netikėlių krantą; šiuo tiltu lietuviai kur kas daugiau stebėjosi nei visais kitais krikščionių 1313, balandžio 8—22

darbais, kuriuos gyvenime kada buvo matę. Kai baigė statyti, dvasininkai, lydimi žmonių, su iškilminga procesija nunešė į bažnyčią relikvijas ir ten atlaikė iškilmingas pamaldas. Nederėtų nutylėti ir to, kad dievo valia daug brolių laivų, pakrautų maisto bei kitų daiktų, reikalingų pilių statybai, plaukdami mariomis, paskendo, o drauge prigėrė 4 broliai ir keturi šimtai vyrų. Šitokius išbandymus, kaip sakoma apie Jobą, viešpats jiems skyręs dėl to, kad norėjęs duoti palikuonims tvirtumo pavyzdį, o broliai, nors ir patyrę tokį sunkų nuostolį, nenutraukė vis dėlto pradėtojo viešpaties darbo. Tuo metu Ragainės pilyje gyveno vienas lankininkas, kilęs iš Bavarijos; kai jis, paženklinęs save kryžiaus ženklu, naktį atsigulė į savo lovą, norėdamas miego, atėjo velnias ir smarkiai jam įkando į papadę. Lankininkas, nepakeldamas šitokio skausmo, garsiai sušuko: „Kas tu esi, kuris man įkandai?“ Tas atrėžė: „Aš esu velnias“.— „Kodėl šitaip padarei?“ Velnias atsakė: „Kam, eidamas miegoti, paženklinai save tokiu trumpu kryžiumi?“ Rytą, kai jis viską atvirai išklojo brolių bei kitų akivaizdoje, šie jo paklausė, ar šitai įvyko dėl to, kad kryžiaus ženklas buvęs trumpas. Jis atsakė: „Iš tikrųjų taip, ateityje saugosiuos, ženklinsiuos kryžiaus ženklais nuo pado iki pakaušio ir dar aukščiau“.

316 (309) *Apie Bisenės pilies puolimą*

1313 Tų pačių metų vasarą brolis Henrikas iš Plockės, Prūsijos žemės maršalas, sutelkė visą savo kariuomenę; kai priėjo Bisenės pilį, jo raiteliai auštant apsupo šią pilį, o tie, kurie atplaukė upe, padarę nuo gretimos salos iš savo laivų tiltą per Nemuną ir sustatę karo įrenginius, ilgą laiką smarkiai ją puldinėjo, tačiau nesėkmingai. Todėl, kai kurie ne kurie broliai ir keli pilėnai liko sužeisti, jie pasitraukė nutraukę apgulą.

317 (310) *Apie vieną brolių karo laivą*

Po to brolis Verneris, Ragainės komtūras, pasistatydino karo laivą su sienomis *[cum meniis]* ir daug kitų laivų; kai jis nuplaukė su jais pulti Junigedos pilies, laivą pagriebė smarkus vėjas ir nubloškė prie kranto. Šitai išvydę, pilėnai, pasičiupę ginklus, užpuolė laivą, o broliai ir ginklanešiai, jame buvę, pradėjo narsiai gintis. Šiame mūšyje daugybė lietuvių buvo nukauta ir sunkiai sužeista. Šitaip broliai ir išsigelbėjo. 1313

318 (311) *Apie šio laivo sudeginimą*

Pasklidus apie šį laivą garsui, smarkiai susirūpino lietuvių karalius, o su juo ir visa Lietuva; ilgai taręsi ir visaip svarstę, kaip jį sunaikinti, galop pasiuntė kilmingą bei karingą vyrą Surminą su šimtu laivų, kuriuose buvo šeši šimtai ar daugiau vyrų, ir šimtą raitelių; kai jie užpuolė laivą, jame buvę 4 šauliai, palikti jo saugoti, pradėjo drąsiai gintis. Galop, nukirtus virvę, kuria buvo pririštas, laivas nuplaukė Nemunu žemyn; jį, pasroviui plaukiantį, lietuviai taip smarkiai užpuolė, kad, nors ir daug jų buvo sužeista, o Skaldonis, minėtojo Surmino brolis, užmuštas, paėmė laivą ir, nužudę 4 lankininkus, jį pavertė pelenais[1]. 1313

319 (312) *Apie Bisenės papilių sudeginimą*

Šių metų rudenį brolis Henrikas, maršalas, su broliais ir Sembos bei Notangos vyrais užpuolė Bisenės pilį; po ilgų puolamųjų kovų, kai abiejose pusėse buvo daug sužeistųjų, abu jos papiliai supleškėjo ugnyje. 1313

320 (313) *Apie Medininkų valsčiaus apiplėšimą*

1314, sausio 1 1314 viešpaties metais, po jo [Kristaus] apipjaustymo dienos, tas pats brolis Henrikas, maršalas, su broliais ir Sembos bei Notangos vyrais žygiavo į Medininkų valsčių[1]; keli lietuviai, naktį įsibrovę į jo palapines, nužudė 4 vyrus ir išsivarė du arklius, todėl krikščionių kariuomenė kiaurą naktį nematė ramybės. Vis dėlto šitai neįbaugino brolių taip smarkiai, kad jie nors kiek būtų uždelsę pradėtąjį viešpaties darbą. Skatinami karšto tikėjimo ir tvirtai pasikliaudami viešpačiu, jie iki galo padarė visa, ko buvo ėmęsi mūsų dievo Jėzaus Kristaus garbei. Štai todėl kitą dieną jie įsiveržė į minėtąjį valsčių ir per tris mylias į vieną bei kitą pusę jį nusiaubė, degindami bei plėšdami, o nužudę bei paėmę į nelaisvę septynis šimtus žmonių, sugrįžo namo su dideliu grobiu.

321 (314) *Dar apie tą patį*

1314, vasario 2 Tais pačiais metais, apie grabnyčias, tas pats brolis Henrikas, maršalas, dar kartą nužygiavo su visa savo kariuomene į Medininkų valsčių ir ten užpuolė pilį, vardu Sizditė[1], kurios pilėnai narsiai priešinosi; šioje kovoje, ilgokai užtrukusioje, lietuviai neteko Masiaus brolio bei 18 kitų [vyrų], kurie krito nukauti, o broliai — trijų brolių, būtent: brolio Henriko Rutėno, brolio Ulricho iš Tetingeno ir brolio Rebodo iš Izenburgo, bei keturių prityrusių karių, būtent: Spagerotės, Kviramo iš Valdavos, Mykolo ir Mindotės. Ne kažką laimėję, puldami pilį, jie vėliau patraukė į jos apylinkes ir dar kartą jas nusiaubė, degindami ir plėšdami.

322 (315) *Apie Krivičių žemės nuniokojimą ir Naugarduko miesto užkariavimą*

Tų pačių metų rugsėjo mėnesį tas pats brolis Henrikas, maršalas, patraukė su visa savo kariuomene į Krivičių žemę[1], užėmė Naugarduko miestą[2] ir jį ligi pamatų sugriovė, o aplinkines žemes nuniokojo, degindamas ir plėšdamas visa, kas pakliuvo; priešais minėtojo miesto pilį jis pastatė palapines ir ten pernakvojo, o kitą dieną jis bei visa jo kariuomenė priėjo prie pilies ir ją smarkiai užpuolė, todėl abi šalys prarado keletą karių nukautaisiais ir daug mirtinai sužeistaisiais. Nieko šiuo antpuoliu nepešę, pasitraukė; kai priėjo vietą, kur buvo palikę saugas prie atsarginės žygio mantos, pamatė, kad Gardino pilininkas Dovydas[3] nužudęs 30 vyrų ir pagrobęs pusantro tūkstančio arklių, duoną bei kitokį maistą ir visus kitus paliktus saugoti daiktus. Dar labiau susirūpino broliai, kai, priėję antrąjį postovį, ir ten neberado nei duonos, nei kitų paliktų daiktų; jie patraukė į priekį ir daug dienų išbuvo be duonos, kai kurie iš bado suvalgė savo arklius, kiti prasimaitino žolėmis bei jų šaknimis, kiti išmirė badu, daug pasilpusių nuo alkio nusigalavo, kai sugrįžo namo, o likusieji ten parvyko, kai baigėsi šešta savaitė nuo išvykimo dienos.

1314, rugsėjis

323 (316) *Apie Ragainės pilies užpuolimą*

1315 viešpaties metais, apie žolinę, lietuviai iš Žemaitijos[1] slaptai ir netikėtai atžygiavo su visa savo kariuomene prie Ragainės pilies ir ją užpuolė. Broliai jiems bandė pastoti kelią, tačiau noromis nenoromis turėjo pasitraukti, nes nepajėgė atsispirti to-

1315, rugpjūčio 15

kiai daugybei, be to, patyrė ir nuostolių, kadangi netikėliai ten nukovė brolį Joną, vadinamą Pope, o daug kitų sužeidė. Galop lietuviai, nieko nepešę iš šio antpuolio, pasitraukė, ištrypę ir sunaikinę abiejų pilių, būtent: Skalvių ir Ragainės, laukuose visus pasėlius.

324 (317) *Apie Kristmemelio pilies apgultį*

1315, rugsėjo 30— spalio 11 Tų pačių metų rugsėjo mėnesį Vytenis, lietuvių karalius, subūrė visus tinkamus karui savo karalystės vyrus ir apsupo Kristmemelio pilį, kurią 17 dienų iš visų pusių smarkiai puldinėjo su dviem apgulos mašinomis ir daugybe šaulių. Todėl broliai, šitai matydami, sudegino savo pilies papilį, norėdami išvengti galimų pavojų. Tuo metu, kai šitai dėjosi, atplaukė iš Sembos šiai piliai padėti 10 brolių ir 150 vyrų, tačiau lietuviai taip sumaniai užstojo visus kelius bei visas prieigas į šią pilį, kad niekas negalėjo į ją pakliūti, nors ir ne kartą mėgino šitai padaryti. Dėl to broliai turėjo pasilikti laivuose, kur juos kiekvieną dieną puldinėjo lietuviai; tose kovose netikėliai neteko daug vyrų nukautaisiais ir sunkiai sužeistaisiais, o broliai — 18 karių sužeistaisiais. Nieko šiuo būdu nepešę, galop jie 17 dieną, kai jau ketino pasitraukti, sužinoję, kad artėja magistras su didele kariuomene, priėjo pilies gynybinį griovį ir ten prinešė malkų, šieno, stagarų ir šiaudų, norėdami žūt būt pilį sudeginti. Tokia galybė benešiojančių ir bepuldinėjančių netikėlių buvo nukauta ir mirtinai sužeista, kad net nežinau, kiek iš tikrųjų, todėl jie, nepasiekę tikslo, ir pasitraukė sudeginę apgulos mašinas.

325 (318) *Apie Junigėdos papilio sudeginimą*

Tuo tarpu brolis Karolis, didysis magistras, rūpindamasis savo žmonių gyvybe ir sielodamasis dėl minėtosios pilies apgulos, subūrė didelę kariuomenę, ketindamas ją išvaduoti. Kelyje sužinojęs, kad šie jau nutraukė apgulą, paleido kariuomenę, išskyrus šešis tūkstančius vyrų, su kuriais naktį nuplaukė prie Junigedos pilies ir, įsiveržęs į jos papilį, nukovė daug žmonių, 78 paėmė į nelaisvę, o jį sudegino ligi pamatų. Po to jie nuvyko į Kristmemelio pilį ir atstatė viską, ką ten lietuviai buvo sugriovę. 1315, spalio 12

326 (319) *Apie Paštuvos valsčiaus nusiaubimą*

1316 viešpaties metais, žiemą, brolis Henrikas, maršalas, su daugybe raitelių netikėtai įsiveržė į Paštuvos valsčių ir jį nusiaubė, degindamas bei plėšdamas, o penkis šimtus žmonių paėmė į nelaisvę ar nukovė. 1316

327 (320) *Apie Medininkų valsčiaus apiplėšimą*

Kai tas pats brolis Henrikas sugrįžo į Karaliaučių, išvydo ten daug maldininkų, atvykusių iš Reino krašto, būtent: kilminguosius grafus iš Bergo ir iš Nuvenaro, riterį Arnoldą iš Elnerio ir daug kitų kilmingųjų, su kuriais ir patraukė, vėl subūręs didelę kariuomenę, į Medininkų valsčių bei jį nusiaubė, du šimtus žmonių nukaudamas ar paimdamas į nelaisvę. Broliai neteko net penkiasdešimties vyrų nukautaisiais. Tuo metu, kai šitai dėjosi, grafas iš Bergo prieš Medvėgalio pilį[1] daug karių įšventino po brolių vėliava į riterius. 1316

328 (321) *Apie 80 lietuvių žūtį*

1316 Tuo metu brolis Fridrichas iš Libencelės, Kristmemelio vicekomtūras, su 20 brolių ir 60 vyrų nužygiavo link Lietuvos tuo metu, kai 80 lietuvių, išskirtų saugoti Bisenės pilies, turėjo iš čia pasitraukti, o į jų vietą ateiti kiti, kuriuos jis bei jo bendrai visus išžudė, išskyrus penkis, kurie, metę į šalį ginklus, išsigelbėjo pabėgdami.

329 (322) *Apie Bisenės pilies sudeginimą*

1316, Tais pačiais metais, švento Ambraziejaus dieną,
balandžio brolis Ditrichas iš Altenburgo, brolis Fridrichas Kvi-
4 cas ir dar vienas brolis patraukė su trimis Ragainės ginklanešiais link Bisenės pilies irgi tuo laiku, kai lietuvių pamaininė sauga, išbudėjusi čia jiems skirtą laiką, turėjo iš pilies pasitraukti, ir nukovė šešis jų vyrus. Kiti šeši, išvydę du ginklanešius, kuriems buvo įsakyta saugoti kelią, pabėgo metę šalin ginklus. Po to broliai su savo ginklanešiais įėjo į visiškai tuščią pilį ir ją iki pamatų sudegino, ir šitaip pilis paliko apleista po šiai dienai.

330 (323) *Apie dviejų kaimų sudeginimą Medininkų valsčiuje*

1316 Tų pačių metų vasarą brolis Hugonas, Sembos fogtas, išjojo, maršalo įsakytas, su aštuoniais šimtais vyrų link Medininkų valsčiaus, o Ragainės broliai, palikę tinkamoje vietoje pasalą, įsiveržė [į jį] su savo kariais; sudeginę du kaimus, išžudę vyrus, o moteris ir vaikus paėmę į nelaisvę, jie paskubomis pasitraukė, smarkiai persekiojami 200 lietuvių. Vis dėlto, išvydę krikščionių kariuomenę, per anksti išpuolusią iš pasalų, jie pasileido bėgti ir šitaip išsigelbėjo.

331 (324) *Kaip dievas stebuklingai išgelbėjo iš mirties pavojaus brolius bei jų didelę kariuomenę*

1317 viešpaties metais, žiemą, kai brolis Henrikas, 1317
maršalas, broliai bei Sembos ir Notangos kariai nužygiavo prieš Vaikių valsčių, pačiame vidurnaktyje, vos sumigus, atūžė tokia siaubinga, tokia nematyta negirdėta audra, kad vėjai taip klaikiai daužėsi, jog rodėsi, kad tranko griaustinis; nekalbant jau apie baimę, apėmusią žmones, daugiau nei penki šimtai arklių, sutraukę kamanas ir pančius, išlakstė po mišką. Todėl, vargais negalais sugaudę arklius, tiesa, ne visus, brolių kariuomenė patraukė atgal. Neilgai trukus jie gavo patikimą žinią, kad daugybė kovai pasirengusių netikėlių tris dienas tykojo brolių bei jų kariuomenės; jeigu krikščionys būtų įsibrovę į jų žemę grobio, nė vienas nebūtų išnešęs sveikos galvos.

332 (325) *Apie Gedimino pilies papilio sudeginimą ir kitką*

Tų pačių metų vasarą, apie šventą Joną Krikštytoją, tas pats maršalas su broliais ir Sembos vyrais 1317, birželio 24
nužygiavo link Pagraudės valsčiaus ir padalijo savo kariuomenę į keturias dalis; brolis Hartmanas ir brolis Fridrichas Kvicas su 60 vyrų turėjo užpulti kai kuriuos šio valsčiaus kaimus, bet žygiuodami pasiklydo ir nieko nenuveikė. Antra kariuomenės dalis, būtent brolis Fridrichas iš Libencelės, Ragainės komtūras, turėjo su 150 vyrų prieiti slapta prie Gedimino pilies ir ją paimti, tačiau pilėnai — nežinia, kuriuo būdu apie tai iš anksto įspėti, — pilį apgynė, nors papilį broliams ir pavyko visiškai sudeginti. Trečia dalis, būtent brolis Albrechtas iš Hageno bei 60 vyrų, užpuolė vieno kilmingo ir galingo vyro, vardu Su-

dargas, kiemą[1], jį pavertė pelenais drauge su aplinkiniais kaimais, jo žmoną su vaikais bei šeimyną su daugybe kitų moterų bei kūdikių paėmė į nelaisvę, o daugybę vyrų nukovė. Ketvirta kariuomenės dalis žygiavo su brolių vėliava, bet taip pat nieko nepešė, nes jos vedliai pasiklydo. Galop visa kariuomenė susirinko į vieną daiktą ir patraukė namo.

333 (326) *Apie vieną įvykį*

1317 Šiame žygyje atsitiko vienas įsidėmėtinas įvykis, mat, kai brolis Albrechtas iš Hageno šuoliais leidosi į jam skirtą vietą, vienas ginklanešys nukrito nuo suklupusio žirgo. Kai jis, smarkiai susitrenkęs, po kurio laiko atsigavo ir atsistojo, tai apsidairęs neišvydo nei savo žirgo, nei brolių kariuomenės; be galo susikrimtęs, jis atsiduso, pakėlė akis į dangų ir pamaldžiai pasiprašė švenčiausiosios mergelės pagalbos, o padaręs kryžiaus ženklą, pavedė save dievo bei švenčiausiosios mergelės globai ir tuo pat keliu, kuriuo buvo atvykęs, patraukė į Ragainę. Jam prisiėjo žygiuoti per vieną netikėlių kaimą, kuriame jam, kai paklausė, ir parodė tiesų kelią į Ragainę. Kai jis šiek tiek nutolo nuo šio kaimo, netikėliai, pastebėję, kad jis ginkluotas, sukruto vienas kitą raginti: „Tikriausiai jis iš brolių kariuomenės, pasivykime ir nudobkime jį". Taigi ir puolė jį vytis su visa šeimyna ir šunimis. Išgirdęs šunis lojant ir žmones šaukiant, jis pasislėpė gretimame miške, o sugužėję netikėliai pro jį ne kartą praėjo, bet jo nepamatė nelyginant dievo apakinti. Galop nusikamavę jie liovėsi ieškoję, po to šis krikščionis su visais savo ginklais atėjo į Ragainę, įėjęs į bažnyčią, parpuolė ant kelių ir padėkojo dievui bei švenčiausiajai mergelei už jam suteiktą šitokią malonę.

334 (327) *Apie Junigedos papilio sudeginimą*

Tais pačiais metais, švento Mato, apaštalo, dieną, 1317, rugsėjo 21
tas pats maršalas su didele kariuomene atžygiavo į lauką, vardu Kalsai[1], ir tūkstantis penki šimtai raitelių, palikę arklius, pėsčiomis po brolių vėliava perėjo mišką, vardu Vintas[2]; apyaušryje, kai ryžosi slaptai priartėti prie Junigedos pilies ir ją paimti, įspėti pilėnai užkūrė ugnį ir dūmais pranešė kaimyniniams stabmeldžiams, kad čia pat brolių kariuomenė. Broliai priartėję smarkiai užpuolė šią pilį, galop po ilgų grumtynių pelenais pavertė papilį, nes nieko daugiau nevaliojo nuveikti. Kai po to broliai pasuko atgal, suplūdo, išvydę minėtuosius laužų dūmus, visi kaimynystėje gyvenę stabmeldžiai ir įniko juos puldinėti; abiejose šalyse daug karių buvo sunkiai sužeista, žuvo brolis Ditrichas iš Piremonto ir krito daug netikėlių.

335 (328) *Apie Junigedos ir Pieštvės papilių sudeginimą*

1318 viešpaties metais, rudenį, brolis Henrikas, 1318
maršalas, atžygiavo su didele kariuomene prie Junigedos ir Pieštvės pilių ir iki pamatų sudegino abiejų papilius, kuriuose tuo metu buvo apsčiai supilta naujo derliaus grūdų.

336 (329) *Apie Junigedos papilio sudeginimą*

1319 viešpaties metais, po velykų, tas pats marša- 1319,
las, atplaukęs laivais su daugybe brolių bei karių, balandžio 8
ryžosi užkariauti Junigedos ir Pieštvės pilis. Kadangi nebuvo deramai laikomasi jo nustatytos tvarkos, ku-

ri šiam antpuoliui buvo itin reikalinga, jis supykęs paliko ramybėje Pieštvės pilį ir su penkiais šimtais vyrų slaptai patraukė prie Junigedos pilies, tačiau, patyręs, jog šie kažkieno įspėti, jos papilį tesugriovė.

337 (330) *Apie 55 lietuvių žūtį*

1319 Tais pačiais metais, kai dykrose smarkiai ištvino vandenys, Dovydas, Gardino pilininkas, su aštuoniais šimtais vyrų patraukė į karą ir, išdėstęs savo karius pasalose, pats su 80 vyrų įsibrovė į Prūsijos žemės valsčių, vardu Unzatrapis, iš kur, sudeginęs keletą namų, išsivarė daug nelaisvėn paimtų žmonių ir išsigabeno galybę pagrobtų daiktų. Juos persekioti leidosi su būreliu karių brolis Ulrichas iš Drinlevės, Tepliavós komtūras, ir brolis Fridrichas Kvicas, jo padėjėjas; iš pradžių išardę tiltą, kuriuo lietuviai turėjo pereiti, jie nukovė 55 jų vyrus ir atsiėmė iš jų visą grobį, kurį šie gabenosi. Kiti bėgdami pakliuvo į jų pasalas, ir visi, apimti baimės, iš karto pasitraukė, tačiau kelyje patyrė tiek pavojų, kad retas kuris namo sugrįžo sveikas ir gyvas.

338 (331) *Apie maršalo, 29 brolių ir daugybės sembų žūtį*

1320, liepos 27 1320 viešpaties metų liepos 27 dieną, tai yra trečią dieną po švento Jokūbo, apaštalo, dienos, brolis Henrikas, maršalas, atžygiavo su 40 brolių bei Sembos ir Klaipėdos raiteliais į Medininkų valsčių; kai priekiniai būriai perėjo, kaip reikalauja karo papročiai, per šią žemę ir ją nusiaubė, degindami ir plėšdami, šio valsčiaus stabmeldžiai, iš anksto pasirengę kovai, narsiai užpuolė tuos, kurie buvo po vėliava; abiem šalims netekus daugybės [karių] užmuštaisiais, galop jie nukovė brolį Henriką, maršalą, 29 brolius bei daugybę paprastų žmonių. Kiti, nemaža

dienų bei naktų klaidžioję be duonos kąsnio dykrose, sugrįžo šiaip ne taip namo. Tuo tarpu lietuviai savo dievams kaip auką sudegino brolį Gerhardą, pravarde Rudė, Sembos fogtą, apvilktą šarvais ir užsodintą ant savo kovos žirgo[1].

339 (332) *Apie Balgos brolį Tamę ir jo gyvenimą*

1321 viešpaties metais brolis Tamė, kilęs iš Meiseno, penkiasdešimt šeštus metus gyveno Balgoje, tiek pat metų išbuvęs Teutonų ordine, o per 30 metų iki savo mirties nė karto neišėjęs už šios pilies sienų. Jis negėrė nei medaus vyno, arba midaus, nei kitokių svaigalų, dėvėjo ašutinę, o visų švenčių išvakarėse valgė vien duoną ir gėrė vien vandenį. Galop susirgęs priėmė šventuosius sakramentus, 39 dienas bei naktis išbuvo be maisto ir po to laimingai atidavė viešpačiui sielą. 1321

340 (333) *Apie maldininkų atvykimą ir Vaikių, Raseinių bei Ariogalos valsčių nusiaubimą*

1322 viešpaties metais atvyko į Prūsijos žemę garbingi vyrai bei valdovai Bernardas, Vroclavo kunigaikštis, iš Lenkijos, grafas iš Geroldizekės, Reino grafų iš Julicho ir iš Vildenbergo pirmagimiai sūnūs, valdovas iš Lichtenbergo ir Plichto su savo broliu iš Čekijos ir su daugybe karių bei ginklanešių. Su jais ir su visa Kulmo žemės bei gretimų žemių brolių kariuomene brolis Fridrichas iš Vildenbergo, pavadavęs didįjį magistrą, bei 150 brolių žiemą įsiveržė į Vaikių valsčių; apiplėšę bei sudeginę ir pilį, ir kitus pastatus, tiek daug išžudė žmonių, kad ten nebeliko gyvo nė vieno kelnėto sutvėrimo. Kitą dieną jie įsiveržė į Raseinių valsčių, o trečią dieną — į Ariogalos 1322

valsčių ir abu valsčius nusiaubė ugnimi. Trečios dienos vakare jie apsupo ir smarkiai užpuolė Pieštvės pilį: maldininkai buvo taip gerai apsišarvavę, kad jų, kopiančių į sienas, pilėnai nestengė sulaikyti nei ietimis, nei kalavijais, nei kokiais kitais ginklais. Galop, nusitvėrę dviese, trise ar daugiau po mietą, rėmė juos kopiantiems į krūtinę ar nugarą, stūmė žemyn ir vertė juos nuo sienų. Kai sutemo, broliai liovėsi puolę. Kitą dieną, kai jie ketino vėl stoti į kovą, pilėnai, davę įkaitų, pasižadėjo paklusti broliams. Verčiami lietuvių karaliaus, vis dėlto vėliau jie nesilaikė duoto žodžio.

341 (334) *Apie Dorpato vyskupystės Livonijos žemėje nusiaubimą*

1322 Tuo metu, kai ši brolių kariuomenė buvo mūsų minėtuose valsčiuose, galybė lietuvių įsibrovė į Livonijos žemę, kur pridarė Dorpato vyskupystei visokių nuostolių, nes degino ir plėšė, kas pakliuvo po ranka, be to, nužudė penkis tūkstančius, o gal ir daugiau krikščionių, o kitus nusivarė į amžiną vergovę.

342 (335) *Apie maldininkų atvykimą ir smarkų speigą*

1323 1323 viešpaties metais Prūsijos žemėje lankėsi valdovas iš Cinenbergo ir valdovas iš Egerbergo su daugybe Čekijos ir Reino kilmingųjų. Tą žiemą paspaudė toks stiprus šaltis, kad beveik visi vaismedžiai Livonijoje ir Prūsijoje arba išdžiūvo, arba taip nukeipo, kad ilgus metus negalėjo vesti vaisių. Todėl, nors, sutelkę didelę kariuomenę, broliai buvo nužygiavę beveik pusę kelio tarp Lietuvos ir Prūsijos, tačiau negalėjo toliau žygiuoti, nes dėl didelių šalčių būtų žuvę paprastieji žmonės.

343 (336) *Apie Revelio, Danijos karaliaus žemės, nusiaubimą*

Tuo metu Dovydas, Gardino pilininkas, įsibrovė su lietuvių kariuomene į Revelį, Danijos karaliaus žemę, ir, neskaitant galybės kitų nuostolių, kurių pridarė šioje žemėje, degindamas bei plėšdamas, pagavo ir nužudė daugiau nei penkis tūkstančius krikščionių kilmingųjų, moterų, mergelių ir kitų abiejų lyčių žmonių. Taip pat nužudė daug dvasininkų — ir pasauliečių, ir vienuolių. Be to, klaikiai išniekino ir išgrobstė sakramentus, bažnyčias, bažnytinius rūbus ir altorių taures bei visa kita, ką matome, kai garbiname dievą. 1323

344 (337) *Apie Klaipėdos miesto bei daugelio pilių sugriovimą*

Tais pačiais metais, trečią dieną po švento Grigaliaus, popiežiaus, šventės, lietuviai iš Žemaitijos su savo kariuomene užkariavo Klaipėdos miestą ir nužudė vieną kunigą, Teutonų ordino brolį. Tame mieste jie paėmė į nelaisvę 70 žmonių, vienus iš jų nužudė, o kitus išsivarė į amžiną vergovę. Jie pavertė pelenais patį miestą ir tris gretimas naujakrikščių pilis[1], daug kogų bei kitokių laivų ir visa, kas degė, išskyrus pačią pilį, kurioje gyveno broliai. 1323, kovo 14

345 (338) *Apie brolio Fridricho Kvico žūtį bei Vėluvos valsčiaus nusiaubimą*

Tais pačiais metais, švento Petro grandinėse išvakarėse, lietuviai įsibrovė į Sembos žemę ir Vėluvos valsčiuje sudegino šešis kaimus, be to, nužudė 1323, rugpjūčio 2

brolį Fridrichą, vadinamą Kvicu, drąsų bei narsų karį, ir 36 vyrus, o moteris ir vaikus su visokiu grobiu išsivarė su savimi.

346 (339) *Apie Dobrynės kunigaikštystės bei miesto sunaikinimą ir apie tai, kaip buvo nužudyta bei paimta į nelaisvę 9 tūkstančiai krikščionių*

1323, rugsėjo 14 Tais pačiais metais, švento kryžiaus išaukštinimo dieną, lietuviai, matydami, jog viskas jiems klostosi taip, kaip nori, vėl subūrė stiprią kariuomenę, patraukė į kilmingosios moteries Dobrynės kunigaikštienės kunigaikštystę ir sunaikino šešis tūkstančius vyrų bei moterų: vienus nužudė, o kitus be gailesčio išsivarė į savo amžiną stabmeldiškąją vergiją. Be to, jie dar nužudė septynis kunigus klebonus ir du švento Benedikto ordino brolius, o su jais ir šešiasdešimt kitų įšventintų ir neįšventintų dvasininkų, kuriuos užtiko arba mokyklose, arba už mokyklų sienų. Taip pat ugnimi nusiaubė 10 parapinių bažnyčių ir svarbiausią šios kunigaikštystės miestą, vardu Dobrynė, bei visus šios kunigaikštystės kaimus, o į nelaisvę paėmė ar nužudė toje žemėje du tūkstančius krikščionių. Be galybės mūsų jau minėtų nuostolių, jie išsivarė tiek daug visokeriopo grobio, kad krikščionims, pakliuvusiems į amžiną netikėlių vergiją, rodėsi, jog šios kunigaikštystės žemė labai ilgai, o gal ir niekad negalės atsigauti nuo patirtų nuostolių (skaudūs įspūdžiai ilgam išlieka); be to, būgštauta ir sielvartauta, kad dabar, kai mūsų minėtoje kunigaikštystėje akmens neliko ant akmens, netikėliai be vargo galėsią brautis į gretimas bei kaimynines krikščionių žemes. Štai kiek žalos buvo padaryta krikščionių tikėjimui bei tikintiesiems per pusantrų metų, kai netikėliai nužudė arba išsivarė į amžiną vergiją beveik 20 tūkstančių krikščionių, o daug miestų bei pilių iki pamatų sugriovė.

347 (340) *Apie keliolikos lietuvių žūtį*

Tais pačiais metais, per rugiapjūtę, brolis Henri- 1323
kas, Tepliavos komtūras, su aštuoniais broliais ir 300 vyrų išjojo į Žemygalos lauką, buvusį prieš Paštuvos pilį, tačiau dėl lietingo oro neužtiko čia lietuvių pjovėjų, kuriuos tikėjosi išvysti dirbant laukuose. Todėl pasitraukė pagrobęs 34 arklius. Lietuviai vydamiesi priėjo vietą, kur broliai buvo įrengę pasalas, tada vienas lietuvis metė burtą, kaip paprastai daro stabmeldžiai, ir garsiai sušuko: „Greitai grįžkime atgal, čia vokiečiai surengę pasalas!“ Kai, šitai išgirdę, lietuviai ėmė trauktis, broliai, iššokę iš slėptuvių, pasileido iš paskos ir 12 jų nukovė.

348 (341) *Apie maldininkų atvykimą*

1324 viešpaties metais į Prūsiją atvyko valdovai 1324
Jonas ir Pilypas, grafai iš Španheimo, iš Čekijos valdovas Petras iš Rozenbergo, jo dėdė Hermanas su daugybe riterių bei ginklanešių ir daug kitų kilmingųjų iš Reino bei Elzaso, tačiau jie nieko tada nesiėmė prieš tikėjimo priešus, nes ledas buvo plonas.

349 (342) *Apie Dovydo Gardiniškio alodo, arba dvaro, sunaikinimą*

Tais pačiais metais, per gavėnią, trys broliai ir 1324, kovo 4
šeši šimtai Notangos vyrų smarkiai užpuolė Gardino pilininko Dovydo alodą, arba dvarą, ir jį iki pamatų sudegino; nukovę 38 žmones, išsivarė 100 arklių ir daug kitokių gyvulių.

350 (343) *Apie nuostabų vieno vyro atsivertimą*

Tais metais Karaliaučiaus pilyje mirė brolis Jonas Saksas iš Gilberštetės, kuris, kol buvo pasaulietis, gyveno nedorovingai. Todėl viešpats jį nubaudė sunkia negale, o jis ligos patale, priėmęs šventąją komuniją bei kitus bažnyčios sakramentus, su prievarta kūniškai pažino vieną jaunutę mergelę, jam patarnavusią. Dėl to, leidus dievui, norėjusiam jį nubausti už tokią piktadarystę, velniai jį pačiupo su lova ir, valandėlę panešėję oru, nutėškė už pusės mylios į pelkę, sakydami: „O nelaimingasis, kaip tu drįsai, būdamas tokioje padėtyje, padaryti tokią baisią negarbę savo dievui ir bažnyčios sakramentams". Tačiau, oru nešamas, jis pasiprašė užtariamas švenčiausiosios mergelės Marijos, gailestingumo motinos, iškilmingai pasižadėdamas užsivilkti Teutonų ordino vienuolio apsiaustą. Kai šitai padarė, bematant, velnių paleistas, nukrito į pelkę. Išsikepurnėjęs iš pelkės, jis sugrįžo į Halės miestą ir pasipasakojo, kas jam buvo nutikę, o šitai patvirtino ir jo lova, ir jo drabužiai, vėliau rasti pelkėje.

351 (344) *Apie Gedimino pilies papilio sudeginimą*

1324, gegužės 22 Po to, gegužės 22 dieną, brolis Ditrichas iš Altenburgo, Ragainės komtūras, ir 44 broliai su 400 Sembos ir Notangos vyrų apyaušryje netikėtai užpuolė Gedimino pilies papilį, sudegino jį ir išžudė visus žmones, kuriuos jame surado, išskyrus tuos, kuriems pavyko pasprukti į pilį. Broliai neteko trijų Notangos vyrų, kritusių kovoje, ir dviejų, kuriuos paėmė į ne-

laisvę. Pakliuvo į nelaisvę ir brolis Oteris, tačiau neilgai trukus jam pavyko stebuklingai išsigelbėti. Žinoma, jis dešimt dienų išbuvo kelyje be maisto.

352 (345) *Apie 45 lietuvių žūtį*

Tais pačiais metais ir tuo pat laiku vienas Varmės 1324
vyskupystės vyras, vardu Muka, su 19 plėšikautojų patraukė link Lietuvos, aptiko dykrose 45 lietuvių raitelius, sumaniai juos apsupo ir visus nukovė.

353 (346) *Dar apie tą patį*

Kitą kartą tas pats Muka patraukė su būriu plėšikautojų prieš netikėlius ir, atvykęs į dykras, išvydo daugybę Lietuvos raitelių; pabūgęs tokios gausybės bei galybės, numetė į šalį valgį bei gėrimą ir visa kita, kas galėjo trukdyti, ir su savo bendrais paspruko bei išvengė mirties. Neilgai trukus tas pats Muka susirūpinęs po ilgų svarstymų tarė savo bendrams: „Mums prisieis mirti badu, nes neturime maisto. Dėl to patariu bent garbingai numirti. Sėlinkime paskui mūsų priešus ir žiūrėkime, ar nepavyks šio ar to iš jų laimėti“. Kadangi šitai visiems patiko, jie prisėlino slapta naktį, visus išžudė ir pasiėmė jų ginklus, žirgus bei visa kita.

354 (347) *Apie brolį Vernerį, didįjį bei Prūsijos žemės magistrą*

Brolis Verneris iš Orzelno, keturioliktas didysis ir 1324,
dvidešimtas Prūsijos žemės magistras, tais metais, liepos 6
būtent 1324 viešpaties metų liepos mėnesio 6 dieną, buvo išrinktas vyriausiojoje būstinėje Marienburge, o vadovavo ...... metų[1].

355 (348) *Apie Kristmemelio pilies užpuolimą*

1324, liepa Tais metais, tą patį liepos mėnesį, 400 slapta atžygiavusių lietuvių ketino užkariauti Kristmemelio pilį. Vis dėlto broliai, vieno žvejo įspėti, pasiruošė gintis, o dienai auštant, kai pakilo į kovą, sužeidė daugybę [kalavijų] smūgiais bei strėlėmis ir nukovė vieną jų kilmingą vyrą; kai lietuviai norėjo jį nusinešti, broliai juos atrėmė, gausiai svaidydami [ietis] *[per crebra jacula]*. Galop lietuviai įniršę supuolė visi kaip vienas, kas pastvėrė žuvusįjį už rankų, kas už kojų, kas už galvos ir per jėgą jį nusinešė. Kol jie šitai padarė, tiek daug jų buvo sužeista, kad nepavyko nė išgirsti, kiek iš tikrųjų.

356 (349) *Apie apaštališkojo sosto legatus ir taiką, padarytą tarp netikėlių bei krikščionių*

1324 Tais pačiais metais jo šventenybė Jonas XXII, popiežius, pasiuntė į Livonijos kraštą, įkalbėtas brolio Fridricho iš mažesniųjų brolių ordino, Rygos arkivyskupo, bei to paties miesto gyventojų, du legatus, būtent: Baltramiejų, Aleto vyskupą, ir Bernardą, švento Benedikto ordino švento Teofrido vienuolyno abatą Le Piui vyskupystėje, pakrikštyti lietuvių ir rusų karaliaus. Kai juodu kitą dieną po švento Ma-
Rugsėjo 22 to, apaštalo ir evangelisto, šventės atvyko į Rygos miestą, sutarė taiką tarp minėtojo karaliaus bei jo valdinių iš vienos pusės ir tarp krikščionių iš kitos
Spalio 20 ir apaštališkojo sosto valia pasiūlė tvirtai jos laikytis, pridurdami, kad toji šalis, kuri lengvapėdiškai pažeisianti šį susitarimą, kuri sakysianti tokius žodžius ar darysianti tokius veiksmus, griebsiantisi tokių sumanymų ar darbų, kurie galėtų trukdyti šiam susi-

tarimui ar jį vilkinti, būsianti dėl šitokių veiksmų pasmerkta ekskomunikai, o nuo to negalėsiąs atleisti niekas kitas, tik apaštališkasis sostas, prie kurio jie patys per tris mėnesius turėsią prisistatyti, kad atvykę deramai pataisytų tai, kas atsitiko. Po to legatai išleido į kelią iškilmingą pasiuntinystę pas Gediminą, lietuvių karalių, turėjusią jam pranešti apie apaštališkojo sosto jiedviem duotą uždavinį ir atidžiai ištirti, ar jis su visais savo karalystės žmonėmis norįs priimti krikšto malonę ir, metęs stabmeldystę, nuolankiai išpažinti mūsų viešpaties Jėzaus Kristaus vardą.

357 (350) *Apie Mazovijos žemės nusiaubimą*

Kai sutarė taiką, kai Livonijos ir Prūsijos žemių 1324
bei kitų kaimyninių kraštų broliai ir visi kiti krikščionys tvirtai patikėjo, kad daugiau nebereikėsią kariauti, kai jau ketino kalavijus perkalti į noragus, o ietis — į pjautuvus, tas pats nedorasis [karalius], tikėjimo bei tikinčiųjų priešas, užsikimšo nelyginant kurčioji angis ausis, nenorėdamas girdėti išganingų jo šventenybės popiežiaus perspėjimų, kuriuos minėtieji legatai kuo tiksliausiai jam buvo perdavę; užuot pagalvojęs apie savo bei saviškių išganymą, būtent apie tai, kaip jam priimti su tinkamomis iškilmėmis ir su derama pagarba krikšto sakramentą, jis, eidamas savo pirmtakų pėdomis, vėl suskato iš paskutiniųjų naikinti tikėjimą ir tikinčiuosius. Jis mat patvarkė, kad Dovydas, jo pilininkas Gardine, įsibrovė
su galinga kariuomene lapkričio 21 dieną į Mazovi- Lapkričio 21
jos žemę ir, plėšdamas bei degindamas, nusiaubė Plocko vyskupo miestą, vardu Pultuskas, ir 130 šios vyskupystės bei Mazovijos kunigaikštystės kaimų, daugybę vienuolynams bei kilmingiesiems priklausančių dvarų, 30 parapinių bažnyčių ir koplyčių su

daug dievo garbei skirtų maldos namų. Jis nerodė pagarbos nei bažnyčios sakramentams, nei šventiesiems rūbams bei indams, o dvasininkų, tiek vienuolių, tiek pasauliečių, bei kitų abiejų lyčių žmonių sunaikino per 4 tūkstančius, vienus nužudydamas, kitus išsivarydamas į amžiną vergovę[1].

358 (351) *Apie Rezeknės valsčiaus Livonijos žemėje nusiaubimą*

1324, lapkričio 22 Tuo pat metu šis karalius pasiuntė link Livonijos kitą didžių didžiausią kariuomenę, kuri lapkričio 22 dieną įsibrovė į valsčių, vardu Rezeknė[1], ir jį nusiaubė, viską degindama bei grobdama. Šias abi kariuomenes karalius pasiuntė krikščionių naikinti tuo metu, kai apaštališkojo sosto legatų pasiuntiniai, tęsdami minėtąjį reikalą, gyveno šalia jo. Štai ko buvo vertas to apgaviko pažadas priimti krikšto sakramentą!

359 (352) *Apie legatų pasiuntinių sugrįžimą*

1324, lapkričio 25 Tų pačių metų lapkričio 25 dieną legatų pasiuntiniai sugrįžo į Rygą, o su jais čia atvyko ir vienas kilmingas lietuvis, buvęs nelyginant antras po karaliaus, ir jis savo karaliaus vardu legatų, daugybės prelatų ir kitų tikinčiųjų, sustojusių aplinkui, akivaizdoje didžiu balsu pasakė, kad su karaliaus žinia niekad nebuvo siunčiama jokių laiškų jo paties bei jo žmonių krikšto reikalu, nebuvo tokių įteikta nė jo šventenybei popiežiui, niekam jis nebuvo įsakęs tokių viešai skelbti nei pajūrio miestuose, nei kitose provincijose[1]; be to, pridūrė, kad karalius savo dievų galybe prisiekė, jog niekad nekętinąs priimti kito

tikėjimo, o laikysis to, kuriam iki mirties buvo ištikimi jo senoliai. Jog šitai gryna tiesa, visų žmonių akivaizdoje patvirtino anksčiau minėtieji pasiuntiniai. Šitai išgirdę, legatai ir .iškeliavo atgal su tokiu atsakymu prie apaštališkojo sosto.

360 (353) *Apie daugybės miestų bei pilių pastatymą*

1325 viešpaties metais brolis Henrikas iš Izenbergo, Karaliaučiaus komtūras, gavęs gerbiamojo vyro brolio Vernerio, didžiojo magistro, leidimą ir pritarimą,— to vyro, kuris itin rūpestingai ir uoliai ėjo jam patikėtas pareigas, be to, norėdamas praplėsti krikščionių žemes, pradėjo statyti, o šventųjų Petro bei Povilo, apaštalų, dieną užbaigė Girdavų pilį Bartos žemėje. Tais pačiais metais ir tuo pat laiku Eberhardas, Varmės vyskupas, brolio Fridricho iš Libencelės, savo fogto, pastangomis pastatydino Vartenbergo pilį Galindos žemėje, Pisos upės pakrantėje[1]; kai ši pilis jau buvo baigta, kai buvo iškilmingai giedamos mišios į šventąją dvasią, per evangeliją pasirodė vienas baltas baltutėlis naminis balandis. Tuo tarpu pirmoje pilyje, tai yra Girdavuose, kur taip pat buvo laikomos mišios, po visam pasirodė du balandžiai, kurie skraidė ir pilyje, ir virš jos sienų. Prūsai, kurie irgi statė šią pilį, įtikinėjo, kad niekad nebuvo matę šioje negyvenamoje dykynėje naminių balandžių. Be to, tas pats brolis Fridrichas pastatė Glotavos valsčiuje, Alnos vidurupyje, miestą, vardu Gutštatas[2], o Jordanas, Varmės [vyskupystės] valdytojas,— netoli Malzekuko[3] miesto pilį, vardu Plūtai[4], o Rudolfas, Pamedės vyskupas,— Osos pakrantėje miestą, vardu Bišofsverderis[5], o brolis Luterbergas, Kulmo landkomtūras,— Drevantos upės pakrantėje miestą, vardu Noimarkas[6].

1325

Birželio 29

361 (354) *Apie Brandenburgo markgrafystės nusiaubimą ir apie tai, kaip prarado gyvastį ar pakliuvo į nelaisvę šeši tūkstančiai krikščionių*

1326 1326 viešpaties metais Lokietka, Lenkijos karalius, paprašė Gediminą, lietuvių karalių, kurio dukterį neseniai buvo paėmęs į žmonas jo sūnus[1], atsiųsti jam iš savo krašto karių. Patenkindamas jo prašymą, šis davė jam 1200 raitelių. Šie, minėtojo Lokietkos įsakyti, prisijungė prie jo karių bei kartu su jais apie Frankfurto miestą žiauriai užgriuvo Brandenburgo markos žemes ir apiplėšė bei sudegino visą šį kraštą, kuriame buvo per šimtą keturiasdešimt kaimų ir tiek pat parapinių bažnyčių, trys cistersų ordino vienuolynai, du moterų vienuolynai, daug kitų vienuolynų, kur gyveno arba dvasininkai, arba pasauliečiai, iš vienuolynų žvėriškai laukan vilkdami vienuolius bei šventąsias dievui pasižadėjusias mergeles ir niekindami bažnyčios tarnus bei kunigus, šventuosius indus, rūbus ir visus sakramentus. Jie išžudė vyrus, o moteris ir visas kilmingųjų žmonas su mergelėmis bei vaikais išsivarė į nelaisvę. Tarp šių mergelių buvo viena kilmingoji tokio nuostabaus gražumo, kad nė jokia kita jai neprilygo; dėl jos lietuviai smarkiai susikivirčijo, tačiau vienas, norėdamas nutraukti nesantarvę, priėjo ir perkirto ją kalaviju pusiau, sakydamas: „Ji padalyta į dvi dalis, tegu kiekvienas pasiima tą, kuri jam patinka". Šitaip nuniokoję šią žemę, nužudę ir paėmę į nelaisvę daugiau nei šešis tūkstančius žmonių, jie ir pasitraukė. Nusekė paskui šią kariuomenę vienas lenkas, itin sielvartavęs dėl tokios krikščionis ištikusios nelaimės; dėdamasis esąs netikėlių draugas, jis, priėjęs tinkamą vietą ir suradęs gerą progą, daugybės žmonių akivaizdoje nužudė šio karo vadą Dovydą, Gardino pilininką, kuris, kaip jau anksčiau esame sakę, padarė be galo daug žalos tikėjimui bei tikintiesiems.

362 (355) *Apie Lunenburgo pilies ir dviejų miestų pastatymą*

Tuo metu brolis Ditrichas iš Altenburgo, Balgos komtūras, paprašęs didįjį magistrą leidimo ir jį gavęs, pastatė Bartos žemėje, dviejų upių, būtent: Gubros ir Sainos[1], santakoje, Lunenburgo [Liūno] pilį[2], pavadintą nuo vardo lauko, kuriame ji stovi. Be to, tas pats komtūras pastatė miestą prie Bartenšteino pilies, o brolis Luterbergas, jo šviesybės Braunšveigo kunigaikščio sūnus ir Kristburgo komtūras,— miestą prie Ilienburgo [Ilijos] pilies[3].

PRASIDEDA KETVIRTA KNYGOS DALIS APIE ĮVYKIUS

1 *Apie Celestiną III, popiežių, ir Henriką VI, imperatorių*

Tuo metu, kai radosi ir gavo pradžią Teutonų na- 1190
mų ordinas, tai yra 1190 viešpaties metais, viešpatavo Celestinas III, popiežius, ir Henrikas VI, imperatorius (Dusb. I, 2).

2 *Apie Inocentą III, popiežių, ir Otoną IV bei Fridrichą II, imperatorius*

Po to viešpatavo Inocentas III, popiežius, ir Otonas IV bei Fridrichas II, imperatoriai (Ptol. 21,1 ir 2; Mart. p. 385).

3 *Apie Konstantinopolio miesto užėmimą*

1200 1200 viešpaties metais Konstantinopolio miestą, kuriam buvę išpranašauta, jog niekas kitas jo negalėsiąs užkariauti, tiktai angelas, užėmė prancūzai ir Venecijos kariai, įsiveržę pro sieną, ant kurios buvęs nupieštas angelas. Netikras angelo kvietimas ir apgavo miestiečius. Ir tapo ten Balduinas, Flandrijos grafas, imperatoriumi, ir valdė ten lotynai 57 metus (Ptol. 21,4; Mart. p. 387).

4 *Apie viešąją krikščionių atgailą*

To popiežiaus Inocento laikais beveik visi krikščionys turėjo viešai daryti atgailą, o kadangi jie plakėsi rykštėmis, vokiškai juos vadino Geyseler [saviplakiais].

5 *Apie totorių viešpatavimo pradžią*

1202 1202 viešpaties metais prasidėjo totorių viešpatavimas (Ptol. loc. cit.; Mart. loc. cit.).

6 *Apie tai, kaip prie šventojo altoriaus vynas pavirto krauju, o duona — kūnu*

Tuo metu netoli Rozėjos Briksijoje vynas žmonių akyse pavirto krauju, o duona kūnu prie šventojo altoriaus (Ptol. 21,4; Mart. p. 395).

7 *Apie tai, kaip prisikėlė vienas miręs riteris*

Vermandua [grafystėje] atgijo vienas miręs riteris, daug ką daugeliui žmonių išpranašavo ir ilgai išgyveno, nei valgydamas, nei gerdamas (Ptol. loc. cit.; Mart. lot. cit.).

8 *Apie saldžią rasą, užkritusią pasėlius*

Prancūzijoje apie švento Jono Krikštytojo šventę Birželio 24
saldi rasa, leisdamasi iš dangaus, taip užkrito pasėlių varpas, kad daug žmonių, paėmę jas į burną, kuo aiškiausiai jautė medaus kvapą (Ptol. loc. cit.; Mart. loc. cit.).

9 *Apie didžiulius krušos akmenis*

Prie Atrebato liepos mėnesį kilo be galo smarki Liepa
audra, o iš dangaus krito tokie dideli akmenys, kad visiškai išmušė pasėlius, vynuogynus ir miškelius (Ptol. loc. cit.; Mart. loc. cit.).

10 *Apie tai, kaip Ispanijoje buvo užmušta daugybė totorių*

Taip pat tuo metu Almimolinas, saracėnų valdovas, atvyko su begaline gausybe karių į Ispaniją ir paskelbė karą visiems, kurie gerbia nukryžiuotąjį. Ispanijos karaliai, jį užpuolę, nugalėjo, o tiek daug jų kovoje krito, kad nuo užmuštų saracėnų plūdo upeliai kraujo. Almimolinas gėdingai pabėgo su keliais savo kariais (Ptol. 21,9; Mart. p. 392).

11 *Apie Livonijos žemės atvertimą į tikėjimą*

1204 viešpaties metais Livonija, Rygos provincijos 1204
žemė, buvo atversta popiežiaus Inocento rūpesčiu į Kristaus tikėjimą (Ptol. 21,10; Mart. loc. cit.).

12 *Apie šventos Elžbietos gimimą*

1207 viešpaties metais gimė šventa Elžbieta. 1207

13 *Apie Honorijų III, popiežių, ir Fridrichą II, imperatorių*

Valdė Honorijus III, popiežius, ir Fridrichas II, imperatorius.

14 *Apie vienuolijų kilmę ir pradžią*

500 Švento Benedikto ordinas pradėjo naudingai darbuotis 500 viešpaties metais popiežiaus Felikso III laikais (Ptol. 8,13?).

900 Kluniečių ordinas — 900 viešpaties metais popiežiaus Hadrijono III laikais (Ptol. 16,23 ir kt.).

1082 Kartūzų ordinas — 1082 viešpaties metais popiežiaus Viktoro III laikais (Ptol. p. 1078).

1097 Cistersų ordinas — 1097 viešpaties metais.

1104 Švento Jono ligoninės ordinas — 1104 viešpaties metais popiežiaus Urbono II laikais.

1112 Tamplierių ordinas — 1112 viešpaties metais popiežiaus Paskalio II laikais; jį panaikino popiežius Klemensas V Vieno suvažiavime 1312 viešpaties metais kovo 23 dieną savo pontifikato 7-ais metais, imperatoriaus Henriko VII laikais, tiesa, šitai nebuvo galutinis sprendimas, bet apaštališkojo sosto parengiamasis veiksmas.

1190 Teutonų namų ordinas — 1190 viešpaties metais popiežiaus Celestino III ir imperatoriaus Henriko VI laikais (Dusb. I, 2).

1216 Brolių pamokslininkų ordinas — 1216 viešpaties metais, kai valdė popiežius Honorijus III (Ptol. 21, 20 ir 25; Mart. p. 399 ir kt.).

1223 Mažesniųjų brolių ordinas — 1223 viešpaties metais, kai valdė popiežius Honorijus III.

Karmelio kalno atsiskyrėlių ordiną bei Mokinių slėnio brolių ordiną *[Ordo fratrum vallis scolarium]* patvirtino tas pats valdovas popiežius Honorijus.

15 *Kelerių metų šventa Elžbieta ištekėjo už vyro*

1221 viešpaties metais Elžbieta pasiėmė į vyrus 1221
Tiuringijos markgrafą.

16 *Apie tai, kaip Burgundijoje dėl žemės drebėjimo kalnas nuslinko į kitą vietą*

1225 viešpaties metais Burgundijoje, Druskos kal- 1225
nuose, vienas kalnas dėl žemės drebėjimo atsiskyrė nuo kitų kalnų ir nuslinko prie kalnų kitoje pusėje, užvertė visą slėnį ir nuslėgė penkis tūkstančius žmonių (Ptol. 21,26; Mart. p. 400).

17 *Apie šventos Elžbietos vyro mirtį*

1227 viešpaties metais rugsėjo 11 dieną maldinin- 1227,
ko kelionėje po kryžiaus žygio vėliava mirė Sicilijos rugsėjo 11
mieste, vardu Ortrantas, šventos Elžbietos vyras, landgrafas.

18 *Apie Grigalių IX, popiežių, ir Fridrichą II, imperatorių*

Valdė Grigalius IX, popiežius, ir Fridrichas II, imperatorius.

19 *Apie gibelinus ir gvelfus*

1228 viešpaties metais Italijoje radosi gibelinų ir 1228
gvelfų partijos; šitai yra vardai dviejų brolių, kurių keliai išsiskyrė. Gibelinas rėmė imperatorių, o Gveltas — bažnyčią (Ptol. 21,27).

20 *Apie Maljorkos ir Menorkos salų užėmimą*

1230 1230 viešpaties metais Aragono karalius Ispanijoje užėmė salas, vardu Maljorka ir Menorka, kurios buvo anksčiau užimtos saracėnų (Ptol. 21,33).

21 *Apie šventos Elžbietos mirtį*

1231, lapkričio 19 1231 viešpaties metais, lapkričio 19 dieną, mirė šventa Elžbieta.

22 *Apie Vengrijos ir Lenkijos nusiaubimą*

Tais pačiais metais[1] totoriai nuniokojo Vengriją ir Lenkiją (Ptol. 21,34).

23 *Kaip Ferdinandas, Kastilijos karalius, nugalėjo Granados karalių*

Tuo pat metu Ferdinandas, Kastilijos karalius, nunugalėjo Granados saracėnų karalių, kuris netgi turėjo ilgai jam mokėti duoklę po 1000 aukso marobortinų į dieną (Ptol. 21,33).

24 *Apie tai, kaip Tolede buvo surasta akmenyje [iškalta] knyga*

1232 1232 viešpaties metais Ispanijoje, Tolede, vienas žydas surado knygą, ištisai iškaltą akmenyje ir turėjusią nelyginant medinius lapus, užrašytus hebrajiškai, graikiškai ir lotyniškai. Rašte tiek buvo pasakyta kiek ir psalmyne, ir jis bylojo apie trilypį pasaulį nuo Adomo ligi Antikristo, iškeldamas aikštėn žmonių savybes. Apie trečiąjį pasaulį šitaip kalbėjo: „Trečiame pasaulyje gims iš mergelės Marijos

dievo sūnus ir kentės dėl žmonių išganymo". Žydas, šitai perskaitęs, su visa šeimyna priėmė krikštą. Be to, ten buvo parašyta, kad Ferdinando laikais ji ir turi būti surasta (Mart. p. 400; Ptol. 21,34).

25 *Apie šventos Elžbietos kanonizavimą*

1235 viešpaties metais Grigalius IX, popiežius, ka- 1235
nonizavo šventą Elžbietą Perudžoje, brolių pamokslininkų konvente, kur tas pats popiežius jos garbei paskyrė altorių.

26 *Apie viešpaties erškėčių vainiko perkėlimą*

1239 viešpaties metais Liudvikas, Prancūzijos ka- 1239
ralius, perkėlė iš Konstantinopolio į Paryžių viešpaties erškėčių vainiką (Ptol. 21,36).

27 *Apie Vengrijos bei Lenkijos nuniokojimą ir apie Kolomano, Vengrijos karaliaus brolio, ir Henriko, Vroclavo kunigaikščio, žūtį*

Tais pačiais metais rytų šalyse gyvenusi totorių 1241
tauta įsiveržė į Vengriją ir Lenkiją, kur mūšyje nukovė Kolomaną, Vengrijos karaliaus brolį, Henriką, Lenkijos kunigaikštį, ir galybę kitų, kuriuos ten stengė užtikti, o tas šalis pavertė dykromis, todėl daug žmonių vieno kalno dulkėmis maitinosi nelyginant miltais (Mart. p. 399).

28 *Apie didįjį saulės užtemimą*

Tų pačių metų birželio trečią dieną, per pietus, taip smarkiai užtemo saulė, kad net žvaigždes galima buvo matyti nelyginant sutemus (Ptol. 21,37).

29 *Apie Celestiną IV, popiežių, bei Fridrichą II, imperatorių, apie Inocentą IV, popiežių, bei Fridrichą II, imperatorių*

1240 1240 viešpaties metais valdė Celestinas IV, popiežius, ir Fridrichas II, imperatorius.

1243 1243 viešpaties metais valdė Inocentas IV, popiežius, ir Fridrichas II.

30 *Apie švenčiausiosios Marijos gimimo oktavos įsteigimą*

1245 1245 viešpaties metais tas pats popiežius sušaukė Lione suvažiavimą, kur nutarė švęsti švenčiausiosios mergelės Marijos gimimo oktavas (Ptol. 22,3).

31 *Apie šventųjų Edmundo, Stanislovo ir Petro kanonizavimą*

Taip pat kanonizavo šventą Edmundą, Kenterberio arkivyskupą, šventą Stanislovą, Krokuvos, neteisingai valdovo nužudytą, ir šventą Petrą, pamokslininkų ordino kankinį (Ptol. 22,4; Mart. p. 409).

32 *Apie Tiuringijos landgrafo išrinkimą Romos karaliumi*

1246 1246 metais Tiuringijos landgrafas buvo išrinktas Romos karaliumi (Ptol. 22,5; Mart. p. 303, 309).

33 *Apie brolį Konradą, kadaise Tiuringijos landgrafą, penktą Teutonų namų ordino didįjį magistrą*

1240, liepos 24 Brolis Konradas, kadaise Tiuringijos landgrafas, penktas Teutonų namų ordino didysis magistras, mirė liepos 24 dieną, o palaidotas Markburge. Kai dar

buvo pasaulietis, jis kartą smarkiai puolė Friclaro miestą, todėl vėliau, norėdamas įstoti į vienuolius, darė atgailą ir rodė nusižeminimą, atsiteisdamas už šitokią piktadarybę, taigi ėjo minėtajame mieste su procesija basomis ir plika galva, puolė kniūpsčias prieš bažnyčios duris, o rykštę, kurią laikė rankoje, davė žmonėms, kad tiek jį plaktų, kiek kam širdis leidžia. Vis dėlto niekas jo nepalietė, išskyrus vieną senutę, kuri jam sukirto daug smūgių. Šitaip brolis Konradas palinko į Teutonų namų ordiną. Vieną gražią dieną, bėgdamas nuo žmonių spūsties ir triukšmingų reikalų, jis panūdo ieškotis ramybės su Hartmanu iš Heldrungeno, su Ditrichu iš Gruningeno ir keliais iš šeimynos savo Teneburgo pilyje[1], ten kartą, kai jie visi sėdėjo drauge, atėjo viena paleistuvė, kurią landgrafas paklausė: „Iš kur ateini?" Ši atsakė: „Visą dieną sėdėjau gervuogyne sušlapusi ir sustirusi". Tas jai tarė: „Vargše, tu daugiau kenti dėl pragaro bausmių nei kitas dėl amžinojo džiaugsmo". Tačiau ji atsakė: „Gerbiamas valdove, nežinau, kaip kitaip galėčiau užsidirbti duonos kąsnį". Į tai landgrafas tarė: „Ar norėtumei gyventi dorai, jeigu turėtumei visa, kas reikalinga gyvenime?" Šitai išgirdusi, ji atsiduso, sudejavo ir ašarodama pasakė: „Tikrai taip, valdove!" Tada landgrafas, užjausdamas jos vargą, paskyrė jai iki gyvos galvos duoti išlaikymą. Po to jis pats nutarė paisyti visų tų baramųjų žodžių, kuriais ją puolė, dėdamasis juos giliai į širdį, manydamas, jog jie buvo naudingesni jam pačiam nei jai. Toji mat klimpo į nuodėmes iš vargo, o jis — džiaugdamasis pertekliumi, lengvapėdiškai savo nuodėmėmis sukurstęs prieš save dievo rūstybę; šitokių minčių kamuojamas, jis kiaurą naktį nesudėjo nė bluosto. Rytą, patyręs, jog anksčiau minėtuosius Hartmaną bei Ditrichą kamavo panašios mintys, nuėjo su jais basomis ir su ašutinėmis į švento Mika-

1232, rugsėjo 15

lojaus koplyčią Gladbache, tikėdamasis, jog ten dievas patarsiąs, ką daryti. Aukščiausiojo ten įkvėptas, su keliais iš savo šeimynos jis kreipėsi į jo šventenybę popiežių, kuriam ir išpažino visas savo nuodėmes. Popiežius jam paliepė užsivilkti Teutonų namų ordino vienuolio apsiaustą. Grįždamas po to namo, jis atsisakė jam į žmonas pažadėtos Austrijos kunigaikščio dukters ir, uoliai laikydamasis švento sumanymo, papasakojo savo patikėtiniams, kaip viskas atsitiko, pasiūlydamas, kad ir jie iš pagarbos dievui bei jam įstotų į šį ordiną. Paklausę jo prašymų, jie visi sutiko. Tuo metu, kai šitai dėjosi, vienas riteris su daugybe ginklanešių žiauriai apiplėšė šio landgrafo žemę; kai jis traukė atgal, jį pasitiko tarnas, atskubėjęs iš jo pilies, ir pranešė, jog jo žmona atidavė dievui sielą tą pačią valandą, kai, skausmų paguldyta, pagimdė negyvą berniuką. Šitai išgirdęs, sielvarto pagautas riteris suprato, jog dievas jį šitaip nubaudęs už tai, kad jis grobikišku antpuoliu trukdęs savo valdovui landgrafui tesėti savo šventą sumanymą. Grąžinęs tad grobį tiems, iš kurių buvo paėmęs, jis kreipėsi į savo valdovą, prašydamasis dovanojamas už nusikaltimą. Jam landgrafas tarė: „Kaip tu drįsai man į akis pasirodyti?“ Šis atsakė: „Atėjau pas jus, pasitikėdamas jūsų nepaprastu maloningumu ir atlaidumu, nes kaip ir jūs tvirtai iš grynos širdies pasiryžau stoti į Teutonų namų ordiną“. Išgirdęs šiuos žodžius, landgrafas taip nudžiugo, kad, puolęs iš džiaugsmo jam į glėbį, atleido nusikaltimą. Po to su šiuo riteriu bei anksčiau minėtaisiais Hermanu ir Ditrichu bei su daugybe kitų riterių
1234, lapkričio 18 ir kilmingųjų atvyko pas Teutonų namų ordino brolius Markburge, kur tuo metu, kai jie prieš įvelkami kaip paprastai kniūpsti puolė prieš altorių, o kunigas, ilgai meldęsis, garsiai užgiedojo: „Aleliuja, ateik šventoji dvasia“, nusileido ant jų kūniškai apčiuopia-

ma šventoji dvasia nelyginant ugnies liepsnelė ir juo labiau kuris iš jų degė dievo meile, tuo didesnė ši liepsnelė rodėsi ten stovintiesiems. Šį brolį Konradą, landgrafą, magistrą, taip apšvietė šventosios dvasios malonė, kad jis ėmė permanyti visas žmonių paslaptis, todėl negalėjo pakęsti prie savęs nė vieno, kas buvo susitepęs paleistuvystės nuodėme. Vienas abatas, šitai sužinojęs, panoro ištirti, ar taip yra iš tikrųjų, todėl nusivedė du jaunus pasileidėlius pas magistrą, tačiau šis, vos išvydęs tuos tarnus, liepė jiems išsinešdinti. Kai tarnai, iš grynos širdies padarę atgailą ir išpažinę nuodėmes, sugrįžo, magistras, atidžiai į juos pažiūrėjęs, tarė: „O gerasis Jėzau, koks tu gailestingas ir geras, šiedu tarnai, kadaisiniai velnio sūnūs, ką tik tapo dievo sūnumis!“

34 *Apie Vilhelmo, Olandijos grafo, išrinkimą Romos karaliumi*

1249 viešpaties metais, mirus landgrafui, Vilhel- 1249
mas, Olandijos grafas, buvo išrinktas Romos karaliumi, tačiau neilgai trukus frizai jį nužudė, ir šitaip nei vienas, nei kitas negavo imperatoriaus vainiko (Ptol. 22,9).

35 *Apie Henriko, Danijos karaliaus, žūtį*

1250 metais Henriką, Danijos karalių, nužudė jo 1250
jaunesnysis brolis Abelis, norėjęs už jį karaliauti, tačiau teisingasis dievas taip patvarkė, kad jis iš piktadarystės negautų naudos, todėl kitais metais jį nužudė frizai (Mart. p. 404). Šitai karaliui išpranašavo šventas Vaclovas, čekų kunigaikštis, kuris prieš 300 metų irgi taip buvo savo brolio nugalabytas, ir pasiūlė minėtajam karaliui Henrikui, kad savo

vardui pagerbti pasirūpintų pastatydinti bažnyčią, o tas šitaip ir padarė, būtent: pastatė cistersų ordino vienuolyną Revelyje, kuris yra Livonijos žemėje.

36 *Apie Neapolio miesto sugriovimą ir Konrado, imperatoriaus Fridricho II sūnaus, mirtį*

1251 1251 viešpaties metais Konradas, imperatoriaus Fridricho II sūnus, gimęs iš Jeruzalės karaliaus dukters, užpuolė Apulijos karalystę ir Neapolį. Sienas sugriovė ligi pamatų, bet kitais metais pasimirė nunuodytas (Mart. p. 404).

37 *Apie Aleksandrą IV, popiežių, ir neužimtą imperatoriaus sostą*

1253 1253 viešpaties metais apaštališkajame soste sėdėjo popiežius Aleksandras IV, kadaise legatas Vilhelmas Lenkijos ir Prūsijos žemėse, o imperatoriaus sostas buvo neužimtas. Jis daug gera darė ir vargšams, būdamas jiems maloningas bei mielaširdingas (Ptol. 22,13), ir Prūsijos žemei, nes globėjo žvilgsniu aiškiai matė vargą, kurį ten kentė Teutonų namų broliai bei kiti Kristaus garbintojai.

38 *Apie brolį Poponą, šeštą Teutonų namų ordino didįjį magistrą*

Tuo metu Teutonų namų ordino VI didžiuoju magistru buvo brolis Poponas iš Osternos. Daug kartų garbingai kariavęs Prūsijoje ir Livonijoje prieš tai, kai priėmė šias pareigas, ir po to, kai jas priėmė, pavargęs nuo metų ir rūpesčių naštos, jis nuolankiai atsisakė savo pareigybės, o ją paveldėjo anksčiau jau šias pareigas ėjęs brolis Anonas.

39 *Apie Alfonso, Kastilijos karaliaus, ir Ričardo, Kornvalijos grafo, Anglijos karaliaus brolio, išrinkimą Romos karaliais nesantarvės metais*

1256 viešpaties metais Vokietijos valdovai nesutar- 1256
dami išrinko Romos karaliais du žmones, būtent: Kastilijos karalių Alfonsą ir Kornvalijos grafą Ričardą, Anglijos karaliaus brolį, o ši nesantarvė užtruko ilgus metus (Ptol. 22,15).

40 *Apie šventos Klaros kanonizavimą*

1257 viešpaties metais popiežius Aleksandras ka- 1257
nonizavo šventą Klarą iš švento Domijono ordino, vėliau tapusio mažesniųjų brolių ordinu (Ptol. 22, 16).

41 *Apie Albertą Didįjį ir Tomą Akvinietį*

Tuo metu gyveno Albertas Didysis, Vokietijoje gimęs pamokslininkų ordino kunigas, kuris neturėjo sau lygaus išsilavinimu. Atsisakęs Regensburgo vyskupystės, jis 18 metų triūsė Kelno mieste ir mirė, sulaukęs savo amžiaus 80-ųjų metų, 1280 viešpaties metais, o palaidotas Kelne. Tuo pat metu garsėjo ir brolis Tomas Akvinietis, Alberto mokinys bei pamokslininkų ordino vienuolis (Ptol. 22,18—20), vėliau popiežiaus Jono XXII kanonizuotas.

42 *Apie Konstantinopolio miesto atgavimą*

1259 viešpaties metais Paleologas, graikų impera- 1259
torius, atgavo Konstantinopolį, kurį buvo užėmę prancūzai ir Venecijos kariai *[per Gallicos et Venetos]* (Mart. p. 405).

43 *Apie tai, kaip žuvo šeši tūkstančiai Florencijos ir Lukos [miestiečių]*

Tais pačiais metais Florencijos bei Lukos [miestiečiai], susikovę su Sienos [miestiečiais], prarado daugiau nei šešis tūkstančius karių paimtaisiais į nelaisvę ir užmuštaisiais (Mart. p. 405, 406).

44 *Apie Čekijos ir Vengrijos karalių karą*

1260 1260 viešpaties metais Vengrijos karalius užpuolė Čekijos karalių, turėdamas įvairiatautę 40 tūkstančių raitiją. Jam kelią pastojo Čekijos karalius su šimtu tūkstančių raitelių ir septyniais tūkstančiais žirgų; kai šie vienu metu jį užpuolė, taip uždulkėjo laukas, kad žmogus žmogų vidurdienyje vargiai begalėjo atpažinti. Galop sunkiai sužeistas Vengrijos karalius pabėgo su savo žmonėmis; neskaitant užmuštųjų, vienoje upėje prigėrė 14 tūkstančių Vengrijos karių (Mart. p. 406, 407).

45 *Apie Kristaus kūno šventės įsteigimą*

1261 1261 viešpaties metais Urbonas IV, popiežius, įsteigė Kristaus kūno šventę, kurią vėliau, 1310 metais, patvirtino visuotiniame Vieno susirinkime popiežius Klemensas V (Ptol. 22, 23—25).

46 *Apie Sicilijos karalystės dovanojimą Karoliui*

1263 1263 viešpaties metais tas pats Urbonas, popiežius, atidavė Karoliui, Provanso grafui ir Prancūzijos karaliaus broliui, Sicilijos karalystę, kurią Manfredas buvo užgrobęs, norėdamas ją iš jo atimti (Mart. p. 407; Ptol. 22, 26).

47 *Apie brolį Anoną, septintą Teutonų namų ordino didįjį magistrą*

Tuo metu septintu Teutonų namų ordino didžiuoju magistru buvo brolis Anonas, žmogus itin dievotas, daug gera padaręs ordinui ir šventajai žemei. Jis Liepos 8
mirė liepos 8 dieną.

48 *Apie kometą ir jos pranašystes*

1264 viešpaties metais pasirodė tokia ryški kome- 1264
ta, kokios nė vienas žmogus dar nebuvo matęs. Pakilusi iš rytų, ji, kuo smarkiausiai spindėdama, vilko į vakarus ligi hemisferos vidurio šviesią savo uodegą; kad ir skirtinguose pasaulio kraštuose ji pranašavo bausmes, vis dėlto vienas dalykas tebuvo tikras ir žinomas: nors ji rodėsi daugiau nei tris mėnesius, tačiau, vos jai pasirodžius, sunegalavo popiežius Urbonas, o tą pačią naktį, kai popiežius mirė, dingo ir kometa (Mart. p. 407; Ptol. 22, 26).

49 *Apie Karolio vainikavimą Sicilijos karaliumi ir Manfredo, imperatoriaus Fridricho II nesantuokinio sūnaus, mirtį*

1265 viešpaties metais Klemensas IV, popiežius, 1265
apvainikavo anksčiau minėtąjį Karolį Sicilijos karaliumi, kurią jam davė popiežius Urbonas. Tas Karolis atėmė iš Manfredo, nesantuokinio imperatoriaus Fridricho II sūnaus, ir gyvybę, ir sostą (Mart. p. 408; Ptol. 22, 30).

50 *Apie tai, kaip saracėnai nusiaubė Ispaniją*

1266 viešpaties metais daugybė saracėnų, atkilusių 1266
iš Afrikos, užgrobė Ispaniją, vis dėlto ilgainiui krikščionys, pralieję nemaža savo kraujo, juos nugalėjo (Mart. p. 408).

51 *Apie tai, kaip Babilonijos sultonas nusiaubė Armėniją ir sugriovė Antiochiją*

1267 1267 viešpaties metais Babilonijos sultonas, nusiaubęs Armėniją, užėmė Antiochiją, vieną iš garsiausių pasaulio miestų; išžudęs ar išsivaręs į nelaisvę visus žmones, jį pavertė negyvenama dykra (Mart. p. 408; Ptol. 22, 33).

52 *Apie Konradino, imperatoriaus Fridricho II anūko, žūtį*

1268 1268 viešpaties metais anksčiau minėtasis Karolis, Sicilijos karalius, paėmė į nelaisvę ir nugalabijo Konradiną, buvusio imperatoriaus Fridricho II anūką, su daugybe Vokietijos kilmingųjų (Mart. p. 409; Ptol. 22, 34—38).

53 *Apie Liudviko, Prancūzijos karaliaus, bei jo sūnaus mirtį ir apie daugybę kryžininkų, patraukusių vaduoti šventosios žemės*

1270, rugpjūčio 25 1270 viešpaties metų rugpjūčio 25 dieną Liudvikas, Prancūzijos karalius, patraukė su dviem savo sūnumis ir daugybe kunigaikščių į žygį, ketindamas išvaduoti šventąją žemę, tačiau kelyje numirė jis pats, vienas jo sūnus ir daug kitų vyrų. Ilgai meldęsis, šis didžiai krikščioniškasis karalius šitaip pasakė: „Einu į tavo namus, lenkiuosi tavo šventovei, tavajam vardui dėkoju, viešpatie“, o šitai pasakęs, atidavė dievui sielą. Kita kariuomenės dalis nužygiavo į priekį; kai prie jų priėjo su saviškiais Karolis, Sicilijos karalius, jie labai nudžiugo ir taip užgriuvo sultoną bei jo žmones, kad privertė juos taikytis šitokiomis sąlygomis: sultonas grąžinsiąs vi-

sus į nelaisvę paimtus krikščionis; visuose jo karalystės miestuose pastačius dievo bažnyčių, jis leisiąs visoje savo karalystėje skelbti Kristaus tikėjimą; visi norintys priimti krikštą galėsią būti apkrikštyti, o jis pats mokėsiąs krikščionims duoklę. Neilgai trukus po to atvyko Eduardas, Anglijos karalius, su daugybe frizų bei maldininkų, o visą šią kariuomenę sudarė 200 tūkstančių karių, ir krikščionys vylėsi ne tik užkariausią šventąją žemę, bet ir pajungsią sau saracėnų žemę. Vis dėlto per galybę nuodėmių visa krikščionių kariuomenė buvo išsklaidyta, šitaip ji nieko naudinga ir nenuveikė, nes numirė popiežius, patriarchas, legatas ir Navaros karalius (Mart. p. 414; Ptol. 22, 41, 42).

54 *Apie Grigalių X, popiežių, ir šventos Jadvygos, Lenkijos kunigaikštienės, kanonizavimą*

1272 viešpaties metais popiežiumi buvo Grigalius 1272
X. Jis kanonizavo šventą Jadvygą, Lenkijos kunigaikštienę (Mart. p. 413, 414; Ptol. 23, 1).

55 *Apie Rudolfo išrinkimą Romos karaliumi*

1273 viešpaties metais Rudolfas iš Habsburgo bu- 1273
vo išrinktas Romos karaliumi (Mart. p. 420; Ptol. 23, 3).

56 *Apie brolį Hartmaną iš Heldrungeno, aštuntą Teutonų namų ordino didįjį magistrą*

Brolis Hartmanas iš Heldrungeno tuo metu buvo Teutonų namų ordino aštuntu didžiuoju magistru, o Rugpjūčio
mirė rugpjūčio 19 dieną[1], 19

57 *Apie Liono sinodą ir apie kardinolo Bonaventūros bei Tomo Akviniečio mirtį*

1274 1274 viešpaties metais Grigalius X, popiežius, norėdamas padėti šventajai žemei, sušaukė Lione sinodą, kuriame graikai sugrįžo į šventosios bažnyčios vienybę, o keli totorių pasiuntiniai buvo pakrikštyti. Jo šventenybė Bonaventūra, kardinolas, mažesniųjų brolių ordino vienuolis, mirė ...... (Mart. p. 415; Ptol. 23, 2).

58 *Apie Inocentą V, popiežių, ir Rudolfą, Romos karalių*

1275 1275 viešpaties metais valdė Inocentas V, popiežius, anksčiau vadinęsis pamokslininkų ordino broliu Petru iš Tarantezo, ir Rudolfas, Romos karalius (Mart. p. 416; Ptol. 23, 17, plg. 2).

59 *Apie Rudolfo, karaliaus, pirmagimio mirtį*

Tuo metu karaliaus Rudolfo pirmagimis, grįždamas po pergalingo žygio prieš Savojos grafą, prigėrė Reine (Ptol. 23, 18).

60 *Apie Hadrijoną V, popiežių, ir karalių Rudolfą*

1276 1276 viešpaties metais valdė Hadrijonas V, popiežius, ir Rudolfas, Romos karalius (Mart. p. 417; Ptol. 23, 20).

61 *Apie Rizenburgo pilies bei miesto pastatymą*

Tais metais Albrechtas, Pamedės vyskupas, pastatė Prūsijos žemėje Rizenburgo pilį bei miestą.

62 *Apie Joną XXI, popiežių, ir karalių Rudolfą, Romos karalių*

Tais pačiais metais popiežius Jonas XXI, ispanų tautybės, sudėjo didelę knygą apie fizikos mokslą, vardu „Summa, vel thesaurus pauperum..." (Ptol. 23, 21; Mart. p. 418).

63 *Apie Rudolfo, Romos karaliaus, pergalę prieš Otokarą, Čekijos karalių*

Tuo metu Rudolfas, Romos karalius, nukovė karė Otokarą, Čekijos karalių, atidavė Austrijos kunigaikštystę savo sūnui Albrechtui, kuris vėliau tapo Romos karaliumi, o savo dukterį atidavė nukauto Čekijos karaliaus sūnui (Ptol. 23, 25).

64 *Apie Mikalojų III, popiežių, bei karalių Rudolfą ir apie Tibro potvynį*

1277 viešpaties metais valdė popiežius Mikalojus 1277
III ir Rudolfas. Tuo laiku Romoje taip ištvino ir išsiliejo Tibras, kad pakilo per keturias ir daugiau pėdų virš švenčiausiosios Marijos altoriaus rotondoje (Ptol. 23, 26; Mart. p. 420).

65 *Apie palaimintosios Marijos Magdalietės palaikų atidengimą*

1280 viešpaties metais Karolis, Salerno, o vėliau 1280
Sicilijos karalius, atidengė Marijos Magdalietės palaikus (Ptol. 23, 35).

66 *Apie Alberto Didžiojo mirtį*

Tais pačiais metais Kelne mirė Albertas Didysis (Ptol. 22, 19).

67 *Apie švento Jodoko stebuklus Prūsijos Pamedėje*

Tais pačiais metais šventas Jodokas ėmė daryti stebuklus Prūsijoje, Pamedės vyskupystėje.

68 *Apie Martyną IV, popiežių, karalių Rudolfą ir baisingą jūrų žuvį bei daugybės prancūzų [Gallicorum] žūtį Sicilijoje*

1281, vasaris 1281 viešpaties metais valdė Martynas IV, popiežius, ir Rudolfas, Romos karalius. Tais metais, vasario mėnesį, pagavo jūrų žuvį, panašią į liūtą, tame paplūdimyje, kuris yra prieš Montaltą, ir nunešė prie Orvjeto, kur sugužėjo gausybė popiežiaus rūmininkų pasižiūrėti šios pabaisos, nes jos oda buvo apžėlusi plaukais, kojos trumpos, uodega — kaip liūto, galva — kaip liūto, be to, ausys, nasrai, dantys ir liežuvis irgi atrodė beveik nelyginant liūto. Pasakojo, kad pagauta baisiai raudojusi, todėl daug žmonių iš to ir suvokė, kokia būsianti ateitis. Štai neilgai trukus po to Sicilijos karalystėje palermiečiai, pagauti baisaus įsiūčio, išžudė iš paniekos anksčiau minėtajam karaliui visus ten gyvenusius prancūzus, tiek vyrus, tiek moteris, o baisiausia — nėščioms lotynų moterims, kurios sakėsi pastojusios nuo prancūzų, vėrė šonus ir žudė jų negimusius kūdikius (Ptol. 24, 1; Mart. p. 422; Mart. p. 424).

69 *Apie 50 tūkstančių saracėnų ir 30 tūkstančių totorių žūtį*

Tuo pat metu Rytų totoriai nužudė daugiau nei penkiasdešimt tūkstančių saracėnų, tačiau sultonas, atgavęs jėgas ir narsą, užpuolė totorius, išvaikė juos, o 30 tūkstančių nukovė (Mart. p. 426).

70 *Apie brolį Burhardą, devintą Teutonų namų ordino didįjį magistrą*

Tuo metu vadovavo brolis Burchardas iš Švandeno, devintas Teutonų namų ordino didysis magistras. Nežinau, kas jį bus paskatinęs, bet tuo metu, kai turėjo patraukti ginti šventosios žemės, jis, pasiprašęs leidimo ir jį gavęs, nusivilko Teutonų ordino apsiaustą ir apsivilko hospitaljerų ordino abitą, kuriuo vilkėdamas vėliau ir mirė.

71 *Apie Honorijų IV, popiežių, ir karalių Rudolfą, apie karmelitų ordino patvirtinimą bei švento Augustino ordino didesnę veiklą, kai jį tvarkė nauji magistrai*

1284 viešpaties metais valdė Honorijus IV, popie- 1285
žius, ir Rudolfas, Romos karalius. Šis popiežius patvirtino karmelitų ordiną, dėl kurio Liono sinodas nebuvo nieko nutaręs, o karmelitai šiurkščius marškinius pakeitė baltais abitais. Tuo pat metu Paryžiuje daugiau triūsė augustinų ordinas, kai jį tvarkė nauji magistrai (Ptol. 24,13; Mart. p. 432; Ptol. 24, 14).

72 *Apie brolį Egidijų, švento Augustino ordino didįjį mokytoją, bei apie jo mirtį*

Tuo metu garsėjo magistras Egidijus, didysis augustinų ordino mokytojas, vėliau Bonifaco VIII, popiežiaus, paskirtas Beri arkivyskupu (Ptol. 24,14), jis mirė Avinjone, kai ten įsikūrė Romos kurija, Jono XXII, popiežiaus, laikais, 1316 viešpaties metų 1316,
sausio 1 dieną, o palaidotas Paryžiuje su kitais savo sausio 1
ordino broliais.

73 *Apie tai, kaip žuvo Konradas, Vokietijos kunigas, persikėlęs į Lietuvą stabmeldžių atversti*

1285 1285 viešpaties metais Konradas, Vokietijos kunigas, persikėlė į Lietuvos kraštą atversti stabmeldžių. Kai jis čia nugyveno dvejus metus, lietuviai jį nužudė. Toje vietoje, kur jį nužudė, vėliau dažnai galėjai išvysti degant žvakes.

74 *Apie Mikalojų IV, popiežių, bei karalių Rudolfą ir apie Tripolio miesto sugriovimą*

1288 1288 viešpaties metais valdė Mikalojus IV, popiežius, priklausęs mažesniųjų brolių ordinui, ir Rudolfas, Romos karalius. To popiežiaus antraisiais metais buvo sugriautas Tripolis, o ten gyvenę krikščionys paimti į nelaisvę ar nužudyti (Ptol. 24, 20; Mart. p. 432; Mart. p. 421).

75 *Apie vieną Liuticho vyskupystės mergelę, kuri daugiau kaip 30 metų gyveno nei valgiusi, nei gėrusi*

Tuo metu Vokietijoje, Liuticho [Liežo] vyskupystėje, kaime, vardu Erkelis, viena mergelė sumanė gyventi nei valgiusi, nei gėrusi, ir šitaip ji nugyveno daugiau nei 30 metų. Tą dieną, kai priimamas dievo kūnas, šio kaimo klebonas jai davė nešventintą paplotėlį, tačiau ji niekaip jo negalėjo nuryti, todėl, jį atsiėmęs, davė jai pašventintą ostiją, kurią tuoj pat prarijo, o jis iš to suprato, jog ji medžiagiško maisto nieku būdu negalinti priimti.

76 *Apie mūšį netoli Kelno, prie Vurungeno kaimo*

Tuo metu netoli Kelno, prie Vurungeno kaimo, kilo mūšis, kuriame Jonas, Brabanto kunigaikštis, nuga-

lėjo Zigfridą iš Runkelės, Kelno arkivyskupą; neskaitant paprastų karių, abi šalys neteko nukautaisiais 1300 kilmingųjų.

77 *Apie Akono miesto sugriovimą*

1290 viešpaties metais, mergelės Potencianos dieną, tai yra gegužės 19, sultonas sugriovė Akono miestą ir paėmė į nelaisvę bei išžudė be galo daug krikščionių (Mart. p. 421; Ptol. 24, 23, 24). 1290, gegužės 19

Įsidėmėk, kad apie 600 metus, tuo laiku, kai mirė Mahometas, imperatorius Heraklijus patraukė į karą prieš Chosrovą, persų karalių, jį nugalėjo, o viešpaties kryžiaus dalį, kurią buvo paėmęs iš viešpaties šventovės, parsigabeno, atstatė dievo bažnyčias ir sutvarkė šventąją žemę, kurią tas buvo nuniokojęs.

78 *Apie šventosios žemės reikalus*

Neilgai trukus po to, kai imperatorius Heraklijus pasitraukė iš šventosios žemės, vienas arabų kunigaikštis, vardu Omaras, trečias Mahometo karalystės paveldėtojas, žiauriai įsiveržė į šventąją žemę bei ją visą užėmė, ir šitaip krikščionis, gyvenusius šventajame Jeruzalės mieste bei gretimose žemėse, 490 metų užgulė kankinamai sunkus netikėlių ir žiauruolių valdžios jungas. Galop valdovas, ilgokai rūstinamas, pajuto širdyje užuojautą, matydamas savo žmonių sielvartą, ir pakvietė iš Prancūzijos karalystės vieną vargšą bei dievotą žmogų, kuris gyveno Amjeno vyskupystėje nuo visų atsiskyręs, todėl jį vadino Petru Atsiskyrėliu, ragindamas jį aplankyti viešpaties kapą bei kitas šventąsias vietas. Šis, atkeliavęs į šventąjį miestą, pamatė, jog nedorėliai nepagarbiai elgiasi šventose vietose, jog godotinas vy-

ras Simeonas, miesto patriarchas, kartu su savo valdiniais nelyginant niekingas vergas, puolęs į visišką neviltį, kenčia begalinę priespaudą; būdamas doras žmogus, didžiai užjausdamas kitus ir iš visos širdies mylėdamas prispaustuosius, jis smarkiai nuliūdo ir apgraudo, vienas pats nerimastingai svarstydamas, ar negalėtų vienaip ar kitaip pagelbėti prislėgtiesiems. Kai vieną naktį jis meldėsi dievui bažnyčioje per viešpaties prisikėlimo šventę ir, nuo ilgo budėjimo pavargęs, snūstelėjo ant bažnyčios grindų, sapne jam pasirodė mūsų viešpats Jėzus Kristus, įpareigodamas keliauti pas jo šventenybę popiežių bei pas Vakarų valdovus dėl šventosios žemės išvadavimo. Padrąsintas dieviškojo apreiškimo ir užsidegęs karšta tikėjimo meile, jis su anksčiau minėtojo patriarcho Simeono bei kitų tikinčiųjų, gyvenančių Jeruzalėje, laiškais pirmiausia leidosi pas jo šventenybę popiežių Urboną II, kuris jį maloniai priėmė, pervažiavo Italiją ir persikėlė per Alpes, uoliai ragindamas ir visaip skatindamas (mat šitai būta išmintingo žmogaus, gebančio ir veikti ir kalbėti) tiek Rytų, tiek Vakarų valdovus, tiek žemesnių luomų žmones aliai vieną drąsiai ryžtis sunkiai maldininkų kelionei į Jeruzalę, talkinant viešpačiui, o jo pasiuntiniui savo kalbomis teikiant [kryžininkams] visokeriopų malonių. Neilgai trukus po to jo šventenybė popiežius Urbonas, palydėjęs minėtąjį Petrą į Prancūziją, sušaukė visuotinį susirinkimą, kuriame, pažadėjęs už šitokį dorą bei mielą maldininkų žygį visų nuodėmių atleidimą, nuodugniai išklojo visiems, kuriuos šventoji dvasia skatino atkeršyti už nukryžiuotojo žaizdas ir išvaduoti šventąją žemę, kokių negandų ir kokią priespaudą patiria tikintieji, gyvenantys šventojoje žemėje, kaip niekina ir teršia tie purvini šunys viešpaties kapą bei kitas šventąsias vietas. Ir dievo žodžio sėkla krito į gerą bei trąšią žemę, ir davė ji gausų derlių, nes bažnyčių vyskupai ir prelatai, ka-

raliai, kunigaikščiai, grafai, baronai bei kiti kilmingieji ir šiaip žmonės puošė savo pečius išganingojo kryžiaus ženklu, duodami viešpačiui įžadus leistis į maldininkų žygį. Taigi 1096 viešpaties metais anksčiau minėtasis Petras su kryžininkais ir daugybe vokiečių persikėlė per Helesponto marias ir užėmė miestą, kuris šiandien vadinamas Švento Jurgio ranka, be to, Antiochijos miestą bei šventąjį Jeruzalės miestą, o ilgainiui kiti ten patraukę maldininkai užėmė galybę kitų, rodėsi, neįveikiamų miestų bei pilių, išvaduodami juos iš netikėlių rankų; šitaip šventajame Jeruzalės mieste buvo paskirtas patriarchas, kuriam buvo pavaldūs keturi arkivyskupai, būtent: Tyro su keturiais sufraganais, Cezarėjos — su vienu, Nazareto — su vienu ir Petros — su vienu sufraganu. Radosi nepaprastai daug bažnyčių kolegiatų, iškilmingus įžadus darančių vienuolių vienuolynų, kitokių vyrų vienuolynų, atsiskyrėlių maldyklų, griežtos klauzūros moterų vienuolynų. Jeruzalėje gyveno karalius, kuris po savimi turėjo daug kunigaikščių, grafų bei ponų. Štai kas galėtų suskaičiuoti nuostabius ir didingus viešpaties darbus, kuriuos jis teikėsi pasirinkti, kuriuos jis padarė savo garbei ir mūsų naudai. „Ir dievas matė visa, ką buvo padaręs, ir buvo labai gera", ir nebuvo nieko tokio, ko padaręs neapkęstų. Jis nepakenčia tik niekingos nuodėmės, jis tik ją persekioja bei atperka. Todėl ir tas, kuris per šešias dienas vienu žodžiu viską sukūrė, daugiau nei 33 metus pasaulyje triūsė, nes troško atpirkti nuodėmę. Šitai ir yra vienui vienas dalykas, kuris jam nepatinka, kuris žeidžia jo didybę, kuris žadina jo — tokio švelnaus ir malonaus — rūstį, šitai yra tas dalykas, kuris iš angelo padaro velnią, iš laisvojo — vergą, iš sveikojo — paliegėlį ir galadienį, iš laimingojo — pavargėlį, iš piliečio — užguitą tremtinį, iš dievo sūnų — velnio sūnus, šitai yra tas dalykas, kuris niekada nepalieka be bausmės. Todėl, pasvėręs nuodėmes nedorųjų žmonių, kurie visokeriopai teršė

piktadarystėmis šventąją žemę, pavirto, jų sukursty-
tas, žiauruoliu jis, tas, kuris iš prigimties yra meilus
ir švelnus. Todėl jie užsitraukė savo kaimynų pajuo-
ką, o jų nedraugai tyčiojosi iš jų prie akių. Jų kitara
tapo liūdesiu, o jų narsa virto dulkėmis. Pasidarė lyg
Rd 1, 1 našlė tautų valdovė, šalių kunigaikštienė virto bau-
Rd 1, 5 džiauninke. Taigi šitaip dievas nubaudė savo tautą
ir paniekino jos paveldą. Šitaip jų nedraugai gavo
viršų, o jie tapo pažeminti, nes jųjų priešai užgrobė
ne tik žadėtąją žemę, bet beveik visas apygardas,
miestus bei tvirtoves nuo pat Egipto žemės pakraščių
ligi Mezopotamijos daugiau nei dvidešimties dienų
kelio ruože, be to, daug kitų miestų bei tvirtovių pa-
jūryje. Po to daug karalių ir kunigaikščių, atžygia-
vusių su nesuskaitoma galybe karių, atsiėmė šventąją
žemę, tačiau vėl ją prarado, ir šitaip ji 1250 viešpa-
ties metais pradėjo aiškiai irti, kol to paties viešpa-
ties 1290 metais pagonys iš pamatų sugriovė Akono
miestą, kuris vienas tebuvo likęs. Dvejopa šio miesto
sugriovimo priežastis: pirma, nesantarvė valdovų, ku-
rie, jį gindami, nerado bendros kalbos, antra, tai, kad
kryžininkai, jo šventenybės popiežiaus atsiųsti į pa-
galbą, neteko sveiko proto ir nuolatiniais maištais
bei sąmokslais ardė savo galią.

79 *Dejonė dėl šventosios žemės apleidimo*

Šitaip tu, o šventa žadėtoji žeme, pamilta dievo
ir pagerbta šventųjų angelų, žadinanti viso pasaulio
nuostabą, viešpaties išrinktoji ir išskirtoji, nes tavimi
jis akivaizdžiai puošė savo buvimą, o tavo vadavimo
mums teikiamomis šventomis malonėmis norėjo at-
pirkti žmonių giminę, likai apleista ir prislėgta siel-
varto. „Viešpats pasidarė lyg nedraugas, nutrėmė
Rd 2, 5 visas tavo sienas, sugriovė tavo tvirtoves, jis sunai-
kino tavo padangtę kaip sodą, sugriovė tavo būsti-
nę, leido užmiršti iškilmę ir subatą, padavė paniekai

ir savo narso užsidegimui karalių ir kunigą". Visi tavo engėjai užgriuvo tave, atsidūrusią varge, o „tu verkte verki naktį, ir ašaros ant tavo skruostų, tarp Rd 1, 2
visų tavo mylimųjų nėra kam tave paguosti".

80 *Šventoji žemė ragina krikščionis ją išvaduoti*

Maldauju — išgirskite, visos krikščionių tautos, ir išvyskite skausmą, kurį apleista kenčiu, turėkite omenyje, kas man nutiko, pamatykite ir suvokite, kaip esu paniekinta, griebkitės ginklo bei skydo ir kilkite man į pagalbą, svieskite ietį, taikydami į tuos, kurie mane persekioja, išplėškite mane, varganą ir apleistą, bei išvaduokite iš nusidėjėlių rankų.

81 *Apie Celestiną V, popiežių, ir karalių Adolfą iš Nasau*

1294 viešpaties metais valdė Celestinas V, popie- 1294
žius, ir Adolfas iš Nasau, Romos karalius (Ptol. 24, 27, 29; Mart. p. 433).

82 *Apie Bonifacą VIII, popiežių, ir karalių Adolfą*

1295 viešpaties metais valdė Bonifacas VIII, po- 1295
piežius, ir Adolfas, Romos karalius (Ptol. pried. p. 1217; Mart. p. 435).

83 *Apie švento Liudviko, Prancūzijos karaliaus, kanonizavimą*

1296 viešpaties metais Bonifacas [VIII], popiežius, 1297
kanonizavo Liudviką, Prancūzijos karalių (Ptol. pried. p. 1217; Mart. p. 436).

84 *Apie brolį Gotfridą iš Hohenlohės, Teutonų namų ordino didįjį magistrą*

1297 1297 viešpaties metais brolis Gotfridas iš Hohenlohės buvo išrinktas Teutonų namų ordino didžiuoju magistru ir vadovavo 13 metų. Vis dėlto jis nėra priskaitomas prie kitų magistrų, nes 13 metais atsisakė savo pareigybės ir vėl lengvapėdiškai jos ėmėsi.

85 *Apie Adolfo, Romos karaliaus, žūtį*

1298 1298 viešpaties metais Albrechtas, Austrijos kunigaikštis, nukovė Adolfą, Romos karalių, ir paveldėjo sostą (Ptol. pried. p. 1219; Mart. p. 433, 434 ir kt.).

86 *Apie Albrechtą, Romos karalių*

1298 1299 viešpaties metais valdė Bonifacas VIII, popiežius, ir Albrechtas, Romos karalius (Ptol. pried. p. 1220; Mart. p. 434).

87 *Apie 200 tūkstančių saracėnų žūtį*

1300 1300 viešpaties metais totoriai, leidęsi į žygį iš savo sodybų, užpuolė saracėnus pirmiausia Kapadokijoje, po to Seleukijos, arba Antiochijos, žemėje, vėliau Didžiojoje bei Mažojoje Arménijoje, o po to visoje žadėtoje žemėje, Damaske ir Gazoje ligi pat Egipto pasienių ir tuose visuose kraštuose nužudė daugiau nei 200 tūkstančių saracėnų (Ptol. pried. p. 1220).

88 *Apie jubiliejaus metų indulgenciją*

Tais pačiais metais buvo jubiliejus, ir jo šventenybė Bonifacas, popiežius, suteikė visišką nuodėmių atleidimą kiekvienam, kas lanko šventųjų Petro bei Pauliaus, apaštalų, slenksčius (Ptol. pried. p. 1220; Mart. p. 437).

89 *Apie kometą*

1301 viešpaties metų rugsėjo mėnesį vakaruose, 1301, rugsėjis
Skorpiono žvaigždyne, kuris esąs Marso šeimos, pasirodė kometa, pasukdavusi uodegą tarpais į rytus, o tarpais į pietus ir pasirodydavusi vėlai (Ptol. pried. p. 1221; Mart. p. 437).

90 *Apie Vengrijos karaliaus mirtį bei apie Karolį, jo įpėdinį*

Tuo metu mirė Andrius, Vengrijos karalius, ir po ilgų ginčų tarp Čekijos karaliaus ir Austrijos kunigaikščio Vengrijos sostą gavo Karolis Kūjis (Ptol. pried. p. 1221).

91 *Apie Albrechto, Romos karaliaus, karą prieš Bavarijos kunigaikštį ir Mainco bei Kelno arkivyskupus*

Tais pačiais metais Albrechtas, Romos karalius, laimėjo karą prieš Bavarijos kunigaikštį ir Mainco bei Kelno arkivyskupus (Ptol. pried. p. 1221).

92 *Apie vieną švenčiausiosios mergelės stebuklą*

1302 viešpaties metais Perudžoje, Italijoje, nukirto 1302
galvą vienam plėšikui, nuolankiai gerbusiam mergelę Mariją, o jo galva, jau atkirsta nuo kūno, sušuko

didžiu balsu: „Atveskite man kunigą, nes švenčiausioji Marija, nors kiekvieną dieną esu ją maldose to prašęs, neleidžia man numirti, kol nebūsiu išpažinęs visų savo nuodėmių“. Šitaip ir įvyko.

93 *Apie Bonifaco, popiežiaus, ir Pilypo, Prancūzijos karaliaus, nesantarvę*

Tais pačiais metais prasidėjo nesantarvė tarp Bonifaco, popiežiaus, ir Pilypo,. Prancūzijos karaliaus. Mat popiežius pasakė, kad ir pasaulietiški, ir dvasiški Prancūzijos karalystės reikalai esą betarpiškai pavaldūs apaštališkajam sostui, ir pasiuntė popiežius priklausomybės reskriptą su bule Prancūzijos karaliui, tvirtindamas, jog tas, kas teigiąs priešingai, esąs eretikas. Šis reskriptas buvo perskaitytas ir sudegintas Paryžiuje, karaliaus rūmuose, daugybės dvasininkų bei pasauliečių akivaizdoje. Karalius paskelbė 15 kaltinimų popiežiui ir kreipėsi į būsimąjį susirinkimą arba popiežių. Vis dėlto popiežius Romos susirinkime išsiteisino nuo šių kaltinimų (Ptol. p. 1221 ir kt.; Mart. p. 438).

94 *Apie daugybės prancūzų ir flandrų žūtį*

Liepa Tų pačių metų liepos mėnesį Flandrijos gyventojai sukilo prieš Prancūzijos karalių ir, suėję į mūšį, nukovė tris tūkstančius prancūzų grafų, baronų bei kilmingųjų (Ptol. p. 1222).

1303 1303 viešpaties metais Bonifacas, popiežius, paskelbė Albrechtą, Romos karalių, imperatoriumi ir jam atidavė į valdas Prancūzijos karalystę, tačiau vėliau šitai atšaukė Klemensas V, popiežius (Ptol. p. 1222, 1227; Mart. p. 438, 442).

Tais pačiais metais įvyko smarkios prancūzų ir flandrų kautynės, kuriose abi šalys prarado labai daug užmuštaisiais (Ptol. p. 1223).

95 *Apie Bonifaco, popiežiaus, suėmimą ir turtų iššvaistymą*

Tų pačių metų rugsėjo mėnesio pradžioje Ananyje, Rugsėjis
būtent savo gimtinėje, įkalinamas popiežius Bonifacas, o visas bažnyčios turtas išnešiojamas. Tačiau ilgainiui šio miesto gyventojai jį išvadavo, palydėjo į Romą ir sugrąžino į švento Petro sostą, o neilgai trukus jis ir numirė (*Mart.* p. 438; Ptol. p. 1223).

96 *Apie Benediktą XI, popiežių, ir Albrechtą, karalių*

1303 viešpaties metais valdė Benediktas XI, popie- 1303
žius, brolių pamokslininkų ordino vienuolis, ir Albrechtas, Romos karalius (*Mart.* p. 440; Ptol. p. 1224).

97 *Apie potvynį*

1304 viešpaties metais, apie kalėdas, taip ištvino 1304,
vanduo, kad žmonės manė, jog žūsią nuo tvano. gruodžio 25
Paryžiuje sugriuvo abudu tiltai, kurių nė žymės nebeliko, kitos provincijos irgi patyrė baisybę nuostolių.

98 *Apie Klemensą V, popiežių, ir karalių Albrechtą*

1305 viešpaties metais valdė Klemensas V, popie- 1305
žius, ir Albrechtas, Romos karalius (*Mart.* p. 441; Ptol. p. 1226).

99 *Apie tai, kaip nukrito popiežius bei jo vainikas, o siena nuslėgė daugybę žmonių*

Kai šis popiežius Klemensas po savo vainikavimo Lapkričio 18
leidosi per švento Martyno oktavą iš švento Justo bažnyčios, kuri ant kalno prie Liono, išgriuvo mūro

siena ir nuslėgė daug žmonių, o Britanijos kunigaikštis, vedęs popiežiaus arklį, irgi čia sužuvo. Karolis, Prancūzijos karaliaus brolis, buvo smarkiai sužeistas, nukentėjo ir pats popiežius. Mat jo žirgas suklupo, jį užvertė akmenys, o jam nuo galvos nulėkė vainikas, iš kurio iškrito ir pradingo brangakmenis rubinas, įtaisytas vainiko viršuje ir kainavęs galybę pinigo, o šitai parodė, kokia būsianti jo ateitis (Mart. p. 441; Ptol. p. 1226).

100 *Apie tai, kaip buvo nupirkta Diunamiundės pilis*

1305, liepos 26 1305 viešpaties metais, kitą dieną po švento Jokūbo, apaštalo, Livonijos teutonų ordino broliai teisėta pirktimi įsigijo Diunamiundės pilį[1].

101 *Apie švento Ruprechto stebuklus Karaliaučiuje*

1306 1306 viešpaties metais Prūsijoje, Karaliaučiaus pilyje, viešpats ėmė daryti stebuklus prie švento Ruprechto relikvijų, kur pagijo nuo visokiausių negalių daug žmonių, šunų bei visokių traukos gyvulių.

102 *Apie Vaclovo, Čekijos karaliaus, mirtį ir jo sosto atitekimą svetimiesiems*

1306 1307 viešpaties metais mirė Vaclovas, Čekijos karalius, o jo sūnus buvo vainikuotas karaliumi Budoje, tačiau tais pačiais metais jį nužudė vienas jo riteris (Ptol. p. 1227), šitaip Čekijos sostas, kuris neturėjo įpėdinių, atiteko svetimiesiems, nes Romos karalius Albrechtas į minėtąjį sostą pakėlė savo sūnų.

103 *Apie tai, kaip hospitaljerai užėmė Rodo salą*

Tais pačiais metais hospitaljerai užėmė Rodo salą, kurioje gyveno turkai, ir 5 kitas salas (Mart. p. 442).

104 *Apie Albrechto, Romos karaliaus, nužudymą*

1308 viešpaties metais, šventų Pilypo bei Jokūbo dieną, Albrechtą, Romos karalių, nužudė kunigaikštis Jonas, vadinamas Anlantu, jo vaikaitis, iš kurio buvo atėmęs Austrijos kunigaikštystę, nors tas ir buvo teisėtas įpėdinis. **1308, gegužės 1**

105 *Apie Henriko, Liuksemburgo grafo, išrinkimą Romos karaliumi*

Tais pačiais metais, šventos Kotrynos dieną, Vokietijos valdovai elektoriai vieningai išrinko Henriką, Liuksemburgo grafą, Romos karaliumi (Mart. p. 444; Ptol. p. 1230). **Lapkričio 25**

106 *Apie jo vainikavimą Achene*

1309 viešpaties metais šį išrinktąjį vainikavo Achene per tris karalius (Mart. p. 444; Ptol. loc. cit.). **1309, sausio 6**

107 *Apie jo vainikavimą prie Milano*

1311 viešpaties metais, per tris karalius, Henriką, Romos karalių, vainikavo prie Milano geležiniu vainiku (Ptol. p. 1234; Mart. p. 446). **1311, sausio 6**

108 *Apie tai, kaip totoriai nukovė 10 tūkstančių saracėnų raitelių*

Tais metais totoriai su armėnais bei gruzinais nužygiavo į Siriją bei Palestiną ir, išviję sultoną, nukovė daugiau nei 10 tūkstančių raitelių (Ptol. p. 1235).

109 *Apie tamplierių ordino panaikinimą*

1312, kovo 22 1312 viešpaties metais, kovo 22 dieną, imperatoriaus Henriko VII laikais, Klemensas V, popiežius, Vieno sinode pasmerkė — nors šitai nebuvo galutinis sprendimas, bet apaštališkojo sosto parengiamasis veiksmas — tamplierių ordiną, įsteigtą 1112 viešpaties metais, popiežiaus Paskalio II bei imperatoriaus Henriko V laikais (Mart. p. 445; Ptol. p. 1236).

110 *Apie karaliaus Henriko vainikavimą imperatoriumi*

Tais metais Henrikas VII, Romos karalius, buvo vainikuotas Romoje, Laterano bažnyčioje, imperatoriumi po 62 metų nuo imperatoriaus Fridricho II mirties (Mart. p. 447; Ptol. p. 1238).

111 *Apie švento Petro, kadaise Celestino V, popiežiaus, kanonizavimą*

1313, gegužės 5 1313 viešpaties metais, gegužės 5 dieną, popiežius Klemensas V kanonizavo šventą Petrą išpažintoją, kadaise popiežių Celestiną V, ir liepė jį gerbti birželio 14 dieną (Mart. p. 446; Ptol. p. 1240).

112 *Apie kometą*

Tais pačiais metais, apie šventą Jurgį, pasirodė kometa, kuri vakarais 10 dienų kreipė uodegą į Italiją. Balandžio 23

113 *Apie Henriko, imperatoriaus, mirtį*

Tais pačiais metais, Baltramiejaus dieną, Sienos grafystėje mirė imperatorius Henrikas, o palaidojo jį Pizoje. 10 dienų, kada rodėsi kometa, reiškė 10 dienų, kuriomis imperatorius negalavo prieš savo mirtį (Ptol. p. 1240; Mart. p. 449). Rugpjūčio 24

114 *Apie mažesnį silkių sugavimą Prūsijoje*

Tais metais Prūsijos žemėje kur kas mažiau buvo pagaunama silkių, kurių ten buvę gausu nuo neatmenamų laikų.

115 *Apie tris saulės spindulius ir kolegijos suskilimą*

1314 viešpaties metais, kovo 1 dieną, prie Karpantra, kur tada buvo Romos kurija, apie aštuntą valandą, pasirodė trys saulės, viena kaip paprastai — rytuose, dvi — pietuose; viena sukosi kaip įprasta, kita — priešingai, nei gamtos patvarkyta; jos ilgai stovėjo danguje, o kiekviena skleidė savo spindulius. Šitai ir buvo ženklas bei požymis, rodantis, kad mirsiąs popiežius, o po jo mirties suskilsianti kolegija. Vis dėlto šis skilimas užtruko dvejus metus ir keturis mėnesius, kol kardinolai sutarė dėl būsimojo popiežiaus išrinkimo. Pasak Komestoriaus, panašūs ženklai šitaip rodęsi ir tuo metu, kai mirė Julijus Cezaris, o po jo mirties suskilo senatas (Ptol. p. 1241). 1314, kovo 1

116 *Apie popiežiaus mirtį*

Balandžio 20 Tų pačių metų balandžio 20 dieną mirė popiežius Klemensas, praslinkus metams nuo tos dienos, kai ėmė rodytis kometa (Ptol. p. 1242).

117 *Apie tai, kaip dėl nesantarvės Liudvikas iš Bavarijos ir Fridrichas, Austrijos kunigaikštis, buvo išrinkti Romos karaliais*

Spalio 21 Tų pačių metų spalio 21 dieną Liudvikas iš Bavarijos ir Fridrichas, Austrijos kunigaikštis, dėl nesantarvės vienu metu buvo išrinkti Romos karaliais tada, kai apaštališkasis sostas 28 mėnesius buvo neužimtas, o ši juodviejų nesantarvė truko ligi 1322 viešpa-
1322, rugsėjo 28 ties metų, kol Liudvikas, Bavarijos kunigaikštis, po daugybės karų, vykusių tarp juodviejų, švento Mykolo išvakarėse paėmė mūšyje į nelaisvę Fridrichą, Austrijos kunigaikštį, ir išlaikė suimtą dvejus metus. Po to jiedu susitaikė.

118 *Apie popiežių Joną XXII ir išrinktus [karalius]*

1316 1316 viešpaties metais valdė Jonas XXII, popiežius, ir šie du per nesantarvę išrinkti karaliai.

119 *Apie švento Liudviko, Sicilijos karaliaus Roberto brolio, kanonizavimą*

1317 1317 viešpaties metais Jonas, popiežius, kanonizavo šventą Liudviką, Sicilijos karaliaus Roberto brolį iš mažesniųjų brolių ordino, ir liepė švęsti jo gimimą penktą dieną po žolinės (Mart. p. 449).

120 *Apie raupsuotųjų deginimą Prancūzijoje*

1320 viešpaties metais Prancūzijoje buvo deginami 1320
raupsuotieji. Mat sklido kalbos, kad jie nuodija vandenis, o nuo to žūva daug žmonių ir gyvulių.

121 *Apie vieną stebuklą*

1321 viešpaties metais Slavijos žemėse trys vyrai, 1321
apkaltinti nuodijimu, buvo įmesti į verdantį vandenį, du iš jų bematant nusigalavo, o trečias išvengė mirties, nes buvo nekaltas.

122 *Apie vieno berniuko prisikėlimą iš numirusiųjų Brandenburgo pilyje Prūsijos žemėje*

1322 viešpaties metais Prūsijos žemėje, Branden- 1322
burgo pilyje, gyveno Tomas, Hertvigo iš Pokarvių sūnus, kuris, sulaukęs ketverių metų, numirė ir atgijo per viešpaties kryžiaus atskalą, kurią kadaise čia buvo atgabenęs brolis Flekenšteinas iš Reino krašto, o brolis Gebhardas iš Manstfeldo vieną kartą įmetęs į ugnį, iš kurios ši iššokusi daugelio žmonių akyse, parodydama, jog esanti tikra atskala kryžiaus, ant kurio kabojęs Kristus.

123 *Apie kraujo lašus, varvėjusius iš duonos Kristburgo pilyje Prūsijos žemėje*

1324 viešpaties metais, kai račius Andrius kartą 1324
buvo vaišėse Prūsijos žemės Kristburgo pilyje, iš duonos, kurią dažė aluje, pradėjo varvėti kraujo lašai, o stalo bendrai, manydami, jog jie laša iš kokios žaizdos, atidžiai apžiūrėjo jam ir burną, ir veidą, ir rankas, bet nerado nė pėdsako žaizdos, todėl visi didžiai dėl to atsitikimo stebėjosi.

124 *Apie tai, kaip Italijoje žuvo daug tūkstančių gvelfų*

1325 1325 viešpaties metais Italijoje gibelinai nužudė daug tūkstančių gvelfų.

125 *Apie Vengrijos žemės niokojimą ir 30 tūkstančių totorių žūtį*

1326 1326 viešpaties metais Vengrijos karalius nukovė 30 tūkstančių totorių, kurių kariuomenė siaubė jo karalystę.

126 [1382 viešpaties metais mirė brolis Vinrichas.]

PETRO IŠ DUSBURGO PIRMOSIOS KRONIKOS PABAIGA

PAPILDYMAS

1 *Apie evangeliją: pradžioje buvo žodis*

Tais pačiais metais brolis Verneris, didysis magistras, generalinėje kapituloje nutarė, kad mūsų viešpaties Jėzaus Kristaus įsikūnijimo garbei bei šlovei kunigai po sumos kiekvieną dieną turį skaityti evangeliją: „Pradžioje buvo žodis“ su eilute: „Parodyk mums, viešpatie, savo gailestingumą“ ir kolektą: „Visagalis amžinasis dieve, nukreipk mūsų veiksmus, kaip tau patinka“, o tardami „Ir žodis tapo kūnu“, broliai turį pulti ant kelių ir klūpoti iki kolektos galo.

2 *Apie Morungeno pilies pastatymą*

1327 1327 viešpaties metais brolis Hermanas, Elbingo komtūras bei didysis Ordino špitolininkas, netoli Zal-

feldo miesto pastatė jau minėtą miestą, vardu Morungenas[1], gavusį vardą nuo ežero, kurio pakrantėje jis ir buvęs įkurdintas.

3 *Apie Kristmemelio pilies sugriovimą*

1328 metais Prūsijos broliams buvo perduota Klaipėdos pilis, kurią Livonijos broliai pastatė 1252 viešpaties metais ir kuri jų valdžioje buvo po šiai dienai. Be to, švento Petro grandinėse dieną buvo apleista Kristmemelio pilis, pastatyta brolio Karolio, magistro.

1328

Rugpjūčio 1

4 *Apie tai, kaip iš anksto buvęs išpranašautas šis sugriovimas*

Kad ši pilis būsianti sugriauta, iš anksto rodė tam tikros pranašystės. 1327 viešpaties metais, tuo pačiu metų laiku, kuriuo kitąmet ji buvo sugriauta, trys šios pilies broliai sutemus stovėjo pilies refektoriuje tą valandą, kai vos viena kita žvaigždė tebuvo pasirodžiusi, ir matė šiaurės pusėje vieną žvaigždę, kuri, paliovusi judėti keliu, kurį jai skyrė gamta, greitai pariedėjo atgal per šimtą žingsnių, ten sustojo ir jau nebesugrįžo, nors šie broliai ir ilgai lūkuriavo jos grįžimo.

5 *Dar apie tą patį*

1328 viešpaties metais niekur kitur, o šioje pilyje taip siaubingai sudrebėjo žemė, kad grėsė pavojus, jog gali sugriūti aukštesni pastatai, o tie, kurie buvo pastatuose, jau rengėsi, vengdami mirties, šokti žemyn.

6 *Apie Gardino pilies apylinkių nusiaubimą*

Tuo metu 60 brolių ir būrys vyrų iš Prūsijos patraukė link Gardino pilies, tačiau, patyrę, jog tie perspėti, pasiuntė 400 vyrų, kurie įsiveržė į šios pilies apylinkes, apiplėšė jas ir sugrįžo ten, kur stovėjo brolių kariuomenė. Kitą dieną, kai lietuviai, manydami, jog broliai bus patraukę į savo žemę, ėjo į savo laukus, broliai su visa savo kariuomene užgriuvo mūsų minėtą žemę ir per šešias mylias ją nusiaubė, degindami bei grobdami. Be to, daug šios pilies kilmingųjų, apie 94 žmones, su visais savo namais ir šeimyna prisidėjo prie brolių ir, atvykę į Prūsiją, priėmė krikšto malonę.

7 *Apie papilio sunaikinimą*

Tuo pat metu Ragainės broliai su 80 vyrų puolė papilį ir stojo į kovą su Pūtvės pilėnais, pas kuriuos išvakarėse buvo atvykę į svečius 200 vyrų, nors broliai nieko nežinojo. Įsiveržę rytą, apyaušryje, kai pilėnai dar ilsėjosi savo guoliuose, netikėtai juos užpuolė, išžudė vyrus, moteris ir vaikus, visus tuos, kurie negalėjo pabėgti, o po to sudegino ir papilį.

8 *Apie Aukaimio papilio sudeginimą*

Neilgai trukus po to tie patys Ragainės broliai užpuolė su savo valdiniais, pilėnams bemiegant, Aukaimio papilį ir jį iki pamatų sudegino; neskaitant 4 vyrų, buvusių pilyje, ir saujelės pabėgusių, visi kiti žuvo arba nuo ugnies, arba nuo kalavijo drauge su žmonomis, vaikais, galvijais ir gyvuliais.

9 *Apie Medvėgalio pilėnus*

1329 viešpaties metais į Prūsijos žemę atžygiavo 1329
Jonas iš Liuksemburgo, Čekijos karalius, su savo karalystės kilmingaisiais, su Silezijos kunigaikščiu iš Falkenbergo, su Leiningeno, Etingeno, Nojenaro, Vilnau, Hanau, Virtenbergo, Šaumburgo, Falkenšteino grafais ir Kerpeno, Geros, Bergo, Rotenšteino, Damiso, Kotbuso, Meiseno valdovais bei Donos burggrafu ir su daugybe Vokietijos bei Anglijos karalysčių kilmingųjų. Su šiais visais patraukė link Lietuvos brolis Verneris, 200 brolių ir 18 tūkstančių karių, neskaitant pėstijos, ir grabnyčių išvakarėse apsupo Medvėgalio pilį[1], kuri po ilgų kovų pasi- Vasario 1
davė krikščionių tikėjimui, o šeši tūkstančiai šios pilies žmonių tapo viešpaties vardu pakrikštyti, tačiau neilgai trukus jie atkrito nuo krikščionybės.

10 *Apie Kulmo žemės nusiaubimą*

Tuo pat metu ir tą pačią dieną, kai šitai dėjosi, Vasario 1
Lokietka, Lenkijos karalius, padarė piktadarystę, kurią seniai buvo sumanęs: nepaisydamas taikos susitarimo, kurį buvo sudaręs su Čekijos karaliumi ir magistru, jis su 6 tūkstančiais karių klastingai įsibrovė į Kulmo žemę ir ją siaubė 5 dienas ir 5 naktis, degindamas bei plėšdamas. Šit kokia stulbinanti ir siaubinga piktadarybė! Šis karalius neseniai buvo kunigaikštis, visai neseniai apaštališkasis sostas jį pakėlė į karalius, vildamasis, kad dėl to jis uoliau, ištikimiau ir ryžtingiau kovosiąs už šventąją bažnyčią, tikėjimą ir tikinčiuosius. Tačiau jis dabar ne tik negynė tikinčiųjų bendruomenės, bet anaiptol — žiauriai puolė tuos, kurie ją gynė. Dar blogiau buvo tai, kad jis ryžosi piktadarybei, apie kurią jau esame kalbėję, tada, kai Čekijos karalius, magistras bei jų kariuomenė kovojo prieš netikėlius ir keršijo už nukryžiuotojo viešpaties kančias.

11 *Apie tai, kaip iš anksto buvo išpranašautas šis karas*

1329 1329 viešpaties metais, paskutinės sausio mėnesio dienos naktį prieš grabnyčias, vienas prūsas, ėjęs sargybą Girdavų pilyje, išgirdo griaudžiant ir išvydo žaibuojant, o paskui pamatė ore daugybę vyrų, švytuojančių iš makščių ištrauktais kalavijais, paskui pamatė didžiulę šviesą keturiose žemės šalyse, o šviesos viduryje — švytintį kryžių, kurio stiebo viršus, pirmiausia pasirodęs, nutįso į rytus, po to lėtai nutįso į vakarus apačia, paskui dešinysis kryžmas — į pietus, o kairysis — į šiaurę. Galop užėjo didelis sūkurys, kuris viską susukęs nunešė į rytus, į Lietuvą. Tuomet viskas išnyko ir t. t.

12 *Apie Višogrudo pilies sugriovimą*

Nors viešpats Pakartoto įstatymo knygoje sako: „Mano yra kerštas, ir aš atlyginsiu“, tačiau Matatijas, atėjus mirties valandai, tarė savo sūnums: „At-
1 Mak 2, 52 siminkite jūsų tėvų darbus, kuriuos jie yra padarę savo kartose, ir jūs laimėsite didelę garbę ir amžiną vardą“. Šiek tiek toliau jis priduria: „...atkeršykite
1 Mak 2, 67—68 priešams už savo tautą. Atsilyginkite savo priešams, ką jie užsipelnė“. O kitoje vietoje, kai žuvo tie, kurie susirado mirtį dėl savo patiklumo, nes nekovojo
1 Mak 2, 40 su priešais, vienas vyras pasakė kitam vyrui: „Jeigu visi darysime taip, kaip padarė mūsų broliai, ir nekovosime prieš pagonis dėl savo gyvybės ir savo įstatymo, anie greitai išnaikins mus iš šalies“. Magistras ir broliai, naudingai pamokyti šių bei kitų švento rašto pranašysčių, ryžosi, nesigailėdami nei išlaidų, nei savęs, ginti nuo mūsų minėto karaliaus antpuolių Prūsijos žemę, kuri per begalines įstangas

ir didžiulį vargą buvo išplėšta iš netikėlių nagų ir kurioje tikėjimo daigus laistė daugybės kilmingųjų kraujas. Todėl magistras minėtųjų metų vasarą, subūręs didelę kariuomenę, pasiuntė ją į Lenkiją ir 1330
apsupo Višogrudą, Lenkijos karaliaus pilį; joje gyveno nuodėmingi, išgarsėję piktais darbais vyrai, kurie plėšė pro šalį Vyslos upe plaukiančių laivais žmonių turtą, o juos pačius ėmė į nelaisvę ar žudė, ir niekas negalėjo nuo jų išsigelbėti, nepatyręs skriaudos, o šitaip jie darė ilgus metus, sunkiai skriausdami ir brolius, ir saviškius; po daugybės antpuolių jie galop smarkiai įsiveržė į pilį[1]; įniršę išgalabijo nusi- Gegužės 12
dėjėlius, nelabus vyrus, kėlusius jiems apmaudą, vienus paėmę į nelaisvę, o kitus išžudę, iš pasipiktinimo iki pamatų sudegino pilį.

13 *Apie Naklo ir kitų pilių sugriovimą*

Tų pačių metų vasarą atžygiavo kita brolių ka- 1330
riuomenė ir nusiaubė, degindama bei grobdama, žemes apie Bresto miestą. Po to kariuomenė patraukė toliau ir apgulė vieną pilį, kurią apsuptieji atidavė su tokia sąlyga, kad galėsią su savo manta gyvi iš čia išeiti. Paskui ši kariuomenė nužygiavo prie kitų dviejų pilių bei Naklo pilies[1] ir vieną po kitos užgrobė Liepa
šias tris pilis, paėmusi į nelaisvę arba išžudžiusi visus žmones, jas pavertė pelenais. Pastarojoje pilyje buvo karvedys, vardu Henrikas, karys, lengva širdimi grobęs bei žiauriai kankinęs ir dvasininkus, ir pasauliečius, ir vienuolius, ir ne vienuolius bei visus kitus, kurie ėjo pro šalį. Kai jį broliai sugavo ir kai paklausė, kodėl tiek daug ir šitokių baisių piktadarysčių esąs pridaręs, jis atsakė: „Kadangi man niekas nekliudė ir nedraudė“. Šitai kaip skatinami nusikalsti tie, kurie nebaudžiami už piktus darbus!

14 Apie Vaikių valsčiaus nusiaubimą

1330 1330 viešpaties metais Markos bei Manderšeido grafai ir Julicho grafo brolis atžygiavo su daugybe karių bei kilmingųjų iš Vokietijos į Prūsijos žemę, o žiemą atvyko čia magistras ir išsiuntė su jais į žygį 100 brolių bei tris tūkstančius raitelių, kurie, įsiveržę į Lietuvos žemę, ugnimi nusiaubė valsčių, vardu Vaikiai, o kadangi žmonės buvo iš anksto
Sausio 21 įspėti, jie čia prisiplėšė visai nedaug grobio.

15 Apie Gedimino pilies ir jos papilio sudeginimą

1330 Tuo pat metu Ragainės broliai su savo valdiniais apyaušryje, kai lietuviai dar miegojo, slaptai įsibrovė į Gedimino pilies papilį ir jį visą su žmonėmis, moterimis ir vaikais bei visais namų apyvokos daiktais iki pamatų sudegino, išskyrus 12 vyrų, kurie, pabėgę į pilį, išvengė mirties nuosprendžio.

16 Apie Rygos miesto sugriovimą

1330, Mūsų jau minėtais metais, būtent 1330, apie vely-
(balandžio 1–8), kas, kai Rygos miestas bemaž ištisus metus jau buvo
kovo 30 apsuptas, nemari (kitados visi šitaip manė) Rygos miestiečių ir Livonijos teutonų ordino brolių nesantarvė laikinai aprimo; didėjant nepritekliui ir stiprėjant nesantaikai, kurios su baime laukta kilsiant tarp miesto valdytojų ir paprastų žmonių, miestiečiai turėjo ir save, ir savo šeimas, ir miestą, ir savo laisves bei visas teises ir privilegijas patikėti broliui Eberhardui iš Manheimo, Livonijos žemės magistrui, bei broliams tam, kad jie viską tvarkytų ir rikiuotų, kaip jiems rodysis tinkama. Magistras tol nekėlė kojos į miestą, kol jo sienoje nebuvo išlaužta 30 uolekčių ilgio spraga. Tarė tada viena moteris: „Matyt, tas magistras labai storas, jeigu jam reikia tokios skylės ir negali įeiti pro kitus vartus kaip kiti krikščionys“.

17 *Apie Kulmo žemės nusiaubimą*

Tų pat metų rudenį Lokietka, Lenkijos karalius, 1330
užgriuvo Kulmo žemę[1] su visais savo karalystės raiteliais, su daugybe samdininkų ir 8 tūkstančiais karių, kuriuos jam iš savo žemės atsiuntė į pagalbą Vengrijos karalius, ir apgulė Šenenzės miestą bei pilį, o paskui patraukė prie Lypos pilies, tačiau nė vienos jų nepaėmė, tik 10 dienų užgulė šią žemę, viską grobdamas bei degindamas. Galop, pritrūkęs maisto ir sudaręs kurias ne kurias sutartis, jis pasitraukė.

18 *Apie vieną stebuklą*

Šioje kariuomenėje buvo vienas grafas magistras Vilhelmas, vengrų karvedys, kuriam naktį, kai jis ilsėjosi savo lovoje, pasirodė švenčiausioji mergelė ir, rūsčiais žodžiais jį išbarusi, pasakė: „Kodėl siaubi mano žemę, aplaistytą daugybės krikščionių krauju? Jeigu nepasitrauksi, žinok, kad netrukus susilauksi nelaimingos mirties“.

19 *Apie dievo kerštą*

Tuo metu, kai vengrai siaubė Kulmo žemę, Vengrijos karalius su didžiausia kariuomene patraukė prieš vieną karalių, jam pavaldų. Kai jis brovėsi į jo karalystę, to krašto kaimiečiai su pjūklais taip papjovė medžius miškuose, kuriais turėjo vengrai grįždami žygiuoti, kad vienas medis griūdamas parblokštų kitą ir taip toliau. Todėl, kai vengrai grįždami įėjo į šį mišką, mūsų jau minėti kaimiečiai pajudino medžius, o tie, griūdami vienas ant kito iš vienos ir kitos pusės, nuslėgė galybę vengrų. Vis dėlto dievas, būdamas ir geras, ir pakantus, ir gailestingas, galėdamas kantriai laukti ir daug atleisti, pasak pranašo
Nahumo, esąs taip pat „dievas pavydus ir keršijąs, Nah 1, 2

viešpats yra keršytojas savo nedraugams, ir jis rūstinasi ant savo priešų". Argi tad galėjo viešpats kantriai ir gailestingai kęsti, kai šisai Vengrijos karalius siuntė savo tautą siaubti Kristaus bei jo motinos žemės ir joje įsikūrusių brolių, pasiryžusių bet kurią dieną paaukoti ir savo turtus, ir save ir atkeršyti už nukryžiuotojo viešpaties kančias. Kad ir kaip ten būtų buvę, viešpats negalėjo nekeršyti.

20 *Apie didžiojo magistro mirtį*

1330, lapkričio 18 Mūsų jau minėtais metais, būtent 1330, žiemą, per švento Martyno oktavą, Teutonų ordino brolis Jonas iš Endorfo, saksų tautybės, sugundytas velnio bei savo paties nedorybių, nužudė brolį Vernerį, didįjį magistrą, kai tas, atgiedojęs mišparus, ėjo iš bažnyčios, o nužudė todėl, kad tas jį bardavo už jo nusižengimus. O Jonai brolžudy, ką padarei? Štai tavo brolio kraujas nuo žemės šaukiasi dievo. Ar kas kada girdėjo apie tokią baisybę, tu padarei tokią piktadarystę, kurios nėra buvę nuo pat Ordino įsikūrimo pradžios. Tu nė trupučio nepagalvojai, ką reiškia tavo vardas, nes Jonas reiškia tą, kuriam suteikta malonė. Deja, tavyje nesirado nė kruopelytės malonės, nes tuo metu, kai magistras tave bardavo už tavo nusikaltimus, tu, jeigu būtum buvęs protingas, turėjai jį gerbti nelyginant savo tėvą. Tuo tarpu tu sakytum beprotis žiūrėjai į jį su neapykanta. Kodėl nepasikliovei jo gerumu? Kodėl nelyginant patrakėlis Judas tą pačią dieną valgei jo valgymą bei gėrei jo gėrimą, o po to praliejai jo kūno kraują, pervėręs jį durklu? Tave kaltindamas, jis stengėsi apsaugoti tavo sielą nuo pražūties ir suteikti jai gyvenimą. Tuo tarpu tu, jį perverdamas, ne tik atėmei gyvybę, bet suteikei jam žiaurią mirtį. Tegu tad kas duoda mano galvai laiko, o mano akims — ašarų šaltinį, ir aš raudosiu dieną bei naktį savo tautos vado, taip apgailėtinai nužudyto.

PAAIŠKINIMAI

I dalis

Pratarmė

[1] Popiežius Celestinas III (1191—1198) 1196 m. patvirtino Vokiečių namų Jeruzalėje ligoninės šventosios Marijos broliją. Po dvejų metų vokiečių riteriai kreipėsi į popiežių, prašydami suteikti ligoninės brolijai riterių ordino statutą. Riteriškąją regulą (taisykles) Kryžiuočių ordinui 1199 m. suteikė popiežius Inocentas III (1198—1216).

[2] Armėnija — XII—XIV a. Mažosios Armėnijos (Kilikijos) karalystė (1375 m. įėjusi į mameliukų sultonų valstybę) Mažosios Azijos pusiasalio pietryčiuose (dab. Turkijos teritorijoje).

1

[1] Akonas (Akra, Aka) — miestas ir uostas Viduržemio jūros rytinėje pakrantėje (dab Izraelio teritorijoje), XI a. pabaigoje buvęs Vakarų Europos kryžininkų įkurtoje Jeruzalės karalystėje. 1187 m. jį užėmė Egipto sultonas Saladinas. Kryžininkų atkariautas 1191 m., tapo Jeruzalės karalystės sostine (iki 1291 m.).

[2] Šiame skyrelyje Dusburgietis aprašo jauniausio iš trijų didžiųjų riterių ordinų — Vokiečių (Kryžiuočių) ordino pradžią (itališkasis Joanitų ordinas įkurtas XI a. 2-oje pusėje, o prancūziškasis Tamplierių ordinas — XII a. 2-ame dešimtmetyje). Sekant statutų prologu, Ordino įkūrimas datuojamas 1190 m. Skyrelyje minimi ir vėlesni (1198 m.) įvykiai, be to, 1198 m. jau miręs, bet turėjęs Ordino įkūrimui nuopelnų Švabijos kunigaikštis Fridrichas (Vokietijos karaliaus, o nuo 1191 m. imperatoriaus Henriko VI brolis). Nutylima, kad iš pradžių kryžiuočiai buvę pavaldūs Joanitams. Akono apgulos metu (1190 m.) buvo čia įkurta tik nedidelė vokiečių ligoninė; tik 1198 m. išvykstantys iš Palestinos vokiečių kunigaikščiai ir vyskupai

pradėjo rūpintis ją paversti riterių ordinu, kurį patvirtino popiežius.

Kaip ir vokiškoji Ordino tradicija, taip ir Dusburgietis nutyli, kad vokiečių ligoninė Jeruzalėje atsirado XII a. 1-oje pusėje, kad ji egzistavo ten iki 1187 m., kai Saladinas užėmė Jeruzalę. Nutylima, nes norima apeiti faktą, kad XII a. vokiečių ligoninė buvo pavaldi Joanitams (PKD, p. 17—24; HP, t. 1, d. 1, p. 433—434; *Górski K.* Zakon..., p. 7—9). Dusburgietis, ką ne ką iškraipydamas, atskleidžia tik antrąjį vokiečių ligoninės egzistavimo Rytuose etapą, kai ji jau buvo pavirtusi riterių ordinu.

2

[1] Pirmas Ordino magistras Henrikas Valpotas (1198—1200) Dusburgiečio šaltinyje („Pasakojime apie Vokiečių ordino pradžią") vadinamas Hermanu (SRP, t. 1, p. 225), tačiau Dusburgietis ir kiti vokiečių autoriai jį vadina Henriku. Iš „Pasakojimo..." žinome, kad Bremeno ir Liubeko miestiečiai dovanojo ligoninę, o ją iš pradžių valdė kapelionas Konradas ir kamerarijus Burhardas, kurie po Akono paėmimo pastatė ir bažnyčią. Po Švabijos kunigaikščio Fridricho mirties vokiečių magnatų taryboje pirmu Ordino magistru buvo išrinktas Henrikas (ar Hermanas). Dusburgietis, pasikliovęs savo šaltiniu, nepagrįstai priskiria pirmam magistrui darbus, atliktus iki jo ir iki Ordino paskelbimo riterių organizacija.

3

[1] Antras magistras — Otonas iš Kerpeno (1200—1208 ar 1209).

4

[1] Trečias magistras — Henrikas Bartas (1209?—1210?) (*Tumler M.* Der Deutsche Orden..., p. 615) ar 1208—1209.

5

[1] Didysis magistras Hermanas iš Zalcos (1209 ar 1210—1239) mirė Salerne (į pietryčius nuo Neapolio), o palaidotas Ordino koplyčioje Barletos mieste (pietryčių Italija, Adrijos pakrantė).

[2] D.— *Wurcza.* Burcos žemė Transilvanijoje. Joje Vengrijos karalius Andrius II 1211 m. buvo įkurdinęs kryžiuočius (Regesta historico-diplomatica Ordinis..., Nr. 4), norėdamas, kad šie gintų kraštą nuo polovcų (kumanų). Kryžiuočiai savavališkai bandė plėsti savo valdas; popiežiaus padedami, siekė visiško savarankiškumo, todėl 1225 m. Andriaus II buvo išvyti iš Vengrijos.

II dalis

1

[1] Konradas (apie 1187—1247), nuo 1202 m. Mazovijos, Kujavijos, Seradzo ir Lenčicos, 1229 ir 1241—1243 m.— Krokuvos kunigaikštis.

[2] 1210 m. pabaigos popiežiaus bulėje minimas (kaip vienas iš krikščioniškosios misijos Prūsijoje vadovų) Cistersų ordino vienuolis Kristijonas, greičiausiai vokietis, tiesiogiai susijęs su Olivos (prie Gdansko) vienuolynu, kur buvo danų konventas (siejamas ir su Lekno vienuolynu į šiaurės vakarus nuo Gnezno). Kristijono misijai padėjo Danijos karaliaus Voldemaro II 1210 m. žygis prieš *Prūsiją ir Sembą*, turėjusias kuriam laikui pripažinti Danijos feodalų valdžią, Kristijono būstine tapo Santyras (vieni mano, kad tai buvusi vietinio prūso dovana, kiti — kad Santyrą su gretimomis žemėmis Kristijonui dovanojęs Gdansko kunigaikštis Mščujus, ketinęs panaudoti cistersų misiją savo politiniams tikslams). Čia apie 1212 m., matyt, buvęs įkurtas reguliarus vienuolynas.

Prūsijos žemes iš vakarų puldinėjo danų ir pomeranų, o iš Mazovijos pusės — lenkų feodalai. Tokiomis aplinkybėmis Lubavos žemės nobiliai, vadovaujami Survabūno, ir Lanzanijos (Varmėje, Elbingo aukštumose), vadovaujami Varpodos, pripažino Kristijono valdžią. Abiejų užrašymus 1216.II.18 patvirtino popiežius. Realizuojant popiežiaus planus, 1215 m. 2-oje pusėje ar 1216 m. pradžioje Kristijonas paskelbtas pirmuoju Prūsijos vyskupu (PUB, I, 1, Nr. 9, 10; *Pakarklis P.* Kryžiuočių..., p. 203—204). Kristijono misija apėmė gana didelę teritoriją, greičiausiai ir visą Pamedę, ji galėjo siekti net Sembą. Kristijonui radus bendrą kalbą su prūsų nobiliais, nemaža prūsų priėmė krikštą. Stiprindamas savo pozicijas Prūsijoje, Kristijonas sten-

gėsi išvengti pavaldumo lenkų bažnyčiai ir feodalams, norėjusiems pajungti prūsų naujakrikščius. Popiežiaus bulės liudija, kad lenkų feodalai, nepaisydami Kristijono nepritarimo, braudavosi į apkrikštytų prūsų žemes. Kristijonas netgi buvo gavęs popiežiaus įgaliojimą uždėti prakeikimą tokiems kryžininkams (PUB, 1, 1, Nr. 16, 31). Popiežius 1217.III.3 leido Kristijonui organizuoti kryžiaus žygį į kitas Prūsijos žemes (PUB, 1, 1, Nr. 15; *Pakarklis P.* Kryžiuočių..., p. 205). Žygis įvyko 1218 m. Žygio metu Kristijonas greičiausiai sudarė sutartį su Mazovijos kunigaikščiu Konradu, iš kurio gavo naujų valdų (PUB, 1, 1, Nr. 32; *Szacherska S. M.* Pierwsi protektorzy...; HP, 1, 1, p. 425—427; *Powierski J.* Stosunki..., p. 134—152). Šių momentų Dusburgietis nemini, jis nekalba apie katalikiškųjų šalių feodalų agresiją, kuri privertė prūsus stoti į kovą.

[3] Kulmo (dab. Chelmnas, Chełmno, LLR) pilies ir kt. Šios žemės pilių sunaikinimą patvirtina 1222 (ar 1223) m. Konrado privilegija vyskupui Kristijonui (PUB, 1, 1, Nr. 41, p. 28). Tai galėjo įvykti 1216 m. ar 1217 m. pradžioje, kai į prūsų nelaisvę pateko Mazovijos vaivada Kristinas, arba 1220 m. Prūsų rankose Kulmo žemė galėjo būti 1226—1230 m. Dusburgiečio minimos (III, 7) prūsų įgulos Kulmo žemės pilyse siejamos jau su 1226 m.; kita vertus, manoma, kad Kulmo žemę prūsai užėmė tik 1231 m. vasarą. Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad Dusburgietis perdeda, teigdamas, jog Kulmo žemė buvusi visiškai nusiaubta, paversta dykromis, nes jam rūpėjo padidinti prūsų antpuolių rezultatus, iškelti Ordino nuopelnus (HP, 1, 1, p. 427, 436; *Ślaski K.* Przyczyny..., p. 26—27; *Powierski J.* Stosunki..., p. 153; to paties, Przekaz..., p. 408).

2

[1] Panašiai apie Mazovijos nusiaubimą ir Plocko sudeginimą J. Dlugošas žuvusio Mazovijos šaltinio pagrindu kalba ties 1222 m. Vis dėlto įvykių chronologija Dlugošo paankstinta keleriais metais, todėl aptariami įvykiai galėtų sietis su 1224 ar 1225 m. (*Długosz J.* Roczniki..., kn. 6, 1973, p. 293, 299, 301; HP, 1, 1, p. 427; *Powierski J.* Stosunki..., p. 153, 158—159; to paties, Przekaz..., p. 409).

[2] Rašydamas apie 250 sudegintų parapinių bažnyčių Konrado valdose, Dusburgietis perdeda: netiksliai interpretuoja savo šaltinį (SRP, 5, p. 159), matyt, norėdamas padidinti prūsų padarytų nuostolių mastą (PKD, p. 29; *Powierski J.* Przekaz..., p. 420).

3

[1] Dusburgietis čia nepateikia Hohenlohės pranešime (jo autorius galėjo remtis įvykių liudytojais) minimų prūsų pasiuntinių vardų: *Petraten, Preroch, Thorandt* (SRP, 5, p. 159). Prūsas *Preroch* minimas 1248 m. dokumente (PUB, 1, 1, Nr. 215). Didžiųjų magistrų jaunesniojoje kronikoje rašoma, kad pagonys pasiuntė lietuvius *Preroch* ir *Corant* (*Lettouwen Preroch ende Corant* — SRP, 5, p. 67) arba tris pasiuntinius, kurių vardai: *Lettouwe, Preroch, Corant.*

Mazovijos kunigaikštis Konradas galėjęs bandyti atsipirkti nuo prūsų antpuolių po 1216—1217 m. iki Mazovijos nusiaubimo 1222 ar 1224—1225 m. (PKD, p. 29—30; *Powierski J.* Przekaz..., p. 409—410).

4

[1] Dusburgiečio pasakojimas apie Kristaus brolių, vėliau vadintų Dobrynės ordinu, įkūrimą paremtas Hohenlohės pranešimu. Pirmosios žinios apie Dobrynės ordiną išliko 1228 m. dokumentuose, todėl istoriografijoje šie metai pateikiami kaip Ordino įkūrimo data (CDP, Nr. 19—21; Regesta historico-diplomatica Ordinis..., Nr. 38—40; *Benninghoven F.* Der Orden..., p. 259—269; HP, 1, 1, p. 428; *Górski K.* Zakon..., p. 25; Lietuvių karas..., p. 74). Atrodo, kad Ordinas vis dėlto įkurtas anksčiau, vyskupo Kristijono arba netgi jo pirmtako. Daugelis Ordino brolių paėjo iš Meklenburgo, spėjamosios Kristijono gimtinės, riterijos. Kristaus brolių ordinas, kaip vyskupo Kristijono kariai, negalėjo būti apeitas 1223 m. vyskupo ir kunigaikščio Konrado sutartyje (*Manteufel T.* Papiestwo..., p. 101—104; *Zientara B.* Sprawy pruskie..., p. 37; *Powierski J.* Przekaz..., p. 409—410). 1235 m. Dobrynės ordinas susijungė su kryžiuočiais. Prūsijos pasienyje bandė kurdintis ir joanitai (XII a. pabaigoje — Regesta historico-diplomatica Ordinis..., Nr. 2), taip pat riterių ordinas iš Kalatravos (Ispanija; *Szacherska S. M.*, Opactwo..., p. 31—35).

[2] D. — *edificavit*; Olivos kronika — *tradidit illis* (SRP, 1, p. 676) — *jiems perdavė.*

[3] Dobrynė — deš. Vyslos krante aukščiau Vloclaveko, to pat vardo žemės, šiaurėje besiribojančios su prūsų teritorija, centras.

[4] Kaimas *Sedlce* (D. — *Cedelicze*) buvęs į pietus nuo Vyslos, kiek į šiaurę nuo Inovroclavo (minimas XIII a. 3—4 dešimtmečių dokumentuose). Kaip Dobrynės ordino palikimas atiteko kryžiuočiams (*Guldon Z., Powierski J.* Podzialy..., p. 173—174, žemėlapis Nr. 6).

[5] Dobrynės ordiną prūsai galėjo pulti 1224—1225 m. (*Powierski J.* Przekaz..., p. 411).

5

[1] Remdamasis Krušvicos falsifikatu (žr. žemiau), Dusburgietis mini 3 sūnus — liudytojus. Konrado dokumente (PUB, 1, 1, Nr. 75) minimas ir 4-as (*Semimisl* — Zemomislas).

[2] Dusburgietis kaip ir Hohenlohės reliacija (SRP, 5, p. 160) teigia, kad Konradas dovanojęs Ordinui Kulmo bei Lubavos žemes, *suteikdamas visas teises*, taip pat žemes, kurias ateityje Ordinas atkovosiąs iš pagonių. Tačiau pirmasis Konrado užrašymas Ordinui 1228 m. (PUB, 1, 1, Nr. 64), taip pat 1230 m. užrašymas (ten pat, Nr. 75) kalba tik apie Kulmo žemę ir jos apylinkes.

Apie pirmąsias derybas tarp Konrado ir kryžiuočių dėl šių įsikūrimo prie Vyslos kalba imperatoriaus Fridricho II 1226 m. kovo mėn. privilegija („Aukso bulė"), kurioje minima Kulmo bei gretima žemė (Nešavos?), taip pat žemės, kurios būsiančios užkariautos Prūsijoje (PUB, 1, 1, Nr. 56). Panašiai teigia Krušvicos falsifikatas (1230 m. Konrado dokumentas, kurio aprašas išlikęs 1234 m. popiežiaus kanceliarijos registre; manoma, kad jis kryžiuočių sufalsifikuotas 1234 m., — PUB, 1, 1, Nr. 78) bei juo paremta 1234 m. popiežiaus bulė (PUB, 1, 1, Nr. 108). Dėl Lubavos žemės, tapusios vyskupo Kristijono valda, vėliau ginčijosi kryžiuočiai ir Konradas, teisių į šią žemę klausimas buvęs aktualus Hohenlohės reliacijos sudarymo metu (XIII a. 5-as dešimtmetis), matyti, todėl Lubavos žemė pateko ir į Dusburgiečio tekstą.

Įkurdindami Kryžiuočių ordiną prie Vyslos, Lenkijos feodalai, o visų pirma kunigaikštis Konradas, matyt, ketino, jų padedami, ne tik gintis nuo prūsų, bet ir užkariauti Prūsiją. Kryžiuočių pakvietimo iniciatorius galėjęs būti ir Henrikas Barzdotasis, Vroclavo, Krokuvos kunigaikštis, per žmonos gimines turėjęs ryšių su Ordino magistru ir manęs, kad Ordinas būsiąs jo sąjungininkas kovojant dėl Krokuvos sosto ir plečiant agresiją į prūsų žemes.

Ordino tradicija, ryški ir Dusburgiečio kronikoje, liudija, kad plano įkurdinti kryžiuočius šioje teritorijoje bendraautoris buvęs ir vyskupas Kristijonas (D. II, 1, 4, 5). Vokietijos imperatoriaus 1226 m. „Aukso bulė" rodo, kad dar platesnis Ordino ekspansijos į rytus planas, kur kalbama apie autonominę kryžiuočių valstybę Prūsijoje, buvęs parengtas imperatoriaus dvare. Imperatorius, naudodamasis „teise" lemti pagoniškųjų žemių likimą, ne tik patvirtino Konrado dovanojimus, bet iš anksto atidavė Ordinui prūsus, dėl kurių žemių kryžiuočiai vėliau vedė diplomatinę bei ginklo kovą (plačiau žr. *Labuda G.* Stosunek prawnopubliczny..., p. 87—124; to paties, Stanowisko ziemi chełmińskiej..., p. 280—337; HP, 1, 1, p. 435—440, PKD, p. 31—36; *Zientara B.* Sprawy pruskie..., p. 37, 39).

[3] Dusburgietis tvirtina, kad Ordinas įsikūrė Prūsijoje apie 1226 m. Ši data, buvusi Hohenlohės reliacijos originale, įėjo į Ordino tradiciją. Tai turėjo įvykti tarp 1226 m. („Aukso bulės“) ir 1230 m. (Krušvicos falsifikato).

[4] Liudytojai čia nurodomi pagal Krušvicos falsifikatą (vienas praleidžiamas). Autentiškame Konrado dokumente liudytojų mažiau (PKD, p. 34—35).

7

[1] Anksčiau buvo manoma, jog toliau aprašomas kovas su prūsais Dusburgietis paėmęs iš kokios senos kronikos (SRP, 1, p. 6); greičiausiai tai paimta iš viduramžių pasakojimų, siejamų su įžymiais senovės veikėjais (PKD, p. 186).

[2] Gajus Julijus Cezaris (102 ar 100—44 m. pr. m. e.) — Romos valstybės veikėjas, karvedys, rašytojas. Kariavo su germanais. Apie jo karus su prūsais iš kitų šaltinių nežinome.

Cezario vardas tapo pirmųjų Romos imperatorių garbės vardu, nuo II a. virto sosto įpėdinių, vėliau — Romos imperatorių titulu. Romos imperatorius Gajus Julijus Cezaris Germanikas, pramintas Kaligula, valdė 37—41 m. Plinijus Vyresnysis (23—79 m.) pateikia žinių, kad Nerono viešpatavimo metais (54—68 m.) gladiatorių kautynių organizatorius Julijus politiniais, gal ir kariniais tikslais surengęs žygį, vadovaujamą romėnų raitelio, kuris parvežęs daugybę gintaro. Manoma, kad tuomet (t. y. 7-ame m. e. dešimtmetyje) romėnai pirmą kartą tiesiogiai pasiekę Baltijos pajūrį tarp Vyslos ir Nemuno žiočių bei Sembą (*Plinius C. Secundus*. Naturalis historiae..., t. V, kn. XXXVII, p. 400; *Okulicz J.* Pradzieje..., p. 342—343; *Łowmiański H.* Początki Polski, t. 1, p. 134, 162; *Michelbertas M.* Prekybiniai..., p. 7—8 ir kt.; *Kolendo J.* Wyprawa..., p. 25—62). Galimas daiktas, ši Dusburgiečio kronikos vieta atspindi senuosius romėnų — baltų santykius. Manoma, kad galindai (pietvakariniai) pirmaisiais mūsų eros amžiais dalyvavo kare prieš Romos imperiją, įeidami į nukreiptas prieš ją gentines sąjungas. Imperatoriaus Voluziano (252—253 m.) titule įrašyti ir galindai (*Вилинбахов В. Б., Энговатов Н. В.* Предварительные..., с. 238—239; *Vanagas A.* Galindai, p. 29; *Топоров В. Н.* Балтийский элемент..., с. 248).

Reikia turėti omenyje, jog Kryžiuočių ordinas, kaip manoma, kėlęs tezę, kad Prūsija ir Lietuva kažkada buvusios pavaldžios romėnams ir todėl Ordinas turįs į jas teises (*Zachara-Wawrzyńczyk M.* Geneza..., p. 25). Taigi čia gali pasireikšti ir Dusburgiečio tendencija.

Viduramžių tradicijai artima humanizmo epochos versija, radusi atgarsio Kazimiero Jogailaičio pasiuntinio pas popiežių

Jono Ostrorogo kalboje apie senovės lenkų bei lietuvių kovas su Julijumi Cezariu, apie jo pralaimėjimus Lietuvos žemėje. Vad., ir čia ryški tendencija susieti savo tautos praeitį su tikrais ar menamais senovės Romos istorijos įvykiais (*Ročka M.* Lietuvių..., p. 70—71).

[3] Vardas ir faktas leidžia galvoti apie gotus ir jų giminaičius — gepidus. Gotai iš Skandinavijos atsikėlė į Žemutinį Pavyslį I a. 1-oje pusėje, o III a. 1-oje pusėje patraukė į pietryčius, prie Juodosios jūros ir į Dakiją. II a. iš Skandinavijos atsikėlė ir gepidai, kurie III a. patraukė ta pačia kryptimi, nors dalis gyveno prie Vyslos ir IV a. 1-oje pusėje (*Łowmiański H.* Początki Polski, t. 1, p. 211—273; HP, 1, 1, p. 191—200). Nekelia abejonių gotų kontaktai su baltais I—II m. e. a. (*Gudavičius E.* Naujausi..., p. 103—112).

[4] Hugonas Butyras, kilęs iš Olandijos (tuo metu Šv. Romos imperijos valdos), XII a. viduryje buvo Mazovijos kunigaikščio Boleslovo IV Garbanotojo (nuo 1146 m.— ir Krokuvos kunigaikščio) tarnyboje. Kariavo su prūsais, turėjo bazę greičiausiai Kulme (Kalduse); vėliau čia buvo žinomas vietovardis *Potterberg—Mons Butyri* (*Powierski J.* Stosunki..., p. 110; to paties, Hugo Butyr..., p. 20—29; to paties, Dobra ostrowicko-golubskie..., p. 39; *Piętka J.* Geneza mazowieckiej..., p. 39—40).

[5] Praleistuose skyreliuose (II, 8 ir II, 9) kronikininkas, remdamasis biblija, aiškina, kas tai yra „daiktiški ir dvasiniai ginklai" ir kokią jie teikia naudą. Praleistame tekste nėra jokios mokslinės informacijos.

10

[1] Fogelzangas dokumentuose paminėtas 1295 m. Pilis lokalizuojama taip, kaip rašo Dusburgietis,— kairėje Vyslos pusėje priešais dabartinę Torunę. Pats vardas perkeltas iš Saksonijos—Tiuringijos teritorijos, Magdeburgo apylinkių, iš kur kilę pirmieji pilyje įsitvirtinę riteriai. Spėjama, kad taip buvęs pakeistas 1230 m. dokumente minimos *Occola* gyvenvietės vardas. Sembos kanauninko rašoma, kad Fogelzangas pastatytas 1226 m. (SRP, 1, p. 281), tačiau manoma, kad pilis statyta 1228 m., statybos darbai turėję trukti keletą savaičių (SRP, 1, p. 46 — *Töppen M.*; PKD, p. 114, 152—153; *Powierski J.* Przekaz..., p. 380—381, 389, 394; *Guldon Z., Powierski J.* Podziały..., p. 171).

11

[1] D.— *Nessovie*, Jer.— *Nessouwe*. Mazovijos kunigaikštis Konradas 1230 m. vasarą perleido kryžiuočiams Nešavą ir padėjo statyti pilį Kujavijoje, kairiajame Vyslos krante, kiek

žemiau Fogelzango (žemiau Torunės, dab. Mažojoje Nešavkoje, Mała Nieszawka). Nešavos pilyje įsikūrė Ordino konventas ir krašto magistras Hermanas Balkas (PUB, 1, 1, Nr. 76; *Powierski J.* Przekaz..., p. 389—391; to paties, Dobra ostrowicko-golubskie..., p. 32, 100; *Guldon Z., Powierski J.* Podziały..., p. 171; *Janikowski J., Domagała R.* Wyniki..., p. 47—59).

12

[1] Dusburgiečio chronologija nėra tiksli. Hermanas Balkas įsikūrė Pavyslyje 1230 m., o 1237 m. išvyko į Livoniją (derybos dėl Livonijos ordino susijungimo su kryžiuočiais prasidėjo dar 1231 m., jos vyko su pertraukomis, kalavijuočių sutriuškinimas Saulės (Šiaulių) kautynėse jas paspartino, 1237.V.12 popiežius patvirtino ordinų susijungimą), kur buvo krašto magistru. Tas pareigas ėjo 1237—1238 m. Mirė greičiausiai 1239.III.5 (*Benninghoven F.* Der Orden..., p. 462; *Tumler M.* Der deutsche Orden..., p. 618: 1229—1239 m.).

13

[1] Didysis magistras Hermanas iš Zalcos valdė Grigaliaus IX pontifikato metais (1227—1241), tuo tarpu Inocento IV pontifikatas vėlesnis (1243—1254). Grigaliaus IX vardas nutylėtas, matyt, neatsitiktinai. Grigaliaus IX laikais paaštrėjo kova tarp popiežiaus ir imperatoriaus dėl dominavimo bažnytiniame ir pasaulietiniame gyvenime. Popiežius 1227 ir 1228 m. ekskomunikavo Fridrichą II. Kovota poleminėmis publicistinėmis priemonėmis ir ginklu. Popiežius apšaukė Fridrichą II eretiku, norinčiu sunaikinti krikščioniškąją religiją. Popiežiaus mirtį imperatorius manifeste krikščioniškosios Europos valdovams traktavo kaip pergalę. Konfliktas tęsėsi ir Inocento IV laikais. Po derybų Fridrichas II pripažino popiežiaus valdžiai teisę spręsti dvasiškus reikalus, tačiau atmetė teisę kištis į pasaulietinių valdovų reikalus (*Potkowski E.* Papiestwo..., p. 36—39). Dėl šių priežasčių Dusburgiečiui galbūt parankiau buvo minėti tik Inocento IV vardą.

Pasakojimą apie didžiojo magistro Hermano iš Zalcos išprašytą teisę skelbti kryžiaus žygį ir apie kryžininkams teikiamas privilegijas Dusburgietis, matyt, parėmė 1230.I.18 ir 1232.I.23 popiežiaus bulėmis (PUB 1, 1, Nr. 72, 87; *Perlbach M.* Preussisch..., 2, p. 115; PKD, p. 144). Grigalius IX kvietė 1230.IX.17 bule Magdeburgo ir Bremeno provincijų, taip pat Lenkijos, Pomeranijos (Pamario), Moravijos, Holšteino, Gotlando ir kt. kraštų tikinčiuosius vykti į kryžiaus karą prieš prūsus (PUB, 1, 1, Nr. 81).

III dalis

1

[1] Hermano Balko kryžiuočiai ir Mazovijos kunigaikščio Konrado kariai persikėlė per Vyslą ir pastatė Torunės įtvirtinimus 1231 m. (metus patvirtina kiti Prūsijos metraščiai, iš kurių galbūt ir paimta data,— SRP, 1, p. 270; 3, p. 2, 58, 468) tarp balandžio ir rugpjūčio mėn. Labai įvairiai aiškinama įtvirtinimų vieta. Pasirėmus XIV a. (1339 m.) lenkų tradicija (Lites..., 1, p. 253, 304; *Labuda G.* Stanowisko ziemi chełmińskiej..., p. 320), galima manyti, kad kryžiuočiai, bazavęsi Fogelzange, pastatė bokštą ąžuole ir greta įtvirtintą dvarą dab. Torunės vietoje dar prieš atvykstant Hermanui Balkui, tačiau pirmuosius įtvirtinimus deš. Vyslos krante sudegino prūsai. Atvykus Hermanui Balkui, kryžiuočiai, bazavęsi Nešavoje, pastatė pilį Senojoje Torunėje (7,5 km į vakarus nuo dab. Torunės), nors istoriografijoje dažniausiai abu įtvirtinimai buvo siejami su Senąja Torune. Dusburgiečio minimas įtvirtintas ąžuolas, kuriame buvo įrengtas gynybinis bokštas, sudarė pirminį gynybos branduolį. Sargybos medžiai (*Wartbaum*) ir kitais atvejais minimi Prūsijos pasienyje: prie svarbesnių kelių, šalia tiltų, gynybinių užtvarų, pylimų (PUB, 1, 1, Nr. 283; 1, 2, Nr. 380).

Senojoje Torunėje greta pilies augo miestas (gavęs privilegiją 1233 m.). Privilegijos dokumente prie Torunės minima prūsiška *Lisske* (pr. *liscis, *lizkis* 'stovykla, apsistojimo vieta', iš pr. **liz-* 'pailsėti' — MPKP, 2, p. 31), kurios ieškota saloje prie Torunės (PUB, 1, 1, Nr. 105, p. 78, 606), dabar lokalizuojama saloje prie Senosios Torunės (SZCh, p. 133; *Jasiński T.* Przedmieścia..., 4 žemėl.). Žodis dažnai apibūdina gyvenvietę iki miesto privilegijos suteikimo (*Grieser R.* Lischke..., p. 232—241), plg. vietoves *Lisken* (į šiaurę nuo Bartenšteino), *Lyskow, Liskaw, Liskouwe*, vėliau *Lischkau* į šiaurę nuo Tepliavos ir kt. (*Weber L.* Preussen..., p. 599, 529; GAO, p. 90), *Liska Barten*, Semboje *Liska Schaken* prie to pat vardo (Žiokos) pilies, miestai: *Lisca Eilau* (Ylava), *Lisca Brandenburg* (greta Pokarvių) ir kt. (*Weber L.* Preussen..., p. 497, 506, 510, 526, 530); *Liškiava* prie Nemuno (*Būga K.* 1, p. 424).

1236 m. Torunės miestas perkeltas į dab. Torunės vietą (SRP, 3, p. 58). Čia pradėta statyti ir nauja pilis, iš pradžių — iš rąstų, žemių ir akmenų, o XIII a. 6—7 dešimtmečiais — mūrinė. Torunės pilyje apie XIII a. vidurį, atrodo, įsikūrė Ordino konventas.

Dusburgo minimi 7 broliai Senojoje Torunėje — tai veikiausiai ne įgula, o riteriai, dalyvavę 1231 m. puolime į Kulmo

žemę. Senosios Torunės pilaitė ir toliau liko Ordino rankose, ji naudota kaip gyvulininkystės dvaras.

Kaip rodo archeologiniai tyrimai, dab. Torunės pilies vietoje dar 1000—500 m. pr. m. e. buvo lužitėnų kultūros gyvenvietė, vėliau — atvira gyvenvietė (VIII—X a.) bei pilaitė (X a. vidurys — XII—XIII a. sandūra), sunaikinta prūsų. Pirmas mūrinės pilies statybos etapas truko iki 1300 m. XIV a. statybos darbai buvo tęsiami. Pilis sugriauta 1454 m. Šiuo metu jos teritorija ir liekanos tyrinėjamos ir konservuojamos (SZCh, p. 122, 133—136; *Powierski J.* Przekaz..., p. 392—394; to paties, Dobra ostrowicko-golubskie..., p. 97—101; *Mroczko T.* Ruch budowlany..., p. 294—296; *Chudziakowa J., Kola A.* Żródła archeologiczne..., p. 42—44; *Stankiewicz J.* Twierdza..., p. 9—67; Toruń dawny..., p. 17—19, 31, 34—35).

2

[1] D.— *Danczke,* Jer.— *Dantzk* (dab. Gdanskas). Dancigo vardas yra prūsiškos kilmės (*Топоров В. Н.* Новые работы..., c. 265, 272 — pritaria F. Lorenco, V. Brauerio nuomonėms).

[2] Manoma, kad politinė ir etninė baltų (Pamedės prūsų) ir Pamario slavų riba ėjusi XII—XIII a. žemutine Vysla ir Nogatu (*Trautmann R.* Die altpreussischen Sprachdenkmäler, p. VIII; *Łowmiański H.* Studja..., 1, p. 47; HP, 1, 1, p. 421—422 (G. *Labuda*), nors prūsų tuo metu būta ir kair. Vyslos krante (Mevės apyl.— *Yčas J.* Prūsų..., p. 11—12). Vyslos žemupį siekė ir baltų prokalbės, susiformavusios XX a. pr. m. e., arealas (*Mažiulis V.* Apie senovės vakarų baltus..., p. 5). Nors Vysla — pagrindinio baltų arealo riba vakaruose, tačiau baltų hidronimikos yra ir į vakarus nuo Vyslos (*Ванагас А. П.,* Максимальный ареал..., c. 119; *Топоров В. Н.* Новые работы..., c. 263—273; plg. *Рыбаков Б. А.* Киевская Русь..., c. 15), periferinė baltų zona vakaruose siekusi Oderio—Elbės tarpupį (*Schall H.* Baltische Gewässernamen..., p. 7—42; *Топоров В. Н.* К вопросу о топонимических соответствиях..., c. 103—111; to paties, Балтийский элемент..., c. 250—252).

Manoma, kad žalvario amžiuje baltų arealas siekęs Oderio žemupį (*Gimbutienė M.,* Rytprūsių..., p. 13, 31 ir kt.; tos pačios, The Balts, p. 30—31, 63, 83). Prūsai V—VI a. sandūroje vėl gyveno teritorijoje iki Vyslos (*Labuda G.* Zagadnienie..., p. 15, *[Powierski J.]* Pomezania, p. 220). Kitų tvirtinama, kad prūsai pasiekė Vyslą ir Nogatą tik X—XI a. arba net XII—XIII a. sandūroje (*Pollakówna M.* Zanik..., p. 164—165; *Powierski J.* Stosunki..., p. 121; *Górnowicz H.* Toponimia..., p. 14—15). Pastaroji nuomonė kritikuojama (*Ślaski K.* Rec.— ABS, 1967, 5, p. 358—360). Antikinių šaltinių tyrimas rodo, kad lotyniškoji

forma *Viscla*, *Visculus* (t. y. Vysla) yra baltiškos kilmės, kad baltų buvimas mūsų eros pradžioje prie Vyslos žiočių nekelia abejonių (*Beddnarczuk L.* Onomastyka..., p. 50—54, 66); žr. ir GAO, p. 204; *Gimbutienė M.* Baltai, p. 17—19, 48—51, 66, 106, 114.

[3] Kaip ir Hartmano pranešime (SRP, t. 5, p. 172) Dusburgiečio tekste kalbama apie Nemuną, skiriantį Prūsiją nuo Kuršo. Teiginys, matyt, atspindi situaciją, kai Ordinas ginklu prie Kuršo buvo prijungęs kitas teritorijas. Į šiaurę nuo Nemuno žiočių, Minijos žemupyje, gyveno skalviai, lamatiečiai, dar toliau į šiaurę, Klaipėdos apylinkėse (dab. Lietuvos TSR šiaurės vakarų kampas), prasidėjo kuršių gyvenama teritorija (LAA, t. 3, p. 18, žemėl. Nr. 9; plg. *Pakarklis P.* Klaipėdos srities gyventojų tautybė..., p. 173; SŽM, žemėl.). Ilgą laiką ir Kuršių marios iki Klaipėdos laikytos Nemuno tąsa.

Dusburgietis Nemuną vadina *Memela* (plg. 1243 m. *flumen Memele* — PUB, 1, 1, Nr. 143), o Klaipėdos pilį — *Memelburgk.*

3

[1] D. — *terra Prussi[a]e,* Jer. — *Pruzinlant.* IX—X a. — *Bruzi, B^u rūs, Pruzze, Pruze* ir pan. (MPKP, 1, p. 13—14). XII—XIII a. istoriniuose aktuose vardas dar nenusistovėjęs: *Pruzia* (1141 m. — PUB, 1, 1, Nr. 2, p. 1; 1212 m. — Nr. 10, p. 7; 1222 m. — Nr. 41 A, p. 30), *Pruscia* (1210 m. — ten pat, Nr. 5, p. 4; 1216—1217 m. — Nr. 14, p. 10; 1218 m. — Nr. 23, p. 17; 1222 m. — Nr. 41 B, p. 27; 1226 m. — Nr. 56, p. 42; 1243 m. — Nr. 143, p. 108), *Prussia* (1212 m. — ten pat, Nr. 6, p. 5; Nr. 7, p. 6; 1224 m. — Nr. 52, p. 38), *Prutia* (1216 m. — ten pat, Nr. 9, p. 7; 1222 m. — Nr. 41, p. 28), *Prusia* (1223 m. — ten pat, Nr. 46, p. 34; 1230 m. — Nr. 75, p. 56), *Prucia* (1228 m. — ten pat, Nr. 67, p. 49—50).

Prūsų kraštą lietuviai vadino žodžiu *Prūsai, Prūsa, Prūsų žemė* bei (sulotynintu) *Prūsija* (*Būga K.* 1, p. 554; MPKP, 1, p. 14—15; Prūsijos valdžios gromatos..., Nr. 1 (1589 m.), 2 (1639 m.), 6 (1722 m.), 25 (1739 m.) ir kt.). Šiuo vardu iš pradžių, manoma, vadinta tik Pagudė ir, matyt, Pamedė, o pats vardas atsirado ne anksčiau kaip IX—X a. Galvojama, kad etninis vardas *Prūsai* galėjo egzistuoti jau Romos imperijos laikais (K. Ptolemėjo *Boruskus*). Iš pradžių jis buvo siejamas tik su notangais. Prūsų vardas IX—XI a. rašytiniuose šaltiniuose pakeitė aisčių vardą.

XIII a. 1-oje pusėje atskirai nuo Prūsijos minima Semba (*Samblandia,* PUB, 1, 1, Nr. 52, p. 38 ir kt.). Dublino kodekse išlikusio „Pasaulio aprašymo pradžios“ autorius, dalyvavęs Čekijos karaliaus Otokaro II (ir kryžiuočių) 1255 m. puolime prieš Sembą, konstatuoja, kad už Prūsijos į šiaurę tęsiasi Sem-

ba (*Prusciam sequitur Zambia ad aquilonem* — *Colker M. L.* America..., p. 721; *Samalavičius S.*, *Abramauskas S.* Naujas..., p. 63). XIII a. šaltiniuose skyrium nuo Prūsų minima ir Barta (ПСРЛ, т. 2 (1908), стб. 813, 877) bei kt. vakarinių baltų žemės. Prūsais, Prūsija visas kraštas tarp Vyslos ir Nemuno galutinai pradėta vadinti tada, kai buvo pavergtas Kryžiuočių ordino (*Būga K.* 3, p. 120—121; *Кушнер П. И.* Этнические..., с. 154—155; *Jasas R.* Didysis..., p. 11; *Salys A.* Prūsai (kalba), p. 147; MPKP, 1, p. 14—15; *Powierski J.* Stosunki..., p. 139; to paties, Prusowie..., p. 368—371; to paties, Uwagi..., p. 128; HP, 1, 1, p. 280—281; *Bednarczuk L.* Onomastyka..., p. 59—61).

Prūsų, Prūsijos vardo kilmė nėra aiški. Tuo klausimu skelbta įvairių hipotezių (žr. *Kujot S.* Dzieje..., p. 409; *Фасмер М.* Этимологический..., т. 3, с. 389; *Fraenkel E.* Litauisches..., 2, p. 659; *Кушнер П. И.* Этнические..., с. 155; *Okulicz J.* Pradzieje..., p. 14 ir kt.).

M. Pretorijus gretino *pruota, pruntu, prussu*, t. y. siejo su *protas* (*Prätorius M.* Deliciae..., p. 5—6). Šią mintį palaikė kiti, tarp jų Vydūnas (*Vydūnas.*, Sieben Hundert Jahre..., p. 131). Etnonimas siejamas su lie. *prusti* 'gerai augti, tarpti; stiprėti', manoma, kad iš pradžių jis turėjęs tam tikro žmonių būrio reikšmę, t. y. buvo lie. liaudis, tauta ir pan. tipo leksema (*Karaliūnas S.* Dėl prūsų..., p. 372—373; **prūsis, *prūsas* iš pradžių galėjo būti vadinami išprusę, išsilavinę, daug žiną žmonės, plg. lie. *žynys* (*Vėlius N.* Senovės baltų..., p. 223—224).

J. Otrembskis etnonimą prūsas siejo su sanskrito púrusa-ḥ 'žmogus, vyras' (*Otrębski J.* Über die Herkunft..., p. 76—78). Baltų **Prūsa* bandyta kildinti iš frizų tautos (Frūza-/*Frūsja) vardo (*Трубачев О. Н.* Заметки..., с. 17—19).

B. Savukyno nuomone, prūsų vardas kilęs iš vandenvardžio; *Prūsa* galėjo būti senovėje vadinamos Aismarės, o nuo jų gavęs vardą kraštas, esantis prie tų marių (*Kuzavinis K.* Prūsų..., p. 5) ir prie upės (vėlesnio Frišingo, dab. Prochladnaja), kaip ir marios vadintos *Prūsa*. Pats pavadinimas *Prūsa* galėjo reikšti 'gaivingą vietą' (*Kazlauskas J.* Prūsai..., p. 163; *Kabelka J.* Baltų..., p. 41). Pasak V. Mažiulio, kaip ir daugelio kitų prūsiškųjų etnonimų, taip ir šio vardo hidroniminė kilmė galima (MPKP, 1, p. 15; *Vanagas A.* K. Būga — lietuvių..., p. 15—17).

Toponimai su *prūs-* paplitę slavų kraštuose: Lenkijoje, Moravijoje, Slovakijoje, Čekijoje, Rusioje (*Непокупный А. П.* Балто-севернославянские..., с. 93—105; *Nepokupnas A.* Baltai..., p. 23—28).

Konstatuota, jog Prūsijos vardas panašus į antikos laikų Mažosios Azijos vietovardžius bei etnonimus *Prusa, Prusias, Prusiensis* (miestas Misijoje, dab. Bursa, šiaurės vakarų Tur-

kija ir kt.; senovės Bitinijos valdovų asmenvardžiai). Be to, į senovės etruskų vardus *prus[e]* (*Prusiūs*), *prus[ni]* (*Prusinus*) ir pan. Atkreiptas dėmesys į keltų *Prausi*, Galijos tautos vardą, minimą Strabono (*Топоров В. Н.* К фракийско-балтийским..., с. 81—83). Problemą bandyta spręsti dar XV a.: Prūsijos vardas buvo siejamas su Bitinijos karaliumi (II a. pr. m. e.) Prūsijumi (*Długossii J.* Annales..., kn. II, p. 216); kitur Prūsijos pradžia siejama su Pruteniu ir Videvučiu (SRP, 4, p. 293—298; *Jurginis J.* Legendos..., p. 17—18, 70—75, 89—97).

[2] D.— *in XI partes*, Jer.— *in eilf teil*, tačiau toliau D. jau vartoja terminą *terra* (*terre Galindie* — III, 4 ir kt.). Terminu *terra* (žemė) Dusburgietis paprastai vadina stambiausius prūsų ir lietuvių teritorinius vienetus, susidariusius genties pagrindu.

Nors D. pateiktas prūsų žemių registras pilniausias, bet anksčiau žemių skaičius buvęs dar didesnis (HP, 1, 1, p. 281).

D. žemė susideda iš mažesnių „teritorijų" (*in territorio Scoken*, III, 6; *ad territorium Reysen*, III, 11; *de depredatione territorium Pastovie et Gesovie*, III, 246 ir kt.); žinomas tik lotyniškas šio teritorinio vieneto vardas (Jer.—*gebît*), plg. HP, 1, 1, p. 284; *Wenskus R.* Kleinverbände..., p. 201—254.

H. Lovmianskis šioms „žemės" dalims pavadinti įvedė sutartinį terminą — valsčių (*Łowmiański H.* Studja..., 2, p. 5, 137). D. *territorium* atitinka kryžiuočių kelių aprašymų *lant* (plg. D. III, 313 ir Weg. 86; D. III, 246 ir Weg. 33). *Lant* (kraštas) vėlesniuose dokumentuose Lietuvoje vadinamas valsčiumi. Valsčiaus terminą galime (istoriografijoje tai priimta) taikyti ir XIII—XIV a. pradžiai.

XIII ir XIV a. pradžios dokumentuose ir kronikose terminu žemė (plačiąja prasme) vadinamos visos prūsų žemės (1243 m.— *terra Pruscie* — PUB, 1, Nr. 144, p. 109 ir kt.; *terra Prussie* — D. III, 3) ir atskiros prūsų žemės: *terra Sambia* (SU, 1, Nr. 200, p. 109, ir kt.); *de[...] terre Galindie* (D. III, 4). Pastarųjų sudėtinės dalys — tai žemės siaurąja prasme: *terra Wargen* (PUB, 1, 2, Nr. 138, p. 114). Antruoju atveju D. vartojo terminą *territorium* (III, 107 ir kt.). Vėliau Vygandas Marburgiškis vėl neskyręs žemės plačiąja prasme nuo jos sudėtinių dalių: abiem atvejais jis vartoja terminą *terra: Sch[a]cken, Powunden, Kaymen, Gesow, Eroglen, Rosgeyn* (SRP, 2, p. 516—518; D. atitinkamai *territorium*: III, 6, 70(71), 246, 255, 303, 340 ir kt.).

1257.IV.14 Sembos vyskupo ir vicemagistro valdų dalybų dokumentuose matome terminą *terrula* (*duabus terrulis Dernme vel Quedenowe* — SU, 1, Nr. 53, p. 21). Jis, rodos, atitinka D. *territorium* — III, 70(71), 101, 107. Sąlygiškai jis verstinas žemele, mažąja žeme. Galbūt šis terminas buvo žinomas ir kitose prūsų, jotvingių bei lietuvių žemėse, tai rodytų, galimas

daiktas, 1259 m. Mindaugo dokumentas, kuriame išvardijama Dainavos, arba Jotvingijos, *terrulae*, tarp jų *Cresmen* (PUB, 1, 1, Nr. 79, p. 70), atitinkančią D. *territorium [...] Crasimam* (D. III, 209). Plg. Codex Justinianus (VI a.) *terrula* (demin.) — žemės sklypas (sklypelis). Latvių gyvenamose žemėse žodis *terricula* atitinka prūsų lauką (*Łowmiański H.* Studja..., 2, p. 107), nors ir šiuo atveju galima būtų turėti omenyje terminologijos nenusistovėjimo galimybę. Galbūt galima daryti prielaidą, kad prieš D. *territorium* baltų kraštuose galėjo egzistuoti *terrula* — sudedamąją žemės dalį apibūdinantis baltiškas žodis žemelė? Jo vietoje ilgainiui Lietuvos valstybės dokumentuose galėjo įsigalėti taip pat senas valsčiaus terminas (plg. lie. *valdyti, veldėti*, pr. *walduns, weldūns* 'paveldėtojas'; s. sl. vlastь, ги. volostь, le. włość — (FLEW, 2, p. 1192; *Фасмер М.* Этимологический..., т. 1, с. 341, 344; *Trautmann R.* Baltisch-slavisches..., p. 340; 1737 m. — *į [...] Walsczu [...] Prusu Zemes* — Prūsijos valdžios gromatos..., p. 117; *Walßčiaus Priweizdėjimas* — *Ruhig P.* Littauisch-deutsches..., 2, p. 19; plg. 1387 m. Jogailos dokumento žodžius *valsčiai ir valsčiukai* — *Jakubowski J.* Opis..., p. 44—46; *Pašuta V.* Lietuvos..., p. 37, 229).

Valsčių sudarė pilis ir didelis laukų, pievų, miškelių plotas su bajorų sodybomis — kaimais ir žemdirbių — sodžiais (*Jurginis J.* Baudžiavos..., p. 168; *Łowmiański H.* Studja..., 2, p. 6—44, 78; *Пашуто В. Т.* Образование..., с. 333; *Pašuta V.* Lietuvos..., p. 206—207).

Žemiausias teritorinio padalijimo Prūsijoje vienetas — *pulka* arba *polka* (plg. lie. *pulkas*); Dusburgietis šiuo atveju sako — *campus* (laukas) — III, 300, 310 ir kt.; Jer. — *velt* (plg. GAO, p. 136; HP, 1, 1, p. 284; SU, 1, Nr. 58, p. 26 (*Girte polka*); Nr. 164, p. 80 (*polcam Quedenowe*), Nr. 195, p. 108; Nr. 203, p. 112). Žr. *Okulicz-Kozaryn L.* Życie..., p. 60—63, 100—102.

XVI—XVII a. Lietuvos DK dokumentuose minimi valsčiuose esantys laukai, jų vardai (*Jablonskis K.* Lietuviški..., p. 6, Nr. 15; p. 256, Nr. 77, 78). Jie siejami su XIII—XIV a. laukais (*Łowmiański H.* Studja..., 1, p. 101—125). Lietuviškasis XVI—XVII a. laukas — tai smulkiosios bajorijos turtinė bei teritorinė valda (*Wojtkowiak Z.* Litwa Zawilejska..., p. 41—47); XIII—XIV a. laukas — tarp miškų įsikūrusių žemdirbių (laukininkų) sodybos su arimais ir pievomis (*Jurginis J.* Baudžiavos..., p. 166—168).

D. *territorium castri* (III, 247, 266, 276 ir kt.; Jer. — *burcgebît*) — tai pilies apygarda. Kartais valsčiuje esti keletas pilių (III, 313, 321, 327), taigi ir jų apygardų, apylinkių (istoriografijoje vartojamas ir pilies teritorijos terminas: *Пашуто В. Т.* Образование..., с. 333; *Pašuta V.* Lietuvos..., p. 207; *Jurginis J.* Baudžiavos..., p. 86). Baltų administracinė sistema buvusi panaši į senovės graikų (*Gimbutienė M.* Baltai, p. 145—146).

[3] D.— *terra Colmensis*, Jer.— *Colmer lant*; ankstesniuose dokumentuose: *(territorium, dominium) Colmensi, Culmensi* — 1222 m., PUB, 1, 1, Nr. 41, p. 28—30), *terra [...] Culmen* (1226 m., ten pat, Nr. 56, p. 42), *terram Chelmem, territorio Cholmensi* (1228 m., ten pat, Nr. 64 ir 65, p. 47—48), *Culmensi* (1230 m., ten pat, Nr. 74 ir 77, p. 54, 57) ir kt. (SZCh, p. 16—17).

Žemės pakraštyje, Vyslos deš. krante — Kulmo pilis, miestas: *castrum Colmen* (1222 m., PUB, 1, 1, Nr. 41, p. 28), *Colme* (1230 m., ten pat, Nr. 72, p. 53), *Culmine, civitatum [...] Culmen* (1233 m., ten pat, Nr. 105, p. 77, 81), *alden Culmen, nuwen Culmen* (1278 m., ten pat, 1, 2, Nr. 366, p. 250), *antiquo Culmine, Culmine* (1282 m., ten pat, Nr. 410, p. 271); D.— *in Colmine, civitatem Colmensem, versus Colmen* (III, 10, 36); Jer.— *alde Colme, stat Colmin, Colmen burc* (SRP, 1, p. 352—353); Can. Samb.— *Culmen* (ten pat, p. 280), dab. *Chełmno* (SZCh, p. 18—20).

Kulmo vardas kildinamas iš lenkų kalbos (*Būga K.* 3, p. 112). Lenkų *Chełm, Chełmno*, rusų *холм* ir panašūs kitų slavų kalbų žodžiai, matyt, skolinti iš sen. germanų **hulma* 'aukštuma' (*Фасмер М.* Этимологический..., т. 4, с. 255), gimininga lotynų **coln-: collis, columen, culmen* (FLEW, p. 209).

Naujausioje literatūroje pritariama minčiai, kad šis vietovardis kilęs iš lenkų kalbos žodynuose nepaliudyto **chełm* 'kalva'. *Culm* tėra germanizuota vietovardžio forma (*Rymut K.* Nazwy..., p. 49; SSS, 1, 2, p. 240; *Kujot G.* Dzieje Prus..., 1, p. 208). Manome, kad yra duomenų kitokiai šio vietovardžio etimologijai.

Per 20 km į šiaurę nuo Torunės yra Chelmža (*Kulmsee*), miestas prie to pat vardo ežero (*Kulms See*, dab. *Chełmżyńskie jezioro*). Gyvenvietė minima 1222 m. dokumente Lozos vardu (PUB, 1, 1, Nr. 41, p. 29); 1246 m. dokumente rašoma, kad prie Lozos kaimo (*villa*) esąs ežeras: *Loza cum stagno* (ten pat, Nr. 182, p. 133). 1248 m. vietovė jau vadinama *Culmense* (UBC, 1, 1, Nr. 18, p. 7), 1251 m. čia įkuriama Kulmo vyskupijos katedra ir miestas *Culmense* (PUB, 1, 1, Nr. 250, p. 180; UBC, 1, 1, Nr. 29, p. 16—18); vėlesniuose dokumentuose figūruoja *Culmense* (1276 m., PUB, 1, 2, Nr. 340, p. 229), *Colmense* (ten pat, Nr. 348, p. 234), *Colmenzehe* (1278 m., ten pat, Nr. 366, p. 250), *Culmense* (1306 m., ten pat, Nr. 860, p. 544; žr. SZCh, p. 21—22). D. ir Jer.— *Colmense*. Šį hidronimą, kildinamą iš le. *Chełm* ir vok. *See*, lyginame su 1401 m. dokumentų *Colmen/Kaelmen* (GAO, p. 69), *Koelmsee* (Sch-K, XVI), *Kölmsee, Kolm* (*Leyding G.* Słownik..., d. 2, p. 315) — ežero į šiaurės vakarus nuo dab. Ylavos Osos aukštupyje (pietrytinėje Pamedėje) vardu. Be to, su gyvenviete ir regione vyravusia kalva *Colm/Kolm* (GAO, p. 69; Sch-K., XI) deš. Alnos

krante, tarp dab. Lidzbarko ir Dobre Miasto, su 1385 m. dokumento *Colmen* (GAO, p. 69; *Collm* — Sch-K, VI) aukščiau Alnos žiočių deš. Priegliaus krante; su *Colmelawcken, Collmilawken* (GAO, p. 69) Alnos vidupyje apie dab. Bartošicę. Pagaliau su *Kulmena* (*Kulmenas, Kulmė* — deš. Vilkos intaku, plg. *Kulmenų k.* (LUEV, p. 82; *Vanagas A.* Lietuvių hidronimų..., p. 170). XIX a. pabaigoje prie žemutinio Nemuno minimi *Kulmkulkei, Kulminai* (*Kalwaitis W.* Lietuwiszkų..., p. 41). Vardai buvo germanizuoti XVIII—XIX a. sandūroje — *Cullmenen* (Sch-K., II), 1861 m.— *Cullmenen,* XX a. pradžioje (1915 m.) — *Kullmen-Jennen, Kullmen-Laugallen Kullmen-Szarden, Uszkullmen.* Senovės baltų arealo rytiniame pakraštyje žinomas upėvardis *Коломенка*, kuris lyginamas su prūsų *Colm, Colmelawcken* (*Топоров В. Н.* „Baltica"..., c. 250; to paties, О балтийском элементе..., p. 211).

Vygandas Marburgietis XIV a. 9-ame dešimtmetyje (1382, 1384 m.) Lietuvoje, Neries žemupyje, mini *villa Culmen, terra Culmense* (Bornbachas — *Kolmische land*; SRP, 2, p. 602, 626—627; plg. dar 3, p. 118). Kronikos leidėjas T. Hiršas mano, kad čia esanti rašybos klaida (turėtų būti *Culvensem*), kad tai Kulva (kituose to meto šaltiniuose — *Kolwa, Colwe, Koluwe* — Weg. 48, 65; SRP, 2, p. 687, 693; *Coluwa* (ten pat, p. 711), galbūt ir *Colum* (ten pat, p. 791), Jogailos 1387 m. dokumente *Кулвы* (*Jakubowski J.* Opis..., p. 45), plg. prūsų *Colwen, Kulwen, Kulwein* (GAO, p. 75). Galimas daiktas, Vygando Marburgiečio užrašymui (jo vertimui) turėjo įtakos pavyslio Kulmas. Kita vertus, gal jo buvo rašoma apie kryžiuočių sunaikintą Kulmą netoli Neries.

Šiaip ar taip, Kulmo žemėje ar netoli jos buvę ežerai su *Kulm-, Kolm-,* panašūs vietovardžiai kitose prūsų žemėse, upėvardžiai *Kulmena, Kulmė* į šiaurę nuo Nemuno žemupio rodo, mūsų galva, vietovardžių su *Kulm-* baltiškąją kilmę.

1222 bei 1230 m. dokumentuose Kulmo žemė apibūdinama kaip teritorija tarp Osos šiaurėje, Vyslos vakaruose ir Drevantos (dab. Drvencos) pietryčiuose (PUB, 1, 1, Nr. 41, p. 30; Nr. 75, p. 55). Manoma, kad rytinė siena ėjusi nuo Osos upės (ties dab. Plovenžu) paežerėmis į pietryčius iki Drevantos upės netoli dab. Ripenicos žiočių (SZCh, p. XV, 16). Iš visų pusių upių ir ežerų supamo ploto centre — **Kulmežeris.* Pietryčiuose nuo lenkiškosios Dobrynės žemės jį skiria Drevanta (dab. Drvenca). Upės vardas baltiškas (1222 m. dokumentuose — *Drevanza, Dreuanza*; 1230 m.— *Drvancha,* PUB, 1, 1, Nr. 41, p. 30; Nr. 75, p. 55; *Drewancz,* 1243 m.— *Drawanta;* plg. lie. *drevėti,* žr. GAO, p. 30—31; be to, plg. lie. *Dravinė, Dreverna* — *Vanagas A.* Lietuvių hidronimų..., p. 90—91; *Salys A.* [Prūsų] kalba, p. 148; *Топоров В. Н.* Прусский язык, A—D, c. 371; K—L, c. 115; be to, SZCh, p. 29).

Kulmo pilis, pastatyta Vyslos deš. krante, galėjo būti vadinta lenkų žemėse populiariu vardu *Chełm, Chełmno* (lotyniškuose dokumentuose *Colmen, Culmen* ir pan.) dėl to, kad vardas buvęs fonetiškai panašus į baltiškąjį hidronimą su **Kulm-(Kulma?)*. Lenkiškasis pilies vardas lygintinas ir su prūsų *kelmis, kelmo* užrašymo variantais: *chelmo, Chelmo* 'kepurė' (MPKP, 2, p. 34, 53, 279; *Топоров В. Н.* Прусский язык, A—D, c. 279; I—K, c. 311); plg. dar *Kepaluškalnis* — piliakalnis prie Kaltinėnų (LAA, 2, Nr. 577).

Kulmo (Kulmos?) žemė rašytiniuose šaltiniuose minima nuo 1222 m. Vardas įsitvirtino XIII a. 3—4 dešimtmečiais vyskupo Kristijono misijos bei kryžiuočių įkurdinimo šiame regione metu. Prieš tai Kulmo žemė buvusi Mazovijos kunigaikščių valda. Manoma, kad I tūkstantmečio pabaigoje vakarų slavų (kašubų) ir baltų (prūsų) kalbinių arealų riba ėjusi Vyslos žemupiu. Iki VII a. Kulmo žemės teritorija buvusi baltiška. Lenkų protėvių gentys, pradėjusios ekspansiją į šiaurę, iš Mazovijos pusės perėjo Drevantos upę. VII—VIII a. Kulmo žemė, užimta kujavų ir mozūrų, tapo lenkų kunigaikščių valda. Vėliau šioje teritorijoje, anksčiau apgyvendintoje prūsų, vyravo lenkiškasis elementas. Šių etninių poslinkių chronologija nėra pakankamai aiški (HP, 1, 1, p. 290—291 — *Labuda G.*). XIII a., kryžiuočių atsikraustymo į pavyslį išvakarėse, Kulmo žemė vėl buvo prūsų rankose (D. II, 1; III, 7).

[4] D.— *Lubovia*, Jer.— *Lubaw lant.* Prūsai, matyt, turėjo **Lubavō*. Kamienas *lub-* paliudytas prūsų, lietuvių bei latvių vardyne (*Salys A.* [Prūsų] kalba, p. 148). Lubavo žemė dokumentuose apibūdinama kaip teritorija į rytus nuo Drevantos aukštupio (žemės apie dab. Liubavą šiaurėje ir dab. Lidzbarką pietuose). XIII a. 2-ame dešimtmetyje pirmuoju jos nobiliu minimas Survabūnas (1216 m.— PUB, 1, 1, Nr. 9; TAP, p. 101), turėjęs paklusti vysk. Kristijono valdžiai. Lenkų feodalų antpuoliai išblaškė ir išnaikino Lubavo žemės gyventojus, kurių apie 1240 m. joje, atrodo, jau nebebuvo. Nors į Lubavo žemę turėjo pretenzijų lenkų feodalai, ji buvo įjungta į Ordino valdas. Vėliau susiliejo su Kulmo žeme (PUB, 1, 1, Nr. 132; *Būga K.* 3, 112; *Łowmiański H.* Studja..., 1, p. 48—49, 51; SZCh, p. XV, 69—70; plg. paaiškinimus D. II, 5, 2).

[5] D.— *Pomesania*, Jer.— *Pomesênen.* Lie. Pamedė įteisinta K. Būgos (3, p. 113). Prūsiškai, matyt, *Pa-median* 'Pagirys', nors gali būti ir upėvardinės kilmės. Vakarinė prūsų žemė tarp Osos (pietuose), Vyslos ir Nogato (vakaruose), Drūsinės įlankos (vėliau ežero, dab. Družno) šiaurėje ir ežerų (maždaug apie dab. Elbingo kanalą) ir aukštutinės Drevantos rytuose (GAO, p. 130; *Łowmiański H.* Studja..., 2, p. 11—12; *Пашуто В. Т.* Помезания, c. 4, 7—8; MPKP, 1, p. 16; *Powierski J.* Pomezania, p. 220; *Хинце Ф.* К древнепрусской..., c. 65).

[6] D.— *Pogesania*, Jer.— *Pogezênen*. Lie. Pagudė įteisinta K. Būgos (3, p. 113—114). Žemės vardas gretinamas su pr. *gudde*, 'krūmai'. Prūsų žemė į šiaurės rytus nuo Pamedės, vakaruose siekė dab. Elbingo apylinkes, o rytuose — Alnos upę. Kartais kaip rytų riba nurodoma labiau į vakarus esanti Pasarės (Pasargės, dab. Paslenkos) upė (GAO, p. 127—128; *Łowmiański H*. Studja..., 2, p. 12—16, 25—26; *Frenkelis E*. Baltų kalbos, p. 60—61; MPKP, 1, p. 17; *Powierski J*. Pogezania, p. 175—176; plg. *Vanagas A*. K. Būga — lietuvių..., p. 22).

[7] D. — *Warmia*, Jer.— *Ermin*; plg. pr. *warmayan* 'raudonas'. Varmės vardas greičiausiai yra upėvardinės kilmės, plg. deš. Ventos intaką *Varmė* (*Būga K*. 3, 114). Teritorija į šiaurės rytus nuo Pagudės, platus ruožas nuo Elbingo palei Aismares beveik iki Priegliaus žiočių (jai priklausė kiek į vakarus nuo Priegliaus žiočių vėliau kryžiuočių pastatyta Lencenbergo pilis). Rytuose iki Alnos upės (GAO, p. 196, 208; MPKP, 1, p. 17; *Łowmiański H*., Studja..., 2, p. 16—17, 27—28; *Powierski J*. Warmia, p. 329—332).

[8] D.— *Nattangia*, Jer.— *Natangin*. Teritorija į rytus nuo Varmes, šiaurėje siekė Priegliaus pakrantes, o rytuose — Alnos upę (į pietryčius nuo dab. Kaliningrado — imtinai su Bagrationovsku. Pietuose maždaug iki dab. Bartošicės). Šiaurės rytuose priėjo Priegliaus ir Alnos santakoje buvusią Unzatrapio (*Wohnsdorf*) žemę (pastaroji kartais priskiriama Notangai). Manoma, kad vardas yra upėvardinės kilmės, plg. lie. *Not-a* ir *Al-ang-a* (MPKP, 1, p. 17). Lyginta su ežero *Notyst* (lie. gal. **Not-istas* ar pan.) vardu (GAO, p. 109—110; *Vanagas A*. K. Būga — lietuvių..., p. 23); ežeras — Galindos teritorijoje (apie 10 km į šiaurės rytus nuo dab. Mrongovo).

[9] D.— *Sambia, in qua Sambite*, Jer.— *Samin*. Anksčiau *Semland* (1073 m.), *Samblandia* (1224 m.— PUB, 1, 1, Nr. 52, p. 38), *Zambia* (1231 m.— SRP, 1, p. 737; 1256 m.— SU, Nr. 51, p. 15), *Samia* (*paganis Samie* — 1238 m., PUB, 1, 1, Nr. 129, p. 97), *Samplandia* (1240 m.— ten pat, Nr. 133, p. 100), *Samlandia* (1242 m.— ten pat, Nr. 140, p. 105), *Sambia* (1246 m.— ten pat, Nr. 177, p. 128—129). Vardo kilmė neaiški dėl žodžio pradžios priebalsio, neaišku, ar prūsai tarė *s*, ar *z* (GAO, p. 155; MPKP, 1, p. 17—18). K. Būga iš pradžių D. Sambia gretino su lie. žambas 'kampas' ir vadino *Žambija*, pr. *Zambija* (*Būga K*. 1, p. 149; 2, p. 306), bet vėliau, ištyręs aktų vardyną, šios pažiūros atsisakė (Būga K. 1, p. 420), vartojo Sembos vardą, kildindamas jį iš žodžio **sembas* 'saviškis'. Prūsai, matyt, turėjo **Sembo* ar **Sembā*, o vėliau — **Sambo* ar **Samba* (*Būga K*. 3, p. 115; *Salys A*. Semba, p. 235). Šiaurės vakarų Kurše, prie Edolės, žinomas vietovardis (dvaro vardas) *Semba*, kurį J. Endzelynas tapatina su šiuo prūsų žemės vardu

(*Endzelīns J.* Piezīmes..., p. 8). Tai patvirtina K. Būgos rekonstrukcijos *Sémba* teisingumą.

Vokiečių istoriografijoje — *Samland*, lenkų — *Sambia*; lietuvių vartota lotynizuota forma *Sambija*, K. Būga rašė — *Semba*, kiti — *Samba* (*Matusas J.* Senovės..., p. 35, 37, 39; *Mažiulis V.* Pasaulio..., p. 11).

Vardą mėginta sieti (XVI a. 2-os pusės interpretaciją žr. *Hennenberger C.* Kurze..., l. 34) su *žemas* resp. *žemuma* (*Brückner A.* Starożytna Litwa..., p. 37), plg. pr. *same, semme [zamē, zemē]* (MPKP, 1, p. 59, 217; 2, p. 15, 205, 328), *samyē/samyen [zamen]* — laukas, dirva (ten pat, 1, p. 64; 2, p. 23, 266, 285); tradicija gana sena (*Weber L.* Preussen..., p. 18). Vardą galbūt sudaro dvi šaknys: *sem-* ir *by-*, pastaroji randama senovės skandinavų kalbų žodžiuose, kurių reikšmė 'kiemas', 'miestas', 'kaimas' (*de Vries J.* Altnordisches..., p. 67), vad., baltoskandinaviškas **semby*, vėliau — **sambi* galėjo reikšti žemių gyvenvietę (*Кушнер П. И.* Этнические..., c. 153; *Jurginis J.* Baudžiavos..., p. 36—37). Krašto vardas, manoma, buvęs *Žemija* resp. *Žemė* (*Grinaveckis V.* Dėl žemaičių vardo..., p. 47; *Kuzavinis K.*, Prūsų kalba, p. 9; plg. *Vanagas A.*, K. Būga — lietuvių..., p. 24). *Žemija* buvo vartojama istoriografijoje (*Pakarklis P.* Kryžiuočių..., p. 15—16; LIŠ, 1, p. 22, 24—25, 31, 51, 77; Lietuvos TSR istorija, 1 (1957), p. 63; MLTE, 3, p. 182).

Sembos teritorija — to pat vardo kyšulys (tarp Baltijos jūros ir Kuršių marių bei Aismarių), be to, rytinė Aismarių nerijos dalis; pietryčiuose Sembos žemė siekė Priegliaus slėnį, o rytuose, kaip manoma, ėjo už Deimenos (ši upė — tradicinė riba: *Voigt J., Toeppen M.* ir kt.), aprėpdama Vėluvos (dab. Znamensko), Laukiškių (dab. Krasnyj Bor) apylinkes. 1352 m. aktas (PUB, 5, 1, Nr. 98, p. 56—58) rodytų, kad žemės rytinė riba galėjusi eiti Priegliaus deš. intaku Nėna (*Nene*) bei Timbros (*Tymmyr*) upeliu iki Kuršių marių (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 21—22, 30—32; *Salys A.*, Semba, p. 233; *[Powierski J.]* Sambia, p. 37—38).

[10] D.— *Nadrowia, in qua Nadrowite,* Jer.— *Nadrowen.* Teritorija — į rytus ir pietryčius nuo Sembos, iki Šešupės vidupio ir Vištyčio ežero bei Geldapės upės rytuose ir pietryčiuose. Žemė aprėpė Priegliaus aukštupio, Įsruties, Vangrapės (rašyta — Unguriškė, Ungurupė), Romintės (Romintos), Pisos baseinus (didelė teritorija, kurios centre Įsrutis, dab. Černiachovskas, ir Gumbinė, dab. Gusevas). XIII a. viduryje Nadruva priklausė, atrodo, Mindaugo Lietuvai. Čia buvo Romuva (žr. paaiškinimus III, 5, 1).

Vardas (*Nadruva, Nadrava*) kildinamas iš upėvardžio *Drava* (plg.— *Druoja*, Priegliaus intakas apie Įsrutį); *Drava* greičiausiai buvusi apeliatyvas, kurio pagrindinė reikšmė 'tekėti'. Kraštovardis *Nadrava* galbūt reiškęs kraštą, esantį ant Dravos upės

krantų (*Kuzavinis K.*, Etymologica, p. 178—179; plg. MPKP, I, p. 19—20; *Vanagas A.* K. Būga — lietuvių..., p. 24). Nadruva su Semba ir Notanga kartais laikomos centrine vak. baltų teritorine-kultūrine sfera (*Antoniewicz J.*, Bałtowie..., p. 33—34, 83).

[11] D.— *Scalowia, in qua Scalowite*, Jer.— *Schalowen*. Teritorija abipus Nemuno žemupio — rytuose maždaug iki Viešvilės, vakaruose iki Atmatos, šiaurėje siekė Šešuvies ir Jūros santaką, o pietuose ėjo iki Nemuno—Priegliaus takoskyros. XIII a. Skalvos centras buvo Ragainė (dab. Nemanas) kair. Nemuno krante. Kraštovardis *Skalva (Skalava, Skaluva)* kilęs iš upėvardžio Skalva (Nemuno intakas), jis siejamas su veiksmažodžiu 'skalauti' (*Būga K.*, 3, p. 116; SŽM, p. 288—290 ir žemėlapis; *Salys A.*, Skalva, p. 536—541; MPKP, 1, 20; *Kuzavinis K.*, Etymologica, p. 179; *[Powierski J.]*, Skalowia, p. 192—193).

Archeologijos duomenys rodo, jog skalvių gentinė kultūra buvusi ryški (ypač Nemuno ir Jūros santakos rajone) nuo mūsų eros pradžios (LAA, 3, p. 10, 17—18 ir žemėlapiai 7—9 ir kt.; *Engel K. und La Baume W.*, Kulturen..., p. 262, 269, 271, 274, 197; tų pačių, Atlas..., 1, žemėlapiai 8, 10—12; *Таутавичюс А. З.*, Балтские племена..., с. 48).

[12] D.— *Sudowia, in qua Sudowite*, Jer.— *Sudowen*. Dusburgietis šiuo kraštovardžiu vadina sūduvių, arba jotvingių, gyvenamą kraštą XIII a. Jo ribos su lietuvių gyvenamuoju plotu nėra aiškios. Manoma, kad iki XIII a. 2-os pusės ši siena ėjusi pro dab. Vištytį—Žuvintą—Alytų (*Tautavičius A.*, Lietuvių ir jotvingių..., p. 161—182) arba apie Šešupės vidupį (LAA, 3, žemėl. 9). Toponimijos duomenys rodo, kad šiaurinė jotvingių arealo riba buvusi gerokai į šiaurę nuo linijos Vištytis—Alytus, o rytinė — gerokai į rytus nuo Nemuno (*Ванагас А.*, К вопросу о языковых ятвяжских реликтах..., с. 71—79; *Непокупный А. П.* К поискам языковых следов ятвягов..., с. 137—146). Spėjama, kad rytuose (Nemuno akštupyje) jotvingių arealas aprėpęs Nemuno kair. intaką Zelvą; pastarosios intakas Sasva (Pružanų rj.) taip pat jotvingiškas (*Ochmański J.*, Nazwa Jaćwięgów, p. 197—204; *Непокупный А. П.* Лингвистические свидетельства..., с. 109). Reikšmingi nauji duomenys (*Зинкявичюс З. П.* Польско-ятвяжский словарик, с. 19—20), jotvingių tarmė buvusi ryški prie Pinos, į vakarus nuo Pinsko (*Seliagovičius M.*, Senovės..., p. 32—33).

Nuo Bartos ir Galindos vakaruose juos skyręs ne visai aiškios gentinės priklausomybės plotas, ėjęs nuo Lego upės iki Mamrų, Nagutino (Negocino) ir Snervų (į. Sniardwy) ežeryno, pietuose siekęs Bebro (*Biebrza*) upę. Anksčiau, iki mozūrų ir dregovičių kolonizacijos, skatinamos Krokuvos ir Kijevo kunigaikštysčių feodalų, jotvingių kraštas siekęs Bugo vidupį (*To-*

поров В. Н., Две заметки..., с. 251—256; *Седов В. В.* Курганы..., с. 36—51; *Łowmiański H.*, Pogranicze..., p. 89—98. Jotvingiški vietovardžiai surandami tarp Pripetės aukštupio bei Vak. Bugo (*Непокупный А. П.*, К исследованию ареала..., с. 145). Dab. Suvalkų apylinkės (Vygrių ežerynas) buvo centrinė jotvingių (sūduvių) teritorijos plačiąja prasme dalis.

Kraštovardis *Sūd[u]va*, matyt, upėvardinės kilmės (plg. *Sūduonia, Sūduonė* — Šešupės kair. intakas: *Būga K.*, 3, p. 156; MPKP, 1, p. 18—19; *Vanagas A.*, K. Būga — lietuvių..., p. 20; *Kabelka J.*, Baltų..., p. 39; plg. *sūduva* 'klampynė raiste' — *Savukynas B.*, Dėl M. Rudnickio..., p. 325, dar plg. *Непокупный А. П.* Балто-севернославянские..., с. 112). Pirmykštės (gentinės) Sūduvos siaurąja prasme, egzistavusios šalia Dainavos, Jotvingijos, Poleksijos, ieškoma apie Sūduonią, Šešupės aukštupyje (*Nalepa J.*, *Jaćwięgowe*, p. 41—42), kartais — apie Vangrapės aukštupį, dab. Vengoževo (*Węgorzewo*) apylinkėse — (*Okulicz J.*, Pradzieje..., p. 466) arba į pietryčius nuo Sūduonios (*Powierski J.*, Uwagi..., p. 124). Abejojama, kad buvusios 4 gentinės jotvingių teritorijos (*Zajączkowski S.*, Uwagi..., p. 91). Plačiau apie sūduvius, arba jotvingius, žr. *Būga K.*, 3, p. 116—117, 152—156; *Gerullis G.*, Zur Sprache..., p. 44—51; *Łowmiański H.*, Studja..., 1, p. 52; 2, p. 23, 39—44; *Zajączkowski S.*, Kaip jotvingiai buvo vadinami..., p. 57—76; to paties, Jotvingių problema..., p. 387—468; *Kamiński A.*, Jaćwież; to paties, Materiały..., p. 193—273; *Otrębski J.*, Namen..., p. 204—209; to paties, Udział..., p. 207—216; *Mažiulis V.*, Jotvingiai, p. 32—33; *Савукинас Б.*, К проблеме..., с. 165—176; *Tarvydas S.*, Vakarinių..., p. 55—59; *[Nalepa J.]* Polekszanie, p. 212—213; to paties, [Dėl A. Vanago pranešimo], p. 81—86; *Vanagas A.*, [Jotvingių] kalbos reliktai, p. 19—21; *Gaučas P.*, Jotvingiai..., p. 21—24; *Непокупный А. П.* Названия ятвяжских сел..., с. 169—180; to paties, Ятвяги и Латвия, p. 163—164; *Česnys G.*, Jotvingių antropologija, p. 47—59; *Kulikauskas P.*, Užnemunės..., p. 90—99.

[13] D.— *Galindia, in qua Galindite*, Jer.— *Galindin*. Teritorija į pietus nuo Bartos, nuo Alnos (dab. Lynos) aukštupio (apie dab. Olštiną) vakaruose iki Nagutino (Negocino) ir Snervų ežerų rytuose (rytinė siena su jotvingiais nėra aiški; galindų žemės galėjo būti ir už šių ežerų, iki Lego upės); siena su Barta ėjo kiek į šiaurę nuo dab. Biskupeco, pietuose žemė siekė dab. Omulevo, Rozogos ir kt. Narevo intakų aukštupius; praeityje ji tęsėsi dar toliau į pietryčius (*Būga K.*, 3, p. 119, 124—125; *[Pollakówna M.]*, Galindia, p. 79; *Łowmiański H.*, Studja..., 1, p. 51; 2, p. 20).

Žemės vardą K. Būga kildino iš 'galas', galindas jam — '(prūsų žemės) gale gyvenąs' (*Būga K.*, 3, p. 117); galindas atitiktų lie. *galinis* 'kraštinis' (*Savukynas B.*, Dėl M. Rudnic-

kio..., p. 322). V. Mažiulis mano, kad vardas gali būti hidroniminės kilmės (MPKP, 1, p. 18). J. Nalepa siejo su ežeru *Galent, Galanten* (1379 m.), dab. *Gielądzkie jezioro* į vak. nuo Mrongovo, jis mano, kad žemės vardas galėjęs atsirasti iš **Galind-*, kur šaknis *gal-* arba *gil-* (*Nalepa J.*, Próba..., p. 191—209; *Vanagas A.*, K. Būga — lietuvių..., p. 20).

Galindai gyveno prūsų žemių pietiniame pakraštyje. I m. e. tūkstantmetyje ir vėliau galindai, pasak kai kurių šaltinių, gyveno toli į pietvakarius nuo Prūsijos, Oderio aukštupyje. Be to, galindai žinomi baltiškojo arealo rytiniame pakraštyje (juos mini Jordanas I m. e. tūkstantmečio viduryje ir XII a. šaltiniai), prie Protvos ir Okos. Okos aukštupio baseine bei Dnepro aukštupio kair. krante aptinkami vakarų baltų tipo hidronimai kai ką paskatino daryti prielaidą, kad prūsų ir rytų galindai buvę bendros kilmės (*Вилинбахов В. Б.*, *Энговатов Н. В.*, Предварительные..., с. 233—267; *Vanagas A.*, Galindai, p. 28—29; to paties, Galindai Ispanijoje..., p. 38—39; *Топоров В. Н.*, О балтийском элементе..., с. 217; to paties, Балт. *Galind-..., p. 122—123; to paties, Γαλινδαι — Galindite..., p. 124—136; to paties, Голядский фон..., с. 112—117; to paties, Балтийский горизонт..., с. 261—262; *Седов В. В.*, Гидронимия Голяди, с. 131—137; to paties, Этногеография Восточной Европы..., с. 9—15; to paties, Днепровские балты, с. 43—46; *[Pollakówna M.]* Galindia, p. 78; *Łowmiański A.*, Początki Polski..., 4, p. 17; *Gimbutienė M.* Baltai, p. 85—86, 179).

Kai kas mano, kad prūsiškieji ir rytiniai galindai giminingi tik vardais, kaip Vartos vidupio ir padneprės polianai (*Jaskanis J.*, Rec. ...— ABS, 2, p. 367). Abejojama, ar pamaskvio galindus galima sieti su prūsų galindais, nes pamaskvio baltiškieji hidronimai (pvz., upėvardis Možaja) veikiausiai rodo, kad šiose vietovėse gyvenusių baltų kalba buvo artimesnė rytiniams baltams (lietuviams), o ne vakariniams baltams (prūsams) (*Лаучюте Ю. А.*, Древняя..., с. 99—101).

Reiškiama nuomonė, kad elementas **Galind-* rodąs senųjų baltų arealo periferinę juostą, ėjusią nuo šiaurinės Moravijos (Opavos regiono), gal net nuo Lužicos srities tarp Oderio ir Elbės per pietvakarių Lenkiją, pietinę Polesę, Dnepro vidupiu ir toliau į šiaurės rytus per dab. Briansko, Kalugos, Maskvos, Tverės sritis (*Топоров В. Н.*, Балтийский элемент..., с. 247—252). Kalbama ir apie galindų dalyvavimą „didžiajame tautų kraustymesi", jų pėdsakus Vak. Europoje iki Atlanto vandenyno pakrančių šiaurės vakarų Ispanijoje (*Топоров В. Н.*, Галинды в Западной Европе, с. 129—140).

Prūsiškąją Galindą vakaruose giria skyrė nuo Sasnos žemės. Sasna (iš pr. *sasnis* — 'kiškis', plg. *Sassenpile* prie Grislos upelio, kair. Drevantos intako, prie vėlesnio *Hazenbergo*, dab. *Zajączki*, apie 11 km į šiaurės rytus nuo Lubavos) buvo

į vakarus nuo Galindos, tarp šios ir Lubavos žemės, aprėpė teritoriją į pietus nuo Pasarės (dab. Paslenkos) ir Alnos (dab. Lyna) aukštupių, šiaurės vakaruose siekė Drevantos (dab. Drwenca) ežerą ir upę, pietuose — žemes apie Nidos upę (vėlesnio Neidenburgo, dab. Nidzicos apylinkės). Toje žemėje buvo ir vėlesnio Žalgirio mūšio laukas (dab. Grunvaldo kaimo laukai). Dusburgietis Sasnos nemini, matyt, ją laiko sudėtine Galindos dalimi (*Döhring A.*, Die Grenzen..., p. 211—250— Sasnos ribos XII ir XIV a.; *Būga K.*, 3, p. 118; *Łowmiański H.*, Studja..., 1, 50—51; *Salys A.*, Sasna..., p. 26; *[Powierski J.]*, Sasinowie, p. 74—75; *Vanagas A.*, K. Būga — lietuvių..., p. 25).

[14] D.— *Barta et Plicka Bartha, que nunc major et minor Bartha dicitur*, Jer.— *Bartin, Plicke Bartin, grôz Bartin unde kleine*. 1251 m. dokumente — *Barta major et minor* (PUB, 1, 1, Nr. 247, p. 180). Teritorija į šiaurę nuo Galindos, tarp Alnos (dab. Lynos) vidupio vakaruose ir Mamrų ežero, Ašvenos (dab. Osvino) ežero ir upės rytuose ir šiaurės rytuose (abipus dab. Lenkijos—TSRS sienos; Bartos šiaurinė dalis aprėpė Girdavų, dab. Železnodorožno, apylinkes). Pietuose Bartos riba ėjo į pietus nuo dab. Rešelio ir Jezioranų.

Plikąja, arba Mažąja, Barta — buvo vadinamas pietvakarinis Bartos kampas ties Alna — dab. Varmijos Lidzbarko (*Lidzbark Varm.*), Dobrė Miasto (*Dobre Miasto*) ir Jezioranų apylinkės.

Kraštovardis gali būti upėvardinės kilmės, plg. upių vardus *Bartuva, Bartva, Bartis* (*Būga K.*, 3, p. 118; GAO, p. 16—17; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 19—20, 30; MPKP, 1, p. 18; *Vanagas A.*, K. Būga — lietuvių..., p. 24—25).

4

[1] D. *prophetissa* — tai burtininkė, žynė, padedanti žmonėms: gydanti žmones ar galvijus, spėjanti ateitį ir pan. J. Bretkūno ir M. Daukšos postilėse (1591 ir 1599) rašoma, kad žmonės sveikatos prašyti eina prie žynių. XVII a. 1-oje pusėje Įsruties ir kitose lietuviškose Rytprūsių apylinkėse buvę daug burtininkų (tiek vyrų, tiek moterų), pas kuriuos žmonės miniomis plūsdavę (*Vėlius N.*, Mitinės..., p. 233—252). M. Mažvydas (1547) burtininkę vadina šventąja (*Mažvydas M.*, Pirmoji lietuviška knyga, p. 104—105).

Lietuvos metraščiuose užfiksuotas pasakojimas apie Palangos mergelę, vardu Birutė, kuri žmonių buvo garbinama kaip dievaitė (Lietuvos metraštis. Bychovco kronika, p. 72). Pagonybės laikų tradicija apie šventąją Birutę išliko iki XIX a. (*Jucevičius L. A.*, Raštai, p. 441—442). Vad., D. užfiksuota ga-

lindų pagarba „šventajai bei žynei“ turi realų pagrindą (*Мержинский А. Ф.*, О надровском жреце..., с. 253).

[2] Manoma, kad pagrindinė Galindos žemės nusiaubimo priežastis buvo pasienio karai, ypač su Lenkija XI—XIII a. pradžioje (*Łowmiański H.* Studja..., 1, p. 49—50; *Pollakówna M.*, Zanik..., p. 165—166). Kai kurie archeologiniai duomenys leidžia suabejoti D. teiginiu, kad Galinda, prieš atsikraustant kryžiuočiams, jau buvusi visiška dykra (*Kamiński A.*, Jaćwież, p. 58; *Jasas R.*, Didysis..., p. 12). Dalis gyventojų galėjo išlikti iki XIII a. (*Powierski J.* Krytyka koncepcji..., p. 303).

5

[1] Romovė resp. Romuva (D. *Romow*, Jer.— *Rômowe*), Romava, pasak Dusburgiečio,— prūsų, lietuvių ir kitų baltų religinio kulto centras.

D. Romovės resp. Romuvos nuo XVI a. ieškota Varmėje, Notangoje, Semboje ir kitur. Vėlesnė *Romehnen* Semboje (jos vak. dalyje, netoli Girmavos) XIV a. 1-os pusės dokumentuose vadinama *Rommowe, Romaynis*; ten buvęs šventas laukas, miškas — kulto vieta (CDP, 2, Nr. 113, p. 151—152; SU, 2, Nr. 238, p. 159—160; *Voigt J.*, Geschichte..., 1, p. 639—649; GAO, p. 146).

Ieškodamas centrinės baltų Romovės resp. Romuvos Nadruvoje, M. Pretorijus (1664—1684 m. gyvenęs Nibudžiuose, į šiaurės rytus nuo Gumbinės) rašęs, kad, jo nuomone, Romovė resp. Romuva galėjusi būti prie Biserkiemio (netoli Gumbinės) ant kalvos, tada vadintos Sidabro kalnu, kur aptinkama įvairių radinių, be kita ko — pentinų, lenkto ir sukto sidabro (*Prätorius M.*, Deliciae..., kn. 4, sk. 1, § XXII, r. l. (VVU) 152; r. p. (MA) 271—272; š. p. 564—565). M. Tepenas atkreipė dėmesį į Rausvės intaką *Romene* rytų Nadruvoje, į pietus nuo Pilkalnio (*Toeppen M.*, HCGP, p. 26—27 ir žemėlapis). Mėginta sieti Priegliaus kair. intako Auksinės žemupio vietovardžius *Kreiwutschen* ir *Romanuppen* su Kriviu ir Romove resp. Romuva (*Friederici W.*, Über die Lage Romow's..., p. 227—253). A. Mežinskis manęs, kad nėra pagrindo ieškoti ryšio tarp pirmųjų vietovardžių, tačiau spėjo, kad *Romanuppe* galėjusi būti Romovės resp. Romuvos vietoje. Kita vertus, jis galvojo, jog ji galėjusi būti ir prie mūsų jau minėtos Rausvės (*Мержинский А. Ф.*, Ромове, с. 1—9). Ilgainiui įsivyravo nuomonė, kad Nadruvos Romovės resp. Romuvos vieta apskritai nebeatsekama.

Turime pagrindo manyti, kad Nadruvoje buvusi ne viena vieta, susijusi su pagonišku kultu. Nadruvos pietryčiuose, Pisos intako Romintės (dab. Krasnaja) aukštupyje, į pietvakarius nuo Vištyčio ežero yra didelė kalvota Romintės (Romintos)

giria, o jos šiauriniame pakraštyje buvo kaimas Šventiškiai, kur išliko piliakalnis (HE, p. 50). Nuo girios pakraščio pro Tolminkiemį link Pisos teka Šventainė. Pietiniame girios pakraštyje — šiuo atveju mums reikšmingas kaimas Ragainiai (*Rogainen* — Sch-K XII; dab. Rogajny), o rytiniame — prie Vištyčio miestelio — stebuklingas, pasak žmonių, akmuo (*Tarasenka P.*, Pėdos..., p. 71). Į vakarus nuo Romintės girios Darkiemyje (dab. Oziorskas) — Patrimpo kalnas (*Potrimpusberg* — *Boetticher A.*, Die Bau..., 5, p. 15; HE, p. 24; CV, t. 32, p. 300). Pisos upės deš. intakas Golba prie Narpiškių kaimo buvęs šventas (*Prätorius M.*, Deliciae..., kn. 4, sk. 3, § VII, r. 1. (VVU) 157; r. p. (MA) 279; š. p. 575; *[Hennenberger C.]*, Der See..., p. 11; Henenbergerio, Ortelijaus 1595 m. žemėlapis — *Jäger E.*, Prussia-Karten, pav. 217). Į šiaurę nuo Gumbinės, tarp dviejų dešiniųjų Narpos intakų, buvę Perkūnlaukiai (Sch-K. XII). Netoli Gumbinės buvęs šventasis akmuo (*Prätorius M.*, Deliciae..., kn. 4, p. 21—22 (1871); r. p. 55). Stalupėnų apylinkėse — Šventiškės upė ir Šventiškių kaimas (LUEV, p. 223), Šventakiemis prie Katinavos (1915 m. žemėlapis). Katinavos kalva nadruvių buvo laikoma šventa (*Prätorius M.*, Deliciae..., kn. 4, sk. 3, § 2, r. 1. (VVU) 156; r. p. (MA) 276; š. p. 571). Prie Katinavos — upelis *Romone* ir vietovardis *Romanuppen* (Sch-K VII). Taigi Katinavos apylinkės — ryškus pagoniško kulto židinys.

XVIII—XIX a. sandūroje sudarytame Šreterio žemėlapyje Auksinės (1576 m. K. Henenbergerio žemėlapyje ir M. Pretorijaus raštuose — *Augste*) žemupyje žymima *Romanuppen*, o kiek toliau į rytus, prie Didlovos (*Dittowa*) — *Kreywutschen* (Sch-K VII). XIX a. tose vietose V. Kalvaitis užfiksavo Romovupės upę ir Romovupių gyvenvietę bei kaimą *Kriwuczei, Kreywuczei* (*Kalwaitis W.*, Lietuwiszkų..., p. 41, 54, 70). Vad., čia, prie Auksinės upės, yra vienintelė Nadruvoje mums žinoma vieta, kurioje matome *Kriv-* ir *Rom-* kompleksą.

Analogiškų faktų randame Lietuvoje. Žemaitijoje apie 9—10 km į pietryčius nuo Šilalės, kair. Akmenos krante, Kreivių kaime (Jucaičių apyl. Šilalės rj.) yra kalva Pilė, jos viršuje ovalo formos aikštelė (132×12—16 m.), papėdėje — terasos, kalvoje nebuvo įtvirtinimų (LAA, 2, Nr. 329, p. 87). Manome, kad čia galėjusi būti pagoniškojo kulto vieta (plg. paaiškinimus III, 298). Kreivių k. seniau buvo vadinamas Kryvos k. (*Mickevičius J.*, Šilalės rajono senovė, 1, Nr. 38). Netoli Kreivių k.— Romės Lauko k., o greta jo Obelyno miške, pelkėje,— aukštumėlė, kurios rytiniame šone — didelis akmuo *Velnių stals* (mano užfiksuota 1964.V.26.— *R. B.; Tarasenka P.* Pėdos..., Nr. 191 — žemėlapyje pažymėta netiksliai). Vad., *Kreiv-* resp. *Kriv-* ir *Rom-* vietovardžių ir atitinkamų archeologinių paminklų komplekso esama ir prie Akmenos.

Panemunėje esama Rambyno (žr. paaiškinimą III, 183; ant Rambyno po akmeniu yra „velnio buveinė" — *Remeika J.*, Ką kalneliai..., p. 19; mitologinis personažas su šaknim *vel-* nuolat figūruoja vad. „pagrindiniame" mite — *Топоров В. Н.*, Vilnius..., p. 56), netoli jo buvo Ragainė, o į šiaurę nuo Rambyno, prie Vilkos resp. Vilkės upelio,— Kreivėnų k. piliakalnis (LAA, 2, Nr. 328, p. 86—87). Čia greta archeologinių paminklų vėl turime *Kreiv-* ir *Ram-*, *Rag-* (?) (ragas — Perkūno atributas), o vilko motyvas (vilkas mituose — pranašas), elementas *vel-*, baltų kalbose susijęs su *val-/vil-* (laidojimo, mirusiųjų vieta, pomirtinė karalystė, apeigų vieta), mus nukelia į Vilnių, kur taip pat yra *Kriv-* elementas (Kreivoji pilis, Krivė — ritualinės tradicijos įkūrėjas — *Топоров В. Н.*, Vilnius..., p. 64). Vad., elementus *kriv-*, *kreiv-* su senovės paminklais randame prie Auksinės, Akmenos, Vilkos resp. Vilkės ir prie Vilnios (vargu ar pateisinamas bandymas Vilniaus *kriv-* sieti su *krivičiai* (*Топоров В. Н.*, Vilnius..., p. 68—69).

Nadruvoje, Auksinės ir Didlovos santakoje, esama Aukskalių piliakalnio (HE, p. 46; CV, t. 32, d. 1, p. 178; d. 2, p. 309), įrengto kyšulyje (aikštelė dabar deformuota, jos dydis — 30× 80 m, su gynybiniu grioviu ir maždaug 3 m aukščio pylimu). Per 0,5 km žemiau piliakalnio, kair. Auksinės krante, upės vingio kyšulyje, yra kalva, netoli kurios buvęs Romovupių k. Greta — plačiose apylinkėse vyraujanti, upelių ir girių apsupta Obeliškių kalva (joje 1845 m. pastatyta bažnyčia). Reikšminga, kad senuose pasakojimuose, žinomuose XVI a. J. Bretkūnui, vieta prie Auksinės (Augstės) netoli Norkyčių buvusi kadaise vaidilos (*Weidulutten*) globoje (*Prätorius M.*, Deliciae..., kn. 4, sk. 3, § VII, r. 1. (VVU) 157; r. p. (MA) 279; š. p. 576).

Senieji Norkyčiai buvę per 6—7 km žemiau nuo minimos vietos, Auksinės vingyje, kur ant aukštos kalvos senos baltų gyvenvietės (1981 m. rasta I m. e. tūkstantmečio vidurio grublėtosios keramikos pavyzdžių) ar pilaitės vietoje kryžiuočiai XIV a. pastatė pilį (minima XIV a. 2-oje pusėje — SRP, 2, p. 577, 709 ir kt.). Norkyčiai čia buvo ir XVI a., vėliau Norkyčių gyvenvietė buvusi perkelta per 2 km į šiaurę, prie Įsruties—Karaliaučiaus kelio (dab. Meždurečjė). Senoje vietoje beliko apleistas Pilies kalnas.

Minėti faktai sietų apylinkes prie Auksinės su pagonišku kultu. Tai rodytų ir Auksinės deš. intakas Juodkapis (į pietryčius nuo aptariamo regiono), Šernupė (šiaurės rytuose, Prieglaus kair. intakas; šernas — daugelio Vidurio ir Centrinės Europos tautų totemas religinių vaizdinių formavimosi ankstyvojoje stadijoje, vakarų baltų mitinės pasaulėžiūros gyvūnas), galbūt ir Auksinės upės vardas.

Taigi su pagonišku kultu sietųsi buv. Obeliškių (dab. Zelencovo) apylinkės su Romovupe ir Aukskalių piliakalniu, esančios į pietvakarius nuo Įsruties (dab. Černiachovsko), Auksinės (dab. Golubaja) žemupyje (jos santakoje su Didlova, dab. Svoboda).

Apie Romovę resp. Romuvą: *Būga K.*, 1, p. 165—169; 2, p. 32—33; 3, p. 803, 808; *Ivinskis Z.*, Senovės lietuvių religijos bibliografija, p. 150 ir kt. (Romovė); CV, t. 32, d. 2, p. 321; t. 33, p. 264; t. 34, p. 112; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 108; *Jurginis J.*, Legendos..., p 90—97; *[Powierski J.]* Nadrowia, p. 342; to paties, Stosunki..., p. 89; *Rybelis A.*, Senoji..., p. 50; *Dundulienė P.*, Medžiai..., p. 62—63, 88; *Vėlius N.*, Senovės baltų..., p. 221—223, 234.

Dusburgietis rašo, kad prūsai dievino griaustinį (*pro deo coluerunt [...] tonitrua*). XVI a. 1-oje pusėje S. Grunau rašė, jog Romovėje resp. Romuvoje augęs milžiniškas ąžuolas, kurio kamienas buvęs padalytas į tris lygias dalis, kiekvienoje jų — iškirstas langas ar uoksas, juose stovėję dievų trejybės stabai: Perkūno, Patulo ir Patrimpo.

Perkūnas — baltiškasis audros, griaustinio dievas. Jis susijęs su kalnu, ąžuolu. Naujausi mitologijos tyrinėjimai leidžia konstatuoti ryšį tarp S. Grunau šventojo trijų dalių ąžuolo Romovėje resp. Romuvoje ir kitų indoeuropiečių tautų mitologinių vaizdinių. Šventasis ąžuolas buvęs kosmogoninis tridalio pasaulio medžio simbolis (*Иванов В. В.*, *Топоров В. Н.*, Исследования в области славянских..., с. 12—16; *Powierski J.*, Z badań nad mitologią..., p. 306—307).

Turėdami omenyje prūsų dievų triadą (Patulas, Patrimpas, Perkūnas) ir dievus „žemininkus" (*Greimas A.*, Apie dievus..., p. 166—179; *Топоров В. Н.*, Заметки по балтийской мифологии, с. 289—314; *Vėlius N.*, Senovės baltų..., p. 59), anksčiau aptartus Nadruvos regionus, skirtus pagoniškam kultui, galima būtų diferencijuoti.

Tarp pagoniškam kultui skirtų Nadruvos regionų išsiskiria, kaip matėme, Katinavos apylinkės, kur Katinavos kalva nadruvių buvo laikoma šventa. Čia, piliakalnyje, lokalizuojame Auktuolyčių pilį (D. III, 177 ir paaiškinimai).

Dabar jau žinome, kad kai kurios senovės baltų, lietuvių šventovės buvo įtvirtintos tarsi pilys: Tušemlios piliakalnyje aukštutinėje padneprėje (*Третьяков П. Н.*, *Шмидт Е. А.*, Древние..., с. 17, 31, 61), Bačkininkėlių piliakalnyje prie Nemuno (*Daugudis V.*, Senoji.., p. 36), Palangos Birutės kalne (*Žulkus V.*, Birutės..., p. 16—17) ir kt. Liaudies tradicija mena, kad *ant Kaukų kalnelio apieras darydavo ir degindavo dievams Krivaičiai; Perkūnas gerbiamas buvo ant Rudaminos piliakalnio* (*Dovydaitis Pr.*, *Biržiška M.*, Auka, p. 153—154). Plg. Kaukų piliakalnį Alytaus rj., Medvėgalio piliakalnį ir greta jo kalvą —

Alka (Šilalės rj.). Taigi kuri nors iš Katinavos apylinkių istorinių kalvų (gal ir Katinavos piliakalnis) bus susijusi su pagonišku kultu, matyt, čia ir bus centrinė apeigų vieta.

Mūsų nuomone, D. aprašyta Romovė resp. Romuva — autentiškas faktas.

[2] D. *Criwe,* Jer. *der obriste êwarte,* t. y. vyriausiasis kunigas (ar teisėjas). Krivis (krivė) arba kirvaitis (Grunau), krivaitis — luominis vyriausiojo žynio vardas (*Būga K.,* 1, p. 170—179; 2, 79; *Топоров В. Н.,* Прусский язык. А—Д, с. 74; *Иванов В. В., Топоров В. Н.,* Мифологические..., с. 127; *Łowmiański H.,* Studja..., 2, p. 205; *Pašuta V.,* Lietuvos..., p. 106—109; *Vėlius N.,* Senovės baltų..., p. 221—222).

A. Mežinskio nuomone, krivis — tikrinis paskutinio Nadruvos žynio vardas (*Мержинский А. Ф.,* О надровском жреце..., с. 246—259). Tokiai nuomonei kartais pritariama (Ivinskis Z.). Kartais tvirtinama, kad žynių luomo apskritai nėra buvę (*Kosman M.,* Drogi zaniku..., p. 14—15; to paties, Przenikanie katolicyzmu..., p. 112—113); manoma, jog krivis — tai konkreti asmenybė, o ne pareigybė, nepaisoma kalbinių argumentų, jog tai apeliatyvas, luomo atstovo vardas (*Būga K.,* 1, p. 171—172). Tvirtinama, jog žynių luomo buvimą neigia faktai apie vyriausiuosius aukotojus —valdovus (remiamasi duomenimis apie Mindaugo, Kęstučio ir kt. dalyvavimą aukojimo apeigose). Tokiais atvejais nepaisoma argumentų, leidžiančių abejoti Kęstučio priesaikos tikrumu ir jo, kaip vyriausiojo kunigo, funkcijomis (*Kučinskas A.,* Kęstutis..., p. 128—131). Neatsižvelgiama ir į tai, kad Kęstutis buvo žygyje, svetimoje teritorijoje, kad į tokį žygį vyriausiasis žynys nebūtinai, matyt, turėjęs vykti. Pagal seną tautų tradiciją valdovas turėjo teisę aukoti, bet šitai neneigia žynių buvimo. Legendiniai kunigaikščiai sietini su žyniauti gebėjusių asmenų gimine (*Vėlius N.,* Senovės baltų..., p. 226—229), ši tradicija, atrodo, išliko ir vėliau, tačiau kunigaikščių-vadų ir žynių funkcijos vis labiau diferencijavosi. Dusburgiečio krivis tam tikra prasme analogiškas Eiliuotosios Livonijos kronikos žemaičių žyniui, senovės papročiu aukojančiam dievams (jiems duodama trečdalis karo grobio), išburiančiam žemaičių vadams pergalę 1259 m. Skuodo kautynėse (LRCh, eil. 4680), be to, Lietuvos metraščių istorinės tradicijos duomenims apie Gedimino žynį Lizdeiką (ПСРЛ, т. 17, стб. 261, 314 ir kt.; т. 32, с. 138; Lietuvos metraštis, p. 71). Todėl turbūt galima manyti, jog vyriausieji žyniai tikrai buvo, šalia jų egzistavo, matyt, ir žemesnio rango žyniai, atliekantys, pvz., pagoniškąsias laidotuvių apeigas ir kt.

(*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 205; apie „nepaprastus" žmones, vaidilas ir kt.— *Vėlius N.*, Mitinės..., p 199—218, 245, 265).

Analizuojant XIII—XIV a. l-os pusės šaltinius, paaiškėja, kad baltai garbino išsiskyrusią antropomorfinę dievybę, panašią į krikščioniškąjį dievą (*Łowmiański H.* Elementy..., p. 153). Apie politeistinę baltų religiją, indoeuropietiškos kilmės vyriausiąjį dievą (lygintiną su prūsų Patrimpu), jo garbinimą, vyriausiojo žynio Krivės funkcijas, Perkūną ir kt. baltų dievus — *Gimbutienė M.* Baltai, p. 148—178; *Mannhardt W.* Letto-Preussische..., Apie Krivį — *Топоров В. Н.* Прусский язык, K—L, c. 196—205.

Senojoje, ikikryžiuotiškojo laikotarpio prūsų teisėje, vad. Brutenio—Videvučio (dėl vardo žr. *Būga K.* 1, p. 187—189) įstatyme, pabrėžiama, kad niekas *nesikreiptų į mūsų dievus be Krivio* (Grunau ir vėlesni autoriai vadina jį Krivių Krivaičiu — manyta, kad šis dvigubas vardas atsirado dirbtinai; dabar galvojama, kad dvigubas vardas priklausė dviem minėtiems broliams — dvyniams, kurių vienas — vadas, kitas — žynys — *Grunau S.*, Preussische Chronik, 1, p. 69; *Būga K.*, 1, p. 173; *Топоров В. Н.*, Vilnius..., p. 63—65), jis laikomas vyriausiuoju krašto viešpačiu (*Pakarklis P.*, Kryžiuočių..., p. 94—95), jo valdžia buvusi didesnė negu kitų pagoniškų šventikų (*Būga K.*, 1, p. 172).

Vėliau kriviu galėjo būti vadinamas ir bendruomenės seniūnas arba vadas (*Jurginis J.*, Pagonybės..., p. 107).

[3] D.— *baculum*. Krivės *baculum* buvo krivūlė — kreiva lazda, krivio (vėliau seniūno) valdžios ženklas, lazda žmonėms į kuopą šaukti (Lietuvių kalbos žodynas, VI, p. 661; Lietuvių etnografijos bruožai, p. 528—529; MLTE, 2, p. 220).

[4] D. *nobilis*, Jer.— *di hêren*. Kilmingųjų (t. y. garsios giminės vyrų — *viros preclaros genere.* — III, 100) terminu D. apibūdina to meto prūsų ir lietuvių visuomenės socialines viršūnes (III, 7, 21, 122, 220, 259, 318, 332 ir kt.); taip pat vadinami ir Lenkijos (II, 3; III, 357), Vokietijos, Anglijos (III, 327, 348; IV, 52; Papildymai, 9) feodalai.

Kronikoje prūsų bei lietuvių kilmingieji vadinami ir kitais vardais. Tai *pociores* (galingesnieji — III, 4, 26, 186, 188, 210, 291), *potentes* (galingieji — III, 5, 21, 23, 122, 301, 332), *domini* (viešpačiai, valdovai — III, 188, 197, 228), *seniores* (senjorai, vyresnieji — III, 70, 184), taip pat *reguli* (III, 228), *reges* (III, 5 — kunigaikščiai; Jer.— *dî kunge*). Vulfstanas IX a. vardija aisčių *cyning and [...] ricostan,* t. y. kunigaikščius ir diduomenę (SRP, 1, p. 733; LIS, 1, p. 22). Terminas *ricostan* reiškęs žmones, turinčius valdžią, galingus, turtingus (*Пашуто В. Т.*, Помезания..., c. 52), plg. pr. *rikijs, rikis* 'viešpats' (*Būga K.*, 2, p. 85—86; 1, p. 160; 3, p. 496).

Ilgainiui kilmingiesiems apibūdinti Prūsijoje įsigalėjo vitingų, o Lietuvoje — bajorų vardas.

Kunigaikštis valdė keletą ar daugiau kaimų, ten turėjo savo šeimynos žmonių (vergų ir baudžiauninkų), be to, jis dar buvo ir viešės (žemdirbių gyvenvietės) valdovas (viešės pats), taip pat visos žemės valdovas, bajorų karo vadas (*Łowmiański H.*, Studja..., 1, p. 304—305 ir kt.; 2, p. 163—173, 186; *Пашуто В. Т.*, Образование..., с. 106—108, 295—297; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 106—108, 149—165; *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 106—128; to paties, Lietuvos valstiečių istorija, p. 16).

Dusburgietis mini ir Lietuvos valdovus — karalius (*rex Lethowie; rex Lethowinorum*): Mindaugą (tik titulą), Pukuverą, Vytenį, Gediminą (III, 160, 228, 248, 250, 259, 267, 269, 306, 310, 356).

[5] Paprastus žmones, prastuomenę D. vadina *communis populus* (III, 5, 188, 249, 259, 291; Jer.— *dî gemeine schar*) arba *ignobiles* — nekilmingieji (III, 5, 220). Jis vardija vargšus, neturtingus (*pauperes*), menkus, silpnus (*impotentes*), vergus ir tarnaites, verges (*servi et ancille* — III, 5; *mulier Pruthena servilis condicionis* — III, 130), taip pat laukininkus — valstiečius (*rustici* — III, 262). Plačiau žr. *Łowmiański H.*, Studja..., 1, p. 235—253; *Ivinskis Z.*, Geschichte des Bauernstandes..., p. 24—25; *Пашуто В. Т.*, Образование..., с. 106, 108, 304, 309; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 106, 108, 164—5. Plačiau apie bajoro patriarchalinius vergus, bernus (parobkus), kaimynus, apie laukininkus — valstiečius: *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 128 ir kt.; to paties, Lietuvos valstiečių istorija, p. 12—14.

[6] Pasakojama apie kilmingojo laidotuves, per kurias buvę deginami valdiniai. Kitur D. rašo, jog prūsai po mūšio kaip auką dievams sudegino į nelaisvę paimtą kryžiuotį (III, 91), taip pat darę ir lietuviai (III, 338). Manoma, kad aprašymas patikimas (*Mierzyński A.* Źródła..., 2, p. 56).

Kad kryžiuočiai, lietuvių paimti į nelaisvę, buvo deginami, teigia Traskos užrašai (MPH, 2, p. 845; *Długosz J.*, Roczniki..., kn. 7, p. 265 — prie 1279 m.). 1365 m. Kęstutis, Algirdas, Patrikas ir Aleksandras įsiveržė į Ordino valdas, jas nuniokojo ir po sėkmingo žygio *ugnyje* dievams paaukojo (*sacrificantes diis [...]in ignem proiciunt*) vieną vokietį belaisvį (SRP, 2, 349); 1378 m., kai Kęstutis sunaikino Ekersbergo pilį, jo kariai norėję paaukoti dievams (*diis sacrificare voluerunt*) pilies komtūrą, bet Kęstutis nepritaręs (SRP, 2, 596).

Pasak vėlesnių Prūsijos autorių (Grunau), prūsų papročiai reikalavę pirmąjį belaisvį raitą sudeginti dievų garbei (*Jurginis J.*, Legendos..., p. 95) Turime duomenų, jog panašias aukas praktikavo Turaidos lyviai XII a. pabaigoje (*Генрих Латвийский.* Хроника Ливонии, 1, 10).

Šis senas paprotys, susijęs su tikėjimu į pomirtinį gyvenimą, užfiksuotas 1249 m. Kristburgo sutartyje (*Pakarklis P.*,

Kryžiuočių..., p. 240). Ikikryžiuotiškojo laikotarpio prūsų paprotinėje teisėje (Brutenio—Videvučio įstatyme) egzistavusi sunki bausmė — už pasikėsinimą prieš moterį žmogus buvęs deginamas gyvas; paprotinė teisė leidusi šeimos galvai sudeginti ligotus šeimos narius, taip pat pačiam susideginti, sudeginti neserganti savo vaiką ar tarną, jei tai daroma dievų garbei (ten pat, p. 95—96). Šis iš pirmykštės bendruomenės laikų likęs paprotys buvo žinomas ir kitoms tautoms. Matyt, nėra pagrindo Dusburgiečio aprašomą deginimą aiškinti analogijomis su biblija bei kitų tautų papročiais (*Jurginis J.*, Pagonybės..., p. 22—32), nors XIII—XIV a. tai, matyt, buvo išimtiniai atvejai.

XIII—XIV a. nusikaltusiųjų deginimas buvęs praktikuojamas Ordino valstybėje (D. III, 82 rašo, jog už bendradarbiavimą su prūsais Elbinge kryžiuočiai viešai sudegino du savo brolius) ir Vakarų Europoje.

[7] Apie prūsų ginklus, karybą — *Beckherrn C.*, Bewaffnung..., p. 359—392. *Okulicz-Kozaryn L.* Życie..., p. 218—221.

[8] Senovės paprotys reikalavo, kad jaunikis pinigais ar daiktais mokėtų jaunosios tėvui, t. y. išpirktų žmoną. Galėjo tai būti praktikuojama ir XIII a., nes paprotys buvo žinomas ir vėliau. XVI—XVIII a. dokumentai rodo, kad, imdamas į žmoną valstietę, jaunikis turėjęs mokėti jaunosios feodalui tam tikrą mokestį, kuris buvęs vadinamas kriena resp. krienu. XIII—XIV a., kai valstiečiai dar nebuvo baudžiauninkai, kriena resp. krienas buvo mokama šeimos galvai arba lauko bendruomenės seniūnui. Krienos resp. krieno paprotys, lietuvių paveldėtas iš pirmykštės bendruomenės laikų, leido krikščioniškiesiems autoriams kalbėti apie žmonų pirkimą ir pardavimą (*Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 91—96; to paties, Pagonybės..., p. 91—98; apie pirktinę santuoką prūsų teisėje žr. *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 110—111).

[9] XIII a. stambieji žemvaldžiai pirkdavo ir parduodavo moteris, nelaisvosios šeimynos nares. Lietuvių kalboje žodžiai *moteris* ir *žmona* XVI a. ir vėliau buvo sinonimai. Atrodo, Dusburgietis bus supainiojęs moters — nelaisvos šeimynos narės padėtį su žmonos — gyvenimo draugės padėtimi. Šiai kronikininko traktuotei prieštarauja faktai, rodantys aukštą moters padėtį bei svarbią jos rolę senovės baltų šeimos gyvenime ir ūkyje. Tai atsispindi ir paprotinėje teisėje: už moters užmušimą ar sužeidimą baudžiama dvigubai didesnėmis baudomis negu už vyro (*Jurginis J.*, Lietuvių šeima..., p. 249—255; to paties, Baudžiavos..., p. 96—98; *Лукшайте И. К.*, Об обычае двойного выкупа..., с. 114—120; *Valikonytė I.*, Dviguba išpirka..., p. 51—64; *Валиконите И.*, Социально-экономическое..., с. 19—21).

[10] Apie kraujo kerštą D. užrašė, matyt, iš nuogirdų, be to, perdėdamas. Taliono principo (kaklas už kaklą, ranka už ranką) buvimas prūsų prigimtinėje teisėje davė pagrindo D. kalbėti apie kraujo kerštą ne tik nusikaltėliui, bet ir jo giminėms. XIII a. 2-oje pusėje talionas buvęs pakeičiamas išpirka (*Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 98—100). 1340 m. prūsų teisyne matome tik taliono liekanas (*Пашуто В. Т.*, Помезания, с. 85—88). Senovės prūsų ir lietuvių prigimtinėje teisėje daug lėmė nukentėjusio arba jo artimųjų valia, pagal kurią ir žmogžudys galėjęs likti gyvas. Motyvai būdavę įvairūs — pasigailėjimas, piniginis atlyginimas (*Pakarklis P.*, Kryžiuočių..., p. 117—118).

[11] Čia minimi seni skaičiavimo būdai mazgeliais, įkirtimais. Apie prūsų laiko skaičiavimą, buitį, krikščionišką tendenciją vaizduoti pagonis — *Okulicz-Kozaryn L.* Życie..., p. 116 ir kt. Apie baltų kultūrą — *Gimbutienė M.* Baltai.

[12] Tautosakoje baltas arklys ar balta kumelė — stebuklingi. Žinomi balti ir juodi Perkūno žirgai, šio plauko žirgai buvę ypatingai gerbiami (*Dundulienė P.*, Arklys..., p. 83—101).

6

[1] D. *in territorio Sçoken* (taip pat III, 101), Jer. *Schâkin* ir *Schôkin*. *Sch[a]cken* (SRP, 2, p. 517; be to, GAO, p. 167), vok. *Schaaken*, pr. **Žōkō*, lie. *Žioka* (*Būga K.*, 3, p. 135; MPKP, 1, p. 25) ar *Skokiai* (Salys A.), kartais buvo rašoma ir *Šakiai*. Vietovė ir tuo pat vardu vienas didžiausių Sembos valsčių buvęs šiaurės Semboje, pietinėje Kuršių marių pakrantėje, apie didelį kyšulį — Pustų ragą (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 36, 139 ir kt.). Valsčiaus centras (pilis) ieškotinas pačioje Žiokoje (vėliau Schaaken, dab. Nekrasovo, Kaširskojės apyl.), vėliau čia buvo Ordino pilis (*Hartknoch M. Ch.*, Alt- und Neues..., p. 403), arba labiau į pietryčius apie buvusį Gailgarbį (*Gallgarben*, matyt, iš *Geilgarben*, plg. pr. *gailis* 'baltas' ir *garbis* 'kalnas' — *Būga K.*, 1, p. 524; GAO, p. 35; dab. Maršalskojė, žr. CV — Prussia, t. 32, d. 2, p. 310; CF, p. 80).

[2] Fogtu buvo 1278—1292 m.

7

[1] D. minima (apie 1231 m.) *castrum dictum Rogow* (plg. pr. *ragis*, lie. *ragas* resp. *Ragupė* — GAO, p. 143) siejama su dab. Rogovu per 11 km į šiaurės rytus nuo Torunės. Pačios prūsų Ragavos pilies reikėtų ieškoti arčiau Drevantos upės (D. kronikoje, matyt, supainiojo Vyslą su jos deš. intaku Drevanta)

dab. Jedvabno kaimo piliakalnyje arba Bžezinskos kaimo Koplyčios kalne (*Powierski J.*, Przekaz..., p. 397—398; SZCh, p. 107).

[2] Antroji prūsų pilis buvusi Senajame Kulme, dab. Starogrude (Jer.; SZCh, p. 121—122), per 4,5 km į pietvakarius nuo dab. Chelmno.

[3] D. *Circa[...] stagnum Pippini*; prie Pipino ežero buvusi Pipino pilaitė — kuoras (D. *Pippinus[...] habitabat[...] in propugnaculo;* Jer. *ûf eime bercvride;* Olivos kronikoje ji vadinama trečiąja pilimi (*tertium castrum habuit[...] Pipinus* — SRP, 1, p. 677). Lokalizuoti reikėtų apie dab. Pigžą (per 9 km į pietvakarius nuo Chelmžos), tačiau pati prūsų pilaitė, matyt, buvo labiau į pietus, pavyslio aukštumoje, dab. Leščių kaimo piliakalnyje (*Powierski J.*, Przekaz..., p. 397; SZCh, p. 97). Visos trys prūsų pilys ne tik blokavo kryžiuočius senojoje Torunėje, bet leido kontroliuoti svarbius prekybinius kelius, einančius iš Kujavijos, Mazovijos, be to, Vyslos vandens kelią. Pilys gynė Pamede bei kitas Prūsijos žemes.

[4] Pipino nukankinimas vaizduojamas tendencingai (žr. įvadą).

[5] Žr. D. III. 84.

8

[1] Manoma, kad kryžiuočiai įsikūrė Starogrude (buv. Althausen). Čia, senajame piliakalnyje, buvęs pastatytas penkiakampis — pagal piliakalnio formą — konvento pastatas, senojo papilio vietoje vienas greta kito įrengti trys priešpiliai, atskirti nuo pilies ir vienas nuo kito grioviais (*Byczko T.*, Z badań..., p. 150, 153).

Archeologiniai tyrinėjimai parodė, jog, prieš įsikuriant kryžiuočiams, Chelmnas buvo dab. Kalduso (Kałdus) kaimo piliakalnyje (tarp dab. Chelmno ir Starogrudo) jau nuo X a.; prūsų sunaikintas greičiausiai 1217 m., buvo atstatytas, kai atiteko Ordinui 1232 m. Manoma, kad Senasis Kulmas buvęs dab. Kalduse, o gretimame Starogrude — kryžiuočių administracinis centras (*Kola A.*, Wczesnośredniowieczne Chełmno..., p. 54—57).

9

[1] Burggrafas Burchardas iš Magdeburgo, kilęs iš tos pačios giminės kaip ir Brunonas iš Kverfurto (mir. 1009), vienas pirmųjų misionierių, veikusių prūsų žemėse.

[2] Kvedino (plg. pr. *Quidin* — GAO, p. 78) sala buvo Vyslos ir Senojo Nogato tėkmėje ties Livos žiotimis. Senoji pilis,

atrodo, pastatyta dab. Marezos kaimo vietoje, prieš dab. Kvidziną. Nauja Marienverderio pilis (Jer. *Merginwerdir, Mergenwerder*) pastatyta apie 1234 m. (perkėlus ją iš salos) greičiausiai senos prūsų pilies vietoje, piliakalnyje, esančiame per 5 km į šiaurę nuo dab. Kvidzino (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 1, p. 160—161; HP, 1, 1, p. 488; plg. *Powierski J.*, Stosunki..., p. 44—45; *Górnowicz H.*, Toponimia..., p. 85—86, 11, 13). Nauja Marienverderio pilis dab. Kvidzine buvo pastatyta XIV a. 1-oje pusėje (1320—1347 m.).

[3] D.— *Rysen, Reysen*, Jer.— *Risin* — prūsų valsčius Reisiai, jo centras Reisiai (vėliau Rizenburgas — 19 km į rytus nuo Kvidzino), gretiminis vardas *Prābūtis* (dab. Prabuty); GAO, p. 141; *Górnowicz H.*, Toponimia..., p. 135—136, 218, 129; D. III, 14 ir paaiškinimas 3.

10

[1] Žr. D. II, 1, paaiškinimą 1.

[2] Konrado sūnus Kazimieras.

[3] Henrikas Barzdotasis (apie 1163—1238), Silezijos (Vroclavo) kunigaikštis nuo 1202 m., Krokuvos kunigaikštis 1228—1229 ir nuo 1232 m., Opolės kunigaikštis nuo 1229 m., Didžiosios Lenkijos kunigaikštis nuo 1234 m. Pasak Dusburgiečio, Henrikas Barzdotasis 1233 m. dalyvavo žygyje į Prūsiją, tačiau kunigaikščio dokumentai kalba apie jo buvimą Prūsijoje 1235 m. (*Labuda G.*, Stanowisko..., p. 311—312). Manoma, kad žygyje dalyvavo ne pats Henrikas Barzdotasis, bet jo sūnus Henrikas Pamaldusis (*Zientara B.*, Sprawy pruskie..., p. 38).

[4] Pamario kunigaikštis (miręs 1266 m.).

11

[1] Kryžiuočiai puolė 1233 m. spalio—lapkričio mėn. arba 1234 m. sausio—vasario mėn. (*Jasiński T.*, Stosunki śląsko-pruskie..., p. 401).

[2] Zirgūna (D.— *Sirgune*, XIII—XIV a. dokumentuose — *Sirgun, Syrgen*, plg. pr. *zirgis*, lie. *žirgas, Žirgupė*; vok. *Sorge*, dab. *Dzierzgoń* — GAO, p. 158; *Būga K.*, 3, p. 539; *Górnowicz H.*, Średniowieczne..., p. 103; to paties, Toponimia..., p. 275) įteka į Drūzo (dab. Družno) ežerą (žr. paaiškinimą III, 14, 4). Mūšis įvyko, atrodo, prie Kristburgo, dab. Dzežgonis (VBK; SRP, 1, p. 58 — *Tepeno M.* išnaša; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 1, p. 163). D. pasakojimą apie krikščionių pergalę kartais linkstama laikyti įvykius pagražinančiu prasimanymu arba vėlesne tradicija (*Kujot S.*, Dzieje Prus..., 1, p. 601).

12

[1] D.— *castrum de Redino,* Jer.— *burc Reddin.* Redinas, kitaip Rudinas (dab. Radzyń Chełmiński) — per 18 km į pietryčius nuo Grudziondzo (GAO, p. 145; SZCh, p. 104—106). Vėliau (1290—1300 m.) čia pastatyta galinga mūrinė Ordino pilis su dviem papiliais.

13

[1] Atvyko į Prūsiją ir niokojo Pamedę 1236 m. (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 1, p. 190—192).

14

[1] D.—*circa fluvium Mockeram,* Jer.— *vlîz[...] Muckir.* Plg. 1437 m. *Mucker See* (GAO, p. 100; į pietus nuo dab. Mrongovo, dab. *jezioro Mokre*); be to, plg. lie. *Mukriškė* (Dotnuvos apyl. upė), Dubysos intaką *Mukė,* resp. *Mūkė* (lie. mukti 'tižti', mukus 'klampus', lat, muka 'klampynė, pelkė'; žr. *Vanagas A.*, Lietuvių hidronimų..., p. 221) ir prūsų asmenvardžius *Mucko, Mucke* (TAP, p. 62; *Тонопов В. Н.*, К фракийско-балтийским..., с. 70). Upėvardis galėtų būti baltiškos kilmės. Kai kas šį pavyslio hidronimą sieja su lenkų *mokry* (GAO, p. 100). D. minima upė hipotetiškai tapatinama su deš. Livos intaku į šiaurę nuo Kvidzino, nors dokumentuose jis težinomas vardu *Bache,* dab. (1951 m.) *Postolińska struga* (*Górnowicz H.*, Toponimia..., p. 256, 233, 260, 13, 20). Ši etimologija ir lokalizacija kelia abejonių.

XVIII a. pabaigoje buvo žinomas toponimas *Mockrau* Osos žemupyje, deš. krante (Sch-K, XV). Vėliau čia buvo gyvenvietė *Mockrau,* dab. *Mokre.* Osos žemupio deš. krante ir lokalizuojamas D. minimas upelis ir čia buvusi pamedėnų pilis, kurios ieškoma Bialachove (*Ewald A. L.,* Die Eroberung..., 1, p. 191; *Matusas J.,* Senovės..., p. 19). Be to, žr. D. III, 148.

[2] Štumas — (dab. Sztum) per 15 km į pietus nuo dab. Malborko. Postelinas (dab. Postolin) — per 7 km į pietryčius nuo Štumo.

[3] Rizenburgas (dab. Prabuty) — pietinėje Zirgūnos (dab. Dzierzgoń) ežero pakrantėje (į pietryčius nuo Štumo). Rizenkirchenas (dab. Obrzynowo) — į rytus nuo Zirgūnos ežero. Prabutuose išliko piliavietė; kiti piliakalniai — šiek tiek toliau į rytus, Stankove (Stankowo) ir Kamenece (Kamieniec), žr. MGP, p. 53.

[4] D.— *stagnum Drusine,* Jer.— *Drûsin*; XIII a. vidurio dokumentuose — *Drusnie, Drusa* ir pan. (PUB, 1, 1, p. 108, 132); *terra Drusen* — žemė, kurioje pastatytas Elbingas (SRP, 2, p. 404). Vietovardis apie 890 m. Vulfstano užrašytas kaip *Truso.* IX a. čia (apie dab. Elblongą, dab. Družno ežeras — į pietus nuo Elblongo) buvo dar ne ežeras, o Aismarių įlanka, prie kurios — svarbus baltų prekybos centras *Truso.* Vardas baltiškas (GAO, p. 31, 187; *Górnowicz H.,* Średniowieczne..., p. 98).

[5] D.— *Wildenbergk,* Jer.— *Wildinberc*; vėliau *Willenberg,* dab. Vilbarkas — pietinis Malborko rajonas deš. Nogato krante. Vardas, atrodo, perkeltas iš Žemutinės Frankonijos (*Kujot S.,* Dzieje Prus..., 1, 1, p. 653; *Górnowicz H.,* Toponimia..., p. 174, 13). Čia minima prūsų pilaitė (D.—*propugnacula[...] circa Wildenbergk;* Jer.— *vestin*) turėjo būti greta vėlesnės kryžiuočių Marienburgo pilies, o gal ir jos vietoje (plg. III, 143—4, 208—1 paaiškinimus).

[6] Dusburgietis aprašo ne vien tik Reisių (Riseno) valsčiaus, bet visos Pamedės niokojimą. Apie tai aiškiau Senojoje Olivos kronikoje (SRP, 1, p. 678).

15

[1] Kalbama apie Aismares (Vulfstano *Estmere* — SRP, 1, p. 733). Vėliau — Frische Haff, Vyslos įlanka.

Hidronimas Ais[t]marės veikiausiai kilęs iš **Aista.* Iš hidronimo Aista (plg. deš. Širvintos intaką Aista, ežerą Aisetas) galėjęs atsirasti kraštavardis *Aista* (*Aistija,* plg. Vulfstano *Eastland*), o jo gyventojus imta vadinti aisčiais (*Kuzavinis K.,* Etymologica, p. 177—178; *Топоров В. Н.,* Прусский язык, А—Д, с. 65—66; *Vanagas A.,* K. Būga — lietuvių..., p. 15; to paties, Lietuvių hidronimų..., p. 36; *Kabelka J.,* Baltų..., p. 27; plg. *Vėlius N.,* Senovės baltų..., p. 224).

16

[1] Elbingo (dab. Elbliongas) pilis Elbingo deltos saloje (1298 m dokumente rašoma: *werder[...] der da heizet der alde elbinc* — CDW, 1, Nr. 77, p. 133) iš pradžių buvo laikino pobūdžio žemių-medžio įtvirtinimai. Vėliau Elbingo deš. krante, priešais salą, imta statyti miestą ir mūrinę pilį. Statybos darbai, spėjama, prasidėjo 1240—1242 m., dėl kovų su prūsais buvo nutraukti, o 1248—1260 m. buvo pastatyta pagrindinė pilies dalis. Čia nuo 1251 m. iki 1309 m. buvo Ordino vykdomosios valdžios Prūsijoje centras — krašto magistro rezidencija. Naujausi tyrimai rodo, kad seniausia XIII a. Elbingo pilis buvusi

apie dab. Služevskos g-vę (plačiau žr. *Massalski R.*, Zamek Elbląski..., p. 39—41, 78—79). Deš. upės krante, greta pilies, augo miestas, 1246 m. gavęs Liubeko teises (*Gierszewski S.*, Elbląg, p. 22, 25). Kryžiuočių Elbingas perėmė senojo prūsų centro *Truso* vaidmenį.

Manoma, kad upėvardis Elbingas esąs baltiškas, tos pačios šaknies kaip ir lie. Elbentas (GAO, p. 48—49; *Kuzavinis K.*, Etymologica, p. 183; plg. *Górnowicz H.*, Średniowieczne..., p. 99—100; Nazwy miast Pomorza Gdańskiego, p. 199—202 (*Górnowicz H.*); *Vanagas A.*, Lietuvių hidronimų..., p. 100).

18

[1] Apie kovas su varmiais, notangais ir sembais kalba 1238. VI.11 dokumentas (CDW, 1, Nr. 2). Skyrelyje aprašytas Varmės puolimas įvyko 1238 m. vasarą.

[2] D.— *invaserunt villas* (be to, III, 66, 68, 98, 143, 260, 276, 291, 330, 332 ir kt.); Jer.— *dorfir*. Žodis interpretuojamas dvejopai: jis galėjo reikšti tiek valstiečių gyvenvietę, t. y. sodžių, tiek ir vieno kiemo nobilio gyvenvietę.

Vitingai (bajorai) gyveno aptvertose sodybose, kuriose būdavo keletas trobesių. XIII—XIV a. jas vadinta kaimais (pr. *caymis* — GAO, p. 53; *Būga K.*, 2, 91—92; MPKP, 2, p. 45). Kaime (arba kieme) be feodalo (vitingo) gyveno ir jo šeimynos žmonės (*Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 123, 126, 128; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 114—115; HP, 1, 1, p. 418).

Sodžius — tai valstiečio, lauko bendruomenės nario, nebaudžiauninko gyvenvietė (plg. D. III, 276 — įsiveržė į Aukaimio pilies apygardą ir sudegino šešis sodžius. D. ir šiuo atveju rašo *villa: combustis sex villis; Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 86, 113; to paties, Lietuvos valstiečių istorija, p. 12—13).

19

[1] Prūsiškoji Balgos pilis buvusi Aismarių kranto kyšulyje, per 25 m virš jūros lygio, sausumos prieigas dengusios pelkės. Paėmę pilį, kryžiuočiai čia įsitvirtino, pastatė mūrinę pilį, o šalia jos rytų pusėje — didelį papilį (*Toeppen M.*, HCGP, p. 203; *Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 17—18). Vardas siejamas su 'pelke, balzganas' (*Топоров В. Н.*, Прусский язык, А—Д, с. 185; GAO, p. 15). Ankstesnis, nutylėtas prūsų pilies vardas buvęs *Honeda* (SRP, 5, p. 100, 2, p. 104). Manoma, kad prūsiškas vardas buvęs *Vundenava* (literatūroje — *Vuntenovė*: GAO, p. 210; *Matusas J.*, Senovės..., p. 23, 27). Balga — dab. Vesiolojė (į pietvakarius nuo Kaliningrado).

21

[1] D.— *cum omni domo et familia sua.* D. *domus* (namai) — tai šeimos nariai, o *familia* (šeimyna) — ūkyje dirbantys ne šeimos nariai, kurių šeimininkas buvęs feodalas, viešpats (*Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 120—121). Vitingo (bajoro) šeimyną sudarė patriarchaliniai vergai (dvaro išlaikomi bernai, mergos, piemenys) ir bernai bei tarnai, turėję žemės ir ūkį, dalyvavę savo feodalo kariaunoje (ten pat, p. 128—145).

[2] D.— *pontem paludis juxta stratam,* Jer.— *brucke;* D. III, 24 — *per pontem.* Čia minimas prie Balgos per vandenis, pelkę ėjęs grįstas kelias, greičiausiai panašus į garsias žemaičių kūlgrindas (*Kšivickis L.*, Žemaičių..., p. 60—72). Įtvirtintas malūnas greičiausiai stovėjęs prie upelio, kur vėliau — *Hoppenbruch* kaimas (*Ewald A.*, Die Eroberung..., 2, p. 35), apie 4 km į pietryčius nuo Balgos, kur upelį kerta vėlesnis geležinkelis.

22

[1] Engelsbergas — dab. Pokživnas (Pokżywno, per 8 km į pietryčius nuo Grudziondzo). 1222 m. Mazovijos kunigaikštis Konradas perdavė Engelsbergą vyskupui. Kryžiuočių įgula pilyje — nuo 1237 m. Išliko 1278—1339 m. statytos iš akmenų ir plytų pilies griuvėsiai (plačiau žr. *Toeppen M.*, HCGP, p. 171; SZCh, p. 100—101; *Byczko T.*, Z badań..., p. 153; *Mroczko T.*, Ruch budowlany..., p. 298).

23

[1] D.— *viri, dicti Gobotini,* Jer.— *dî Gobotinin.* Senesnėje Olivos kronikoje: *generatio[...] Bogatini* (SRP, 1, p. 680).

[2] D.— *castrum dictum Partegal,* Jer.— *hûs[...] Partegal.* Vėliau — *Partheinen* (Parteiniai) į pietryčius nuo Balgos. Išliko pilies kalnas (HE, p. 110; GAO, p. 131, 116); plg. *Bateinen* (Bateiniai — *Weber L.*, Preussen..., p. 491; dėl pastarojo vardo žr. GAO, p. 17). D.— *in monte Scrandonis,* Jer.— *ûf Schrandinberge* — vėliau Šrangenbergo piliakalnis (HE, p. 146; GAO, p. 163) į pietvakarius nuo Parteinių.

24

[1] Šnikenbergo pilis buvo į pietryčius nuo Balgos, tarp Balgos ir D. III, 23 minimų prūsų įtvirtinimų Parteiniuose ir Skrando kalne.

25

[1] Padėtis prūsų apsiaustoje Balgoje buvusi tokia sunki, kad broliai galvojo iš jos pasitraukti (SRP, 5, p. 598; PKD, p. 96). Dusburgietis čia pakiliai tekalba apie į pagalbą atvykusius Vokietijos „maldininkus".

[2] Braunšveigo—Liuneburgo hercogas (nuo 1236 m.) Otonas Kūdikis (Otto das Kind), Henriko Liūto vaikaitis. Liuneburgas — į pietryčius nuo Hamburgo.

27

[1] 1240 ar 1241 m.

[2] D.—*Crucebergk, Cruceburgk,* Jer.— *Crûceburc;* Kroicburgas (dab. Slavskoje) į pietus nuo Frišingo (dab. Prochladnaja) upės, į rytus nuo Balgos. Aukštas piliakalnis su pilies griuvėsiais išliko į pietus nuo miesto, deš. Kaustros (D.— *Caustere,* Jer.— *vliz[...] Kauxtere*; GAO, p. 58) krante (*Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 65; CV, t. 33, sąs. 2, p. 299). Kroicburgas pastatytas 1253 m. (SRP, 1, p. 270, 280).

[3] Bartenšteinas (dab. Bartošicė; vardo pagrindą sudaro prūsų — bartų vardas) Alnos (dab. Lynos) upės kairiajame krante. Pilies kalnas — miesto šiaurinėje dalyje.

[4] Žr. paaiškinimus III, 161, 1.

[5] D.— *Resel* (dab. Rešelis) — į šiaurės rytus nuo Olštino. Vardas kildinamas iš prūsų kalbos — GAO, p. 141; *Rymut K.*, Nazwy..., p. 205. Iš pradžių kryžiuočių pilaitė, medžio-žemių įtvirtinimai. Varmės vyskupo pilis statyta 1350—1450 m. Sudegusi XIII a. vidurio gynybinė konstrukcija aptikta 2,8 m gylyje. Kasinėjimai parodė, kad čia VI—VIII a. jau buvo gyvenvietė.

[6] Brunsbergas (Braunsbergas, dab. Branevas) — Pasarės (dab. Paslenka) žemupyje. Pilis (anksčiau — prūsų, vėliau — kryžiuočių) stovėjo kiek žemiau dab. miesto, arčiau Aismarių.

[7] D.— *Helisberk,* Jer.— *Heilisberc*; Heilsbergas (dab. Varmijos Lidzbarkas, Lidzbark Warmiński) Alnos ir Simsarnos (dab. Symsarna) santakoje. Užėmę prūsų pilį, kryžiuočiai perdavė ją Varmės vyskupui. Nuo 1350 m. iki XV a. vidurio čia buvo statoma kvadratinė pilis vyskupo rezidencijai (dab. muziejus) su tokiu pat ūkinės paskirties papiliu.

[8] Galbūt Vartenbergas resp. Vartenburgas. Tokiu atveju miestas būtų pastatytas apie 1241 m., o atstatytas 1325 m. (žr. paaiškinimus D. III, 360, 1).

28

[1] Kalbama apie 1236.IX.22 Saulės (Šiaulių) mūšį, kuriame lietuviai sutriuškino kalavijuočius (*Ivinskis Z.*, Saulės—Šiaulių kautynės...; *Pakarklis P.*, Lietuvių kova...; Lietuvių karas..., p. 109—119; *Benninghoven F.*, Der Orden...; *Urban W.*, The Baltic..., p. 158—159; *Batūra R.*, Šiaulių..., p. 22—24).

[2] Popiežius patvirtino abiejų ordinų susijungimą 1237.V.12.

[3] Žr. paaiškinimus D. II, 12, 1.

29

[1] Poponas iš Osternos (D.— *Poppo de Osterna*) — Prūsijos krašto magistras XIII a. 5-ojo dešimtmečio pradžioje. 1252—1256 m.— Ordino didysis magistras.

32

[1] Apie prūsų sukilimo pradžią ir datą žr. paaiškinimus D. III, 34, 1.

33

[1] 1243 m. Ordino didžiuoju magistru buvo ne Hermanas iš Zalcos, o Gerhardas iš Malbergo (1240—1244).

[2] Kronikininkas klaidingai sutapatina du skirtingus asmenis (žr. įvadą).

[3] 1243 m. liepos mėn. Vilhelmas (nuo 1222 m. Modenos vyskupas) padalijo Prūsiją į Kulmo, Pamedės, Varmės ir Sembos vyskupystes (PUB, 1, 1, Nr. 143).

[4] Abejojama, ar Vilhelmas buvo skelbęs kryžiaus žygį prieš Sventopelką.

34

[1] Sukilimo pradžia datuojama 1242 m. (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 2, p. 80—81; *Kujot S.*, Dzieje Prus..., 1, p. 696; *Matusas J.*, Senovės prūsų..., p. 28; *Jasas R.*, Didysis..., p. 26; Lietuvių karas..., p. 132; Historia Polski, 1, 1, p. 342). Kai kas mano, kad sukilimas galėjęs prasidėti 1243 m. paskutiniame ketvirtyje (*Powierski J.*, Przyczyny..., p. 204, 211).

36

[1] Sartovicai, Sartowice (D.— *Sardewicz,* J. — *Schartowitz*) — į šiaurės rytus nuo dab. Svecės, Świecie, kair. Vyslos krante, žemiau Kulmo. Piliakalnyje, kur buvo Sventopelko pilis, pastatyta šv. Barboros koplyčia.

[2] Dusburgietis čia praleidžia savo šaltinio duomenis apie Ordino brolių plėšikavimą pilyje, matyt, jam tai rodėsi nesuderinama su brolių — tikėjimo gynėjų — idealais (SRP, 5, p. 161; PKD, p. 42—43).

37

[1] 1242 m. gruodžio mėn. ar 1243 m. pradžios įvykiai.

38

[1] Kujavijos kunigaikštis.

[2] Naklas, Naklo — į vakarus nuo Bidgoščiaus.

39

[1] Taika sudaryta 1243 m. pavasarį (*Ewald A. L.,* Die Eroberung..., 2, p. 99; *Kujot S.,* Dzieje Prus..., 1, p. 713).

40

[1] Henriko iš Hohenlohės pranešime vardijami lietuviai ir prūsai (SRP, 5, p. 162).

[2] D.— *Rensen,* Jer.— *Rensin*; Torunės analai: *circa aquam, que dicitur Rens, circa Grudentz* (SRP, 3, 59); Olivos kronikoje: *ad lacum qui dicitur Rensin* (SRP, 1, p. 682; 5, 162). Tais vardais vadinta Renseno ežeras (XVI a.— *jezioro Rządz*), Vyslos deš. kranto atšaka į pietus nuo Grudziondzo (Sch-K XV; SZCh, p. 112). Henriko iš Hohenlohės pranešime nurodoma, kad mūšis įvykęs *an eyn wasser, das heyst Ozze* (SRP, 5, 162).

[3] Kautynės įvyko 1243 (1242?) m. birželio 15 d. Senojoje Olivos kronikoje (joje įrašyti originalūs Olivos papildymai bei Pamedės tradicija — PKD, p. 100—101) aiškiai pasakyta, jog tuo metu Sventopelkas buvo sudaręs su Ordinu paliaubas (*factae fuerunt trewgae*). Tik po šių kautynių (*postea*) Sven-

topelko kariuomenė įsiveržė į Kulmo žemę ir, ko nebuvo sunaikinę prūsai, tą jis su saviškiais visiškai sunaikino (SRP, 1, p. 682; 3, 59; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 2, p. 108—113; *Kujot S.*, Dzieje Prus..., 1, p. 717—719; HP, 1, 1, p. 448; Matusas *J.*, Senovės prūsų..., p. 30—31; Lietuvių karas..., p. 133—134 (*Jasas R.*); plg. *Пашуто В. Т.*, Борьба..., с. 71; *Powierski J.*, Przyczyny..., p. 202).

42

[1] Ši Dusburgiečio pateikta buitinė scena nežinoma jo šaltiniams. Galėjo būti paimta iš vėlesnių pasakojimų.

44

[1] Manoma, jog Dusburgietis galėjęs šį mūšį prie Kulmo išgalvoti, norėdamas Sventopelko pralaimėjimo vaizdais sušvelninti ankstesnio Ordino pralaimėjimo įspūdį (PKD, p. 44).

45

[1] D.— *Nogadi*, Jer.— *Nogat*. Nogatas — Vyslos deltos rytinė atšaka. Seniau Nogato vaga, įtekanti į Aismares, prasidėjo gerokai į pietus nuo dabartinio atsišakojimo. Vardas baltiškas — žr. *Топоров В. Н.*, „Baltica"..., с. 226; to paties, О балтийском элементе..., с. 187; plg. *Górnowicz H.*, Toponimia..., p. 257—258, 341.

[2] D.— *castrum dictum Santirium*, Jer.— *Zantîr*. Santiro pilis buvusi dab. Biala Guros piliakalnyje. Vardas gretinamas su prūsiškomis pavardėmis *Santar, Santor, Santir* (TAP, p. 89; *Антоневич Е.*, „Пруссы" в топонимике..., с. 255), plg. HP, 1, p. 426; *Powierski J.*, Stosunki..., p. 45, 55, 145—146; Semboje buvo kaimas *Santirmen*, kur gyveno prūsas *Santirme* (GAO, p. 151); plg. lie. k. *Santara* (Vilkaviškio rj.).

46

[1] Samboras — ne Sventopelko sūnus, o brolis. Taip sako ir Dusburgietis III, 11.

[2] D.— *Swecza*, Svečė (Świecie) — kair. Vyslos krante, žemiau Kulmo, prie upės Vda žiočių.

[3] Jer.— *Bda*, tai — upė Vda.

47

[1] D.— *Potterbergk*, Jer.— *Puttirberc*. Poterbergas — prie Kalduso, į pietvakarius nuo Kulmo (SZCh, p 101).

50

[1] Dusburgietis čia praleidžia savo šaltinio (Henriko iš Hohenlohės pranešimo, SRP, 5, p. 165) duomenis apie Liubeko pirklius, padėjusius aprūpinti maistu atkirstas Ordino pilis — Elbingą ir Balgą. Visą operaciją jis priskiria išimtinai Ordino broliams. Liubeko pirklių ignoravimą galima paaiškinti tuo, kad kronikos rašymo laikotarpiu vyko kova tarp Ordino ir Rygos (PKD, p. 45—46).

51

[1] Žr. D. III, 57.

52

[1] Pasak J. Dlugošo, tai Krokuvos žemės riteris Vigžda iš Čorštino (*Długosz J.*, Roczniki..., kn. 7, p. 72).

53

[1] D.— *juxta castrum Wischerot*, Jer.— *zu Wischegrot* — Višogrudas, Wyszogród — dab. Fordonas kair. Vyslos krante, prie Bidgoščiaus. Išliko piliakalnis. 1330 m. pilį sunaikino kryžiuočiai.

[2] Jer. kalba apie 1050 vyrų, tuo tarpu XIII a. vidurio Henriko iš Hohenlohės pranešimas — tik 500 vyrų (SRP, 5, p. 166). Tai vyko 1244 m. ar 1245 m. pradžioje.

55

[1] Popiežiaus legatu Prūsijoje Opicas iš Mesanos, dab. Mesinos, buvo 1245 m. pabaigoje — 1246 m. pradžioje (*Kujot S.*, Dzieje Prus..., 1, p. 727—728).

[2] Fridrichas.

56

[1] Paliaubos tarp Ordino ir Sventopelko sudarytos 1246 m. (*Ewald A.*, Die Eroberung..., 2, p. 205).

57

[1] Krašto magistras Henrikas iš Veidos antrą kartą valdė Prūsijoje 1247—1248 m., o pirmą kartą — 1239—1244 m. Veida (Weida) — miestas su XII a. pilimi (Osterburgu) į pietus nuo Geros (VDR).
[2] Žr. D. III, 51.
[3] Netoli Geros prie Elsterio upės.

58

[1] D.— *Cristburgk*, Jer.— *Cristburc*. Olivos kronikoje — *Kirsburg* (SRP, 5, p. 600), *Kirsberg* (ten pat, 1, p. 683); Prūsijos trumpojoje eiliuotoje kronikoje *Kirsburg* (ten pat, 2, p. 2). Kirsburgas — baltiškas vardas (plg. pr. *kirsa, kirscha* 'virš' (MPKP, 2, p. 326). Prūsų kalboje šis vardas tikriausiai skambėjo **Kirsa-pilis*, t. y. 'Virš-pilis' (plg. *Kirsmemela* ir pan., III, 315 paaiškinimą. Elementą *kirsa*, tik su protetiniu *s* — turi Skirsnemunė (: Nemunas), žr. *Endzelīns J.*, Senprūšu valoda, p. 194). Senuoju prūsišku vardu vadino pilį ir kryžiuočiai (1239 m. dokumente *Kirsberg* — CDP, 1, Nr. 50; *Wunder H.*, Siedlungs..., p. 170). Matyt., vėliau, iškreipę baltiškąjį vardą, kryžiuočiai sukūrė pasakojimą, kad pilis paimta Kristaus gimimo naktį ir todėl pavadinta Kristburgu (žr. SRP, 1, p. 83, išnaša 5; *Kujot S.*, Dzieje Prus..., 1, p. 730—731). Vis dėlto ir vėliau Ordino dokumentuose šalia *Christburg, Cristburg* dažnai buvo rašomas prūsiškos šaknies vardas: *Aldinkirsburg* (1312 m.— PUB, 2, 1, Nr. 60, p. 37), *Kirsebroc* (1319 m.— ten pat, Nr. 257, p. 165), *Kyrspurgk* (1335 m.— ten pat, 3, 1, Nr. 8, p. 6), *Kirsburc* (1341 m.— ten pat, Nr. 418, p. 287), *Kirseburg* (1344 m.— ten pat, 3, 2, Nr. 647, p. 531), *Kyrsburg* (1344 m.— ten pat, Nr. 684, p. 570; Nr. 686, p. 571), *Kirsburg* (1352 m.— ten pat, 5, 1, Nr. 98, p. 58) ir kt. (Kai kuriuose naujausiuose tyrinėjimuose prūsiškos šaknies vardas kažkodėl minimas tik nuo 1347 m.— Nazwy miast Pomorza Gdańskiego, p. 204 (*Górnowicz H.*); *Górnowicz H.*, Toponimia..., p. 44; *Rymut K.*, Nazwy..., p. 69).

Kirsburgas (vėliau — Alt Christburg, dab. Stary Dzierzgoń) — senas pamedėnų centras. Išlikęs piliakalnis (MGP, p. 53, Nr. 15), pylimu įtvirtintas I tūkst. viduryje, kryžiuočių

laikotarpyje pylimas tik paaukštintas (*Antoniewicz J.*, Bałtowie..., p. 44, 51).

Kryžiuočiai, užėmę prūsiškąjį Kirsburgą, jame įsitvirtino. Tai datuojama 1247 m. (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 2, p. 230; Lietuvių karas..., p. 135). Dusburgiečio šaltinis — Henriko iš Hohenlohės pranešimas — pateikia kiek kitokią kryžiuočių pilių statybos seką: po Marienverderio buvęs statytas *Cristhborgk*, o tik po to — Elbingas, *Honeda* — Balga (SRP, 5, p. 160; PKD, p. 37).

59

[1] Greičiausiai pravardė.

[2] Dab. Chelmnas, Chełmno, miestas deš. Vyslos krante. Išliko XIII—XIV a. gynybinės sienos.

60

[1] Paliaubos sudarytos 1247 m. rudenį Kovalevo saloje netoli Svečės (PUB, 1, Nr. 194).

62

[1] 61 ir 62 skyreliuose atpasakoti įvykiai galėtų būti priskiriami 1247 m.

63

[1] Dab. Dzežgonis, Dzierzgoń. Pilis pastatyta 1247—1248 m. (SRP, 1, p. 683; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 2, p. 235; HP, 1, 1, p. 449; *Wunder H.*, Siedlungs-..., p. 170; *Górnowicz H.*, Toponimia..., p. 43) kairiajame Zirgūnos (dab. Dzierzgoń) krante, prūsiškosios Zirgūnos (žr. paaiškinimą D. III, 11, 2) pilies vietoje (*Rymut K.*, Nazwy..., p. 69). 1249 m. Ordino — prūsų sutartis (PUB, 1, 1, Nr. 218; *Pakarklis P.*, Kryžiuočių..., p. 157—161, 238—242; Lietuvių karas..., p. 136; *Пашуто В. Т.*, Христбургский (Кишборский) договор..., с. 357—390) sudaryta čia, Naujojo Kristburgo pilyje. Vardo forma ir XIII—XIV a. įvairavo: *Christiborc* (1249 m.), *Cristburg* (1250 m.), *Cristpurch* (1254 m.), *Kirsburg, Kristborg* (1347, 1348 m.) — žr. *Górnowicz H.*, Toponimia..., p. 43—44; *Rymut K.*, Nazwy..., p. 69.

[2] Gyvenvietė minima 1254 m. dokumentuose, miestas teises gavo vėliau, XIII a. pabaigoje.

66

[1] D. ir Jer. *Crucke*, kaimas per 6 km į pietus nuo Kroicburgo (žr. paaiškinimus D. III, 27, 2), netoli ežerėlio tarp Kaustros ir Pasmaros upių (Sch-K XI; VBK; *Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 65; GAO, p. 74). Mūšio vietos ieškoma ir apie dab. Vengoževą, prie Mamrų ežero (RSNG, 2, p. 581), bet čia — jau ne Notangos teritorija.

[2] Henrikas Botelis Prūsijoje (Elbinge) žinomas nuo 1246 m., žuvo 1260 m. Durbės kautynėse (III, 84; AB, 1, p. 74).

[3] Mūšio mėnesį ir dieną (lapkričio 29) pateikia Pelplino, Torunės analai (SRP, 1, p. 270; 3, p. 59; plg. SRP, 1, p. 87, išnašą 5; *Ewald A.*, Die Eroberung..., 2, p. 312; *Kujot S.*, Dzieje Prus..., 1, p. 745).

[4] Dusburgietis, tendencingai vaizduodamas prūsų žiaurumą, pasinaudojo pačių kryžiuočių prūsams taikytų kankinimo būdų aprašymu, paimtu iš ankstesnių šaltinių (žr. įvadą).

67

[1] Merzeburgo (į vak. nuo Leipcigo) vyskupas Henrikas I.

[2] Bartos nukariavimą bandoma datuoti 1253—1254 m. žiema (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 6; *Powierski J.*, Dobra..., p. 62).

[3] Taiką su Sventopelku Ordinas sudarė 1253 m. liepos 30 d. (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 2, p. 326; *Kujot S.*, Dzieje Prus..., 1, p. 755; HP, 1, 1, p. 449).

68

[1] Henrikas Stangė iš Altenburgo buvo Kristburgo komtūru nuo 1249 iki 1252 ar 1253 m. (AB, 2, 1. 5, p. 689—690).

[2] Sembos puolimas datuojamas dvejopai: 1252—1253 m. žiema (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 3; *Wojtecki D.*, Studien..., p. 147) ir 1253—1254 m. žiema, tiksliau — 1254 m. pradžia (*Powierski J.*, Dobra..., p. 62—64).

[3] D. — *castrum Lochstete*, Jer. — burc. *Lôchstete*; Laukstetų pilis Sembos pietvakarių kyšulyje (žr. paaiškinimus D. III, 112, 3).

[4] D. — *Girmow*, Jer. — *Girmowe;* vėliau *Germau* (dab. Ruskojė) — Girmava, į pietryčius nuo Palmininkų (dab. Jantarnas), sembų valsčiaus centras. Pilis buvo stipriai 3 pylimais įtvirtintoje kalvoje, į šiaurės vakarus nuo Girmavos, vakarinėje Sembos pusiasalio pakrantėje (CF, p. 29—32, Nr. 12; *Гуревич Ф. Д.*, Из истории..., с. 361, 445). Ankstyvesnis, I tūks-

tantmečio 1-os pusės piliakalnis išliko kiek toliau į rytus nuo Girmavos. Ordino pilis statyta XIII a. 2-oje pusėje, vėliau perstatyta, ji buvo pačioje Girmavos gyvenvietėje, bažnyčios vietoje (*Boetticher A.*, Die Bau..., 1, p. 47—49).

[5] Dusburgietis nerašo, kad Ordino broliai bėgo nuo sembų (SRP, 5, p. 601; PKD, p. 97—98).

71

[1] Pršemislas Otokaras II, Čekijos karalius (1253—1278), 1254 m. gruodžio pabaigoje dar tebuvo Vroclave. Prūsijoje jis veikė greičiausiai 1255 m. sausio pirmojoje pusėje (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 11—24; *Šapoka A.*, Přemyslo (Ottakaro) II žygiai..., p. 1—15).

[2] Austriją ir Moraviją valdė tas pats Pršemislas Otokaras II. Kronikininkas to, matyt, nežinojo.

[3] D.— *episcopum Olmacensem,* Jer.— *von Olmunz bishof Brûne.* Olomoucas — miestas Moravijoje.

[4] D.— *Medenow,* Jer.— *Medenouwe;* Medenava (vėliau — Medenau, dab. Logvinovas), to pat vardo valsčiaus centras pietvakarių Semboje. I tūkstantmečio pabaigos — XIII a. sembų pilis buvo kiek toliau į šiaurės rytus nuo dabartinės gyvenvietės, kranto kyšulyje įrengtame piliakalnyje, įtvirtintame dviem galingais pylimais; vėliau, atrodo, čia buvusi vyskupo pilis. Ankstesnio laikotarpio (I tūkstantmečio 1-os pusės) piliakalnis yra į pietryčius nuo gyvenvietės (CF, p. 13—16, Nr. 4, 5; *Гуревич Ф. Д.* Из истории..., с. 340—341, 369, 436—443).

[5] D.— *Super[...] habitaciones suas* (III, 108, 204, 209, 228, 332), Jer.— *hûs, hûf, gebûve;* kituose šaltiniuose — *curia,* kartais pabrėžiant, kad *pulchram et bene munitam* (MPH, 4, p. 430). Tai didelės, turtingos, daugiau ar mažiau įtvirtintos sodybos (kartais — labai gerai), bet ne pilys, nes Dusburgietis jas skiria nuo pilies ir kitų gynybinės paskirties įtvirtinimų (*habitaciones, et alia, que extra castra et municiones sita* — III, 204), kilmingųjų, žymiųjų prūsų (*potentis Prutheni*), jotvingių (*дом Стекинтове* — ПСРЛ, 2, стб. 828) ir lietuvių, kiemai (*Łowmiański H.*, Studja..., 1, p. 293—295; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 155, 329; *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 93, 101).

[6] D.—*ad territorium Rudowie,* Jer.— *zu Rudowe*; Rudava, valsčius Semboje. Jo centras — Rudavos pilis buvo per 18 km į šiaurę nuo dab. Kaliningrado, į vakarus nuo dab. automobilių kelio Kaliningradas—Zelionogradskas, kalvoje, greta kurios vėliau buvo pastatyta Ordino pilis (*Boetticher A.*, Die Bau..., 1, p. 118; CF, p. 52, schema 23a). Rudava — dab. Melnikovas.

Kai kas mano, jog Dusburgiečio minima Rudavos valsčiaus pilis, kur išžudyta daug sembų, buvo kiek į pietus nuo Ruda-

vos, piliakalnyje prie Ėkričių (dab. Vetrovas) ir Maldaičių, jog tai Nogimptės (*Nogympten*) pilis (CF, p. 52—54; GAO, p. 108; plg. *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 17).

[7] D.— *Quedenow*, Jer.— *Quedenowe*; Kvedenava, valsčiaus centras, buvęs, galimas daiktas, per 4 km į šiaurės rytus nuo dab. Kaliningrado centrinės aikštės, prie dab. automobilių kelio Kaliningradas—Poleskas. Kalvoje buvęs piliakalnis, to pat vardo bažnytkaimis, XIX a. įrengtas fortas (Sch-K; žemėlapis Gross-Königsberg; GAO, p. 78; HE, p. 125; CV, t. 34, p. 106; *Ambrassat A.*, Die Provinz..., p. 364—365).

[8] D.— *Waldow*, Jer.— *Waldowe*; Valdava (plg. lie. Valduva, kaimas prie Biržų), valsčiaus centras į rytus nuo dab. Kaliningrado, pilis buvusi greičiausiai kiek toliau į šiaurę nuo Valdavos (Waldau), to pat vardo upelio deš. krante. Išliko dvi pagrindinės piliakalnio aikštelės ir trys pylimų eilės (CF, p. 61—63, Nr. 28; CV, t. 33, p. 287).

[9] D. — *Caym*, Jer. — *Kayme*; Kaimas (dab. Zarečjė), to pat vardo valsčiaus centras rytų Semboje, į vakarus nuo Deimenos; prūsų pilies vietoje pastatyta Ordino pilis su priešpiliu (CF, p. 68—70).

[10] D.— *Tapiow*, Jer.— *Tapiowe*; Tepliava (buv. Tapiau, dab. Gvardeiskas) Deimenos ir Priegliaus santakoje. Tepliavos vardu vadintas valsčius, kuriame buvusi prūsų pilis *Surgurbis* (žr. D. III, 112; GAO, p. 177), stovėjusi, atrodo, santakoje, Deimenos kair. krante. Ordinas 1265 m. čia pastatė savo Tepliavos pilį (prūsų pilies ieškota ir kiek toliau į šiaurę nuo Tepliavos). XIII a. pabaigoje Ordino pilis buvo perkelta į deš. Deimenos krantą. Ji buvusi gyvenama iki XVIII a. pabaigos, vėliau perstatyta ir paversta kalėjimu (GAO, p. 181; *Bonk H.*, Die Städte..., p. 107—108; *Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 180—182; *Ambrassat A.*, Die Provinz..., p. 330—331; CV, t. 34, p. 130). Apie Deimenos senvagę prie pilies žr. *Zweck A.*, Ueber die Entstehung..., p. 110—136.

72

[1] Priegliaus deltoje, svarbių kelių sankryžoje, buvo žymus Sembos centras — Priegliaus pilis (*castrum Pregore*). Pilis stovėjo deš. Priegliaus krante, ties trimis salomis Senojo ir Naujojo Priegliaus santakoje, Tvankstės ar Tvankstos (D.— *Tuwangste*, Jer.— *Twangste*; plg. GAO, p. 189; lie. Tvankstė, kaimas prie Upytės) kalvos pietryčiuose. Aptiktas čia prieškryžiuotiškojo laikotarpio kultūrinis sluoksnis. Tvankstės pilies vietoje buvusi pastatyta Ordino pilis. Vėliau Ordinas pilį perkėlė į kiek aukštesnę kalvos pietvakarinę dalį, o senosios pilies vietoje įrengė papilį, vėliau — pilies kareivines. XX a. 3-ame

dešimtmetyje čia, greta naujosios pilies, buvo pastatyti banko rūmai (*Gaerte W.*, Die Besiedlung..., p. 98, 132, 143; CV, t. 33, 1—2, p. 278; *Ambrassat A.*, Die Provinz..., p. 336; *Gause F.*, Geschichte..., 1, p. 3—15; HP, 1, 1, p. 450, 463; *Powierski J.*, Sambia, p. 38; MPKP, 2, p. 241; *Кириллова Ю. М.*, Прибалтика..., с. 10). Prūsų ir jos vietoje pastatyta senoji Ordino pilis buvo dab. Kaliningrado Centrinės aikštės terasos (tarp Priegliaus ir Žemutinio tvenkinio) rytinėje dalyje. Svarbus pilies gynybinis elementas buvęs netoli kalvos įrengtas tvenkinys (prie jo — malūnas — 1257 m., SU, sąs. 1, Nr. 52, p. 17). Nuo užtvenktų vandenų galėjęs atsirasti Tvankstės vardas.

2 Burchardas iš Hornhauzeno Prūsijoje buvo jau 1252 m.; 1254 m.— Sembos komtūras, nuo 1257 m.— Livonijos magistras, žuvo 1260 m. Durbės kautynėse (žr. III, 84; AB, 1, p. 290).

73

1 D. ir Jer.— *Wilow*; 1258 m.— *Velowe* (SU, 1, Nr. 58, p. 25) — lie. Vėluva, sietina su lie. *vėlė* (GAO, p. 198—199; *Būga K.*, 1, p. 168, 425; 3, 136). Vėluva galėjo reikšti 'mirusių vietą' (vok. Wehlau, dab. Znamenskas). Alnos ir Priegliaus santakoje. Pilies būta vėlesnio senamiesčio pietrytinėje dalyje, į rytus nuo dab. bažnyčios griuvėsių (GAO, p. 198—199; *Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 194—195; CV, t. 34, p. 137); bandyta ją lokalizuoti arčiau santakos, vėlesnio senamiesčio šiaurės vakaruose (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 32).

2 D.— *Tirsko* (III, 175), Jer.— *Tirske, Dirske*; Olivos kronika — *Kirske* (SRP, 5, p. 602), *Kirsko* (SRP, 1, p. 685). Tirška (*Salys A.*).

3 D.— *relictisque ibi[...] Maudelo*, Jer.— *sîn sun Mandele.*

74

1 D.—*Wohenstorph*, Jer.— *Wûnsdorf;* Olivos kronikoje — *Wonsdorff* (SRP, 5, p. 602), *Wansdorf* (ten pat, 1, p. 686). Tai suvokietintas D. III, 75 paragrafe minimo Unzatrapio (GAO, p. 190; Instraupio — Lietuvių karas, p. 147) pavadinimas.

Unzatrapio žemės arba valsčiaus (III, 262, 337; CDW, Nr. 230; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 19; HGAPW) centras — pilis tuo pat vardu (III, 75). Ji buvo deš. Alnos krante buv. Vonsdorfo pilies kalne, tarp dab. Družbos (buv. Alenburgo) ir Pravdinsko (Fridlando) miestų.

Unzatrapio pilis tapatinama su Dusburgo toliau minimomis Kapstetos ar Auktalito pilimis (Sch-K; *Töppen M.*— SRP, 1, p. 93, išnaša 2; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 34, 36;

Weber L., Preussen..., p. 534; GAO, p. 190; HE, p. 186; CV, t. 34, p. 142), netgi su Įsrutimi (vėlesne Ordino pilies vieta arba Althofo piliakalniu į vakarus nuo Įsruties). Pastarasis tapatinimas labai abejotinas (CV, t. 32, d. 1, p. 194).

[2] D.— *Capostete*, Jer.— *Capostête*; pilis tapatinama (žr. paaiškinimą III, 74, 1) su Unzatrapiu, taip pat su kaimu *Kiepiten, Kipitten* (*Weber L.*, Preussen..., p. 534; *Gimboth L.*, Siedlungsgeographie..., p. 112), su D. III, 75 minima Gundava (CV, t. 32, d. 2, p. 297) arba piliakalniu tarp Gundavos ir *Kipitten* (HGAPW, 5). Pastaraisiais atvejais piliakalnyje netoli vietovių *Kipitten* ir Gundavos tikslingiausia, atrodo, lokalizuoti Gundavos pilį (žr. III, 75).

D. vietovardis *Capostete* tapatus lie. *Kapstatas, Kapstatai* (*Būga K.*, 1, p. 427). Lie. *kãpstatas*, pasak E. Volterio,— 'vieta, aptverta nusmailintais kuolais' (*Vanagas A.*, Lietuvių hidronimų..., p. 147).

Kur buvo Kapstetos pilis, nėra aišku. Mūsų manymu, vertas dėmesio vietovardis *Kappershagen* (Sch-K) deš. Alnos žemupio krante į pietus nuo Vėluvos. Galbūt tai suvokietinta Kapsteta (*Capostete*). Greta šios vietovės išlikę piliakalniai buvę žinomi Nuro (į šiaurę), Potaverno (?), Detmičių (į pietus) vietovėse (HE, p. 72—73, 121, 26; CV, t. 33, d. 1—2, p. 275; ten pat, t. 34, p. 102; ten pat, t. 32, d. 2, p. 301).

75

[1] D.— *Ochtolite*, Jer.— *Ouctolîte*; vėlesnis *Auglitten* kair. Alnos krante aukščiau Alenburgo (dab. Družba). Piliavietėje vėliau buvo pastatyta bažnyčia (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 35; *Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 13; GAO, p. 110; CV, t. 33, d. 1, p. 198).

[2] Žr. paaiškinimus D. III, 74, 1.

[3] D. ir Jer.— *Gundow*, vėliau — kaimas *Gundau* kair. Alnos krante (aukščiau Auktalito, *Auglitten*); į vakarus nuo kaimo pakrantėje išliko piliakalnis (GAO, p. 47; CV, t. 32, d. 2, p. 324), plg. *Топоров В. Н.*, Прусский язык, E—H, c. 337; lie. *Gundava* (kaimas Molėtų rj.).

[4] D.— *Angetete*, Jer.— *Angetêtin*. Pilis buvo tapatinama su gerokai į pietryčius nuo Unzatrapio žemės buvusiu Engelšteinu (dab. Vengelštinas, Węgielsztyn, į šiaurės vakarus nuo Mamrų ežero), kur išliko piliakalnis (VBK; CV, t. 32, d. 2, p. 306—307). Angetetos (Auktetos) ieškota Unzatrapio teritorijoje (GAO, p. 10), manyta, kad *Angetete* — tai *Angarben-Englau* (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 36), tapatinta ji su piliakalniu prie *Gross Engelau*, bet jo pėdsakų kol kas nerasta (CV, t. 32, d. 2, p. 317), Angetetos pilies, atrodo, galima būtų ieškoti

piliakalniuose kair. Alnos krante prie Alenburgo (Družba) arba kiek žemiau (apie *Trimau*, ypač apie Rediną) (CV, t. 34, p. 133, 109).

76

[1] D. — *capitaneum[...] dictum Goducke*, Jer. —*Goduckin[...] houbtman*, žr. TAP, p. 35.

77

[1] Dusburgietis čia grįžta prie ankstesnių įvykių.

78

[1] Gerhardas iš Hiršbergo (Hircbergo) 1257—1259 m. buvo krašto vicemagistras (*Voigt J.*, Namen..., p. 3; AB, 1, p. 278).

79

[1] Toliau (III, 87) Dusburgietis rašo, kad jis žuvo Durbės kautynėse.

82

[1] Krašto magistras buvo nuo 1259 m. gegužės mėn. iki 1261 m. lapkričio mėn.

83

[1] Karšuvos (D.— *terra Carsovie*) žemė pietvakarių Žemaitijoje pietuose apie Nemuno—Mituvos santaką siekė Nemuną, pietvakariuose ribojosi su Skalva (apie Šešuvies—Jūros santaką), vakaruose siekė Minijos žemupį, šiaurėje apėmė Jūros ir Akmenos vidupius su dab. Šilale, rytuose ėjo iki Šaltuonos aukštupio (SŽM, p. 199—202).

[2] Ordino pilis ant švento Jurgio kalno (D.— *in monte sancti Georgii*) buvo pastatyta, atrodo, deš. Nemuno krante apie dab. Jurbarką, žemiau Mituvos žiočių, kur yra Bišpiliukais vadinama piliavietė (dvi kalvelės Kalnėnų kaimo teritorijoje) (*Toeppen M.*, Historisch..., p. 39; *Zajączkowski S.*, Studya..., p. 35—36; SŽM, p. 213—214; LAA, 2, p. 77).

84

[1] D.— *nobilis dictus Matto,* Jer.— *Matte* (TAP, p. 56).

[2] T. y. Henriko Botelio.

[3] 1219 m. Danijos kariuomenė užėmė estiškosios Rįavalos žemės centrą Lindanisę. Nuo tada (neskaitant 1227—1238 m., kai jį buvo užėmęs Ordinas) Revelis (dab. Talinas) buvo Danijos valdžioje (История Эстонской ССР, 1, с. 161, 174, 178, 218).

[4] Eiliuotojoje Livonijos kronikoje, kuriai įvykis artimesnis chronologijos ir teritorijos požiūriu, rašoma, kad kuršiai pabėgo iš mūšio lauko, palikdami Ordino brolius; kuršiais pasekę ir estai (LRCh, eil. 5601—5643; LIS, 1, p. 49). Šiaip ar taip, kuršių veiksmai vertinami kaip jų pagalba lietuviams (*Ivinskis Z.*, Durbės..., p. 70—71; Lietuvių karas..., p. 153).

[5] Žr. D. III, 101.

[6] Pasak Dusburgiečio, kautynės įvykusios *in campo juxta fluvium Durbin*; Durbės ežeras (prie jo vėliau Ordinas pastatė pilį, kurios liekanos išlikusios dab. Durbės miestelyje) yra per 24 km į šiaurės rytus nuo Liepojos, iš jo išteka Durbės upė, įtekanti į jūrą prie Paviluostos (tarp Liepojos ir Ventspilio). Ežero pietiniame pakraštyje esama baloto slėnio, per kurį teka upelis, seniau irgi vadintas Durbe. Kautynės įvykusios pietiniame ežero pakraštyje, greičiausiai toje vietoje, kur senupį kirto senasis kelias (į vakarus nuo Durbės miestelio, apie 150 m į šiaurę nuo dab. kelio Durbė—Liepoja). 1960—1961 m. netoliese buvo kasinėjamas kapinynas (prie Dyrų sodybos, į pietus nuo Durbės), ištirta daug kuršių karių kapų. Manoma, kad tai žuvusių kautynėse kapai. Radiniai eksponuojami Liepojos muziejuje (*Ivinskis Z.*, Durbės..., p. 64; Курземе, с. 262; *Stepiņš P.*, Durbes kauja, p. 3—4, 11).

[7] Livonijos magistras Burchardas iš Hornhauzeno (žr. paaiškinimus D. III, 72, 2).

[8] Pagal žuvusių brolių skaičių tai pats didžiausias Kryžiuočių ordino pralaimėjimas Pabaltijyje XIII a. Jame vienintelį kartą per visą Lietuvos karą su Ordinu žuvo abiejų (Livonijos ir Prūsijos) Ordinų šakų vadovybė (*Batūra R.*, Mūšiai..., p. 23—26).

[9] Plačiau apie Durbės mūšį: *Ivinskis Z.*, Durbės..., *Varakauskas R.*, Lietuvių kova..., p. 128—130; Lietuvių karas..., p. 148—155 (*Jasas R.*).

86

[1] Žr. D. III, 264.

88

[1] Volradų giminė buvo žinoma Vestfalijoje.

[2] D. — *Lencenbergk,* Jer. — *Lenzeburc, Lenzinburg.* Lencenbergas (iš pradžių — prūsų pilis) buvo Aismarių pakraštyje tarp Karaliaučiaus ir Balgos, apie 2 km į vakarus nuo Frišingo (dab. Prochladnaja) žiočių (*Lenske Berg* — Sch-K; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 3, p. 168; *Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 57; CV, t. 32, d. 1, p. 207).

89

[1] D.— *Sambite quendam dictum Glande* (TAP, p. 34; GAO, p. 42); siejama su Rinavos apylinkėmis (*Voigt J.*, Geschichte..., 3, p. 193).

[2] D.— *Nattangi Henricum Monte,* Jer.— *Heinrîche, der Monte hîs.* Istoriniai šaltiniai ir kitais atvejais mini vardus *Monte* (TAP, p. 61), *Manto* (GAO, p. 94; *Būga K.*, 3, p. 141). *Montemini* — giminė Notangoje (III, 174; TAP, p. 62); *Mantheminne* Lietuvoje — 1378 m. (SRP, 2, p. 116; plg. *Būga K.*, 1, p. 264; *Kandrotas Mantas,* Kauno miestietis, 1601 m. prekiavęs su Karaliaučiumi — LIŠ, 1, p. 218). Iš Mantiminas — pr. Mantas.

Henrikas — Manto krikšto metu gautas vardas, kurio trumpinys — Herkus (*Voigt J.*, Geschichte..., 3, p. 193); pastarasis prūsų vado antrojo vardo variantas vartojamas XVIII—XIX a. pradžios istoriografijoje (*Baczko L.*, Geschichte..., 1, p. 310; *Kotzebue A.*, Preußens..., 2, p. 15), vėliau — istorinėse apysakose, romanuose, dramose (*Pierson W.*, Herkus Monte: Bilder aus Preussens Vorzeit.— Berlin, 1872, p. 33—73; *Springborn M,* Herkus Monte.— Berlin, 1897; to paties, Paskutinis prūsų sukilėlis Herkus Mantas.— K., 1938; *Keyserlingk B.*, Monte der Rebell.— Görlitz; to paties, Sukilėlis Montė.— K., 1937; *Grušas J.*, Herkus Mantas.— V., 1957) bei dabartinėje istoriografijoje, nors joje iki šiol vartojamas ir Henriko vardas.

D. apibūdina Mantą kaip notangų vadą, bet jo veikla plačiai apėmė Prūsiją, todėl neatsitiktinai jis vėlyvame 1339 m. didž. magistro dokumente apibūdintas kaip viso sukilimo vadas (PUB, 3, 1, Nr. 255, p. 183 — dokumento originale *Henricus Muriche,* bet iš turinio neabejojama, kad čia minimas Mantas — *Voigt J.*, Geschichte..., 3, p. 193; *Ewald A. L.*, Die Eroberung, 4, p. 4).

Mantiminų giminei, kiek žinoma, Notangoje priklausė Bysleidos pilis (III, 174), iš šios giminės, matyt, ir yra kilęs Mantas (*Jasas R.*, Didysis..., p. 36).

[3] D.— *Warmienses Glappum,* Jer.— *von Ermelande Glappin* (TAP, p. 34).

[4] D—*Pogesani Auttume*, Jer.—*Auctume* (TAP, p. 15).
[5] D.—*Barthi Diwanum*, Jer.—*Diwan*; žr. ir III, 143; TAP, p. 25; GAO, p. 29.

91

[1] Vestfalijos (?) feodalas.
[2] Prie Aismarių, deš. Frišingo (dab. Prochladnaja) krante; žr. paaiškinimą D. III, 127, 1.
[3] D.—*in Pocarwis*, Jer.—*zu Pokarwin*. Pokarviai buvo žinomi apie 2 km į pietryčius nuo vėlesnio Brandenburgo, į pietvakarius nuo Karaliaučiaus (Sch-K; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 11; GAO, p. 128).
[4] Greičiausiai į Karaliaučių.
[5] Magdeburgas prie Elbės, į pietvakarius nuo Berlyno.
[6] Žr. paaiškinimus D. III, 5, 4.

93

[1] Grafų iš Barbio valdos buvo žinomos prie Magdeburgo.

96

[1] 1262—1263 m. (*Voigt. J.*, Namen..., p. 3; AB, 2, sąs. 4, p. 539).

98

[1] Vokietijos feodalai: Julicho (Pareinyje) grafas Vilhelmas IV ir Brandenburgo markos grafas Engelbertas I.
[2] D.—*quondam Calige modo Sclunien dicitur*. Kalijos kaimas buvo žinomas į pietvakarius nuo Karaliaučiaus (Sch-K; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 31—32; GAO, p. 54), kelio iš Kaliningrado į Laduškiną pradžioje. D. toliau mini Sklunijos valsčių (III, 262; vardas tapatinamas su 1249.II.9 sutarties dokumento *Slinia*—PUB, 1, 1, Nr. 218, p. 163), kurio centras galėjo būti Kalijoje.

100

[1] Plg. Ordino turto užrašymus prūsams, perėjusiems į kryžiuočių pusę (*Pakarklis P.*, Kryžiuočių..., p. 80—81 ir kt.).

102

[1] Dusburgietis tokiais žodžiais, matyt, nori pabrėžti Karaliaučiaus, kaip atsparos punkto, svarbą Ordinui.

103

[1] D.— *Super aquam Prigore*, Jer.— *Pregor*; Prieglius, pr. *Preigarā* (lie. *Priegara), plg. Pragora (upėvardis, Kražiai), lie. *pragaras, pragarmė* (PUB, 1, 1, Nr. 143, p. 108, 1243 m.— *Pregora sive Lipza*; GAO, p. 135; *Būga K.*, 1, p. 511; *Savukynas B.*, Dėl M. Rudnickio..., p. 323; MPKP, 1, p. 17; 2, p. 241; *Daubaras F.*, Iš prūsų hidronimijos, p. 171; plg. *Vėlius N.*, Senovės baltų..., p. 206—207).

104

[1] D.— *balista*, Jer.— *armbrost*; arbaletas — kilpinis lankas, kurio templė įtempiama suktuvu. Šis kovos prie Karaliaučiaus epizodas įdomus viduramžių raitelių ir pėstininkų kovos vedimo būdams suvokti (*Дельбрюк Г.*, История..., т. 3, с. 193).

106

[1] Mikalojaus bažnyčia 1550 m. Karaliaučiaus plane (Brauno) yra prie *Steindamm* gatvės. Vėliau — *Steindamm Kirche* (1613 m., XX a. planai), *polnische Kirche* (1815 m. planas). Bažnyčia stovėjo apie 250 m į šiaurės vakarus nuo buv. pilies. Šioje vietoje, apie Mikalojaus bažnyčią (*Hennenberger C.*, Erclerung..., p. 169, 414; *Gause F.*, Geschichte..., t. 1, p. 19—20, 26, iliustr. 9, 16; t. 2, iliustr. 28), į šiaurės vakarus nuo dab. Kaliningrado Centrinės aikštės ir buvo pirmoji miestavietė, *suburbium* (1257 m.— SU, 1, Nr. 52, p. 17).

[2] Vėlesnis Senamiestis (*Altstadt*), į pietus nuo pilies (tarp. dab. Kaliningrado Centrinės aikštės ir Priegliaus).

107

[1] D.— *Wargen*, Jer.— *Wargin*; Vargiai, gyvenvietė ir valsčius į šiaurės vakarus nuo Karaliaučiaus. Senoji Vargių pilis buvo į pietus nuo vėlesnio bažnytkaimio, už tvenkinio (dvi aikštelės, apjuostos pylimais ir grioviais,— Sch-K; *Boetticher A.*, Die Bau..., 1, p. 136; CF, p. 11—12, Nr. 3; GAO, p. 196).

[2] D.— *territorium Pubeten*, Jer.— *gebît Pobêtin*; Pabečiai (dab. Romanovas), gyvenvietė šiaurės Semboje į pietryčius nuo buv. Naujųjų Kuršių, *Neu-Kuhren* (dab. Pionierskas). Išliko ankstyvesnio laikotarpio piliakalnis be įtvirtinimų; Ordino pilis buvo gyvenvietėje, į vakarus nuo bažnyčios; per 1,5 km į šiaurę nuo pirmojo piliakalnio, prie buv. *Diewenns* vietovės esąs Pilies kalnas (*Pilgar*, aikštelė — 90×32 m, apsaugota pylimu ir grioviu, dab. Romanovo II piliakalnis) — greičiausiai XIII a. Pabečių piliavietė (Sch-K; *Boetticher A.*, Die Bau..., 1, p. 104—105; GAO, p. 126; CF, p. 45—47; *Гуревич Ф. Д.*, Из истории..., c. 446—447; MPKP, 2, p. 241.

[3] D. ir Jer.— *Dramenow*; Dramenava (vėliau — *Drebnau*), kaimas į pietus nuo Pabečių (Sch-K; GAO, p. 30).

108

[1] D.— *Bethen*, Jer.— *Bêtin*; greičiausiai jau minėti (III, 107) Pabečiai.

110

[1] D.— *in territorio Rinow*, Jer.— *gebîte Rinow* (XIII a.— *Erinọ, Rynow*, vėliau — *Rinau*); Rinava, vakarinės Sembos centre, į šiaurės vakarus nuo Karaliaučiaus. Rinavos pilis, matyt, buvusi Galtgarbių aukštumoje (117 m virš Baltijos jūros lygio įrengtame piliakalnyje tarp Galtgarbių ir Kumėnų (*Kumehnen*). Vėliau čia — Sembos vyskupo pilis. Galtgarbių kalne esą buvusi legendinio Vaidevučio (Videvučio) sūnaus Samo pilis, čia prūsai uždegdavę pavojų skelbiančius laužus (SU, 1, Nr. 58, 182; 2, Nr. 304; PUB, 2, 2, Nr. 663; 3, 2, Nr. 644; 4, Nr. 26; *Hennenberger C.*, Erclerung..., p. 136; Sch-K; *Faber K.*, Geschichtliche..., p. 122—137; VBK; *Beckherrn C.*, Ueber die Benennungen..., p. 358; Samland. Ein. Wegweiser..., p. 95, 97; GAO, p. 33—34; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 36; *Scheffel F. A.*, Der Galtgarben..., p. 8—11; CV, t. 32, d. 2, p. 311; CF, p. 17—20, Nr. 6; HGAPW).

[2] D.— *Vischusen*, Jer.— *Vischhûsin*; vėliau — *Fischhausen* (dab. Primorskas) — gyvenvietė pietvakarių Semboje. 1268 m. dokumente — *Schonewik* (Žuvininkai?), 1299 m.— *Sconewik*, 1321 m.— *Vischusen*, 1338 m.— *Bischoueshusen*, 1369 m.— *Fischusen*. Pilis statyta XIII a. 7-ame dešimtmetyje (SU, sąs. 1, Nr. 93, 164, 190, 226, 306, 493; *Boetticher A.*, Die Bau..., 1, p. 40, 42; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 67, 157—158; *Pakarklis P.*, Kryžiuočių..., p. 43).

112

[1] Tepliavos (GAO, p. 181) Ordino pilis, kaip rodo Pelplino ir Torunės analai, statyta 1265 m. (SRP, 1, p. 270; ten pat, 3, p. 61; žr. dar paaiškinimą D. III, 71, 10).

[2] D.— *Wiclantsort*, Jer.— *Witlandisort*. Turbūt Vitlando galas, t. y. Sembos pusiasalio pietvakarių kampas (*Toeppen M.*, Historisch..., p. 21).

Vitlandą (*Witland*) IX a. pabaigoje minėjo Vulfstanas. Pasak jo, tai aisčių (baltų) teritorija į rytus nuo Vyslos (SRP, 1, p. 732—733; Źródła skandynawskie..., p. 69, 85, 108; *Матузова В. И.*, Английские..., с. 21, 26). XIII a. šaltiniuose Vitlando (*Withlandia*) vardas figūruoja šalia Prūsijos ir Sembos (SRP, 1, p. 241). Manoma, kad Vitlandu vadinta ne tik Aismarių nerija, bet ir kontinentinė Pagudė bei Notanga, pavadinimas kildinamas iš baltų *vidus*, plg. latvių *Vidzeme* (Źródła skandynawskie..., p. 107—109 — *Labuda G.*).

Semba buvo pavadinta ir vardu *Weydelant* (SRP, 2, p. 404), plg. Sembos vietovardžius: *Weyden, Wayday, Waiditen, Waidipelkis* ir lie. *Vaidžiai, Vaidbaliai* (GAO, p. 191, 198), *Vaidlėnai, Vaidlonys, Vaidulioniai, Vaideliotai.*

[3] Ordino Laukstetai (D.— *Locstete*, vėliau — *Lochstedt*) — pilis Sembos pietvakarių kyšulyje, į pietvakarius nuo Fišhauzeno (dab. Primorskas) Girmavos valsčiuje. Statyba greičiausiai prūsų pilies vietoje 1270 m. (SRP, 1, p. 270, 280), nors ši didelė reguliaraus keturkampio formos pilis su tokios pat formos papiliu tikriausiai buvo statoma per kelerius metus po 1270 m. (*Boetticher A.*, Die Bau..., 1, p. 73—79; GAO, p. 90; CV, t. 33, p. 287—288; *Byczko T.*, Z badań..., p. 157).

113

[1] 1262—1263 m. (žr. D. III, 98 ir 117).

[2] D.— *Girdaw*, Jer.— *Girdawin;* vėliau — *Gerdauen* (dab. Železnodorožnas) — Girdavai, gyvenvietė Bartoje, prie Alnos deš. intako Ometo. Vienintelis tikrai žinomas prūsiškasis Bartos centras; vėliau, 1325 m. (D. III, 360), čia pastatyta Ordino pilis (SRP, 5, p. 160; HE, p. 40; TAP, p. 33; CV, t. 32, d. 2, p. 312; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 30).

114

[1] D.— *in littore fluvii Gobrionis*, Jer.— *Gobere, Gubere,* vėliau — *Guber*; Gubra, deš. Alnos intakas prie dab. Sempopolio (Sępopol, buv. Schippenbeil).

D.— *Waistotepila* (*castrum Waistotepilam*), Jer.— *Waistotenpil*; Vaistotpilis (Vaistoto pilis — GAO, p. 192) — sena prūsų pilis, kurioje įsitvirtino Ordinas (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 39—40). Pilies vieta lokalizuojama Gubros ir Alnos santakoje (*Tepenas M.*, *Matusas J.*), Gubros vidupyje. Vis dėlto greičiausiai pilis tapatintina su piliakalniu, išlikusiu netoli dab. gyvenvietės Pretlaukiai (Pretławki) deš. Gubros žemupio krante aukščiau Sempopolio (VBK; HE, p. 170, 122; CV, t. 34, p. 135, 103, 138; MGP).

116

[1] D.— *Walewona*, Jer.— *Walewon* (GAO, p. 193); Valevona, pilis, lokalizuojama Gubros—Alnos santakoje, Sempopolio piliakalnyje (VBK; HE, p. 171, 144; *Jasas R.*, Didysis..., žemėlapis), be to, kituose Gubros pakrančių piliakalniuose ir gyvenvietėse: Ruvnina Dolnoje (Równina Dolna, buv. Unter-Plehnen), Garbne (Garbno, buv. Lamgarben) (HE, p. 169, 86; CV, t. 34, p. 134—135), ypač dažnai Galvūnuose (Galwuny, per 5 km į šiaurės vakarus nuo Kentžino, deš. Gubros krante), kur išliko du piliakalniai (HE, p. 47; *Toeppen M.* HCGP, p. 22; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 40—41 ir žemėlapis; plg. MGP, p. 50). Dabar — Ruvnina Doloje (*Odój R.* Dorobek..., p. 102—103).

[2] D.— *Wangrapia*, Jer.— *an der Wangrapien;* vėliau — *Angerapp*. Vangrapė (literatūroje — Ungurupė arba Unguriškė, dab. Kaliningrado srt.— Angrapa, LLR — Vengorapa), ištekanti iš Mamrų ežero, šiaurėje siekianti Įsruties (dab. Černiachovskas) apylinkes. Aprašytos kautynės įvyko, matyt, kiek į šiaurę nuo Mamrų ežero.

120

[1] Pateikiama kronikoje ir kita Ordino maršalo Ditricho žuvimo versija — D. III, 123; žr. *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 59; *Jasas R.*, Didysis..., p. 49).

123

[1] Kad mūšis įvyko 1263 m., rašoma Sembos kanauninko kronikoje (SRP, 1, p. 282).

[2] Ordino krašto magistras Helmerichas iš Viurcburgo (1262—1263).

[3] Dėl Ordino maršalo Ditricho žuvimo žr. paaiškinimus D. III, 120, 1.

124

[1] Liudvikas iš Baldensheimo Ordino krašto magistru tapo 1263 m., po to, kai žuvo ankstesnis krašto magistras Helmerichas. Pirmą kartą Liudvikas iš Baldensheimo minimas 1264.II.1 dokumente; ėjo šias pareigas iki 1269 m. pabaigos ar 1270 m. pradžios (AB, 1, p. 28).

[2] Ordino maršalas — 1266—1270 m.; 1276 m.— Notangos komtūras, 1280 m.— Marienburgo; tais pačiais metais mirė (AB, 1, p. 283—284).

125

[1] Pršemislo II Otokaro kariuomenė žygiavo į Prūsiją 1267 m. gruodžio — 1268 m. sausio mėn., vasario viduryje karalius jau buvo Prahoje.

127

[1] Brandenburgo pilis pastatyta Pokarviuose (žr. paaiškinimus D. III, 91, 3; be to, *Hennenberger C.*, Erclerung..., p. 33) prie Aismarių, deš. Frišingo (dab. Prochladnaja) žiočių pusėje. Pilis iš pradžių buvusi medinė, ją sunaikino prūsai (D. III, 130); vėliau čia buvo pastatyta mūrinė pilis su dideliu papiliu, jos liekanos išlikusios (*Boetticher A.*, Die Bau..., 2, p. 51—52) dab. Ušakove.

128

[1] Sventopelkas mirė 1266.I.11 (MPH, 2, p. 840; 5, p. 505).

[2] D.— *Nuwenburgk,* Jer.— *Nůwenburg*; vėliau — *Neuenburg,* dab. Novė (Nowe) kair. Vyslos krante žemiau Osos žiočių.

129

[1] D.— *Dersowia,* Jer.— *Dirsow; Dirschau,* dab. Tčevas (Tczew) Vyslos žemupio kair. krante žemiau Nogato atsišakojimo. Dirsovė — prūsiškas vardas (GAO, p. 28; *Labuda G.*, Zagadnienie..., p. 24; *Топоров В. Н.*, Новые работы..., с. 272 (*Braueris V.*), bet plg. Nazwy miast Pomorza..., p. 78—80).

130

[1] D.— *territorium Nattangie, quod dicitur Solidow,* Jer.— *Solidow*; *Saldava (?), valsčių lokalizuoti vakarų Notangoje,

matyt, leistų buv. kaimas *Sollau* į pietryčius nuo buv. Kroicburgo (dab. Jeninas) deš. Pasmaros krante (Sch-K; *Toeppen M.*, HCGP; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 75; GAO, p. 167; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 18, 28).

131

[1] Brandenburgo markgrafas Otonas mirė 1267 m. Vad., šis žygis atliktas paskutiniaisiais jo gyvenimo metais (SRP, 1, p. 115, išnaša 5).

132

[1] Netikslu: Ditrichas iš Gaterslebeno Prūsijos krašto magistru buvo 1271—1273 m.

133

[1] Meiseno markgrafas Ditrichas II.

[2] D.— *invenit propugnaculum in introitu terre Nattangie*; Jer.— *dî zucht kegn Nattangin in daz lant, an dets înwege er sâ vant gebûwit eine vestin.* Ši pilaitė prie įėjimo į Notangą buvusi, kaip manoma, prie gyvenvietės *Pilzen* (*Beckherrn C.*, Das „propugnaculum..., p. 299—300), kiek į šiaurę nuo jos, Knivitės aukštupio deš. krante (CV, t. 34, p. 99), per 8 km į šiaurės vakarus nuo Prūsų Ylavos (buv. Pr. Eylau, dab. Bagrationovskas). Už poros kilometrų į šiaurės rytus buvusi gyvenvietė galbūt sietina su D. minima prekyviete (žr. žemiau).

[3] D.— *forum, quod dicitur Gerkin*, Jer.— *markt zu Gerkin*, vėliau — *Goercken, Gärken*; Gerkynė, prekyvietė prie Knivitės upelio (kair. Pasmaros intako) į šiaurės vakarus nuo Prūsų Ylavos (dab. Bagrationovskas) (Sch-K; GAO, p. 40; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 105. Apie kitas dokumentuose minimas prūsų prekyvietes žr. SRP, 1, p. 116, išnaša 3; *Pakarklis P.*, Kryžiuočių..., p. 44; HP, 1, 1, p. 416—417).

134

[1] Konradas Vyresnysis iš Tirbergo (Frankonija), 1267 m.— Santyro, vėliau — Kristburgo, Kulmo komtūras, nuo 1273 m.— Prūsijos krašto magistras. Šias pareigas ėjo iki 1276 m. Apie jo vėlesnę veiklą Prūsijoje nėra žinių. Mirė 1279 m.? (AB, t. 2, sąs. 6, p. 729).

135

[1] Hermanas (ne Henrikas) iš Šenburgo (Meiseno markgrafystė) 1268—1271 m. buvo Kristburgo komtūras. Kristburgą sunaikinus — Santyro, po to vėl Kristburgo, o 1277—1289 m., t. y. iki mirties,— Kulmo krašto komtūras (AB, t. 2, sąs. 5, p. 629).

[2] Herkus Mantas žuvo 1273 m. vasarą ar rudenį (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 108; *Jasas R.*, Didysis..., p. 61). Vietovardis *Mangarben* — greičiausiai iš *Mant-garben*, plg. 1331 — *Mante-garbs*, 1418 — *Mante-garbe* (GAO, p. 94), Manto kalnas, žinomas Auksinės (dab. Golubaja) žemupyje, į pietus nuo Norkyčių (prie dab. Meždurečjės) (Sch-K; *Bezzenberger A.*, Über die Verbreitung..., p. 123). Gal čia Herkaus Manto žuvimo vieta ar kapavietė? (plg. Glapo kalnas — D. III, 136).

136

[1] Naujoji didžiojo magistro kronika patikslina: tai pilis *Cenauwe* (SRP, 5, p. 100), kitur — *Connuvedit* (GAO, p. 70; *Hennenberger C.*, Erclerung..., p. 43; VBK; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, 109; Sch-K). Aismarių šiauriniame krante, per 5 km į vakarus nuo Priegliaus deltos ir 1,5 km į vakarus nuo Margių (dab. Žukovskojė), yra „pilies kalnas", kurio aikštelę puslankiu juosia pylimas (HE, p. 22; CF, p. 7—9, 82, Nr. 1; *Гуревич Ф. Д.*, Из истории..., с. 447, 450). Greičiausiai čia buvusią pilį ir puolė Glapo vadovaujami prūsai.

[2] D.— *mons Glapponis*, Jer.— *Glappinberc* (plg. SRP, 5, p. 100, 204), vėliau — *Rollberg* (*Hennenberger C.*, Erclerung..., p. 43; SRP, 1, p. 118 (*Toeppen M.*); *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 109; *Gause F.*, Geschichte..., 1, p. 23) buvęs į vakarus nuo pilies (į vakarus nuo dab. Kaliningrado Centrinės aikštės).

140

[1] D.— *fluvii Sergie*, Jer.— *Serge*; Pasarė, vėliau — Pasargė (GAO, p. 116; MPKP, 1, p. 16), dab. Paslenka, įtekanti į Aismares žemiau dab. Branevo (buv. Braunsbergas). Pr. **Pa-sar-/* /**Pa-ser-* galėjo atsirasti iš pievos arba kaimo, esančių prie *Serie* upės, pavadinimų (*Daubaras F.*, Iš prūsų hidronimijos, p. 169—170).

[2] D.— *Brunsbergk*, Jer.— *Brunsberc*, *Brunsberg*, dab. Branevas (Braniewo). Anksčiau prūsų gyvenvietė. 1249 m. sutartyje minima *Bruseburgue* (*Pakarklis P.*, Kryžiuočių..., p. 241). Kry-

žiuočiai čia įsikūrė 1250—1251 m. Išlikęs piliakalnis, o dab. senamiestyje, kair. Pasarės krante,— vyskupų piliavietė (Sch-K; MGP, p. 49; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 2, p. 49, 254; 3, p. 72—73; 4, p. 14, 258; *Czubiel L., Domagała T.*, Zabytkowe..., p. 104).

141

[1] Ditrichas iš Rodės Kristburgo komtūru buvo 1262—1265 m. (*Voigt J.*, Namen..., p. 24).

142

[1] Žr. paaiškinimus D. III, 143, 7.

143

[1] D.— *Diwanus dictus Clekine,* Jer.— *Diwan[...] man in hiez Clekîne nâch dem vatir sîne* (vadintas *Clekine* pagal tėvą, pr. *clokis* — lokys). Aprašomas puolimas datuojamas 1271 m. Kiti čia minimi prūsų vadai: D.— *Linko,* Jer.— *Linke* (TAP, p. 52); D.— *Colte,* Jer.— *Kolte* (ten pat, p. 48).

[2] D.— *Tranpere,* Jer.— *burc Traupeien*; vėliau — *Troopen,* dab. Tropai (Tropy Sztumskie) į vakarus nuo Kristburgo (dab. Dzeždgonis). Prūsiškas vardas — *Traupeins,* plg. lie. *Traupis* (Sch-K; VBK; *Toeppen M.*, HCGP; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 98; GAO, p. 186; *Górnowicz H.*, Średniowieczne..., p. 103). Piliakalnis išlikęs gretimoje vietovėje Kalva (MGP, p. 53). Piliavietė siejama su Bokšto kalva, kur buvo Ordino užkariauta prūsų pilis (*Wunder H.*, Siedlungs-..., p. 6).

[3] D.— *Mergenburgk,* Jer.— *Merginburc*; Marienburgas (dab. Malborkas).

[4] D.— *territorium dictum Algent,* Jer.— *gebît Algemin;* Pamedės valsčius Aliamas (*Alyem* — 1250 m.) prie Nogato ir to pat valsčiaus centras; manoma, vėliau bei dabar — Štumas (PUB, 1, Nr. 233; GAO, p. 8; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 25). Aliamo valsčiaus centras tapatintas su vėlesniu Marienburgu (*Voigt J.*, Geschichte Marienburgs..., p. 7—8; to paties, Geschichte Preussens, 2, p. 281; VBK; *Toeppen M.*, HCGP). Šiuo atveju D. minima prūsų pilaitė prie Vildenbergo (III. 14) galėjusi stovėti vėlesnio kryžiuočių Marienburgo vietoje ir būti minėto senojo prūsų valsčiaus centru. Vėliau Aliamo kryžiuočių vaito rezidencija jau virto Štumas (1388 — SRP, 1, p. 120, išnaša 4).

[5] D.— *castris Pusilia et Vischovia*, Jer.— *Posilie unde Vischow*; vėliau vok. *Posilge* (dab. Żuławka Szt.) ir Fišau (vok. Fischau, dab. Fiszewo) tarp Drūzo ežero ir Malborko (Sch-K; VBK; RSNG, 2, p. 481, 655). *Pusilia* — Pusiliai, plg. lie. Pūšiliai (Šiaulių rj.). *Vischovia, Vischow* traktuotina kaip Viskava, plg. lie. Višk-onys, Višk-ūnai.

[6] D.— *Poganste*, Jer.— *Paganstin*; Pagansčiai, kaimas prie Zirgūnos upės (vėlesnis *Menthen*). Čia 1271 m. buvo sumušti kryžiuočiai (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 99; GAO, p. 127; *Wunder H.*, Siedlungs-..., p. 94, 96, 123).

[7] D.— *civitatem et castrum Pomesanorum*,— t. y. įtvirtinimus prie Kristburgo. Turbūt tie patys įtvirtinimai aprašomi D. III, 142.

144

[1] D.— *fluvium Chobar*, Jer.— *Gubere*; Alnos deš. intakas Gubra (žr. paaiškinimus D. III, 114, 1).

145

[1] D.— *Samile*, plg. TAP, p. 86.

148

[1] D. ir Jer.— *Belichow*; Bialachovas, Bialachowo (SZCh, p. 5), gyvenvietė Osos žemupio deš. krante per 9 km į šiaurės rytus nuo Grudziondzo; žr. D. III, 14.

[2] D. — *cum multis armigeris*, Jer.— *mit[...] vil witinge*, t. y. su prūsų vitingais.

149

[1] Anonas iš Zangershauzeno Ordino didžiuoju magistru buvo 1257—1274 m. (AB, t. 2, sąs. 5, p. 589—590) ar 1256—1273 m.

150

[1] Pirmoji Ordino Starkenbergo pilis, statyta 1263 (1256—1272) m., buvo prie Osos, deš. upės krante, tarp dab. Lasino ir Osos, kur į pietus nuo gyvenvietės Ščepankai (Szczepanki)

išliko ovalus piliakalnis. Kai prūsai šią pilį sunaikino, 1326 m. buvo pastatyta antroji Štarkenbergo pilis kair. Osos krante, tarp upės ir Melno ežero, kur išliko keturkampis piliakalnis. Dab. Slupas (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, 49—51; SZCh, p. 119).

151

[1] D.—*Spittenbergk,* Jer.—*Spittinberc.* Šios mažos kryžiuočių pilies ieškota Osos žemupio deš. krante (*Voigt J.*, Geschichte..., 3, p. 293; VBK); pažymima, kad tikslesnė pilies vieta Pamedėje nenustatoma (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 51).

Norime atkreipti dėmesį į kalvą *Spittels* (Sch-K, X; *Boetticher A.*, Die Bau-..., 3, p. 42; dėl vardo plg. *Spitteynen, Spitten,* lie. *spitė* — GAO, p. 170) kair. Veisikos krante, kiek į rytus nuo dab. Paslenko (Pasłęk). Šis kraštas XIII a. viduryje įėjo į Pamedės vyskupiją (PUB, 1, 1, Nr. 233).

152

[1] D.—*Hedenricus,* Jer.—*Heidinrîch;* dominikonas iš Leipcigo, Kulmo vyskupu buvęs 1246—1263 m. (AB, 1, p. 258).

153

[1] D.—*Colmense;* Kulmenzė (vėliau — vok. *Culmsee*), dab. Chelmža (žr. paaiškinimus D. III, 3, 3, be to, SZCh, p. 21—22).

154

[1] Abu antpuoliai prieš Kulmenzę (dab. Chelmžą) datuotini ne vėliau kaip 1262 m. (*Powierski J.*, Dobra..., p. 76).

158

[1] Vartenbergo pilies, sūduvių sudegintos ir iki pat kronikos rašymo metų neatstatytos (III, 159), ieškoma Kulmo žemės šiaurės rytuose, kur XIII a. 2-oje pusėje tebuvo žinomas vienas kryžiuočių centras Vonė (*Wonne*) Osos aukštupyje (dab.

Wonna, į pietvakarius nuo Ylavos), o 1320 m. minima *wüste Wunne* (PUB, 2, 1, Nr. 268; SZCh, p. 148; *Powierski J.*, Dobra..., p. 77). Prie Vonos, tarp dviejų ežerų, yra kalva (Sch-K) — gal ten ir buvo Vartenbergo pilis?

160

[1] D.— *Trinota filius regis Lethowinorum*, Jer.— *Des kunigis von Littouwin sun Trînôte*. Dusburgietis, pažymėdamas giminystę, galbūt norėjo pabrėžti Treniotos ryšį su Mindaugu, nes 1262 m. žygį (jis datuojamas ir 1263 m.) organizavo Mindaugas, o tuo metu, kaip atrodo, Žemaitiją valdęs Treniota vadovavo kariuomenei (Regesta Lithuaniae, Nr. 393; *Paszkiewicz H.*, Jagiellonowie..., p. 103; Lietuvių karas..., p. 159, 165; *Batūra R.*, Lietuva..., p. 153). Treniota buvo ne Mindaugo, bet jo sesers sūnus (ПСРЛ, 2, стб 860; *Пашуто В. Т.* Образование..., с. 492—493).

[2] D.— *in tres turmas*, Jer.— *in drîe[...] partie[...] teil*. Plg. D. III, 282, 286 — lietuviai padalijo kariuomenę *in duas turmas* (Jer.— *in zwei gescheidin; ûf zwei pfat*); pamarėnų *Swantepolcus cum tribus turmis* (D. III, 55; Jer.— *mit drîn scharn*); Ordino kariuomenė dalijama *in IIII turmas* (D. III, 332; Jer.— *in vîr rote*). D. *turma* — įvairaus dydžio kariuomenės, raitelių būrys. Terminas senas. Sen. romėnų *turma* — 30—32 raiteliai.

[3] D.—*Birgelow;* dab. Bežglovas (Bierzglowo), gyvenvietė į šiaurės vakarus nuo Torunės; mūrinė (vėlesnė) kryžiuočių pilis su papiliu atstatyta po 1277 m.

162

[1] Sūduviai puolė tarp 1263 m. balandžio pradžios ir 1264 m. sausio mėn., D. III, 161 aprašomas prūsų antpuolis įvyko 1263 m. balandžio—birželio mėn. Aprašomi įvykiai, galimas daiktas, rodo sūduvių ir prūsų karinį bendradarbiavimą (*Powierski J.*, Dobra..., p. 77—78).

[2] Dab. Liubava (Löbau, Lubawa), gyvenvietė į rytus nuo Drevantos aukštupio.

[3] D.— *Straisbergk*; vėliau — *Strasburg*, dab. Brodnica prie Drevantos (SZCh, p. 12).

164

[1] D.— *Scumandus*, Jer.— *Skomant*; jotvingių *Skomant(a)s* arba *Skomand(a)s*. Asmenvardis giminingas vietovardžiams Skomantai, Klaipėdos rj. (*Gerullis G.*, Zur Sprache..., p. 48;

Būga K., 2, p. 100—101; 3, p. 140—141), Skuomantai (kaimas prie Rokiškio, su tarminiu senesnio *o* virtimu *uo*).

[2] Šis antpuolis datuojamas 1263 m., nors kai kas siūlo datuoti 1263—1272 m., tiksliau — 1269—1271 m. (*Powierski J.*, Dobra..., p. 80—81).

165

[1] D.— *Schonense*, Jer.— *Schônensê*; vėliau — *Schönsee* ir pan., dab. Kowalewo Pomorskie, gyvenvietė Kulmo žemėje į šiaurės rytus nuo Torunės (SZCh, p. 59). Čia aprašomas bartų puolimas įvyko apie 1272 m. (*Powierski J.*, Dobra..., p. 79—80).

166

[1] Greičiausiai su Skomanto sūduviais žygiavo kariai iš Gardino ar Naugarduko žemių, pavaldžių Lietuvai. Šis antpuolis, matyt, susijęs su Traidenio politika vakaruose (*Paszkiewicz H.*, Jagiellonowie..., p. 130—131). Vėlesnėje didžiojo magistro kronikoje Skomantas vadinamas lietuvių vadu (*der Letouwen hoiftman* — SRP, 5, p. 110).

[2] Antpuolis datuojamas 1272 arba 1272—1273 m.

[3] D.— *castrum Hemsot*, Jer.— *Heimsôt*, dab. Pšečnas (Przeczno), per 9 km į pietvakarius nuo Kulmenzės (dab. Chelmža), tarp Torunės ir Kulmo (SZCh, p. 102).

[4] D.— *castrum[...] dicti Cippel*, Jer.— *Zipfil*; dab. Czaple Wielkie, kaimas per 9 km į šiaurės vakarus nuo Vonbžezno (Wąbrzeźno).

168

[1] D.— *relicta hereditate paterna; paterna hereditas* — iš tėvų paveldėtas turtas, tėvonija (*Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 160).

169

[1] D.— *Wirtel*, Jer.— *ein Prûze, der hîz Wirtil* (prūsas, vardu Virtilas).

[2] D.— *Rogow*, Jer.— *Rogouwe* (plg. lie. Ragava) ir D.— *Weseca*, Jer.— *Weiske*; upeliai Ragava ir Veisika (GAO, p. 198; dab. Wąska), rytiniai Drūzo ežero intakai.

[3] Drūzo ežeras XIII a. buvo gerokai didesnis, ilgainiui užaugo, rytinis krantas pasistūmėjo į vakarus. Aprašomi įtvirtini-

mai (*propugnaculum*) turėjo būti į šiaurę nuo Veisikos žiočių, galbūt ten, kur yra dab. Mislencino (Myślęcin) piliakalnis (MGP, p. 49; plg. VBK; *Boetticher A.*, Die Bau-..., 3, p. 42).

[4] D. — *castrum Weclitze*, Jer. — *hûs, daz Wetlitz hîz*; vėliau — *Weklitz*, dab. Weklice — gyvenvietė į pietryčius nuo Elbingo, išlikęs piliakalnis (Sch-K; VBK; MGP, p. 49). Čia buvo stipriai įtvirtinta prūsų pilis (HP, 1, 1, p. 487).

170

[1] Upelis *Humel*, vėliau *Hommel* — rytinis Elbingo intakas, prie kurio buvo aprašomas malūnas (PUB, 3, 2, Nr. 669 — 1344 m.; Sch-K).

172

[1] Sukilimas prasidėjo 1260 m. rugsėjo mėn. (III, 89), 1274 m. — paskutinieji sukilimo metai.

174

[1] Abu Bartos užpuolimai (III, 173—174) vyko, atrodo, 1273—1274 m.

[2] D. — *castrum Beseledam*, Jer. — *Beseledâ*; vėliau *Beisleiden*, dab. Bezledai (Bezledy) — gyvenvietė per 10 km į šiaurės vakarus nuo Bartenšteino (dab. Bartoszyce) prie Bysleidos upelio. Piliakalnis per 2 km į pietvakarius nuo Bezledų (Sch-K; VBK; *Toeppen M.*, HCGP, p. 19; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 112; HE, p. 13, 187; CV, t. 32, d. 1, p. 203; GAO, p. 21; MGP, p. 49).

[3] D. — *de genere Monteminorum*. Plg. TAP, p. 62.

176

[1] Ditrichas iš Lidelau Sembos fogtu buvo 1278—1292 m. (*Voigt J.*, Namen-..., p. 76).

D. — *territorium Rethowi*, Jer. — *gebît Rethow*; Retavos valsčius Nadruvoje (plg. GAO, p. 141; TAP, p. 83). Bandoma jį lokalizuoti Alnos žemupyje (VBK; HGAPW), toliau į šiaurės rytus (*Toeppen M.*, HCGP, p. 24 ir žemėlapis; plg. *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 187—8), į pietus nuo Įsruties (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 38—39). Įtikimesnis tapatinimas su

Rudupėnais (Sch-K, XII *Radwisch* — XVIII a. vietovardžio forma tapatinama su D. *Rethowi*), dab. Pirožkovas į pietryčius nuo Įsruties (dab. Černiachovskas) deš. Vangrapės krante (*Mortensen H., Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 81; *Jakštas J.*, Mažosios Lietuvos..., p. 355). Ten, kitame Vangrapės krante, yra Lampsėdžių (*Lampseden*) piliakalnis (HE, p. 86, 64; CV, t. 33, p. 283). Matyt, Rudupėnų—Lampsėdžių apylinkėse prie Vangrapės ir ieškotinas Retavos valsčius.

177

[1] D.— *Catthow*, Jer.— *Kattouwin*. Valsčiaus vardas lyginamas su Katinava (*Kalwaitis W.*, Lietuwiszkų.., p. 38) resp. Katniava (buv. *Kattenau*, dab. Zavety), į šiaurės vakarus nuo buv. Stalupėnų (dab. Nesterovas), kur išliko pilies kalnas (Sch-K; VBK; *Teoppen M.*, HCGP; *Boetticher A.*, Die Bau-..., 5, p. 67—68; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 22; HE, p. 65; CV, t. 33, p. 270—271).

Abejotini bandymai siedinti D. *Catthow* su Norkyčiais (dab. Meždurečjė), į vakarus nuo Įsruties (*Mortensen H., Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 80). Norkyčiai minimi 1376—1384 m. šaltiniuose: *Nervekethe, Nerwykiten, Nerbekiten, Merwekitin, Nerwekitten* (SRP, 2, p. 110, 577, 580, 709; ten pat, 1, p. 188) ir pan. (GAO, p. 107). 1384 m. kelio iš Įsruties į Marienverderį (prie Kauno) aprašyme figūruoja vedlys iš *Nerwekiten*, o toliau minimas kelias *czu Kattow* (SRP, 2, p. 683). Pastarasis vietovardis atitiktų vėlesnę Katinavą bei D. *Catthow*. Kronikininko minimas Katavos valsčius lokalizuojamas Katinavos apylinkėse (HGAPW).

Išliko padavimas apie kunigaikštį Katenoviškį, palaidotą aukštame Katenavos kape, jo dukrą, palaidotą didžiajame kape Gentkutkampiuose (Jetkutkampiuose, per 6 km į šiaurę nuo Katinavos, žr. *Prätorius M.*, Deliciae... (1871), p. 99; *Basanavičius J.*, Iš gyvenimo vėlių..., p. XXXIII). Galimas daiktas, padavimas sietinas su kryžiuočių antpuolių laikotarpiu?

[2] D.— *castrum Otholichiam*, Jer.— *burg[...] Otholich*; Auktuolyčių pilis, Katavos (Katinavos) valsčiaus centras (HGAPW). Pr. **aukt(a)s* — aukštas, žr. *Тонопов В. Н.*, Прусский язык, А—Д, с. 152.

Katinavoje išliko aukštai virš aplinkinių lygumų iškilęs piliakalnis (aikštelė ovalinė, apie 20×28 m, apjuosta pylimu, geriau išlikusiu šiaurinėje pusėje; šlaite rasta (1981.V.9) grublėtos I m. e. tūkstantmečio vidurio keramikos). Į pietvakarius nuo Katinavos buvo žinomas Šuršynų (*Schorschienen*, dab.

Gavrilovas) piliakalnis (CV, t. 34, p. 119; *Boetticher A.*, Die Bau..., 5, p. 67, 95). Auktuolyčių pilies ieškota ir į pietus nuo Katinavos, Romintos (dab. Krasnaja) ir Pisos santakoje (VBK), be to, į vakarus nuo Katinavos (*Toeppen M.*, HCGP), ji buvo tapatinama ir su Stanaičių (dab. Furmanovas) piliakalniu deš. Pisos krante į šiaurės vakarus nuo Gumbinės, dab. Gusevas (CV, t. 34, p. 92, 125).

178

[1] D.— *castrum Cameniswikam*, Jer.— *vestine[...] Kameinswikin*; vėliau *Kamswicusberg*. Į rytus nuo Įsruties (dab. Černiachovskas), deš. Vangrapės krante, upės kilpoje, žinomas piliakalnis Kampsvykalnis (*Basanavičius J.*, Iš gyvenimo vėlių..., p. 190—191), per 400 m į pietus nuo Tamoviškių. Čia lokalizuojama 1275 m. sunaikinta nadruvių pilis (HE, p. 161; CV, t. 34, p. 129) bei vėlesnė Ordino Tamoviškių pilis (1366 m.— *Cammow*, 1371 m. ir vėliau — *Tammow* — SRP, 2, p. 557, 570, 578, 581).

Kaimas *Kampswykei, Kamowikei* (Sch-K; *Kalwaitis W.*, Lietuwiszkų..., p. 37) vėliau buvo žinomas kair. Vangrapės krante, arčiau Įsruties, todėl ir čia ieškota senosios nadruvių pilies (*Tepenas M.*), kuri buvo tapatinama su tame pat kair. Vangrapės krante esančiu Kraupiškiemių piliakalniu (tarp Kraupiškiemių ir Žemaitkiemių). Senuose žemėlapiuose (Sch-K) pažymėtas nedidelis kair. Vangrapės intakas Kampsvykių apylinkėse galėtų būti, manoma, D. *Arse* (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 189—190). Arsa resp. Arsė tapatinta ir su Vangrape (*Tepenas M.*). Turėtina omenyje, kad mūsų minėtas Kampsvykalnis esąs prie Mižlės upelio (*Basanavičius J.*, Iš gyvenimo vėlių..., p. 190), kurio vardą Dusburgietis galėjęs iškreipti.

D. aprašomos *castrum Cameniswikam* (Kampsvykių) pilies ieškoma ir gerokai toliau į pietus, kur ji tapatinama su Kamantų (*Kamanten*) piliakalniu kair. Vangrapės krante per 3 km į šiaurę nuo Darkiemio (dab. Oziorskas; HE, p. 65; CV, t. 33, p. 270), netoli kurio teka Vyko upelis, deš. Vangrapės intakas. Vis dėlto čia greičiausiai buvęs XIV a. pabaigos kelių aprašyme (SRP, 2, p. 689) minimas *Caniswig* (*Mortensen H., Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 78—80). Arsos upelis ir čia nežinomas, tik spėjamas, kaip ir prie mūsų minėtų Tamoviškių. Pastarųjų pirminė forma *Cammow* bei išlikę vietovardžiai leistų, mūsų nuomone, Dusburgiečio aprašytos pilies vietą sieti su vėlesne kryžiuočių Tamoviškių pilimi į rytus nuo Įsruties. Problemą patikslintų archeologiniai tyrimai.

179

[1] D. čia pats sau prieštarauja. Dalis nadruvių — be pasitraukusių į Lietuvą, kurių buvo mažuma (D.— *preter paucos*, Jer.— *nicht wen eine cleine trucht*), paliko savo žemėse ir sudarė vėlesnės Mažosios Lietuvos, apėmusios ir Nadruvą, lietuvių gyventojų pagrindą (*Jakštas J.*, Mažosios Lietuvos..., p. 357, 405).

181

[1] D.— *Raganita*, Jer.— *Ragnîtin, Rangnîte, Ragnîte, Ragnît* (SRP, 1, p. 488, 489, 519, 523, 535); vėliau — *Ragnit*, lie. Ragainė (dab. Nemanas).

Ordino pilis iš pradžių vadinosi *Landishute* (1291 m.— PUB, 1, 2, Nr. 576, p. 363), *Landeshute* (D. III, 235), vėliau įsigali baltiškasis vardas: lotyniškuose dokumentuose — *Raganitie* (1300 m.— PUB, 1, 2, Nr. 745, p. 463), o vokiškuose — *Rang[nit], Rangnith, Rangnithe* (1302 m. ir vėliau — ten pat, Nr. 777, 778, 791, 879). Vokiškuose Pelplino analuose (XIV a. pradžia) — *Ragenitien* (SRP, 1, p. 271). Kiek vėlesnėje už Dusburgietį lotyniškoje Sembos kanauninko kronikoje *Rangnithen, Ragnithen* (SRP, 1, p. 280, 283). Vokiškoje Prūsijos trumpojoje eiliuotoje kronikoje — *Rangniten* (SRP, 2, p. 8). Lotyniškoje Vartbergės Livonijos kronikoje (iki 1378 m.) — *Ragnithen, Ragniten* (SRP, 2, p. 85, 95 ir kt.), Vygando Marburgiškio Prūsijos kronikoje (iki 1394 m.) — *Ragneta, Ragnite, Ragnita* (SRP, 2, p. 509, 514, 522, 541 ir kt.). Vokiškuose kryžiuočių kelių aprašymuose — *Rangith* (Weg. 6), *Rangnit* (Weg. 7, 8, 15, 18, 22, 43), *Rangnith* (Weg. 8, 90), *Rangit* (Weg. 8), *Ragnit* (Weg. 12, 18, 22, 43). XV a. vokiškame rankraštyje — *Ragnith* (SRP, 2, p. 709). XV a. pradžios lotyniškuose Torunės analuose — *Ragniten*, o jų pagrindu parašytos Posilgės kronikos vokiškame vertime — *Rangnith* (SRP, 3, p. 131).

M. Mažvydo lotyniškuose laiškuose — *Ragneta, in Ragnet* (1549 m.— *Mažvydas M.*, Pirmoji..., p. 251, 257). Lietuviškai M. Mažvydas rašė *Ragainė* (1549 m.— „Giesmė šv. Ambraziejaus"). Manoma, kad vardas atėjęs iš Lietuvos (*Salys A.*, Skalva, p. 537), bet Semboje buvusi *Ragayne* (GAO, p. 137, plg. taip pat *Ragow* — ten pat), *Rogayne* (1312 m.— SU, 1, Nr. 215, p. 128), *Rogayn, Rogow* (ten pat, p. 143), *Reginge* (GAO, p. 140). Ragainė siejama su lie. ragas 'pusiasalis', FLEW, 2, p. 684. Ragaina — miškų deivė (*Lasickis J.*, Apie žemaičių..., p. 20, 40(47); *Dundulienė P.*, Medžiai..., p. 99), liaudyje žinomos aukos Ragiui, Ragei (*Dovydaitis Pr., Biržiška M.*, Auka, p. 153—154). Nemuno senvagė deš. krante

priešais Ragainę vadinama Merguva, padavimuose — tai laumių gyvenvietė (*Remeika J.*, Ką kalneliai..., p. 15).

Formos su *-ng-* siejamos su lie. *rangytis*, manoma, kad skalviai pilį bus vadinę **Rangītė* (nuo upės vardo Rango — *Salys A.*, Skalva, p. 537), plg. *Rangys, Rangava, Ranguvėlė* (*Vanagas A.*, Lietuvių hidronimų..., p. 272). *Raganitie,* taip pat ir D. *Raganita* būtų iškreiptos **Rangitė* (SŽM, p. 288) formos.

Skalvių pilis Ragainėje buvo, manoma, piliakalnyje, esančiame per 2 km į pietryčius nuo dab. miestelio, taip pat nuo XIV—XV a. pradžioje statytos Ordino pilies griuvėsių. Pilis buvusi pastatyta aukštame Nemuno krante (žr. D. III, 182). 1289 m. toje vietoje Ordinas pastatė pirmąją Ragainės pilį (žr. D. III, 235; HE, p. 126; CV, t. 34, p. 106—107; *Boetticher A.,* Die Bau..., 5, p. 109). Dusburgiečio aprašyta Skalvių pilis netoli Ragainės (su žuvų tvenkiniu) buvusi žemiau Ragainės, ties Paskalviais, Nemuno lankų pakraštyje — Skalvkalnyje (žr. D. III, 235). Čia, pasak vietos žmonių, buvę du žuvingi ežerai (*Basanavičius J.*, Iš gyvenimo vėlių..., p. 183). Žinomi pasakojimai apie piliakalnį į pietryčius nuo Ragainės (ten pat, p. 178—181).

[2] *Rutheni* minimi ir kitose D. kronikos vietose (III, 166, 291, 294). Paprastai tuo vardu vadinami Lietuvos valstybės slaviškų žemių gyventojai rusai, greičiausiai iš Gardino ir Naugarduko žemių. Čia minimi rutėnai (rusiai?), pasirodę Nemuno žemupyje, prie Ragainės, dar iki kryžiuočių invazijos, vargu ar laikytini ryt. slavais.

Ch. Hartknochas, pirmas D. kronikos leidėjas, galvojo, kad tuo vardu čia vadinami Riugeno salos gyventojai (*Hartknoch Ch.,* Selectae..., p. 64). Manyta, jog Dusburgiečio rutėnai — galbūt Galičo (SRP, 1, p. 133—*Töppen M.*) ar Smolensko kunigaikščių rusai (*Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 306—307), nors rusų metraščiai tokios prielaidos neparemia. Pareikšta ir kitokių abejonių (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 192).

Ikikryžiuotiško laikotarpio arabų autoriai mini rusų (Rūs) antpuolius iš jūros į Prūsiją (Sembą). Šiuo vardu, atrodo, vadinami skandinavai, variagai arba ruosiai, plg. suomių *ruotsi* 'švedai' (*[Ibrahim ibn Jakūb]*. Relacja..., p. 50; SSS, t. 4, d. 2, p. 575, 580—582; *Būga K.*, I, 408; *Łowmiański H.*, Początki Polski, t. 5, p. 156—157; *Powierski J.*, Stosunki..., p. 79—80; to paties, Krytyka koncepcji..., p. 286). Etnonimas kildinamas iš sen. islandų Róþsmenn 'irkluotojai, plaukiojantys jūromis' (*Фасмер М.*, Этимологический..., т. 3, с. 522—523).

Istorijos šaltiniuose rutėnais (*Rutheni*) dažnai buvo vadinami Baltijos jūros pietinės pakrantės ir Riugeno (Rugijos) salos gyventojai (*Manteuffel T.*, Papiestwo..., p. 122—123; *Łowmiański H.*, Początki Polski, t. 5, p. 148; *Ловмянский Г.*,

Руссы и руги, с. 51; *Вилинбахов В. Б.*, Балтийские... с., 184; *Кузьмин А. Г.*, „Варяги"..., с. 39; to paties, Об этнической природе..., с. 54—83,— pastarajame darbe iškelta hipotezė, kad pietinio Baltijos pajūrio ir Riugeno rutėnai — tai venedai, slavizuoti keltai). Manoma, kad Sakso Gramatiko (mir. 1216 m.) Danijos istorijoje minimi *Rutheni* — tai greičiausiai venedai, kad apie juos ir rašo Dusburgietis (*Кудрякова Е. Б.*, Известия о Руси...).

Riugeno salą XII a. užkariavo Danija, riugeniečiai tapo Danijos leninininkais. Danijos kariuomenė 1210 m. puolė Prūsiją (Pamedę ir Pagudę?), Sembą. 1218 m. danai dalyvavo dideliame kryžiaus žygyje į Prūsiją. 1219 m. Danijos laivynas (1500 laivų) kartu su Riugeno (Rugijos) salos kariais, kuriems vadovavo kunigaikštis Vislavas I, puolė Šiaurės Estiją. Danija įsitvirtino Riavaloje. Vislavas I su savo kariuomene grįžo į Riugeną (*Powierski J.*, Stosunki..., p. 139, 151, 149; История Эстонской ССР, 1, с. 161; *Osięgłowski J.*, Polityka..., p. 55—56, 58—61). Dėl Danijos antpuolių baltiškasis pajūris, be kita ko, Semba ir Skalva, buvo patekęs į tam tikrą pavaldumą Danijai. Tai rodo *Liber censuum Daniae* žemių sąrašas, sudarytas greičiausiai 1231 m. (SRP, 1, p. 737; *Powierski J.*, Stosunki..., p. 139). Vad., Danijos ir Riugeno laivai galėjo pasiekti Ragainę, o pasakojimas apie jų antpuolį — patekti į Dusburgiečio kroniką.

[3] Apie 1221 m., XIII a. 2-o—3-o dešimtmečių sandūroje.

182

[1] 1275 m. puolimas.

183

[1] D.— *Ramige*. Manoma, kad vardas kildintinas iš pr. asmenvardžio *Ramego* (*Salys A.*, Skalva, p. 533), greičiausiai jis lygintinas su lie. *Ramingė*, pr. *Ramgesalus*, lie. *Ramis*, *Ramė* (*Vanagas A.*, Lietuvių hidronimų..., p. 272; GAO, p. 138). D. paminėta pilis — greičiausiai Rambynas, kalnas deš. Nemuno krante (Vilkyškių k. Šilutės rj.) žemiau Ragainės, pagoniška šventovė-pilis. Senovės lietuviai kalną laikė dievų buveine, jo viršuje buvęs milžiniškas akmuo — aukuras. Didelė kalvos dalis, Nemuno paplauta, nugriuvo 1835 m. ir vėliau. Dar XIX a. pirmoje pusėje kalne išlikusį pylimą žmonės vadino pilimi, *pilate*. Padavimuose minimas Rambyno kunigaikštis Skraudopus (*Hennenberger C.*, Erclerung..., p. 389; VBK; HE, p. 134—135; ÇV, t. 34, p. 107, 112; *Remeika J.*, Ką kalneliai..., p. 88; *Ma-*

tusas J., Senovės prūsų..., p. 54; LAA, 2, p. 143—144, '42; Lietuvininkai, p. 229—230; *Basanavičius J.*, Iš gyvenimo vėlių..., p. 181—2). Rambyne XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje vykdavo Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto lietuvių liaudies šventės.

184

[1] D.— *Labegow, Labegowe,* Jer.— *Labegow;* Labguva (vok. Labiau, dab. Poleskas), gyvenvietė Kuršių marių pietinėje pakrantėje prie Deimenos. Ordino pilis pastatyta greičiausiai toje vietoje, kur buvo anksčiau sembų pilis (CV, t. 33, sąs. 1—2, p. 282; *Toeppen M.*, HCGP, p. 219; GAO, p. 79). Vardas *Labguva/ Labgava* kilęs iš tokio pat upės vardo. Senoji baltiška forma greičiausiai turėtų būti **Labjava/*Labjuva>*Labiava / *Labiuva,* plg. *Laba, Labažė, Labažis, Labė* ir *lobas* 'dauba, raguva, slėnys' (*Vanagas A.*, Dėl vietovardžio Labguva..., p. 185—189).

185

[1] Turima galvoje Skalvos žemės į pietus nuo Nemuno. Šiuo atveju Ordino neužkariautos Skalvos Dusburgietis dar nelaikė Prūsija.
[2] D.— *Stinegota,* Jer.— *Stenegote* (TAP, p. 99).

186

[1] D.— *Sarecka* (1276 m.— TAP, p. 90), Jer.— *Sarecke.* Asmens ir pilies vardas atitinka Šereitlaukį arba Šereiklaukį (Šilutės rj. Vilkyškių apyl.), gyvenvietę į šiaurės vakarus nuo Jūros ir Nemuno santakos. 1344 m. čia minima pilis — *huse Sareibe* (*Mortensen G.*, Beiträge..., p. 33; HGAPW). Per 2 km į vakarus nuo Šereitlaukio yra apskrita kalva, kurioje kartais lokalizuojama minėta pilis, tačiau, iš paviršiaus žiūrint, ryškesnių įtvirtinimų pėdsakų kalvoje nepastebima (*Basanavičius J.*, Iš gyvenimo vėlių..., p. 182; SŽM, p. 288—289; *Remeika J.*, Ką kalneliai..., p. 13—14, 88; LAA, 2, p. 162).

Pilies ieškota į pietus nuo Ragainės (VBK) ir kitur (plg. CV, t. 32, d. 2, p. 299) siejant su Kreivėnų piliakalniu kair. Vilkės krante (Tauragės rj. Lauksargių apyl.).

Artimiausias Šereitlaukiui prie Jūros upės yra Opstainių piliakalnis (LAA, 2, Nr. 491). Toliau į šiaurę, Jūros vakarinėje pakrantėje, yra Vilkyškių (ten pat, Nr. 822), Vartūliškių su

išlikusių stiprių įtvirtinimų žymėmis (ten pat, Nr. 795), Oplankio (Gilandžių) — ten pat, Nr. 490), pagaliau Oplankio (Greižėnų) piliakalnis (ten pat, Nr. 489). Netoli pastarojo, Kalėnuose (Tauragės rj. Lauksargių apyl.), yra Pilalės kalva, taip pat kita, greičiausiai buv. apeiginė, vardu Šarkokalnis, Šarkos kalnas (ten pat, Nr. 276). Kalvos vardas leido Dusburgiečio Sarkio (Sareikos) pilies ieškoti čia, Kalėnuose (*Thomas A.*, Der Szarkaberg..., p. 237—242; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 194—195; HE, p. 142, 166; HGAPW). Pastaruoju metu, vadovaujantis įtvirtinimų mastu, jos ieškoma gretimame Oplankio (Greižėnų) piliakalnyje (LAA, 2, Nr. 276; *Bicka J.* ir *Tumosas T.*, 50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų, p. 96—100, Nr. 32).

Sarkio (Sareikos) pilies vietą galėtų, matyt, patikslinti archeologiniai tyrinėjimai. Kalėnų Šarkokalnis galbūt tik rodo vietą, kur vyko kovoje su kryžiuočiais kritusio Sarkio (Sareikos) laidojimo apeigos?

Nepakankamai dar aišku, ar D. *Sarecka* turi būti Sarkis; gali būti ir *Sareka* ar *Sarekas*, plg. lie. *Šarakas*, *Šarak-auskas*, *Šareika*.

² D.— *que tangit terram Lethowie*. Lietuvos žeme Dusburgietis čia vadina Karšuvą ir apskritai vakarines žemaičių žemes, su kuriomis ribojasi Nemuno deš. krantę buvusi Skalvos dalis.

187

¹ D.— *Sassowia*, Jer.— *Sassow*. Plg. *Sassow* Semboje (GAO, p. 152), *Sessow* ir pan., 'Šešuvis' (žr. toliau), 1372 m. Vartbergės minimą *terre[...] Sasen* prie Nevėžio (SRP, 2, p. 101). Manoma, kad pastarajam užrašymui galėjo turėti įtakos vietovardis *Sassowia* (*Kšivickis L.*, Žemaičių..., p. 29—30). Tą patį, matyt, galima būtų pasakyti ir apie Šešuvies vardo užrašymą.

D. aprašomos pilies (ir valsčiaus) vardas siejamas su Sasupėnais (vok. *Sassupöhnen*) Įsros (Įsruties) vidupyje, kair. krante. Čia žinoma upė *Szassup* (Sch-K XII), lietuviškai — Žąsupė ir gyvenvietė Žąsupėnai (*Kalwaitis W.*, Lietuwiszkų..., p. 72; LUEV, p. 224). Žąsupės ir Eimenio santakoje, į pietryčius nuo Kraupiškio (dab. Uljanovas), yra piliakalnis (Sch-K; VBK; *Toeppen M.*, HCGP, p. 27; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 196—197; HE, p. 140; CV, t. 34, p. 116; *Пашуто В. Т.*, Борьба..., žemėlapis (sudarė *Golubcovas I. A.*); *Jakštas J.*, Mažosios Lietuvos..., p. 361).

Kadangi kair. Jūros intakas Šešuvis XIV a. pabaigoje kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose vadinamas *Sessow*, *Sas-*

Pańska Wola), kuris, XIX a. 3 dešimtmečio duomenimis, vietos žmonių buvo vadinamas *Kaymenau* (CV, t. 34, p. 139; plg. HE, p. 176; MGP, p. 55). Kartais Kimenava lokalizuojama toli šiaurės rytuose prie Šešupės deš. kranto, kur ji tapatinama su Kumelionimis (Kapsuko rj.) (LTE, 6, p. 196), nors Kumelionių piliakalnis yra kair. Šešupės krante (LAA, 2, Nr. 349).

Kimenavos puolimas datuojamas 1278 m. (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 240).

[2] D. ir Jer.— *Winse*. Giria buvo tarp Nagutino (j. Niegocin) ir Snervų (j. Śniardwy) ežerų (*Toeppen M.*, HCKP, p. 31, žemėlapis; *Kamiński A.*, Jaćwież..., p. 117), ji galėjo driektis ir toliau į šiaurės rytus (plg. gyvenvietę *Wensewen*, dab. Venževas (Wężewo) į šiaurės rytus nuo Olecko — SCh-K; HGAPW), plg. *Būga K.*, 3, p. 149; *Mažiulis V.*, Selonica, p. 8.

195

[1] Traidenio Lietuvos kariuomenė puolė Kujaviją (Kujavijos Brestą), Lenčicos ir Dobrynės žemes 1277 m. (*Paszkiewicz H.*, Jagiellonowie..., p. 140; Regesta Lithuaniae, p. 113).

196

[1] Greičiausiai kalbama apie lietuvių kariuomenės įsiveržimą 1282 m. rudenį į Sandomežo žemę ir mūšį Ruvne (Równe), Sandomežo žemės šiaurės rytuose, į pietus nuo Drohičino (*Długosz J.*, Roczniki..., kn. 7 (1974), p. 282—285; *Krakowski S.*, Obrona..., p. 110—113). Lešekas Juodasis (mirė 1288 m.) — Seradzo, o nuo 1279 m.— Krokuvos ir Sandomežo kunigaikštis, bandęs vienyti Lenkiją.

197

[1] D.— *territorium dictum Meruniskam*, Jer.— *gebît[...] Meruniskin*; Mėrūniškis (dab. Mieruniszki), per 29 km į šiaurės vakarus nuo Suvalkų, to pat vardo valsčiaus įtvirtintas centras. Kalbama, matyt, apie 1278—1279 m. antpuolį (*Būga K.*, 2, p. 103; 3, p. 136, 145, 152; *Kamiński A.*, Jaćwież..., p. 105—106; *Nalepa J.*, Przyczynek do znajomości..., p. 128; to paties, Stabo..., p. 146—148; CV, t. 34, p. 85; MGP, p. 50).

[2] Ši įeiga (D.— *introitus*) į Sūduvą buvo greičiausiai Geldapės apylinkėse (*Kamiński A.*, Jaćwież..., p. 56—57).

201

[1] Žuvo 1279.III.5 prie dab. Aizkrauklės (buv. Ašeradė) prie Dauguvos, kur Lietuvos kariuomenė sumušė Livonijos ordino bei Revelio (Talino) danų riterių kariuomenę (*Varakauskas R.*, Kautynės ties Ašerade..., p. 123—132; Lietuvių karas..., p. 179—180).

202

[1] D. — *territorium[...] Pokimam,* Jer.— *Pokimen*; Kimenava, žr. paaiškinimus D. III, 194, 1.

[2] D.— *stagni[...] Nogothin,* Jer.— *Newotin*; dab. Negocino (j. Niegocin, buv. Löwentinsee) ežeras (*Kamiński A.*, Jaćwież, p. 56). Čia minimas ežeras ieškotas ir į šiaurę nuo Augustavo (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 43). Aprašomas 1279—1280 m. žiemos puolimas (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 247; Regesta Lithuaniae..., p. 117).

204

[1] Semba buvo puolama 1280 m. vėlyvą rudenį (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 251).

207

[1] D.— *nobilis[...] Russigenus,* Jer.— *Russigen*; Ruseinis, plg. 1419 m. pr. vietovardį *Rossigeyn,* 1411—1419 m. vietovardį *Russien,* lie. *Ruseiniai* Kėdainių rj. (*Būga K.*, 3, p. 140).

[2] Plg. pasakojimą apie Skomanto mirtį (D. III, 224).

208

[1] Plg. D. III, 143. Marienburgo pilis Nogato deš. krante, kaip manyta, pradėta statyti 1272 m. ar 1274 m. 1275 m. pradėta statyti Aukštutinė pilis (iki 1279 m. pastatytas jos šiaurinis sparnas, Aukštutinė pilis baigta apie 1300 m.). 1276 m. miestas gavo lokacinę privilegiją. Ordino konventas perkeltas iš Santyro į Marienburgo pilį 1280 m. (*Schmid B.*, Die Gründung..., p. 199; *Guerquin B.*, Zamek w Malborku, p. 6—7; *Górski K.*, Dzieje Malborka, p. 22).

Dabar siūlomos vėlesnės datos: pilis pradėta statyti 1279 m. ir tuojau (arba 1281 m.) į ją perkeltas konventas; miestui

lokacinė privilegija išduota greičiausiai tik 1286 m. (*Powierski J.*, Chronologia..., p. 5—31).
Marienburgo pilis galėjo būti pastatyta sunaikintos prūsų pilies vietoje (žr. paaiškinimus III, 14 ir 143).

209

[1] D.— *territorium Sudowie[...] Crasimam*, Jer.— *Crasim*; Volynės metraštis — *Krismence* (ПСРЛ, 2, стб. 833); 1259 m. Mindaugo dokumente *Cresmen'* (PUB, 1, 2, Nr. 79; LIS, 1, p. 47). Skomanto (žr. paaiškinimus D. III, 164, 1) valdomas Kresmenos valsčius buvo apie Skomanto ežerą (Skomentnersee, dab. j. Skomętno į vakarus nuo Augustavo) ir toliau į rytus (*Kamiński A.*, Jaćwież, p. 102). Bandoma Kresmenos ieškoti ir toliau į šiaurės rytus, tarp Suvalkų ir Seinų. Kresmena buvo puolama 1281 m. vasario mėn. (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 252—253; *Gerullis G.*, Zur Sprache..., p. 48—49).
[2] D.— *habitacionem[...] redegit in favillam*. Skomanto ežero pietinėje pakrantėje buvo žinomas piliakalnis, vadintas Skomanto pilimi — *Skomantburg*, į šiaurės rytus nuo piliakalnio — kalnas *Skomentberg*. Greičiausiai čia ir buvo centrinė Kresmenos (Skomanto) pilis (*Engel C.*, Zwei spätheidnische Silberfunde..., p. 69, 76; *Kamiński A.*, Jaćwież, p. 102; MGP, p. 55, Nr. 17, 16).

211

[1] Turbūt į Lietuvos valstybės teritoriją, gal į Gardino apylinkes (plg. D. III, 217, 219, 223). Apie sūduvių (jotvingių) apgyvendinimą Lietuvos valstybės teritorijoje žr. *Kamiński A.*, Jaćwież..., p. 67—71. Jų sodybos randamos XIII a. etninio lietuvių ploto rytiniame pakraštyje — Dainavos (Dojnova) gyvenvietės prie Radoškovičių ir kitur (*Ochmański J.*, Litewska granica..., p. 36—37).

212

[1] D.— *territorium [...] Siliam*, Jer.— *zu Silien; Liber censuum Daniae* — *Syllonis* (SRP, 1, p. 737); Volynės metraštis — Злиньци, Злина (ПСРЛ, 2, стб. 810, 833, 870); Zilija (*Būga K.*, 3, p. 149 ir kt.). Zilijos valsčius (ar didesnis teritorinis junginys), buvęs jotvingių žemių pietuose. Vardas galbūt išlikęs kair. Narevo intako žemiau Tikocino Slinos (Ślina) pavadinime. Slinos upės rajone į pietus nuo Narevo baltai tikrai gy-

veno V a. (kasinėtas jų kapinynas Slinos aukštupyje). XI—XII a. teritorija į pietus nuo Narevo vidupio kolonizuota slavų. XIII a. baltai gyveno į šiaurę nuo Narevo ir, matyt, Bebro upių; Zilijos valsčius tuo metu greičiausiai buvo į šiaurę nuo Bebro—Elko santakos, jis galėjo aprėpti ir Raigardo (Rajgród) apylinkes, eiti link Augustavo (*Kamiński A.*, Jaćwież, p. 46—47, 96—98; to paties, Z badań nad pograniczem..., p. 131—168; *Būga K.*, 3, p. 149, 152; *Łowmiański H.*, Studja..., 1, p. 74; 2, p. 43). Turint omenyje šio regiono pelkėtus ruožus, į XIII a. Zilijos plotą, matyt, galima būtų įjungti ir teritoriją tarp Narevo ir Bebro.

2 D.— *nobilem dictum Wadole*, Jer.— *Wadol*; plg. pr. *wadule*, lie. *vedu, vadas* (*Būga K.*, 3, p. 142).

3 D.— *Cantegerde*, Jer.— *Kantegirde*; 1285 m. dokumente — *Kantigirde* (PUB, 2, 302), plg. pr. asmenvardį 1329 m. dokumente — *Kanthe*, be to, pr. vietovardį *Kanthen* ir lie. vietovardį *Kanteikiai* (Akmenės rj.), lie. asmenvardį *Gir(d)-kantas* (GAO, p. 55—56; *Būga K.*, 3, p. 138; 2, p. 16; 1, p. 241, 258; TAP, p. 42).

213

1 Sventopelko sūnūs — Mstivojus ir Vartislavas. Kitas Vartislavas, taip pat Samboras ir Ratiboras — Sventopelko broliai. Į Ordiną įstojo ne Vartislavas, o Ratiboras (SRP, 1, p. 143, išnaša 1; Historia Polski, 1, 3, V lentelė).

2 D.— *castrum Gymewa*, Jer.— *Mêwe*; vėliau — vok. Mewe, dab. Gnevas (Gniew), pilis kair. Vyslos krante, statyta 1283 m. pradžioje (*Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 257).

215

1 D.— *per Neriam Curoniensem, in dicta Neria*, Jer.— *dî kûrîsche Nerge, kûrschin Nerge*. Ordino lotyniškuose dokumentuose nerija (*Neria*) iš pradžių vadinta tik Aismarių nerija. Kuršių nerijos vardą pasidarė Ordino raštininkai pagal Kuršo vyskupystės pavadinimą (taip atsirado ir Kuršių marių pavadinimas). Nuo XV a. vidurio Ordino dokumentuose atsiranda lytis *Neringe*. Lietuvių kalba težinojusi tokius Kuršių nerijos pavadinimus: *Kopos* (*Kopai*), *Kalnai*, *Pajūriai* (*Pajūrės*), *Randavos* (*Mažiulis V.*, Dėl Neringos..., p. 301—315).

2 D.— *duo territoria[...] Abendam et Pubetam*, Jer.— *Pobêtin unde Bêtin*. Abenda minima XIV a. vidurio Sembos vyskupo dokumentuose vakarinėje Semboje (SU, 2, Nr. 365, p. 259; Nr. 493, p. 335; Nr. 376, p. 264—266). Ji buvo tapatinama su

Pavunda (*Powunden*), buvusia toliau į rytus (SRP, 1, p. 144, išnaša 4; *Perlbach M.*, Preussische Regesten..., p. 245). Manoma, kad Abendos vardas galėjęs būti *Betin*, t. y. Pabečių (D. III, 107, 108) vertimas (GAO, p. 7; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 31).

216

[1] D.— *Nova domus, castrum novum* (III, 303), Jer.— *Nůwe huis*. Ši Ordino pilis buvusi pastatyta Kuršių nerijos pradžioje prie Baltijos jūros, į rytus nuo vėlesnio Kranco, lie. Krantas, dab. Zelionogradskas (*Toeppen M.*, HCGP, p. 215; *Ewald A. L.*, Die Eroberung..., 4, p. 261; HGAPW). Vėliau jos funkcijas perėmė Rasytės pilis, statyta apie XIV a. vidurį, o rašytiniuose šaltiniuose minima nuo 1372 m. (*Rositen* — SRP, 2, p. 102, 665, 667, 674; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 32; plg. *Boetticher A.*, Die Bau..., 1, p. 116—117; GAO, p. 144), vėliau — Rossitten, dab. Rybačis.

217

[1] Apie sūduvius Semboje žr. GAO, p. 175—176; MPKP, 1, p. 21.

[2] Žr. paaiškinimus D. III, 194, 1.

218

[1] D.— *in territorio Kirsuovie*, Jer.— *zu Kirsnouwin*; deš. Šešupės intako Kirsnos apylinkės, Kirsnovija resp. Kirsnava (*Būga K.*, 3, p. 135, 144—145, 152; *Kamiński A.*, Jaćwież..., p. 106—107), kur yra Rudaminos ir keli gretimi piliakalniai (LAA, 2, Nr. 645, 175, 409), Verstaminų piliakalnių grupė (ten pat, Nr. 811—814), o prie Šešupės — Lakinskų piliakalnis (ten pat, Nr. 360).

219

[1] D.— *Jedetus*, Jer.— *Gedête*; plg. TAP, p. 30.

[2] D.— *Scurdo*, Jer.— *Scurde*; lie. **Skurda* (*Būga K.*, 3, p. 141).

[3] D. teiginys, kad Sūduva (taip pat ir kitos Ordino nusiaubtos žemės) likusios negyvenamos, vargu ar teisingas. Jotvingių dalis turėjo gyventi ir toliau sunkiai prieinamuose Sūdu-

vos kampeliuose. Tai rodo Vygrių krašto vietovardžiai (*Falk K.-O.*, Wody wigierskie..., p. 3). Nauji vietovardžių tyrimai (ež. Stabo — dab. Kamienne ir kt.) Mėrūniškių regione (į šiaurės vakarus nuo Suvalkų) rodo, kad nusiaubtose savose centrinėse žemėse jotvingiai išliko dar ilgai po 1283 m., tik vėliau buvo palaipsniui polonizuoti (*Nalepa J.*, Stabo..., p. 146—148). Kapinynų, kai kurių piliakalnių tyrimas rodo, kad Užnemunė, ypač jos šiaurė, nebuvo negyvenamas kraštas (*Kulikauskas P.*, Užnemunės..., p. 97—98). Anksčiau pažymėta, kad Stalupėnų, Darkiemio ir kitų vėlesnių apskričių lietuviai buvo nusiaubto krašto senųjų gyventojų palikuonys (*Kurschat A.*, Zur Geschichte..., p. 497—498).

Plačiau apie jotvingių, pagudėnų, bartų ir kitų Ordino užgrobtų vakarinių baltų žemių gyventojų emigraciją į Lietuvą žr. *Kamiński A.*, Jaćwież, p. 67—71 ir kt.

220

[1] Apie Ordino antinacionalinę politiką pavergtų prūsų atžvilgiu žr. *Pakarklis P.*, Kryžiuočių valstybės..., p. 83 ir kt.; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 162.

222

[1] D.— *castrum[...] Bisenam*, Jer.— *ein hûs Bisin.* Bisenės pilis, atrodo, buvusi deš. Nemuno krante aukščiau Skirsnemunės (SŽM, p. 207), greičiausiai dab. Kartupėnų (Jurbarko rj.) piliakalnyje (vėliau netoli tos vietos buvo pastatyta renesansinė Panemunės (Vytėnų) pilis). Prie pilies buvę du papiliai (D. III, 319); į rytus nuo piliakalnio išliko gyvenvietės pėdsakai (LAA, 2, p. 81); plg. *Mortensen H.*, *Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 212.

223

[1] D.— *contra castrum Gartham*, Jer.— *burc zu Gartin.* Apie Gardiną, jo vietą Lietuvos valstybės gynyboje XIII—XIV a. žr. LE, t. 8, p. 972—985; *Воронин Н. Н.*, Древнее Гродно, с. 149—195; *Пашуто В. Т.*, Гродно..., с. 191—192; *Batūra R.*, Karinė..., p. 105—107; to paties, Lietuva..., p. 98, 140, 161, 164; *Ткачоў М. А.*, Замкі..., с. 23—25; to paties, Абарончыя..., с. 52—55.

226

[1] D.— *castrum Otekaym*, o D. III, 247, 280, 290 — *Oukaym*, Jer.— *Otekaim*, *Oukeim*, *Oukain*, *Oukein*; vietovės ieškoma Ančios pakrantėse prie Batakių (SRP, 2, p. 668 — *Hiršas T.*; *Zajączkowski S.*, Studya..., p. 34; SŽM, p. 206; *Mortensen H.*, *Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 205—207). XVII a. rašytiniuose šaltiniuose randame duomenų apie Batakius prie Aukaimio (*Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 85—86). Į pietvakarius nuo dab. miestelio, Ančios ir Ūkio santakoje, yra piliakalnis (LAA, 2, p. 38), matyt, čia ir buvo Aukaimio pilis. Batakių dvaras atsirado XV a., o miestelis XVI a.— Lietuvos TSR urbanistikos paminklai, 4, p. 5—8 (*Miškinis A.*).

227

[1] Riugeno kunigaikščiu 1260—1303 m. buvo Vislavas II.

[2] Apie Pagudėje ir Bartoje rengiamą sukilimą prieš Ordiną Dusburgietis kalba kaip apie 1286 m. įvykį. Kadangi sukilimo rengimas čia siejamas su Ragainės pilies statyba, datuojama 1289 m. (žr. D. III, 235), sukilimą prūsai galėjo rengti 1289 m.

228

[1] Šią formulę (*quasi secundus fuit post regem Lethowinorum*) kronikininkas taiko ir Lietuvos vyriausybės atstovui, vedusiam 1324 m. derybas Rygoje (D. III, 359; *Пашуто В. Т.*, Образование..., с. 297; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 155. Plačiau — *Гудавичюс Э.* По поводу..., с. 35—44).

[2] Apie auksą ir sidabrą senovės Lietuvoje bei sidabro dirbinius žr. *Vaitkunskienė L.*, Sidabras..., p. 10 ir kt.

230

[1] Komtūras 1283.IX.3—1288.VII.30 (*Voigt J.*, Namen-..., p. 34).

234

[1] Meinhardas iš Kverfurto Prūsijos krašto magistru buvo 1288—1299 m.

235

[1] Žr. paaiškinimus D. III, 181, 1; *Clasen-Sandt K.*, Zur Baugeschichte..., p. 197—198. Skalvių pilis statyta 1293 m. (SRP, 1, 271, 280) kair. Nemuno krante žemiau Ragainės, prie Skalvos upelio ties Paskalviais, dab. Dubki (*Boetticher A.*, Die Bau..., 5, p. 108; HE, p. 110; CV, t. 34, p. 107; *Mortensen H.*, *Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 97; plg. *Toeppen M.*, HCGP, p. 220).

238

[1] D.— *Colayne*, Jer.— *Kalaine*. Tiksliau kol kas nelokalizuota Kolainių pilis dažniausiai siejama su Kalnėnais į vak. nuo Jurbarko (*Zajączkowski S.*, Studya..., p. 36—37; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 97; Lietuvių karas..., p. 190), tačiau ten, Nemuno deš. krante žemiau Mituvos esančioje piliavietėje, buvo XIII a. (žr. paaiškinimus D. III, 83, 2) ir XIV a. (SRP, 2, p. 709) kryžiuočių pilis. Kolainių ieškota ir toliau į rytus už Bisenės (SŽM, p. 218—219; *Mortensen H.*, *Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 212—213 ir 1 žemėl.). Manytume, kad Kolainių pilis sietina su piliakalniu, esančiu Jurbarko šiauriniame pakraštyje, Imsrės kair. krante, kuris vadinamas Bišpiliu, Višpiliu, Viešpiliu (dėl *viešės*, kaip žemdirbių gyvienvietės prie pilies, žr. *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 106—116) ir Didžpiliu (LAA, 2, p. 75).

241

[1] D.— *inter[...] fluvios[...] Lickam et Naram*; vėliau vok. Lyck, dab. Elkas (Ełk), deš. Bebro intakas.

242

[1] Žr. D. III, 227.

243

[1] D.— *territorium Junigede*, Jer.— *genant zu Junigêdin*; valsčius ir pilis (žr. paaiškinimus D. III, 244, 1); vėliau, kitose kronikose, jau Veliuona (*Zajączkowski S.*, Studya..., p. 38—39). Dusburgietis, matyt, valsčiaus vardu vadinęs ir jo centrą, t. y. Veliuoną (SŽM, p. 215—216, 239—241), įsikūrusį deš. Nemuno krante prie Veliuonos upelio.

244

[1] Junigedos, Junigėdos (Veliuonos) pilis greičiausiai buvo rytiniame Veliuonos piliakalnyje, kuris vadinamas Gedimino kapu (LAA, 2, p. 179, Nr. 804). Prie pilies buvo du papiliai — ant kalno ir slėnyje (D. III, 252). Pirmajam priklausė į vakarus nuo Gedimino kapo esantis Pilies (Ramybės) kalnas (atrodo, XV a. pradžioje jame buvusi atstatyta Veliuonos pilis — LAA, 2, p. 179, Nr. 805). Žemutinis papilys — ovali kalvelė, išlikusi į rytus nuo Gedimino kapo, matyt, anksčiau jam priklausė didesnė papėdės teritorija.

[2] D.— *castrum Mederabam*, Jer.— *burc zu Mederabe*; Medraba (SŽM, p. 223). Iš piliakalnių išsidėstymo į vak. nuo Dubysos situacijos, pateiktos kronikoje, atrodo, kad Medrabos pilis galėjusi būti Meškininkų piliakalnyje (Jurbarko rj.), esančiame į šiaurės vakarus nuo Jurbarko kair. Mituvos krante (LAA, 2, p. 107—108).

Neįtikimas atrodo bandymas tapatinti šią pilį su *Nadrowsie*, t. y. Nadrausve Vilkaviškio rj. (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 41).

246

[1] D.— *Gesovie*, Jer.— *Geisow*; Gaižuva (SŽM, p. 214, 215), į rytus nuo Dubysos žiočių, į šiaurės vakarus nuo Vilkijos. Čia išliko Ringovės (prie Nemuno) ir Butvilonių piliakalniai (LAA, 2, Nr. 635, 120).

[2] D.— *Pastovie*, Jer.— *Pastow*. Paštuvos valsčius buvo deš. Nemuno krante žemiau Nevėžio žiočių; pavadinimą išsaugojo to pat vardo kaimas tarp Kulautuvos ir Vilkijos. Valsčiaus centras — Paštuvos (Vilkijos) pilis (D. III, 347; *Zajączkowski S.*, Studya..., p. 40—41; SŽM, p. 229), ji buvusi Jaučakių piliakalnyje į rytus nuo Vilkijos (LAA, 2, p. 72; *Makarevičius A.*, Vilkijos..., p. 62).

247

[1] 1292 m. žygis (SRP, 2, p. 155; Regesta Lithuaniae..., p. 144).

248

[1] *Jakštas J.*, Vokiečių ordinas..., p. 130; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 420—421.

[2] Į Kujavijos Brestą.

250

[1] Aprašomas ne 1292 m., kaip teigia Dusburgietis, o 1294 m. puolimas (SRP, 1, p. 156, išnaša 1; Regesta Lithuaniae..., p. 147; *Powierski J.*, Dobra..., p. 162).

254

[1] D.— *Pistam[...] impugnavit*, Jer.— *Pisten*. Pieštvės pilis buvo deš. Nemuno kranto kyšulyje, Seredžiaus vakariniame pakraštyje esančiame piliakalnyje prie Pieštvės upelio (*Zajączkowski S.*, Studya..., p. 39—40; SŽM, p. 230; LAA, 2, p. 151, Nr. 664).

259

[1] D.— *versus Austechiam terram regis Lethowie*, Jer.— *zu Ousteten*. 1323.X.2 Gedimino sutartyje su Livonijos ordinu figūruoja Aukštaičių kraštas (*dat lant to Eusteythen* — GL, Nr. 8, p. 69). Karo su kryžiuočiais metu, XIV a., Aukštaitijos ir Žemaitijos riba ėjo Nevėžio žemupiu (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 70—76; *Zajączkowski S.*, Studya..., p. 25—30). Archeologijos duomenys leidžia manyti, kad rytinė žemaičių riba ėjusi Šušvės vidupiu ir nesiekusi Nevėžio (LAA, 3, 16, žemėlapiai 8 ir 9). Apie VI—XIII a. senkapius Nemuno—Nevėžio zonoje, kur, pasak XIII—XIV a. šaltinių, gyventa aukštaičių, žr. *Tautavičius A.*, Lietuvių tautos..., p. 12—17; *Volkaitė-Kulikauskienė R.*, Lietuviai..., p. 31—32; tos pačios, Lietuva..., p. 5, 7—8; LAA, 3, p. 15, 8, žemėlapis 9; История Литовской ССР, с. 18, 23.

Paminėjęs Aukštaitiją kaip Lietuvos karaliaus žemę, Dusburgietis davė pagrindo minčiai, neigiančiai tradicinį Lietuvos gyventojų skirstymą į aukštaičius, žemaičius, teigiančiai, kad iki XV a. buvo ne dvi, o trys Lietuvos gyventojų grupės: lietuviai, aukštaičiai ir žemaičiai, kad tik nuo XV a. aukštaičių vardu imta vadinti visus ne žemaitiškų žemių gyventojus (*Tautavičius A.*, Lietuvių tautos..., p. 12—15). Skirti aukštaičius nuo lietuvių paskatino J. Otrembskio mintis, kad 1322 m. Gedimino sutartyje Lietuva dar neturėjusi vėlesnės bendrinės reikšmės (*Otręboski J.*, Gramatyka..., 1, p. 6; *Balčikonis J.*, Rinktiniai..., 1, p. 322—323).

Norėtume pažymėti, kad J. Otrembskis nekritiškai pasirėmė Livonijos atstovų prieštaravimo lotyniškojo vertimo fraze *ex parte regis praedicti Lethoviae, Eustoythen, Samaythen, Plesco-*

we et omnes Rutheni (LUB, 2, Nr. 694, p. 154; plg. GL, p. 66, 68), nepastebėdamas, kad ir šio teksto pradžioje apie Gediminą kalbama kaip apie lietuvių karalių (*Lethovinorum regem*). Livonijos atstovų prieštaravimo originale rašoma: *van des koninges wegene van Lettowen dat lant do Ousteyten und Sameyten, Plessekowe und alle de Russen* (LUB, 2, Nr. 694, p. 155). Pagrindinių sutarties tekstų pradžioje aiškiai minimas Lietuvos karalius Gediminas (*Gedeminne, de koning van Lethowen; Gedeminus, Lethowinorum rex*), o toliau konstatuojama: *Štai kraštai, kuriuose mes nustatėme taiką: iš mūsų pusės — Aukštaičių ir Žemaičių kraštas, Pskovas ir visi rusų [kraštai], kurie yra mūsų valdžioje* (PUB, 2, 1, Nr. 418, p. 301; GL, Nr. 8, p. 69; popiežiaus bulės tekste — LUB, 2, Nr. 693, p. 151). Vad., 1323 m. Gedimino sutartis su Ordinu rodo, kad Lietuvos valstybės lietuviškosios žemės susidėjo iš dviejų dalių: Aukštaičių ir Žemaičių (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 69—70; *Jakštas J.*, Vokiečių ordinas..., p. 141; plg. *Jučas M.*, Dėl vakarinių..., p. 38—39). Tai patvirtina 1337.XII.12 Liudviko Bavaro dokumentas (PUB, 3, 1, Nr. 135, p. 101). Matyt, taip reikėtų suprasti ir D. *versus Austechiam terram regis Lethowie*, plg. *contra Letwinos in terram Austheithen* (SRP, 2, p. 104).

Nemuno—Nevėžio zonos kai kurie archeologijos duomenų ypatumai leidžia, matyt, žiūrėti į šį plotą kaip į pereinamąją teritoriją tarp aukštaičių ir žemaičių. Tos zonos senkapių su sudegintų žmonių ir nedegintų žirgų kapais plotas (LAA, 3, žemėlapiai 8—9) iš esmės atitinka dab. vakarų aukštaičių regioną (žr. *Zinkevičius Z.*, Lietuvių kalbos tarmės, p. 16—17 ir kt.). Antropologiniai duomenys rodo, kad visame aukštaičių plote jau I tūkst. 2-oje pusėje gyveno vienas dolichokraninio (plačiaveidžio) žmogaus tipas (*Česnys G.*, Antropologija..., p. 33).

[2] D.— *Romene*, Jer.— *Rômein;* kryžiuočių kelių aprašymuose (1384 m.) — *Romeyn, Romayn* (SRP, 2, p. 695); Romainiai, kair. Nevėžio krante priešais Raudondvarį, pagoniško kulto vieta; greta, tarp Nemuno ir Nevėžio,— buvęs Šventasis miškas (SRP, 2, p. 591, 584; LIS, 1, p. 83; SŽM, p. 233; *Мержинский А. Ф.*, Ромове, с. 10).

[3] D.— *contra territorium[...] Pograudam*, Jer.— *Pograudin;* valsčius Žemaičių pietvakariuose, atrodo, ties Jūros upe, jame — Gedimino pilis (žr. III, 289, 332; SRP, 2, p. 665—666; SŽM, p. 230—231; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 100—101; plg. *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 170). Pagraudės ieškota ir labiau į rytus (*Mortensen H., Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 205). *Graudė* — baltiškas žodis, turėjęs tam tikro miško reikšmę. Tad pats Pagraudės vardas reikštų vietą, teritoriją prie *graudės* 'miško, girios', t. y. *Pa-miškę, Pa-girį*.

[4] D.— *contra territorium[...] Wayken, intraverunt territorium Waykinam*, Jer.— *zu Waiken*. Vaikių valsčiaus bandyta ieškoti tarp Mituvos ir Raseinių (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 102; plg. SŽM, p. 237), į vakarus nuo Raseinių (*Ivinskis Z.*). Taigi įtikimiau jį būtų lokalizuoti į rytus nuo Viduklės, kur, kaip rašoma kryžiuočių kelių aprašymuose, buvęs *lant Wayke* (Weg. 20) ir *Waykowsoppe* (Weg. 52; *Biržiška V.*, Kryžiuočių keliai..., p. 48—49); matyt, Vaikiai sietini su Vaikupiu (LUEV, p. 183). Dusburgietis kitoje vietoje (III, 340) rašo, jog kryžiuočiai, įsiveržę į Vaikių valsčių (*territorium*), sudegino pilį (*castrum*, Jer.— *eine burc*). Pilis galėjusi būti netoli Vaikupio upelio, Galkaičių k. (Raseinių rj.) įtvirtintame piliakalnyje (LAA, 2, p. 56—60, Nr. 184).

[5] D.— *ad terram Lamotinam*, Jer.— *an daz lendil Lamotîn*. Lamata buvo į šiaurę nuo Nemuno žemupio, matyt, tarp Skalvos ir Kuršo, nes XIII a. viduryje žemės į šiaurę nuo Priegliaus išvardijamos tokia tvarka: *Scalewo, Lammato, Curlandia* (SRP, 1, p. 737; SŽM, p. 187—188; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 100, 105; LAA, 3, p. 18, žemėlapis 9). Tacito minimus germanus lemovius (*Lemonii* ar *Lemovii* — *Tacitas P. K.*, Rinktiniai raštai, p. 29) bandoma sieti su XIII a. Lamatos žeme (*Gudavičius E.*, Lemoviai, p. 75—83), bet Lamatos vardas yra baltiškas (plg. pr. *Lammoten*, lie. *loma*, *lomus*, lie. vietovardžius *Lamata* — GAO, p. 81; *Топоров В. Н.*, К фракийско-балтийским..., 60—61; Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, 2, p. 152).

262

[1] Į pietvakarius nuo Karaliaučiaus, žr. paaiškinimus D. III, 98, 2.

265

[1] D.— *Kymel*, Jer.— *Kimel*, nurodydamas, kad pilis buvusi prie Nemuno (*bî der Mimel*). S. Zajončkovskis, radęs panašų vardą prie Liolių (Kelmės rj.), darė prielaidą, kad ten ir buvo ši pilis (*Zajączkowski S.*, Studya..., p. 41), tačiau panašių vietovardžių Lietuvoje yra ir daugiau (žr. Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, 2, p. 115—116, 130). Kiti tyrinėtojai pilies nelokalizuoja (SŽM, p. 217; *Пашуто В. Т.*, Образование..., с. 263, 418; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 38, 330; Lietuvių karas..., p. 195 (Kiumelis).

Kadangi kryžiuočiai puolė Bisenę, Kolainius, Medrabą, galima manyti, kad ir Kimelio pilis buvo Jurbarko regione. Čia, kairiajame Nemuno krante, priešais Jurbarką yra kaimas Kaimelis (Šakių rj.). Kiek žemiau kair. Nemuno krante (Kukarskės k.) aptiktas iki šiol buvęs nežinomas piliakalnis, kurį galima būtų sieti su Dusburgiečio aprašoma Kimelio pilimi.

268

[1] Goliubo pilis prie Drevantos, į šiaurės rytus nuo Torunės (SZCh, p. 36), dab. Golub-Dobrzyń.

269

[1] D.— *in Carthusen,* Jer.— *burc Karchuis*; vok. Karkus, Karkuso resp. Karksio pilis Livonijoje (pietinėje Estijoje), į pietus nuo dab. Viljandžio (*Tuulse A.*, Die Burgen..., p. 79).

[2] Dab. Gauja, upė Latvijoje.

[3] D.— *castri Molendini novi,* Jer.— *Nûwenmul, Nûwemul*; vėliau vok. Neuermühlen, dab. Adažiai, pilis į šiaurės rytus nuo Rygos (*Tuulse A.*, Die Burgen..., p. 133).

275

[1] D.— *territorium Glottowie,* Jer.— *Glottow*; valsčius į vakarus nuo Alnos aukštupio, vardas išlikęs dab. Glotovo (Głotowo, į šiaurę nuo Olštino) pavadinime. Išlikęs piliakalnis. Manoma, kad Glotava — pietrytinis Pagudės valsčius (GAO, p. 43; *Łowmiański H.*, Studia..., 2, p. 16, 25; MGP, p. 54).

279

[1] Konradas Zakas, atrodo, ne pastatė Goliubo pilį, o tik ją pritaikė kryžiuočių poreikiams (*Powierski J.*, Dobra..., p. 191—192).

285

[1] Aprašomas 1302—1303 m. žiemos puolimas (*Powierski J.*, Dobra..., p. 201).

[2] D.— *per stagnum Curoniense,* Jer.— *daz kûrische hab.*

289

[1] D.— *castri Jedemine* resp. *castrum Gedemini* (III, 332), Jer.— *Gedeminnenhûse*, *Gedeminnen[...] burg*. Gedimino pilis kronikoje minima ne kartą (1305—1330 m. įvykiai, III, 332, 351; papildymų 15). Ji tapatinta su Vilniumi, jos ieškota Minijos pakrantėje prie Dovilų (Klaipėdos rj.), prie Kaltinėnų (Šilalės rj.), Girkalnio apylinkėse (*Mortensen H.*, *Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 203—205). Patikimesni atrodo bandymai ją lokalizuoti buv. Pagraudės teritorijoje, prie Graumenos, deš. Jūros aukštupio krante (*Zajączkowski S.*, Studya..., p. 33—34 ir žemėlapis; SŽM, p. 213; *Ivinskis Z.*; Gedimino pilis, p. 1139—1141; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 340). Sprendžiant iš piliakalnių išsidėstymo prie Jūros, jų aikštelių ir įtvirtinimų masto, iš vietovės reljefo ir kronikoje aprašytos situacijos, galima daryti prielaidą, kad ši pilis buvo dab. Vilkų Lauko kaimo (Šilalės rj.) Kuplės ir Veringos piliakalniuose (LAA, 2, p. 183) kair. Jūros krante. Pirmajame — pilis, antrajame — įtvirtintas papilys.

298

[1] D.— *ad castrum Putenickam*, *de Puthenica*, Jer.— *kegn Putenîkin*, *zu Putenîken*, *zu Putenîc*. Kryžiuočių kelių aprašymuose (XIV a. pabaiga) minimas *Putinveld* (Weg. 12, 16), *Putetauken* (Weg. 18). Pūtvės pilis ir laukas identifikuojami su Pūtvės kaimu prie Akmenos (Jūros intako) į pietryčius nuo Šilalės, su ten buvusiu (upės nuplautu) arba gretimo Kreivių kaimo piliakalniu (SRP, 2, p. 673—675; SŽM, p. 201; *Biržiška V.*, Kryžiuočių keliai..., p. 32—33; *Mickevičius J.*, Pūtvės pilis..., p. 286—287; *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 88; LAA, 2, p. 142), tačiau Kreivių kaime tėra kalva, vardu Pilė, be įtvirtinimų ir kultūrinio sluoksnio pėdsakų (LAA, 2, p. 87).

Nekeldami abejonių dėl Pūtvės lokalizavimo prie Akmenos, norėtume pažymėti, kad XIV a. Pūtvės laukas galėjo nesutapti su dab. kaimo žemėmis, todėl pilies reikėtų ieškoti ir gretimose apylinkėse. Mūsų manymu, vertas dėmesio į šiaurę nuo Pūtvės esantis Indijos (Grublių) piliakalnis (LAA, 2, p. 70), įrengtas aukštoje kalvoje Akmenos krante ir turėjęs platų apsaugotą papilį slėnyje ir aukštumoje. Dab. Pūtvės kaimo žemėse, Akmenos kair. kranto vingyje, esančioje Pilikėje (aikštelė 40×24 m, be žymesnių įtvirtinimų pėdsakų) galėjo būti anksčiau statyta pilaitė. Kreiviai (anksčiau vadinti Kryvos vardu — *Mickevičius J.*) ir gretimas Romės Laukas, matyt, buvo susiję su pagonišku kultu (žr. paaiškinimus D. III, 5, 1).

300

[1] Apie tokias pilių įgulas žr. *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 88.
[2] D.— *in campo Calsheim, ad campum Calsen,* Jer.— *zu Kalsem ûf daz velt, Kalsim*; plg. 1415 m.— *villa dicta Calsina* (SRP, 2, p. 540). Laukas, buvęs į vakarus nuo Veliuonos (*Zajączkowski S.*, Studya..., p. 37—38; SŽM, p. 216). *Campus Calsen* veikiausiai skaitytinas kaip Kalsių ar Kalsų laukas (*Kalsiai* ar *Kalsai*, plg. lie. *Kalsas*, Pakruojo gyventojo pavardė; *Kalsiškė*, buv. Lazdijų valsčiaus Palazdijų k. bala).

302

[1] D.— *Scroneyte et Biverwate,* Jer.— *Scroneiten unde Bibberwaten.* Kair. Šaltuonos intakas — Bebirva, į jį įteka Bebirvytis. Prie to upelio, prie Raseinių—Šilinės (Skirsnemunės) kelio yra Bebirvų k. Čia lokalizuojama Bebirvaitės pilis (*Zajączkowski S.*, Studya..., p. 35; SŽM, p. 201; *Mortensen H.*, *Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 185). Bandyta Bebirvaitės pilį sieti su netoli Bebirvos aukštupio esančiu Gabrieliškių piliakalniu-slėptuve (LE, 3, p. 1320; plg. *Jurginis J.*, Baudžiavos..., p. 84—85), tačiau jo kultūrinis sluoksnis datuojamas III—IV a. (LAA, 5, p. 58).

D. Skronaitę pabandyta, pasiremiant P. Tarasenkos užfiksuota kartografine medžiaga, tapatinti su vietove prie Mituvos aukštupio — Škeršpile (1915 m.— *Szkerkszpile; Tarasenka P.*, Lietuvos archeologinė medžiaga, p. 245; *Mortensen H.*, *Mortensen G.*, Die Besiedlung..., 2, p. 185 ir žemėl.), tačiau dab. Škeršpylių k. (Veliuonos apyl. Jurbarko rj.), deš. Mituvos krante prie Akmenos santakos bei toliau į rytus piliakalnio pėdsakų nerandame.

Piliakalnio neaptinkame Bebirvos ir Bebirvyčio (1-ojo, Tolupio) santakoje ties Bebirvų kaimu ir Šilkalnio aukštuma. Žemiau, prie Vadžgirio, Bebirvos ir Bebirvyčio (2-ojo) santakoje yra tik bevardė pakiluma, Bebirvos—Šaltuonos santakoje ryškesnių piliakalnio žymių taip pat nepastebime. Liaudies tradicija apie piliakalnį ar pilelę Bebirvos pakrantėse nekalba.

Sprendžiant iš geografinės aplinkos, šiandien žinomų piliakalnių išsidėstymo, D. kronikoje aprašytų įvykių (galima ir kronikininko ar jo informatoriaus paklaida), Bebirvaitės ir Skronaitės pilaitės hipotetiškai lokalizuotinos labiau į vakarus, deš. Šaltuonos krante esančiame Eržvilko (LAA, 2, Nr. 176) ir kair. Šaltuonos intako Įkojo vingyje esančiame Kiukiškių (ten pat, Nr. 321) piliakalniuose.

303

[1] D.— *Powundie*, Jer.— *Powundin* (plg. lie. *Pavandenė* — GAO, p. 133); vietovė šiaurės Semboje, į šiaurės rytus nuo Rudavos, išlikęs piliakalnis (CF, Nr. 45). Plg. *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 34—35; *in terram Powunden* — SRP, 2, p. 517.

310

[1] D.— *Woyploc*, Jer.— *prûschin Woplaukin*; plg. *Vapa*, vok. *Wopen*, *Wope-laukin* (*Būga K.*, 3, p. 788) — Vaplaukis (dab. Wopławki), į šiaurės rytus nuo dab. Kentžino (buv. Rastenburgo) (Sch-K; GAO, p. 207).

[2] Žr. dar SRP, 2, p. 456. Šiuo epizodu Vytenis ragina lietuvius ir pavergtuosius prūsus laikytis senosios tėvų religijos ir kovoti prieš Ordino agresiją (*Barzdaitis J.*, Krikščionybės..., p. 20—21).

312

[1] D.— *camerarius [...] regis Lethowinorum*, Jer.— *kamerêr des kungis von Littouwirlant*; plg. *Пашуто В. Т.*, Образование..., с. 347; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 226.

313

[1] D.— *ad territorium [...] Salsenickam*, Jer.— *Salsenîken*; Šalčininkai (prie Šalčios upės) pietryčių Lietuvoje. XIV a. 2-oje pusėje kryžiuočiai žinojo tris kelius į Šalčininkus: per Gardiną, per Nemunaitį—Perloją ir nuo Pervalko (į šiaurę nuo Gardino) (Weg. 82, 83, 86).

315

[1] D.— *edificavit castrum Cristmemelam*, Jer.— *Cristmemil; Kirsmemela* — SRP, 1, p. 280; *Kirsmomel* — SRP, 2, p. 478, plg. pr. *kirsa* 'virš' ir vok. *Memel* (Nemunas), XV a. šnekamoje kalboje pavirto Skirsnemune (1449 — *Kersmemel, Skersnemen* — SŽM, p. 217—218; plg. GAO, p. 64).

Ordino pilis buvusi greičiausiai Maštaičių (Norkūnų) piliakalnyje kair. Nemuno krante žemiau dab. Gelgaudiškio, priešais Skirsnemunę. Greta piliakalnio išlikę keli įtvirtinti papiliai (LAA, 2, p. 105; plg. *Zajączkowski S.*, Studya..., p. 37).

318

[1] Dusburgiečio skaitmenimis tikėti negalima, jis, be abejo, sumenkino Ordino jėgas — vienu laivu pulti Junigedą (Veliuoną) riteriai nebūtų ryžęsi. Upėje, matyt, vyko didelis mūšis (*Пашуто В. Т.*, Образование..., с. 357; *Pašuta V.*, Lietuvos..., p. 240).

320

[1] D.— *circa territorium Medenickam*, Jer.— *Medenicken, Medenîken*; Medininkai centrinėje Žemaitijoje (SŽM, p. 223—226). Dusburgietis kalba apie Medininkų valsčių (*territorium*), tuo tarpu XIV a. pabaigos duomenys rodo, kad tai buvusi žemė, kurią sudarė keletas valsčių. Medininkų žemė, atrodo, susiformavo XIV a., kai į ją buvo sujungti Žemaitijos centriniai valsčiai ir sudaryta vieninga gynybos prieš Ordino agresiją sistema, kurios centras, matyt, buvęs Medvėgalyje (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 81—82).

321

[1] D.— *castrum [...] Sisditen*, Jer.— *Sirdîten*; pilis, kaip spėjama, buvusi Girgždūtės piliakalnyje (*Valančius M.*, Raštai, 1, p. 379; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 214); Telšių rj. išlikę Girgždūtės ir Pagirgždūčio piliakalniai (LAA, 2, p. 65, 121—122). Galimas dalykas, iškreiptas Sizditės pilies vardas sietinas su Spasčių kalno (prie Girgždūtės) vardu, plg., be to, netolimo Sprūdės piliakalnio vardą — LAA, 2, p. 161, Nr. 717).

322

[1] D.— *Criwicie*, Jer.— *Kriwitzin, in daz lant Kriwitzin*. Kryvičių žeme Dusburgietis vadina Naugarduko žemę Nemuno aukštupyje. Naugarduko regioną krivičiai apgyvendino I m. e. tūkstantmečio 2-oje pusėje (*Гуревич Ф. Д.*, Древности..., с. 76; *Ochmański J.*, Litewska granica..., p. 27—33). Žr. *Zinkevičius Z.*, Lietuvių kalbos kilmė, p. 252.

[2] D.— *parva Nogardia*. Naugarduko pilis buvo kalvoje, jos netaisyklingo trikampio formos kiemas apsuptas pylimais ir kt. įtvirtinimais. XIII a. 2-oje pusėje, Mindaugo valdymo metais ar kiek vėliau, pastatytas mūrinis bokštas donžonas. Pilis iš pagrindų rekonstruota XIV a. pabaigoje — XV a. pradžioje. Greta pilies Mindaugo kalnas. Kitoje pilies pusėje už gyny-

binio griovio įtvirtintas papilys — „miestas“, vėliau vadintas mažąja pilimi (*Ткачоў М. А.*, Замки..., с. 15—21; to paties, Абарончыя..., с. 42—52). Naugarduko pradžia siekia X a. pabaigą (*Гуревич Ф. Д.*, Древний Новогрудок..., с. 116).

[3] D.— *per David castellanum de Gartha*, Jer.— *des burcgrêven von Garten* — SRP, 1, p. 603; Dovydas Gardiniškis, Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkas, Gardino pilininkas, Gardino ir Pskovo gynėjas, greičiausiai Daumanto sūnus (Dovydas — LE, 6; Lietuvių karas..., p. 212 ir kt.).

323

[1] D.— *Lethowini de Samethia*, taip pat ir III, 344. Tai rodo žemaičių ir lietuvių vienybę, visų pirma — politinę.

327

[1] D.— *anre castrum Medewagam*, Jer.— *von Medewagiln*. Medvėgalio pilis buvo centrinėje Žemaitijoje, į šiaurės vakarus nuo Kaltinėnų, Medvėgalio kalno papėdėje. Pastatyta stipriai įtvirtintame piliakalnyje su didele (110X20—22 m) aikštele. Ši pilis — vienas svarbiausių Žemaitijos gynybos centrų (žr. paaiškinimus D. *III*, 320, 1; D. papildymai, 9; be to, SŽM, p. 225; LAA, 2, p. 106).

332

[1] D.— *intraverunt habitacionem[...] Sudargi*, Jer.— *Sudargen hof*. Kur buvo Sudargo kiemas ar pilaitė, nėra aišku. Kronikoje Sudargas, kaip lietuvių karo vadas, figūruoja 1308—1317 m. įvykių aprašyme (III, 303, 311, 332). Jis kovojo prieš Ordiną, kai kryžiuočiai puolė Pagraudę, todėl laikomas Pagraudės gyventoju (*Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 186). Žinoma, kad Sudargo sūnus dalyvavo Aukaimio gynyboje (D. III, 280).

Galimas dalykas, vardą išsaugojo vietovardis *Sudargas* kair. Nemuno krante žemiau Jurbarko, kur yra penki piliakalniai bei jų liekanos. Kaip parodė archeologiniai tyrinėjimai, jie supilti mūsų eros pradžioje, o gynybiniai įrenginiai sunaikinti, spėjama, kovų su kryžiuočiais metais (*Kulikauskas P.*, Sudargo piliakalniai, p. 105—124; LAA, 2, p. 157—158). Kartais daroma prielaida, kad Dusburgiečio aprašoma Sudargo gyvenvietė ar pilaitė galėjusi būti čia.

334

[1] D. — *campum Calsen,* plg. III, 300, 2.
[2] D.— *silvam, dictam Wint,* Jer.— *walt, der Went hîz*; šventasis miškas (SRP, 2, p. 540), buvęs į vakarus nuo Veliuonos (SŽM, p. 241). Manyta, kad *Wint, Went* — iš lie. žodžio *šventas* (*Weber L.,* Preussen..., p. 547).

338

[1] Žr. paaiškinimus D. III, 5—6.

344

[1] Klaipėdos pilis statyta — *kur suteka Nemunas ir Danė* (1252.VII.29 dokumentas — LUB, 1, Nr. 236, plg. D. III, 2; apie pirmosios ir antrosios Ordino pilies bei seniausią miesto vietą — *Žulkus V.,* Klaipėdos..., p. 28—29). Kronikininkas prie Klaipėdos mini tris gretimas naujakrikščių pilis (D.— *castra neophitorum,* Jer.— *vlîhûsir drî*).

XIII a. dokumentuose (1253, 1258, 1291 m.) prie Klaipėdos minimos pilys, pilių apygardos: *Mutina, Poys, Ackete, Sarden* (LUB, 1, Nr. 249, 253, 329, 540). Žardės pilis lokalizuojama pietiniame Klaipėdos pakraštyje, prie Smeltalės upelio, kur yra Žardės piliakalnis (*Bielenstein A.,* Die Grenzen..., p. 252; SŽM, p. 184; LAA, 2, Nr. 846). *Ackete* — Eketės piliakalnyje Danės ir Eketės santakoje (*Bielenstein A.,* Die Grenzen..., p. 252; SŽM, p. 183; LAA, 2, Nr. 174).

Mutina lokalizuojama prie Tauralaukio (*Sembritzki J.,* Geschichte..., p. 5; SŽM, p. 183—184); čia ryškesnių piliakalnio pėdsakų nebėra (plg. LAA, 2, p. 167); atkreiptinas dėmesys į aikštelę Danės kair. krante tarp dviejų griovų (senosios kapinės), netoli mitologinio „velnio akmens" (plg. *Remeika J.,* Kai dar amžina ugnis.., p. 137).

Poys tapatinama su buv. *Pöszen* arba Šiauliais Danės žemupio kair. krante ir lokalizuojama į rytus nuo Klaipėdos (*Bielenstein A.,* Die Grenzen..., p. 253; *Sembritzki J.,* Geschichte..., p. 5; HGAPW, 2; netoliese, Kalniškiuose, būta pylimo — *Remeika J.,* Ką kalneliai pasakoja, p. 84, 86; LAA, 2, p. 78). Ieškoma jos ir į šiaurę nuo Klaipėdos, žemiau Eketės (SŽM, p. 184). Šiame plote prie dab. Klaipėdos miesto šiaurės rytų ribos, deš. Danės krante, yra Purmalių piliakalnis (LAA, 2, Nr. 615), kurį, atrodo, galima būtų sieti su minėta pilimi.

Archeologiniai tyrinėjimai Eketės piliakalnyje (LAA, 2, Nr. 174), prie Žardės Laistuose (*Žulkus V.*, Laistų gyvenvietės..., p. 41—43) rodo, kad rašytiniuose šaltiniuose minimų Eketės, Žardės ir greičiausiai kitų pilių bei gyvenviečių pradžia siekia žymiai ankstesnį, ikikryžiuotišką laikotarpį.

347

[1] D.— *ad campum Semegallie*, Jer.— *zu Semegallen ûf daz velt*; plg. Žemygala (Raseinių rj. Nemakščių apyl.) (SŽM, p. 234—235) ir Žemygala (Raseinių rj. Verėduvos apyl.). Žemygala prieš Paštuvos pilį — galbūt žemuma kair. Nemuno pakrantėje; plg. *Охманьский Е.*, Иноземные..., с. 112—131; — Žemygalos tipo gyvenvietės siejamos su XIII a. atsikėlėliais iš Žiemgalos.

354

[1] Dusburgietis skyrelio nebaigė, teįrašė datą, kada Verneris iš Orzelno buvęs išrinktas didžiuoju magistru. Tai rodo, kad kronikos pagrindinė dalis užbaigta iki magistro mirties (1330 m.), galbūt tikrai 1326 m., kaip autorius teigia dedikacijoje.

357

[1] D. nutyli, kad Gediminas puolė Mazoviją kaip Ordino sąjungininkę. Turime duomenų (nors D. apie tai nekalba), kad maždaug tuo pat metu ir kryžiuočiai puldinėjo Lietuvą (*Paszkiewicz H.*, Jagiellonowie..., p. 275). D. nutyli ir tai, jog Rygos vyskupas, Gedimino sąjungininkas, viešai iškeikė Ordiną kaip pagrindinį kaltininką, kad Gediminas atsisakęs krikšto (ten pat, p. 279). Tokiomis politinėmis aplinkybėmis Dusburgietis visaip kaltina pagonis lietuvius, nors turime duomenų, jog patys kryžiuočiai siaubė krikščionių žemes, netgi vyskupų valdas (žr. D. papildymus, 13 ir paaiškinimą 1).

358

[1] D.— *Rositen*, Jer.— *Rosîten*; dab. Rezeknė, miestas Latgaloje į šiaurės rytus nuo Daugpilio.

359

[1] Dusburgietis, tendencingai neigdamas Gedimino laiškų buvimą, stengiasi sumenkinti ir diskredituoti sėkmingą Lietuvos DK diplomatinę kovą prieš Ordino agresiją. Apie Gedimino laiškus žr. GL, p. 7—18 (*Pašuta V.*); *Jakštas J.*, Vokiečių ordinas..., 2, p. 6—32; Lietuvių karas..., p. 208—210 (*Sideravičius K.*).

360

[1] D.— *Wartenbergk*, Jer.— *Wartinberc*; vėliau vok. *Alt-Wartenburg*, dab. Barčevkas (Barczewko) prie Vadongo ežero (j. Wadąg) į šiaurės rytus nuo Olštino. Išlikęs piliakalnis. Pilis 1325 m. galbūt tik buvo atstatyta (žr. paaiškinimus D. III, 27, 8). Ji buvo Gunelaukių žemėje (*terra Gunelauken*). 1354 m. pilį sunaikino Kęstučio ir Algirdo vadovaujama Lietuvos kariuomenė. Vartenburgas 1364 m. atstatytas kitoje vietoje, per 7 km į rytus, dab. Barčevas (Sch-K; SRP, 2, p. 520, 545; CV, t. 32, d. 1, p. 196; GAO, p. 47; *Czubiel L.*, *Domagała T.*, Zabytkowe ośrodki..., p. 78).

[2] D.— *Gutstat*, Jer.— *Gûtestat*; vėliau vok. Guttstadt, miestas prie Alnos, dab. Dobre Miasto į šiaurę nuo Olštino.

[3] D.— *Melsac*, Jer.— *Melsacke* (pr. *Malce-kuke*, plg. Vilkakukis, kaimas prie Seinų, žr. GAO, p. 94; *Būga K.*, 3, p. 677; *Rymut K.*, Nazwy..., p. 184), vėliau vok. Mehlsack, gyvenvietė prie Valšos upės į rytus nuo Elbingo, dab. Penenžnas (Pieniężno).

[4] D.— *Plut*, Jer.— *Plûte*; vėliau vok. Plauten, buvęs prūsų valsčiaus centras *Plūtai*, minimas XIII a. vidurio dokumentuose (GAO, p. 126; *Łowmiański H.*, Studja..., 2, p. 17, 26). Išlikęs piliakalnis, greta — kiti įtvirtinimai (HE, p. 116; CV, t. 34, p. 100; MGP, p. 49). Vėliau čia pilį pastatė kryžiuočiai. Dab. Pliutai (Pluty) per 11 km į šiaurės rytus nuo Penenžno.

[5] Dab. Biskupecas (Biskupiec) prie Osos į pietvakarius nuo Ilavos.

[6] D.— *Novum forum*, Jer.— *Nûwenmarkt*; vėliau vok. Neumark, dab. Nowe Miasto Lubawskie (SZCh, p. 87—88) Drevantos aukštupyje.

361

[1] Gedimino duktė Aldona (Ona) 1325 m. buvo išleista už Vladislovo I Lokietkos sūnaus Kazimiero, būsimojo Lenkijos karaliaus Kazimiero III Didžiojo.

[1] D.— *Says*, Jer.— *der Sainen*; dab. Saina (Sajna), kair. Gubros (Guberio) intakas (GAO, p. 148 — plg. lie. *Sainas, Sainelis*).

[2] D.— *Lunenburgk*, Jer.— *Lûnenburc* (plg. lie. *liūnas, Liūnai* — GAO, p. 92); vėliau vok. Leunenburg, dab. Sontočnas (Sątoczno) į pietryčius nuo Sempopolio. Išlikęs piliakalnis (CV, t. 33, p. 286; MGP, p. 50; *Ambrassat A.*, Die Provinz Ostpreussen, p. 389).

[3] D.— *Ylienburgk*, Jer.— *Ilgenburc*; 1339—1340 m.— *Ylienburc, Ylienburgk* (PUB, 3, 1, Nr. 258, 330), 1347, 1350 m.— *Ylginburg* (ten pat, 4, Nr. 180, 605), 1348—1351 m.— *Ilgenburgk* (ten pat, Nr. 349, 455, 615, 692); tai vėlesnis Gilgenburgas (dab. Dąbrówno) sąsmaukoje tarp dviejų ežerų, senoje Sasnos žemėje. Ordino pilis statyta 1319 m., prie jos miestas įkurtas 1326 m. (PUB, 3, 3, p. 708, 697; *Weber L.*, Preussen..., p. 473; *Ambrassat A.*, Die Provinz..., p. 421). Apylinkėse prie minėtų ežerų yra trys piliakalniai (Sch-K' XVI; CV, t. 32, 2 (1939), p. 313; MGP, II G Nr. 91, II H Nr. 46, 47; HGAPW).

IV dalis

22

[1] 1241 m. įvykiai.

33

[1] D.— *Deneburgk* — Teneburgas į pietvakarius nuo Gotos.

56

[1] Didžiuoju magistru buvo 1274—1283 m. ar 1273—1282 m.

100

[1] D.— *Dunemunde*; vėliau vok. *Dünemünde*, dab. Veca Daugavgryva; XIII a. Ordino statytas įtvirtintas vienuolynas buvo XIV a. pradžioje perstatytas į pilį (*Tuulse A.*, Die Burgen..., p. 268—270). Vienuolyno ir įtvirtinimų griuvėsiai išlikę prie senųjų Dauguvos žiočių, į šiaurę nuo Rygos.

Papildymai

2

[1] D.— *Morungen*, Jer.— *Môrungen[...] an Maurin* (vardas prūsiškas, GAO, p. 101), vėliau vok. Mohrungen, dab. Morongas (Morąg) tarp Elbliongo ir Olštino (*Czubiel L., Domagała T.*, Zabytkowe ośrodki..., p. 205).

9

[1] Detaliau šį antpuolį nušviečia žygyje dalyvavęs V. Mašo. Jis rašo, kad be Medvėgalio (žr. SRP, 1, p. 283; 2, p. 463), buvo pultos šios pilys: *Xedeyctain, Xedeystain* (tapatinta su D. minima *Sizdite*, bet tai greičiausiai Kvėdarna — Padievaitis: LAA, 2, Nr. 356), Gedimino pilis (*Gedemine*), Gegužė (*Gegusë*, buvusi Gegužės k. Gegužkalnio piliakalnyje netoli Upynos: LAA, 2, Nr. 200), Aukaimis (*Aukahan, Aukahain; Zajączkowski S.* Wilhelm de Machaut..., p. 227—228; *Vaičiulaitis A.* Viduriniųamžių poetas..., p. 317—318).

12

[1] D. data (1329 m.) netiksli. Višogrudas paimtas 1330.V.12 (*Zajączkowski S.* Polska..., p. 142, 147, 153).

13

[1] Dusburgietis nutyli Ordiną kompromituojančius faktus, kad kryžiuočiai žygio metu sunaikino Kujavijos vyskupo pilį *Radzans* (SRP, 3, p. 67; 2, p. 466), t. y. dab. Racionžeką (prie Vyslos aukščiau Torunės) ir kt. Naklo pilis paimta 1330.VII.17 (*Zajączkowski S.*, Polska..., p. 142, 147, 153).

17

[1] D. nutyli, kad Ordino valdų puolimas buvo numatytas bendromis Lokietkos ir Gedimino jėgomis susitinkant Ordino teritorijoje rugsėjo 8 d. Lietuvos kariuomenė rugsėjo pradžioje pasirodė prie Bartenšteino ir kovodama žygiavo tolyn pro Lubavą, palei Drevantą, pasiekė Straisbergo apylinkes, kur kryžiuočiai sutelkė jėgas, siekdami atremti lietuvius. Iš čia Gediminas patraukė į pietus ir atvyko prie Dobrynės pilies, kurią nesėkmingai šturmavo Lokietkos pajėgos. Čia įvyko derybos tarp Gedimino ir Lokietkos. Pastarajam neįvykdžius susitarimo, Vengrijos feodalams prieštaraujant Lietuvos—Lenkijos bendradarbiavimui, Gediminas grįžo į Lietuvą. Po to, nutraukus Dobrynės apgultį, greičiausiai rugsėjo 29 Lokietka su savo talkininkais įsiveržė į Kulmo žemę (SRP, 2, p. 466—474; *Zajączkowski S.* Polska..., p. 156—164).

BIBLIOGRAFIJA

SUTRUMPINIMAI

AB — Altpreussische Biographie.
ABS — Acta Baltico-Slavica.
AM — Altpreussische Monatsschrift.
CEV — Codex epistolaris Vitoldi.
CDP — Codex diplomaticus Prussicus.
CDW — Codex diplomaticus Warmiensis.
CF — *Crome H.* Führer zu den frühgeschichtlichen Burgwällen im Samlande.
CV — *Crome H.* Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreussens.
FLEW — *Fraenkel E.* Litauisches etymologisches Wörterbuch.
GAO — *Gerullis G.* Die altpreussischen Ortsnamen.
GL — Gedimino laiškai.
HE — *Hollack E.* Erläuterungen...
HGAPW — Historisch-geographischer Atlas des Preussenlandes. Lieferung 3: Wehranlagen.
HP — Historia Pomorza.
LAA — Lietuvos TSR archeologijos atlasas.
LE — Lietuviškoji enciklopedija.
LIŠ — Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.
LMAD — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, serija A.
LRCh — Livländische Reimchronik.
LTE — Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.
LUB — Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch.
LUEV — Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas.
MAB RS — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius.
MG — Mokslas ir gyvenimas.
MGP — Mapa grodzisk w Polsce.
MLTE — Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.
MPH — Monumenta Poloniae historica.
MPKP — *Mažiulis V.* Prūsų kalbos paminklai.
PD — *Peter von Dusburg.* Chronicon terrae Prussiae.

PKD — *Pollakówna M.* Kronika Piotra z Dusburga.
PUB — Preussisches Urkundenbuch.
r. l. — rankraščio lapai.
r. p. — rankraščio puslapiai.
RSNG — *Rospond S.* Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i pólnocnej.
Sch-K — Schroetter-Karte.
SRP — Scriptores rerum Prussicarum.
SSS — Słownik starożytności słowiańskich.
SU — Urkundenbuch des Bisthums Samland.
SZCh — Słownik historyczno-geograficzny ziemi Chełmińskiej w średniowieczu.
SŽM — *Salys A.* Die žemaitischen Mundarten.
š. p. — iššifruoto teksto (mašinraščio) puslapiai.
TAP — *Trautmann R.* Die altpreussischen Personennamen.
HCGP — *Toeppen M.* Historisch-comparative Geographie von Preussen.
UBC — Urkundenbuch des Bisthums Culm.
VBK — *Voigt J.* Burgen-Karte.
Weg. — Die littauischen Wegeberichte (Nr. 1—100).— SRP, 2, p. 662—708.
ZHPB — Zapiski historyczne, poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich.
ВИ — Вопросы истории.
ГЛ — Генрих Латвийский.
НПЛ — Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов.
ПЛ — Псковские летописи.
ПСРЛ — Полное собрание русских летописей.

ŠALTINIAI IR TYRINĖJIMAI

Altpreussische Biographie / Herausgegeben von Ch. Krollmann. Bd. 1.— Königsberg (Pr.), 1941; Bd. 2, Lieferung 1—3.— Königsberg, 1942—1944; Marburg am Lahn, 1966 / Herausgegeben von K. Forstreuter, F. Gause.— Bd. 2, Lieferung 4; Lieferung 5, 1963; Lieferung 6, 1965.— Marburg am Lahn.

Ambrassat A. Die Prowinz Ostpreussen.— Königsberg i. Pr., 1912.

Anysas M. Senprūsių (Pruthenorum gentes) kovos dėl laisvės su Vokiečių riterių ordinu nuo 1230 iki 1283 metų.— Chicago, 1968.

Antoniewicz J. Prusowie we wczesnym średniowieczu i zarys ich kultury materialnej.— Pomorze średniowieczne, Warszawa, 1958, s. 121—159.
Antoniewicz J. Bałtowie zachodni w V w. p. n. e. — V w. n. e.: Terytorium, podstawy gospodarcze i społeczne plemion prusko-jaćwieskich i letto-litewskich.— Olsztyn—Białystok, 1979.
Baczko L. Geschichte Preussens.— Bd. 1.— Königsberg, 1792.
Balčikonis J. Rinktiniai raštai. T. 1.— V., 1978.
Baranowski T., Zajączkowski W. Archeologia po drodze: Przewodnik.— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1976.
Baryczowa M. Augustyn Rotundus Mieleski, wojt wileński, pierwszy historyk i apologeta Litwy.— Ateneum Wileńskie, 1935, 10, s. 71—96; 1936, 11, s. 117—172.
Barždaitis J. Krikščionybės kritikos Lietuvoje pradininkai.— Filosofija: praeitis ir dabartis.— V., 1981.
Basanavičius J. Iš gyvenimo vėlių bei velnių.— Chicago, 1903.
Batūra R. Karinė organizacija Lietuvoje XIII—XV a.— Lietuvių karas su kryžiuočiais, V., 1964, p. 84—109.
Batūra R. Mūšiai su kryžiuočiais.— MG, 1967, Nr. 4, p. 23—26.
Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą: Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynųjų Vandenų.— V., 1975.
Batūra R. Šiaulių žemė kare su kryžiuočiais.— MG, 1983, Nr. 10, p. 22—24.
Beckherrn C. Das „propugnaculum in introitu terre Nattangie" der Chronik des Dusburg (pars III, cap. 133).— AM, Königsberg in Pr., 1886, Bd. 23, S. 283—303.
Beckherrn C. Ueber die Benennungen der ostpreussischen „Burgwälle" und die Pillberge im Samlande.— AM, Königsberg in Pr., 1895, Bd. 32, S. 353—410.
Beckherrn C. Bewaffnung und Ausrüstung der heidnisch-preussischen Krieger und einige andere Gegenstände des preussischen Heerwesens.— AM, Königsberg in Pr., 1896, Bd. 33, S. 359—392.
Bednarczuk L. Onomastyka bałtycka w źródłach antycznych.— ABS, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, 1982, 14, s. 49—66.
Benninghoven F. Der Orden der Schwertbrüder: Fratres milicie Christi de Livonia.— Köln—Graz, 1965.
Bezzenberger A. Die litauisch-preussische Grenze.— AM, Königsberg in Pr., 1882, Bd. 19, S. 651—655.
Bezzenberger A. Über die Verbreitung einiger Ortsnamen in Ostpreussen.— AM, Königsberg in Pr., 1883, Bd. 20, S. 123—128.
Bicka J. ir Tumosas F. 50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų.— Lauksargiai, 1939.
Bielenstein A. Die Grenzen des lettisches Volksstammes.— St. Petersburg, 1892.

Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji.— ABS, Białystok, 1969, 6, s. 181—195.

Biržiška V. Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. (iš Wegeberichtų). Pirmoji dalis: Keliai į Žemaičius.— Praeitis, 1930, t. 1, p. 1—63.

Byczko T. Z badań nad genezą rozplanowania przestrzennego zamku krzyżackiego.— Rocznik Olsztyński, Olsztyn, 1964, 4, s. 135—165.

Boetticher A. Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen.— Königsberg.— H. 1: Das Samland, 1891; H. 2: Natangen, 1898; H. 3: Das Oberland, 1898; H. 5: Litauen, 1895.

Bonk H. Die Städte und Burgen in Altpreussen (Ordensgründungen) in ihrer Beziehung zur Bodensgestaltung.— AM, Königsberg in Pr., 1895, Bd. 32, S. 73—135; ten pat, S. 205—258.

Bopp F. Über die Sprache der alten Preussen.— [1853].

Brückner A. Starożytna Litwa: Ludy i bogi / Oprac. J. Jaskanis.— Olsztyn, 1979.

Būga K. Rinktiniai raštai. T. 1—3.— V., 1958, 1959, 1961.

Caune M. Rīgas pilsētas cīņa pret feodālo senjoru XIII gs.— Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1973, Nr. 6 (311), lpp. 77—86.

Chłopacka H. Procesy Polski z Zakonem Krzyżackim w XIV wieku: Studium źródłoznawcze.—Poznań, 1967.

Chudziakowa J., Kola A. Żródła archeologiczne z terenu żamku krzyżackiego w Toruniu (badania z 1958—1966 r.).— Warszawa—Poznań, 1974.

Clasen-Sandt K. Zur Baugeschichte der Memelburgen Ragnit, Splitter und Tilsit.— Prussia, Königsberg in Pr., 1931, Bd. 29, S. 196—222.

Codex diplomaticus Prussicus / J. Voigt.— Königsberg, Bd. 1 (1148—1300), 1836; Bd. 2, 1842.

Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands / K. P. Woelky und J. M. Saage.— Bd. 1 (1231—1340), Mainz, 1860.

Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae: 1376—1430 / Collectus opera A. Prochaska.— Cracoviae, 1882.

Colker M. L. America rediscovered in the thirteenth century? — University of Virginia Speculum, 1979, Vol. 54, Nr. 4, p. 712—726.

Crome H. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreussens.— Prussia, Königsberg (Pr.), Bd. 32, Teil 1 (1938), S. 173—209; Teil 2 (1939), S. 297—324; Bd. 33, Heft 1—2 (1939), S. 263—289; Bd. 34 (1940), S. 83—145 (Zusätze und Berichtigungen, S. 146—149).

Crome H. Führer zu den frühgeschichtlichen Burgwällen im Samlande.— Prussia, 1940, Bd. 34, S. 5—82.

Czubiel L., Domagała T. Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur.— Olsztyn, 1969.

Česnys G. Jotvingių antropologija.— Iš lietuvių etnogenezės, V., 1981, p. 47—59.

Česnys G. Antropologija apie baltų genčių susidarymą.— MG, 1984, Nr. 2, p. 31—33.

Dąbrowski J. Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480). — Wrocław—Warszawa—Kraków, 1964.

Daubaras F. Iš prūsų hidronimijos.— Baltistica, 1982, 18(2), p. 169—172.

Daugudis V. Senoji medinė statyba Lietuvoje.— V., 1982.

Dlugossii I. Annales seu cronicae incliti regni Poloniae.— Varsaviae, lib. I—II, 1964; lib. V et VI, 1973; lib. VII et VIII, 1975; lib. IX, 1978; Opera omnia, t. 13, 1877.

Długosz J. Roczniki czyli kroniki sławnego królestwa Polskiego.— Warszawa, ks. 1—2, 1961; ks. 5—6, 1973; ks. 7—8, 1974.

Döhring A. Die Grenzen der altpreussischen Landschaft Sassen (Mit 2 Karten).— AM, Königsberg i. Pr., 1907, Bd. 44, S. 211—250.

Donner G. A. Kardinal Wilhelm von Sabina Bischof von Modena 1222—1234: Päpstlicher Legat in der Nordischen Ländern.— Helsingfors, 1929.

Dovydaitis Pr., Biržiška M. Auka, sen. prūsų, lietuvių ir latvių.— LE, 1934, t. 2, p. 152—155.

Dundulienė P. Arklys lietuvių liaudies pasaulėjautoje.— Istorija, V., 1977, 17, sąs. 1, p. 83—102.

Dundulienė P. Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose.— V., 1979.

Dundulis B. Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje.— V., 1960.

de Dusburg Petri Ordinis Teutonici sacerdotis Chronicon Prussiae / Ch. Hartknoch.— Jenae, 1679.

von Dusburg Peter. Chronicon terrae Prussiae.— SRP, 1, S. 3—219.

Dworzaczkowa J. Kronika pruska Szymona Grunaua jako źródło historyczne.— Studia źródłoznawcze: Commentationes, Poznań, 1958, 2, s. 119—146.

Endzelin J. Über die Nationalität und Sprache der Kuren.— Finisch-ugrische Forschungen, Leipzig, 1912, 12, S. 59—72.

Endzelīns J. Piezīmes par „Latvijas vietu vārdiem".— Filologu biedrības raksti, Rīgā, 1926, 6, lpp. 7—10.

Endzelīns J. Senprūšu valoda.— Darbu izlase, 4, daļa 2, Rīgā, 1982, lpp. 9—351.

Engel C. Zwei spätheidnische Silberfunde aus altsudauischen Gebiet.— Prussia, Königsberg i. Pr., 1931, Bd. 29, S. 68—87.

[Engel C. und La Baume W.] Atlas der ost- und westpreussischen Landesgeschichte. Teil 1: Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenland / Bearbeitet von C. Engel und W. La Baume unter Mitwirkung von K. Langenheim.— Braunschweig — Königsberg, 1936.

Engel K. und La Baume W. Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande: Erläuterungen zum Atlas der ost- und westpreussischen Landesgeschichte.— Teil 1.— Königsberg (Pr.), 1937.

Ewald A. L. Die Eroberung Preussens durch die Deutschen.— Buch 1, 1872; Buch 2, 1875; Buch 3, 1884; Buch 4, 1886.— Halle.

Faber [K.]. Geschichtliche Nachrichten vom Galtgarbenschen Berge und dem Schlosse Rinau.— Beiträge zur Kunde Preussens, Königsberg, Bd. 4, 1821, p. 122—137.

Falk K.-O. Wody wigierskie i huciańskie: Studium toponomastyczne.— Uppsala, 1941.

Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Bd. 2.— Göttingen, 1965.

Frenkelis E. Baltų kalbos / Vertė S. Karaliūnas.— V., 1969.

Friederici W. Über die Lage Romow's oder Romowe's des Oberpriestersitzes im heidnischen Preussen.— AM, Königsberg, 1876, Bd. 13, S. 227—253.

Gaerte W. Die Besiedlung und Kultur Königsbergs und seiner Umgebung in vorgeschichtlicher Zeit.— Altpreussische Forschungen, Königsberg, 1924, Heft 1, S. 97—144.

Gaučas P. Jotvingiai XIX a.?! — MG, 1974, Nr. 2, p. 21—24.

Gause F. Geschichte der Stadt Königsberg in Preussen. Bd. 1—2.— Köln—Graz, 1965, 1968.

Gąssowski J. Mitologia Celtów.— Warszawa, 1978.

Gedimino laiškai / Parengė V. Pašuta ir J. Štal.— V., 1966.

Gerullis G. Zur Sprache der Sudauer-Jatwinger.— Festschrift Adalbert Bezzenberger, Goettingen, 1921, S. 44—51.

Gerullis G. Die altpreussischen Ortsnamen.— Berlin—Leipzig, 1922.

Gierszewski S. Elbląg: Przeszłość i teraźniejszość.— Gdańsk, 1970.

Gimboth L. Siedlungsgeographie Natanges zur Preussenzeit.— Königsberg, 1923.

Gimbutienė M. Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalga: Vakarų baltų kraštas — baltų kultūros centras.— New York, 1958.

[Gimbutienė] Gimbutas M. The Balts.— London, 1963.

Górnowicz H., Średniowieczne nazewnictwo regionu Dzierzgonia na tle pradziejów.— Rocznik Elbląski, Warszawa—Poznań—Toruń. 1979, t. 8, s. 89—104.

Górnowicz H. Staropruskie nazwy wodne na Powiślu Gdańskim.— ABS, Wrocław—Warszawa—Gdańsk, 1980, t. 13, s. 25—35.

Górnowicz H. Toponimia Powiśla Gdańskiego.— Gdańsk, 1980.

Górski K. Dzieje Malborka.— Gdańsk, 1973.

Górski K. Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego.— Wrocław—Warszawa—Krakó—Gdańsk, 1977.

Greimas A. J. Apie dievus ir žmones: Lietuvių mitologijos studijas.— Chicago, 1979.

Grieser R. Lischke und Stadt: Ein Beitrag zur Geschichte der Städte im Lande des Deutschen Ordens.— Prussia, Königsberg i. Pr., 1931, Bd. 29, S. 232—241.

Grinaveckis V. Dėl žemaičių vardo kilmės.— Kalbotyra, 1968, 19, p. 45—50.

Grunau S. Preussische Chronik / Herausgegeben von M. Perlbach.— Bd. 1.— Leipzig, 1875.

Gudavičius E. Lemoviai.— Iš lietuvių etnogenezės, V., 1981, p. 75—83.

Gudavičius E. Naujausi duomenys apie gotų santykių su baltais ir slavais prielaidas.— LMAD, 1981, t. 3 (76), p. 103—112.

Gudavičius E. Dėl lietuvių žemių konfederacijos susidarymo laiko.— Istorija, V., 1984, 24, p. 12—28.

Guerquin B. Zamek w Malborku.— Warszawa, 1971.

Guldon Z., Powierski J. Podziały administracyjne Kujaw i ziemi Dobrzyńskiej w XIII—XIV wieku.— Warszawa—Poznań, 1974.

Hartknoch Ch. Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis: Opera et studio.— Petri de Dusburg Chronicon Prussiae / Ch. Hartknoch.— Jenae, 1679.

Hartknoch M. Ch. Alt- und Neus Preussen oder Preussischer Historien.— Franckfurt und Leipzig, 1684.

Hennenberger [C.]. Kurtze und warhafftige Beschreibung des Landes zu Preussen.— Königsberg, 1584.

Hennenberger C. Erclerung der preussischen grössern Landtaffel oder Mappen.— Königsberg, 1595.

[Hennenberger C.] Der See, Ströme und Flüsser Namen, welche in der preuschen Mappen verzeichnet sind.— [Königsberg], 1595.

Hennenberger C. Prussia.— 1656 [žemėlapis].

Historia Polski / Pod. red. H. Łowmiańskiego.— T. I: Do roku 1764, cz. 1: Do połowy XV w.; cz. III: Chronologia,

bibliografia, indeksy, tablice genealogiczne, mapy.— Warszawa, 1969.

Historia Pomorza / Pod red. G. Labudy.— T. 1: do r.1466, cz. 1.— Poznań, 1969.

Historisch-geographischer Atlas des Preussenlandes / Herausgegeben von Hans Mortensen, Gertrud Mortensen, Reinhard Wenskus.— Lieferung 3, [Teil] 1: Vorgeschichtliche und mittelalterliche Wehranlagen. Masstab 1 : 300.000.— Wiesbaden, 1973.

Hollack E. Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen.— Glogau—Berlin, 1908.

[Hollack E.] Vorgeschichtliche Übersichtskarte von Ostpreussen / Im Auftrage des ostpreussischen Provinzial-Verbandes entworfen und gezeichnet von Emil Hollack. Massstab 1 : 300 000 Kilometer.— Glogau—Berlin.

[Ibrahim ibn Jákūb]. Relacja Ibrahima ibn Jákūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie Al-Bekriego / Wyd. T. Kowalski.— Pomniki dziejowe Polski. Ser. 2, t. 1.— Kraków, 1946.

Ivinskis Z. Geschichte des Bauernstandes in Litauen: Von den ältesten Zeiten bis zum Anfag des 16. Jahrhunderts.— Berlin, 1933.

Ivinskis Z. Saulės—Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė.— K., 1936.

Ivinskis Z. Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo: Žemaičių karai su vokiečiais 1256—1270 m.— K., 1938.

Ivinskis Z. Senovės lietuvių religijos bibliografija.— K., 1938.

Ivinskis Z. Gedimino pilis.— LE, 1940, t. 8, p. 1139—1141.

Yčas J. Simono Grunau XVI a. kronisto reikalu.— K., 1922.

Yčas J. Prūsų žemės istorija / Lietuvos universiteto HMF kursas.— K., 1926 [ir 1929].

Jablonskis K. Istorija ir jos šaltiniai.— V., 1979.

Jäger E. Prussia-Karten. 1542—1810: Geschichte der kartographischen Darstellung Ostpreußens vom 16. bis zum 19. Jahrhundert.— A. H. Konrad Verlag, 1982.

Jakštas J. Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu.— Senovė, K., 1935, 1, p. 125—155; 2, p. 3—59.

Jakštas J. Mažosios Lietuvos apgyvendinimas iki XVII amžiaus pabaigos.— Roma, 1970.

Jakubowski J. Opis Księstwa Trockiego z r. 1387.— Przegląd historyczny, Warszawa, 1907, t. 5, s. 22—47.

Jakubowski J. Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską.— Warszawa, 1912.

[Jakubowski J.] Jakūbauskis J. Tautiniai santykiai Lietuvoje ligi Liublino unijos.— V., 1921.

Janikowski J., Domagała R. Wyniki badań archeologiczno-architektonicznych na zamku w Małej Nieszawce woj. To-

ruń.— Rocznik muzeum w Toruniu, Toruń, 1982, t. 8, s. 47—66.

Jasas R. Didysis prūsų sukilimas (1260—1274).— V., 1959.

Jasiński J. Zachodnioniemieckie monografie miast i powiatów bylych Prus Wschodnich.— ZHPB. Toruń, 1971, t. 36, z. 2, s. 105—125.

Jasiński T. Stosunki śląsko-pruskie i śląsko-krzyżackie w pierwszej połowie XIII wieku.— Ars historica: Prace z dziejów powszechnych i Polski, Poznań, 1976, s. 393—403.

Jasiński T. Przedmieścia średniowiecznego Torunia i Chelmna.— Poznań, 1982.

Jaskanis J. Rec.: F. D. Guriewicz. Iz istorii jugo-wostocznoj Pribałtiki...— ABS, Białystok, 1965, 2, s. 358—368.

Jucevičius L. A. Raštai.— V. 1959.

Jučas M. Dėl vakarinių ir šiaurinių žemaičių ribų (pagal istorinius duomenis).— Iš lietuvių etnogenezės. V., 1981, p. 36—46.

Jurginis J. Lietuvių šeima XIII—XIV amžiais.— Iš lietuvių kultūros istorijos, V., 1958, 1, p. 248—259.

Jurginis J. Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje.— V., 1962.

Jurginis J. Legendos apie lietuvių kilmę.— V., 1971.

Jurginis J. Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje.— V., 1976.

Jurginis J. Karaliaučiaus lituanikos likimas.— Pergalė, 1978, Nr. 2, p. 144—151.

Jurginis J. Lietuvos valstiečių istorija: Nuo seniausių laikų iki baudžiavos panaikinimo.— V., 1978.

Jurginis J. Istorija ir kultūra.— V., 1984.

Kabelka J. Baltų filologijos įvadas.— V., 1982.

Kalwaitis W. Lietuwiszkų wardų klėtelė su 15 000 wardų / Surinko 1888—1894 m. ir iszleido W. Kalwaitis.— Tilžėje, 1910.

Kamiński A. Jaćwież: Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne.— Łódź, 1953.

Kamiński A. Z badań nad pograniczem polsko-rusko-jaćwieskim w rejonie rzeki Śliny.— Wiadomości archeologiczne, Warszawa, 1956, t. 27, z. 2, s. 131—168.

Kamiński A. Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I do XIII w.— Materiały starożytne, Warszawa, 1956, t. 1, s. 193—273.

Karaliūnas S. Dėl prūsų etnonimo reikšmės ir kilmės.— Baltistica, 1977, 13 (2), p. 372—373.

Karwasińska J. Złote bulle Karola IV w sprawie chrztu Litwy.— Cultus et cognitio: Studia z dziejów średniowiecznej kultury, Warszawa, 1976, s. 233—249.

Kazlauskas J. Prūsai ir jų raštai.— Pergalė, 1967, Nr. 4, p. 161—162.

Kola A. Wczesnośredniowieczne Chełmno w świetle źródeł archeologicznych: Problem pierwotnej lokalizacji.— Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń, 1977, Nr. 29, s. 54—57.

Kolankowski L. Litwini a Prusacy.— Pamiętnik V powszechnego zjazdu historyków polskich w Warszawie 1930 r., Lwów, 1931, t. 2, s. 158—162.

Kolendo J. Wyprawa po bursztyn bałtycki za Nerona.— Pomorania antiqua, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, 1981, t. 10, s. 25—62.

Kosman M. Drogi zaniku pogaństwa u Bałtów.— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1976.

Kosman M. Przenikanie katolicyzmu do Europy północno-wschodniej.— Katolicyzm średniowieczny, Warszawa, 1977, s. 107—132.

Kotzebue A. Preußens ältere Geschichte.— Bd. 2.— Riga, 1808.

Krakowski S. Obrona pogranicza wschodniego Małopolski za Leszka Czarnego.— Zeszyty naukowe Uniw. Łódzkiego. Seria I: Nauki humanistyczno społeczne. Historia, Łódź, 1960, z. 15, s. 97—114.

Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV—XIX a.) / Parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas.— V., 1983.

Kšivickis L. Žemaičių senovė.— Kaunas—Marijampolė, 1928.

Kubicka W. Bibliografia języka staropruskiego (do 1965 r.).— ABS, Białystok, 1967, 5, s. 257—311.

Kučinskas A. Kęstutis lietuvių tautos gynėjas.— Marijampolė, 1938.

Kulikauskas P. Sudargo piliakalniai.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija, V., 1975, 15(2), p. 105—124.

Kulikauskas P. Užnemunės piliakalniai I—XIII amžiuje.— V., 1982.

Kujot S. Dzieje Prus Królewskich.— Cz. 1: do roku 1309. T. I: do śmierci Świętopełka II.— Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń, 1913—1914, 20—21.

Kurschat A. Zur Geschichte der Litauer in Ostpreussen.— Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft, Heidelberg, 1893, Heft 18, S. 497—505.

Kuzavinis K. Prūsų kalba.— V., 1964.

Kuzavinis K. Etymologica.— Baltistica, 1966, 1(2), p. 177—184.

Kuzavinis K. Gaĩbus — jotvingiškas žodis.— Baltistica, 1968, 4(1), p. 65—67.

Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių vardų etimologinis žodynas.— Vardai ir žodžiai, V., 1971, p. 42—157.

Labuda G. Stosunek prawnopubliczny Zakonu Krzyżackiego do Rzeszy Niemieckiej w świetle złotej bulli Fryderyka II z r. 1226.— Czasopismo prawno-historyczne, Poznań, 1951, t. 3, s. 87—124.

Labuda G. Stanowisko ziemi chełmińskiej w państwie krzyżackim w latach 1228—1454.— Przegląd historyczny, Warszawa, 1954, t. 45, z. 2—3, s. 280—337.

Labuda G. Studia nad annalistyką pomorską z XIII—XV w.— Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń, 1955, t. 20, z. 1—4, s. 101—138.

Labuda G. Rec.: M. Hellmann. Über die Grundlagen und die Entstehung des Ordensstaates in Preussen...— ZHP [B], Toruń, 1964, t. 29, z. 4, s. 68—70.

Labuda G. O źródłach „Kroniki Pruskiej" Piotra z Dusburga: Na marginesie pracy M. Pollakówny Kronika Piotra z Dusburga.— Komunikaty Mazursko-Warmińskie, Olsztyn, 1971, Nr. 2—3(112—113), s. 217—243.

Labuda G. Zagadnienie osadnictwa ludności bałtyjskiej na lewym brzegu dolnej Wisły we wczesnym średniowieczu: Komunikat.— Konferencja pomorska (1978), Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1979, s. 13—34.

Lasickis J. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus.— V., 1969.

Leyding G. Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego.— Cz. 2: Nazwy fizjograficzne (zlokalizowane).— Poznań, 1959.

Lietuvininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktame amžiuje.— V., 1970.

Lietuvininkai.— LTE, 1980, t. 6, p. 527—528.

Lietuvių etnografijos bruožai / Redagavo A. Vyšniauskaitė.— V., 1964.

Lietuvių kalbos žodynas.— T. 6.— V., 1962.

Lietuvių karas su kryžiuočiais / Redagavo J. Jurginis.— V., 1964.

Lietuvių tautos istoriniai šaltiniai / Paruošė J. Užpurvis.— T. 1—2.— Klaipėda, 1938—1939.

Lietuvos archeologijos bruožai / P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius.— V., 1961.

Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka.— K., 1936.

Lietuvos metraštis: Bychovco kronika / Parengė R. Jasas.— V., 1971.

Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas / Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas.— D. 2 — V., 1976.

Lietuvos TSR archeologijos atlasas.— T. 2: Piliakalniai / Redagavo A. Tautavičius.— V., 1975; T. 3: I—XIII a. pilkapynai ir senkapiai / Parengė A. Tautavičius; Redagavo R. Rimantienė.— V., 1977.

Lietuvos TSR bibliografija. Ser. A. T. 1, 1547—1861.— V., 1969.
Lietuvos TSR istorija.— T. 1.— V., 1957.
Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— T. 1.— V., 1955.
Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas.— V., 1963.
Lietuvos TSR urbanistikos paminklai.— Kn. 4 / A. Miškinis, A. Tyla.— V., 1981.
Lietuviškoji enciklopedija.— T. 8.— K., 1940.
Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— T. 3.— V., 1978.
Lites ac res gestae inter Polonos et Ordinemque cruciferorum.— T. 1.— Posnaniae, 1890.
Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch / F. G. Bunge.— Bd. 1.— Reval, 1853.
Livländische Reimchronik / L. Meyer.— Paderborn, 1876.
Łowmiański H. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego.— T. 1—2.— Wilno, 1931, 1932.
Łowmiański H. Prusy pogańskie.— Toruń, 1935.
Łowmiański H. Początki Polski: Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n. e.— T. 1, 4, 5.— Warszawa, 1963, 1970, 1973.
Łowmiański H., Pogranicze słowiańsko-jaćwieskie.— ABS, Białystok, 1966, 3, s. 89—98.
Łowmiański H. Elementy indoeuropejskie w religii Bałtów.— Ars historica: Prace z dziejów powszechnych i Polski, Poznań, 1976, s. 145—153.
Makarevičius A. Vilkijos senovės beieškant.— Kraštotyra, V., 1971, p. 55—64.
Manteuffel T. Papiestwo i cystersi ze szczególnym uwzględnieniem ich roli w Polsce na przełomie XII i XIII w.— Warszawa, 1955.
Mapa grodzisk w Polsce / Praca zbiorowa pod redakcją W. Antoniewicza i Z. Wartołowskiej.— Wrocław—Warszawa—Kraków, 1964.
Martini Poloni Chronicon expeditissimum.— Antverpiae, 1574.
Massalski R. Zamek elbląski w świetle badań architektonicznych.— Rocznik Elbląski, Warszawa—Poznań—Toruń, 1979, t. 8, s. 39—87.
Matulevičius A. Dėl lietuvių Prūsijoje etninės ribos XVIII a. pradžioje.— LMAD, 1972, t. 1 (38), p. 103—119.
Matusas J. Ar prūsai buvo lietuviai? — Vairas, 1936, Nr. 7—8, p. 697—705.
Matusas J. Senovės prūsų žemės nukariavimas.— K., 1940.
Matusevičiūtė I. Kiek naujos medžiagos prūsų vardynui.— Archivum philologicum, K., 1939, kn. 8, p. 10—18.
Mažiulis V. Dėl Neringos vardo.— Lietuvių kalbotyros klausimai, V., 1960, 3, p. 301—315.

Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai.— T. [1]—2.— V., 1966, 1981.

Mažiulis V. Jotvingiai.— MG, 1966, Nr. 1, p. 32—33.

Mažiulis V. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai: Deklinacija.— V., 1970.

Mažiulis V. Seniausias baltų rašto paminklas.— Baltistica, 1975, 11 (2), p. 125—131.

Mažiulis V. Prūsų etimologijos.— Baltistica, 1975, 11 (1), p. 83—85; 1978, 14 (1), p. 52—55; 1978, 14 (2), p. 95—99.

Mažiulis V. Pasaulio tautų kalbos.— V., 1979.

Mažiulis V. Rec: В. Н. Топоров. Прусский язык. Словарь (А-Д). — Baltistica, 1979, 15 (2), p. 146—149.

Mažiulis V. Apie senovės vakarų baltus bei jų santykius su slavais, ilirais ir germanais.— Iš lietuvių etnogenezės, V., 1981, p. 5—11.

Mažiulis V. Senovės vakarų baltai.— MG, 1981, Nr. 2, p. 7—8.

Mažiulis V. Selonica.— Baltistica, 1981, 17 (1), p. 7—12.

Mažoji Lietuva.— LTE, 1981, t. 7, p. 338—340.

Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— T. 1—3.— V., 1966, 1968, 1971.

Mažvydas M. Pirmoji lietuviška knyga.— V., 1974.

Michelbertas M. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija.— Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I—XIII a. — V., 1972, p. 5—125.

Mickevičius J. Putvės pilis XIV amžiuje.— Gimtasai kraštas, 1940, Nr. 3—4, p. 286—287.

Mickevičius J. Šilalės rajono senovė.— [Mašinraštis], 1968.

Mikalauskaitė E. Priešreformacinių laikų prūsiško Tėve mūsų nuotrupa.— Archivum philologicum, K., 1938, kn. 7, p. 102—106.

Mierzyński A. Źródła do mytologii litewskiej.— Cz. 2: wiek XIV i XV.— Warszawa, 1896.

Milthaler F. Die Grossgebietiger des Deutschen Ritterordens bis 1440.— Königsberg (Pr.) und Berlin, 1940.

Miškinis A. Klaipėdos genezė ir urbanistinė raida iki XVII a. pabaigos.— Architektūros paminklai, V., 1979, 5, p. 19—36.

Monumenta Poloniae historica.— T. 2, 4, 5.— Lwów, 1872, 1884, 1888 (Warszawa, 1961).

Mortensen G. Beiträge zu den Nationalitäten und Siedlungsverhältnissen von Pr. Litauen.— Berlin, 1927.

Mortensen H., Mortensen G. Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreussens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts.— Teil 1—2.— Leipzig, 1937, 1938.

Mroczko T. Ruch budowlany na ziemi Chełmińskiej w XIII w.— Sztuka i ideologia XIII wieku, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1974, s. 281—332.

Nalepa J. Jaćwięgowie: Nazwa i lokalizacja.— Białystok, 1964.

Nalepa J. Przyczynek do znajomości toponomastyki i mowy jaćwięgów.— ABS, Białystok, 1966, 3, s. 127—133.

[Nalepa J.] Połekszanie.— SSS, 1970, t. 4, cz. 1, p. 212—213.

Nalepa J. Próba nowej etymologii nazwy Galindia czyli Golędź.— ABS, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1976, 9, s. 191—209.

Nalepa J. [Dėl A. Vanago pranešimo].— ABS, 1976, 9, p. 81—86.

Nalepa J. Stabo-jaćwięska nazwa jeziora Kamiennego na Suwalszczyznie.— Rocznik Białostocki, Warszawa, 1981, t. 15, s. 141—149.

Nazwy miast Pomorza Gdańskiego / Praca zbiorowa pod redakcją H. Górnowicza i Z. Brockiego.— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1978.

Nepokupnas A. Baltai slavų giminaičiai.— V., 1983.

Nesselmann G. H. F. Die Sprache der alten Preussen an ihren Überresten.— Berlin, 1845.

Nesselmann G. H. F. Thesaurus linguae prussicae.— Berlin, 1873.

Ochmański J. Uwagi o litewskim państwie wczesnofeudalnym.— Roczniki historyczne, 1961, 27, s. 143—160.

Ochmański J. Nazwa Jaćwięgów.— Europa—Słowiańszczyzna—Polska: Studia ku uczczeniu prof. K. Tymienieckiego, Poznań, 1970, s. 197—204.

Ochmański J. Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemiennej do XVI wieku.— Poznań, 1981.

Okulicz J. Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e.— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1973.

Osięgłowski J. Polityka zewnętrzna Księstwa Rugii (1168—1328).— Warszawa—Poznań, 1975.

Otrębski J. Über die Herkunft des Preussennamens.— Lingua Posnaniensis, Poznań, 1955, t. 5, s. 76—78.

Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego.— T. I.— Warszawa, 1958.

Otrębski J. Namen von zwei Jatwingerstämmen.— Slawische Namenforschung, Berlin, 1963, S. 204—209.

Otrębski J. Udział Jaćwingów w ukształtowaniu języka polskiego.— ABS, Białystok, 1964, 1, s. 207—216.

Pakarklis P. Klaipėdos srities gyventojų tautybė prieš Vokiečių ordino atėjimą.— Mūsų žinynas, 1933, t. 25, Nr. 101, p. 171—185.

Pakarklis P. Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje.— K., 1935.

Pakarklis P. Lietuvių kova prieš kalavijuočius.— Panevėžys, 1945.

Pakarklis P. Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai.— K., 1948.

Palmaitis L. Prūsų kalbos negimininių įvardžių formų kilmė.— Baltistica, 1976, 12 (2), p. 156—164.

Paszkiewicz H. Jagiellonowie a Moskwa.— Warszawa, 1933.

Pašuta V. Lietuvos valstybės susidarymas.— V., 1971.

Perlbach M. Die aeltere Chronik von Oliva.— Göttingen, 1871.

Perlbach M. Preussische Regesten bis zum Ausgange des 13. Jahrhunderts.— Hildesheim—New York, 1973 (1876).

Perlbach M. Preussische-polnische Studien zur Geschichte des Mittelalters.— Heft 2.— Halle, 1886.

Perlbach M. Die Statuten des Deutschen Ordens / Nach den ältesten Handschriften herausgegeben von Max Perlbach.— Halle, 1890.

Pharus-plan. Königsberg in Pr.: Übersichtskarte Gross-Königsberg.— [Berlin].

Pierson W. Über die Nationalität und Sprache der alten Preussen.— Jahresbericht über die Dorotheenstädtische Realschule, Berlin, 1873, S. 1—20.

Piętka J. Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138—1371).— Rocznik mazowiecki, Warszawa, 1979, t. 7, s. 31—56.

Plinius C. Secundus Naturalis historiae libri XXXVII / Ed. C. Mayhoff. Vol. V. Libri XXXI—XXXVII.— Lipsiae, 1897.

Pollakówna M. Zanik ludności pruskiej.— Pomorze średniowieczne / Pod red. G. Labudy, Warszawa, 1958, s. 160—207.

Pollakówna M. Galindia.— SSS, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1964, t. 2, cz. 1, s. 78—79.

Pollakówna M. Kronika Piotra z Dusburga.— Wrocław—Warszawa—Kraków, 1968.

Pollakówna M. Sprawa ocenzurowania kroniki Piotra z Dusburga.— Europa—Słowiańszczyzna—Polska: Studia ku uczczeniu prof. K. Tymienieckiego, Poznań, 1970, s. 127—134.

Potkowski E. Rycerze w habitach.— Warszawa, 1974.

Potkowski E. Papiestwo a państwa europejskie (XIII—XV w.) — Katolicyzm średniowieczny, Warszawa, 1977, s. 9—106.

Powierski J. Rec.: Marija Gimbutas, The Balts.— ZHP [B], Toruń, 1966, t. 31, z. 2, s. 81—83.

Powierski J. Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego.— Toruń, 1968.

Powierski J. Przyczyny i początek sojuszu pomorsko-pruskiego w XIII w.— ABS, Białystok, 1969, 6, s. 197—211.

[Powierski J.] Nadrowia.— SSS, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1968, t. 3, cz. 2, s. 342.

[Powierski J.] Pogezania.— SSS, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970, t. 4, cz. 1, s. 175—176.
[Powierski J.] Pomezania.— SSS, t. 4, cz. 1, s. 220.
Powierski J. Prusowie, Prusy.— SSS, t. 4, cz. 1, s. 368—371.
Powierski J. Przekaz Dusburga o najazdach pruskich i przejściowej okupacji ziemi Chełmińskiej.— Komunikaty mazursko-warmińskie, Olsztyn, 1971, Nr. 4 (114), s. 379—427.
Powierski J. Hugo Butyr: Fragment stosunków polsko-niderlandzkich w XII w.— ZHPB, Warszawa—Poznań, 1972, t. 37, z. 2, s. 9—43.
[Powierski J.] Sambia.— SSS, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1975, t. 5, s. 37—38.
[Powierski J.] Sasinowie.— SSS, t. 5, s. 74—75.
[Powierski J.] Skalowia.— SSS, t. 5, s. 192—193.
Powierski J. Uwagi o starożytnych dziejach ziem pruskich.— ZHPB, Warszawa—Poznań—Toruń, 1976, t. 41, z. 4, s. 110—138.
Powierski J. Dobra ostrowicko-golubskie biskupstwa włocławskiego na tle stosunków polsko-krzyżackich w latach 1235—1308.— Gdańsk, 1977.
Powierski J. Krytyka koncepcji o decydującym znaczeniu ekspansji z zewnątrz dla opóźnienia rozwoju politycznego Prusów.— ABS, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1977, 11, s. 277—307.
Powierski J. Z badań nad mitologią bałto-słowiańską: Rec.: W. W. Iwanow, W. N. Toporow. Issledovanija w obłasti sławjanskich drewnostej.— Slavia antiqua, Warszawa—Poznań, 1977, t. 24, s. 305—316.
Powierski J. Chronologia początków Malborka.— ZHPB, 1979, t. 44, z. 2, s. 5—31.
[Powierski J.] Warmia.— SSS, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1980, t. VI, cz. 2, s. 329—332.
[Prätorius M.] Praetorio M. Deliciae Prussicae oder Preussische Schawbühne. [Rankraštis, 1—7 knygos].— VVU Mokslo muziejaus fondai, Nr. 1365.
[Prätorius M.] Proetorius M. Deliciae Prussiae oder Preussische Schaubühne [Rankraštis].— MAB RS, F 129 — 1338.
[Prätorius M.] Proetorius M. Deliciae Prussiae oder Preussische Schaubühne. [Mašinraštis. E. Kraštinaičio šifruotas tekstas].— MAB RS, F 129—1338/5.
Prätorius M. Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne / Im wörtlichen Auszuge aus dem Manuscript herausgegeben von Dr. W. Pierson.— Berlin, 1871.
Preussisches Urkundenbuch: Politische Abtheilung.— Bd. 1. Erste Hälfte (1140—1257) / Philippi, Wölky.— 1882, 1961, Aalen; Zweite Hälfte (1257—1309) / A. Seraphim, 1909, 1961,— Aalen;

Bd. 2 / M. Hein, E. Maschke.— Königsberg Pr.: 1 Lieferung (1309—1324); 2 Lieferung (1324—1331), 1935; 3 Lieferung (1331—1335), 1937; 4 Lieferung (Orts, Personen und Sachregister), 1939; Bd. 3: 1 Lieferung (1335—1341) / M. Hein.— Königsberg Pr., 1944, Marburg, 1975; 2 Lieferung (1342—1345) / H. Koeppen.— Marburg, 1958; [3 Lieferung]: Nachträge, Register / H. Koeppen, A. Triller.— Marburg, 1961; Bd. 4 (1346—1351) / H. Koeppen.— Marburg, 1960.

Prūsų kalba.— MLTE, 1968, 2, p. 935—936.

Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams/ Sudarė P. Pakarklis; Redagavo K. Jablonskis.— V., 1960.

Rankraščių rinkiniai: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos XI—XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga / Sudarė V. Abramavičius.— V., 1963.

Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198—1525.— Pars II: Regesta privilegiorum Ordinis S. Mariae Theutonicorum / Bearbeitet unter Mitwirkung zahlreicher anderer von E. Joachim; Herausgegeben von W. Hubatsch.— Göttingen, 1948.

Regesta Lithuaniae.— T. I / Recensuit H. Paszkiewicz.— Varsoviae, 1930.

Remeika J. Ką kalneliai pasakoja: Padavimai iš Klaipėdos krašto piliakalnių praeities.— Klaipėda, 1938.

Remeika J. Kai dar amžina ugnis ruseno : Mažosios Lietuvos padavimai.— K., 1940.

Rybelis A. Senoji lietuvių pasaulėžiūra.— Lietuvių filosofijos istorijos bruožai, V., 1978, p. 18—53.

Rymut K. Nazwy miast Polski.— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1980.

Ročka M. Lietuvių studentai Krokuvoje ir humanizmo pradžia Lietuvoje (XV a. — XVI a. pradžia).— Literatūra, V., 1966, 9, p. 55—84.

Rospond S. Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej.— Cz. 2: Niemiecko-polska.— Wrocław—Warszawa, 1951.

[Ruigys] Ruhig P. Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Lexicon.— Königsberg, 1747.

Salys A. Die žemaitischen Mundarten.— Teil 1: Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets.— Tauta ir žodis, K., 1930, kn. 6, p. 173—314.

Samalavičius S., Ambramauskas S. Naujas XIII a. šaltinis apie baltus.— Kultūros barai, 1984, Nr. 6, p. 62—64.

Samland: Ein Wegweiser für den Strand und das Innere / Herausgegeben von A. Hensel.— Königsberg, 1911.

Savukynas B. Dėl M. Rudnickio Galindos, Priegliaus ir Sūduvos etimologinių aiškinimų.— Lietuvių kalbotyros klausimai, V., 1963, 6, p. 320—325.

Schall H. Baltische Gewässernamen im Flußsystem „Obere Havel“ (Südost-Mecklenburg).— Baltistica, 1966, 2(1), p. 7—42.
Scheffel F. A. Der Galtgarben und das Rinauer Schloss.— Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Ost- u. Westpr., 1934, Bd. 9, S. 8—11.
Schmalstieg W. R. An Old Prussian Grammar: The Phonology and Morphology of the Three Catechisms.— London, 1974.
Schmid B. Die Gründung der Marienburg.— Altpreussische Forschungen, Königsberg i. Pr., 1929, Heft 2, S. 191—200.
[Schroetter-Karte]. Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistriect / Von Schroetter in den Jahren von 1796 bis 1802.
[Schroetter-Karte]. Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict 1 : 150000. 25 Sectionen (Schroetter-Karte, 1796—1802).— Historisch-geographischer Atlas des Preussenlandes / Herausgegeben von H. Mortensen, G. Mortensen, R. Wenskus, H. Jäger. Lieferung 6.— Wiesbaden, 1978.
Scriptores rerum Prussicarum / T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke: 5 Bd.— 1861—1874.— Leipzig.— Bd. 1, 1861; Bd. 2, 1863; Bd. 3, 1866; Bd. 4, 1870; Bd. 5, 1874.
Tas pats: 6 Bd.— 1965—1968.— Frankfurt am Main.— Bd. 6, 1968 / W. Hubatsch, U. Arnold, E. Maschke.
Sembritzki J. Geschichte der Königlich Preussischen See- und Handelsstadt Memel.— Memel, 1926.
Słownik historyczno-geograficzny ziemi Chełmińskiej w średniowieczu / Opracowała K. Porębska przy współpracy M. Grzegorza; Pod. red. M. Biskupa.— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1971.
Słownik starożytności słowiańskich: 6 t., 1962—1980.—Wrocław—Warszawa—Kraków.— T. 1, cz. 2, 1962; t. 4, cz. 1, 1970; t. 4, cz. 2, 1972; t. 5, 1975; t. 6, cz. 2, 1980.
Stakauskas J. Lietuva ir Vakarų Europa XIII-ame amžiuje.— K., 1934.
Stankiewicz J. Twierdza Toruń.— ZHPB, 1972, t. 37, z. 4, s. 9—68.
Stepiņš P. Durbes kauja.— Rīga, 1967.
Steponavičienė J. Dėl lietuviškų vietovardžių prūsinimo kryžiuočių ordino raštuose.— Baltistica, 1974, 10 (2), p. 163—168.
Strikowski M. Kronika polska, litewska, żmodzka i wszystkiej Rusi.— Królewiec, 1582.
Stryjkowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi. T. I.— Warszawa, 1846.
Ślaski K. Rec.— ABS, Białystok, 1967, 5, s. 358—360.

Ślaski K. Przyczyny polityczne zaboru ziemi Chełmińskiej przez Prusów w XIII wieku.— ABS, Białystok, 1970, 7, s. 23—30.
Szacherska S. M. Opoctwo cysterskie w Szpetalu a misja pruska.— Warszawa, 1960.
[Szymański J.] Templariusze.— SSS, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1977, t. 6, cz. 1, s. 48—49.
Šapoka A. Přemyslo (Ottakaro) II žygiai į Prūsus.— Praeitis, K., 1939, t. 3, p. 1—35.
Šeliagovičius M. Senovės baltų atgarsis.— MG, 1984, Nr. 1, p. 32—33.
Tacitas P. K. Rinktiniai raštai.— V., 1972.
Tarasenka P. Lietuvos archeologijos medžiaga.— K., 1928.
Tarasenka P. Pėdos akmenyje: Lietuvos istoriniai akmenys.— V., 1958.
Tarvydas S. Vakarinių lietuvių genčių teritorijos istoriniai-geografiniai landšaftai.— Geografinis metraštis, V., 1967, 8, p. 53—62.
Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventų plotų ribų klausimu.— LMAD, 1966, 2(21), p. 161—182.
Tautavičius A. Mūsų giminaičiai prūsai.— MG, 1968, Nr. 6, p. 17—22.
Tautavičius A. Lietuvių tautos protėviai.— MG, 1968, Nr. 8, p. 12—17.
Tholomei Lucensis Annales. — Monumenta Germaniae historica: Scriptores rerum Germanicarum. Nova series. Tomus VIII.— Berolini, 1930, p. 1—242.
Thomas A. Der Szarkaberg und die Gisevius'schen Volkssagen.— AM, Königsberg in Pr., 1882, Bd. 19, S. 237—242.
Töppen M. Geschichte der preussischen Historiographie von P. v. Dusburg bis auf K. Schütz.— Berlin, 1853.
Töppen M. Einleitung.— SRP, 1, S. 3—20.
Toeppen M. Historisch-comparative Geographie von Preussen. — Gotha, 1858.
Toruń dawny i dzisiejszy: Zarys dziejów / Pod red. M. Biskupa.— Warszawa—Poznań—Toruń, 1983.
Trautmann R. Die altpreussischen Sprachdenkmäler: Einleitung, Texte, Grammatik, Wörterbuch.— Göttingen, 1910.
• *Trautmann R.* Baltisch-slavisches Wörterbuch.— Göttingen, 1923.
Trautmann R. Die altpreussische Personennamen: Ein Beitrag zur baltischen Philologie.— Göttingen, 1925.
Tumler M. Der Deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400 mit einem Abriss der Geschichte des Ordens von 1400 bis zur neuesten Zeit.— Wien, 1954.
Tuulse A. Die Burgen in Estland und Lettland.— Dorpat, 1942.

Urban W. The Baltic Crusade.— Northern Illinois University Press De Kalb, 1975.
Urkundenbuch des Bisthums Culm / Bearbeitet von C. P. Woelky. Bd. 1. Theil 1.— Danzig, 1887.
Urkundenbuch des Bisthums Samland / Herausgegeben von C. P. Woelky und H. Mendthal.— Leipzig.— H. 1, 1891; H. 2, 1898 (Neues Preussisches Urkundenbuch. Ostpreussischer Theil. II Abtheilung, Bd. 2).
Vaitkunskienė L. Sidabras senovės Lietuvoje.— V., 1981.
Valančius M. Raštai. T. 1.— V., 1972.
Valikonytė I. Dviguba išpirka už moterį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI amžiaus pirmojoje pusėje.— Istorija, V., 1977, 17, sąs. 2, p. 51—64.
Vanagas A. *Galindai.*— MG, 1965, Nr. 5, p. 28—29.
Vanagas A. Galindai Ispanijoje ir Amerikoje.— MG, 1965, Nr. 11, p. 38—39.
Vanagas A. Dėl vietovardžio Labguva darybos ir kilmės.— Baltistica, 1966, 1(2), p. 185—189.
Vanagas A. [Jotvingių] kalbos reliktai.— MG, 1974, Nr. 2, p. 19—21.
Vanagas A. Jotvingiai ir dzūkai.— MG, 1979, Nr. 9, p. 35—36.
Vanagas A. K. Būga — lietuvių onomastikos pradininkas.— Iš lietuvių kalbotyros istorijos, V., 1980, p. 7—35.
Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas.— V., 1981.
Varakauskas R. Vokiečių feodalų agresija į Rytinį Pabaltijį ir lietuvių kova su ja XIII a. I ketvirtyje.— Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto mokslo darbai. Istorija ir filologija, V., 1957, t. 3, p. 5—33.
Varakauskas R. Lietuvių kova su vokiškaisiais agresoriais Mindaugo valdymo laikotarpiu (1236—1263).— Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto mokslo darbai. Visuomeniniai mokslai.— V., 1958, t. 4, p. 111—143.
Varakauskas R. Kautynės ties Ašerade (1279 m.): Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordiną XIII a.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, V., 1963, 4, p. 123—134.
Varakauskas R. Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII—XVI a.— V., 1982.
Wattenbach W. Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts, Bd. 2.— Berlin, 1886.
Weber L. Preussen vor 500 Jahren in culturhistorischer, statistischer und militärischer Beziehung nebst Special-Geographie.— Danzig, 1878.
Wenskus R. Kleinverbände und Kleinräume bei den Prussen des Samlandes: Die Anfänge der Landgemeinde und ihr We-

sen. Bd. 2.— Konstanz—Stuttgart, 1964 (Vorträge und Forschungen, Bd. 8), S. 201—254.

Wenta J. Kronika Piotra z Dusburga a dzieje Zakonu Krzyżackiego zawarte w Kronice oliwskiej.— Studia źródłoznawcze, Warszawa—Poznań, 1980, 25, s. 121—132.

Wermke E. Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen bis 1929.— 1962 (Königsberg, 1933); 1930—1938, Aalen, 1964; 1939—1970, Bonn, 1974.

Wernicke E. Marienwerder.— Marienwerder, 1933.

Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės: Laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai.— V., 1977.

Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai.— V., 1983.

Vileišis V. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje.— K., 1935.

Vydūnas. Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Bezie-Orden.— Voigt J. Geschichte Preussens, Bd. 2.

Włodarski B. Problem jaćwiński w stosunkach polsko-ruskich.— Zapiski historyczne, Toruń, 1959, t. 14, z. 2—3, s. 7—35.

Voigt J. Burgen-Karte von Preussen zur Zeit des Deutschen Ordens.— oVigt J. Geschichte Preussens, Bd. 2.

Voigt J. Geschichte Marienburg.— Königsberg, 1824.

Voigt J. Geschichte Preussens: 9 Bd., 1827—1838.— Königsberg.— Bd. 1, 1827; Bd. 2, 1827; Bd. 3, 1828.

Voigt J. Namen-Codex der Deutschen Ordens-Beamten.— Königsberg, 1843.

Wojtecki D. Studien zur Personengeschichte des Deutschen Ordens im 13. Jahrhundert.— Wiesbaden, 1971.

Wojtkowiak Z. Litwa Zawilejska w XV i pierwszej połowie XVI w.— Poznań, 1980.

Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX—XII amžiais.— V., 1970.

Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuva valstybės susidarymo išvakarėse.— Lietuvių materialinė kultūra IX—XIII amžiuje, V., 1978, 1, p. 4—13.

de Vries Jan. Altnordisches etymologisches Wörterbuch.— Leiden, 1962.

Wróblewski R. Problem jaćwieski w polityce Bolesława Wstydliwego w latach 1248—1264.— Nauki humanistyczno społeczne, Łódź, 1970, z. 72, s. 3—18.

Wunder H. Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte der Komturei Christburg 13.-16. Jahrhundert.— Wiesbaden, 1968.

Zachara-Wawrzyńczyk M. Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu Litwinów.— Zeszyty historyczne, Warszawa, 1963, 3, s. 5—35.

Zajączkowski S. Studya nad dziejami Żmudzi wieku XIII.— Lwów, 1925.

Zajączkowski S. Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniais amžiais.— Lietuvos praeitis, K., 1940, t. 1, sąs. 1, p. 57—76.

Zajączkowski S. Jotvingių problema istoriografijoje.— Lietuvos praeitis, V.—K., 1941, t. 1, sąs. 2, p. 387—468.

Zajączkowski S. Uwagi nad terytorialno-plemienną strukturą Jaćwieży: Na marginesie pracy J. Nalepy Jaćwięgowie.— ZHP[B], Toruń, 1966, t. 31, z. 4, s. 83—92.

Zientara B. Sprawy pruskie w polityce Henryka Brodatego.— ZHPB, Warszawa—Poznań—Toruń, 1976, t. 41, z. 4, s. 27—42.

Ziesemer W. Nicolaus von Jeroschin und seine Quelle.— Berlin, 1906.

Zimmermann P. Geschichte des Kreises Labiau bis etwa zum Jahre 1500.— Labiau, 1925.

Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos tarmės.— K., 1968.

Zinkevičius Z. Dėl baltų substrato Balstogės vaivadijoje (Lenkijoje).— Baltistica, 1975, 11(2), p. 149—153.

Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. T. I: Lietuvių kalbos kilmė.— V., 1984.

Zurkalowski E. In welches Jahr fällt die Belagerung Memels durch die Samländer? — AM, Königsberg i. Pr., 1907, Bd. 44, S. 479—486.

Zweck A. Ueber die Entstehung des Flusslaufes der Deime (Mit einer Skizze über die Abmündung der Deime bei Tapiau).— AM, 1896, Bd. 33, S. 110—136.

Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów słowiańszczyzny / Wydał G. Labuda.— Warszawa, 1961.

Žulkus V. Klaipėdos pilis ir miestas XIII—XVI a.— MG, 1983, Nr. 8, p. 28—29.

Žulkus V. Birutės kalno paslaptys.— MG, 1984, Nr. 6, p. 16—17.

Žulkus V. Birutės kalno ir gyvenvietės tyrinėjimai.— Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais, V., 1984, p. 43—46.

Žulkus V. Laistų gyvenvietės žvalgomieji kasinėjimai.— Ten pat, p. 41—43.

Антоневич Е. «Пруссы» в топонимике Северной Польши и Новгородской Руси. — Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе: Сборник статей, посвященный Л. В. Черепнину, М., 1972, с. 252—261.

Батура Р. К. Из проблематики «Хроники земли Прусской» Дусбурга. — Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане: Тезисы докладов, М., 1983, с. 69.

Валиконите И. Социально-экономическое и правовое положение женщин в ВКЛ (конец XV — первая пол. XVI в.) и его отражение в Первом Литовском статуте: Автореферат канд. дис. — В., 1978.

Ванагас А. К вопросу о языковых ятвяжских реликтах в Литве. — ABS, 1976, 9, s. 71—79.

Ванагас А. П. Максимальный ареал балтской гидронимии и проблема происхождения балтов. — Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов, Рига, 1980, с. 119—123.

Вилинбахов В. Б. Балтийские славяне в русском эпосе и фольклоре. — Slavia Occidentalis, Poznań, 1965, t. 25, s. 155—191.

Вилинбахов В. Б., Энговатов Н. В. Предварительные замечания о западных галиндах и восточной голяди. — Там же, 1963, t. 23, s. 233—267.

Воронин Н. Н. Древнее Гродно (по материалам археологических раскопок 1932—1949 гг.). — Материалы и исследования по археологии СССР, М., 1954, № 41.

Генрих Латвийский. Хроника Ливонии/Изд. С. А. Аннинский. — М.—Л., 1938.

Грушевский М. Хронольогія подій Галицько-волинської літописи. — Записки наукового товариства імени Шевченка, Львів, 1901, т. 41, с. 1—72.

Гуревич Ф. Д. Из истории юго-восточной Прибалтики в I тыс. н. э. (По материалам Калининградской области). — Материалы и исследования по археологии СССР, М.—Л., 1960, № 76, с. 328—451.

Гуревич Ф. Д. Древности белорусского Понеманья. — М.—Л., 1962.

Гуревич Ф. Д. Древний Новогрудок. — Л., 1981.

Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории. Т. 3. Средневековье. — М., 1938.

Зинкявичюс З. П. Польско-ятвяжский словарик? — Балто-славянские этноязыковые отношения..., с. 19—20.

Иванов В. В., Топоров В. Н. Исследования в области славянских древностей: Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов. — М., 1974.

Иванов В. В., Топоров В. Н. Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян. — Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев: Методология и историография, М., 1976, с. 109—128.

История Литовской ССР (с древнейших времен до наших дней)/Ред. коллегия Б. Вайткявичюс (отв. ред.), В. Меркис, К. Навицкас, В. Пашуто, К. Сурблис, М. Ючас. — В., 1978.

История Эстонской ССР. — Т. I (с древнейших времен до середины XIX века)/Под редакцией А. Вассара и Г. Наана. — Таллин, 1961.

Кириллова Ю. М. Прибалтика, Белоруссия. — М., 1978.

Кудрякова Е. Б. Известия о Руси в Хронике Саксона Грамматика: Дипломная работа/Научн. рук. проф. А. Г. Кузьмин. — МГУ, 1977.

Кузьмин А. Г. «Варяги» и «Русь» на Балтийском море. — ВИ, 1970, № 10, с. 28—55.

Кузьмин А. Г. Об этнической природе варяг. — ВИ, 1974, № 11, с. 54—83.

Курземе. / Составитель Г. Сакс. — Рига, 1960.

Кушнер (Кнышев) П. И. Этнические территории и этнические границы. — М., 1951.

Лаучюте Ю. А. Древняя и древнейшая территория расселения балтских племен: Сопоставление результатов лингвистических и археологических исследований. — Проблемы этногенеза и этнической истории балтов: Тезисы докладов, В., 1981, с. 99—101.

Ловмяньский Г. Руссы и руги. — ВИ, 1971, № 9, с. 43—52.

Ловмяньский Г. Роль рыцарских орденов в Прибалтике (XIII—XIV вв.). — Польша и Русь, М., 1974, с. 67—79.

Лукшайте И. К., Об обычае двойного выкупа за женщину по литовскому праву. — Советская этнография, М., 1968, 2, с. 114—120.

Мажюлис В. Заметки по прусскому вокализму. — Вопросы теории и истории языка, Л., 1963, с. 191—197.

Мажюлис В. О связях литовско-латышского с другими древнебалтийскими диалектами. — Проблемы этногенеза и этнической истории балтов: Тезисы докладов, В., 1981, с. 102—103.

Матузова В. И. Археографические принципы издания «Хроники земли прусской» Петра из Дусбурга. — Материалы межреспубликанской научной конференции по источниковедению и историографии народов прибалтийских республик Союза ССР: Источниковедение, В., 1978, с. 19—21.

Матузова В. И. Английские средневековые источники IX—XIII вв.: Тексты, перевод, комментарий. — М., 1979.

Матузова В. И. «Хроника земли Прусской» Петра из Дусбурга в культурно-историческом контексте. — Балто-славянские этноязыковые отношения..., с. 34—35.

Матузова В. И. Идейно-теологическая основа «Хроники земли Прусской» Петра из Дусбурга. — Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1982 год., М., 1984, с. 152—169.

Мержинский А. Ф. О надровском жреце огня Криве. — Труды IX археологического съезда в Вильне 1893, М., 1895, т. 1, с. 246—259.

Мержинский А Ф. Ромове: Археологическое исследование (из Трудов X археологического съезда. Т. 1). — М., 1899.

Непокупный А. Н. Прусские славизмы и лексика кашубских и вармииско-мазурских говоров польского языка. — Baltistica, 1973, 9(2), p. 171—182.

Непокупный А. П. Польск. *pedy* «коромысло» — реликт прусской лексики. — Baltistica, 1974, 10(2), p. 151—156.

Непокупный А. П. Балто-севернославянские языковые связи. — Киев, 1976.

Непокупный А. П. К исследованию ареала ятвяжских реликтов. — Проблемы этнической истории балтов/Тезисы докладов — Рига, 1977, с. 143—146.

Непокупный А. П. К поискам языковых следов ятвягов к востоку от Немана. — Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов, Рига, 1980, с. 137—146.

Непокупный А. П. Названия ятвяжских сел на -ища в галицкой части Ипатьевской летописи. — Балто-славянские этноязыковые контакты, М., 1980, с. 169—180.

Непокупный А. П. Ятвяги и Латвия. — IV vissavienības baltistu konference 1980, Rīgā, 1980, lpp. 163—164.

Непокупный А. П. Лингвистические свидетельства об исторической и доисторической географии ятвягов. — Проблемы этногенеза и этнической истории балтов: Тезисы докладов, В., 1981, с. 106—109.

Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов/Изд. А. Н. Насонов. — М.—Л., 1950.

Отрембский Я. Язык ятвягов. — Вопросы славянского языкознания, 1961, вып. 5, с. 3—8.

Охманьский Е. Иноземные поселения в Литве XIII—XIV вв. в свете этнонимических местных названий. — Балто-славянские исследования 1980, М., 1981, с. 112—131.

Палмайтис Л. Прусское *deiwas*, санскритское *devásya*, литовское *diẽvojis* и русское *евоный:* Мифический формант генитива *-*sio* и отгенитивное склонение. — Baltistica, 1980, 16(1), p. 19—24.

Пашуто В. Т. Помезания: «Помезанская правда» как исторический источник изучения общественного и политического строя Помезании XIII—XIV вв. — М., 1955.

Пашуто В. Т. Борьба прусского народа за независимость (до конца XIII в.). — История СССР, 1958, № 6, с. 54—81.

Пашуто В. Т. Христбургский (Кишпорский) договор 1249 г. как исторический источник. — Проблемы источниковедения, М., 1959, 7, с. 357—390.

Пашуто В. Т. Образование Литовского государства. — М., 1959.

Пашуто В. Т. Гродно в Хронике Петра Дусбурга. — Культура древней Руси/Посвящается 40-летию научной деятельности Н. Н. Воронина, М., 1966, с. 191—192.

Пашуто В. Т. Реваншисты — псевдоисторики России. — М., 1971.

Пашуто В. Т. Некоторые общие вопросы летописного источниковедения. — Источниковедение отечественной истории: Сборник статей. М., 1973, вып. 1, с. 64—77.

Полное собрание русских летописей:

т. II. Ипатьевская летопись (с. 1—227); Густинская летопись (с. 231—373)/Изд. Археографическою комиссиею. — СПб., 1843.

т. II. Ипатьевская летопись. Изд. 2/Изд. А. А. Шахматов. — СПб., 1908; М., 1962.

т. XVII. Западнорусские летописи/Изд. С. Л. Пташицкий и А. А. Шахматов. — СПб., 1907.

т. XXXII. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного/Составитель и редактор Н. Н. Улащик. — М., 1975.

Псковские летописи/Изд. А. Н. Насонов. В. 2. — М., 1955.

Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII—XIII вв. — М., 1982.

Савукинас Б. К проблеме западнобалтийского субстрата в юго-западной Литве. — Baltistica, 1966, 1(2), p. 165—176.

Седов В. В. Курганы ятвягов. — Советская археология, 1964, № 4, с. 36—51.

Седов В. В. Гидронимия Голяди. — Питання гідроніміки, Київ, 1971, с. 131—137.

Седов В. В. Этногеография Восточной Европы середины I тысячелетия н. э. по данным археологии и Иордана. — Восточная Европа в древности и средневековье: Сб. статей, М., 1978, с. 9—15.

Седов В. В. Днепровские балты. — Проблемы этногенеза и этнической истории балтов: Тезисы докладов, В., 1981, с. 43—46.

Таутавичюс А. З. Балтские племена на территории Литвы в I тысячел. н. э. — Проблемы этнической истории балтов: Тезисы докладов, Рига, 1977, с. 44—48.

Тихвинский С. Л., Тишков В. А. XV международный конгресс исторических наук. — ВИ, 1980, № 12, с. 3—23.

Ткачоў М. А. Замкі Беларусі (XIII—XVII ст.). — Мінск, 1977.

Ткачоў М. А. Абарочнычя зӑбудаванні заходніх зямель Беларусі XIII—XVIII ст. ст. — Мінск, 1978.

Топоров В. Н. Две заметки из области балтийской ўтопонимии (1. О южной границе ятвягов; 2. Литовские Akmen-. Ašmen-. Rakstu krājums veltijums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei, Rīgā, 1959, lpp. 251—266.

Топоров В. Н. К вопросу о топонимических соответствиях на балтийских территориях и к западу от Вислы. — Baltistica, 1966, 1(2), p. 103—111.

Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии. — Балтославянский сборник, М., 1972, с. 289—314.

Топоров В. Н. „Baltica“ Подмосковья. — Там же, с. 217—280.

Топоров В. Н. О балтийском элементе в Подмосковье. — Baltistica, 1971, priedas 1, p. 185—224.

Топоров В. Н. Прусский язык: Словарь. — М.—А—Д, 1975; Е—Н, 1979; I—K, 1980; K—L, 1984.

Топоров В. Н. К фракийско-балтийским языковым параллелям П. — Балканский лингвистический сборник, М., 1977, с. 59—116.

Топоров В. Н. Балт. *Galind- в этнолингвистической и ареальной перспективе. — Проблемы этнической истории балтов: Тезисы докладов, Рига, 1977, с. 122—126.

Топоров В. Н. Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф. — Балто-славянские этноязыковые контакты, М., 1980, с. 3—71.

Топоров В. Н. αλτνδατ — Galindite — голядь (балт. *Galind- в этнолингвистической и ареальной перспективе). — Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов, Рига, 1980, с. 124—136.

Топоров В. Н. Балтийский элемент к северу от Карпат: Этнонимическая основа *Galind- как знак балтийской периферии. — Slavia orientalis, Warszawa, 1980, s. 247—252.

Топоров В. Н. Голядский фон ранней Москвы: О балтийском элементе в Подмосковье. — Проблемы этногенеза и этнической истории балтов: Тезисы докладов, В., 1981, с. 112—117.

Топоров В. Н. Балтийский горизонт древней Москвы. — ABS, 1982, 14, s. 259—272.

Топоров В. Н. Галинды в Западной Европе. — Балто-славянские исследования 1982, М., 1983, с. 129—140.

Топоров В. Н. Новые работы о следах пребывания пруссов к западу от Вислы. — Там же, с. 263—273.

Третьяков П. Н., Шмидт Е. А. Древние городища Смоленщины. — М.—Л., 1963.

Трубачев О. Н. Заметки по этимологии и ономастике (на материале балто-германских отношений). — Питання ономастики, Київ, 1965, с. 16—24.

Фасмер М. Этимологический словарь русского языка/Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Т. 3. — М., 1971.

Хинце Ф. К древнепрусской топонимике Помезании. — Балто-славянские этноязыковые отношения..., с. 65.

Юргинис Ю. М. Судьба архива Тевтонского Ордена. — Материалы межреспубликанской научной конференции по источниковедению и историографии народов прибалтийских республик Союза ССР: Источниковедение, В., 1978, с. 21—26.

Papildymas

Bauer H. Peter von Dusburg un die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens im 14. Jahrhundert in Preussen.— Berlin, 1935.

Gimbutienė M. Baltai priešistoriniais laikais.— V., 1985.

Mannhardt M. Letto-Preussische Götterlehre.— Riga, 1936.

Odoj R. Dorobek archeologii na Warmii i Mazurach.— Z otchłani wieków, 1965, z. 2, s. 95—105.

Okulicz-Kozaryn L. Życie codzienne Prusów i Jaćwięgów w wiekach średnich (IX—XIII w.).— Warszawa, 1983.

Vaičiulaitis A. Vidurinių amžių poetas Machaut Lietuvoj.— Suvažiavimo darbai, 1939, K., 1940, t. 3, p. 315—319.

Wiliński K. Walki polsko-pruskie w X—XIII w.— Acta universitatis Lodziensis: Folia historica, Łódz, 1984.

Zajaczkowski S. Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka.— Lwów, 1929.

Zajackowski S. Wilhelm de Machaut i iego wiadomości do dziejów Polski i Litwy w XIV w.— Kwartalnik historyczny, Lwów, 1929, 43, t. 1, p. 217—228.

Гудавичюс Э. По поводу так называемой «диархии» в Великом Княжестве Литовском. — Feodālisms Baltijas reģionā, Rīga, 1985, lpp. 35—44.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ*

Santrumpos

arkiv.— arkivyskupas
br.— Ordino brolis
did.— didysis
gr.— grafas
imp.— imperatorius
k.— kunigaikštis
kar.— karalius
komt.— komtūras
Liv.— Livonija
mg.— magistras
mkg.— markgrafas
Or.— Ordinas
Pr.— Prūsija
rit.— riteris
s.— sūnus
šv.— šventas
talk.— talkininkas
vysk.— vyskupas

* Į rodykles nedėta bibliografijos vardai (šios kn. p. 431—458), kurių didžiuma minima paaiškinimuose. Abiejose rodyklėse iš kronikų bei dokumentų imtos lotyniškosios ar vokiškosios vardų formos pateikiamos dažniausiai tuo linksniu, kokiu jie ten užrašyti.

VIETOVARDŽIŲ, ETNONIMŲ IR KAI KURIŲ ISTORIJOS DALYKŲ RODYKLĖ

Santrumpos

ež.— ežeras
k.— kaimas
p.— pilis
u.— upė
v.— valsčius
ž.— žemė

TURINYS

Петр Дусбургский (Петр из Дусбурга)

ХРОНИКА ЗЕМЛИ ПРУССКОЙ

Серия «Библиотека литуанистики»

На литовском языке

Издательство «Вага», 232600, Вильнюс, пр. Ленина 50

Petras Dusburgietis

PRŪSIJOS ŽEMĖS KRONIKA

Redaktorius J. Pilypaitis
Viršelio dailininkas A. Kučas
Meninis redaktorius S. Chlebinskas
Techn. redaktorė E. Juzėnienė
Korektorius V. Valaitis

IB Nr. 4520

Duota rinkti 85.03.15. Pasirašyta spaudai 85.09.04. LV 12247. Leidinio Nr. 11574. Formatas 84×108¹/₃₂. Popierius spaudos Nr. 1. Garnitūra „Baltika“, 10 punktų. Iškilioji spauda. 26,5 sąl. sp. l.+(1,7 įkl.) 29,7 sąl. spalv. atsp. 25,6 apsk. leid. l. Tiražas 10 000 egz. Užsakymas 450. Kaina 3 rb 60 kp

Leidykla „Vaga“, 232600, Vilnius, Lenino pr. 50. Spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10

Dusburgietis P.

Du 385 Prūsijos žemės kronika/Parengė R. Batūra; Įv. str., /p. 5—56/, ir paaišk., /p. 331—430/ parašė R. Batūra; Tekstą vertė L. Valkūnas; Red. kom-ja: K. Korsakas (pirm.) ir kt.— V.: Vaga, 1985.— 498 p. (Lituanist. b-ka; 23).

Bibliogr. p. 431—458. Asmenvardžių rodyklė p. 459—473. Vietovardžių rodyklė p. 474—497.

Knygoje spausdinama Kryžiuočių ordino karų (1190—1330) kronika, parašyta to ordino kapeliono Petro iš Dusburgo (Dusburgiečio). Dėl unikalių žinių apie vakarų baltų ir lietuvių politinę, socialinę, ūkio ir kultūros istoriją šis veikalas svarbus ne tik istorijos mokslui, bet baltistikai bei lituanistikai.

D $\frac{0504020000—235}{M\ 852(08)—85}$ 19—85

BBK 63.3(0) 4+63.3(2L)43
9(P)1+9(T) 13

PASTEBĖTŲ KLAIDŲ ATITAISYMAS

Psl.	Eilutė		Išspausdinta	Turi būti
	iš virš.	iš ap.		
136		2	Burrhardą	Burchardą
184	5		*ir bartų*	*bartų*
186	15		pastaytos	pastatytos
305	1		Burhardą	Burchardą
342	3		*Beddnarczuk*	*Bednarczuk*
344		11	Marburgiškis	Marburgietis
345	14		ru.	s. ru.
351		14	akštupyje	aukštupyje
353	24		*Łowmiański A.*	*Łowmiański H.*
378		18	*hūs, hūf*	*hūs, hof*
388		18	Statyba	Statyta
389	21		Ruvnina Doloje	Ruvnina Dolnoje
391	2		Jeninas	Slavskojė
„	3		HCGP	SRP, 1, 115
„	15		dets	des
„		7	p. 416–417).	p. 416–417; *Łowmiański H.*, Studja..., 1, p. 165–166).
401		21	Marburgiškio	Marburgiečio
402		6		Róþ smenn
408	11		HCKP	HCGP
411		13	*dī kūrīsche*	*dī kūrische*
416	13		Dubysos situacijos,	Dubysos ir situacijos,
421		20–21	*Putetauken*	*Putelauken*
425	14		*anre*	*ante*
428		8	Ilavos	Ylavos
437	2		pradžiejów	pradziejów
„	11		–Krako–	–Kraków–
„	13		studijas	studijos
447		7	*Ambramauskas S.*	*Abramauskas S.*
449	4		Opoctwo	Opactwo
451	16–17		...Bezie- Orden. Voigt J. Geschichte...	...Beziehungen.– Tilsit, 1932.
„	22		oVigt J.	Voigt J.
457	1		Абарочныця забудаванні	Абарончыя збудаванні
„	3–4		утопонимии	топонимии
„	5		Ašmen-.	Ašmen-).–
„	16		1971	1972
„	20			II
		19	αλτνδαι	Γαλινδαι
458		8 ir 6	Zajackowski	Zajączkowski
469		24	363–365	364, 365
481		7	*Kirsouvie*	*Kirsuovie*
485	6–7		198, 364, 365	198, 365

VAGA

yra išleidus

šias „Lituanistinės bibliotekos“ knygas:

1

MYKOLAS LIETUVIS

Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius, 1966

2

JONAS GOŠTAUTAS

Ponas teisėjaitis arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją, 1967

3

SIMONAS STANEVIČIUS

Raštai, 1967

4

VALERIJONAS AŽUKALNIS

Raštai lietuviški, 1968

5

JONAS LASICKIS

Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus, 1969

6

ANTANAS BARANAUSKAS

Raštai, t. I—II, 1970

7

LIETUVNINKAI, 1970

8

JONAS BASANAVIČIUS
Rinktiniai raštai, 1970

9

JUOZAS ANDZIULAITIS-KALNĖNAS
Raštai, 1971

10

LIETUVOS METRAŠTIS
(Bychovco kronika), 1971

11—12

MOTIEJUS VALANČIUS
Raštai, t. I—II, 1972

13

VINCAS PIETARIS
Rinktiniai raštai, 1973

14

MARTYNAS MAŽVYDAS
Pirmoji lietuviška knyga, 1974

15

LIUDVIKAS JUCEVIČIUS
Mokyti žemaičiai, 1975

16—17

SIMONAS DAUKANTAS
Raštai, t. I—II, 1976

18

KETURAKIS
Rinktiniai raštai, 1976

19

MIKALOJUS HUSOVIANAS
Giesmė apie stumbrą, 1977

20

JONAS ŠLIŪPAS
Rinktiniai raštai, 1977

21

LIETUVIŲ DIDAKTINĖ PROZA, 1982

22

SIMONAS DAUKANTAS
Vertimai ir sekimai, 1984

VAGA

numato išleisti
šias „Lituanistinės bibliotekos“ serijos knygas:

PILYPAS RUIGYS
Lietuvių kalbos, jos kilmės,
esmės ir savybių tyrinėjimas

*

VYGANDAS MARBURGIŠKIS
Naujoji Prūsijos kronika

*

JONAS IŠ VISLICOS
Prūsų karas

PETRO DUSBURGIEČIO „PRŪSIJOS ŽEMĖS KRONIKA“

REGIONAS, VIETOVĖS, ĮVYKIAI (iki 1330 m.)

sudarė R. BATŪRA

NOTANGA Žemių vardai

KVEDENAVA Valsčių vardai

D. minimų baltų (prūsų, jotvingių, lietuvių) valsčių centrai

D. Minimos baltų pilys

prūsų, jotvingių, lietuvių pilių gynyba nuo Ordino antpuolių

D. minimos kryžiuočių, vyskupų, jų vasalų pilys

kryžiuočių pilys prūsų pilių vietose

kryžiuočių pilys, sunaikintos (dalis vėliau atstatyta) prūsų, jotvingių, lietuvių kariuomenės

kitos D. minimos vietovės

kautynių, kovų prie pilių vietos

T prūsų, jotvingių, lietuvių vadų žuvimo, palaidojimo vietos:

TD.	Divanas	TG.	Glapas	TJ.	Jazbutas
TK.	Kaltis	TM.	Mantas	TPb.	Pobravas
TPj.	Pijopas	TPp.	Pipinas	TS.	Sarkis
TV.	Vadolis				

T kronikoje nepaminėtais vardais vadų žuvimo vietos

TTT Lencenberge sudeginti prūsų vadai

? vietovės lokalizacija, įvykių metai nepakankamai aiškūs

⊔ D. minima prūsų prekyvietė

o orientacinės vietovės